JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, dr Nikola Babić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, mr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Milan Matić, dr Josip Mirnić, Pero Morača, dr Ivan Perić, Miladin Perović, dr Branko Petranović, Milan Rakas, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
mr Milan B. Matić

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 6

Naučno istraživanje, napomene,
hronologija, registri i
cjelokupna priprema za štampu
dr PERO DAMJANOVIĆ

Jezička redakcija
MILORAD SIMONOVIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM ŠESTI

OKTOBAR 1940 — APRIL 1941.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO-KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1983.

PREDGOVOR

Ovaj tom *Sabranih djela* obuhvata Titove radove koji su pisani u periodu od oktobra 1940. do aprila 1941. godine, tj. radove nastale neposredno uoči fašističke invazije na Jugoslaviju, što im je i dalo osnovni smisao.

U ovom tomu centralno mjesto i po važnosti i po obimu imaju dokumenti V konferencije Komunističke partije Jugoslavije održane od 19. do 23. oktobra 1940. godine u Dubravi (u to vrijeme kraj Zagreba, a sada njegovom integralnom gradskom dijelu). Osim Titovog referata, tj. *Izvještaja o organizacionom pitanju na V konferenciji KPJ 1940. godine*, kojim i počinje ovaj tom, ovdje se donose bilješke o šest Titovih istupanja na toj konferenciji (izvodi iz *Zapisnika*), zatim njegova tri telegrama o konferenciji i s konferencije upućena Georgi Dimitrovu i Josifu Visarionoviču Staljinu i *Rezolucija* te konferencije, koja je, iako u izvjesnom smislu kolektivan rad, ipak uglavnom Titovo djelo. Osim dokumenata V zemaljske konferencije, u ovaj tom je uključeno još 28 autorovih radova i 8 dokumenata u *Prilozima*, među kojima su i tri zapisa Titovih govora i predavanja, zatim *Odluka Izvršnog komiteta Kominterne* upućena kao odgovor na nekoliko njegovih pitanja, dva telegrama Dimitrova Titu (Valteru) i drugi dokumenti.

Osnovna tematika Titovih radova pisanih u ovom periodu proizlazila je, s jedne strane, iz zadataka kojima se tada bavila Partija u svojoj težnji da odgovori na aktuelna pitanja koja je nametao ubrzani razvoj, naročito ratnih događaja, a s druge strane, iz njegovog nastojanja da Partiju osposobi za njenu avangardnu ulogu u revolucionarnom raspletu koji se sve više i sve jasnije nazirao.

U to vrijeme Titova glavna preokupacija bila je partijska problematika. Ali istovremeno on se intenzivno interesovao i međunarodnim položajem Jugoslavije i pitanjem sve neposrednije opasnosti fašističke agresije na nezavisnost naroda Jugoslavije i načinom na koji se može suprotstaviti kapitulantstvu vladajućih vrhova; u tom okviru posebno se bavio situacijom na Balkanu, osobito u vezi s nekim novim inicijativama i spoljnopolitičkim potezima Sovjetskog Saveza; zatim pitanjem sindikata i nastavljanja sindikalne aktivnosti i poslije zabrane URS-ovih sindikata od strane vlade Cvetković—Maček krajem 1940. godine. U vezi sa svim ovim, Tito se intenzivno bavio nekim pitanjima teorijskog rada, problemima seljaštva, značajem i specifičnostima ostvarenja saveza radničke

klase i seljaštva kao bitnog faktora razvitka revolucije u Jugoslaviji, zatim izučavanjem vojne vještine, načina organizovanja oružanih snaga revolucije, pri čemu je, pored izučavanja djela klasika marksizma, posebnu pažnju poklanjao neposrednom proučavanju iskustava pojedinih revolucija i ustanaka proletarijata u toku 19. i 20. vijeka. To se izrazilo i u strukturi i u karakteru njegovih radova koji su uvršćeni u ovaj tom.

I

Najznačajniji dio ovog toma, kao što je već rečeno, čine materijali V konferencije, koja je istovremeno i jedan od najznačajnijih događaja kojim se u to vrijeme Josip Broz Tito bavio. Osim pripreme glavnog referata za ovu konferenciju, Tito je bio i glavni organizator njenog cjelokupnog rada, tj. razrade njenog programa i pripreme ostalih referata, zatim održavanja prethodnih nacionalnih, pokrajinskih i drugih konferencija uz izbor delegata, sve do pronalaženja mjesta i obezbjeđenja uspješnog dolaska i smještaja delegata i cjelokupnog rada konferencije. Tito je kao generalni sekretar Partije otvorio konferenciju, istakao njen značaj, posebno činjenicu što se ona održava s tako velikim brojem delegata koji su predstavljali partijske organizacije iz svih krajeva Jugoslavije i što se ona održava sa znanjem i odobrenjem Komunističke internacionale. To je ujedno bio znak da je KPJ izlazila iz faze nepovjerenja koje je prema njoj dotada ispoljavalo rukovodstvo Kominterne i da je prebrodila opasnost od raspuštanja. Tito je takođe predložio i sva radna tijela konferencije.

U njegovom referatu, koji je ujedno i najopsežniji Titov rad u doratnom periodu (str. 3—39), prikazan je razvitak Komunističke partije Jugoslavije u posljednjoj deceniji njenog postojanja i određena je njena linija u svim sektorima rada i borbe u novim uslovima.

U uvodnom dijelu referata ocrtana je sva ozbiljnost situacije u kojoj se nalazila Jugoslavija i naglašena je opasnost koja prijeti nezavisnosti zemlje, naročito od totalitarnih osovinskih sila, koje drsko i brutalno »nameću svoju volju malim evropskim narodima« (str. 4). Pri tome ih, kako je naglašavao Tito, pomaže kapitalistička klika u tim zemljama, koja »ne poznaje nacionalnih interesa; ona je anacionalna, ona prodaje nezavisnost svoje zemlje samo ako je uvjerena da će osvajač štititi njezine kapitalističke interese« (*ibid.*). Nasuprot politici ovih sila, Tito je podvlačio ulogu SSSR-a, »ogroman napredak u zemlji socijalizma«, koja, uz to, vodi »politiku mira i zaštite naroda« i zbog toga predstavlja nadu i oslonac malih naroda (str. 4—5).

Ukazujući na izlaz iz nastale situacije, Tito je isticao da su »narodi Jugoslavije protivni izdajničkoj vanjskoj i unutrašnjoj politici vlade Cvetković—Maček [. . .] Narodi Jugoslavije neće fašizam, neće totalitarni sistem, neće da postanu roblje njemačke i talijanske finansijske oligarhije, kao što nikad nisu htjeli da se pomire s polukolonijalnom za-

visnošću koju su im nametnule takozvane zapadne demokratije poslije prvog imperijalističkog rata« (str. 5).

Najveći dio Titovog referata posvećen je ocjeni razvitka KPJ od IV kongresa (održanog u novembru 1928. godine) odnosno od njene prethodne, IV zemaljske konferencije (održane krajem 1934) do tog vremena. U njemu je prikazao sve teškoće, slabosti i probleme koje je Partija morala preživljavati i rješavati do svog konsolidovanja i ostvarenja onakvog jedinstva njenih redova kakvo se pokazalo upravo u vrijeme priprema i održavanja njene V konferencije. Ukazao je na svu štetnost frakcionaštva koje se bilo poodavno ugnijezdilo u vrhovima Partije, ali koje je, zahvaljujući prije svega zdravom partijskom jezgru i odanosti njenog osnovnog članstva, kao i snazi pokreta u zemlji, bilo savladano. Tito je, isto tako, kritikovao i pojave sektaštva u radu i gledištima komunista, koje je, uz frakcionaštvo, takođe bilo velika smetnja pretvaranju Partije u stvarnu avangardu radničke klase i svih naroda i narodnosti Jugoslavije.

Težište u Titovom referatu, kao što i sam naslov pokazuje, bilo je na prikazivanju organizacionog razvitka Partije, i to prvenstveno u periodu od dolaska novog rukovodstva na njeno čelo, tj. od 1937. godine pa do ove konferencije. Pri tom se Tito nije ustezao da kritikuje greške koje su činjene i u tom periodu, naročito greške političke prirode, kao što su bile one koje su se ispoljile u vrijeme parlamentarnih izbora 1938. godine, u radu na stvaranju Stranke radnog naroda, koju su frakcionaški elementi u pojedinim mjestima nastojali da koriste u svoje svrhe; parolu o demobilizaciji vojske, koja je propagirana i u proljeće 1940. godine, a koja je u nekim krajevima zemlje zaprijetila da nanese veliku štetu Partiji i njenom ugledu u narodu, zatim slabosti u organizacionom radu (zanemarivanje pojedinih sektora djelatnosti, zapostavljanje, na primjer, rada na selu ili ideološkog rada u svrhu izgradnje kadrova i tome slično). Takođe je posebno naglasio i greške u radu Centralnog komiteta KPJ (koji, na primjer, »nije dovoljno posvetio pažnje i davao dovoljno političke i organizacione pomoći partijskim organizacijama u Bosni i Hercegovini« (str. 22—23), zanemarivao je izdavanje literature na jezicima narodnosti itd.).

Važno mjesto u ovom referatu, kao i u nekim drugim radovima u ovom tomu, dato je problemu kadrova, njihovom izgrađivanju i školovanju, strukturi partijskih rukovodstava, uvođenju radnika u rukovodstva i uopšte uzdizanju kadrova u preduzećima itd. Tito je istakao i značaj njegovanja ličnih osobina komunista, prije svega skromnosti i uzornog ličnog života. S obzirom na uslove u kojima je Partija djelovala, na jasno predviđanje ratnih zapleta, u referatu je podvučen značaj budnosti i discipline, kao i razvijanja što veće samostalnosti i inicijativnosti u radu svakog člana Partije.

Kao veoma značajan uspjeh koji je KPJ postigla u svom političkom razvitku, naročito za nekoliko posljednjih godina, istaknuto je brzo i

pravilno reagovanje Partije posebno na spoljnopolitičke događaje, što je jačalo njen autoritet i povjerenje naroda u njenu politiku. U okviru razmatranja političkog osamostaljivanja KPJ i njenog pretvaranja u sve značajniji faktor političkih zbivanja u zemlji, Tito je spomenuo i borbu partijskog rukovodstva za finansijsko osamostaljivanje partijskih organizacija i pri tom ukazao na značaj izdavanja partijskih listova i drugih publikacija, što je Partiji omogućavalo širenje njenog uticaja u klasi i narodu, proširivanje mreže simpatizera i prijatelja Partije.

U svom referatu Tito je poklonio pažnju i radu komunista među omladinom, posebno jačanju organizacija SKOJ-a i njegovom pretvaranju u jezgro masovnog antifašističkog omladinskog pokreta kao pomoćne snage Partije i nezamjenljivog »rezervoara« novog partijskog članstva. Isto tako, Tito je upozorio na značaj uključivanja žena u partijske komitete i rada među ženama uopšte, čije je aktiviziranje bilo utoliko potrebnije ukoliko se primicala ratna opasnost.

Imajući u vidu potrebu jačanja partijskih organizacija i dogradnje njene organizacione strukture uz uvažavanje nacionalnih i istorijskih specifičnosti pojedinih krajeva, Tito je na konferenciji istupio i s predlogom o izdvajanju partijske organizacije Kosova i Metohije iz partijske organizacije Crne Gore i o njenom konstituisanju kao oblasne organizacije s Oblasnim komitetom na čelu i direktno povezane s CK KPJ (o tome je bilo riječi i na VIII pokrajinskoj konferenciji KPJ za Crnu Goru u avgustu 1940. godine, s čime su ga upoznali predstavnici te pokrajine na toj konferenciji).

Najvažnije momente partijskog rada Tito je podvukao i u završnom govoru koji je održao na kraju diskusije o njegovom referatu, u kojoj je učestvovalo 25 delegata (8 predstavnika nacionalnih i pokrajinskih konferencija, uglavnom sekretara i još 17 delegata). Insistirajući na organizacionom jačanju Partije i jačanju odgovornosti njenih članova i rukovodećih organa, Tito je u svojoj završnoj riječi naglasio da »ne valja sve prebacivati na Gorkića. To je davno bilo. Danas *na nas* pada odgovornost« (str. 42). Osim toga, istakao je da su rad i stvaranje baze u industrijskim preduzećima jedan od najvažnijih zadataka, pri čijem se izvršavanju mora sprovoditi pravilna raspodjela rada i stvarati plan rada za sve ćelije i mjesne komitete, tj. za sve partijske forume, jer će se samo na taj način obezbijediti jedinstveno djelovanje komunista u svim krajevima zemlje. Odbacio je i »pretjerani strah druga [učesnika u diskusiji] koji se plaši porasta broja članstva. Samo treba uvlačiti pravilno ljude, *po djelima, a ne po riječima*« (*ibid.*).

Osnovne ideje Titovog referata unesene su u *Rezoluciju V konferencije*, koja je i sastavljena na osnovu njegovog referata i referata Edvarda Kardelja o političkoj situaciji, naravno uz uključivanje i svih onih bitnih momenata koji su razmatrani i u ostalim referatima.

U ovom tomu prvi put se donose Titovi telegrami upućeni Dimitrovu i Staljinu, od kojih je posebno značajan prvi telegram Dimitrovu, koji

je poslat na sam dan završetka rada V konferencije, 23. oktobra 1940. godine. U njemu Tito obavještava rukovodstvo Kominterne o uspješno održanoj konferenciji, na kojoj je učestvovao 101 izabrani delegat i na kojoj se manifestovalo potpuno jedinstvo. Na njoj je izabran novi Centralni komitet sastavljen od 22 člana i 16 kandidata. Ovim činjenicama iz Titovog telegrama Dimitrovu (do koga smo došli relativno kasno) bitno se koriguju dosadašnja saznanja o sastavu i strukturi Centralnog komiteta KPJ izabranog na toj konferenciji jer se u rekonstrukcijama vršenim uglavnom poslije pobjede revolucije računalo s 29 članova i 9 kandidata (ponegdje i s 31 članom i 10 kandidata). Tek nam ova depeša pruža mogućnost da, istina s izvjesnom rezervisanošću zato što ne postoje drugi dokumenti, približno utvrdimo i poimenični sastav članova i kandidata Centralnog komiteta izabranih na V konferenciji. U poimeničnom utvrđivanju sastava članova Centralnog komiteta izabranog na V konferenciji KPJ dragocjenu pomoć pružio je neposredno drug Tito, a o tome se govori i u njegovoj *Bilješci* uz ovaj tom (str. 45. i 46).

Problemima jačanja Partije, njenog osposobljavanja za avangardnu ulogu u novim uslovima Tito se bavi u još nekoliko radova uvršćenih u ovaj tom. Prije svega mislimo na njegov članak *V zemaljska konferencija KPJ*, koji je bio objavljen u »Proleteru« u decembru 1940. godine, na kraći članak *Prva konferencija Komunističke partije Hrvatske* (objavljen u »Srpu i čekiću«), zatim na članak pod naslovom *Nekoliko napomena o Dalmaciji*. Istim pitanjem se bavi i u svom pismu upućenom komunistima u sremskomitrovačkoj kaznioni.

Ovom problematikom Tito se bavio i u svom predavanju o Partiji za slušaoce Partijske škole Centralnog komiteta KPJ koja je radila u toku februara i marta 1941. godine (u istoj zgradi u kojoj je održana i V zemaljska konferencija). To predavanje nije sačuvano, ali je jedan od slušalaca te škole, Sergej Krajger, sačinio o njemu u svom dnevniku iscrpne, mada prilično nepovezane bilješke, koje smo uz njegovu pomoć dešifrovali i objavili u *Prilozima* uz ovaj tom. Toj temi posvećena je i jedna zabilješka Titove završne riječi na V konferenciji koju je vodio jedan od učesnika konferencije (vjerovatno A. Ranković), koju takođe donosimo u *Prilozima*.

II

Među najvažnijim zadacima pred kojima su se tada našli komunisti Jugoslavije i KPJ u cjelini bili su što potpunija marksistička analiza međunarodne situacije, što tačnije predviđanje razvoja međunarodnih odnosa, odnosno ratnih sukoba i ocjena položaja Jugoslavije, naročito s obzirom na sve veću opasnost od fašističke invazije i ugrožavanje nezavisnosti naroda Jugoslavije i, u skladu s tim, određivanje pravilne politike KPJ i držanja komunista u tim sudbonosnim događajima.

Stoga se tim pitanjima Tito bavi gotovo u svim svojim radovima iz tog perioda počev od referata na V zemaljskoj konferenciji i njene *Rezolucije*, pa do svih proglasa i okružnica odnosno komunikeja Centralnog komiteta KPJ, čiji je autor bio Tito, a koji su objavljivani povodom važnijih zbivanja, kao i u mnogim drugim svojim radovima.

Ocjenjujući prilike na evropskim frontovima i upozoravajući naročito na opasnost od fašističkog napada koji je prijetio narodima Jugoslavije, posebno usljed reakcionarnosti jugoslovenskog režima i kolebljivosti jugoslovenske vladajuće buržoazije, koja je lavirala između dva zaraćena tabora, Tito je, nasuprot toj politici, istakao kao osnovnu alternativu borbu za demokratizaciju zemlje, posebno za nacionalnu ravnopravnost i slobodu naroda Jugoslavije i protiv kapitulantstva vladajućih krugova, a u spoljnoj politici orijentaciju na politiku oslonca i saveza sa SSSR-om. Pored proglasa povodom 23. godišnjice oktobarske socijalističke revolucije, čiji je autor takođe Tito, politici i ulozi Sovjetskog Saveza u tadašnjim međunarodnim odnosima posvećen je i poseban članak pod naslovom *Sovjetski Savez spriječio bratoubilački rat na Balkanu.* Riječ je o prvim pukotinama u tadašnjim odnosima između Sovjetskog Saveza i Trećeg Rajha, koje su, prvi put u jesen 1940. godine, poslije sklapanja sporazuma o nenapadanju od 23. avgusta 1939. godine, izbile u svjetsku javnost, pri čemu su se posebno ispoljile suprotnosti njihovih interesa na Balkanu.

Za analizu međunarodne situacije, po dubini marksističke ocjene odnosa između velikih sila, posebnu vrijednost ima članak *Stvaranje kontrarevolucionarnog evropskog kontinentalnog bloka*, koji se stvara pod vođstvom osovine Rim—Berlin »uz suradnju fašističkih, polufašističkih i vazalnih vlada raznih evropskih zemalja«. Tito je označio i smisao osnivanja tog evropskog bloka, koji znači podjarmljivanje miroljubivih i slobodoljubivih evropskih naroda njemačko-italijanskom imperijalizmu, ekonomsku eksploataciju bogatstava evropskih zemalja u interesu tih imperijalističkih država, ugušivanje antiratnog, antikapitalističkog i antiimperijalističkog pokreta radnih masa u svim evropskim kapitalističkim zemljama i, najzad, stvaranje saveza (nove »Svete alijanse«) svih fašističkih i reakcionarnih vlada i vlada pete kolone kako za održavanje kapitalističkog poretka tako i za vođenje »kontrarevolucionarnog rata protiv SSSR-a i protiv radničke klase čitavog svijeta« (str. 74). U ovom radu Tito je analizirao i držanje vladajućih grupacija u pojedinim evropskim zemljama, posebno u Francuskoj, koje su i dovele do gubitka nezavisnosti tih zemalja.

U ovu tematsku oblast spadaju i Titovi radovi u kojima se on bavio prilikama i ratnim zapletima na Balkanu.

Poslije napada fašističke Italije na Grčku, kada se i Balkan pretvorio u ratno poprište s neposrednom prijetnjom da u ratni vrtlog uvuče osim albanskog, grčkog i italijanskog naroda i druge narode, posebno bugarski narod i narode Jugoslavije, Tito je, razobličavajući ratoborno raspolo-

ženje i osvajačke pretenzije naročito bugarske i srpske reakcije usmjerene prije svega na dalje porobljavanje Makedonije, između ostalog pisao da Makedonija »nije tu za to da služi kao ukras u nečijoj kraljevskoj kruni, niti da bude prćija srpske ili bugarske buržoazije, nego da bude oslobođena svakog nacionalnog potlačivanja«. A makedonskom narodu koji se bori za svoje nacionalno oslobođenje, »kao ni svim drugim potlačenim narodima, ne može nikakva reakcija ugušiti volju za slobodom, niti uništiti njegovo pravo na samoodređenje, pravo da sam upravlja svojom sudbinom« (str. 87).

Nekoliko mjeseci kasnije, baveći se opet problemima Makedonije i Makedonaca, za koje je isticao da nisu »ni Srbi, ni Bugari, ni Grci«, već da su »oni Makedonci« i da kao »poseban narod imaju pravo na samoopredjeljenje do otcjepljenja, imaju pravo na svoju slobodu i samostalnost, kao i svi ostali narodi na Balkanu« (str. 131), Tito je razvijao ideje o neophodnosti zajedničke borbe naroda Jugoslavije, Bugarske i Grčke s makedonskim narodom za njegovo potpuno oslobođenje »od jugoslovenskog, grčkog ili bugarskog jarma«. U istom radu, koji je u stvari trebalo da posluži kao osnova zajedničkog proglasa ili deklaracije KP Bugarske i KP Jugoslavije, a eventualno i KP Grčke, Tito je pisao da »Komunistička partija Jugoslavije i Komunistička partija Grčke treba da stanu na čelo oslobodilačkog nacionalnog pokreta makedonskog naroda za njegovo oslobođenje i ujedinjenje. Bugarski komunisti treba da vode borbu protiv pokušaja svojih imperijalista da pomoću osovinskih imperijalista podjarme makedonski narod i da s tom namjerom strovale bugarski narod u rat na strani osovinskih sila da vadi za njih kestenje iz vatre« (*Ibid.*).

Ukoliko se situacija na Balkanu više zaoštravala, posebno poslije ulaska njemačkih trupa u Rumuniju u jesen 1940. godine i pristupanja Mađarske, a zatim i Bugarske Trojnom paktu, i ukoliko je rastao pritisak Njemačke i Italije na Jugoslaviju da se uključi u Trojni pakt, Tito je utoliko više upozoravao na neophodnost jačanja jedinstva svih antifašističkih demokratskih i patriotskih snaga jugoslovenskog društva u otporu protiv sve neposrednije fašističke opasnosti i razvijanja simpatija prema Sovjetskom Savezu. U toj svjetlosti je isticao i programske zahtjeve KPJ koji su razrađeni u *Komunikeju CK KPJ br. 5* od januara 1941. Isti značaj imaju i pojedini proglasi Centralnog komiteta — čiji je autor takođe Tito — koji su upućivani ne samo radnicima, seljacima i građanima, tj. radnim ljudima Jugoslavije nego i vojnicima, podoficirima i oficirima jugoslovenske vojske, kao i parola o stvaranju vlade narodne sloge i odbrane, odnosno, poslije V konferencije, parola o stvaranju narodne vlade, nasuprot kapitulantskoj i izdajničkoj vladi Cvetković—Maček, koja se sve više uprezala u kola sila Osovine. I ova vlada je uvodila totalitarne metode vladavine, donijela rasističke zakone o Jevrejima, zavela koncentracione logore, posebno tzv. vojne radne jedinice,

u stvari vojne koncentracione logore, i najzad potpisala ugovor o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu 25. marta 1941. godine.

Za razvijanje antifašističkog i borbenog raspoloženja naroda Jugoslavije od izuzetnog značaja je proglas Centralnog komiteta KPJ od početka marta 1941. godine čiji i sam naslov *Protiv kapitulacije — za pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom* izražava osnovni stav Partije u tom trenutku. S obzirom na to da su bili u toku uglavnom tajni pregovori između predstavnika Trećeg Rajha i vlade Cvetković—Maček—Kulovec za »prodaju nezavisnosti Jugoslavije«, kako Tito ukazuje u ovom proglasu, u njemu je razobličen i sav smisao tih pregovora naročito analizom izjave jugoslovenskog ministra spoljnih poslova koju je on dao na jednom od povjerljivih savjetovanja koja su tada sve češće održavana. Nasuprot protivnarodnoj politici »šurovanja s imperijalističkim osvajačima« i politici »dvoličnjaštva prema Sovjetskom Savezu«, Tito je isticao stav komunista, koji su uvijek »naglašavali da je jedini spas za nezavisnost naroda Jugoslavije u stvaranju pakta o uzajamnoj pomoći s velikim i moćnim Sovjetskim Savezom. Ali zločinački kapitalistički vlastodršci Jugoslavije uporno su odbijali i sabotirali ovu spasonosnu mjeru. Oni to čine i dalje« (str. 183).

Napominjući da su jugoslovenski vlastodršci spremni da »zločinački žrtvuju interese naroda samo da spasu interese šačice ogavnih kapitalističkih parazita«, Tito je u tom proglasu govorio da je posljednji čas »da spriječimo najnovije i najogavnije izdajstvo vlade Cvetković—Maček—Kulovec. Mi ne smijemo dozvoliti da na našu zemlju stupi noga bilo kojeg imperijalističkog razbojnika« (str. 184). Isto tako kao što narodi Jugoslavije ne smiju dozvoliti da budu oruđe za međusobno obračunavanje »dvaju imperijalističkih razbojnika«, Tito je dalekovido upozoravao da oni ne smiju dozvoliti ni to da ti porobljivači od naše zemlje prave »odskočnu dasku za sutrašnji napad protiv velike i srećne zemlje socijalizma« (str. 184).

Ovaj proglas bio je upućen ne samo radnim masama Jugoslavije nego i svim »poštenim i rodoljubivim elementima« s pozivom »da se sjedine s nama u borbi protiv ove protunarodne vlade i njene izdajničke spoljne politike«. Pozivajući na organizovanje protestnih skupština i mitinga, Tito u ovom proglasu CK KPJ poručuje: »Neka se slije narodna volja u jedan silan narodni pokret u borbi za ostvarenje tih zahtjeva, i naša će sloboda i nezavisnost biti osigurane« (str. 185).

Suvišno je isticati koliko su ovi stavovi rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije, prije svega Titove analize i upozorenja bili osnovna inspirativna i pokretačka snaga koja se manifestovala u istorijskim martovskim danima 1941. godine, kada je uspješnim vojnim pučem oborena kapitulantska i izdajnička vlada i kada se na ulicama Beograda i u mnogim drugim mjestima u cijeloj zemlji ispoljila odlučna volja naroda Jugoslavije da brane svoju nezavisnost.

Obaviješten naročito o onome što se zbilo u Beogradu 27. marta 1941, Tito je već sutradan iz Zagreba došao u Beograd da bi narednog dana održao partijsko savjetovanje na kojem je dao ocjenu nove situacije i izložio svoje gledište o daljem razvoju događaja, pri čemu je nagovijestio neizbježnost rata, i u skladu s tim razradio zadatke komunista. (O tom Titovom istupanju vid. *Zabilješku* na str. 214.) O istim pitanjima je u ime Centralnog komiteta KPJ dan kasnije napisao novi proglas *Narodima Jugoslavije.* U ovom proglasu ocijenjena je situacija u zemlji koja je nastala poslije dvadesetsedmomartovskog prevrata i formiranja vlade generala Dušana Simovića i postavljeni zahtjevi koji su značili dalji korak u pravcu okupljanja antifašističkih i demokratskih snaga. U njemu je izložen i sistem političkih i praktičnih mjera čije bi sprovođenje obezbijedilo uspješniju borbu protiv agresora u predstojećem ratu.

Međutim, tadašnje akcije Komunističke partije Jugoslavije i patriotsko raspoloženje u narodu nisu bili dovoljni da obezbijede odbrambenu sposobnost Kraljevine Jugoslavije usljed trulosti njenog režima i rasprostranjenog petokolonaškog raspoloženja u njenim političkim i vojnim vrhovima. Narodi Jugoslavije su za samo nekoliko dana doživjeli strašnu katastrofu — da budu porobljeni u raskomadanoj zemlji — kako se to i kaže u novom proglasu koji je Tito napisao poslije sjednice Centralnog komiteta KPJ održane 10. aprila 1941. godine u Zagrebu, na sam dan ulaska njemačkih trupa u Zagreb, a koji je objavljen nekoliko dana kasnije (15. aprila 1941). U istom proglasu se iznose i glavni uzroci tako brzog sloma jugoslovenske države i ujedno se pozivaju narodi Jugoslavije, a naročito hrvatski narod, kome su se nametnuli marionetski upravljači prijeteći da prodube jaz između jugoslovenskih naroda u interesu okupatora, da nastave borbu za slobodu i nezavisnost. U duhu zaključaka s te sjednice, kao i ostalih dogovora komunista Jugoslavije, Tito je ovdje pisao da će »ta borba biti okrunjena uspjehom, pa ma kako ona bila teška«. Ističući da će komunisti i cijela radnička klasa istrajati do konačne pobjede u prvim redovima narodne borbe protiv osvajača, Tito je vizionarski poručivao riječima koje su postale već klasične: »Ne klonite duhom ni onda ako u toj borbi privremeno (ne »vremenom« — o tome vid. više na str. 191 — prim. P.D.) i podlegnete, jer će se iz ovog krvavog imperijalističkog pokolja rađati novi svijet, zbrisat će se zauvijek korijeni imperijalističkih ratova i nacionalnog porobljavanja. Stvorit će se na istinskoj nezavisnosti svih naroda Jugoslavije slobodna bratska zajednica« (str. 191).

III

Krupno pitanje kojim se Tito bavio i koje je stajalo pred revolucionarnim radničkim pokretom i KPJ bilo je sindikalno pitanje. Naročito je ukazivao na značaj jedinstva sindikalnog pokreta i na značaj rada komunista

na stvaranju odbora radničkog jedinstva u preduzećima i uključivanju u zajedničke akcije pripadnika ostalih sindikalnih organizacija (ne samo URS-ovih, koji su se pretvorili u klasne borbene sindikate pod neposrednim uticajem i u osnovi pod rukovodstvom komunista, nego i tzv. režimskih sindikata, kao što su bili JUGORAS i HRS), kao i na obuhvatanju neorganizovanih radnika u štrajkaške i tarifne akcije. Sindikalno pitanje izbilo je gotovo u prvi plan poslije zabrane URS-ovih sindikata (o čemu je reakcionarna vlada Cvetković—Maček donijela odluku još 24. decembra 1940. godine, a sprovela je noću 29/30. decembra iste godine, kada je objelodanila tu zabranu).

Nakon zabrane URS-ovih sindikata Tito je napisao nekoliko proglasa i drugih radova upućenih radničkoj klasi i ostalim radnim ljudima Jugoslavije, a posebno komunistima, da nastave rad i borbu za jedinstvo sindikalnog pokreta, da jačaju djelatnost sindikalnih komisija, koje treba da nadomjeste djelatnost zabranjenih sindikalnih foruma. Istovremeno se pokazalo od kolikog je značaja bila blagovremena orijentacija Partije na nove oblike rada, upravo na te odbore radničkog jedinstva u fabrikama i radionicama, koji su stvarani i uz sugestiju Kominterne, a,s druge strane, od kakvog je značaja bio prodor komunista u razne strukovne organizacije, razna radnička, sportska i druga društva i uopšte napor na učvršćivanju jedinstva radničkog i sindikalnog pokreta. Takvom djelatnošću komunista u stvari je bilo paralisano dejstvo vladinog akta o zabrani URS-ovih sindikata. U suštini, taj novi napad režima na radnički pokret praktično nije imao nekih negativnih posljedica za razliku, na primjer, od udara takve vrste koje je režim nanosio radničkom pokretu ranije, u vrijeme donošenja »Obznane« (krajem 1920. godine) ili u vrijeme zavođenja šestojanuarske diktature (1929. godine), kada su takvi akti reakcionarnog režima desetkovali revolucionarni radnički pokret.

Pored *Proglasa* objavljenog u ime CK KPJ već početkom januara 1941, zatim članka *Novi nalet na klasne sindikalne organizacije u Jugoslaviji*, pisanog takođe u toku januara iste godine, Tito je o tadašnjim aktuelnim sindikalnim problemima i o zadacima komunista u oblasti sindikalnog rada napisao i tri okružnice, što je bio novi oblik komuniciranja Centralnog komiteta s članstvom KPJ i drugim aktivistima revolucionarnog radničkog pokreta. U tim okružnicama je izložena sva osobenost tadašnje situacije u zemlji, ukazano je na nemoć režima da zabrani sindikalnu djelatnost, kao i na to da bi u stvorenim uslovima — ostvarenog jedinstva klasnog sindikalnog pokreta i velikog uticaja komunista u radničkoj klasi — svaki pokušaj stvaranja nelegalnih sindikata značio besperspektivno sektaštvo i neminovno sužavanje sindikalnog rada i vodilo bi izolovanju komunista od široke radničke baze. Stoga se u okružnicama daju uputstva o nastavljanju sindikalnog rada u novim uslovima. Značajno je da je *Okružnica br. 3*, koja je u stvari nastala kao prilog za objašnjenje nekih stavova iz *Okružnice br. 2*,

napisana nakon okupacije zemlje i zato stavovi koji su u njoj izloženi imaju utoliko veću vrijednost.

Veoma značajna Titova preokupacija u ovom periodu bilo je i izučavanje agrarnih odnosa i seljačkog pitanja u Jugoslaviji, kojima je prilazio prvenstveno sa stanovišta potrebe i mogućnosti realizacije jednog od najznačajnijih strateških zadataka jugoslovenske revolucije — ostvarenja saveza radničke klase i seljaštva. O tome je češće govorio na pojedinim partijskim konferencijama i drugim sastancima, a o tim pitanjima je napisao i opsežnu raspravu pod naslovom *Propadanje radnog seljaštva u Jugoslaviji poslije prvog imperijalističkog rata* (krajem 1940. godine), koja je sačuvana u rukopisu i koja se ovdje prvi put objavljuje. Ovaj rad se odlikuje ne samo kompleksnim pristupom problematici seljaštva u Jugoslaviji, njegovom položaju i propadanju u uslovima kapitalističke eksploatacije, primitivnog načina privređivanja u poljoprivredi i polukolonijalnog položaja kapitalističke Jugoslavije, koji je pogoršavao stanje radnog seljaštva, nego i sagledavanjem izlaza za milionsko seljaštvo u savezu s radničkom klasom i pod njenim rukovodstvom, njegovim uključivanjem u revolucionarnu borbu za preobražaj jugoslovenskog društva. U ovom Titovom radu poseban odjeljak posvećen je *Programu KPJ za selo*, u kome su istaknuti osnovni zahtjevi borbe za interese radnog seljaštva. Objašnjen je i značaj jedne od tadašnjih osnovnih strategijskih parola — parole o stvaranju »narodne vlade koja se oslanja na savez radnika i seljaka«. Ova rasprava poslužila je Titu i kao polazna osnova za njegovo predavanje koje je o istoj temi držao slušaocima Partijske škole CK KPJ u toku februara 1941. godine.

Takođe je izuzetno značajan i dosad nigdje neobjavljivan opsežan rad, tačnije studija pod naslovom *Strategija i taktika oružanog ustanka*. Ovaj rukopis predstavlja cjelovitu marksističku studiju o navedenoj temi; ona je zasnovana, s jedne strane na izvornim tekstovima marksizma o ustanku, o načinu stvaranja borbenih i oružanih grupa i o naoružanju naroda uopšte, te o raznovrsnim oblicima razvijanja revolucionarne borbe, a s druge strane, na analizi iskustava pojedinih narodnih i radničkih ustanaka i proleterskih revolucija počev od sredine prošlog vijeka pa preko Pariske komune 1871. i triju ruskih revolucija, do ustanaka u Kini, Austriji, Španiji i drugih borbi u periodu između dva svjetska rata. (Opširnije o nastanku i karakteru ovog rada vid. u nap. 349.) O vojnoj problematici u ovom tomu se objavljuju i dva posebna Titova rada. U prvom on analizira stanje jugoslovenske vojske, upozoravajući na njene slabosti kako na one koje su bile uslovljene društvenim sistemom i stvorenim odnosima u toj vojsci tako i na one koje su proizlazile iz razornog djelovanja petokolonaških elemenata, koji su još više slabili ionako oslabljenu odbrambenu moć zemlje. U drugom radu, u stvari proglasu Centralnog komiteta upućenom radnicima, seljacima i građanima, vojnicima, podoficirima i oficirima Jugoslavije povodom uspostavljanja vojnih koncentracionih logora za komuniste (tzv. radnih

vojnih jedinica), u kojima je za mobilisane komuniste zavođen žandarmski režim, Tito razobličava taj nenarodni režim, koji ne bira sredstva u cilju slamanja revolucionarnog antifašističkog pokreta.

U *Prilozima* u ovom tomu, osim već pomenutih zabilježaka dva Titova govora i predavanja u školi, od posebnog je značaja odluka Izvršnog komiteta Kominterne upućena preko Nikole Petrovića, koga je Tito uoči održavanja V zemaljske konferencije poslao u Moskvu da rukovodstvo Kominterne informiše o pripremama konferencije. Ta odluka predstavlja odgovor »na nekoliko pitanja sekretara CK KP Jugoslavije druga Valtera«, tj. Josipa Broza Tita. Neki od tih odgovora su veoma interesantni, kao što je stav o sazivanju kongresa Partije. Tito je, naime, želio da se u to vrijeme održi kongres Partije pošto je od održavanja posljednjeg partijskog kongresa proteklo već 12 godina. Međutim, rukovodstvo Kominterne se nije složilo s održavanjem kongresa smatrajući da uspjeh pokrajinskih konferencija Partije i SKOJ-a, kao i zemaljske konferencije SKOJ-a ne bi smio da zavara da ne postoji opasnost njegovog ometanja od strane policije. Jer, govori se u toj poruci, okupiti oko 100 delegata bio bi veliki rizik. Tito je poslušao ovaj savjet Kominterne, ali samo u tom smislu što V konferenciju nije proglasio kongresom, mada je ona po svim obilježjima imala karakter kongresa: na njoj je bilo više od 100 delegata, a s 11 referata imala je bogatiji i značajniji dnevni red nego ma koji kongres u dotadašnjoj istoriji KPJ. Veći principijelni značaj imao je stav Kominterne u pogledu stvaranja fabričkih aktiva, na čemu je Partija počela da radi još prije zabrane URS-ovih sindikata. Kominterna je dala obrazloženje da već sam naziv »fabrički aktiv« izaziva predstavu o »elitnoj grupi« u preduzeću i time otežava obuhvatanje svih radnika preduzeća u zajedničku borbu. Rukovodstvo KPJ je prihvatilo ovaj predlog Kominterne, orijentišući se na stvaranje odbora radničkog jedinstva u preduzećima.

Interesantna su i dva druga odgovora u istom dokumentu u *Prilozima* koji se odnose na stvaranje oružanih četa za zaštitu demonstracija od policijskih napada i na parolu o obaranju vlade i uspostavljanju istinske narodne vlade kao akcione parole. Ma koliko u analizama i stavovima Kominterne bilo umjesnih upozorenja na opasnost od sektaštva ili od preuranjenih akcija, ipak se može primijetiti da je rukovodstvo Kominterne zaostajalo u potpunijem poznavanju i pravilnoj ocjeni razvoja situacije u Jugoslaviji. To se naročito vidi iz njegove analize smisla parole o narodnoj vladi, za koju je ono smatralo da u suštini izražava zahtjev za uspostavljanje diktature proletarijata, što očigledno odražava dogmatičnost njegovih gledišta i, s druge strane, iz tvrđenja da uslovi za takav zahtjev još nisu sazreli. To isto se može reći i za dva telegrama Georgi Dimitrova upućena Titu pod datumima od 22. i 29. marta 1941. godine. Ma koliko oni odražavali pozitivnu evoluciju gledišta Kominterne u odnosu na neophodnost borbe protiv fašizma, kroz njih je i dalje provijavao potcjenjivački odnos prema

stvarnoj snazi, revolucionarnoj prekaljenosti KPJ i njenom uticaju u narodu.

Više od polovine Titovih radova u ovom tomu sada se prvi put objavljuje, a ako se uzme u obzir da ni svojevremeno štampanje proglasa i njihovo makar i masovno rasturanje u trenutku kad su se pojavili nisu istovjetni s njihovim pravim objavljivanjem, onda je broj radova koji se ovdje prvi put donose još veći. Neki radovi su sačuvani samo u rukopisu. Tito je većinu ovih radova autorizovao u toku 1977. i 1978. godine, mada je jedan njihov dio bio autorizovao već u prvim godinama poslije oslobođenja.

U razdoblju koje obuhvata ovaj tom, pored svog uobičajenog pseudonima Tito, on se služio i sljedećim: inž. Slavko Babić, inž. Ivan Kostanjšek, T., T. T. i Valter.

Kako je ovo završni tom Titovih radova iz doratnog perioda, potrebno je još napomenuti da je za njihovo istraživanje i obradu trebalo učiniti velike napore, naročito vezane za okolnosti u kojima su ti radovi nastajali i za ilegalne uslove uopšte u kojima su tada djelovali jugoslovenski komunisti. Trebalo je, prije svega, tragati za dokumentima u različitim arhivskim fondovima i pretraživati periodiku, zatim vršiti višestrana istraživanja i provjeravanja radi utvrđivanja autorstva. S obzirom na to, kao i na činjenicu da i naša istorijska nauka još nije temeljnije osvijetlila pojedine periode ne samo predratne istorije jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta nego ni mnoge momente društveno-političkog razvitka Jugoslavije, kao i međunarodnih odnosa što je sve djelovalo i na izvjestan način se odrazilo i na Titovo cjelokupno stvaralaštvo, u pripremi ovih tomova često su se morali vršiti i pionirski istraživački poslovi. Pri tom posebno imamo u vidu teškoće u prikupljanju i sistematizovanju biografskih podataka, u čemu je jugoslovenska istoriografija u velikom zaostatku u odnosu na neke druge zemlje. Otuda, i pored svih nastojanja, nisu isključeni i izvjesni propusti u pojedinim našim rješenjima.

U nemogućnosti da navede pojedinačna imena, priređivač ovog toma, koji je ujedno i urednik cijelog izdanja, osjeća se obaveznim da zahvali na svesrdnoj pomoći koju su mu, naročito u izradi naučno-informativnog aparata pružali pojedini saradnici naučnih i drugih institucija iz mnogih krajeva naše zemlje kao iz Ljubljane, Zagreba, Splita, Rijeke, Slavonskog Broda, Banjaluke, Skoplja, Beograda i drugih mjesta. To isto su nesebično činili i pojedini učesnici revolucionarnog pokreta, i mnogi neposredni saradnici i saborci druga Tita iz toga perioda počev od Edvarda Kardelja i drugih. Takođe zahvaljujem i recenzentima ovoga toma dr Ivanu Jeliću i Dragici Lazarević na pomoći koju su mi ukazali svojim sugestijama i korisnim primjedbama.

Dr Pero Damjanović

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA
oktobar 1940—april 1941.

IZVJEŠTAJ O ORGANIZACIONOM PITANJU NA V KONFERENCIJI KPJ 1940. GOD.*[1]

Drugovi i drugarice,

Prošlo je šest godina otkako je održana IV partijska konferencija, a dvanaest godina otkako je održan IV kongres KPJ.[2] Dakle, period možda jedinstven među sekcijama KI.[3] Kako se to moglo dogoditi da jedna revolucionarna partija za tako dug period ne održava svoje redovne konferencije i kongrese, vidjet će se iz daljnjeg izlaganja kako iz ovog tako i iz ostalih referata.

I

Ova naša V partijska konferencija ima iz više krupnih razloga velik historijski značaj kako za njen daljnji rad i razvitak tako i za čitav radni narod Jugoslavije. Prvo, ona ima historijski značaj iz čisto internih partijskih razloga, jer se ona održava u periodu snažne prekretnice u radu i razvitku KPJ, u periodu svog snažnog poleta poslije toga** kad je očistila svoje redove,** pošto je prebrodila tešku višegodišnju*** unutarnju krizu, koja je u obliku frakcijskih borbi u vrhovima, u obliku provokacija, izdaje, sabotaže itd. ometala pravilan rad i razvitak KPJ. Danas mi možemo ovdje konstatovati puno jedinstvo KPJ, jedinstvo kome je ona težila kroz čitavih dvadeset godina svoga opstanka i koje je ona *postigla* blagodareći svojim vjernim kadrovima i beskompromisnoj borbi protiv svih tuđih i antipartijskih elemenata i pomoći KI.

Drugo, ova konferencija ima historijski značaj zbog toga što se ona održava u vrijeme kada se svom silom razbjesnio drugi**** imperijalistički rat, koji se pretvara sve više u svjetski,[4] kada se u svim kapitalističkim zemljama, pa i u Jugoslaviji, strahovito pojačavaju reakcija i teror nad radničkom klasom, zaoštravaju klasne suprotnosti i budi klasna svijest kod najširih radnih masa, koje su spremne da vode pod vodstvom KP borbu sa svojim najvećim klasnim neprijateljem — kapitalističkim izrabljivačima, s neprijateljima naroda i napretka — imperijalističkim ratnim potpaljivačima, za mir i bolju i sretniju budućnost.

---

* Cio naslov i godinu autor je dopisao naknadno rukom. — *Red.*

** Umetnutu rečenicu između zvjezdica autor je naknadno dopisao. — *Red.*

*** Umjesto riječi »višegodišnje« prethodno je bilo napisano »dvadesetogodišnje« pa precrtano. — *Red.*

**** Iza riječi »drugi« autor je bio napisao »svjetski«, potom precrtao i dopisao umetnutu rečenicu »koji se pretvara sve više u svjetski«. — *Red.*

Ovaj drugi imperijalistički rat, koji je zapravo samo nastavak prošlog svjetskog imperijalističkog rata, mnogo je strašniji, bezobzirniji i krvaviji od prošlog imperijalističkog rata.[5] On prouzrokuje pravu pustoš jer se vodi ne samo na frontovima nego i u pozadini protiv civilnog pučanstva — protiv žena, djece, staraca itd. Ovaj rat se vodi do istrebljenja i potpunog uništenja čitavih golemih gradova i sela, uništenja svega onoga što su stvorili čovečji umovi i radne ruke. Ovaj rat se vodi radi nove podjele svijeta i potpunog porobljavanja brojnih, do sada samostalnih, malih država i naroda. Propast nezavisnosti Češke, Austrije, Albanije, Danske, Belgije, Holandije, Norveške, Francuske* i drugih potvrđuje to.[6] Imperijalistička klika iz oba ratujuća tabora potčinjava sve svojim ratnim ciljevima; ona ne poznaje nikakve neutralnosti malih i slabih država, ne poštuje ničiju nezavisnost ili bilo kakva prava malih naroda. Drsko i brutalno nameće se od strane tzv. totalitarnih imperijalističkih sila volja malim evropskim narodima. Potčinjava ih se ne samo ekonomski nego im se nameće tzv. novi totalitarni poredak.[7] Osovinske sile[8] već sada, dok rat traje punom žestinom, dok su još daleko od pobjede, trube o nekom novom poretku u Evropi i svijetu kojim one hoće da usreće svijet, kojim se nadaju spasti dotrajali kapitalistički poredak. Taj tzv. novi poredak znači ne samo produženje kapitalističkog sistema nego i vraćanje k najgorim metodama izrabljivanja radnog naroda, znači najbezdušnije izrabljivanje radnog naroda od strane kapitalista pod zaštitom najcrnje reakcije, pomoću terora sa strane reakcionarnih horda; znači srednjovjekovni mrak i ropstvo; taj poredak znači povampireni kapitalistički sistem kojim hoće sebi osigurati pljačku i vladavinu reakcionarne finansijske oligarhije u svim zemljama. Suprotnosti među imperijalističkim silama,** koje su uzrok tome ratu; onda sve veće zaoštravanje klasnih suprotnosti u svakoj pojedinoj zemlji i borba masa, te već samo postojanje velike i jake zemlje socijalizma kao nade svih ugnjetenih** smetaju ostvarenju toga plana, ali reakcionarna kapitalistička klika u svim zemljama jedinstvena je kada su u pitanju njezini klasni interesi; ona objeručke prihvaća totalitarni kapitalistički sistem. Radi očuvanja svojih klasnih interesa kapitalistička klika ne poznaje nacionalnih interesa. Ona je anacionalna, ona prodaje nezavisnost svoje zemlje samo ako je uvjerena da će osvajač*** štititi njezine kapitalističke interese. Francuska, Rumunjska, Mađarska itd. tipičan su primjer koji to potvrđuje.[9] Jugoslavenska kapitalistička klika također ide po tome putu.**** S druge strane, vidimo ogroman napredak u zemlji socijalizma, u SSSR-u, vidimo njegovu dosljednu politiku mira i zaštitnika malih naroda, vidimo oslobođenje dvadesetmilijunskih naroda Bjelorusije, zapadne Ukrajine, Besarabije i Bukovine,

---

* »Francuske« — dopisano naknadno mastilom. — *Red.*

** Tekst između zvjezdica autor je naknadno dopisao mastilom. — *Red.*

*** Prethodno je umjesto riječi »osvajač« bila napisana riječ »kupac«. — *Red.*

**** Cio tekst do kraja pasusa autor je naknadno dopisao rukom. — *Red.*

Litve, Latvije* i Estonije, koje je oslobodila herojska Crvena armija od kapitalističkog ropstva i nacionalnog ugnjetavanja; vidimo sreću i blagostanje dvjestomilijunske bratske zajednice naroda.[10]

U Jugoslaviji kao i u svim kapitalističkim zemljama bjesni sve žešći teror nad radničkom klasom i radnim narodom uopće, koji je odlučan u odbrani svojih golih života. Strašna avet gladi prijeti širokim narodnim slojevima. Ona je već tu u pojedinim pasivnim krajevima: u Dalmaciji, u Lici, Zagorju itd. Ratna špekulacija, lihvarstvo, korupcija itd. cvjetaju u ovoj zemlji pod zaštitom režima. Protunarodna vlada Cvetković — Maček[11] čini sve da narode Jugoslavije upregne u imperijalistička ratna kola osovinskih sila, kao što je donedavna htjela da ih upregne u ratna kola tzv. zapadne demokracije da snosi dio tereta imperijalističkog rata koji one vode, da postane roblje ne samo svoje kapitalističke nego i vladajuće finansijske oligarhije Berlina i Rima.

Ali narodi Jugoslavije protivni su ovakvoj izdajničkoj vanjskoj i unutarnjoj politici koju provodi vlada Cvetković—Maček. Radni narod Jugoslavije protivan je dvoličnoj i upravo neprijateljskoj politici vlade prema Sovjetskom Savezu, kao što je i protiv ogavne udvaračke politike prema osovinskim silama koja svakodnevno dolazi do izražaja u štampi i postupcima režima itd. Mnogobrojne demonstracije i sukobi posljednjih mjeseci to dokazuju.[12] Narodi Jugoslavije neće fašizam, neće totalitarni sistem, neće da postanu roblje njemačke i talijanske finansijske oligarhije,** kao što se nisu nikad pomirili s polukolonijalnom zavisnošću koju su im nametnule tzv. zapadne demokracije poslije svršetka prvog imperijalističkog rata. Narodi Jugoslavije uporno traže oslonac na SSSR, na zemlju napretka i blagostanja, na zaštitnicu nezavisnosti malih naroda. Čitav radni narod Jugoslavije gleda s pouzdanjem i nadom u veliku i moćnu zemlju socijalizma i spreman je boriti se za te svoje zahtjeve.***

---

* Letonije. — *Red.*

** Tekst do kraja rečenice autor je dopisao naknadno rukom. — *Red.*

*** U originalu slijedi tekst koji je autor precrtao: »Pred ovom današnjom konferencijom KPJ, prema tome, stoje velike i historijske zadaće. Ovdje smo samo dodirnuli u ovom kratkom uvodu neka pitanja koja će biti iznesena u ostalim iscrpnim referatima. Time smo htjeli potcrtati od kolike goleme važnosti je ova naša V partijska konferencija. Zadatak ovog referata je osvrnuti se na historijat rada i razvitka KPJ za posljednjih 12 godina od IV kongresa naovamo, iznijeti po mogućnosti negativne i pozitivne strane u radu i razvitku naše Partije za ovaj period, osvrnuti se na naporan put kojim je prošla naša Partija kroz ovaj period, s uvjerenjem da će nam to poslužiti kao pouka za daljnji naš rad u ovim teškim i sudbonosnim vremenima, kada se pred KPJ stavljaju teške i sudbonosne zadaće — zadaće avangarde radničke klase u svakodnevnim borbama i organizatora konačne pobjede radničke klase Jugoslavije.« — *Red.*

II

Prelazeći na referat potrebno je još jedanput podvući da ovaj referat obuhvaća ne samo period od IV partijske konferencije, kao što bi to bilo normalno, nego period od IV kongresa KPJ 1928. god. To je, prvo, zbog toga što ova konferencija po svom sastavu, po svojim pripremama i broju delegata iz svih krajeva Jugoslavije nadmašuje sve dosadašnje konferencije i, drugo, zbog toga što je ovdje priličan broj delegata kojima nisu sasvim poznati događaji u Partiji iz njezinog dosadašnjeg najtežeg perioda i, treće, zbog toga što ova konferencija zbog ozbiljnosti situacije treba da predstavlja više nego običnu redovnu konferenciju; ona treba da donekle zamijeni kongres naše Partije.

Četvrti kongres Partije održan je uoči zavođenja reakcionarne vojne diktature, tj. u jesen 1928. god.[13] Ovaj se kongres održavao u znaku unutarnje partijske konsolidacije, u znaku borbe protiv obiju frakcija, desne i lijeve, koju je vodio, uz pomoć KI, Partiji odan aktiv na čelu sa zagrebačkom partijskom organizacijom.[14] Pomoću *Otvorenog pisma* kojim se obratila KI u proljeće 1928. god. članovima KPJ, počela je mobilizacija svih frakcijski nezaraženih i Partiji odanih kadrova u borbu za likvidaciju frakcijskih i grupaških borbi, koje su kočile rad i razvitak Partije i na taj način nanijele ogromne štete radničkoj klasi Jugoslavije.[15] Taj proces nije išao glatko; bilo je čitavih organizacija koje su stajale pod utjecajem neke od ovih frakcija. Osobito je išlo teško u Srbiji i Dalmaciji.[16] U Srbiji su desničari otvoreno davali otpor *Otvorenom pismu* i prijetili rascjepom Partije i sindikata. Na žalost, bio je prekratak period od publikovanja *Otvorenog pisma* do kongresa (svega sedam-osam mjeseci) da bi se bio mogao izvršiti rad na unutarnjoj konsolidaciji Partije i sam kongres temeljito pripremiti. Ali unutarnja politička situacija — sve jača reakcija velikosrpske buržoazije radi očuvanja svojih vladajućih pozicija, s jedne strane, a, s druge strane, sve jače zaoštravanje klasne borbe i* nacionalne borbe (Hrvata) itd. — zahtijevala je da se kongres čim prije održi da bi Partija barem donekle spremno dočekala teške borbe s reakcijom, s vojnom** diktaturom, koja se već tada mogla nazreti.[17]

Na IV partijskom kongresu bili su prisutni i nosioci obiju frakcija — lijeve i desne. Kongres je najoštrije osudio frakcijske borbe, zahtijevao od vođe desne frakcije S. Markovića da prizna svoje greške, što je on i učinio razumije se samo formalno, dok je, u stvari, čim se vratio u zemlju, nastavio svoju frakcionašku djelatnost i istom deset godina poslije toga bio otkriven kao neprijatelj Partije i radničke klase.[18]

---

* Riječi »klasne borbe i« autor je dopisao naknadno. — *Red.*

** Prvobitno je bilo napisano »vojno-fašističkom«, pa je autor drugi dio složenice (»fašističke«) precrtao. To je uglavnom dosljedno sproveo i na svim drugim mjestima u ovom referatu. — *Red.*

Još do kongresa s publikacijom *Otvorenog pisma* bilo je skinuto staro rukovodstvo, koje se sastojalo iz obiju frakcija, i postavljeno novo, privremeno rukovodstvo.[19] Na kongresu je bilo izabrano novo rukovodstvo na čelu s Đurom Đakovićem. Osim Đure Đakovića, došli su novi, mlađi ljudi, koji do tada nisu bili eksponirani kao frakcionaši, ali su se kasnije ispoljili kao takvi.[20] Četvrti kongres je stavio pred novi CK važne zadaće. Jedna od najvažnijih zadaća bili su pitanje konsolidacije Partije i potpuna likvidacija frakcijskih borbi. Dalje, pitanje organizacionog učvršćivanja i boljševizacije Partije. Mi, na žalost, nismo mogli nabaviti rezolucije i ostali materijal IV kongresa da bismo se mogli ovdje njima poslužiti.[21]

Da li je novo rukovodstvo izvršilo one zadaće koje su mu bile postavljene na IV kongresu? Događaji su pokazali da nije. Kod prvog naleta vojne diktature na našu Partiju rukovodstvo se pokazalo nedoraslim, osobito kada je 1929. god. zvjerski ubijen sekretar CK Đuro Đaković, koji je imao ogroman autoritet kod radnih masa i među članovima Partije.[22] Obezglavljeno rukovodstvo činilo je čitav niz krupnih političkih grešaka. Jedna od najkrupnijih grešaka bila je parola tzv. oružanog ustanka.[23] Vodeći kurs na taj tzv. oružani ustanak rukovodstvo je bezdušno i upravo zločinački žrtvovalo malobrojan partijski kadar. Ističući tu parolu rukovodstvo uopće nije vodilo računa o subjektivnim, a kamoli o objektivnim uslovima. Ono je računalo na neki spontani pokret masa s kojima u ono vrijeme, uslijed sektaštva koje je cvjetalo u našoj Partiji, uopće nije bilo povezano. Ovom parolom učinila se Partiji velika šteta. Diskreditiralo se politički Partiju pred masama. Članstvo Partije samo također nije bilo ubijeđeno u ispravnost te parole, ali ju je branilo. Mnoge je to demoraliziralo, kao što ih je demoraliziralo upravo zločinačko izlaganje najboljih kadrova krvnicima režima, vojne diktature. Izlažući udarcu vojne diktature partijski aktiv bez veze s masama i bez masovnih akcija, Partija je brzo bila desetkovana i razgromljena,* onesposobljena na dulje vrijeme za rad i bilo kakve akcije.

Osim toga, bila je u to vrijeme izdana pogrešna direktiva o stvaranju tzv. nelegalnih sindikata nakon zabrane Nezavisnih sindikata.[24] Pokušaj s tim nelegalnim sindikatima pretrpio je ubrzo krah. Rukovodstvo je ne samo odlučno odbijalo da se stupa u URS-ove sindikate nego je čak naredilo, kao na primjer u Sloveniji, da se izlazi iz URS-ovih sindikata.[25] Takva direktiva značila je zapravo potpunu izolaciju od masa radnika; ona je značila razvijati i podupirati sektaštvo ne samo kod članova Partije nego i kod članova bivših Nezavisnih sindikata i ostalih radnika. Kroz ne baš dugo vrijeme pokazalo se da je takva direktiva bila zaista krupna greška, da je ona učinila velike štete ne samo Partiji nego i čitavoj radničkoj klasi Jugoslavije jer je veći dio radnika ostao neorganizovan i prepušten u toku tog perioda bezdušnom izrabljivanju od strane kapitalista.

* (Rus.) — razbijena, uništena. — *Red.*

Kao što već spomenusmo, Partija je pretrpjela težak udarac, bila je skoro posve razgromljena: stotine i hiljade partijaca i simpatizera bilo je pohapšeno, osuđeno i poslato na robiju.[26] Nekoliko desetaka najboljih drugova bilo je mučeno i zvjerski poubijano od krvavih slugu vojnodiktatorskog režima.[27] Eto, to je bio bilans nejednake borbe s neprijateljem radničke klase.

To je bio bilans neodgovorne politike, može se reći zločinačke politike kadrova, ostavljanja pod udarac klasnom neprijatelju malobrojnog partijskog kadra, slanja u borbu partijskog aktiva bez veza sa širokim radničkim masama. Krivci za tu politiku često su govorili da je to bio herojski period za Partiju zbog toga što se ona, iako slaba, usudila uhvatiti se ukoštac s nadmoćnijim neprijateljem. Tačno je da je partijski kadar herojski išao u borbu; time je on samo manifestovao svoju odanost djelu radničke klase, svoju disciplinu, spremnost na svaku žrtvu, ali je tim teža krivnja tadašnjih rukovodećih ljudi, koji su to sve iskoristili nepromišljeno (ukoliko nije bilo i namjerno) i potpuno neboljševički[28] ocijenili snage Partije i situaciju. Umjesto što se trabunjalo o oružanom ustanku, trebalo je baciti sve snage Partije na povezivanje s masama i putem masovnih akcija voditi borbu s vojnom diktaturom, kao što se šest godina kasnije i pokazalo uspješnim i tačnim, kada je diktatura pala pod pritiskom masa.[29]

Pod konac 1929. god. preostali članovi iz rukovodstva emigrirali su u inostranstvo.[30] Otada pa do 1937. god. rukovodstvo Partije je ostalo stalno u inostranstvu, gdje su se vodile međusobne grupaške borbe, tako da je KI bila prisiljena nekoliko puta intervenirati i mijenjati ljude, dok konačno pod konac 1932. i početkom 1933. god. nije potpuno smjenila rukovodstvo i postavila novo, privremeno* rukovodstvo.[31] Do 1933. god. nije bilo nikakvih veza ili pomoći od strane rukovodstva partijskim organizacijama u zemlji ukoliko su se one ponegdje počele obnavljati. Od 1929. do 1933. god. rad Partije gotovo je posve zamro. Bilo je rijetkih iznimaka gdje se ponešto radilo, kao u Sloveniji, gdje su već 1930—1931. god. počele da se obnavljaju partijske organizacije u nekim mjestima, u Zagrebu itd. To su bile obično »divlje«, nepovezane grupe, kao, npr., u Zagrebu na Trešnjevki grupa koja je izdavala »Crvenu zastavu« na čelu s drugom Lipovščakom, koji je kasnije poginuo kao heroj u Španjolskoj.[32] To organizaciono učvršćivanje partijskih organizacija išlo je veoma teško, prvo, zbog toga što su rukovodeći drugovi bili na vrlo niskom teoretskom i političkom nivou i neiskusni u organizacionim stvarima i, drugo, zbog toga što je klasni neprijatelj uspio ubacivati provokatore i špijune u organizacije, koji su onda redovno provaljivali i izdavali partijske kadrove** policiji.[33] Osim toga, što je danas već poznato, sjedeli su i u samim vrhovima Partije neprijateljski

* Prethodno iza riječi »privremeno« bilo je napisano »na čelu s Gorkićem«, pa je to precrtano i dopisano »rukovodstvo«. — *Red.*

** Riječi »partijske kadrove« autor je naknadno dopisao. — *Red.*

elementi, pa čak i špijuni, koji su danas već raskrinkani i dobili zasluženu kaznu.[34] Zbog svega toga nastalo je opravdano nepovjerenje prema rukovodstvu u inostranstvu, a u samoj zemlji opće nepovjerenje svakoga prema svakome, koje je nastalo i zbog toga što se pri hapšenju obično ogroman procenat drugova držao nedostojno pred klasnim neprijateljem, a često i izdajnički. To nepovjerenje trajalo je godinama, čak do prije dvije godine i nanijelo je ogromne štete razvitku Partije, iako se ono zasnivalo na prilično važnim razlozima.[35]

S dolaskom privremenog rukovodstva 1932. god. bile su uspostavljene nekakve, iako slabe, veze između CK u inostranstvu i partijskih organizacija u zemlji. Uglavnom su te veze bile uspostavljene sa slovenačkom partijskom organizacijom, dok su Zagreb i Beograd bili povezani preko tzv. povjerenika, koji su imali slabe veze s partijskim organizacijama, slabo poznavali rad i prilike partijskih organizacija, jer su to bili intelektualci bez veza s radničkom klasom i dobrog poznavanja opće situacije u zemlji.[36] Ti su povjerenici slali obično u CK izvještaje sastavljene na osnovu pričanja u kafanama i čaršiji, tako da su ljudi u CK bili obično netačno informirani i na osnovu takvih netačnih informacija obavještavali KI i donosili odluke koje su baš zbog toga i bile, kao što je drugovima poznato, tako tuđe samoj stvarnosti na terenu, koje su često stavljale članstvo u zabunu i kojima je članstvo baš zbog toga davalo otpor i zbog kojih se krnjio politički ugled Partije, a i samog rukovodstva.

Ovo privremeno rukovodstvo u inostranstvu, u kome je, kao što smo vidjeli, bilo i štetočina i antipartijskih elemenata, sprovodilo je donekle liniju KI blagodareći nekim odanim drugovima koji su se nalazili u tome rukovodstvu i ukoliko je njihova riječ mogla da dođe do izražaja. Ali pri sprovođenju linije KI i ovo je rukovodstvo činilo krupne greške, koje su tada bile neshvatljive, ali su danas, kad se zna da su u rukovodstvu sjedeli štetočine i agenti klasnog neprijatelja, sasvim razumljive kao rezultat štetočinskog rada tih tipova.[37]

Ovdje ćemo navesti samo nekoliko tih najkrupnijih grešaka, koje su pokazale da je i to rukovodstvo u cjelini bolovalo, ako apstrahiramo sve ostalo, i od sektaške bolesti. Ono je prilikom općinskih izbora 1933. god. izdalo direktivu da se bojkotuju izbori, zbog čega je nastalo veliko nezadovoljstvo ne samo među članstvom na terenu nego i kod ostalih radnika.[38] I ta direktiva je bila akt kojim se Partija izolovala od masa baš u vrijeme kad je nezadovoljstvo tih masa silno raslo prema vojnofašističkoj diktaturi, kada je bilo potrebno da Partija istupi kao organizator svih progresivnih snaga za borbu protiv reakcije vojne diktature. Bojkot općinskih izbora značio je prepuštanje i vođenje komunalne politike režimskim ljudima, koji su bili kod siromašnih i srednjih seljaka omraženi. Druga greška sektaškog karaktera bilo je stvaranje tzv. HNR i SNR, tj. Hrvatske nacionalne revolucionarne opozicije i Slovenačke nacionalne revolucionarne opozicije.[39] Ta je direktiva brzo doživ-

jela potpun neuspjeh, jer je bila apstraktna pošto se nije zasnivala na stvarnom stanju u seljačkom pokretu u Hrvatskoj i Sloveniji. Ona je bila sektaška jer je bila pristupačna samo jednom vrlo uskom krugu ljudi među seljacima, i to samo onima koji su se smatrali kao komunisti ili su bili simpatizeri. Stvaraoci ovakve direktive nisu vodili računa o tome da se seljaci u to vrijeme još nisu bili razočarali u svoje vođe, nego, obratno, da je taj period bio baš period poleta takvih partija kao što su bile HSS i druge partije koje su bile pod udarom vojne diktature.[40] I ta direktiva je značila izolaciju Partije od širokih seljačkih slojeva, a osobito onih drugova koji su radili na selu. Stvaranje takve opozicije odozgo moralo je pretrpjeti neuspjeh već i zbog toga što je u ono vrijeme Partija stajala vrlo slabo ili nikako kako u organizacionom pogledu tako i po svome utjecaju na selu. To je bio pogrešan, nelenjinsko-staljinski put pridobijanja širokih seljačkih masa kao saveznika radničke klase. Nešto slično je bilo i sa stvaranjem tzv. RSO — Revolucionarne sindikalne opozicije unutar URS-ovih sindikata, o čemu će se govoriti u referatu o sindikalnom pitanju.[41] I to je bio grub sektaški način rada u sindikatima, koji je smetao stvaranju sindikalnog jedinstva, izolovao komuniste i ostale pristalice bivših Nezavisnih sindikata koji su ušli u URS-ov pokret od ostalih radničkih masa u sindikatima koji su još bili pod utjecajem socijaldemokratskih vođa.[42] To nije bilo pravilno okupljanje najboljih elemenata na koje bi se Partija mogla osloniti pri sprovođenju svoje linije, već je više ličilo na neku vrstu nelegalnih sindikata. I to je bilo nelenjinsko-staljinsko osvajanje radničkih masa od utjecaja socijaldemokratskih vođa i stvaranje borbenog sindikalnog jedinstva.

Ako k tome svemu još dodamo bojkot izbora radničkih komora, odnosno uslovno stupanje u te izbore, onda se dobija jasna slika o tome da to nisu bile slučajne, već namjerne greške koje su pravili štetni elementi u rukovodstvu.[43]

Eto, to je nekoliko najkrupnijih grešaka koje je to rukovodstvo učinilo u periodu svoga rada, tj. od 1932. do 1934. god., odnosno do IV partijske konferencije 24. decembra 1934. god.

Četvrta partijska konferencija 1934. god. bila je dosta slabo pripremljena; održane su bile prethodno svega dvije konferencije, i to oblasna konferencija za Sloveniju i oblasna konferencija za Hrvatsku, tako da su na toj konferenciji bili prisutni, izuzev Slovenije i Hrvatske, isključivo pozvani, neizabrani delegati.[44] No usprkos svemu tome, ona je imala dosta veliki značaj jer je to bila prva konferencija održana u zemlji poslije skoro trinaest godina, a k tome još i za vrijeme vojne diktature.*[45]

* U originalu je precrtana slijedeća rečenica: »Ona je bez obzira na sve nedostatke imala veliki značaj za daljnji rad i razvitak naše Partije«. — *Red.*

Slabost te konferencije bila je i u tome što na njoj rukovodstvo uopće nije nastupilo samokritički po nekim najvažnijim svojim pogrešnim odlukama, osim po pitanju bojkota općinskih izbora, da bi se na osnovu toga izvukle pouke za budući rad. Dalje, na toj konferenciji nije se uopće još postavljalo pitanje mobilizacije širokih naprednih snaga za borbu protiv reakcije i fašizma, iako je ovaj već punom parom nastupao, tj. nije se postavljalo pitanje stvaranja antifašističkog narodnog fronta.[46] Pitanje stvaranja sindikalnog jedinstva i odozgo bilo je postavljeno, ali s mnogo ograda. Zašto je to bilo tako? Zato što je rukovodstvo još uvijek bilo prilično odvojeno od pokreta u zemlji, što nije dobro poznavalo prilike, a na samoj konferenciji nije bilo uopće diskusije, odnosno delegati nisu učestvovali u diskusiji, već su bili samo održani referati, koje mnogi nisu ni razumjeli.

Odmah poslije IV partijske konferencije raspisani su bili petomajski parlamentarni izbori 1935. god.[47] Na tim izborima je KPJ trebala pokazati svoju snagu i utjecaj među masama. Odluka je bila da se ide na izbore zajednički sa socijaldemokratima na bazi jedinstvenog fronta.[48] U tu svrhu bili su vođeni i nekakvi pregovori, ali su se ti pregovori* razbili na pitanju nosioca liste, jer su socijaldemokrati htjeli da nosilac liste bude Ž. Topalović, a rukovodstvo je htjelo da to bude neko od naših ljudi.[49] Rukovodstvo se tom prilikom pokazalo apsolutno politički nedoraslim. U zemlju su stizale jedna za drugom kontradiktorne direktive, koje su pravile nevjerovatnu zabunu među članstvom KPJ pri pripremanju samih izbora. Na osnovu jedne direktive CK bilo je u Sloveniji razbijeno jedinstveno istupanje na izborima sa socijaldemokratima. Dalje, kasnije je došla direktiva da se ide samostalno na izbore, ali je nastala, kao što je drugovima poznato, čitava zbrka oko toga ko će biti nosilac liste, tako da je i ta kombinacija propala, i onda je došla direktiva da se glasa za opoziciju, a negdje za socijaldemokrate. Zbog svega toga silno je pao politički ugled Partiji, a osobito rukovodstvu, jer je Partija pretrpjela ovaj veliki neuspjeh samo usljed političke nesposobnosti rukovodstva Partije.

U to vrijeme se održava VII kongres KI. Na VII kongresu KPJ je učestvovala sa 7 delegata, sa 6 punih** i jednim savjetodavnim glasom.[50] Sama priprema od strane rukovodstva KPJ za ovaj historijski kongres KI nije bila ni dovoljna ni pravilna. Prvo, zbog toga što delegati nisu bili birani od strane članstva, već određeni od rukovodstva; drugo, s terena iz zemlje učestvovala su svega 3 delegata, a ostala 4 su bili članovi CK, tako da se poslije završetka kongresa vratilo u zemlju svega 2 delegata, od kojih je jedan uskoro zatim bio isključen iz Partije zbog slabog*** držanja na policiji.[51] Prema tome, Partija nije imala

* Na ovom mjestu u originalu bilo je napisano »sa Ž. Topalovićem«, pa je precrtano. — *Red.*

** Misli se na rješavajuće pravo glasa. — *Red.*

*** Prvobitno je bilo napisano »izdajničkog«, pa precrtano i rukom dopisano »slabog«. — *Red.*

koristi od te delegacije, koja bi mogla usmeno predati članstvu onaj ogroman materijal koji se mogao steći u toku mjesec dana koliko je trajao sam kongres. Delegati sa VII kongresa nisu bili ti koji bi onda tumačili i sprovodili odluke VII kongresa i konkretizovali ih prema prilikama u samoj zemlji. Ali bez obzira na to, odluke VII kongresa KI, koje su s priličnim zakašnjenjem i u vrlo maloj količini stigle u zemlju u obliku brošura drugova Dimitrova, Pika, Manuilskog i Erkolija [Toljatija], imale su ogroman značaj za našu Partiju.[52] To je bila čitava prekretnica za rad i razvitak partijskih organizacija na terenu. Istom odluke VII kongresa KI pokazale su put kojim je naša Partija morala da ide i da se povezuje s masama; stvaranje Narodnog fronta i rad u masovnim organizacijama zaista su dali lijepe rezultate, kao što vidimo danas.[53] Pri sprovođenju tih odluka bilo je teškoća zbog još nepreživjelog sektaštva. Sektaštvo kod nekih partijskih organizacija je dosta dugo smetalo radu na sprovođenju odluka VII kongresa KI. To je bilo u početku, a kasnije se pojavila desna oportunistička opasnost, kao što ćemo kasnije vidjeti iz ostalih referata.

Poslije VII kongresa 1935. god. bilo je rukovodstvo pojačano zbog političke slabosti nekojim novim ljudima. To pojačanje nije bilo najsretnije, jer ne samo da se nije izbjeglo ponavljanje grešaka nego je ponovo došlo do grupaških borbi u rukovodstvu, koje su došle do izražaja za vrijeme Aprilskog plenuma 1936. god.[54] Taj je plenum bio održan bez obavještenja i dozvole KI. Rezolucija koja je bila donesena na plenumu jasno je pokazala ne samo to da postoje grupaške borbe u rukovodstvu nego i čitav niz pogrešnih stavova: pogrešna ocjena vlade Stojadinovića, pogrešno postavljanje pitanja jedinstva radničke klase (jedinstvo samo odozdo) itd. KI je opet intervenirala time što je poništila odluke plenuma i sam plenum proglasila nevažećim; dalje, što je opet smijenila rukovodstvo i naznačila novo i, konačno, što je odlučno tražila da rukovodstvo bude na terenu, u zemlji.[55]

Ovo novo rukovodstvo nije prešlo (osim jednog člana) u zemlju, kao što je to bilo određeno, već je i dalje ostalo u inostranstvu, gdje je po direktivi tadanjeg sekretara Gorkića bilo nepravilno i štetočinski organizirano slanje dobrovoljaca u Španjolsku, kod čega je došlo do poznate provale one lađe s našim dobrovoljcima i bilo mnogo ljudi pohapšeno, a Muk, nekadašnji član CK, nanio je veliku sramotu svojim izdajničkim držanjem.[56]

U julu 1937. god. bio je Gorkić iznenada pozvan u KI, gdje je bio konačno raskrinkan kao neprijatelj.* S raskrinkavanjem Gorkića i ostalih prijašnjih rukovodećih ljudi, koji su se pokazali kao neprijatelji radničke klase, kao špijuni i agenti klasnog neprijatelja itd., naša je

* Bilo je napisano dalje: »i uhapšen po organima NKVD«, pa je to precrtano. — *Red.*

Partija bila silno kompromitovana i skoro je posve* izgubila povjerenje kod KI.[57] Dakle, poslije raskrinkavanja tih ljudi bilo je jasno zašto se naša Partija nije mogla u toku osamnaest godina razviti i ojačati. Objasnilo se zašto je klasnom neprijatelju bilo stalno moguće otkrivati i uništavati čitave organizacije naše Partije, objasnilo se zašto je klasni neprijatelj gotovo uvijek saznavao za najbolje nelegalne drugove koji su dolazili u zemlju i onda ih poubijao: Debeljaka, B. Vidasa, Agu [Peru Popovića] i mnoge, mnoge drugove. Objasnilo se zašto se u našoj Partiji u toku dvadeset godina nije vodila briga o izgradnji partijskih kadrova, o osposobljavanju novih rukovodećih drugova iz redova radnika, povezanih s masama, izraslih iz masa i odanih djelu radničke klase. Obje frakcije, desna i lijeva, onemogućavale su razvitak novih kadrova.

Postojanje frakcija i frakcijskih borbi u našoj Partiji omogućavalo je klasnom neprijatelju da ubaci u Partiju svoje špijune i provokatore. U zagriženoj frakcijskoj borbi vrhova Partije vrlo su aktivno učestvovali takvi provokatori i špijuni. Oni su pomagali i jednu i drugu frakciju, ali najčešće lijevu. Neki od njih bili su otkriveni još u vrijeme od 1926. do 1929. god., kao N. Petković (Seljak), Matović, Belonček, Brezović i drugi, ali glavni su ostali, i tek 1937. god. bili su otkriveni i uklonjeni iz naše Partije.[58] Iz toga se jasno vidi uloga tih provokatora i špijuna: raspirivati frakcijsku borbu, pomagati vodeće štetočine u Partiji i kočiti svaki konkretan revolucionarni rad Partije, uništavati najodanije borce radničke klase i predavati ih u ruke klasnog neprijatelja, onemogućavati razvitak i jačanje Partije kao avangarde radničke klase.

Te frakcije i grupe u vrhovima, koje su vodile međusobnu borbu za to ko će biti u rukovodstvu i pri tome se služile svim mogućim sredstvima, kao što smo vidjeli, bile su ipak u jednom jedinstvene, naime, sistematski su lagale Komunističku internacionalu, slale krive izvještaje, bile neiskrene i krivo prikazivale stanje. Ako je trebalo nešto sakriti pred KI, one su brzo stvarale međusobni gnjili kompromis. Evo samo jednog primjera: po izjavi samog Gorkića, Aprilski plenum 1936. god. održavao se samo zato bez znanja KI da se nekako dođe do kompromisa, a da u KI ne saznaju da je bilo neke borbe.[59]

Postavlja se pitanje kako je moguće da su se oni tako dugo mogli ipak održati u vrhovima? Prvo, zbog toga što za dugo vrijeme nije bilo jednog zdravog, sposobnog radničkog jezgra — za što su se pobrinuli ovi vođi — koje bi bilo kadro da vodi borbu protiv tih tuđih elemenata u našoj Partiji. Istom 1927—1928. god. počela je u Zagrebu organizacija jedinstveno istupati protiv obiju frakcija, poslije čega je slijedila i intervencija KI. Drugo, čitav taj period bio je period zatišja zbog privremene stabilizacije kapitalizma. Nije bilo nekih jačih zaoštravanja klasnih sukoba, tako da je u tom periodu bilo teško raskrinkati te ljude kao kontrarevolucionare i agente klasnog neprijatelja. Ali čim se više

* Riječi »skoro je posve« naknadno su dopisane rukom. — *Red.*

približavao period jačih klasnih sukoba, period zaoštravanja borbe radničke klase s kapitalističkim izrabljivačima, tim su se oni više otkrivali kao tuđi elementi i štetočine. U prijašnjem periodu oni su bili nosioci buržoaskog utjecaja u Partiji, dok se sad pretvoriše u agente i špijune buržoazije u našoj Partiji. Postali su tuđe tijelo u Partiji, koje nije moglo ostati sakriveno ako je htjelo vršiti svoju funkciju, i oni su bili konačno otkriveni.

Poslije otkrivanja ovih štetočina i nepovjerenja KI prema našoj Partiji koje je na osnovu toga uslijedilo, nastala su za Partiju teška vremena. Nisu mogli biti učinjeni neškodljivima svi tuđi elementi koji su se bili još pritajili u Partiji i koji su digli odmah glave misleći da je došao zgodan trenutak da se uvuku u rukovodstvo. To su bili takvi tipovi kao, npr., Željezar* [Ivan Marić] i drugi.[60] Ti su ljudi ne samo u inostranstvu svim silama nastojali da ometu rad drugova koji su u toj teškoj situaciji ulagali sve svoje snage da sačuvaju Partiju od raspada, nego su se i povezali sa zloglasnim Petkom Miletićem,[61] koji je na robiji punom parom radio na obnavljanju frakcijskih borbi, koji je otvoreno sabotirao odluke CK, tj. privremenog rukovodstva** koje je bilo stvoreno u zemlji u proleće 1938. god. sa znanjem KI i kasnije potvrđeno od KI.[62] Ovo privremeno rukovodstvo je odmah poduzelo oštre mjere protiv svih tih tipova. Isključilo je iz Partije sve one antipartijske i sumnjive elemente, poduzelo je energične mjere za sređivanje prilika na robiji na taj način što je skinulo Kakića [Kaznionički komitet] s Petkom, što je postavilo mandatora, odnosno komesara i konačno isključilo Petka Miletića i njegove najzagriženije frakcionaše.[63] KI je kasnije, 1938. god., potvrdila sve te mjere rukovodstva.[64] Dala mu je u dužnost da nastavi odlučno čistku Partije od svih tuđih, kolebljivih elemenata, što je bilo utvrđeno u *Januarskoj rezoluciji CK* od 1939. god. potvrđenoj od KI, i u *Otvorenom pismu CK* marta 1939. god.[65]

Ovo privremeno rukovodstvo je sazvalo u početku juna 1939. god. partijsko savjetovanje, na kome su učestvovali predstavnici iz svih pokrajina, osim Makedonije.[66] Na tome su savjetovanju odobrene mjere CK po pitanju sređivanja prilika na robiji i o čistki Partije. Poslije toga, u jesen 1939. god., bilo je iznova pred KI pretresano pitanje naše Partije i donesena je rezolucija KI*** u kojoj se ukazuje na neke slabosti koje još postoje u radu Partije i potvrđuje politička linija CK.[67]

To je uglavnom kratak historijat događaja u našoj Partiji za period od 1928. god., tj. od IV kongresa do 1938. god.

---

* Prethodno bilo napisano »Kusovac, Marić«, pa je to precrtano i dopisano »Željezar«. — *Red.*

** Kraj ove rečenice prvobitno je glasio: »koje je stvorio u zemlji drug koji je još jedini iz starog rukovodstva imao povjerenje KI«. — *Red.*

*** Vid. str. 194—197. u 5. tomu. — *Red.*

Rad sadašnjeg rukovodstva od konca 1937. godine do danas

Osnovne zadaće koje su stajale pred ovim rukovodstvom bile su, prvo, očistiti Partiju od svih tuđih i opasnih elemenata i osigurati njezino jedinstvo na taj način što će se mobilizirati čitav partijski aktiv protiv svakog pokušaja grupašenja i frakcionašenja; drugo, organizaciono učvrstiti Partiju i osposobiti je za to da ona zaista postane vođ i organizator borbi radnih masa. Treće, raditi svim silama na vaspitavanju novih rukovodećih kadrova, uzdizati nove ljude na rukovodeća mjesta i osloboditi partijske organizacije od starih, zaparloženih i nepopravljivih oportunista i likvidatora.

Ovaj posao od ogromne važnosti nije bio lak; na putu k ostvarenju tih zadaća nailazile su sve nove i nove zapreke, koje je ipak uspjelo prevladati blagodareći pomoći čestitih i djelu radničke klase odanih partijskih aktivista.

Prvo što je poduzelo novo rukovodstvo bilo je to da je uložilo sve sile za uspostavljanje i stvaranje partijskih organizacija u onim pokrajinama gdje još nije bilo partijskih organizacija, kao, na primjer, u Makedoniji, Metohiji, Bosni i Hercegovini.[68] U svim tim pokrajinama uspjelo je uspostaviti partijske organizacije, i danas nema nijedne pokrajine u Jugoslaviji bez partijske organizacione mreže i partijskih foruma. Drugo, na partijskom savjetovanju bilo je stavljeno u zadaću da rukovodstvo izvrši reorganizaciju u nekim pokrajinama, kao što je to bio slučaj u Hrvatskoj i Dalmaciji.[69] U Hrvatskoj je, na primjer, trebalo skinuti neke ljude s rukovodstva kada se utvrdilo da je to rukovodstvo zanemarivalo organizacioni rad na učvršćenju Partije, da je krivo izvještavalo CK o organizacionom stanju Partije u Hrvatskoj, da je učinilo čitav niz krupnih političkih grešaka, kao, na primjer, za vrijeme parlamentarnih izbora 1938. god.,[70] kada je prekršilo odluku CK da se ide samostalno na izbore, povuklo naše kandidature i naredilo da se ide glasati za Mačeka. To je rukovodstvo palo pod buržoasko-nacionalni utjecaj, jahalo na repu HSS-a i na taj način radilo u interesu neprijatelja radničke klase. To je rukovodstvo stalno davalo otpor partijskoj liniji koju je određivao CK, nije sprovodilo odluke CK po pitanju odbrane zemlje u vrijeme »Anšlusa«,[71] a i u vrijeme izbijanja drugog imperijalističkog rata ono je davalo otpor ocjeni CK drugog imperijalističkog rata i stavilo se na obranaške pozicije Mačeka, samostalnih demokrata i ostalih buržoaskih stranaka. Sve to je tražilo da se ovo rukovodstvo temeljito pročisti i da se u CK KPH postave disciplinirani, agilni i sigurni ljudi. Ta reorganizacija u Hrvatskoj urodila je dobrim plodovima. Danas vidimo da je KPH organizaciono od tog vremena silno ojačala, tako da danas imade preko 2000 članova i organizacionu mrežu po čitavoj Hrvatskoj. CK KPJ je reorganizovanom rukovodstvu stalno davao neposrednu političku pomoć, jer zadaća

toga rukovodstva bila je dosta teška, uprkos vrlo povoljnim uslovima za rad Partije u Hrvatskoj.

Rak-rana naše Partije bila je Dalmacija. Hrvatski CK nije mogao savladati rad na konsolidaciji Partije u toj pokrajini i morao je CK KPJ sam uzeti stvar u svoje ruke.[72] Već kod prvog čišćenja Partije 1937—1938. god. isključeni su bili neki nedisciplinirani, frakcionaški, trockistički i sumnjivi elementi, kao, na primjer, Stari (V[icko] J[elaska]), Baljkas, Marić, Čulić itd.[73] Bilo je postavljeno novo rukovodstvo od poštenih i odanih partijaca, ali njegov rad je bio vrlo težak, jer su prijašnji, isključeni elementi još uvijek imali ne mali broj pristalica preko kojih su na sve moguće načine ometali rad na konsolidaciji Partije u Dalmaciji. CK KPJ je poslao u Dalmaciju dvojicu dobrih drugova, koji su bili poslani kao instruktori drugovima u Dalmaciji za vrijeme pokrajinske partijske konferencije.[74] Osim toga, otišao je u Dalmaciju i jedan član CK KPJ, pod čijim se rukovodstvom održala okružna konferencija u Splitu i pokrajinska konferencija za Dalmaciju.[75] Na te konferencije bili su pozvani i neki nezadovoljnici i pristalice isključenih da se tu čuje njihovo gledište. Na okružnoj konferenciji u Splitu uopće se nije niko javio u odbranu isključenih, a na pokrajinskoj to je pitanje temeljito pretresano i jednodušno su bile odobrene mjere CK po pitanju čišćenja u Dalmaciji. Na taj se način konačno uspjelo srediti prilike u partijskim organizacijama u Dalmaciji, gdje su dvadeset godina gospodarili ljudi koji nisu htjeli da prihvate ili nisu znali organizacione principe jedne partije kao što je komunistička partija. Ti ljudi su hotimično zanemarivali vaspitavanje novih rukovodećih kadrova, tako da danas, poslije dvadeset godina opstanka naše Partije, mi u Dalmaciji najviše oskudijevamo u dobrim i sposobnim rukovodećim kadrovima. Na toj se konferenciji pokazalo i to da su u Dalmaciji, uglavnom u Splitu, bile zatrovane prilike, a da je u ostaloj Dalmaciji bilo stanje zdravo, partijski kadar discipliniran i odan Partiji. Iako su u Dalmaciji najbolji uslovi u našoj zemlji za rad i razvitak Partije, ipak je ona u organizacionom pogledu mnogo zaostala krivnjom isključenih elemenata, koji su imali likvidatorski stav i [koji su] sabotirali izgradnju partijskih organizacija na bazi ćelija.

Osim toga, u Dalmaciji su također ti bivši rukovodeći isključeni ljudi često davali otpor političkoj* liniji CK, jahali su čas na repu HSS-a, čas, opet, zauzimali krajnje sektaški stav u pojedinim pitanjima. Oportunizam i sektaštvo najgore vrste stalno su se preplitali kod tih ljudi. U Dalmaciji je najviše dolazilo do izražaja anarhističko gledanje na organizaciono-partijska pitanja.[76] Ta anarhistička sklonost i nediscipliniranost kod mnogih drugova u Dalmaciji pothranjivane su od strane gore navedenih ljudi.

Zatim, rukovodstvo je uporno nastojalo da izvrši zadaću po pitanju stvaranja finansijske baze za Partiju. U tom pogledu postignuti

* Riječ »političkoj« autor je unio naknadno. — *Red.*

su također lijepi rezultati, tako da se već danas neke pokrajine potpuno samostalno izdržavaju. KPH već plaća i kvotu CK-u, Srbija također stoji vrlo dobro u tom pogledu i plaća kvotu. Najgore još stoji Bosna i Hercegovina, koju se još mora s vremena na vrijeme pomagati; onda Makedonija i donekle Crna Gora i Slovenija. Za Sloveniju moramo primijetiti da je dosta loša karakteristika za tu organizaciju, koja je jedna od najkonsolidovanijih i s višegodišnjim kontinuitetom rada, a još danas nije uspjela da se osloni na svoje noge u finansijskom pogledu i da udovolji svojim obavezama po tome pitanju. O tome treba ovdje da dadu svoje objašnjenje i opravdanje drugovi delegati iz Slovenije.

Blagodareći tome što su bila stvorena finansijska sredstva, Partija je mogla jače i svestranije razviti svoj rad kako u organizacionom tako i u propagandnom pogledu. U tome periodu od dvije i po godine održan je bio čitav niz raznih savjetovanja aktivista u raznim pokrajinama. Blagodareći tome, ova naša konferencija je najbolje pripremljena konferencija KPJ, bolje i od prijašnjih kongresa.[77] Održane su bile mnogobrojne mjesne, okružne i sve oblasne konferencije KPJ, kroz koje je prošlo oko 1500 delegata. Blagodareći tome, CK KPJ i ostala rukovodstva bili su u stanju u tome periodu izdati ogromnu količinu raznoga nelegalnog materijala u obliku letaka, komunikeja, proglasa, [više brojeva] »Biltena« i organa CK KPJ »Proletera«, organa nacionalnih CK »Srp i čekić«, »Delo«, »Komunist« itd.[78] Mi još ni danas nismo u mogućnosti da podnesemo izvještaj o tačnom finansijskom stanju, jer nam drugovi još nisu poslali svoje finansijske izvještaje. To će biti svakako potrebno učiniti odmah poslije konferencije da bi se mogli vršiti tačna kontrola i pregled prihoda i izdataka i finansijskih sredstava kako u pojedinim partijskim organizacijama tako i u čitavoj Partiji.

U čitavom ovom periodu od tri godine CK KPJ imao je stalno pred sobom kao najvažniju zadaću organizaciono pitanje, jer je to bilo najslabija strana naše Partije. Bez organizacionog učvršćenia i proširenja partijskih organizacija po industrijama i na selu putem stvaranja partijskih ćelija, Partija nije mogla da bude zaista vođ i organizator borbe radnog naroda. Taj rad je bio dosta težak jer se nailazilo na razne zapreke kod izvjesnih oportunističkih elemenata koji su bili zasjeli u pojedinim organizacijama i na sve moguće načine onemogućavali organizovanje po komunističkim principima, tj. stvaranje ćelija i raznih foruma. Mi smo već spomenuli skretanje u tom pravcu u Hrvatskoj i Dalmaciji, ali sličnih skretanja bilo je i još ih ima u mnogim drugim krajevima. Na primjer u Sloveniji i Beloj krajini su dvojica-trojica takvih starih nepopravljivih oportunista donedavna kočili i otvoreno onemogućavali svaki rad na stvaranju partijskih organizacija i ćelija. Oni su to motivirali time da je iz konspirativnih razloga dovoljno imati jedan forum za Belu krajinu od nekoliko ljudi, koji treba da rukovode radom Kompartije, koja uopće nije postojala; govorili su da je dovoljno izdavati s vremena na vrijeme upute i svi će slušati jer su, tobože, svi seljaci za komuniste.

Ti su ljudi to činili prosto zbog toga što su se bojali hapšenja ako policija utvrdi da se u njihovom mjestu nešto radi.[79] Takvih slučajeva bilo je i u Dalmaciji. Na primjer, za vrijeme oblasne konferencije u toj pokrajini utvrdilo se da su u nekim mjestima, kao, npr., u Sinju, Trogiru itd., prosto imali neki mjesni komitet koji uopće nije ništa radio, a osim toga, sabotirao je stvaranje partijskih organizacija u tome mjestu.*

Kada je počela da se stvara 1936—1937. god. Stranka radnog naroda, svi oportunisti su se poveselili [misleći] da će to biti zamjena KP, i dolazilo je do toga da su si prisvajali kompetenciju KP na pojedinim sektorima rada. Beogradski oportunisti na čelu s Ljubom Radovanovićem otvoreno su dolazili u sukob s partijskim organizacijama i prisvajali pravo da rukovode sindikatima, omladinom itd. Oni su, štaviše, sazivali neke konferencije i sastanke od raznih oportunista i likvidatora na kojima su otvoreno napadali partijske forume i pojedine rukovodeće ljude iz Partije itd. U Dalmaciji su isto tako vickovci** htjeli potpuno likvidirati Partiju i svi su se okupili u tu Stranku radnog naroda, koja im je trebala poslužiti kao busija iza koje će napadati na Partiju i pojedine drugove odane Partiji i disciplinirane. Oni su ustanovili i članarinu za Stranku radnog naroda, sazivali — a to rade još i danas — razne sastanke na kojima su donosili rezolucije protiv Partije i u korist isključenih antipartijskih elemenata itd. U Sloveniji je poznati oportunista i kolebljivac Kermauner također nastojao uhvatiti korijen u Stranci radnog naroda (Savezu radnika i seljaka) i tim putem htio sprovoditi sitnoburžoaski utjecaj u radničkoj klasi.[80] Dakle, već iz ovih nekolikih primjera se vidi da su svi ti radničkoj klasi tuđi elementi išli za tim da putem te stranke stvore bazu za borbu protiv Partije i unesu sitnoburžoaski utjecaj u radničku klasu. Svi su oni išli za tim da se likvidira KP kao avangarda radničke klase. CK je pravovremeno otkrio planove tih elemenata i poduzeo oštre mjere protiv njih, mobilišući sav partijski aktiv u borbu protiv te nove vrste štetočinstva.

Da se preko te stranke počelo uvoditi sitnoburžoaski utjecaj u radničku klasu, najbolje nam potvrđuje i slučaj u Zagrebu, gdje je baš preko rukovodilaca te stranke više puta pravljen pritisak i utjecaj na slabe i kolebljive elemente koji su se nalazili u rukovodstvu KPH, kao, na primjer, za vrijeme parlamentarnih izbora 1938. god., kada su se otvoreno oduprli samostalnom izlasku na izbore i na taj način učinili veliku političku grešku i štetu radničkoj klasi u Hrvatskoj.[81] Iz svega toga se vidi da je Partiji prijetila velika opasnost baš od strane tih ele-

* Prvobitno je u nastavku teksta bilo napisano pa precrtano: »Ti takozvani komunisti koji su zasjeli u općinsko vijeće smatraju da su oni predstavnici radnog naroda i da, prema tome, ne treba stvarati partijske organizacije. Uzgred spominjemo da su ti isti ljudi, čim su došli u općinu, prvo učinili to da su poslali pozdravne telegrame Mačeku, banu i princu Pavlu.[82] Da je bila u tim mjestima part[ijska] organizacija, ne bi se bila dogodila takva politička greška«. — *Red.*

** Misli se na pristalice Vicka Jelaske. — *Red.*

menata koji su se uvukli u Stranku radnog naroda. Iz svih tih razloga riješeno je da se tome odlučno učini kraj, da se zbog novonastale političke situacije i sve veće reakcije ne stvara nikakva Stranka radnog naroda, već da treba posvetiti sve sile stvaranju jedinstvene i jake KP, koja će biti sposobna u sadašnje sudbonosno vrijeme izvršiti svoje zadaće.

Ali još uvijek nije kod mnogih drugova pročišćeno to pitanje Stranke radnog naroda, iako smo mi i usmenim i pismenim putem davali upute po pitanju našeg stava o Stranci radnog naroda. Drugovi nisu razumjeli to da je po ovom pitanju [nastupila] snažna prekretnica i prekid sa starom praksom. Još uvijek se stvaraju ili oslovljavaju neki forumi te Stranke radnog naroda, još uvijek u toj stranci imaju zavjetrinu razni štetni i tuđi elementi, koji su se tu sakrili i pakoste Partiji rovareći među radnicima. Treba da se shvati to* da smo riješili likvidirati samo forume te stranke, koji su nepotrebni i štetni. Kompartija treba da rukovodi svima i da se već preko postojećih odbora nastavi rad na stvaranju saveza radnika i seljaka. To što je već stvoreno u masama treba da se proširuje i produbljuje, ali i tu treba odstraniti sve one elemente koji su štetni i neprijateljski nastrojeni prema našoj Partiji.

S obzirom na teško stanje u kome se nalazila Partija u 1937. i 1938. godini, moramo konstatirati da nije bilo učinjeno u pogledu akcija onoliko koliko bi bilo moguće, bez obzira na teške prilike. Na primjer, iako je CK dao na vrijeme direktivu za samostalni nastup na parlamentarnim izborima, ipak nije bilo učinjeno sve što se moglo i što bi trebalo. Ako izuzmemo sabotažu i prirepaštvo u Zagrebu, tj. za Hrvatsku, ipak nisu ni u drugim pokrajinama postignuti zadovoljavajući rezultati. Najbolje je ispalo u Sloveniji, gdje se išlo na izbore negdje samostalno, kao, na primjer, u rudničkim revirima, a na selu u Bloku radnog naroda zajedno s mačekovcima. Mi smo kandidirali 11 kandidata i 18 zamjenika. Na izborima smo dobili približno 10—12 000 glasova. Svakako, za prvi naš nastup poslije toliko godina i pod tako teškim okolnostima — javno glasanje itd. — to nije bio za nas rđav rezultat.**

Najbolje bi bili prošli svakako u Hrvatskoj da nije bilo one izdaje. Taj saboterski akt rukovodećih ljudi u Hrvatskoj naišao je kod širokih masa odozdo na veliko nezadovoljstvo i negodovanje; iz nekih mjesta provincije stizala su pisma s protestom i tražila se objašnjenja.[83] Radne mase se nisu mogle složiti s tim i razumjeti takav preokret kod vodstva

* Prvobitno je na ovom mjestu bilo napisano pa precrtano još i sljedeće: »... nismo tražili likvidaciju onih aktiva i inicijativnog odbora, koji su baza za naš rad u masama, preko kojih se naša partija povezuje s masama, ali mi smo odustali od stvaranja neke stranke paralelne KP«. — *Red.*

** U nastavku autor je bio napisao: »U Srbiji je bilo postavljeno« (misli se na broj kandidata radničke liste). A dalje je naveo: »Vojvodina, Bosna i Hercegovina i Crna Gora«, da bi i za ove pokrajine uneo broj kandidata, pa je sve to precrtao vjerovatno usljed nedostatka tačnih podataka. — *Red.*

KPH i tzv. Inicijativnog odbora, za koji se može mirne duše kazati da je bio djelo klasnog neprijatelja, pa ma to bilo i posrednim putem.

U toku ove tri godine sadašnji je CK hitno i na vrijeme reagirao na sve važnije političke događaje. U proljeće 1938. god., u vrijeme »Anšlusa«, CK je zauzeo stav po pitanju odbrane zemlje i u obliku proglasa ga publikovao u čitavoj zemlji.[84] Taj naš stav, prema kome smo mi komunisti tražili okupljanje svih demokratskih snaga radi odbrane zemlje i radi borbe protiv reakcije Stojadinovićevog režima, doprinio je vrlo mnogo popularizaciji Partije u najširim radnim masama Jugoslavije, doprinio je mnogo povezivanju Partije s masama.

Drugi vrlo važan proglas bio je po pitanju Minhena u jesen u oktobru 1938. god.[85] I tom prilikom je Partija uspjela pokrenuti najšire mase u akcije za pomoć Češkoj i za odbranu zemlje.

Sve te akcije pokretale su se na bazi Narodnog fronta, iako nije bilo moguće, krivnjom vrhova tzv. demokratske opozicije i socijaldemokratskih reakcionarnih vođa, kod nas, u Jugoslaviji, stvoriti formalno Narodni front.[86] Treba istaći da je Partija, usprkos svemu tome, uspjela da se poveže s raznim masovnim organizacijama, da zadobije utjecaj u njima i da se mase uvjere da su komunisti zaista najdosljedniji borci za prava, slobodu i nezavisnost naroda. Ne upuštajući se u opširnije izlaganje političkog značaja stvaranja Narodnog fronta, jer je to zadatak referenta po političkom pitanju[87], napominjemo još samo to da je pravilan rad Partije, bez obzira na greške i nedostatke pojedinih organizacija i drugova, zaista doprinio mnogo ne samo popularizaciji Partije nego i političkom osposobljavanju partijskih kadrova, povezivanju Partije s radnim masama. U tome radu bile su u početku najčešće činjene greške sektaškog karaktera. U mnogim mjestima drugovi su se teško otresali te stare bolesti sektaštva. To je došlo do izražaja na radu u klasnim sindikatima, po pitanju saradnje s neklasnim sindikalnim organizacijama — HRS-om, JUGORAS-om itd.[88]

U vrijeme izbijanja drugog imperijalističkog rata CK KPJ je odmah zauzeo pravilan stav u ocjeni toga rata.[89] On je u svome proglasu i tezama tačno označio taj rat kao imperijalistički. Podvukao je da u tome ratu narodi Jugoslavije nemaju što tražiti i pošto je bila opasnost da vlastodršci Jugoslavije gurnu Jugoslaviju u rat na strani engleskih i francuskih potpaljivača rata, CK je bio protiv mobilizacije koju je režim u to vrijeme htio sprovoditi, ali koja nije uspjela baš blagodareći direktivi Partije i otporu masa. Dakle, po izbijanju ovog drugog imperijalističkog rata pred našu Partiju su bile postavljene nove važne zadaće uslijed novonastale situacije. Čitavu borbu i rad Partije trebalo je postaviti na strogo klasne temelje. Prekida se s planom ili bilo kakvim sporazumijevanjem s vrhovima raznih buržoaskih tzv. demokratskih partija, koje su postajale sve reakcionarnije i bile agenture engleskih i francuskih imperijalističkih potpaljivača rata. Pred našu Partiju, kao i pred sve sekcije KI, bile su postavljene zadaće kao što su: borba za

radne mase putem stvaranja Narodnog fronta odozdo, putem organizacije i vođenja svakodnevnih borbi za svakodnevne potrebe tih masa — borbe protiv skupoće, borbe protiv rata, borbe za slobodu i demokratska i nacionalna prava radnih i nacionalno ugnjetenih masa Jugoslavije.

U direktivama KI i u dokumentima CK naše Partije tražilo se neumorno raskrinkavanje uloge imperijalističkih ratnih huškača. Trebalo je masama objasniti uzroke rata i pseudodemokraciju engleskih i francuskih imperijalista. Trebalo je raskrinkati i voditi neumornu borbu protiv raznih agenata imperijalističkih sila Engleske i Francuske, koje su se svom silom trudile da gurnu Jugoslaviju u rat na svojoj strani. Trebalo je zapriječiti da se narode Jugoslavije strovali u tu katastrofu. Naša je Partija u tome radu postigla lijepe rezultate. CK je izdao već 4 komunikeja u kojima je data linija po svakom važnom događaju. Izdano je i nekoliko proglasa i drugih letaka CK ove godine u ogromnoj količini.[90]

Osim toga, u toku ove tri godine je uspjelo obezbijediti štampanje »Proletera« u zemlji.[91] Obezbijeđeno je štampanje i drugih nelegalnih organa koje smo već naveli. Izdato je mnogo raznih brošura kako legalnih tako i nelegalnih.* Nikada se nije u našoj Partiji štampalo toliko raznoga materijala kao ove posljednje tri godine.[92] No to još sve nije ni izdaleka dovoljno. To je, doduše, veliki uspjeh naše Partije u odnosu prema onome što se prije radilo i postiglo, ali je za današnje potrebe suviše malo.

Ako se osvrnemo natrag, vidjet cemo da je naša Partija i u akcionom pogledu imala velike uspjehe, osobito od prošle godine. Partija je uspjela sprovesti velike akcije i demonstracije u jesen prošle godine protiv imperijalističkog rata.[93] Ove godine također uspjela je organizirati i voditi mnogobrojne akcije i demonstracije, kao što je proslava Prvog maja, gdje je — kao npr. u Zagrebu — obustavljen sav rad i promet tramvaja.[94] Uspjela je izvesti velike i mnogobrojne akcije povodom godišnjice drugog imperijalističkog rata od početka do konca septembra.[95] Te su akcije bile vođene protiv imperijalističkog rata, za mir bez kontribucija, protiv skupoće, raznih lihvara, za demokratske i nacionalne slobode i prava, za uspostavljanje tijesne saradnje i stvaranje pakta o uzajamnoj pomoći sa SSSR-om. U svim prijašnjim akcijama bila je stalno i na prvom mjestu isticana parola za uspostavljanje trgovačkih i diplomatskih veza itd.

U posljednje vrijeme vode se mnogobrojne akcije protiv skupoće ne samo po gradovima nego i po selima. Osnivaju se odbori protiv

* U nastavku teksta prvobitno je bilo napisano: »Izdan je Sovjetski ustav na 3 jezika s oko 25 000 egzemplara, izdana je biografija druga Staljina na srpskom jeziku u 10 000 primjeraka, koja se sada štampa i na hrvatskom jeziku«, pa precrtano očigledno iz konspirativnih razloga, jer su navedene brošure izišle kao legalna izdanja. — *Red.*

skupoće i mobilišu masovni pohodi pred općine i druge državne ustanove. Organiziraju se i vode mnogobrojni štrajkovi za popravak teškog stanja radnika. U svim tim akcijama naša Partija danas sudjeluje kao organizator i vođ. Njezin politički ugled je silno porastao. Vratilo se povjerenje širokih radnih masa u Partiju. Kod sprovođenja tih akcija moramo podvući neke najznačajnije greške koje su bile učinjene u nekim organizacijama. Tako je, npr., u Crnoj Gori od strane nekih drugova u maju ove godine data parola o demobilizaciji, o kršenju discipline, o bježanju i dezertiranju iz vojske itd.[96] Ta je parola nanijela velike štete Partiji u Crnoj Gori, jer je njezino dejstvo imalo loše posljedice: izolirala je Partiju od jednog dijela radnih masa, jer su zbog te parole neprijatelji Partije optuživali komuniste da su u službi talijanske imperijalističke klike itd., koja je baš u to vrijeme počela isticati svoje pretenzije prema Jugoslaviji. Zbog toga je bio ugrožen čitav niz ljudi, koji su bili onda optuživani kao izdajnici zemlje itd. Narod nije primio tu parolu, ona mu je bila tuđa u vrijeme kada se on osjetio ugrožen izvana. Drugovi koji su tu parolu forsirali zaboravili su da je u to vrijeme bila drukčija situacija nego u jesen 1939. god., kada je izbio imperijalistički rat, kada je parola protiv mobilizacije bila pravilna i nužna. Pri svemu tome drugovi su se pokazali, osim toga, i nedisciplinirani, jer kad im je CK ukazao na tu grešku i potrebu da se ona hitno ispravi, oni su se upustili u polemiziranje sa CK u prilično nedrugarskom tonu. Pogrešno je bilo također proglašenje generalnog štrajka u Dalmaciji, u Splitu bez ikakve prethodne temeljite pripreme.[97] U nekim mjestima, kao npr. u Sloveniji itd., drugovi su, kao što je i pravilno, počeli energičnije raditi na organizaciji akcija protiv skupoće itd., ali bi bilo pogrešno, kao što je već bila kod njih tendencija, da se organizuju i sprovode političke akcije po svaku cijenu i da se izazivaju nepotrebni krvavi sukobi, koje želi i sama reakcija da bi zadala udarac radničkoj klasi i obezglavila borbu radnog naroda ubuduće. Osim toga, nisu ni vanjski uslovi pogodni za takve sukobe, niti je Partija još dovoljno mobilizirala široke mase za tu borbu. Prema tome, pred nama stoji zadaća: u prvom redu organizirati ekonomsku borbu, borbu protiv skupoće, borbu za nacionalna prava radnog naroda, za nezavisnost zemlje, za saradnju sa SSSR-om itd., i u toku svakodnevnih ekonomskih borbi putem štrajkova itd. mobilizirati široke radne mase za političke borbe.

U toku ove tri godine CK je dao od sebe sve što je mogao. Politička linija bila je pravilna kroz čitav taj period, i baš je to mnogo doprinijelo tome da je ugled naše Partije tako porastao.

Slabost CK bila je u tome što nije dovoljno obezbijedio tehničku stranu dostavljanja svog raznog materijala na vrijeme nekim udaljenim partijskim organizacijama. U tom pogledu stoji CK još dosta slabo i jedna od prvih zadaća rukovodstva bit će da tu slabost savlada. Isto tako, smatram da je potrebno spomenuti da na CK leži krivnja zato što nije dovoljno posvetio pažnje i davao dovoljno političke i organiza-

cione pomoći partijskim organizacijama u Bosni i Hercegovini. Vjerojatno da će drugovi delegati i sami iznijeti neke prigovore, koji će svakako mnogo doprinijeti tome da se ubuduće posvećuje još više pažnje svim tim pitanjima u svim partijskim organizacijama Jugoslavije.

Organizaciono stanje naše Partije

Kao što je već naprijed navedeno, uspjeli smo u toku ove tri godine da u svim oblastima uspostavimo partijske organizacije i forume. Osobito je važno naglasiti stvaranje organizacija u Makedoniji i Metohiji, gdje već mnogo godina, a u Metohiji uopće, nije bilo ilegalnih partijskih organizacija.[98] Isto tako i u Bosni i Hercegovini nije bilo od 1929. god., otkako je Partija bila i tamo razgromljena, nikakvih partijskih organizacija.[99] Mi danas imamo u Makedoniji oko 250 članova Partije, Oblasni* komitet i nekoliko mjesnih i okružnih komiteta. U Metohiji također postoji preko 230 članova, Oblasni komitet i mjesni i okružni komiteti.[100] Prema tome, danas je već čitava zemlja isprepletena partijskom mrežom. U Srbiji postoje Pokrajinski komitet i oko 1000 članova; u Vojvodini postoje Oblasni komitet i oko 600 članova; u Crnoj Gori Pokrajinski komitet i oko 700 članova; u Dalmaciji postoji Oblasni komitet i . . . .** i u Bosni i Hercegovini postoje Oblasni*** komitet i oko 240 članova;[101] u Hrvatskoj postoje CK KPH i oko 2700 članova; u Sloveniji postoje CK KP Slovenije i 12 okružnih i 4 privremena OK i oko 900 članova.

Godine 1937. bila je izvršena reorganizacija u slovenačkoj i hrvatskoj KP.[102] Održani su bili kongresi tih partijskih organizacija i izabrani centralni komiteti kao rukovodstva u tim organizacijama umjesto prijašnjih pokrajinskih komiteta. Stvaranje KPH i KP Slovenije učinjeno je iz više razloga. Prvo, zbog toga da se izbije oružje iz ruku neprijatelja Partije u Sloveniji i Hrvatskoj, koji su demagoški tvrdili kako je KPJ također velikosrpska tvorevina, kako u rukovodstvu sjede sami Srbijanci itd. Drugo, zbog toga da se KP u tim krajevima lakše približi masama, koje su bile nacionalno zadojene i pod utjecajem svoje nacionalne buržoazije. Treće, zbog toga da se omogući lakše vaspitavanje i uzdizanje nacionalnih kadrova u KP, koje se u prošlosti zločinački sabotiralo. Četvrto, (zbog toga) da se omogući više samoinicijative u radu Partije. Peto, (zato) da se izbije oružje iz ruku separatističkih elemenata unutar

* Najviše partijsko rukovodstvo u Makedoniji u to vrijeme nazivalo se Pokrajinski komitet. — *Red.*

** Ostavljena praznina zbog toga što autor prilikom pisanja izvještaja nije imao odgovarajuće podatke. — *Red.*

*** Kao i za najviše partijsko rukovodstvo u Makedoniji, i ovdje je upotrebljen Oblasni umjesto Pokrajinski komitet. — *Red.*

same Partije, koji su stalno radili na cijepanju Partije iskorištavajući greške kako prijašnjih tako i tadašnjih rukovodstava.

Godine 1936. pojavila se u Sloveniji vrlo jaka separatistička i cjepačka tendencija koju su neprijatelji Partije poveli na osnovu nekih krupnih, upravo zločinačkih, nekonspirativnih* djela nekih ljudi iz rukovodstva, kao, npr., Oskara [Karla Hudomalja], koji je skrivio provalu u Sloveniji 1936. god. šaljući legalan i nelegalan materijal u zemlju preko neke malodobne djevojke, koja uopće nije imala ništa zajedničkog s Partijom. Tom prilikom je bio zabranjen list »Mlada pota« i onemogućen rad na legalizaciji omladine. Blagodareći** energičnim mjerama, uspjelo je likvidirati taj separatistički pokušaj nekih tuđih elemenata u Sloveniji.[103]

Ako procijenimo rezultate koji su postignuti poslije stvaranja KPH i KP Slovenije, onda vidimo da su oni pozitivni, da su te partije, bez obzira na sve greške i skretanja, učinile velik korak u svome razvitku. Još ima grešaka lokalnog patriotizma i ostataka separatizma kod nekih ljudi u tim partijama, ali one se pojavljuju donekle i u Srbiji i u nekim drugim mjestima. Ne vodi se dovoljno računa o proleterskom centralizmu i internacionalizmu. O tom skretanju CK KPJ stalno je signalizirao i vodio borbu. Ali to je razumljivo jer sitnoburžoaski utjecaj nacionalne buržoazije još nije nestao iz naših redova. On još postoji jer dolazi u Partiju s novim članovima, koji se još nisu otresli toga utjecaja. Da je tome tako, najbolje se vidjelo kod slučaja kad su 1936. god. u Slovenačkoj omladini*** rukovodeći omladinci izvršili ne samo akt separatističkog cijepanja i stvaranja neke samostalne slovenačke omladinske organizacije nego su i pokidali svaku vezu s ostalom omladinom u Jugoslaviji.

Omladina

Iako će po tome pitanju biti podnesen poseban referat,[104] ja ću ipak da se osvrnem s nekoliko riječi na to pitanje. Kao i Partija, tako i komunistička omladina Jugoslavije pretrpjela je velike udarce od agenata klasnog neprijatelja u vrhovima naše Partije. Spomenut ću samo jedan primjer iz 1936. god., kada su poslije VI kongresa Komunističke omladinske internacionale rukovodeći ljudi naše Partije, kao što su bili Muk i Gorkić, raspustili naš SKOJ i napravili čitav haos u redovima naše omladine.[105] Istom 1937. god. CK je pomogao da se formira rukovodstvo omladine, (da se) uspostave omladinske organizacije prila-

---

* Bilo je napisano »i konačno prljavih« pa precrtano. — *Red.*

** Ova rečenica je naknadno dopisana. — *Red.*

*** Misli se na SKOJ u Sloveniji. — *Red.*

gođene novoj situaciji u duhu VI kongresa i očiste omladinski redovi od štetnih elemenata. Poslije toga omladina je koraknula silnim koracima naprijed, i danas je postigla već takve rezultate kako u organizacionom pitanju tako i u povezivanju s mladom generacijom kakvih nikada prije nije postigla.[106]

Žensko pitanje

I o ženskom pitanju će biti poseban referat, jer je to za nas vrlo važno pitanje, ali kome, na žalost, naši drugovi u nekim organizacijama još uvijek ne posvećuju dovoljno pažnje. Drugarice će o tome ovdje i same da govore, ali je potrebno da ovdje podvučemo to da sve što su drugarice do danas na ženskom radu postigle uspjeha bilo je uglavnom bez pomoći drugova, a često i uz smetnje od samih drugova. Potrebno je ovdje naglasiti da se baš u onoj pokrajini gdje se najmanje moglo nadati opaža najviše razumijevanja kod drugova za žensko pitanje, a to je u Crnoj Gori. U Crnoj Gori partijska organizacija ima preko 50 žena u Partiji, mnogo više nego ijedna druga pokrajina, iako su u drugim pokrajinama uslovi za rad među ženama još mnogo bolji.[107] Ovo pitanje treba danas ovdje temeljito pretresti i prekinuti sa starim metodama sabotiranja i nehaja za rad među ženama od strane nekih drugova.

Naši dobrovoljci u Španjolskoj

Kada je buknuo građanski rat u Španjolskoj, KPJ je među prvima odmah počela slati svoje borce u pomoć herojskom španjolskom narodu.[108] Članovi KPJ u prilično velikom broju bili su među prvima koji su 1936. god. sačinjavali ono jezgro Internacionalne brigade koje je u najkritičnijim časovima umarširalo u Madrid da pomogne zaustaviti Frankove bande pred madridskim zidinama. Tu su pali najbolji mnogi naši borci braneći Madrid. Kasnije je KPJ postepeno mobilizirala, kako u zemlji tako i među našom emigracijom, proleterske borce i slala ih u Španjolsku. I kao što su među prvima došli u Španjolsku, tako su među posljednjima izašli, braneći do same granice odstupanje bjegunaca pred Frankovim hordama. Skoro na svim bojištima bili su naši borci i svojim su herojstvom visoko digli zastavu Kominterne i naše Partije.

Svega je bilo u Španjolskoj oko 1200 naših jugoslovenskih boraca, a poginulo je od toga skoro polovica.[109] Prema izjavi Martija i mnogih drugih, naši drugovi su bili ne samo među najhrabrijima nego i najdiscipliraniji.[110] Bilo je, doduše, nekoliko likvidatora koji su uskoro poslije dolaska razvijali teoriju čuvanja kadrova i htjeli da se vrate. Takvih je bilo svega oko 7—8, koji su, osim toga, umjesto da se bore, vodili grupašku borbu i na taj način sramotili našu Partiju.[111]

Kao što je poznato, još i sada se nalaze među ostalima i naši borci u koncentracionim logorima pod najstrašnijim uslovima u kojima ih drži Petenova reakcija.[112] Naša vlada odbija uprkos svim protestima da poduzme korake za povratak naših boraca, a ukoliko nekome i uspije da se istrgne iz pandža reakcije u Francuskoj, i da se vrati, reakcionarni režim Cvetković — Maček strpa ga ovdje u koncentracioni logor.[113] Dužnost je naša: prvo, da poduzmemo sve kako bi se prisilio režim da poduzme korake za povratak naših boraca i, drugo, da im se olakša položaj tamo putem slanja paketa i novca.

Organizacione greške

U organizacionom pogledu naši su drugovi pravili dosta krupne greške, a još ih i danas prave u nekim pokrajinama; i to u većini slučajeva drugovi ne shvaćaju pravilno organizacione principe. Najkarakterističniji slučaj bio je u Hrvatskoj, gdje su rukovodeći drugovi stvorili komitete, kao, npr., seljačku komisiju, žensku, sindikalnu i tako dalje, što je, razumije se, pravilno, ali je bilo potpuno pogrešno prepuštati tim komisijama, kao, npr., seljačkoj, organizaciono pitanje na selu za čitavu Hrvatsku. Tako se, npr., ta komisija direktno iz Zagreba povezivala s raznim selima, stvarala organizacije mimo mjesnih i okružnih partijskih organizacija. Na taj je način CK KPH prepustio rukovođenje partijskim radom i organizaciono pitanje raznim komisijama, a sam postao neka vrsta savjetodavnog biroa. Takav način je bio potpuno u duhu organizacionog partijskog likvidatorstva kod drugova u Hrvatskoj, koji su* htjeli da Partiju vode** putem raznih komisija, umjesto da bude obrnuto i da te komisije budu samo pomoćna i savjetodavna tijela.[114]

Drugi slučaj je bio u Dalmaciji, gdje su također likvidatorski — sada isključeni — elementi htjeli likvidirati Partiju na taj način što su ne samo zanemarili svaki organizacioni rad Partije nego su se otvoreno borili protiv stvaranja partijskih organizacija, a stvarali su Stranku radnog naroda i čak odredili članske uloge, o čemu je već govoreno. Sličnih slučajeva je bilo i u Srbiji i nekim drugim mjestima, gdje su siminovci*** svom snagom radili na likvidaciji Partije, kao što smo već naprijed spomenuli.[115] Sve ove greške nisu bile slučajne, već djelomično djelo prirepaštva i likvidatorstva, a djelomično direktno djelo agenata klasnog neprijatelja u redovima Partije. Sve ove greške bile su uklonjene energičnim mjerama CK, bilo skidanjem rukovodstva, bilo isključenjem krivaca iz Partije.

---

* U originalu slijede riječi »uglavnom bili sindikalisti i«, pa su precrtane. — *Red.*

** Prvobitno je bilo napisano »kroz sindikate i«, pa je također precrtano. — *Red.*

*** Pristalice Sime Markovića. — *Red.*

Pitanje kadrova

Pitanje kadrova za našu je Partiju najvažnije, ali i najbolnije pitanje. »Kadrovi rješavaju sve«, kazao je naš veliki učitelj i vođa drug Staljin u 1935. god. pred mladim oficirima Crvene armije.[116] U toj riječi druga Staljina kazana je duboka misao našeg velikog učitelja, koja nam objašnjava kako su ljudi, sposobni kadrovi, ti koji mogu sve da rješavaju i sve zapreke da savladaju. Ali drug Staljin nam je govorio i to da kadrove treba uzgajati kao nježne biljke. Njih treba s puno njege i čovječnosti uzdizati i vaspitavati ako hoćemo da stvorimo od njih ljude koji će sve savladavati. I baš zato što su Lenjin i Staljin vaspitavali i strpljivo i neumorno gajili boljševičke kadrove, baš zato su oni ne samo pobijedili u građanskom ratu kapitalizam, nego i izgradili socijalizam. Pod očinskom ljubavlju i rukovodstvom druga Staljina izgrađeno je na desetke i stotine hiljada divnih partijnih i bespartijnih boljševika, sposobnih na najveće podvige kakvih historija ne pamti, koji su stvarali i svakodnevno stvaraju prava čuda i herojstva u proizvodnji, u armiji, u nauci itd.

I u našoj Partiji mi moramo to pitanje postaviti tako kako nas uči drug Staljin. U našoj Partiji s kadrovima, sa sposobnim rukovodećim kadrovima, stoji vrlo slabo usljed zločinačke politike kadrova koju su sprovodile rukovodeće štetočine u prošlosti. Uslijed frakcijskih borbi u vrhovima, rukovodeći ljudi iz desne i lijeve frakcije odgajali su sebi frakcionaški zagriženе trabante. Oni su na taj način upropastili mnogo inače čestitih radnika. U školu su ti ljudi također slali većim dijelom takve ljude u koje su bili sigurni da su dosta frakcionaški odgojeni i sigurni. Zbog toga su se i u školi produžile frakcijske borbe između pristalica obiju frakcija; zbog toga je veći deo tih ljudi propao za našu Partiju; zbog toga ih je mnogo postalo neprijateljima naroda — trockistima itd.; zbog toga su mnogi od tih ljudi koji su se vratili u zemlju postali izdajnici pred klasnim neprijateljem kad su bili pohapšeni; zbog toga su se mnogi pasivizirali, tako da je jedan vrlo malen broj ostao vjeran Partiji i radi danas u Partiji.[117]

Štetočine koje su se nalazile u vrhovima Partije i radile u interesu klasnog neprijatelja znale su vrlo dobro čime mogu najbolje da naštete Partiji i zato su činile sve da onemoguće vaspitavanje novih rukovodećih kadrova. Te štetočine su gurale obično u stranu one radnike koji su se sami uzdizali. Uzmimo samo primjer Đure Đakovića, koga su više godina držali po strani, iako je imao veliki autoritet među radnicima.[118] Mnogi od vas sigurno znate da do 1934. god., dakle punih četrnaest godina, nije bilo gotovo nikakve lenjinističke literature u zemlji; bilo je čak vrlo malo marksističke.[119] *Kapital* i još neke stvari bile su prevedene istom na robiji i štampane 1934. god., iako su bili do šestojanuarske

vojne diktature uslovi prilično povoljni, mnogo bolji nego što su danas.[120] Sve to pokazuje kako je ta politika kadrova išla za tim da Partija ostane bez sposobnih rukovodećih kadrova iz redova proletera, radnika, vjernih djelu radničke klase; išlo se za tim da ostane ta štetočinska klika bez konkurencije na rukovodećim mjestima i da bez kontrole i nesmetano vrši svoj razorni štetočinski i antipartijski rad. Ako su ponekad i dopustili da u rukovodstvo uđe pokoji pošten i Partiji odan radnik, koji je bio poznat i popularan u redovima radnika, onda je to bilo samo zato da dobiju firmu za rukovodstvo, da zavaraju Kominternu itd. Oni su nastojali obično takvog čovjeka pridobiti za sebe, demoralizirati ga i tako uništiti. To se radilo na taj način što su ti tipovi nastojali otkriti kod takvih poštenih radnika njihove slabe i negativne crte i onda kod njih to podjarivali, umjesto da ih ispravljaju i pomognu da se od toga izliječe. Ako oni nisu uspjeli da taj zločinački rad izvrše i na taj način čovjeka unište, onda su takvog druga na bilo koji način izgurali iz rukovodstva s motivacijom da je nesposoban za tako visoku funkciju. Oni nisu pomagali drugove koji su bili slabije politički i teoretski spremni, naprotiv, oni su radili na sve moguće načine da u takvom drugu ubiju vjeru u njegove sposobnosti, da razviju kod njega osjećaj malovrijednosti i da ga moralno utuku. Eto, to je nekoliko primjera kako su radili agenti klasnog neprijatelja na uništavanju naših kadrova u prošlosti, i nije onda čudo da mi danas, poslije dvadeset godina tako oskudijevamo u sposobnim političkim i teoretski razvijenim rukovodećim kadrovima.

Osim naprijed navedene štetočinske politike kadrova, jak udarac je zadala našoj Partiji vojna diktatura.[121] U tom periodu bilo je poubijano mnogo odanih partijaca, sposobnih i agilnih, koji su gorjeli na radu i baš zato ih je reakcionarni režim poubijao. Dalje, i danas se još neprekidno hapse mnogi dobri aktivisti, koji se šalju na robiju i u koncentracione logore itd. Sve je to također uzrok da je stalna potreba za rukovodećim kadrovima velika.

Kao što i vi sami, drugovi, vidite i svakodnevno osjećate u svome radu, mi zaista silno osjećamo nedostatak u rukovodećem kadru, u ljudima politički i teoretski razvijenim. Ta se oskudica tim više osjeća čim više se naša Partija organizaciono razvija, čim više ona brojčano raste i naročito čim više ona dobiva utjecaj u masama i treba da postane organizator borbe radnog naroda. Najslabije stoje u tom pogledu one pokrajine u kojima donedavna nije bilo partijske organizacije, kao, npr., Makedonija, Bosna i Hercegovina, Metohija i Dalmacija, gdje su se u toku *dvadeset godina* danas već isključeni elementi pobrinuli da se ne izgradi sposoban partijski aktiv, već su zadržali za sebe firerski monopol.[122] U sve te pokrajine CK KPJ šalje instruktore na dulji period da bi pomogli politički i organizacioni rad tamošnjih drugova.[123] No sve je to još premalo. Mi ćemo morati, dok se ne izgradi više sposobnih funkcionera, slati još više instruktora u takve pokrajine i mjesta, iako raspolažemo vrlo ograničenim brojem takvih sposobnih drugova za

instruktorski rad. Ovo slanje ide na štetu onih organizacija koje su jače razvijene, i to će biti dotle dok ne uspijemo odgojiti više novih sposobnih rukovodećih aktivista. Mi danas raspolažemo velikim brojem tzv. nelegalaca koji se sakrivaju pred policijom, koja ih traži da ih strpa u koncentracione logore ili u zatvor.[124] Većinom su to sposobni drugovi, ali se ne mogu iskoristiti kako treba uslijed njihove nelegalnosti, iako neki od tih drugova ipak mnogo koriste Partiji u onim mjestima gdje se nalaze.*

S obzirom na današnju političku situaciju, sve veću reakciju i ratnu opasnost, pred nas se u još oštrijem obliku postavlja zadaća uvlačenja žena u Partiju i na rukovodeća mjesta, postavlja se zadaća za čitavu Partiju da se na rukovodeća mjesta privlače novi, nekompromitirani drugovi i drugarice, ljudi koji ne podležu vojnoj obavezi i koji nisu kompromitirani i poznati policiji. Prilikom posljednje mobilizacije i [otvaranja] koncentracionih logora pokazalo se koliko je aktuelno to pitanje privlačenja drugarica i nekompromitiranih drugova na odgovoran rukovodeći rad.[125] Partijske organizacije u Crnoj Gori, Srbiji, Makedoniji i donekle u Sloveniji već su počele raditi u tome pravcu i uvlačiti drugarice na rukovodeća mjesta, ali u Hrvatskoj i drugim oblastima u tome pogledu stoji vrlo slabo.**

U mnogim našim partijskim organizacijama postoji još uvijek sektaška greška u pogledu privlačenja novih odanih radničkih boraca u Partiju, postoji bojazan pred dolaskom novih ljudi, novih snaga za pojačanje redova naše Partije. U mnogim mjestima zasjeli su u organizaciji i u forumima, kao što smo već jedanput spomenuli, začahurili se u svom uskom krugu i ne puštaju nikoga više u Partiju, razni oportunisti, koji se boje novih boraca. S tom praksom treba prestati, treba otvoriti vrata Partije odanim Partiji i radničkoj klasi, agilnim borcima koji su u svakodnevnim borbama pokazali kako u sindikatu, u fabrikama, tako i u drugim masovnim organizacijama da imaju povjerenje radništva i da su zaslužili zvanje člana Partije. Takvi oportunisti su zasjeli i smetaju razvitku Partije u jednom od najvećih rudarskih revira Jugoslavije, u Trbovlju. Oni su tipičan primjer ovdje navedenog sektaštva u pogledu vaspitavanja kadrova i uvlačenja novih boraca u Partiju. Već sedam godina, koliko nam je poznato, ima isti broj od 100 članova.[126] U Trbovlju, Zagorju i Hrastniku, gdje ima preko 15 000 rudarskih i drugih industrijskih radnika; u Trbovlju, gdje postoje najstarije radničke generacije u Jugoslaviji, gdje postoje tolike borbene tradicije itd., stoji naša Partija organizaciono tako slabo i u rukovodećim kadrovima samo uslijed sektaške začahurenosti. U Trbovlju, gdje su drugovi u samom mjestu

* Umjesto ove rečenice bilo napisano: »Mnogi od tih nelegalaca iskorištavaju se već preko godinu dana na instruktorskom radu i postignuti su lijepi rezultati«. — *Red.*

** Cijelu ovu rečenicu autor je naknadno dopisao. — *Red.*

dobili na izborima 11. decembra 1938. god. 900 glasova uprkos teroru i prijetnjama klerikalaca, naši drugovi nisu bili sposobni izgraditi jači partijski rukovodeći aktiv i organizaciju. Sličan, a još i gori slučaj je u Jesenicama, gdje u samoj fabrici radi oko 4000 radnika, a svih u mjestu ima preko 5000. U tom mjestu je Partija donedavna brojala svega 12 članova. Oportunisti koji su zasjeli u toj organizaciji upravo zločinački ometaju razvitak Partije, priliv novih snaga u nju i izgradnju novih rukovodećih kadrova. To je i razlog da, kako u Jesenicama tako i u Trbovlju daju ti oportunisti otpor partijskoj liniji, prave čitav niz grešaka i koče borbu radničke klase i na taj način služe interesima klasnog neprijatelja, u interesu izrabljivača radnika. Takvih primjera ima još mnogo, ali dali smo ova dva kao najtipičnija primjera, koji su dovoljni da na osnovu njih poduzmemo odlučne mjere protiv toga. Tu treba biti odlučan, treba odstraniti iz rukovodstva u tim i takvim organizacijama sve one koji smetaju radu i razvitku Partije, treba u te organizacije dovesti nove, poštene, disciplinirane i Partiji odane kadrove na rukovodeća mjesta.

Zbog svega toga nastao je izvjestan antagonizam između tzv. mladih i starijih partijaca. Mlađi, koji su puni poleta i već prekaljeni u svakodnevnim borbama, s nepovjerenjem gledaju na sve starije partijce stvarajući nepravilan zaključak da su svi stariji partijci kao po pravilu oportunisti i nesposobni za konstruktivan rad u Partiji. To je skroz pogrešno. Treba kombinirati stare i mlade kadrove i sastavljati od njih zajedno rukovodstva, jer ima mnogo starijih drugova koji su ostali dobri, borbeni i agilni za partijski rad. Oni posjeduju mnogo stečenih iskustava, koja se mogu i koja treba umjesno iskoristiti, i koji mogu tim svojim iskustvima mlađima mnogo koristiti u njihovom radu i izgrađivanju.

Naša Partija naročito slabo stoji u kadrovima na selu, i baš zato je to i organizaciona njena najslabija strana. Ovdje će trebati posvetiti mnogo više pažnje tome pitanju. Ne smije se na selu prepustiti razvitak kadrova samotoku, već treba organizirati izgradnju Partiji odanih aktivista seljaka. Bez temeljite pripreme sposobnog seljačkog partijskog kadra neće biti moguće ostvariti savez radnika i seljaka. To je najbolnije pitanje za Srbiju. PK Srbije najmanje je u tom pogledu učinio, iako su za rad među seljacima u Srbiji vrlo dobri uslovi, što se može vidjeti i po uspjesima koje postiže Dragoljub Jovanović svojim demagoškim parolama, često čisto komunističkim, da bi zavarao seljačke mase, što mu i uspijeva blagodareći tome što naši drugovi u Srbiji ne posvećuju brigu kadrovima za selo i što, tako reći, ništa ne rade među seljacima.[127]

Druga slaba strana Partije u pogledu izgrađivanja kadrova jeste industrija, jesu fabrike. U Partiji ima vrlo malo izgrađenih kadrova iz [redova] industrijskih radnika. Partija isto tako i zbog toga slabo stoji organizaciono u većim industrijskim mjestima. To se naročito opaža u Srbiji, gdje je koncentrisano najviše industrijskih poduzeća. U Nišu,

Kraljevu, Kragujevcu i u mnogim drugim mjestima partijske organizacije stoje vrlo slabo. Donekle je tome krivo* što je u Srbiji naročita oskudica u rukovodećim kadrovima iz [redova] industrijskih radnika. Partijsku organizaciju u Srbiji je najjače pogodila ona zločinačka politika kadrova koju je provodila desna frakcija na čelu sa Simom Markovićem i kompanijom. Frakcionaštvo je uništilo mnoge inače čestite radnike, koji su danas smetnja za rad Partije i otvoreno istupaju protiv partijskih rukovodstava i pojedinih istaknutih drugova. No nije samo to krivnja što mi danas još stojimo tako slabo s partijskim kadrovima u industrijskim centrima. Tu krivnja donekle postoji i kod naših drugova rukovodilaca u Srbiji, koji dugo nisu znali učiniti prekretnicu i likvidirati s odprije naslijeđenim esnafskim organizacionim načinom rada, privlačenjem uglavnom esnafskih radnika u Partiju, umjesto da se udari čvrsta baza u fabrici, da se u svim industrijskim mjestima pronađu odani i dobri aktivisti od industrijskih radnika. Drugovi u Srbiji moraju ozbiljno da se posvete ovom pitanju od ogromne važnosti, pitanju prodiranja u industrijska preduzeća i izgrađivanju sposobnih partijskih aktivista u svim mjestima od industrijskih radnika. Isto to važi i za rad i izgradnju kadrova na selu u Srbiji. Ima i u drugim krajevima i mjestima Jugoslavije sličnih slabosti i zanemarivanja, ali mi smo pokazali primjer Srbije, gdje u tom pogledu zaista stoji najslabije, premda bi Srbija morala prednjačiti već i zbog toga što je to vladajuća nacija, čija buržoazija ugnjetava ostale narodnosti u Jugoslaviji. Drugovi u Srbiji trebaju to imati u vidu i moraju nastojati da KP u Srbiji i po broju i sposobnosti svojih kadrova i po organizacionoj i akcionoj svojoj sposobnosti zauzme prvo mjesto u KPJ, da bude u prvim redovima KPJ u borbi ugnjetenih naroda i obespravljene radničke klase Jugoslavije.

Školovanje kadrova

Baš zbog tog pomanjkanja rukovodećih kadrova, teoretski i politički školovanih, postavlja se pred našu Partiju jedno od najvažnijih i najhitnijih pitanja, a to je: organizacija nižih partijskih škola i kurseva za sve partijce i viših za rukovodeće partijske drugove. Do pred dvije godine nije se u tom pogledu gotovo ništa učinilo. Ukoliko se nešto i radilo, to je bilo više individualno izučavanje marksizma-lenjinizma bez sistema i ozbiljnog prilaženja tome pitanju. Nije potrebno ponovo se vraćati na to ko je bio tome kriv, jer je to već ovdje objašnjeno, ali moramo ipak naglasiti da i kod samih drugova, kako rukovodećih tako i običnih članova Partije, nije se tome posvećivalo dovoljno pažnje, tj. oni se nisu ni sami pobrinuli da dođu na bilo koji način do toga da popune svoju teoretsku i političku prazninu. Mi znamo da nije bilo, a ni danas još nema dovoljno volje i ljubavi za teoretske i političke knjige i materijale kod mnogih drugova, i to rukovodećih, osobito radnika.

* Dalje je bilo dopisano »pomanjkanje sposobnih kadrova«, pa precrtano. — *Red.*

Mi smo imali dovoljno prilike da vidimo kako neki rukovodeći ljudi čak i najvažnije direktive CK često ne čitaju. Pita se sada kako će ti ljudi znati i moći sprovoditi partijsku liniju? Kada ti drugovi ne izučavaju takve kratke materijale, kako se može, onda, vjerovati da će oni izučavati i čitati brošure i čitave lenjinističke knjige? Uski prakticizam je još česta pojava u našim partijskim organizacijama. Drugovi se izgovaraju da se ne stiže, da su preopterećeni partijskim radom, itd., kao da izgrađivanje samoga sebe nije važan partijski rad. Ima još i danas drugova, i to rukovodećih, koji potcjenjuju izgrađivanje kadrova, tj. školovanje ljudi. Oni se bune ako treba nekoga privremeno odvojiti od praktičnog rada i poslati ga na određen rok u školu itd. To je pogrešno; treba u prvo vrijeme dati mogućnost ljudima da se donekle naoružaju, kad se za to pruži zgoda, marksizmom-lenjinizmom, teoretskim i političkim znanjem.

Naša Partija, kao i sve sekcije KI, dobila je prije jedne i po godine jedno silno teoretsko oružje, dobila je *Historiju Svesavezne KP (b)*.[128] U toj divnoj knjizi, na kojoj je sarađivao i sam naš veliki učitelj i vođa drug Staljin, sažeto je u najpopularnijem vidu ogromno iskustvo u obliku historije najrevolucionarnije partije, partije boljševika. U toj knjizi je ocrtan čitav herojski put SKP (b), koja je srušila kapitalizam i izgradila socijalizam. Na toj historiji se danas uči proletarijat čitavog svijeta i na toj historiji treba da se uči naš partijski aktiv i proletarijat Jugoslavije.

Zbog naročitih okolnosti koje vladaju kod nas, ta je dragocjena knjiga došla u vrlo malom broju u Jugoslaviju. Nisu je dobile ni sve partijske organizacije. Ali u mnogim partijskim organizacijama drugovi su našli mogućnost da tu knjigu umnožavaju kako su god mogli i znali, samo da bi se mogla izučavati. Tu inicijativu treba pozdraviti i treba nastaviti u tom pravcu dok CK ne bude u mogućnosti da pruži članstvu štampanu *Historiju SKP (b)*.*[129]

Posljednje godine počelo se malo sistematskije održavati partijske kurseve i škole, ali je to sve još vrlo malo. CK je već organizirao jednu kratkovremenu školu,** u kojoj je mjesec dana učilo oko 20 drugova i drugarica iz cijele zemlje i koja je dala vrlo dobre rezultate.[130] Poslije ove konferencije to će biti njegova najvažnija zadaća da obezbijedi organizaciju škola i kurseva po čitavoj zemlji. Pri tome će CK trebati pomoć svih oblasnih i nacionalnih centralnih komiteta. Zadaća CK će biti da odabere sposoban predavački kadar, da kontroliše sve kurseve i škole u zemlji i da izradi jedinstven program za sve kurseve i škole za sve partijske organizacije u zemlji.

---

* U nastavku je bilo još napisano: »a ja se nadam da će to biti skoro«, pa je precrtano. — *Red.*

** Riječi koje slijede do kraja rečenice naknadno su dopisane. — *Red.*

Još jedanput je potrebno naglasiti da se drugovi ne odnose prema tome pitanju sektaški, da smatraju to kao svoju najvažniju zadaću. Treba udesetostručiti svoje napore na školovanju kadrova; treba nadoknaditi to što se u prošlosti zločinački propustilo, uprkos svakodnevnim borbama i radu koji danas slabo partijski školovan kadar teško savladava ili ga uopće ne može savladati. Događaji koji se približavaju nalažu nam da tako postupamo. Neka nas ne buni opća situacija i neka se drugovima ne zavrti u glavi od nekih uspjeha akcija, pri čemu, onda, misle da danas nije vrijeme za školovanje i izgrađivanje kadrova.

Postupak s kadrovima i sistem rukovodstva

U KP je vrlo važno to kakvi su odnosi među drugovima, kako među rukovodećim drugovima tako i među običnim članovima. Od tih odnosa mnogo zavisi uspjeh rada Partije. Ako među drugovima, osobito rukovodećim, nema onog toplog drugarstva koje treba da nas veže u zajedničkoj borbi za zajedničke ciljeve, onda će svakako mnogo stradati uspjeh te borbe, jer ne može biti da neko mrzi svoga druga a da bi u isto vrijeme mogao iskreno voljeti stvar za koju se bori. Nemoguće je u isto vrijeme mrziti druga i u isto vrijeme raditi s njime iskreno. Neki drugovi govore: »Ja ga ne volim«, ili: »Mrzim ga, ali ću u interesu stvari s njime raditi«. To je neiskrenost, to nije pravilno, jer takav čovjek nije siguran za Partiju, jer on će moći jednog dana iz lične povrijeđenosti da zamrzi i tu stvar za koju se prije tobože borio. To nisu svojstva komunista, to su svojstva donesena iz sitnoburžoaske i buržoaske sredine u našu Partiju. U avangardi proletarijata ne može biti mjesta takvim pojavama, protiv njih se treba boriti i iskorijeniti ih jer one truju zdravi partijski organizam.

Osobito je opasno ako postoje međusobna netrpeljivost i neslaganje u nekom partijskom forumu. Takav forum uopće nije sposoban da radi s uspjehom i ekspeditivno. U takvom forumu se, onda, stalno nateže i nadmeće. Zbog uzajamne netrpeljivosti često se dobri prijedlozi ne prihvaćaju jer postoji zavist. Takve pojave bile su česte u prošlosti i, kao što smo već vidjeli, one su nanijele velike štete našoj Partiji. Forumi u kojima se drugovi ne slažu više štete nego što koriste. U takvim slučajevima treba odmah viši forum da posreduje i da pomogne ukloniti ono što prouzrokuje takvo stanje, tj. i putem skidanja s rukovodstva takvih drugova koji smetaju na taj način pravilnom funkcioniranju foruma.

Odnos drugova iz viših partijskih foruma prema drugovima iz nižih foruma ili običnim članovima ne smije da bude komandantski, ne smije se postupati administrativno, već drugarski ukazivati na greške drugova ili strpljivo im objašnjavati stvari.

Pri raspodjeli kadrova na razne funkcije ne vodi se dovoljno računa o tome da li dotični drug odgovara za taj posao itd., a ako takav drug ne može da se snađe na tome poslu ili načini grešku, onda je kriv samo on. A, u stvari, odgovornost pada na dotične rukovodeće drugove koji su ga postavili na posao kojem on ne odgovara. Na primjer, u Sloveniji ove godine, gdje su drugovi poslali jednoga druga* u njegovo rodno mjesto da nešto organizira ne vodeći o tome računa da može biti prepoznat i pasti u ruke vlasti. Tako se i dogodilo. Taj drug je pao u zasjedu i teško je ranjen od žandara koji su pucali na njega.[131] Drugi slučaj je bio sa St[egnarom] u Tržiću, koga su tamo poslali po poslu, i isto je tako pao.[132] Treći je slučaj bio u Jesenicama, gdje su drugovi znali da postoji opasnost za jednog druga, koga su žandari tamo tražili i konačno uhvatili i na mrtvo ime isprebijali.[133] Umjesto da su ga onda opozvali i poslali u drugo mjesto, tvrdili su da je tamo potreban i da mora ostati na tome radu. Ovo dokazuje da se neodgovorno izlagalo drugove opasnosti, da se ne štede kadrovi i ne vodi o njima briga.

Često se poneki drug voli praviti važan pred običnim članom ili pred nekim drugom ili drugovima iz nižih foruma misleći da će tako pojačati svoj autoritet ili autoritet foruma, a zapravo takvi drugovi ispadaju smiješni i neozbiljni. Prvo svojstvo boljševika, čime se oni odlikuju od svih drugih ljudi, jeste *skromnost*. Ako neki drug nešto pogriješi, treba najprije da se ispita da li je pogreška učinjena hotimično ili iz neznanja. Osobito ne valja da drugovi upotrebljavaju psovke i ostale vrste grdnja i vrijeđanja. Takvim postupcima također nema mjesta u Komunističkoj partiji. Takvi postupci odbijaju ljude, osobito one mlađe i slabije, zastrašuje ih se na taj način i stvara kod njih antagonizam ne samo prema takvom čovjeku koji tako postupa nego i prema forumima samim. Time se krnji ugled rukovodilaca i čitavog foruma u kome se ti ljudi nalaze.

Lični život članova Partije

Obično naši drugovi misle da se njihov lični život samo njih tiče. To nije tačno, nego, naprotiv, Partija mora voditi računa o ličnom životu svakoga pojedinog člana Partije. Jer treba da se ne zaboravlja to da široke radne mase još kako paze na to kako se ponašaju u ličnom životu komunisti i ostali rukovodioci u radničkom pokretu. Buržoazija nas je najradije napadala da rušimo porodicu ukazujući pri tome na Sovjetski Savez, što je bila najpodlija laž, jer nigdje nije posvećeno toliko brige porodici kao što je to slučaj u SSSR-u. Prema tome je i naša dužnost ovdje da pitanje odnosa u porodici postavimo na prave temelje proleterskog morala i drugarstva. Komunista treba da daje primjer i u ličnom životu, kao što ga daje i u svakodnevnim borbama. Nerijetko ima slučajeva da se čak i članovi Partije ponašaju nedrugarski prema svojoj drugarici, pa je čak i tuku. Drugi, opet, vole da se žene ili neke drugarice

* U originalu bilo napisano Reka, pa precrtano. — *Red.*

ponašaju kao kakve malograđanske djevojke u pogledu muškaraca itd. Sve to silno ruši ugled samih tih drugova i drugarica, a i Partije.*

Drugo pitanje jeste pitanje opijanja, koje se još ponekad događa osobito kod slovenačkih drugova. Ova sklonost dovodi lako do vrlo neugodnih stvari, jer takvi drugovi mogu u pijanstvu svašta pričati, što može dovesti u opasnost partijske interese. Osim toga, to nije dostojno člana Partije.

Razna skretanja i nezdrave pojave u Partiji

Već sam naprijed iznio čitav niz raznih skretanja i štetnih pojava za Partiju, ali ćemo ovdje iznijeti još nekoliko primjera tih skretanja koja su se pojavila naročito u posljednje tri godine. Kad je Partija počela da energično čisti svoje redove, svi oni koji su bili iz Partije odstranjeni nisu položili svoje oružje, nego su i dalje rovarili i još rovare. To se naročito opazilo gotovo u svim većim mjestima gdje postoje partijske organizacije. Takav slučaj je u Zagrebu, i to naročito tipičan, gdje su se takvi elementi ujedinili i s periferije vodili borbu protiv Partije putem kleveta protiv nekih odgovornih drugova, putem raznošenja lažnih glasova, putem sistematskog davanja otpora liniji Partije i iskrivljavanja linije Partije itd. Protiv svih tih elemenata CK je vodio vrlo oštru borbu, publikovao njihova imena u »Proleteru« i [preduzeo] sve do mobilizacije članstva protiv takvih elemenata.[134] U Beogradu su pokušali bivši desni frakcionaši na čelu s Lj. Radovanovićem da vode borbu protiv Partije. Njihov metod jeste još uvijek onaj stari. Oni podmeću drugovima na koje sumnjaju da su u rukovodstvu razne prljave stvari; oni kleveću drugove i šire glasove kako će uskoro Kominterna pročistiti i najuriti sve što je sada u rukovodstvu Partije itd. Dalje, o tome kako je Sima Marković na Akademiji nauka i da je odlikovan itd., samo da bi na taj način utvrdili vjeru kod bivših frakcionaša, a izazvali zabunu kod poštenih partijskih članova. Sličan slučaj je i u Sloveniji, gdje su neki tipovi, kao što su Kermavner i drugi, vrlo vješto rovarili protiv Partije, vodili potajnu borbu protiv rukovodećih drugova KP Slovenije i nastojali ih diskreditirati itd. Treba naglasiti da su slovenački rukovodeći drugovi dosta dugo oklijevali, dok su tek na intervenciju CK KPJ poduzeli energične mjere protiv tih tipova i isključili ih, iako se znalo da su oni vrlo vješto obrađivali poštene i inače odane radnike partijce.[135]

---

* U nastavku pasusa bilo je napisano pa precrtano slijedeće: »Još ni danas nije zaboravljen onaj slučaj u Zagrebu 1933. god., kada je jedan tip u ime Partije dovodio u svoj stan mlade drugarice i tu ih uz zvuke Internacionale iskorištavao. Drugi slučaj je bio u Beogradu 1936. god., kada su neki intelektualci, nazovikomunisti, pravili orgije u ime Partije s mladim djevojčicama iz gimnazije, zbog čega je buržoazija digla silnu dreku protiv komunista. Takvih pojava je bilo više i one su nanijele ogromne štete našem pokretu.« — *Red.*

U Dalmaciji su takvi tipovi oklevetali jednog poštenog druga iz sindikata da je pronevjerio nekih 60 000 dinara radničkih novaca samo da bi ga diskreditirali pred radnicima. U Crnoj Gori je bio isti slučaj, gdje su takvi elementi oklevetali za utaju novca poštenog druga. Ovakvih primjera nije bilo malo, jer su se ti tipovi nadali da će na taj način najlakše onemogućiti dotične drugove u radničkom pokretu. Takve klevete upotrebljavaju ti ljudi jer znaju da je zaista bilo takvih slučajeva zbog nebudnosti i nekontrole, zbog čega se povjerenje radnika pokolebalo i prema samim forumima.[136]

No borba protiv Partije počela je i u obliku revizije marksizma-lenjinizma. Slučaj s Krležinim »Pečatom« to potvrđuje.[137] Partija je odmah poduzela mjere protiv te pojave, protiv elemenata kao što su Rihtman, Ristić, Bogdanov i drugi, čija su imena bila objavljena u »Proleteru« 1938. god. Kad se kasnije pokazalo da su uzaludni svi pokušaji da se Krleža odvoji od tih ljudi, Partija je poduzela i protiv njega energične mjere.[138] Izašla je jedna knjiga,* u kojoj se temeljito objasnilo to teoretsko iskrivljavanje nauke Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina.[139] Slučaj s Krležom prijetio je da uzme široke razmjere zbog neobaviještenosti široke napredne javnosti i došlo je do žučnih borbi u pojedinim mjestima, gdje su i neki našu drugovi nasjeli Krleži i usprotivili se gledištu Partije o tome pitanju. Blagodareći mobilizaciji čitave Partije protiv te pojave u našem pokretu, uspjelo je uglavnom osujetiti ovaj pokušaj revizionista i neprijatelja radničke klase. Potrebno je stoga da ubuduće budno prate članovi Partije sva slična namjerna i nenamjerna skretanja i da ih energično onemogućavaju.

Budnost

Kod nas se već prilično mnogo pisalo o potrebi budnosti u Partiji, ali to je još uvijek slaba strana naših partijskih članova, iako se u tom pogledu prilično napredovalo. Ali u ovim današnjim teškim vremenima, kada se ne samo približuju i vode teške borbe, budnost je tim više potrebna protiv svih vrsta štetočinstva i uklona** u Partiji. Budnost je potrebna i pri primanju novih članova u Partiju. Potrebno je strogo paziti da klasnom neprijatelju ne uspije ubaciti svoje špijune i provokatore. Naša je Partija prilično očistila svoje redove; provala ima posljednjih godina vrlo malo, a ukoliko se i hapsi, to se radi nasumce i bez naročitog rezultata za policiju. To dokazuje činjenica da do sada za posljednje dvije godine nije uspjelo policiji otkriti i razbiti koju par-

---

* Početak ove rečenice je glasio: »Bile su izdane *Književne sveske*«, pa je to zamijenjeno očigledno iz konspirativnih razloga, tj. radi očuvanja legalnosti ove publikacije. — *Red.*

** Uklon (rus.) — skretanje, odstupanje (od nečega). — *Red.*

tijsku organizaciju. Mnogo tome doprinosi i dobro držanje drugova prilikom hapšenja, koje je svakog dana sve bolje. No, iako smo donekle onemogućili agente klasnog neprijatelja, to ne znači da se još koji nije pritajio. Zato treba budno paziti i svaki sumnjivi slučaj signalizirati da se ispita i poduzmu shodne mjere.

Tipičan slučaj nebudnosti dogodio se, opet, kod hrvatskih drugova, kada su 1937—1938. godine povjerili vrlo važan tehnički posao oko slanja dobrovoljaca u Španiju zloglasnom policijskom provokatoru Trilniku, koji je uspio upropastiti mnoge ljude.[140] Toga tipa je preporučio P. Miletić iz robije zagrebačkoj organizaciji, a imao je zadaću da bude Petkov punkt u Zagrebu i da pridobije tu organizaciju za Petka, tj. da omogući frakcijske borbe u Partiji, a, s druge strane, radio je direktno kao provokator policije i dobijao za to platu. Ovo je bio vrlo rafinirano zamišljen plan — razbiti Partiju iznutra putem frakcijskih borbi i putem provokacija, ali je bio na vrijeme osujećen.* Sve to rukovodeći drugovi nisu zapazili jer nisu bili budni, a moglo se to katastrofalno završiti da taj čovjek nije bio na vrijeme otkriven.

Ta nebudnost proističe iz gnjilog liberalizma, tuđeg jednoj kompartiji. Drugovi gledaju kroz prste na razne greške, skretanja ili kakve sumnjive pojave kod nekih ljudi, umjesto da odmah budu na oprezu i ispitaju u čemu je stvar.

Disciplina

S pitanjem discipline u Partiji također je stajalo dosta loše. Nedisciplina je dolazila u našu Partiju zajedno s novim kadrovima, koji su dovukli sa sobom čitav sitnoburžoaski bagaž. Anarhizam svojstven malograđanskim elementima iz intelektualnih krugova koji su dolazili u Partiju, često na nepravilan i protustatutaran način, mnogo je smetao uspostavljanju partijske discipline. Nedisciplina se najviše primjećivala među studentima na univerzitetima, a i u drugim organizacijama, tako da je CK bio prisiljen poduzeti dosta oštre mjere protiv takvih nedisciplniranih elemenata. Zbog nediscipline je bila raspuštena partijska organizacija na Zagrebačkoj univerzi; zbog čestih kršenja discipline bili su neki drugovi kažnjeni vaspitno, čak i isključenjem.[141] Dolazilo je tako daleko da su se nedisciplinirani članovi usprotivili sprovođenju partijskih odluka, kao, npr., u hrvatskom rukovodstvu.[142] Nedisciplniranost je još i danas česta pojava. Treba nastaviti borbu protiv te pojave. Treba uspostaviti u Partiji čvrstu partijsku disciplinu. To se ne može postignuti administrativnim mjerama, nego sistematskim vaspi-

---

* U nastavku je bilo napisano, pa precrtano sljedeće: »Osim toga on je pokušao namamiti iz inostranstva sekretara Partije 1938. god. i istom jedna mlada drugarica je signalizirala da je sumnjiv — po svojoj rasipnosti novcem i slobodnom šetanju po gradu u blizini policijske zgrade, iako ga je policija tobože tražila.« — *Red.*

tavanjem u disciplini i dužnosti člana Partije. Bez discipline naša Partija ne bi mogla postojati i raditi na izvršenju svoje velike zadaće kao avangarda radničke klase. Nedisciplina je na korist neprijateljima Partije i oni je vješto raspiruju među članstvom, jer znaju da je to najlakši način oslabiti Partiju. U KP mora postojati jedinstvo volje i akcije. Odluke viših foruma se moraju izvršiti. Nedisciplinitranost drugova u Crnoj Gori skrivila je veliku štetu Partiji.[143] Ima slučajeva gdje niži forumi oponiraju višim forumima, ne izvršuju njihove odluke.* U takvim slučajevima mora odmah intervenirati viši forum i učiniti red. Bez discipline nema jedinstva i monolitnosti Partije. Neki drugovi ne vole da ih se kontrolira i provjerava na radu; oni to smatraju kao nepovjerenje itd., ali to nije tačno. U kompartiji se provjerava i provjerava. Drugim riječima, drugovima se daju dužnosti, što znači povjerenje, a provjerava ih se jer je to dužnost viših foruma i jer je to u interesu Partije i samih drugova. Ispravnom drugu ne smije nikada biti krivo što se njegov rad provjerava, naprotiv, to je bolje za njega i za Partiju, jer na taj način se vaspitavaju i dižu kadrovi. A kako će inače jedan forum znati kakav je koji drug, kako se razvija, da li mu je potrebna pomoć i da li se može upotrijebiti za još više i važnije funkcije itd.? Drugo, kako će viši forum biti siguran da li se izvršava ova ili ona odluka kada se tako često događalo i još danas se događa da se odluke ne izvršavaju?**

Partijska disciplina treba da proističe iz svijesti člana Partije o njegovim dužnostima prema Partiji, prema forumima. Treba više podići zvanje člana Partije. Treba svaki član Partije da bude svjestan toga da je velika čast nositi zvanje člana Partije, pripadati partiji višeg tipa, partiji Lenjina — Staljina. Svaki član treba da bude svjestan toga da je njegova dužnost držati neokaljano zvanje člana Partije. Skromnost, budnost, disciplina, požrtvovanost i bezgranična odanost Partiji Lenjina—Staljina i djelu radničke klase treba da budu svojstva svakog člana Partije.

Trockizam[144]

Godinama su trubili kod nas neki bivši rukovodioci o tome da u Jugoslaviji ne postoji trockistička opasnost, da za njih ovdje nema terena itd. Time su te štetočine samo htjele uspavati budnost članstva prema trockizmu. Tačno je, trockizam je uništen u Sovjetskom Savezu, on je dobio snažan udarac. On je danas potpuno raskrinkan pred širokim masama. Ali on još uvijek pokušava uskrsnuti radeći vješto pod raznim formama. Za njega je povoljan teren tamo gdje postoje razna skretanja i nezdravo stanje u Partiji. On radi vrlo vješto, jer on ne djeluje otvoreno, već tajno na sve moguće načine, znajući da je već i samo to

* Dalje je bilo napisano pa precrtano: »Takav slučaj je bio u Crnoj Gori, gdje je cetinjska mjesna organizacija u sukobu s KP u Podgorici«. — *Red.*

** Ova rečenica je naknadno dopisana. — *Red.*

ime mrsko masama. Ali pošto on već odavna nije ideološki pravac, već obična štetočinska banda, za njega nije važno pod kojim će imenom raditi samo da izvrši svoju ulogu agenture klasnog neprijatelja u redovima radničke klase i da napakosti.

Kod nas, kao i u mnogim drugim zemljama, trockizam je našao svoje gnijezdo i pomoć kod izdajničke socijaldemokracije.[145] Otuda on sada pokušava vršiti svoju razornu rabotu. Socijaldemokratske izdajice i trockisti ujedinili su se ne bi li nekako uhvatili korijen u masama. Nije potrebno ovdje nabrajati njihova imena, jer ih svi poznate i broj je njihov vrlo malen, ali to ne znači da mi ne moramo biti budni prema toj bandi i da je ne moramo suzbijati i raskrinkavati na svakom koraku. Treba na te tipove budno paziti da se ne ugnijezde u Partiji, treba svaki sumnjivi slučaj odmah ispitati. Njihovi dosadašnji pokušaji da se samostalno organizaciono učvrste, nisu uspjeli, ali zato je tim veća opasnost da se ne uvuku u Partiju i iznutra vrše svoj razorni rad. Svaki takav pokušaj treba u korijenu uništiti.

Time bih završio svoj referat. Ostalo je još mnogo toga što je trebalo kazati; možda su propuštene i neke važne stvari. Neke od njih će se iznijeti u ostalim referatima, a neke će drugovi iznijeti u diskusiji. Iz toga svega se ipak vidi da je naša Partija koraknula snažno naprijed, uprkos svim greškama i zaprekama. Neka vam ovaj referat posluži kao baza za temeljitu diskusiju po ovom najvažnijem pitanju. Savladati organizaciono pitanje znači osposobiti Partiju za velike i sudbonosne zadaće koje se stavljaju pred nju, znači dočekati spremno događaje koji se velikom brzinom približavaju.*

**A mi ćemo to savladati ako ćemo slijediti nauku naših velikih učitelja Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina. Ako ćemo slijediti i iskorištavati pravilno iskustvo najrevolucionarnije i herojske SKP (b). Pod vodstvom našeg velikog Staljina i pod zastavom Kominterne naša će Partija moći izvršiti svoju historijsku misiju avangarde radničke klase Jugoslavije.

Da živi naš veliki vođa i učitelj drug Staljin!
Da živi njegov vjerni učenik i saradnik drug Dimitrov, kormilar KI!
Da živi Komunistička internacionala!
Da živi Komunistička partija Jugoslavije!

T. T.

Pisano krajem septembra i tokom oktobra 1940, a pročitano 19. oktobra 1940. na V konferenciji KPJ.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/14—3

---

* U nastavku je bio napisan pa precrtan sljedeći pasus: »Očekujemo vašu kritiku propusta i nedostataka koje je u svome radu imalo rukovodstvo, sa željom da ta kritika bude plodna i korisna za daljnji rad i razvitak Partije«. — *Red.*

** Ovaj završni dio referata autor je naknadno napisao rukom. — *Red.*

TITOVA ISTUPANJA NA V KONFERENCIJI KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE [IZVODI IZ ZAPISNIKA][146]

1. [OTVARANJE KONFERENCIJE]

1) Predlozi [Josipa Broza Tita] za predsjedništvo, prezidijum i telegrame prima[ju] se jednoglasno.

2) Predlog [Josipa Broza Tita za sastav] Verifikacione komisije za mandate primljen je jednoglasno.

Zapisano u Dubravi (Zagreb)
19. oktobra 1940.

2. DISKUSIJA POSLIJE REFERATA O ORGANIZACIONOM PITANJU [O STATUSU PARTIJSKE ORGANIZACIJE KOSOVA I METOHIJE]

a) *Sekr[etar Josip Broz Tito]*: Izlaže da je Metohija tražila neposrednu vezu sa CK KPJ. Predlaže da se to reši na konf[erenciji].

b) Predlog sekr[etara Josipa Broza Tita] da se Metohija i Kosovo pretvore u Obl[asni] komitet s posebnom vezom sa CK, prima se jednoglasno.[147]

Zapisano u Dubravi (Zagreb)
19. oktobra 1940.

3. [ZAVRŠNO IZLAGANJE POSLIJE DISKUSIJE O REFERATU][148]

Sekretar [Josip Broz Tito]: Diskusija plodna.
Nekoliko pitanja:

1) *Najvažnije!* Pitanje ind[ustrijske] baze. Primjer SKP (b). Ne izvan, nego u preduzeću. 2) Važna je pravilna raspodjela rada. Ne valja sve uzeti na sebe, gubiti se u sitnim tehničkim poslovima. 3) Potreban je plan ćelije, MK itd. 4) Pretjeran je strah druga koji se plaši porasta članstva, samo treba uvlačiti pravilno ljude, po djelima, a ne po riječima. 5) Treba aktiviste prebacivati iz pokrajine u pokrajinu da bi se izgubio lokalni patriotizam. 6) Ne treba biti pretjerani optimist. Klasni [neprijatelj] do sada nije provaljivao. Ali nismo imuni. Klasni [neprijatelj] će napregnuti sve snage baš zato što vidi svoju nemoć. Ne smije se uspavljivati. Treba pojačati konspiraciju. 7) Ne valja sve prebacivati na Gorkića.[149] To je davno bilo. Danas *na nas* pada odgovornost. 8) Org[anizaciono] pit[anje] jeste i ostaje za nas najvažnije pitanje.

Zapisano u Dubravi (Zagreb)
20. oktobra 1940.

4. [RIJEČ U DISKUSIJI O AGRARNO-SELJAČKOM I NACIONALNOM PITANJU][150]

Sekr[etar Josip Broz Tito]: 1) Hrv[atsko] pit[anje] je riješeno kao burž[oasko]. Ali ni za burž[oaziju] nije potpuno (podmuklo se bore). Postoji klica velikohrvatske ugnjetačke tendencije. 2) Selj[ačko] pit[anje] u Hrv[atskoj] uopće nije riješeno, još jače terete su dobili. 3) Bosna je jedno, zbog vjekovnog zajedničkog života, bez obzira na vjeru.[151]

Zapisano u Dubravi (Zagreb)
22. oktobra 1940.

5. [ODGOVOR NA PITANJE UZ REFERAT O RADU U VOJSCI][152]

Pitanje: 1. Da li ćemo predavati partijce u mjestu u koja idu i kada ćemo dobiti upute za stvaranje part[ijske] org[anizacije] u vojsci?

Sekr[etar Josip Broz Tito]: Ref[erat] je samo politički. Org[anizaciono] pitanje se ne tretira iz spec[ijalnih] razloga. CK KPJ će dati upute.

Zapisano u Dubravi (Zagreb)
23. oktobra 1940.

6. [PREDLOG ZA IZBOR KANDIDACIONE KOMISIJE]

Predlog [Josipa Broza Tita] o kandid[acionoj] komisiji prima se jednoglasno.[153]

Zapisano u Dubravi (Zagreb)
23. oktobra 1940.

Prema zapisniku V konferencije KPJ.

A-CK SKJ, Fond V CK KPJ, 1940/14—1

[TITOVI TELEGRAMI O V KONFERENCIJI KPJ]

1. DRUGU DIMITROVU [GENERALNOM SEKRETARU IK KI]

Od 19. do 23. oktobra održana je Peta konferencija KPJ. Učestvovao je 101 izabrani delegat iz svih pokrajina zemlje.[154]

Izabran je CK od 22 člana, među njima 2 žene i 16 kandidata.** Manifestovalo se potpuno jedinstvo.[155]

Valter*

Telegram poslat iz Zagreba
23. ili 24. oktobra 1940;
u Moskvi primljen 25. oktobra 1940.

Prevod s ruskog

---

* U donjem lijevom uglu telegrama dopisano je rukom na ruskom: »25. X 1940. Pok[azati] dr[ugovima] Manuilskom i Piku« i stavljen je paraf »Pik«. — *Red.*

** S obzirom na to da je u vezi sa sastavom Centralnog komiteta naše Partije, koji je bio izabran na V konferenciji KPJ (u oktobru 1940. godine) bilo izvjesnih nejasnoća i to kako u zemlji (o tome ko je sve bio član CK) tako i na međunarodnom planu (prigovori Staljina u vrijeme njegovog napada na našu zemlju 1948), htio bih ovdje da objasnim neke stvari.

Prije svega, o sastavu CK KPJ koji je izabran na V konferenciji nisu sačuvani nikakvi dokumenti, izuzev ovoga moga telegrama Dimitrovu, ali za koji smo doznali da je sačuvan tek prije nekoliko godina. Dobro je poznato da smo mi ovu konferenciju sprovodili u strogoj konspiraciji, u jeku najvećih naših napora na učvršćenju i jačanju jedinstva Partije i proširivanja njenog uticaja u narodu, i u vrijeme kada se ratni vihor već uveliko nadnio i nad našu zemlju.

Bili smo svjesni da bi u takvoj situaciji svaka neopreznost u tom pogledu značila zločin prema našem revolucionarnom pokretu i prema našim narodima koji su u KPJ i njenoj politici počeli sve više da traže spas iz tadašnje haotične i kapitulantske politike koju su vodili državni i politički vrhovi zemlje.

Imajući sve ovo u vidu, mi smo preduzeli sve mjere da Konferencija u potpunosti uspije; ja sam na to naročito obraćao pažnju i upozoravao drugove koji su mi pomagali u njenom organizovanju. Isto tako, željeli smo da u partijsko rukovodstvo izaberemo najbolje kadrove kojima je naša Partija tada raspolagala, kao i one koji su se već istakli u radu obavljanjem rukovodećih funkcija (sekretari nacionalnih i pokrajinskih komiteta i drugi). Razumije se, vodili smo računa i o nacionalnom i regionalnom predstavništvu.

Tako smo, uz prethodnu konsultaciju s članovima ranijeg CK, u stvari Politbiroa, i pošto sam ja lično najbolje poznavao veliki broj predloženih članova, u Kandidacionoj komisiji Konferencije predložili 22 člana i 16 kandidata za izbor u novi CK, što je Konferencija jednoglasno prihvatila. Pri tome se nismo služili ni imenima niti pseudonimima kandidata, nego smo samo iznosili poneke biografske podatke i izvjesne karakteristike njihovog partijskog rada i držanja.

Međutim, u navedenim okolnostima i poslije petodnevnog rada Konferencije, mi nismo mogli odmah održati sjednicu CK, a to nije bilo ni potrebno, jer je na samoj

2. DRUGU STALJINU [JOSIPU VISARIONOVIČU]

Delegati Pete konferencije Komunističke partije Jugoslavije, predstavnici radnika Jugoslavije, šalju tebi, našem dragom vođi i učitelju, vatreni komunistički pozdrav.

U ime radnih ljudi Jugoslavije mi pozdravljamo preko tebe i slavnu, nepobjedivu Boljševičku partiju, koja je na šestini Zemljine kugle srušila kapitalističko ropstvo i pod tvojim mudrim rukovodstvom ostvarila vjekovne nade svih potlačenih — *KOMUNIZAM.*

Br. 1206 — 108 UČESNIKA[156]
31. X 40* — Valter

Telegram poslat iz Zagreba u Moskvu. — *Prevod s francuskog*

Konferenciji izvršeno konstituisanje Centralnog komiteta — izborom Politbiroa i generalnog sekretara Partije. Kasnije su brzo nastupili ratni događaji, pa pogotovo više nije bilo uslova da se okupi cio Centralni komitet na neko zasjedanje. Morala se nastaviti ranija praksa, svojstvena ilegalnom periodu djelatnosti, da CK, zapravo njegov operativni dio, sačinjavaju oni njegovi članovi koji se trenutno nalaze u mjestu u kojem boravi generalni sekretar Partije, o čemu sam svojevremeno obavijestio i Dimitrova i rukovodstvo Kominterne.

Usljed svega toga, kao i razumljivog nedostatka dokumenata, nije se ni mogao sasvim tačno utvrditi potpun sastav Centralnog komiteta, a pogotovo to ko je član, a ko kandidat. Osim toga, u toku NOR-a, zbog burnog razvitka događaja i uslijed toga što nam je jedan broj najdragocjenijih drugova ginuo u borbi protiv neprijatelja, a poneko je i otpao od pokreta (to su, istina, bili samo rijetki pojedinci kao Šatorov), kao i iz potreba borbe i partijskog rada, mi smo bili prinuđeni (što je takođe bila praksa u revolucionarnim pokretima, posebno u uslovima ilegalnosti), da kooptiramo pojedine drugove za članove Centralnog komiteta.

Iako smo — što je bilo najvažnije — u svim fazama revolucije ostvarivali jedinstvo Partije i njenog rukovodstva, ipak smo u pogledu sastava i funkcionisanja CK imali izvjesnih teškoća sve do V kongresa KPJ (1948. godine), koji je autoritetom najvišeg organa Partije potvrdio sav naš prethodni rad, pa i sastav CK, kao i promjene koje su u njemu u međuvremenu vršene i izabrao novi Centralni komitet.

O sporovima sa Staljinom oko sastava ovoga CK KPJ, osvrnuću se u jednom od kasnijih tomova svojih *Djela.* (Autorova bilješka uz ovo izdanje. — *Red.*)

* Ispod ovog datuma dopisan je rukom datum »5. XI 1940«, s nečitkim parafom. — *Red.*

3. DRUGU DIMITROVU [GENERALNOM SEKRETARU IK KI]

Peta konferencija Komunističke partije Jugoslavije šalje vatreni komunistički pozdrav drugu *Dimitrovu* — krmanošu Komunističke internacionale.[157]

Zahvaljujući pomoći Komunističke internacionale, naša Partija je umjela da izađe iz posljednje najteže krize.

Odstranjujući prljavštinu, sve neprijateljske elemente iz Partije, trockiste i druge, naša Partija je stvorila solidnu osnovu za svoj zdrav dalji razvitak.

Jedinstvo ove konferencije, u kojoj učestvuje više od stotinu predstavnika radnih ljudi Jugoslavije, garantija je da će KP Jugoslavije zauzeti dostojno mjesto među sekcijama Komunističke internacionale i da će ispuniti svoj zadatak vođe i organizatora borbe trudbenika Jugoslavije.

Br. 1206 — Peta konferencija KP
31. X 40*

Telegram poslat iz Zagreba u Moskvu.
A-CK SKJ, Fond KI 1940,
Neregistrovana građa. — *Prevod s francuskog*

* Ispod ovog datuma dopisan je rukom datum: »5. XI 1940«, s nečitkim parafom. — *Red.*

REZOLUCIJA V ZEMALJSKE KONFERENCIJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE*[158]

I

Požar drugog imperijalističkog rata sve jače bjesni, sve više se širi, zahvaća sve nove i nove države i pretvara se u svjetski imperijalistički rat radi nove podjele svijeta. U toku godine dana kako bjesni imperijalistički rat potpuno je spala maska kojom su bili maskirani imperijalistički osvajači iz oba tabora. Postalo je kao dan jasno da engleski i francuski imperijalisti nisu zapalili novi ratni požar radi odbrane slobode, demokracije i nezavisnosti malih naroda, već radi odbrane svog kolonijalnog carstva i hegemonije koju su stekli pobjedom u prošlom imperijalističkom ratu; postalo je kao dan jasno da njemački i talijanski imperijalisti ne vode rat radi tobožnjeg ispravljanja versaljske nepravde učinjene u prošlom ratu njihovim i drugim manjim narodima, već radi toga da zavladaju kolonijama i tržištima svojih protivnika, da porobe nezavisne narode, a naročito male nezaštićene narode i steknu hegemoniju u Evropi i ostalom svijetu.

Kapitalistički svijet pod vodstvom engleske finansijske oligarhije i uz pomoć izdajničkih socijaldemokratskih vođa sve vrijeme do drugog imperijalističkog rata grozničavo je tražio izlaz iz labirinta protivrječja i suprotnosti, koje su nerazrješive dok postoji kapitalizam, a koje su za njih bile opasnije uslijed postojanja Sovjetskog Saveza. Sve nade imperijalističkog bloka koji je pobijedio u prošlom imperijalističkom ratu bile su u tome da svoga sve opasnijeg takmaca — Njemačku zavadi sa SSSR-om da se ovi u međusobnoj borbi iskrvare i oslabe, da pomoću njemačkog imperijalizma osujeti pobjedonosnu izgradnju socijalizma u SSSR-u, koji smatraju kao najvećeg neprijatelja i opasnost za imper[ijalistički] svijet, i onda da oslabljenu imperijalističku Njemačku učine bezopasnom. U tu svrhu engleski imperijalizam učinio je mnoge koncesije svojim takmacima: on prepušta Mandžuriju japanskim imperijalistima 1931—1932., god., on prepušta Abesiniju i Albaniju talijanskim imperijalistima, on prepušta Sar, Austriju, Češku njemačkom imperijalizmu, on zajedno s francuskim imperijalistima predaje herojske

---

* Naslov je Tito naknadno napisao rukom. U gornjem desnom uglu ispod ovog naslova takođe je dopisao: »Ova *Rezolucija* se štampa na 3 jezika u brošuri«. — *Red.*

narode Španije u ruke njihovih krvnika itd.[159] Engleski i francuski imperijalisti čine sve da raznim mahinacijama uvuku Sovjetski Savez u rat da bi on vadio za njih kestenje iz vatre. No blagodareći svojoj mudroj staljinskoj politici mira, blagodareći svojoj ogromnoj snazi, Sovjetski Savez uklanja ratnu opasnost sa svojih granica, ograničava ratni požar i oslobađa u toku ove godine 23 miliona radnih masa iz nacionalnog i kapitalističkog jarma.

Već u prvom imperijalističkom ratu reakcionarna socijaldemokracija bila je najvjerniji sluga i glavno uporište imperijalističkih buržoazija, a u ovom drugom imperijalističkom ratu pretvorila se u najglasnijeg ratnog podstrekača protiv* Sovjetskog Saveza i u otvoreno oruđe imperijalista za razbijanje radničkog pokreta i realiziranje njihovih imperijalističkih ciljeva.[160] Kao vjerne sluge kapitalizma, reakcionarni socijaldemokrati na čelu s Blumom, Sitrinom, Sandorsonom** i drugima okomili su se na Sovjetski Savez u vrijeme provokacija bijelofinskih generala, pri čemu su iznova pokazali pred čitavim svijetom da su oni predstraža reakcionarnog kapitalizma u borbi protiv zemlje socijalizma SSSR-a.[161] Kao vjerni čuvari kapitalističkih interesa u borbi protiv radničke klase pokazali su se reakcionarni socijaldemokratski vođi u svim zemljama, pa i kod nas u Jugoslaviji, propovijedajući građanski mir, gušeći opravdanu borbu radnih masa, razbijajući sindikalni pokret i jedinstvo radničke klase.

Danska, Norveška, Holandija, Belgija, Luksemburg, Francuska itd. postali su u toku ove godine žrtve ratnohuškačke politike engleskih i francuskih imperijalista i osvajačkih težnja njemačkih i talijanskih imperijalista. Sve ove zemlje zajedno s Njemačkom i Engleskom i dalje su poprišta ratnog pustošenja. Bombarduju se i nemilosrdno uništavaju sela i gradovi. Ubija se mirno stanovništvo, žene, djeca, starci i tako dalje. Obostrano istrebljivanje nemilosrdno se nastavlja i traže se nova ratišta i slabe tačke protivnika. Svršeno je s tzv. munjevitim ratom i rat se pretvara u dugotrajan iscrpljujući rat. Njemački i talijanski imperijalizam nije uspio slomiti engleski imperijalizam u jednom munjevitom naletu zbog njegovih ogromnih rezervnih snaga i sve veće pomoći Amerike. Rat se prenosi sada prema istoku, na Tihi ocean, u kolonije, na Balkan.

Uslijed utjecaja engleskog imperijalizma na grčke neodgovorne diktatorske upravljače, grčki narod je uvučen u ratnu katastrofu, postao je žrtva talijanskih imperijalističkih napadača. Grčka je postala ratno poprište razračunavanja imperijalističkih velesila na Balkanu.

Drugi imperijalistički rat koji danas bjesni vrši se u uslovima postojanja duboke suprotnosti između svijeta kapitalizma i svijeta so-

---

* Od ove riječi pa do kraja rečenice tekst je naknadno dopisan rukom. — *Red.*

** Vjerovatno je u pitanju štamparska greška i da je riječ o Alsingu Andersenu, a ne Sandorsonu. — *Red.*

cijalizma. Narodi velike zemlje sovjeta pobjedonosno su završili izgradnju socijalizma i time stvorili granitni temelj bezbjednosti svojih granica i nesalomljivu tvrđavu međunarodnog proletarijata i svih ugnjetenih. Sovjetska politika mira i odbrane prava svakog naroda na njegovo samoodređenje do otcjepljenja i na slobodnu volju u pogledu ujedinjenja s drugim narodima na principu ravnopravnosti, na svakom je koraku rušila planove imperijalističkih zavojevača i ratnih huškača, a istovremeno je kovala čvrst savez između zemlje socijalizma i radnih masa i ugnjetenih naroda čitavog svijeta. Radnička klasa, radne mase ugnjeteni narodi, boreći se protiv imperijalističkog rata, imperijalističkog ugnjetavanja i imperijalističkog sistema uopće, sada ne raspolažu samo svojim sopstvenim revolucionarnim snagama nego toj njihovoj borbi stoji na čelu nepobjediva državna i vojna snaga velike zemlje socijalizma. Ta činjenica još više zaoštrava suprotnost između dvaju svjetova i* daje specifično obilježje i perspektive imperijalističkom ratu. Dok na jednoj strani ta suprotnost utječe na imperijalistički rat u smislu njegovog ograničavanja, kočenja u njegovoj razornoj snazi, a prije svega u smislu povećane revolucionarne mobilizacije najširih ugnjetenih masa čitavog svijeta u borbi za mir bez aneksija i kontribucija, za pravo naroda na samoodređenje i slobodnu volju za ujedinjenje s drugim narodima, na drugoj strani ta suprotnost utječe i na planove imperijalističkih blokova, nagoni ih na bezbrojne pokušaje međusobnog kompromisa i povećava strah tih imperijalista pred rastućom snagom velikog SSSR-a. Mogući su, prema tome, u ovom ratu najrazličniji preokreti, s kojima revolucionarna avangarda radničke klase mora da računa. Svaki dan mira za Sovjetski Savez znači novi udar za imperijalistički sistem, a pobjedu za prijatelje mira, nezavisnosti naroda, napretka i težnje za boljim životom radnog čovječanstva.

Protiv zaraćenih imperijalista prikupljaju se i mobiliziraju gigantske revolucionarne energije. Bezbrojne kolonijalne nacije podižu se da sruše imperijalistički jaram. Narodi Evrope stenju pod jarmom zaraćenih imperijalističkih sila. Radničke mase brzo se oslobađaju utjecaja izdajničke socijaldemokracije, okupljaju se sve odlučnije i čvršće oko Komunističke internacionale i prelaze na sve smjelije forme borbe. Seljačke mase, prevarene i zavedene od gospodskih buržoaskih vođa, sve više shvaćaju zajednicu svojih interesa s radničkom klasom i u zajedničkoj borbi protiv imperijalističkog rata i njegovih posljedica kuju čvrst savez s radnicima. Njemačko-talijanske armije razbacane su preko čitave Evrope i jednog velikog dijela Afrike i bezuslovno će ta činjenica ubrzati proces sazrijevanja revolucionarne svijesti kod radnika i seljaka u vojničkim uniformama. Na drugoj strani, vojnici engleskog bloka jasno vide kako je antisovjetska politika njihovih imperijalističkih vlas-

* Riječi »i daje specifično obilježje« Tito je naknadno dopisao umjesto prethodno otkucanog teksta koji je glasio: »i bitno utječe na tok«. — *Red.*

todržaca dovela njihov narod u strahovit položaj i na rub gubitka svoje nezavisnosti. Slabljenje engleskih imperijalista podiže u smjeliju oslobodilačku borbu bezbrojne kolonijalne narode koje tlači engleski imperijalizam. Oslobodilačka borba kineskog naroda protiv japanskih osvajača ohrabruje i podiže u antiimperijalističku borbu cjelokupni kolonijalni svijet. Time se ruše dva najjača stupa imperijalističkog sistema — engleski imperij i kolonijalno gospodstvo nad Indijom i japansko porobljavanje Kine,* čime se stavljaju u pokret ogromne revolucionarne energije, koje se ne dižu samo protiv engleskih odnosno japanskih imperijalista nego su uperene protiv svakog i budućeg pokušaja ponovnog imperijalističkog porobljavanja tih naroda, protiv svakog pokušaja da se pod vodstvom njemačko-talijansko-japanskih imperijalista barem privremeno stabilizira novi imperijalistički »mir«. Sve te snage dobivaju svoju najveću potporu, saveznika i avangardu u mirovnoj politici SSSR-a, koji se — jačajući svoj savez sa svim tim oslobodilačkim snagama — tom svojom politikom bori za konačno rješenje suprotnosti između dvaju svjetova u korist pobjede socijalizma u čitavom svijetu.

Nasuprot imperijalističkoj buržoaziji, koju unutarnje sile imperijalizma sve dublje guraju u rat, diže se burni borbeni talas ugnjetenih masa pod vodstvom radničke klase na čelu s komunističkim partijama** i u tijesnom savezu sa SSSR-om, u zajedničku borbu za mir, za mir bez aneksija i kontribucija, za pravo svakog naroda na samoopredjeljenje do otcjepljenja i slobodnu volju u pogledu ujedinjenja s drugim narodima na principu ravnopravnosti.

Svakodnevna borba za te zahtjeve dovodi radne i ugnjetene mase čitavog svijeta neposredno pred pitanje rušenja imperijalističkog sistema. Ne mogu se danas radne mase boriti za istinski mir a da se ne bore za odstranjenje osnovnih uzroka imperijalističkih ratova, koji su nerazdvojno vezani s postojanjem sistema imperijalizma. Ne mogu se ugnjeteni narodi boriti za svoje oslobođenje, ugroženi narodi za svoju nezavisnost a da se ne bore protiv onog »mira« koji zamišljaju imperijalisti i koji može biti građen samo na kolonijalnom porobljavanju malih i ugroženih naroda svih kontinenata, ne mogu se boriti za svoju slobodu a da svojom borbom ne udare u same temelje imperijalističkog sistema, koji može da produžuje svoj život samo još većim ugnjetavanjem porobljenih naroda. Nasuprot perspektivi za koju se bori imperijalistička buržoazija, naime da završi rat novim imperijalističkim »mirom« građenom na novoj podjeli svijeta i još težem ugnjetavanju porobljenih naroda, radničkoj se klasi u savezu s radnim seljaštvom i ugnjetenim

* U originalu umjesto riječi »nad Kinom« naknadno dopisano rukom: »nad Indijom i japansko porobljavanje Kine«. — *Red.*

** Riječi »na čelu s komunističkim partijama« dodate su naknadno rukom. —*Red.*

narodima otvara perspektiva revolucionarnog sloma imperijalizma, perspektiva novih pobjeda socijalizma i uklanjanja korjenova imperijalističkih ratova.*

II

1. Prenošenjem ratnog požara na Balkan ratna opasnost neposredno ugrožava Jugoslaviju. Nezavisnost naroda Jugoslavije nalazi se u velikoj opasnosti. Agenti iz oba imperijalistička bloka rade svim silama da gurnu Jugoslaviju u rat. Već se počelo i s provokacijama na granici Jugoslavije (Bitolj).[162] Susjedne totalitarne sile svakim danom prave sve veći pritisak na male narode na Balkanu, a naročito na Jugoslaviju tražeći da se ona potpuno potčini njihovim ratnim potrebama i ciljevima. Radi što jačeg ekonomskog izrabljivanja zemlje, traži se uvođenje tzv. totalitarnog sistema u Jugoslaviji poput Rumunjske i drugih zemalja.[163] Iz Jugoslavije izvozi se u totalitarne osovinske zemlje ne samo višak već i ono što je neophodno za prehranu naroda Jugoslavije. Teške ratne terete imperijalistički osvajači Berlina i Rima prebacuju na leđa radnog naroda Jugoslavije. Zbog toga je Jugoslavija u toku godine dana postala po skupoći treća država na svijetu. Ratni lihvari i špekulanti, pa i sam režim u Beogradu i Zagrebu strahovito nabijaju cijene životnim namirnicama. Na vrata širokih slojeva radnoga naroda Jugoslavije već kuca glad. Dalmacija, Lika, Kordun, Hrvatsko zagorje, Primorje, Bosna i Hercegovina, Crna Gora itd. već nemaju hljeba, iako je žetva tek završena, i zima na domaku. Radni narod u tim krajevima nema sredstava da nabavi najnužnije [potrebe] za život, a često ni za novac ne može da nabavi ono što mu je potrebno. Režim tobože hapsi sitne špekulante, a krupne špekulante i kapitaliste štiti. Siromašnim i srednjim seljacima rekvirira se sve, pa i ono što im je potrebno za vlastitu prehranu, a kulacima i bogatašima ostavlja se da po miloj volji špekulišu.

2. Radnička klasa nalazi se u teškom položaju. Nadnice silno padaju zbog brzog porasta cijena namirnica. Dok su se uz žilavu borbu putem štrajkova i tarifnih pokreta u toku ove godine povećale nadnice za jedva 25—35 posto, [cijene] živežnih namirnica porasle su od 60 do 300 posto, uslijed čega je položaj radnika postao neizdržljiv. Isti je slučaj s nižim i srednjim činovnicima i ostalim siromašnim slojevima.[164]

3. Uslijed svega toga raste nezadovoljstvo među siromašnim i srednjim seljacima, raste nezadovoljstvo među siromašnim i srednjim slojevima građanstva, raste nezadovoljstvo radnika, koji, uprkos dra-

* Kraj ove rečenice prethodno je glasio: »perspektiva pobjede socijalizma u čitavom svijetu«, pa je Tito naknadno izmijenio i rukom dopisao tekst u gornjoj verziji. — *Red.*

konskoj zabrani štrajkova, stupaju u štrajkaške borbe da izvojuju sebi i svojima potreban komad kruha, da odbrane svoje gole živote. Štrajkovi i demonstracije uzimaju sve oštriji i masovniji karakter. Buržoazija sve oštrije i reakcionarnije nastupa na život radnog naroda. Klasni se sukob zaoštrava u Jugoslaviji i nagovještava u bližoj budućnosti odlučne borbe.

III

1. Protunarodna vlada Cvetković — Maček gazi sve više u reakciju. Uredba i uvođenje koncentracionih logora, zakon o prijekom sudu, zakon o Židovima, uredba o radnim jedinicama, uredba o nastavi, uredba o rješavanju radničko-poslodavačkih sporova, uredba o kotarskim skupštinama (Hrvatska) i mnoge druge, sve to karakteriše vladu Cvetković — Maček kao reakcionarnu protunarodnu vladu.[165] To je vlada progona i terora nad radničkom klasom poprskana krvlju nevinih žrtava radnika, omladine i napredne inteligencije.[166] Njezina reakcionarna unutarnja i kolebljiva vanjska politika vodi zemlju u propast, ugrožava nezavisnost naroda Jugoslavije. Ta vlada ne vodi računa o zahtjevima naroda da se u ovim teškim časovima Jugoslavija osloni na SSSR, da sarađuje sa Sovjetskim Savezom i s njim zaključi pakt o uzajamnoj pomoći. Naprotiv, razni izdajnički i kapitulantski elementi u vladi i van nje kao što su pop Korošec i drugi otvoreno rade u korist Osovine, prodaju nezavisnost naroda, vode bjesomučnu hajku protiv Sovjetskog Saveza.

2. Takozvani sporazum između srpske i hrvatske gospode u jesen 1939. god. bio je »sporazum za daljnje izrabljivanje radnih masa i nacionalno ugnjetenih naroda Jugoslavije« *(Rezolucija KI)*.[167] S jedne strane, tim sporazumom nije riješeno hrvatsko pitanje, s druge strane još više se otvoriše prohtjevi hrvatske buržoazije, a isto tako nije zadovoljio ni jedan veliki dio srpske buržoazije. Podmukla međusobna borba sve jače izbija na javu. Nacionalni šovinizam raspiruje se s jedne i s druge strane. Hrvatska buržoazija pokazuje iste ugnjetačke tendencije prema drugim narodima Jugoslavije kao i srpska: pretenzije hrvatske buržoazije prema Bosni, Hercegovini, Vojvodini, pa čak i prema Sloveniji, to jasno potvrđuju.[168]

3. Seljačko pitanje u Hrvatskoj tim sporazumom nije riješeno. Ono je ostalo ne samo dalje otvoreno nego se još i više zaoštrava time što hrvatska gospoda nije riješila nijedno pitanje koje tišti seljake: a) agrarno pitanje, raspodijelu veleposjedničkih imanja i davanje na upotrebu šuma seljacima; b) sniženje poreza i drugih tereta; c) razduženje seljaka i davanje kredita; d) obaranje cijena industrijskih proizvoda i likvidaciju prekupaca seljačkih proizvoda u korist seljaka proizvođača i širokih radnih masa itd. Naprotiv, na hrvatsko seljaštvo nameću se novi tereti u obliku raznih prireza radi održavanja mnogobrojnog birokratskog

aparata, Zaštite i drugih organa ugnjetavanja. Seljaci moraju plaćati prireze čak i na ono što sami troše (vino itd.).

Gnjev prevarenih hrvatskih seljačkih masa okreće se danas protiv vlastite hrvatske gospode; sve više se zaoštravaju klasne suprotnosti na selu. Da bi slomila taj gnjev i borbenu spremnost seljačkih masa, hrvatska buržoazija je uvela tzv. kotarske skupštine, koje se sastoje većim dijelom od samih kulaka, koji su hrvatskoj buržoaziji danas ostali kao jedino uporište jer ona gubi masovnu bazu u siromašnim i srednjim seljacima.[169]

Uslijed prevare gospode [iz] HSS-a nad seljaštvom i nezadovoljstva koje iz toga slijedi, pojačala se opasnost demagoške propagande inostranih agenata frankovaca među seljacima osobito u Lici, djelomično u Zagorju itd., koji obmanjuju seljake raznim obećanjima.[170] Intenzivni rad komunista na selu onemogućit će ovu štetnu protunarodnu propagandu u Hrvatskoj i raskrinkat će je pred seljacima.

Proces klasne diferencijacije i zaoštravanje klasnih borbi na selu opaža se i u drugim pokrajinama: u Sloveniji, Srbiji, Crnoj Gori itd., zbog sve većeg osiromašavanja seljačkih masa, s jedne strane, i favoriziranja od strane buržoazije seoskih gazda (kulaka), s druge strane. Taj proces diferencijacije i zaoštravanja klasnih borbi na selu neminovno vodi ne samo do slabljenja već i do rasula pojedinih buržoaskih partija na selu, što se osobito jasno ispoljava u Srbiji.[171]

U Slovenskoj ljudskoj stranci popa Korošeca, koja je sada sastavni dio JRZ, nastali su jako previranje i nezadovoljstvo još prije ovog imperijalističkog rata: a) zbog fuzije s JRZ i gubitka tradicionalne samostalnosti; b) zbog prezaduženosti siromašnih i srednjih seljaka i lihvarskih kamata kod zadružnih ustanova koje drži u rukama vodstvo te stranke; c) zbog pritiska seoskih kulaka, na koje se slovenačka buržoazija oslanja na siromašne i srednje seljake i mržnje koja iz toga proističe; d) zbog velike skupoće i ostalih posljedica ovog imperijalističkog rata.

U Srbiji buržoazija pokušava da zadrži seljačke mase i raspad buržoaskih partija na sitne grupe i frakcije pomoću parole »Srbi na okup«, ali bez uspjeha.[172] Uzrok tome leži: a) u potpunom političkom krahu i dezorijentiranosti vodstva tih partija; b) u razočaranju masa tih partija uslijed sve jačeg izrabljivanja od strane buržoazije i osiromašenja srednjih i sitnih seljaka naročito u toku ovog imperijalističkog rata. Te nezadovoljne seljačke mase največim dijelom još nisu obuhvaćene radom Partije i nasjedaju demagogiji ljotićevaca i nekih demagoga iz demokratske i zemljoradničke* ljevice koji predstavljaju posljednju rezervu buržoazije u Srbiji nasuprot komunista u borbi za seljačke mase.

Slabljenje i raspadanje tih partija još se u većoj mjeri vrši u oblastima s nacionalno ugnjetenim narodima.

---

* Riječi »i zemljoradničke« dodate su naknadno. — *Red.*

U Makedoniji, Crnoj Gori, Metohiji i Kosovu,* Vojvodini itd. zbog nacionalnog ugnjetavanja i pojačanog socijalnog izrabljivanja taj proces raspadanja buržoaskih partija još se jače ispoljava. Seljaštvo ugnjetenih naroda i nacionalnih manjina strahovito se izrabljuje, oduzimaju mu se zemlja i šume, a favoriziraju se izvjesni doseljenički elementi,** kojima se daje najbolja zemlja i na koje se ugnjetačka buržoazija upire (Makedonija, Metohija).[173]

Sve je to uzrok slabljenja i raspadanja buržoaskih partija na selu; zaoštravaju se klasne suprotnosti i borbe koje su uglavnom rezultat pojačanog izrabljivanja i pljačke kapitalista nad siromašnim i srednjim seljacima kao i nad ostalim radnim masama. Sve to iziskuje neumorni rad komunista na selu, gdje Komunistička partija dobija svakim danom sve veći ugled i simpatije.

IV

1. Saslušavši referate o organizacionom izvještaju, političkom, sindikalnom i ostalim pitanjima, V konferencija KPJ jednoglasno konstatira da su rad i politička linija CK bili u osnovi pravilni za posljednje tri godine, da je CK uvijek na vrijeme zauzimao pravilan stav o svim važnim pitanjima. Konferencija konstatira da je blagodareći svojoj pravilnoj političkoj liniji Partija stekla povjerenje širokih narodnih masa i da je njezin ugled silno porastao.

2. V konferencija KPJ smatra pravilnom ocjenu iznošenu u referatima o organizacionim [i] političkim greškama i štetočinskom radu prijašnjih rukovodstava, o čemu je već i KI izrekla svoj sud.[174]

3. V konferencija KPJ jednodušno pozdravlja mjere i pomoć Komunističke internacionale koju je ona pružala našoj Partiji po pitanju čišćenja naše KP od raznih štetočinskih, frakcijskih i antipartijskih elemenata.[175]

4. V konferencija KPJ smatra da je rad CK KPJ na sređivanju unutarnjih prilika u Partiji bio pravilan:

a) mjere koje je preduzeo da likvidira frakcionašku i štetočinsku grupu Petka Miletića na robiji;[176]

b) da likvidira antipartijsku, frakcionašku grupu Robert-Željezar i komp. [grupu Labuda Kusovca i Ivana Marića] u inostranstvu;[177]

c) mjere koje je preduzeo CK po nalogu zemaljskog partijskog savjetovanja od 1939. god. za reorganizaciju rukovodstva KPH i konstatira da je ta reorganizacija bila od velike koristi za daljnji rad i ra-

---

* Riječi »i Kosovu« dodate su naknadno. — *Red.*

** Riječ »doseljenici« u originalu je precrtana i naknadno zamijenjena riječima: »izvjesni doseljenički elementi«. — *Red.*

zvitak KPH, što se ogleda na njezinom velikom brojčanom porastu i organizacionom učvršćenju;[178]

d) mjere koje je CK preduzeo za sređivanje partijske organizacije u Dalmaciji;

e) uklanjanje s rukovodstva likvidatora i nedisciplinarnih elemenata koji su htjeli likvidirati Partiju i zamijeniti je nekom novom organizacijom radničke partije;

f) isključenje iz Partije nezdravih i tuđih elemenata u Dalmaciji, koji su godinama kočili rad i razvitak Partije u toj pokrajini;[179]

g) mjere koje je CK preduzeo protiv štetnih ostataka bivših frakcija »lijeve« i desne (Lju[be] R[adovanovića] i drugih) u Srbiji;[180]

h) mjere, koje je CK preduzeo protiv pokušaja jedne revizionističke grupe, koja je na teoretskom polju htjela napakostiti radničkom pokretu putem iskrivljavanja nauke Marksa—Engelsa—Lenjina—Staljina;[181]

i) mjere koje je CK preduzeo protiv raznih skretanja u Partiji, kao što su nacionalna i prirepaška zastranjivanja i druge nezdrave pojave u Partiji: oportunizam, likvidatorstvo, nedisciplina itd. — V konferencija konstatira da se blagodareći odlučnim mjerama CK protiv svih tih pojava uspjelo ne samo sačuvati jedinstvo Partije nego i organizaciono ojačati i akciono osposobiti Partiju.

5. V konferencija prihvaća predlog drugova delegata iz Metohije i Kosova da se partijska organizacija te oblasti odvoji od Crne Gore i da se Oblasni komitet Metohije i Kosova poveže izravno sa Centralnim komitetom Komunističke partije Jugoslavije.

V

1. Konferencija smatra da krupne političke i organizacione greške kao: a) bojkot općinskih izbora 1933. god.; b) sabotaža parlamentarnih izbora 1935. god. putem kontradiktornih direktiva iz inostranstva; c) pokušaj likvidacije Partije 1937. god. putem pokušaja raspuštanja ilegalnih partijskih organizacija; d) raspuštanje omladinske ilegalne organizacije — Saveza komunističke omladine Jugoslavije 1936. god. itd. nisu bile slučajne, rezultat neznanja i političke neizgrađenosti, već svjesno štetočinstvo tuđih elemenata, koji su privremeno bili zasjeli u rukovodstvu. Sve te i mnogobrojne druge greške bile su pravljene sistematski, planski, kao linija tih rukovodstava po svim najvažnijim pitanjima s jednim određenim zločinačkim zadatkom — onemogućiti rad i razvitak Partije. Sve te greške imale su teških posljedica za Partiju, uništavale su njezin ugled kao političkog faktora i ubijale kod masa vjeru u Partiju; organizacione pogreške u omladini i Partiji unosile su haos i dezorganizaciju, koje je s teškom mukom uspjelo likvidirati.

2. Blagodareći historijskim odlukama VII kongresa Komunističke internacionale, uprkos sektaškom i oportunističkom zastranjivanju pri sprovođenju tih odluka, naša je Partija uspjela da se poveže s masama, da učvrsti svoj utjecaj u raznim masovnim organizacijama: sindikalnim seljačkim, omladinskim, sportskim, pa i među buržoaskim partijama, HSS-a i SDS-a[182] itd.; u svim tim organizacijama komunisti su radili i stekli povjerenje masa.

3. U vrijeme stvaranja Narodnog fronta 1935—1939. god. naša Partija nije uspjela postignuti sporazum s vrhovima nijedne političke partije ili grupe osim u Sloveniji s nekim sitnoburžoaskim političkim grupama, isto tako ni jedinstvenog fronta radničke klase sa socijaldemokratskim vodstvom, koje je sabotiralo to jedinstvo. No konferencija konstatira da je taktika stvaranja jedinstvenog i Narodnog fronta donijela vidne rezultate, koji se ogledaju:

a) u zajedničkim masovnim manifestacijama i demonstracijama pod vodstvom komunista u vrijeme anšlusa 1938.* god., kada je prijetila opasnost nezavisnosti naroda Jugoslavije;[183] u vrijeme minhenske izdaje kod masovnih manifestacija u korist borbe za nezavisnost naroda Čehoslovačke;[184]

b) u vrijeme borbe [protiv] zloglasnog Stojadinovićevog režima i za sporazum i rješenje nacionalnog pitanja Hrvata itd.;[185]

c) u mnogobrojnim krupnim masovnim štrajkovima radnika u toku zadnjih godina;

d) u masovnim demonstracijama protiv imperijalističkog rata u jesen 1939. god.; u mnogobrojnim masovnim akcijama protiv rata i i skupoće 1940. god.[186] u mnogim manifestacijama za saradnju sa SSSR-om;

e) u tome što su komunisti stekli jake pozicije u klasnim i drugim masovnim radničkim organizacijama.

4. Pri tome je bilo raznih pogrešaka i skretanja s linije Partije:

a) u Sloveniji su drugovi glavnu pažnju posvetili tome da postignu sporazum s vrhovima nekih partija, deklarativnoj strani, a mnogo manje stvarnom povezivanju s masama odozdo, akcijama itd., što je djelomično uzrok tome da socijaldemokrati, kršćanski socijalisti i drugi još uvijek imaju relativno znatan utjecaj na mase radnika u preduzećima;

b) u Srbiji su drugovi predaleko otišli u popularizaciji tzv. zapadne demokracije u 1936—1939. god., čime se stvaralo kod masa uvjerenje da su te države zaista spremne boriti se za slobodu i demokraciju, uslijed čega je u početku imperijalističkog rata bilo raskrinkavanje tih ratnih huškača teže i sporije;

---

* U originalu i u objavljenom tekstu *Rezolucije* u »Proleteru« umjesto 1938. pogrešno stoji 1937. — *Red.*

c) u Hrvatskoj su rukovodeći ljudi Komunističke partije Hrvatske lebdjeli između krajnjeg sektaštva i krajnjeg oportunizma i prirepaštva, koje je bilo rezultat jakog utjecaja hrvatskih sitnoburžoaskih krugova i nacionalne ideologije na te rukovodeće drugove. Ta skretanja dobila su izražaj otvorenog otpora liniji Partije po pitanju odbrane zemlje 1937—1938. god., a 1939. god. u jesen dat je otpor liniji Partije u vezi s ocjenom imperijalističkog karaktera rata i opasnošću uvlačenja Jugoslavije u rat na strani Francuske i Engleske. I u jednom i u drugom slučaju stav tih drugova potpuno se poklapao sa stavom hrvatske buržoazije;

d) u Hrvatskoj su rukovodeći drugovi u jesen 1938. god. otvoreno istupili protiv odluke Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije da se ide samostalno na izbore i tako, grubo kršeći disciplinu, onemogućili radničkoj klasi da samostalno istupi na parlamentarnim izborima i izdali svoju direktivu da se na izborima podupre hrvatska buržoazija;

e) u Srbiji je rad komunista u masovnim organizacijama obuhvaćao uglavnom samo Beograd i još neke gradove, dok je rad među seljacima bio posve zanemaren i seljaci prepušteni demagogiji vođa zemljoradničke ljevice i drugih. I u Srbiji je taj rad bio uglavnom ograničen na saradnju prigodom raznih akcija, više deklarativan, umjesto planskog svakodnevnog rada, povezivanja s tim seljačkim i ostalim masama i pridobijanja tih masa;

f) još uvijek postoji sektaški odnos prema ostalim sindikatima HRS-u, JUGORAS-u itd. koji ometa stvaranje jedinstva radnika po preduzećima.

5. Zbog nepravilne ocjene međunarodne i unutarnje situacije i nerazumijevanja linije Centralnog komiteta po pitanju odbrane zemlje, drugovi u Crnoj Gori bacaju u aprilu 1940. god. parolu o *demobilizaciji*,* koja je stvorila zabunu među masama i učinila velike štete Partiji.[187] Oslabila je politički utjecaj Partije u Crnoj Gori i otežavala organizacioni i politički rad u toj pokrajini.

6. Kod sprovođenja akcija posljednjih mjeseci došla je gotovo u svim pokrajinama do izražaja tendencija vođenja političkih akcija po svaku cijenu ne vodeći dovoljno računa o mobilizaciji širokih masa u borbu za svakodnevne interese, čime se najnapredniji dio radničke klase odvajao od osnovnih masa i na taj način reakciji davala mogućnost da obezglavi borbu radničke klase, kao, npr.:

a) u Dalmaciji, gdje su vođena u toku mjeseca dana tri generalna štrajka slabo pripremljena, što je omogućilo reakciji da brzo razbije otpor radnika putem mnogih hapšenja i progona;[188]

* Podvučeno u »Proleteru«, a ne i u originalu. — *Red.*

b) u Srbiji, gdje je odmah poslije krupnih i uspješnih političkih demonstracija sazivan masovni sastanak i na taj način data mogućnost policiji da se sveti strijeljanjem u goloruke mase;[189]

c) u Sloveniji, gdje su drugovi počeli pravilno organizirati odbore skupoće i demonstracije protiv skupoće, ali su se* kasnije pojavile tendencije preranog zaoštravanja političkih akcija po svaku cijenu, umjesto da se planski pripreme i organiziraju sve šire masovne akcije, koje proističu iz *svakodnevnih potreba masa*,** kao što su: borba protiv skupoće, protiv gušenja radničke borbe putem štrajkova itd.[190]

7. Konferencija konstatira da je Komunistička partija Jugoslavije, uprkos svim teškoćama uspjela postignuti velike uspjehe u organizacionom učvršćenju Partije, u stvaranju masovnih organizacija SKOJ-a, u brojčanom porastu članstva, u raznim akcijama i djelomične uspjehe u školovanju kadrova itd. Ti uspjesi se ogledaju u slijedećem:

a) uspjelo je uspostaviti partijske organizacije i pokrajinska rukovodstva u Makedoniji, Metohiji i Kosovu, Bosni i Hercegovini, tako da nema danas nijedne pokrajine u Jugoslaviji gdje nema partijske organizacije i rukovodstva;

b) uspjelo je stvoriti masovnu organizaciju SKOJ-a u svim oblastima zemlje i povezati se s radnom i školskom omladinom;

c) u brojčanom porastu članstva, koje je poraslo prosječno u toku posljednje tri godine za 200 posto;

d) u velikoj količini raznog ilegalnog štampanog partijskog materijala i literature: »Proleter«, »Srp i čekić«, »Komunist«, »Delo«, razni proglasi, bilteni, leci, itd;[191]

e) u mnogobrojnoj polulegalnoj i legalnoj literaturi;

f) u djelomičnom uspjehu kod školovanja kadrova, iako je to još uvijek najslabija strana partijskog rada;

g) u tome što je uspjelo, blagodareći čišćenju Partije od provokatora itd., onemogućiti posljednjih godina klasnom neprijatelju da zada Partiji teži udarac putem provala itd.;

h) u tome što se sve češće i sve veći broj uhapšenih komunista drži dostojno pred klasnim neprijateljem i time jača povjerenje masa u Partiju;

i) u likvidaciji frakcijaštva i grupaštva i punom jedinstvu Partije, koje je došlo do izražaja na ovoj V konferenciji i na svim pokrajinskim i ostalim konferencijama Partije;

j) u mnogobrojnim uspješnim političkim i ekonomskim akcijama koje je Partija organizirala i vodila: akcijama protiv imperijalističkog rata, protiv skupoće, brojnim uspješnim štrajkovima radnika za pove-

---

* Umjesto prvobitno napisanih riječi: »poslije počeli forsirati razne političke i druge akcije«, u originalu je naknadno rukom dopisano: »se kasnije pojavile tendencije preranog zaoštravanja političkih akcija pod svaku cijenu«. — *Red.*

** Podvučeno u »Proleteru«. — *Red.*

ćanje nadnica uprkos sabotaži reakcionarnih socijaldemokratskih vođa, vodstva HRS-a, JUGORAS-a itd.

8. No u organizacionim pitanjima činjene su u pojedinim pokrajinama krupne greške:

a) u Hrvatskoj su rukovodeći ljudi potpuno bili zanemarili organizacioni rad i isti rad povjerili raznim komisijama, koje treba da imaju sasma drugu zadaću* i koje su** umjesto partijskih ćelija stvarale neka povjereništva po provinciji na bazi ličnih veza itd.;

b) u Dalmaciji su neki rukovodioci htjeli likvidirati Partiju i zamijeniti je s RP [Radničkom partijom] u namjeri da sebi na taj način stvore bazu za borbu protiv Partije i Centralnog komiteta;[192]

c) u Srbiji nije*** na vrijeme dat otpor raznim bivšim desničarima i ljevičarima, koji su htjeli iskoristiti RP u borbi za likvidaciju nelegalnih partijskih organizacija;

d) u Sloveniji su u nekim mjestima (kao u Beloj krajini itd.) neki oportunisti radili svim silama protiv stvaranja partijskih ćelija i organizacija.

Konferencija konstatira da su slični oportunisti i likvidatori u mnogim mjestima i partijskim organizacijama još uvijek glavna smetnja razvitku i organizacionom jačanju partijskih organizacija.

e) U mnogim organizacijama još uvijek vlada, s jedne strane, oportunistički strah od uvlačenja novih članova u Partiju, a s druge, sektaški odnos prema poštenim i provjerenim radničkim borcima, koji su dostojni da budu članovi Partije.

9. Konferencija konstatira da je nedopustivo takvo stanje koje je do sada postojalo u nekim velikim industrijskim centrima:

a) u revirima Trbovlje, gdje ima oko 15 000 radnika, a godinama samo oko 100 članova Partije i k tome još često neaktivnih;

b) u Jesenicama, gdje ima 4 hiljade radnika, a svega 22 člana Partije;

c) u velikim industrijskim centrima u Bosni i Srbiji itd., gdje rade deseci hiljada radnika, a partijske organizacije ili su posve slabe ili ih uopće nema.

10. Konferencija konstatira da je dosadašnji rad Partije na stvaranju partijskih organizacija na selu, osobito u Srbiji, vrlo slab i nedovoljan, uslijed čega je mnogo otežan rad na stvaranju saveza radnika i seljaka, na oslobađanju seljačkih masa od utjecaja buržoaskih demagoga i raznih nazoviljevičara, »osloboditelja« seljaka.

* Riječi »koje treba da imaju sasma drugu zadaću« u originalu je Tito dopisao naknadno rukom. — *Red.*

** U originalu je na ovom mjestu bilo napisano: »taj rad pogrešno shvatile«, pa je to precrtano. — *Red.*

*** Umjesto riječi: »gdje su bivši desničari«, u originalu je Tito naknadno rukom dopisao: »nije na vrijeme dat otpor raznim bivšim desničarima i ljevičarima koji su« — *Red.*

SAMOBOR UOČI DRUGOG SVJETSKOG RATA (SNIMIO JOSIP BROZ TITO)

ANA I MARTIN KOSTANJŠEK (DJECA TITOVE TETKE ANE) PRED KUĆOM U SELU TREBČE, GDJE JE TITO UOČI DRUGOG SVJETSKOG RATA DRŽAO SJEDNICE CK KPJ I DRUGE SASTANKE (SNIMIO JOSIP BROZ TITO)

LEGITIMACIJA JOSIPA BROZA TITA NA IME INŽENJERA SLAVKA BABIĆA, KOJOM SE SLUŽIO U TOKU ILEGALNOG RADA 1940—1941. GODINE

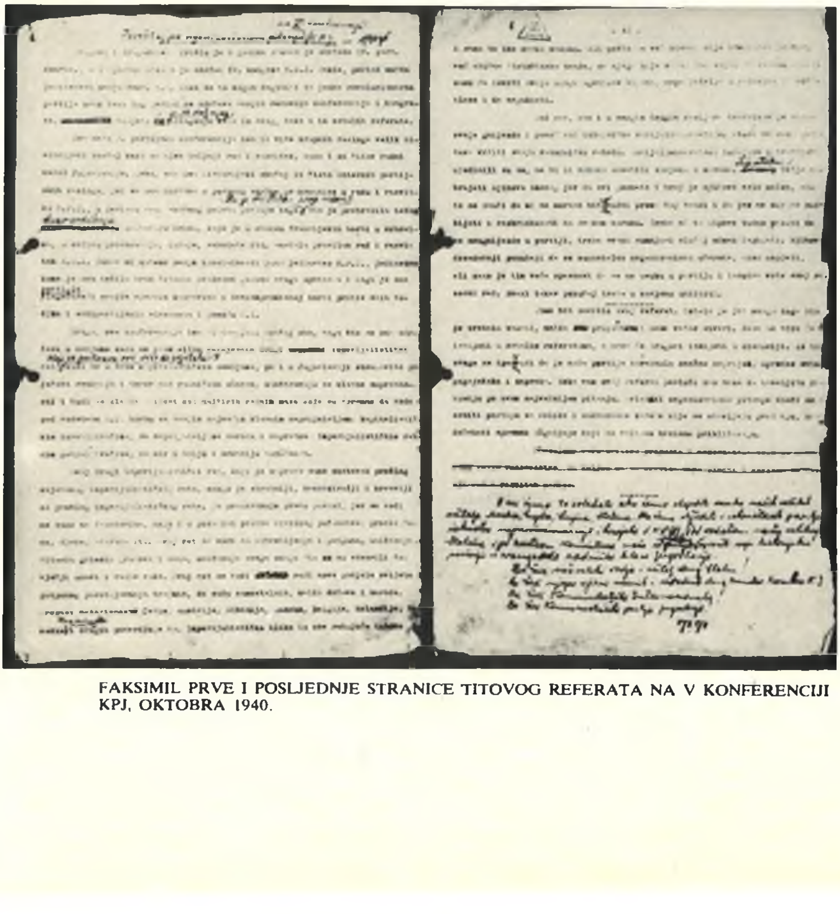

FAKSIMIL PRVE I POSLJEDNJE STRANICE TITOVOG REFERATA NA V KONFERENCIJI KPJ, OKTOBRA 1940.

ZGRADA U DUBRAVI (ZAGREB) U KOJOJ JE OD 19. DO 23. OKTOBRA 1940. ODRŽANA V KONFERENCIJA KPJ

POJATA U SELU TREBČE U KOJOJ JE TITO PRIPREMAO REFERAT ZA V KONFERENCIJU KPJ (S UHVAĆENOM ZMIJOM KOJA GA JE »POPLAŠILA«). (SNIMIO JOSIP BROZ TITO)

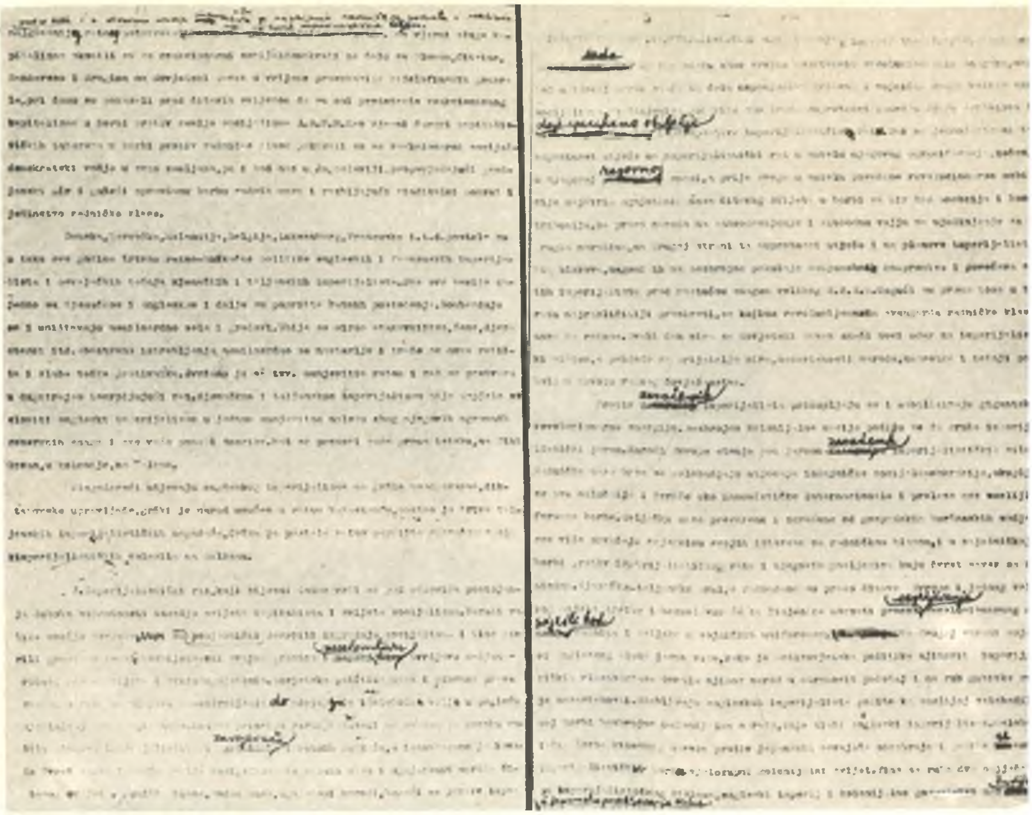

FAKSIMIL 2. i 3. STRANICE RUKOPISA »REZOLUCIJE V KONFERENCIJE KPJ« S TITOVIM ISPRAVKAMA (OKTOBRA 1940)

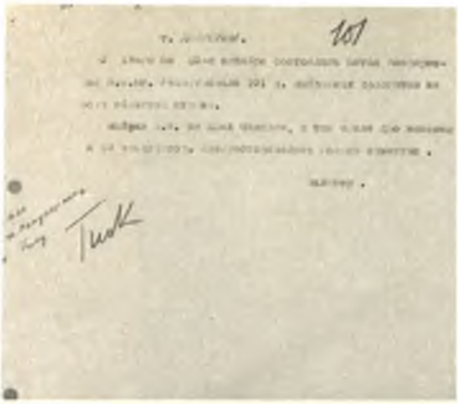

Au Camarade STALINE . 112

Les délégués de la V-ème Conférence du P.C. de Tougoslavie, les représentants des travailleurs de Tougoslavie transmettent à toi notre cher Chef et Maître un salut ardent communiste.

Au nom des travailleurs de Yougoslavie nous saluons en toi le glorieux Parti Bolshevique invencible qui sur une sixième du globe avait détruit l'esclavage capitaliste et sous ta direction géniale réalise les espoirs séculaires de tous les opprimés - le COMMUNISME .

108 participants.

No.1206
21.X.40

Valter.

FAKSIMIL TITOVOG TELEGRAMA GEORGI DIMITROVU O ODRŽANOJ V KONFERENCIJI KPJ I POZDRAVNIH TELEGRAMA KONFERENCIJE STALJINU I DIMITROVU

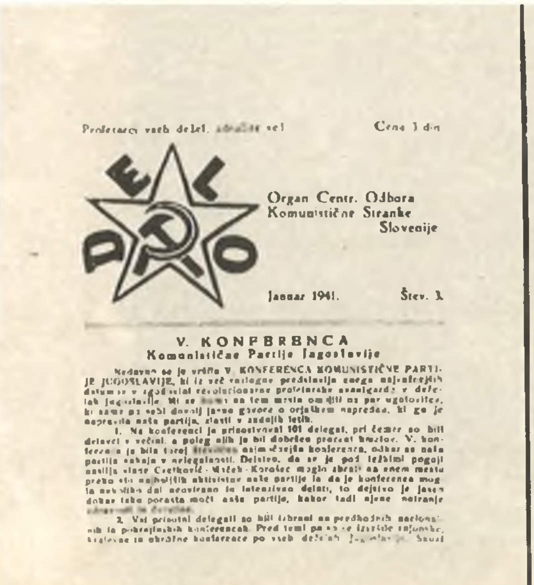

Proletarci vseh dežel, združite se! Cena 1 din

DELO

Organ Centr. Odbora Komunistične Stranke Slovenije

Januar 1941. Štev. 3.

V. KONFERENCA
Komunistične Partije Jugoslavije

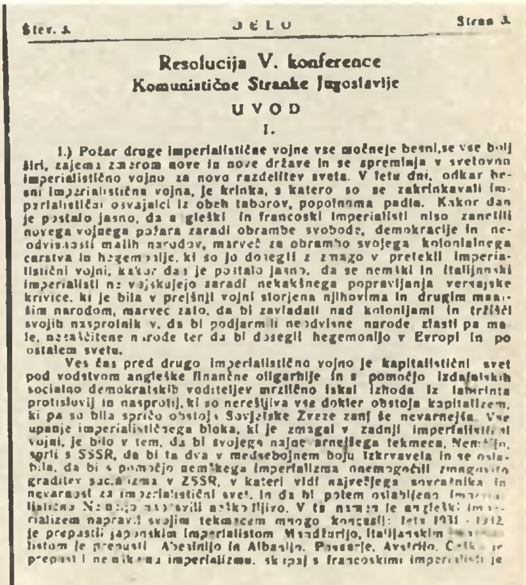

Štev. 3 DELO Stran 3

Resolucija V. konference
Komunistične Stranke Jugoslavije

UVOD

I.

1.) Požar druge imperialistične vojne vse močneje besni, se vse bolj širi, zajema zaporom nove in nove države in se spreminja v svetovno imperialistično vojno za novo razdelitev sveta. V teh dni, odkar hesni imperialistična vojna, je krinka, s katero so se zakrinkavali imperialistični osvajalci iz obeh taborov, popolnoma padla. Kakor dan je postalo jasno, da angleški in francoski imperialisti niso zanetili novega vojnega požara zaradi obrambe svobode, demokracije in neodvisnosti malih narodov, marveč za obrambo svojega kolonialnega carstva in hegemonije, ki so jo dosegli z zmago v pretekli imperialistični vojni; kakor dan je postalo jasno, da se nemški in italijanski imperialisti ne vojskujejo zaradi nekakšnega popravljanja versajske krivice, ki je bila v prejšnji vojni storjena njihovima in drugim manjšim narodom, marveč zato, da bi zavladali nad kolonijami in tržišči svojih nasprotnikov, da bi podjarmili neodvisne narode, zlasti pa male, nezaščitene narode ter da bi dosegli hegemonijo v Evropi in po ostalem svetu.

Ves čas pred drugo imperialistično vojno je kapitalistični svet pod vodstvom angleške finančne oligarhije in s pomočjo izdajalskih socialno demokratskih voditeljev mrzlično iskal izhoda iz labirinta protislovij in nasprotij, ki so nerešljiva vse dokler obstoja kapitalizem, ki pa so bila spričo obstoja Sovjetske Zveze zanj še nevarnejša. Vse upanje imperialističnega bloka, ki je zmagal v zadnji imperialistični vojni, je bilo v tem, da bi svojega najnevarnejšega tekmeca, Nemčijo, sprli s SSSR, da bi ta dva v medsebojnem boju izkrvavela in se oslabila, da bi s pomočjo nemškega imperializma onemogočili zmagovito graditev socializma v ZSSR, v kateri vidi največjega sovražnika in nevarnost za imperialistični svet, in da bi potem oslabljeno imperialistično Nemčijo napravili neškodljivo. V ta namen je angleški imperializem napravil svojim tekmecem mnogo koncesij: leta 1931 - 1932 je prepustil japonskim imperialistom Mandžurijo, italijanskim imperialistom je prepustil Abesinijo in Albanijo. Posavje, Avstrijo, Češko je prepustil nemškemu imperializmu, skupaj s francoskimi imperialisti je

FAKSIMIL NASLOVNE STRANE »DELA«, ORGANA KP SLOVENIJE, OD JANUARA 1941. S UVODNIKOM O V KONFERENCIJI KPJ I POČETNIM TEKSTOM REZOLUCIJE

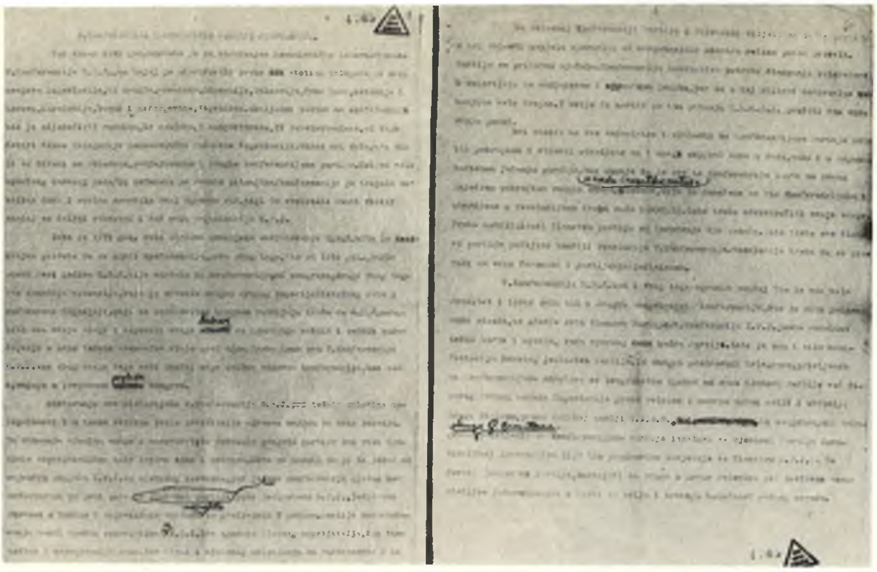

FAKSIMIL PRVE I POSLJEDNJE STRANICE RUKOPISA TITOVOG ČLANKA »V KONFERENCIJA KPJ« SA NJEGOVIM ISPRAVKAMA, PRIPREMLJENOG ZA »PROLETER«, BR. 1, JANUAR 1941.

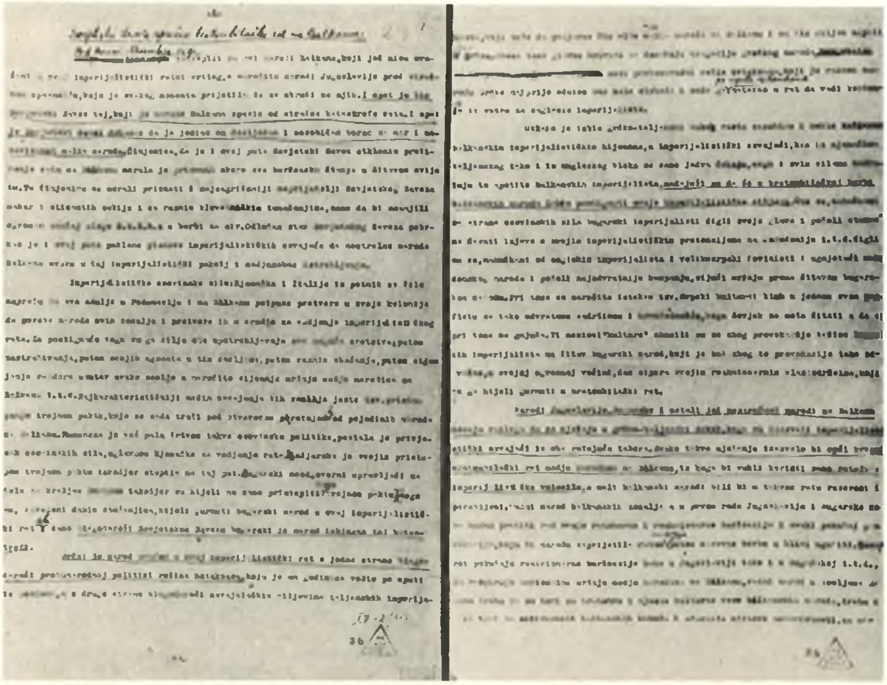

FAKSIMIL 1. i 2. STRANICE TITOVOG ČLANKA »SOVJETSKI SAVEZ SPRIJEČIO BRATOUBILAČKI RAT NA BALKANU«, S NJEGOVIM ISPRAVKAMA

Радници, сељаци и грађани, војници, подофицири и официри Југославије!

7. новембра ове године окренула се 23. страница у историји велике земље социјализма једна славнија од друге. Прве су странице пуне тешких напорних борби и самопрегора, пуне нечувеног херојизма у борби против спољних и унутарњих непријатеља народа који су стално пробали да униште тековине велике пролетерске револуције и поново успоставе капитализам. Даље странице исписане су херојским подвизима код изградње индустрије, код колективизације, код савлађивања природе у ваздуху, на земљи и води; оне говоре о херојским и победничким подвизима на пољу науке и културе, оне говоре о коначној ликвидацији капитализма и остварењу социјализма, о постепеном прелазу ка комунизму, коме је вековима тежило угњетено човечанство, оне говоре о генијалним предвиђањима великих учитеља и вођа пролетаријата Маркса, Енгелса, Лењина и Стаљина. То су најславније странице у историји човечанства до данас.

Прошло је 23 године откако су у јеку првог империјалистичког рата 7. новембра 1917 године радници и сељаци на челу са херојском бољшевичком партијом и под вођством генијалног Лењина и његовог верног сарадника Стаљина за увек срушили стуб капиталистичког система — омражени царизам, уништили капиталистичко ропство, уништили израбљивање човека по човеку и успоставили совјетску власт, власт радника и сељака и који под мудрим вођством великог Стаљина изградили социјализам који је дао срећан живот и благостање свим народима велике братске заједнице Совјетског Савеза.

Да живи 7. новембар празник победе пролетерске револуције!

Да живи Совјетски Савез непобедива кула мира, заштитник малих народа и нада свих угњетених!

Да живи велики Стаљин вођ и учитељ међународног пролетаријата!

Да живи комунистичка интернационала!

Да живи комунистичка партија Југославије!

Да живи јединство радничке класе Југославије!

Да живи савез радника и сељака!

Тражимо пакт о узајамној помоћи са СССР-ом!

Тражимо укидање концентрационих логора!

Тражимо укидање закона о заштити државе!

Тражимо пуштање на слободу свих политичких и војних осуђеника!

Тражимо демократска права и слободе, тражимо националну слободу и равноправност свих народа Југославије!

Тражимо да се престане са дизањем цена животним намирницама!

Тражимо прогресивно опорезивање богаташа а сиромашним слојевима народа бесплатан или јевтини хлеб!

Тражимо да се ставе под суд крупни шпекуланти и лихвари!

Тражимо да се ставе пред суд разни капитуланти и агенти туђих сила, а у првом реду издајица — поп Корошец!

Тражимо да се сиромашним сељацима даде земља од велепоседничких и црквених имања!

Тражимо праву народну владу која ће радити по жељи народа и у интересу народа!

Централни Комитет
Комунистичке партије Југославије

FAKSIMIL PRVE I POSLJEDNJE STRANICE PROGLASA CK KPJ POVODOM 23. GODIŠNJICE OKTOBARSKE REVOLUCIJE, S PARAFOM KOJI JE TITO STAVIO PRILIKOM AUTORIZACIJE 1946. GODINE

Dragi prijatelji!

Primili smo vaša pisma: pismo K.K. od 31.VIII, od 14.IX.40 izjavu Stankovića i Iren od 30.VIII. Iz pisma se vidi da vi niste na skupu donjeli zaključak o isključenju S. i Irena, već da ste samo većinom prihvatili predlog za isključenje, što je potpuno pravilno s obzirom na naš stav po pitanju toga da se na robiji drugovi ne mogu isključivati. Na osnovu vašeg materijala i drugih podataka, koje imamo mi smo došli do potpunog uvjerenja da je krivica St. tako teške naravi, da je nije moguće izgladiti sa jednom izjavom samokritike i priznanja svoga dosta dugotrajnog antifamiliarnog rada kog je on produživao uprkos svih naših opomena i poziva na disciplinirnost. Zbog svega toga mi smo donjeli odluku da se Stanković isključi na neodredjeno vrijeme i da će tek njegovo daljne držanje, kao tamo tako i napolju pokazati ukoliko je on zaista iskreno uvidio svoja teška djela protiv familije i na radu pokazati u buduće da je snova zaslužio biti član familije. Dakle, njegova je kazna vaspitna. Za Irena, uprkos njegove velike krivice mi smatramo da nije zaslužio isključenje već mu dajemo strogi ukor sa predupredjenjem, što znači posljednu kaznu pred isključenjem i svaka daljna krivica teže naravi može mu donjeti isključenje iz familije. Saopčite obojici drugova našu odluku i kažite im da sada zavisi samo od njih da steknu snova povjerenje familije.

Nekoliko riječi o samokritičkim izjavama drugova, koji su na ciglani vodili borbu protiv familije. Danas je već situacija potpuno čista i svako dobro zna da je nemoguće otvoreno produžiti borbu protiv familije i rukovodstva a da pri tome ne naidje na jedinstveni otpor članstva čitave familije. Zloglasna grupa Pepa je likvidirana i samo je ostavila tamnu ljagu u historiji naše familije. Likvidirana je kao što su likvidirane i sve ostale frakcije i grupe, koje su nanele velikog zla familiji, a koristi neprijateljima radnog naroda. Prema tome je razumljivo da moramo sa rezervom primati takve izjave, koje nisu potkrepljene djelima, već samo obečanjima. Mi imamo primjera iz historije S.K.P./b/ gdje su trockiste i druge štetočine davali izjave i obečanja da bi se lakše zamaskirali i dalje vršili svoj zločinački rad dok konačno nisu otkriveni i uništeni. To nam iskustvo nalaže da budemo nemilosrdni prema svakome, ko se pokaže nepopravljiv, a strogi prema raznim skretanjima i antifamilijarnim pojavama kod pojedinaca, jer je to u interesu jedinstva i snage familije kao cjeline i dotičnih pojedinaca da im se pomogne ispraviti pogriješke. Prema tome mi opominjemo sve one koji daju takve izjave sa kakvom zadnjom namjerom da se prema njima neće imati obzira, a pomagaće se drugovima, koji su do sada griješili, a žele da na radu isprave svoje pogriješke.

Ovdje napolju postoji još par Šepinih tipova, Korski, Majer, Torej i.t.d., koji su se nadali naći teren za svoj razorni rad, ali su se prevarili, jer ih prezire radništvo, prezire ih svaki pošten čovjek. Oni se nisu nadali da će naići na takvo jedinstvo familije.

Jedna od najvećih pobjeda, koje je postigla naša familija ~~za~~ od svoga opstanka je njezino teško izvojevano jedinstvo, koje se manifestiralo na V. Konferenciji gdje je bilo prisutno 105 d. Sve ocjene, sve odluke i zadaće primljene su bile jednoglasno. Jednoglasno je bio odobren i rad rukovodstva i sve njegove mjere, uključivši i likvidaciju Šepine grupe. Vi ćete vidjeti, prijatelji iz rezolucije i ostalog materijala, da je naša familija, vodeći tešku borbu protiv vanjskih i unutrašnjih neprijatelja izišla iz te borbe pobjednicom, da je ona danas jača nego ikada /6450 čl./, da je ona stekla snova povjerenje masa svojom pravilnom politikom, da je postala važan politički faktor. Vidjeti ćete takodjer, da se ne stidi priznati svojih slabosti i grješaka, kojih još uvjek ima uprkos velikih uspjeha u radu.

Nastojte, da korisno upotrijebite vaše vrijeme na učenju, tek ovdje napolju ćete vidjeti od koliko je to ogromne važnosti. U interesu toga izbjegavajte svaki sukob medju vama, koji bi smetao taj rad. Nastojaćemo da dobijete sve najnovije materijale, naročito od V. Konferencije.

Mnogo Vas drugarski pozdravlja

Ćaća

Po pitanju onih, koji su se slabo držali a nisu isključeni a drugi jesu [illegible] smo služajeve individualno i donjeti odluke prema držanju dotičnih napolju i kod [illegible]

FAKSIMIL TITOVOG PISMA KOMUNISTIMA U SREMSKOMITROVAČKOJ KAZNIONI OD KRAJA 1940, S PARAFOM KOJI JE TITO STAVIO PRILIKOM AUTORIZACIJE 1946. GODINE

VI

Podvlačeći još jedanput krupne uspjehe koje je Komunistička partija Jugoslavije postigla u svome radu posljednjih godina, V konferencija ima u vidu i mnogobrojne nedostatke, propuste i slabosti koji još postoje u Partiji i postavlja pred partijsko rukovodstvo i čitavo članstvo slijedeće zadaće:

Borba protiv rata

1. Pred licem opasnosti koja prijeti nezavisnosti naroda Jugoslavije i opasnosti uvlačenja Jugoslavije u rat, potrebno je:

a) neumorno i dalje raskrinkavati ratne ciljeve imperijalističkih osvajača iz oba ratujuća tabora i voditi borbu putem štampe i akcija protiv ovog pustošećeg imperijalističkog rata, za mir bez kontribucija i osvajanja tuđih teritorija;

b) neumorno i uporno raskrinkavati razne ratne provokatore, razne agente imperijalističkih osvajača iz oba imperijalistička bloka* u vladi i izvan vlade koji rade protiv interesa naroda i ugrožavaju nezavisnost naroda Jugoslavije;

c) voditi upornu borbu protiv kolebljive vanjske politike vlade Cvetković — Maček i odlučno tražiti oslanjanje na SSSR stvaranjem pakta o uzajamnoj pomoći i tijesne prijateljske saradnje;[193]

d) voditi odlučnu borbu protiv toga da se pomoću osovinskih agenata u vladi i van nje Jugoslavija pretvori u kolonijalnu bazu osovinskih sila za vođenje rata do potpunog ekonomskog iscrpljenja i osiromašenja naroda Jugoslavije;[194]

e) voditi upornu borbu protiv uvođenja narodu neprijateljskih »totalitarnih« metoda i raznih reakcionarnih uredaba režima u Beogradu i Zagrebu koje imaju za cilj pojačano izrabljivanje naroda od strane kapitalista putem tih reakcionarnih mjera i prebacivanja ratnih tereta osovinskih sila na leđa radnog naroda Jugoslavije.

2. Radi što uspješnije borbe za gore navedene zahtjeve, koji su od životnog interesa po sve narode Jugoslavije, potrebno je:

a) da komunisti organizuju najšire narodne mase odozdo i vode masovnu borbu za te zahtjeve putem akcija, publikacija, protesta itd.;

b) da komunisti stupe u doticaj s raznim organizacijama političkih grupacija, političkim ličnostima koje su voljne da sarađuju u borbi za te zahtjeve na jednoj zajedničkoj platformi.

---

* Riječi »iz oba imperijalistička bloka« u originalu su dopisane naknadno rukom. — *Red*

3. Zbog sve žešće reakcije i terora sa strane režima, umjesto narodu obećanih sloboda i demokratskih prava, potrebno je da komunisti i dalje uporno rade na mobilizaciji masa i organizaciji širokih masovnih akcija u borbi za:

a) slobodu zbora, dogovora i udruživanja;

b) slobodu štampe;

c) tajno i opće pravo glasa od 18 god. starosti, uključivši i žene, i ukidanje sramotne uredbe u Hrvatskoj, gdje se oduzima pravo glasa ljudima do 24 godine;

d) slobodu štrajka i sindikalnog organizovanja;*

e) ukidanje reakcionarnih uredaba o rješavanju sporova između radnika i poslodavaca;

f) ukidanje svih reakcionarnih uredaba, uredbe o Židovima, o prijekom sudu, o radnim jedinicama, o koncentracionim logorima, o školskoj nastavi i vraćanje univerzitetske autonomije;[195]

g) ukidanje Zakona o zaštiti države[196] i puštanje na slobodu svih političkih i vojnih krivaca i interniranih iz koncentracionih logora;

h) vraćanje sindikalnom pokretu svih otetih radničkih ustanova i imovine: radničkih komora, okružnih ureda itd., koje su nasilno otete i predane u ruke poslodavačkih sindikalnih organizacija HRS-a i JUGORAS-a.[197]

Borba protiv skupoće

1. U vezi sa strahovitom skupoćom, koja sve više raste i zakonski se zaštićuje od strane režima, potrebno je da komunističke organizacije preduzmu slijedeće mjere:

a) osnivanje odbora skupoće u svim mjestima i selima, koji treba da kontrolišu cijene namirnica, da kontrolišu pravednu raspodjelu i snabdijevanje namirnicama siromašnih slojeva, da vode borbu protiv špekulanata i lihvara u gradovima i na selu;

b) komunisti na čelu tih odbora treba budno da paze da se na selu rekvirira višak namirnica od seoskih gazda (kulaka) i veleposjednika,** a da se ne otima siromašnim seljacima ono što je njima samima potrebno za život;

c) te mjere će se moći preduzeti samo tako ako komunisti organizuju i pokrenu široke mase grada i sela u zajedničku*** borbu za te zahtjeve, u zajedničku*** borbu protiv skupoće;

---

* Riječi »i sindikalnog organizovanja« dodate su naknadno rukom. — *Red.*

** Riječi »i veleposjednika« dopisane su naknadno rukom. — *Red.*

*** Riječ »zajedničku« na oba ova mjesta u originalu dopisana je naknadno rukom. — *Red.*

d) komunisti moraju putem štampe pred masama raskrinkavati razne ratne špekulante, lihvare i njihove pomoćnike u državnim i drugim ustanovama, bez obzira na to da li je to ministar ili obični općinski činovnik.

2. Zbog teškog ekonomskog stanja i gladi, koja već hara u Lici, Dalmaciji i Primorju, u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Zagorju itd., potrebno je da komunisti vode neumornu borbu putem masovnih akcija, da se odmah u svim gladnim krajevima raspodijeli dovoljna količina hrane i drugih živežnih namirnica bilo besplatno ili po niskoj cijeni. U tu svrhu je potrebno:

a) odlučno tražiti od režima da u prvom redu osigura dovoljnu količinu hrane za prehranu vlastitog naroda, pa tek onda da izvozi one viškove koji će ostati;

b) oduzeti suvišnu hranu i druge namirnice od seoskih gazda, raznih špekulanata, koji imaju nagomilane namirnice, i raspodijeliti je besplatno među siromašne seljake, radnike i ostale slojeve koji oskudijevaju;

c) u gradovima je potrebno da država i općine hitno odrede dovoljno sredstava u novcu, hrani, obući i ogrevu za besposlene radnike i ostale siromašne slojeve u tekućoj zimi. U tu svrhu potrebno je umjesto sakupljanja milodara udariti progresivni porez na bogataše.

Borba za nacionalnu ravnopravnost i slobode

U ovim sudbonosnim danima imperijalističkog osvajanja, kada se grubom silom uništavaju ostaci slobode i nezavisnosti malih naroda i špekuliše ugnjetenim narodima pojedinih zemalja za postignuće svojih osvajačkih ciljeva, pred našu Partiju se postavlja u još oštrijem obliku jedna od najvažnijih i aktuelnih zadaća — borba za nacionalnu ravnopravnost ugnjetenih naroda i nacionalnih manjina Jugoslavije:

a) borba za ravnopravnost i samoodređenje makedonskog naroda protiv ugnjetavanja od strane srpske buržoazije, ali u isto vrijeme i uporno raskrinkavanje talijanskih i bugarskih imperijalista i njihovih agenata, koji, isto tako, putem demagoških obećanja hoće da podjarme makedonski narod;

b) borba za ravnopravnost i samoodređenje crnogorskog naroda, ali u isto vrijeme odlučna borba protiv vodstva federalista, koje pomoću talijanskih imperijalista priprema novi jaram crnogorskom narodu;*

c) borba za slobodu i ravnopravnost arnautskih** manjina na Kosovu, Metohiji i Sandžaku, a u isto vrijeme i borba protiv talijanskih

* Tekst pod b) Tito je dopisao naknadno rukom. — *Red.*

** Pridjev od riječi Arnauti, što je do 1941. godine bio uobičajen naziv za Albance. — *Red.*

agenata koji u tim krajevima nastoje raznim obećanjima obmanuti ugnjetene Arnaute i izazvati ratni sukob u tom dijelu Jugoslavije;

d) borba protiv kolonizatorskih metoda srpske buržoazije u tim oblastima i protjerivanje svih onih koloniziranih elemenata pomoću kojih srpska buržoazija ugnjetava makedonski, arnautski i druge narode;

e) borba za slobodu i ravnopravnost mađarskih, rumunjskih, njemačkih i drugih nacionalnih manjina u Vojvodini, a u isto vrijeme i borba protiv pokušaja mađarskih, njemačkih i drugih reakcionara da pomoću imperijalističkog osvajačkog rata tobože riješe nacionalno pitanje u tim i ostalim oblastima;

f) borba protiv pokušaja srpske i hrvatske buržoazije da međusobno dijele Bosnu i Hercegovinu i ne pitajući narode tih oblasti. Mi komunisti smatramo da narodi Bosne i Hercegovine treba da se sami slobodno opredijele i nađu rješenje za uređenje u tim oblastima putem autonomije i slično;

g) borba za istinsko rješenje nacionalnog pitanja Hrvata i Slovenaca, a protiv zločinačkog dogovaranja i sporazumijevanja između srpske, hrvatske i slovenačke buržoazije na račun radnog naroda tih pokrajina.

Rad na selu

U svom radu na selu komunisti treba da naročito posvete pažnju ovim pitanjima:

a) mobilizaciji seljačkih masa u borbu za besplatno snabdijevanje siromašnih* seljaka drvima za ogrev iz državnih, veleposjedničkih, crkvenih i drugih šuma;

b) borbi za anuliranje svih kazna seljaka zbog šumskih, poljskih i drugih tzv. šteta, koje su bile rezultat velike bijede na selu;

c) borbi za besplatnu raspodjelu veleposjedničke, crkvene i državne** zemlje, te zemlje gradske buržoazije,** seljacima sa malo i bez zemlje;

d) raspodjeli samo među siromašne i po potrebi srednje seljake tzv. seoskih zajednica, kojima su se do sada koristili većim dijelom samo bogati seljaci;

e) borbi za ukidanje prireza na seljačke proizvode, a osobito na one koje seljaci najviše troše (Hrvatska);

f) borbi za potpuno ukidanje poreza najsiromašnijim seljacima, za sniženje poreza srednjim seljacima, a povećanje poreza seoskim gazdama (kulacima) i veleposjednicima;

---

* Riječ »siromašni« naknadno je dopisana rukom. — *Red.*

** Riječi »državne« i »te zemlje gradske buržoazije« dopisane su naknadno rukom. — *Red.*

g) borbi za ukidanje raznih trošarina na dovoz seljačkih proizvoda u grad itd.;

h) borbi za davanje beskamatnih kredita siromašnim seljacima i za snabdijevanje seljaka raznim sjemenjem za sjetvu itd.

Rad u sindikatima

U svakom radu u sindikatima, u preduzećima i drugim masovnim organizacijama komunisti treba da budu prvoborci i organizatori borbe za svakidašnje interese radnika. U preduzećima i drugim masovnim radničkim organizacijama komunisti treba da stvaraju odbore jedinstva radničke klase zajedno s neorganizovanim radnicima, s radnicima URS-a i iz drugih sindikata, kao, na primjer, iz HRS-a, JUGORAS-a, kršćanskih sindikata itd. Zadaća tih odbora jedinstva treba da bude:

a) okupljanje svih radnika u preduzećima u borbi protiv zajedničkog zla i za zajedničke svakodnevne interese radnika;

b) odbori jedinstva treba da okupe u preduzećima sve radnike oko sebe i da pod vodstvom komunista stvore čvrsto borbeno jedinstvo za jačanje i očuvanje klasnog sindikalnog pokreta i [vode] borbu za ostala prava radnika. Pri tome se treba strogo čuvati šablona i organizacione forme koja bi te odbore samo izolirala od masa. Takvo borbeno jedinstvo se čeliči u raznim tarifnim i štrajkaškim borbama, gdje komunisti moraju da prednjače svojim primjerom borbenosti;

c) komunisti u sindikatima treba da se bore protiv bježanja iz URS-ovih sindikata zbog izdajničke uloge socijaldemokratskih vođa u sindikatima, jer se na taj način slabe klasni sindikalni pokret i borba radnika, a radnici prepuštaju pljački poslodavaca;

d) treba odlučno suzbijati sektaštvo nekih komunista i simpatizera, koje ometa saradnju s ostalim neklasnim sindikalnim organizacijama (HRS-om, JUGORAS-om itd.), ali u isto vrijeme treba nemilosrdno raskrinkavati pred radnicima tih sindikata reakcionarna poslodavačka vodstva tih sindikata i njihovu ulogu;

e) treba neprekidno raskrinkavati izdajničku, cjepačku i lakejsku ulogu socijaldemokratskih vođa pred radničkim masama.

Rad među omladinom

Peta konferencija KPJ stavlja pred članstvo i partijsko rukovodstvo jednu od najvažnijih zadaća — rad među omladinom. Borba za [oslobađanje] omladine od utjecaja raznih reakcionarnih partija i grupa, a osobito utjecaja popova, treba da se vodi neumorno; to treba da bude glavna briga svih komunista, a osobito komunističkih omladinaca. Da bi taj važan rad bio čim uspješniji, potrebno je:

a) raskrinkavati putem štampe, predavanja itd. među omladinom razne reakcionarne mjere buržoazije uperene protiv školske i radne omladine;

b) objašnjavati pred omladinom njezin težak položaj u buržoaskom društvu i nasuprot tome prikazivati sretan i kulturan život omladine u SSSR-u;

c) objašnjavati omladini kako dotrajali kapitalizam hoće omladinskom krvi da produži svoj život i [kako] nastoji privezati omladinu uz sebe na razne načine putem raznih organizacija i crkve, putem umjetnog raspirivanja nacionalne mržnje, herojstva itd., pripremajući na taj način omladinu za rat;

d) partijske organizacije moraju sve komunističke omladince ostaviti na radu među omladinom i pružiti im svestranu pomoć;

e) mladi komunisti moraju posvetiti najveću pažnju radu među šegrtima, među seoskom omladinom, među školskom omladinom itd.;

f) partijske organizacije moraju prepuštati punu samoinicijativu organizacijama komunističke omladine kontrolišući ispravno sprovođenje partijske linije među omladinom;

g) da bi partijske organizacije mogle pravilno izvršiti te svoje zadaće, potrebno je da se svi članovi Partije, a naročito rukovodeći drugovi, dobro upoznaju sa zadaćama i partijskom linijom po svim omladinskim pitanjima.

Rad među ženama

Peta konferencija konstatira da je u nekim partijskim organizacijama sistematski rad među ženama još uvijek zanemaren, da drugovi ne posvećuju ozbiljnu pažnju tome važnom radu, da taj rad prepuštaju samotoku ili inicijativi samih drugarica; drugaricama dapače i odbijaju pomoć koju one od njih traže. Stoga je potrebno:

a) da sve partijske organizacije posvete najveću pažnju radu među ženama, osobito u sindikatima i drugim masovnim organizacijama;

b) za taj rad organizacije treba da odrede ne samo drugarice nego i drugove;

c) da partijske organizacije posvećuju čim više pažnje ženama iz radničkih i siromašnih rajona i pružaju moguću pomoć raznim savjetima itd.;

d) vodeći borbu za opća ženska građanska prava, za jednaku platu za jednak rad u preduzećima, raznim uredima itd., potrebno je u isto vrijeme suzbijati buržoaski feminizam, koji stvara jaz između radnika i radnica i ima za cilj da otupi oštricu klasne borbe.

Organizacione zadaće

1. Peta konferencija nalaže svim partijskim organizacijama da posvete najveću pažnju organizacionom učvršćenju Partije i izgradnji partijskog kadra:

a) partijske organizacije moraju se strogo pridržavati principa izgradnje Partije na bazi osnovnih jedinica (ćelija) u preduzećima, sindikatima, raznim masovnim organizacijama itd.;

b) ćelije treba da se redovno sastaju najmanje jedanput nedjeljno;

c) sve partijske organizacije, a naročito u većim industrijskim centrima (Trbovlje, Jesenice, Maribor, Zenica, Kragujevac, Zagreb itd.), moraju brzo savladati svoju dosadašnju slabost u radu na stvaranju ćelija u fabrikama, rudarskim revirima itd.;

d) od ogromne je važnosti stvaranje partijskih ćelija na željeznicama, u željezničkim radionicama i ložionama, na poštama, kod gradskog saobraćaja, na brodovima i drugim saobraćajnim ustanovama, jer je to preduslov za uspješnu borbu radničke klase za bolju budućnost;

e) potrebno je da sve partijske organizacije posvete čim veću pažnju izgradnji partijskih ćelija na selu. Naročito je potrebno da u tome pravcu učine snažan prelom srpski drugovi, jer bez partijskih organizacija na selu nema uspješnog rada na selu, nema uspješnog stvaranja saveza radnika i seljaka;

f) sve partijske organizacije moraju voditi računa o radu u vojsci, trebaju držati stalni kontakt sa svojim članovima i davati im upute za rad u smislu uputa koje će izraditi rukovodstvo za rad u vojsci, vodeći strogo računa o konspiraciji zbog naročitog režima i velike špijunaže koja vlada u armiji;

g) partijske organizacije moraju uvlačiti čim više žena u Partiju i izgrađivati ih za rukovodeće uloge.

2. Radi vaspitanja novih i sposobnih rukovodećih kadrova, radi podizanja teoretskog i političkog nivoa članova Partije na viši stepen, konferencija nalaže rukovodstvu:

a) da hitno organizuje partijske škole s jedinstvenim programom za čitavu zemlju;

b) da odabere i razmjesti po pokrajinama dovoljan broj predavača i instruktora;

c) da organizuje specijalne kurseve predavača;

d) da čim prije osigura organizacije dovoljnom količinom lenjinističke literature, a u prvom redu *Historijom SKP* (*b*);

e) osim škola i kurseva, potrebno je da svi članovi Partije izučavaju, bilo pojedinačno ili po grupama, partijske materijale i lenjinističku literaturu;

f) u tu svrhu dužne su sve partijske organizacije stvarati svoje ilegalne i polulegalne knjižnice i sakrivališta nelegalnog partijskog materijala, jer se ne može više trpjeti da se redovno ogromne količine partijskog materijala uništavaju čim se pročitaju.

3) U vezi s raznim skretanjima u Partiji i s antipartijskim elementima koji su se još pritajili tieba:

a) pojačati političku budnost;

b) pojačati budnost prema raznim sumnjivim elementima i provokatorima koje bi klasni neprijatelj htio ubaciti u redove Partije;

c) pojačati disciplinu u Partiji i kontrolu nad izvršavanjem zadaća kako nad pojedincima tako i čitavim organizacijama;

d) pojačati ličnu odgovornost članova, a naročito rukovodećih drugova;

e) pojačati brigu za čuvanje kadrova, za topao, pažljiv, i drugarski odnos, za pažljivo uzgajanje kadrova;

f) partijske organizacije ne smiju se bojati da uzdižu nove, mlađe drugove na rukovodeća mjesta;

g) treba prestati s birokratskim postupkom prilikom primanja novih članova u Partiju, gdje se do beskonačnosti mora čekati odluka viših foruma da li se nekoga može primiti u Partiju ili ne. Ćelije imaju pravo same primati u Partiju, a samo za nejasne slučajeve ili bivše isključene članove tražiti objašnjenje ili odobrenje;

h) treba svakog pojedinca prije isključenja po komisiji ispitati, a samo provokatore i opasne antipartijske elemente bez ispitivanja isključiti.

4. Radi čistote i jačanja Partije potrebno je još odlučnije čistiti iz Partije sumnjive trockističke i antipartijske elemente. Partijski članovi i organizacije ne smiju zanemariti borbu protiv trockizma i reakcionarnog socijaldemokratizma, koji kod nas zajednički pokušavaju da razbiju Partiju i oslabe borbu radničke klase.[198]

Za pomoć žrtvama reakcije

Kod sprovođenja svojih teških zadataka partijske organizacije moraju biti spremne i na žrtve. Klasni neprijatelj sprovodi sve žešći teror protiv radnoga naroda; reakcija raste i broj onih kojima je potrebna pomoć sve je veći. Zato je potrebno da se posveti čim više ozbiljnog i sistematskog rada organizaciji svestrane pomoći žrtvama reakcije. Dosadašnji rad je pokazao vrlo lijepe rezultate u tom pravcu, ali još uvijek suviše malo da zadovolji sve potrebe. Pomoć koju treba pružiti treba da bude zaista široka, da zahvati najšire mase onih koji stradaju, a da bi ta pomoć mogla biti svestrana i široka, moraju se okupiti najšire mase

onih koji će pružati tu pomoć. Članovi Partije moraju tom pitanju posvetiti više pažnje, više rada, više inicijative, više kontrole; oni trebaju smatrati to kao jedan od najvažnijih sektora svoga rada, ali se pri tome ne smije postupati sektaški, već uvlačiti sve one koji su voljni da bilo čime pomognu.

*

Svjesna ovih teških i sudbonosnih vremena, V konferencija smatra da je potrebno da Partija udvostruči svoje napore u radu na izvršenju pred nju postavljenih zadaća. U borbi za disciplinu i protiv svih skretanja u Partiji — u borbi za očuvanje jedinstva Partije — čistiti nemilosrdno Partiju od svih štetočina, stvarati i čeličiti Partiju u borbi onako kako nas je učio veliki Lenjin, kako nas uči veliki Staljin, stvaraoci najrevolucionarnije partije u historiji — SKP (b). U borbi za mase izrabljenih i ugnjetenih, uvijek s masama u svim borbama, na čelu tih masa pod zastavom Komunističke internacionale, Komunistička partija Jugoslavije će zadobiti povjerenje svih radnih i ugnjetenih masa, izvršit će ulogu avangarde radničke klase Jugoslavije, zauzet će dostojno mjesto među sekcijama Komunističke internacionale.

Napisano u Zagrebu krajem oktobra i početkom novembra 1940.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/14—11.

Objavljeno kao okružnica i u »Proleteru«, januar 1941, br. 1.

PROTIV KAPITULANATA KOJI PRODAJU NEZAVISNOST NARODA JUGOSLAVIJE OSOVINI RIM — BERLIN — ZA ODBRANU NEZAVISNOSTI NARODA JUGOSLAVIJE U OSLONCU NA SOVJETSKI SAVEZ[199]

Hrvatska gospoda je u početku izbijanja imperijalističkog rata vikala na sav glas o »odbrani zemlje«. Ta njena parola bila je lažna parola, jer ona nije iskreno mislila na odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije, pa ni hrvatskog naroda, već je htjela da uvuče Jugoslaviju (bez ikakve potrebe za narod) u jedan imperijalistički razbojnički rat na strani englesko-francuskog imperijalizma.[200] Htjeli su to zato jer su mislili da će imperijalisti iz Londona i Pariza najbolje štititi njihove gospodske, kapitalističke interese.

Komunistička partija Jugoslavije oduprla se toj zločinačkoj politici. Događaji su pokazali da je Komunistička partija bila u pravu. Da nije bilo Sovjetskog Saveza, da nije bilo te odlučne politike Komunističke partije, Jugoslavija, pa i Hrvatska, doživjela bi sudbinu Norveške ili Holandije, pala bi u ropstvo Njemačke. Poslije poraza Francuske gospoda iz Jugoslavije, s njima i hrvatska gospoda okrenula je kabanicu. Videći reakcionarne mjere njemačkih i talijanskih imperijalista, videći kako Rim i Berlin silom ugušuju svaki narodni pokret za slobodu, strahujući od rastućeg nezadovoljstva u narodu, hrvatska gospoda se ponadala da će osovina Rim — Berlin da spase njene gospodarske kapitalističko-veleposjedničke interese. Hrvatska gospoda u zajednici sa srpskom i ostalom gospodom počela je da trguje slobodom i nezavisnošću hrvatskog naroda (kao i svih naroda Jugoslavije). Ista ta gospoda koja je do juče bila agent engleskog imperijalizma, preko noći poče da provodi želje imperijalista Rima i Berlina. Dok narod gladuje, hrvatski kapitalisti prodaju Njemačkoj mast i slaninu po 10 din. kg. »Hrvatski dnevnik« i »Zagrebački list« pišu otvoreno o tome kako Jugoslavija treba da dođe pod »okrilje« Njemačke.[201] Dobar dio »vođa« i vođica HSS-a propovijeda među narodom defetizam, obeshrabruje hrvatski narod, govori o tome da je »neminovno« da Hrvatska dođe pod protektorat Njemačke ili Italije.[202] Zločinačka defetistička i izdajnička rabota frankovaca ne samo da se trpi od strane banske vlasti već je ona potajno i pomaže.[203] Reakcionarni hrvatski oficiri, sluge bivše Austro-Ugarske, sabotiraju naoružavanje vojske, šire defetizam u vojsci, odupiru se onim elementima u vojsci koji hoće odbranu nezavisnosti naroda i oslanjanja na SSSR. Reakcionarna hrvatska gospoda u vladi su bili ti koji su kumovali kod donošenja nove uredbe o podoficirima, uredbe koja još više pogoršava i onako težak položaj

podoficira.[204] Reakcionarna hrvatska gospoda *provocira* radnike, izaziva krvoprolića i time slabi otpornost zemlje.

Danas su narodi Jugoslavije, pa i hrvatski narod u teškom položaju. Njemački i talijanski imperijalisti stvaraju novi, još teži Versaj za narode Evrope.[205] Neviđeno nacionalno potlačivanje do istrebljivanja i izrabljivanja — takva je danas sudbina tih naroda. Balkanska zemlja Grčka došla je pod udar imperijalista Rima i Berlina.

U takvoj situaciji Komunistička partija Jugoslavije, koja već mjesecima vodi tešku borbu protiv kapitulanata, defetista i petokolonaša, obraća se narodima Jugoslavije da budu spremni da spriječe planove izdajničke buržoazije, da se bore za pravu narodnu vladu, koja će radnicima i seljacima dati kruh i njihova prava i obezbijediti mir i nezavisnost naroda Jugoslavije u naslanjanju na SSSR. Radni narod treba već danas svim silama da poradi na pripremi stvarne i iskrene odbrane nezavisnosti naroda Jugoslavije i to u osloncu na Sovjetski Savez, koji je jedini garant za stvarnu i efikasnu odbranu. Komunističkoj partiji Hrvatske u provođenju te politike KPJ predstoje teški zadaci. Nigdje buržoazija nije možda toliko uspjela da zatruje jedan dio naroda defetizmom kao u Hrvatskoj. Razbiti i raskrinkati tu kapitulantsku, defetističku i izdajničku politiku, to je onaj teški zadatak koji stoji pred komunistima Hrvatske. Najveći dio naroda u Hrvatskoj je protiv te kapitulantske politike. Komunisti treba da se povežu sa svim masama, pa i sa svim onim pojedincima, grupama, političkim strujama i partijama koji su za odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije i Hrvatske.

Imade u vojsci, među seljacima, srednjim slojevima takvih elemenata koji su iskreno za odbranu nezavisnosti naroda, ali još ne vide dosta jasno (ili uopće ne vide) da je takva odbrana sigurna i efikasna samo u osloncu na SSSR. Te pojedince, grupe, partije i struje u partijama, pa i u vrhovima tih partija ne treba sektaški odbijati. Treba se s njima povezati i podupirati ih tražeći da se oni otvoreno izjasne i vršeći na njih pritisak uz pomoć masa da prihvate borbu za pakt o uzajamnoj pomoći sa SSSR-om. Raskrinkavanje kapitulantskih elemenata i rad na stvaranju najšireg fronta za odbranu nezavisnosti naroda u osloncu na SSSR, borba za stvaranje prave narodne vlade — to je danas od životne važnosti za sve narode Jugoslavije. Komunisti u Hrvatskoj moraju danas smjelije nego ikada do sada da istaknu parole KPJ o pitanju odbrane nezavisnosti naroda uz pomoć prave narodne vlade, a u osloncu na SSSR; treba smjelije nego ikada do sada da pristupe raskrinkavanju izdajnika i petokolonaša.

Pisano krajem oktobra
ili početkom novembra 1940.

»Srp i čekić«,
septembar—oktobar 1940, br. 5—6.

STVARANJE KONTRAREVOLUCIONARNOG EVROPSKOG KONTINENTALNOG BLOKA[206]

Spremajući se za drugu ratnu zimu i napuštajući sve otvorenije misao o »munjevitom« ratu, imperijalisti dijelom ulažu sve snage da prošire područje ratovanja i da napipaju najranjivija mjesta protivnika, a dijelom da osiguraju za sebe povoljne pozicije na raznim mjestima svijeta prije nego što u tome budu presječeni od svojih protivnika. U tu svrhu razvija se velika diplomatska aktivnost imperijalista jednog i drugog tabora, koja dobiva čas karakter »prijateljskog« savjetovanja, čas karakter običnog razbojničkog diktata, pritiska ili prijetnje vojničkom silom. Istodobno dakle s proširenjem rata na Grčku razvija se na svim stranama velika politička i diplomatska aktivnost.

Nakon sastanka Hitlera i Musolinija na Breneru i nakon zastoja vojnih operacija u Africi, osovinska štampa je odjednom zasvirala u nove diple. Namjesto parole o »munjevitom ratu« došla je parola o »munjevitoj politici«, »munjevitoj« diplomaciji«.[207]

Ali neka nitko ne pomisli, da je diplomatski put imperijalističkih razbojnika miroljubivi put. Taj put, koji je od strane imperijalističkih razbojnika osovine Rim — Berlin okršten »munjevitom politikom«, sadrži u sebi sve elemente imperijalističkog nasilja i diktata kad god se radi o želji ovih razbojnika da svojoj imperijalističkoj politici podrede male i nezaštićene zemlje.

Imperijalističkim diktatom tj. »bečkom arbitražom«, kojom je razbojnička osovina dosudila Mađarskoj jedan dio Erdelja (koji je pripadao Rumunjskoj), pripremljeno je ne samo potpuno glajhšaltovanje Rumunjske na liniju osovine Rim — Berlin nego i upućivanje njemačke oružane sile u Rumunjsku, koja sila tobože ima zadatak da zaštiti rumunjska petrolejska polja i izvrši reorganizaciju rumunjske vojske.[208] To se onda naziva lijepim imenom »munjevita politika ili diplomacija«. U stvari, tu su ciljevi njemačkog imperijalizma mnogo dalekosežniji i spadaju u red onih priprema koje bi imale u budućnosti poslužiti za vođenje kontrarevolucionarnog rata protiv SSSR-a, kao što su rješavanje erdeljskog pitanja i pružanje garancija Rumunjskoj od strane razbojničke Osovine imali taj isti karakter. U svakom slučaju, odašiljanje njemačkih divizija (njihov broj je ostao nepoznat) u Rumunjsku nije izvršeno u duhu pakta o nenapadanju između SSSR-a i Njemačke, jer taj pakt predviđa međusobno obavještavanje i konzultiranje u svim ovakvim i sličnim međunarodnim pothvatima i akcijama.[209] Njemački im-

perijalisti to nisu učinili, što je posvjedičio i nedavni izvještaj sovjetske agencije Tas, iz kojeg jasno proizlazi da vlada SSSR-a nije bila ni pitana ni obaviještena o odašiljanju njemačkih četa u Rumunjsku i o njihovom broju.

Grupisanje protivničkih i imperijalističkih sila nastavlja se sve brže u svjetskim razmjerama. Kao odgovor na spremanje imperijalista Sjedinjenih Država Amerike za rat na strani engleskog imperijalizma i nastojanje da se u taj blok uvuku i zemlje Latinske (Južne) Amerike, kao odgovor na pokušaje i intrige engleske diplomacije da se za stvar engeskog imperijalizma definitivno opredijele neke zemlje u bazenu Sredozemnog mora (kao, na primjer, Egipat, Turska, Grčka), slijedi »munjevito« uvlačenje Japana u imperijalističku osovinsku frontu, slijedi stvaranje »evropskog kontinentalnog bloka« pod vodstvom razbojničke Osovine. Poslije Rumunjske (Mađarska je već odavno potpuno u raljama njemačkog imperijalizma), koja ulazi u trojni savez Berlin — Rim — Tokio, »munjevita« politika dovela je do »munjevitih« sastanaka Hitlera s generalom Frankom (23. X), Hitlera s maršalom Petenom (24. X) i ponovnog sastanka Hitlera s Musolinijem (u Firenci 28. X).[210] Tim povodom njemačka i talijanska glajhšaltovana štampa piše o »duhovnoj i političkoj revoluciji« Evrope, o »novom univerzalnom poretku« koji treba da se stvori u Evropi po nacrtu koji su izradili osovinski diktatori.

Jasno je da se iz čitave te »munjevite« diplomatske aktivnosti ne može za slobodoljubive i miroljubive narode Evrope ništa dobro roditi. Jer šta znači to stvaranje »evropskog kontinentalnog bloka«, u koji bi, po zamisli razbojničke Osovine, imale sada da se uklope Francuska i Španjolska, a poslije i druge kapitalističke države? To znači daljnje proširenje rata, to znači nove patnje najširih narodnih masa za interese njemačko-talijanskih imperijalista i za interese nekoliko stotina bogataša i narodnih krvopija, to znači produženje rata unedogled.

Pod čizmom njemačkog imperijalizma francuski narod strahovito pati ne samo u okupiranim francuskim područjima nego i u području gdje po nalogu 200 bogataških francuskih obitelji vlada maršal Peten s bandom svojih i hitlerovskih pouzdanika.[211] Varajući njemački narod i čitav svijet da se bori protiv nepravda versajskog diktata, Hitler je francuski narod i druge podjarmljene narode bacio u najokrutnije ropstvo, diktirajući im razbojničke uvjete primirja. A fašistički zlotvori iz Višija, oni isti koji su vodili podmuklu borbu protiv francuskog Narodnog fronta, oni isti koji su u odlučnom času izdali borbu španjolskog naroda za slobodu pomoću svoje politike »nemiješanja«, oni koji su preko raznih Bluma i Žuoa razbijali jedinstvo radničke klase, oni danas sklapaju »srdačan« sporazum s njemačkim imperijalizmom da bi i dalje zadržali svoje pozicije i svoja bogatstva i da bi u zajednici s njemačkom vojnom silom ugušili organizirano nastupanje saveza francuskih radnika i seljaka. Oni su spremni da francuski narod ponovo bace u rat, ali sada pod komandom Hitlera. I kao što španjolski vlastodršci uvje-

ravaju svoje narode da će Španjolska pod vodstvom osovine Rim — Berlin dobiti svoje »mjesto pod Suncem«, tako i bogataška vlada iz Višija laže francuski narod da će Francuska u suradnji s tom osovinom i njenom »velikodušnošću« ponovo »uskrsnuti u nekadašnjoj svojoj slavi i moći«.

Nema sumnje da će se diktat razbojničke Osovine nakon definitivnog sporazuma s francuskim i španjolskim vlastodršcima više okrenuti prema balkanskim zemljama, pa i prema Jugoslaviji, osobito nakon uvlačenja Grčke u rat. O tome ćemo još imati prilike pisati u idućim brojevima našeg »Vjesnika«.

Stvaranje »kontinentalnog evropskog bloka« pod vodstvom imperijalističkih razbojnika osovine Rim — Berlin, uz suradnju fašističkih, polufašističkih i vazalnih vlada raznih evropskih zemalja, sadrži u sebi važne elemente, koje radni narod ne smije izgubiti iz vida. Ovaj kontinentalni evropski blok znači:

1) Podjarmljivanje miroljubivih i slobodoljubivih evropskih naroda njemačko-talijanskom imperijalizmu. 2) Ekonomsku eksploataciju bogatstva evropskih zemalja za interese njemačko-talijanskih imperijalista. 3) Ugušivanje proturatnog, protukapitalističkog i protuimperijalističkog gibanja radnih masa u svim evropskim kapitalističkim zemljama. 4) Stvaranje »svete alijanse« (saveza) svih fašističkih i reakcionarnih vlada, svih vlada pete kolone za održanje krvavog kapitalističkog poretka i za vođenje kontrarevolucionarnog rata protiv SSSR-a i protiv radničke klase čitavog svijeta.[212]

Radni narod cijelog svijeta, pa i Hrvatske, daleko je od toga da ulaže nade u namjere i ciljeve engleskih imperijalista. Radni narod zna da se oslobođenje od jarma imperijalizma ne može izvojevati na strani engleskih lordova. Ali mi ponovo naglašavamo ovo: kao što je radni narod ranije borbeno ustajao protiv namjera englesko-francuskog imperijalizma i »domaće« gospode da budu balkanske zemlje uvučene u rat na strani tog imperijalizma, tako i danas ustaje protiv toga da njemačko-talijanski imperijalisti preuzmu ulogu englesko-francuskih imperijalista. Radni narod cijelog svijeta borit će se svim snagama protiv stvaranja takozvanog »novog reda stvari« u Evropi i protiv kontrarevolucionarnog evropskog kontinentalnog bloka, koji treba da postane organiziran instrumenat (sredstvo) borbe protiv oslobodilačkih težnja radnog naroda cijelog svijeta i protiv SSSR-a.

U toj neobično užurbanoj aktivnosti obaju imperijalističkih tabora, a, s druge strane, u velikoj aktivnosti osovine Rim — Berlin u pripremanju i organiziranju »novog reda stvari« u Evropi, pada u oči jedna veoma značajna činjenica. Naime, čitav kapitalistički svijet sa strepnjom očekuje šta će na sve to reći Sovjetski Savez i kakvo će on držanje zauzeti prema raznim pothvatima imperijalista. Vijesti o tome iz engleskih, američkih, njemačkih, talijanskih i japanskih izvora prosto

preplavljuju gospodsku štampu. One pobijaju jedna drugu, one si protuslove, ali iz svih zajedno možemo zaključiti da imperijalisti svih dlaka gledaju u Sovjetskom Savezu snagu s kojom moraju računati. Snagu koja će jednoga dana biti praktički odlučujuća u svim međunarodnim pitanjima.

Pisano u Zagrebu
prvih dana novembra 1940.

»Politički vjesnik«,
Početak studenog, broj 16—17.

RADNICI, SELJACI I GRAĐANI, VOJNICI, PODOFICIRI I OFICIRI JUGOSLAVIJE!

Sedmog novembra ove godine okrenula se dvadeset treća stranica u historiji velike zemlje socijalizma, jedna slavnija od druge.[213] Prve su stranice pune teških, napornih borbi i samoprijegora, pune nečuvenog heroizma u borbi protiv vanjskih i unutarnjih neprijatelja naroda, koji su stalno vrebali da unište tekovine velike proleterske revolucije i da ponovo uspostave kapitalizam. Daljnje stranice ispisane su herojskim podvizima kod izgradnje industrije, kod kolektivizacije, kod savlađivanja prirode; u zraku, na zemlji i vodi; one govore o herojskim i pobjedničkim podvizima na polju nauke i čovječje kulture; one govore o konačnoj likvidaciji kapitalizma i ostvarenju socijalizma, o postepenom prelasku ka komunizmu, kome je vjekovima težilo ugnjeteno čovječanstvo; one govore o genijalnim predviđanjima velikih učitelja i vođa proletarijata Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina. To su najslavnije stranice u historiji čovječanstva do danas.

Prošlo je 23 godine otkako su u jeku prvog imperijalističkog rata, 7. novembra 1917. godine radnici i seljaci na čelu s herojskom Boljševičkom partijom i pod vođstvom velikog Lenjina i njegovog vjernog saradnika Staljina zauvijek srušili stub kapitalističkog sistema — omraženi carizam, uništili kapitalističko ropstvo, uništili izrabljivanje čovjeka po čovjeku i uspostavili *sovjetsku vlast, vlast radnika i seljaka*, i konačno pod mudrim vođstvom velikog Staljina izgradili socijalizam, koji je dao sretan život i blagostanje svim narodima velike bratske zajednice Sovjetskog Saveza.

Ova velika pobjeda proleterske revolucije odjeknula je 1917. god. širom cijelog svijeta i ispunila novom nadom srca izmučenog radnog čovječanstva, koje je strahovito patilo uslijed dugotrajnog imperijalističkog rata i bezdušnog kapitalističkog izrabljivanja. Radničkoj klasi u svim zemljama povratila se vjera u vlastite snage, koja je bila pokolebana izdajom socijaldemokratskih vođa u početku rata. Nastao je snažan revolucionarni polet u mnogim zemljama, koji je ubrzao svršetak prvog imperijalističkog rata, poboljšao teško ekonomsko stanje radničke klase u mnogim zemljama i omeo paklene planove kapitalističkog svijeta da putem intervencije u krvi uguši prvu državu radnika i seljaka. Ali uslijed nove izdaje socijaldemokratskih vođa u Njemačkoj, Austriji itd., uspjela je reakcionarna buržoazija u potocima krvi ugušiti daljnje pobjedonosno nastupanje proleterske revolucije, uspjela je kapitalizmu

produžiti život i konačno opet pripremiti ovaj novi, još mnogo gori ratni pokolj.[214]

Dok 7. novembra ove godine dvjestomilijunski oslobođeni narodi Sovjetskog Saveza slave svoje velike pobjede, koje su im donijele mir, sreću i blagostanje, dotle u kapitalističkom svijetu hara novi ratni pokolj ne samo na frontama nego i u pozadini. Ginu stotine i stotine hiljada muškaraca na bojištu, ginu žene, djeca i starci u pozadini. Ruše se sela i gradovi, uništavaju se sloboda i nezavisnost malih i pobijeđenih naroda. Danska, Norveška, Holandija, Belgija, Francuska, Grčka itd. postale su žrtvom imperijalističkih osvajača. Sve nove i nove zemlje uvlače se u ratni sukob, koji sve više poprima karakter svjetskog rata. Imperijalistički osvajači iz oba ratujuća tabora ne poštuju ničiju nezavisnost i sve potčinjavaju svojim ratnim ciljevima.

Ali kao što je radni narod čitavog svijeta u mraku prošlog imperijalističkog rata pobjedom proleterske revolucije ponovo bio nadahnut vjerom u pobjedu svoje stvari, tako i u mraku ovog drugog imperijalističkog rata radni i ugnjeteni narodi čitavog svijeta upiru svoje oči u Sovjetski Savez s dubokom vjerom u konačnu pobjedu svoje stvari, u uništenje uzročnika imperijalističkih ratnih pokolja — kapitalizma zauvijek.

Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri!

Ratni pokolj zahvatio je već jedan dio Balkana. Narodi Jugoslavije opkoljeni su sa svih strana od neprijatelja, koji vrebaju momenat da unište nezavisnost naroda Jugoslavije. No, neprijatelji ne vrebaju samo izvana; njihovi agenti nalaze se i u samoj zemlji. Oni rade iznutra da upropaste nezavisnost naroda Jugoslavije, da pretvore vaša sela i gradove u ruševine. Ko su ti neprijatelji? To su u prvom redu takvi tipovi u vladi kao što je pop Korošec, koji radi otvoreno u interesu imperijalističkih sila osovine Rim — Berlin. To su reakcionarni kapitalisti, koji prodaju nezavisnost svoje zemlje da bi očuvali svoje klasne interese. Dalje, to su razni vrangelovci[215] i neki bivši austrougarski oficiri u vojsci, koji na sve moguće načine sabotiraju pripreme za odbranu zemlje; to su razni ljotićevci[216] i frankovci, koji rade za Hitlera i Musolinija; to su razni drugi agenti iz inostranstva, koji uz pomoć korupcije dobijaju dozvolu da se slobodno kreću po čitavoj zemlji, da špijuniraju i rade u interesu jednog ili drugog imperijalističkog bloka. Ili, zar režim u Beogradu ili Zagrebu radi sa svojim reakcionarnim uredbama i pripremom terora protiv radničke klase u interesu nezavisnosti zemlje? Svakako da ne.

Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri!

Zemlja se nalazi u velikoj opasnosti i ne dozvolimo da ona bude uvučena u ovaj imperijalistički pokolj na strani bilo kojeg imperijalističkog bloka. Ne dozvolimo da razni agenti, razni reakcionarni i kapitulantski elementi u vladi i van nje slobodno i drsko rade protiv interesa naroda ove zemlje; ne dozvolimo da vlada Cvetković — Maček — Korošec raznim reakcionarnim mjerama i terorom protiv radničke klase slabi odbrambenu moć zemlje i gura je na taj način u propast. Ne dozvolimo da se i dalje šire lihvarstvo i skupoća, od čega najviše pate široki siromašni slojevi grada i sela; ne dozvolimo da se izvoze u inostranstvo namirnice koje su potrebne za život stanovništva naše zemlje; ne dozvolimo da jedan ogroman dio radnog naroda, radnička klasa Jugoslavije, i dalje ostaje bez svojih najosnovnijih građanskih prava; ne dozvolimo da se kod nas uvode neke reakcionarne totalitarne metode, koje su neprijateljske narodu.

Nacionalno ugnjeteni narodi Jugoslavije!

Imperijalistički osvajači iz oba ratujuća tabora trube kako oni traže nacionalno oslobođenje ugnjetenih naroda. Hitler i Musolini trube da su protiv versajske nepravde itd. Oni putem te demagogije siju razdor između pojedinih zemalja Balkana. Zar je Albanija oslobođena? Zar nisu baš ovi osvajači porobili u svom imperijalističkom ratu mnoge zemlje koje su imale svoju kakvu-takvu nezavisnost?[217] Nacionalno i socijalno oslobođenje ugnjetenim narodima i narodnim manjinama u Jugoslaviji ne nose Hitler i Musolini. Oni nose još strašnije nacionalno i socijalno ropstvo. Vaše nacionalno oslobođenje i ravnopravnost vi ne možete postignuti mačem imperijalističkih osvajača reakcionarne finansijske oligarhije, već u pravoj nacionalnooslobodilačkoj borbi, u zajedničkoj borbi i bratskom sporazumu s ostalim narodima Jugoslavije na čelu s radničkom klasom, protiv nacionalnih ugnjetača i kapitalističkih izrabljivača. Svako nasjedanje obećanjima imperijalističkih osvajača izvana i njihovih agenata iz redova vaše buržoazije dovelo bi do propasti ne samo ostale narode Jugoslavije već i vas same.

Mi komunisti smatramo da naša zemlja mora ostati izvan ovog ratnog imperijalističkog sukoba ako hoće očuvati svoju nezavisnost. Mi smo najodlučnije protiv svake ratne provokacije koja bi dolazila bilo s koje strane, ali ostajemo isto tako vjerni svojim principima da zajednički sa svojim narodom branimo nezavisnost naroda kada je ona zaista ugrožena. Baš zbog toga mi i signaliziramo opasnost koja prijeti i koja se dade odstraniti ako se prestane s ovakvim neodgovornim postupcima vlade Cvetković — Maček — Korošec, ako se preduzmu mjere koje predlažemo ne samo mi nego i ogromna većina naroda Jugoslavije da

se dadu narodima Jugoslavije njihova demokratska i nacionalna prava i slobode, da se prestane s dvoličnom vanjskom politikom i uspostave prijateljska saradnja i pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom.

Radnici, seljaci, građani, vojnici, podoficiri i oficiri!

Naša zemlja može izbjegnuti ratnoj katastrofi ako se ujedine svi pošteni i rodoljubivi elementi u borbi protiv pete kolone kod nas u Jugoslaviji,[218] ako se učini odlučna prekretnica u vanjskoj politici vlade i Jugoslavija *osloni na veliku i moćnu zemlju, na Sovjetski Savez.* U ovom sudbonosnom momentu svako oklijevanje jeste opasno po nezavisnost naroda Jugoslavije, jeste zločin prema narodu. Ne dozvolimo da i naši gradovi i sela postanu cilj neprijateljskih bombardera, ne dozvolimo da ginu naša djeca, majke i očevi, ne dozvolimo da se poruše naši domovi i opustoši zemlja.

Radnici i radnice Jugoslavije!

U ovim teškim časovima kada osjećate na svojim leđima terete ovog drugog imperijalističkog rata, kada vas kapitalistička reakcija sve više goni i pritiskuje, kada vam se oduzimaju i posljednja vaša prava, kada, osim toga, ovoj zemlji prijeti i ratna opasnost, sjetite se da 7. novembra u velikoj i moćnoj zemlji socijalizma, u Sovjetskom Savezu, narodi slave dvadeset treću godišnjicu pobjede socijalističke revolucije, sjetite se da su i oni još više patili, jer su pod još težim okolnostima vodili tešku i krvavu borbu dok konačno nisu pobijedili i stvorili sretnu budućnost za sebe i svoje potomstvo. Ali oni su pobijedili zbog toga što je radnička klasa stvorila moćan savez sa seljaštvom. Oni su pobijedili zbog toga što je radnička klasa bila jedinstvena pod vođstvom najrevolucionarnije partije, partije boljševika na čelu s genijalnim Lenjinom i Staljinom.

Radnici i radnice!

Stvarajte i vi čvrsto jedinstvo radničke klase, stvarajte savez radnika i seljaka. Neka to bude čvrst i borben savez pod vođstvom naše Komunističke partije Jugoslavije. Ne dajte se navesti na kojekakve policijske provokacije, već vodite borbu za svoje ekonomske i političke zahtjeve onako kako vas bude vodila Komunistička partija Jugoslavije.

Ne stavljajte pred žandarske i policijske puške i mitraljeze svoje dragocjene živote, već organizujte masovne akcije, jer reakcija jedva čeka da desetkuje redove vaših najsvjesnijih boraca, da obezglavi vašu

borbu na dulje vrijeme. Kujte čvrsto borbeno jedinstvo radničke klase u svakodnevnim borbama za odbranu vaših golih života. Samo takvo jedinstvo je garancija pobjede kako u današnjim borbama tako i u budućim teškim borbama za bolju i sretniju budućnost.

Da živi 7. novembar, praznik proleterske revolucije!

Da živi Sovjetski Savez, nepokolebljiva kula mira, zaštitnik malih naroda i nada svih ugnjetenih!

Da živi veliki Staljin, vođ i učitelj međunarodnog proletarijata!

Da živi Komunistička internacionala!

Da živi Komunistička partija Jugoslavije!

Da živi borbeni savez radnika i seljaka!

Tražimo pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom!

Tražimo ukidanje koncentracionih logora i povratak španjolskih dobrovoljaca!

Tražimo ukidanje Zakona o zaštiti države!

Tražimo puštanje na slobodu svih političkih i vojnih kažnjenika!

Tražimo demokratska prava i slobodu, tražimo nacionalnu slobodu i ravnopravnost svih naroda Jugoslavije!

Tražimo da se prestane s dizanjem cijena živežnih namirnica!

Tražimo progresivno oporezivanje bogataša, a siromašnim slojevima naroda besplatan ili jeftin kruh!

Tražimo da se stave pred sud krupni špekulanti i lihvari!

Tražimo da se stave pred sud razni kapitulanti i agenti tuđih sila, a u prvom redu izdajica pop Korošec!

Tražimo da se siromašnim seljacima dade zemlja od veleposjedničkih i crkvenih imanja!

Tražimo pravu narodnu vladu, koja će raditi po želji naroda i u interesu naroda!

CK KPJ

Pisano sredinom novembra 1940.
»Proleter«, oktobar—novembar—decembar 1940, br. 9—10—11.

KOMUNISTIMA U SREMSKOMITROVAČKOJ KAZNIONI[219]

Dragi prijatelji,

Primili smo vaša pisma: pismo K[aznioničkog] k[omiteta] od 31. VIII, od 14. IX 40, izjavu Stankovića [Radovana Vukovića] i Irca [Ivana Markovića] od 30. VIII.[220] Iz pisama se vidi da vi niste na skupu donijeli zaključak o isključenju St[ankovića] i Irca, već da ste samo većinom prihvatili predlog za isključenje, što je potpuno pravilno s obzirom na naš stav da se na robiji drugovi ne mogu isključivati. Na osnovu vašeg materijala i drugih podataka koje imamo mi smo došli do potpunog uvjerenja da je krivica St[ankovića] tako teške naravi da je nije moguće izgladiti jednom izjavom samokritike i priznanja svoga dosta dugotrajnog antifamilijarnog [antipartijskog] rada, koji je on produžavao uprkos svim našim opomenama i pozivima na discipliniranost. Zbog svega toga mi smo donijeli odluku da se Stankovića isključi na neodređeno vrijeme i da će tek njegovo daljnje držanje kako tamo tako i napolju koliko je on zaista iskreno uvidio svoja teška djela protiv familije [Partije] i na radu pokazati ubuduće da je opet zaslužio biti član familije. Dakle, njegova je kazna vaspitna. Za Irca, uprkos njegovoj velikoj krivici, mi smatramo da nije zaslužio isključenje, već mu dajemo strogi ukor s predupređenjem, što znači posljednju kaznu pred isključenje i svaka daljnja krivica teže naravi može mu donijeti isključenje iz familije. Saopćite obojici drugova našu odluku i kažite im da sada zavisi samo od njih da ponovo steknu povjerenje familije.

Nekoliko riječi o samokritičkim izjavama drugova koji su na ciglani [u tamnici] vodili borbu protiv familije. Danas je već situacija potpuno čista i svako dobro zna da je nemoguće otvoreno produžiti borbu protiv familije i rukovodstva a da se pri tome ne naiđe na jedinstven otpor članstva čitave familije. Zloglasna grupa Šepe [Petka Miletića] je likvidirana i samo je ostavila tamnu ljagu u historiji naše familije.[221] Likvidirana je kao što su likvidirane i sve ostale frakcije i grupe koje su nanijele veliko zlo familiji, a korist neprijateljima radnog naroda. Prema tome je razumljivo da moramo s rezervom primati takve izjave koje nisu potkrijepljene djelima, već samo obećanjima. Mi imamo primjera iz historije SKP (b) kad su trockisti i druge štetočine davali izjave i obećanja da bi se lakše zamaskirali i dalje vršili svoj zločinački rad dok konačno nisu otkriveni i uništeni.[222] To nam iskustvo nalaže da budemo

nemilosrdni prema svakome ko se pokaže nepopravljiv, a strogi prema raznim skretanjima i antifamilijarnim pojavama kod pojedinaca, jer je to u interesu jedinstva i snage familije kao cjeline i dotičnih pojedinaca da im se pomogne ispraviti greška. Prema tome, mi opominjemo sve one koji daju takve izjave s kakvom zadnjom namjerom da se prema njima neće imati obzira, a pomagaće se drugovima koji su do sada griješili, a žele da na radu isprave svoje greške.

Ovdje napolju postoji još par Šepinih tipova [pristalica Petka Miletića] — Korski, Majer, Torej [Boris Vojnilovič] itd., koji su se nadali naći teren za svoj razorni rad, ali su se prevarili jer ih prezire radništvo, prezire ih svaki pošten čovjek.[223] Oni se nisu nadali da će naići na takvo jedinstvo familije.

Jedna od najvećih pobjeda koje je postigla naša familija od svoga postanka jeste njezino teško izvojevano jedinstvo, koje se manifestiralo na V konferenciji, gdje je bilo prisutno 105 d[elegata]. Sve ocjene, sve odluke i zadaće primljene su bile jednoglasno. Jednoglasno su bili odobreni i rad rukovodstva i sve njegove mjere uključivši i likvidaciju Šepine grupe. Vi ćete vidjeti, prijatelji, iz rezolucije i ostalog materijala, da je naša familija vodeći tešku borbu protiv vanjskih i unutrašnjih neprijatelja izišla iz te borbe pobjednicom, da je ona danas jača nego ikada (6450 čl[anova]), da je ona ponovo stekla povjerenje masa svojom pravilnom politikom, da je postala važan politički faktor. Vidjet ćete također da se ne stidi priznati svoje slabosti i greške, kojih još uvijek ima uprkos velikim uspjesima u radu.[224]

Nastojte da korisno upotrijebite vaše vrijeme na učenje; tek ovdje napolju ćete vidjeti od koliko je to ogromne važnosti. U interesu toga izbjegavajte svaki sukob među vama koji bi ometao taj rad. Nastojaćemo da dobijete sve najnovije materijale, a naročito od V konferencije.

Mnogo vas drugarski pozdravlja

Ćaća [CK KPJ]
Tito*

Po pitanju onih koji su se slabo držali a nisu isključeni, a drugi jesu, ispitat ćemo slučajeve individualno i donijeti odluke prema držanju dotičnih napolju i kod vas.[225]

Pisano u novembru ili decembru 1940. vjerovatno u Zagrebu i poslato u Sremsku Mitrovicu.
A—CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/17.

* Svoj potpis »Tito« autor je naknadno dopisao rukom. — *Red.*

O STANJU U JUGOSLOVENSKOJ VOJSCI[226]

Kad je počinjen zločin nad Bitoljem bila je određena tzv. tiha mobilizacija u Makedoniji i na Kosovu. Mobilizirane su mnoge ratne divizije, koje su tih dana imale da krenu iz svojih mobilizacionih mjesta na koncentracionu prostoriju na granici. Tom prilikom je bilo jasno svima koji su gledali otvorenim očima kakvu ogromnu ulogu igra peta kolona u našoj vojsci i kako je današnje vojno vodstvo nesposobno voditi narod u borbu za nezavisnost.

Slučajevi o kojima pričamo desili su se u tzv. Ibarskoj diviziji, jednoj ratnoj formaciji,[227] a odnose se posve sigurno i na sve ostale ratne formacije iz toga vremena.

Ponajprije, mobilizacija je potpuno neuspjela. Umjesto 100% javilo se za određeno mobilizaciono vrijeme samo maksimalno 30% obveznika, a u mnogim jedinicama nije došlo niti 10%. Mnogi su htjeli na osnovu te činjenice da utvrde da se narod nije odazvao valjda zato što neće rat za nezavisnost od grabežljivih osovinskih sila. Međutim je istraživanjem ustanovljeno da neki vojni okruzi, kao onaj u Prištini i onaj u Peći, uopće nisu niti pozivali obveznike. Uzalud su niži oficiri i niži komandanti pravili raporte — niko nije bio pozivan na odgovornost zbog ove sabotaže, nego su, naprotiv, niži oficiri pozivani na odgovornost zbog loše provedene mobilizacije, za što oni ne snose niti trunak krivnje.

Da se radilo o svjesnoj sabotaži, vidjelo se po ostalim događajima u toku. Već za vrijeme mira bilo je u svim postojećim skladištima određeno koliko će izvjesnog ubojnog, odjećnog i prehrambenog materijala primiti novoformirane jedinice. Što se dogodilo? Postojeća skladišta i njihovi komandanti nisu uopće imali ili nisu htjeli da šalju potreban materijal novim jedinicama. Dogodilo se da su mnoge jedinice po mjesec dana nakon mobilizacije bile bez oružja odnosno metaka. Nadalje, za ljudstvo nije bilo ćebadi niti dovoljno odjeće. Na tri čovjeka došlo je po jedno ćebe. Jedinice bi po planu morale krenuti na određene prostorije, a uopće nije bilo kola niti konja. Vojni okruzi nisu pozvali popisna kola i stoku.

Da je kojom nesrećom došlo do pokreta, da nije intervencija SSSR-a bila pravovremena,[228] sva ta vojska bi bila nesposobna za osnovni pokret, a kamoli za neke ratne akcije. Vidjelo se, nadalje, da je

nemoguć sistem da se vojska ima pokretati popisnom stokom i popisnim kolima. U prvom redu to je u današnje vrijeme jako skupo, jer vojska po nekoliko mjeseci bez pokreta stoji u pripravi na jednom mjestu, a za svakog konja se plaća imaocu po din. 10 dnevno. Država za nekoliko mjeseci isplati vrijednost kakve rage koju mora vratiti natrag, a koja nije sposobna da makne prazna kola. Svi ti konji u gorskim krajevima i sva ta kola nisu sposobni za vuču. Stoga je nemoguće na njima bazirati pokrete. Gospoda generali misle valjda da je jugoslovenska vojska isto što i srpska iz 1912. god., kad su ti mali konjići mogli vući male topiće i slično.[229] Nije ovo jedini organizacioni nedostatak, ali je svakako karakterističan za nesposobnost našeg vojnog vodstva.

Da je nesposobnost vojnog vodstva jedna od glavnih zapreka učvršćenja vojne sile, vidi se i po odnosu prema ljudima. Ljudstvo bude po mjesec dana u vojsci a da mu uopće nije rečeno ništa o svrsi mobilizacije osim par floskula o kralju i otadžbini. Sve ostalo je »lijevo« i »desno« i u najboljem slučaju kopanje. Kako su na Kosovu u 90% Arnauti u vojsci, njima se ne prilazi ljudski, nego se njihovo nerazumijevanje jezika svodi na glupost i neprijateljstvo; njih se proganja; prema njima se odnosi neprijateljski. A na drugoj strani se od njih zahtijevaju maksimalan napor i disciplina kraj spavanja na zemlji bez ćebadi, bez odijela itd. Aktivni vojnici, podoficiri i oficiri nisu sposobni da se odnose prema vojnicima ljudski; oni sve svode na dril uz psovku i prostaštvo. Za njih čovjek postaje samo objekt od koga oni zahtijevaju. Oni ne shvataju da se borba za nezavisnlst ne može voditi s objektima nego sa svjesnim subjektima, subjektima svjesnih svojih prava, situacije i potrebe borbe za nezavisnost. Ovaj odnos aktivnih starješina prema ljudstvu nije slučajan. On proizlazi iz čitavog vojnog sistema, iz odnosa potčinjenosti kako se on praktikuje iz nedemokratičnosti i bespravnosti. Takav odnos ogorčava prema vojsci i one koji bi eventualno došli u vojsku svjesni potreba i situacije. U njima se rađa revolt protiv te organizacije i, ne nalazeći pravi put za njeno ozdravljenje, oni i nehotično rade na njenom rušenju. Peta kolona, koja taj sistem podržava, likuje; ona ne dopušta kritiku, ona je suzbija, ona budno pazi da ne bi vojnici sami svojim stavom zahtijevali bolju i svrsishodniju vojnu organizaciju.

Opaža se, nadalje, da aktivni podoficiri i oficiri u stvari tvore jednu frakciju u vojsci. Ali ta frakcija nije srž vojne organizacije, nije njena kičma, nego postaje u mnogo slučajeva štetna klika. Ona se u prvom redu nastoji izvući iz službe u kantonmanima i logorima da ode u sigurna i udobna mjesta u kasarnama. Na vrhovima imaju svoje ljude, koji ih premještaju radi potrebe službe. Na položajima u aktiviranim jedinicama ostaju rezervisti, kojima tovare ogromne materijalne i moralne odgovornosti. Rezervisti, jasno, nisu sposobni da to savladaju, i onda potpadaju pod kazne i plaćaju ogromne odštete. Tom prilikom se rezervistima naveliko podvaljuje manjkovima i lošim materijalom, što onda ti isti aktivni [oficiri i podoficiri] i njihove kolege po rasformiranju neće

da preuzimaju. Jasno je da kod rezervista nastaje zbog toga ogromno nezadovoljstvo. Rezervisti nisu vični formama postupka, ne znaju da se brane, i onda su oni za sve krivi. Podvaljivanje aktivnih oficira rezervistima postalo je jedan sistem koji slabi organizaciju i njenu otpornu snagu.

U vojsci je narod svjestan da samo oslonac na SSSR može značiti mir. Stoga se nepovoljno gleda politika petokolonaške vlade prema zemlji socijalizma, s ogorčenjem se čitaju razni proglasi i naredbe protiv komunista kad je svakom vojniku jasno da nije išao na granicu samo zato što se SSSR zainteresirao za politiku na Balkanu. Tim više nastaje ogorčenje protiv petokolonaške vlade kad svaki vojnik dobro zna da bi mirno mogao ići kući k svojoj obitelji kad bi se zaključio vojni pakt sa SSSR-om, a ne da preko zime mora da zebe u selima, da otima kuće i hranu mještanima, koji teško podnose terete kantoniranja.

Iskustva svakog svjesnog vojnika kazuju da se mora voditi borba protiv ovakve vojne organizacije ne samo u vojsci nego svagdje. Iskustva pokazuju da se protiv pete kolone u vojsci ne mogu boriti samo vojnici, čija se svaka kritika prikazuje kao veleizdaja, nego da se mora cio narod boriti protiv pete kolone u vojsci, da se mora kritika vojske svagdje iznositi i zahtijevati punu kontrolu naroda nad vojnim šefovima. Zalud su hrabrost i svijest vojnika kraj današnje organizacije, ako je izdaja na vrhovima, koji jednim aktom mogu poništiti sve herojske napore naroda. Ta organizacija mora se pretvoriti u takvu organizaciju u kojoj će radnici i seljaci u uniformi doći do riječi, u kojoj će čitav narod imati kontrolu nad radom vojnih šefova. Borbu naroda treba povezati s borbom vojnika i obratno. U vojsci se klasna borba i borba za demokraciju moraju nastaviti.

Pisano krajem novembra
ili početkom decembra 1940.
A—CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/6

BALKANSKI RATNI PROVOKATORI[230]

Bugarska, srpska i hrvatska reakcija o* Makedoniji

Najnovija nastojanja i ratne akcije njemačkih i talijanskih imperijalista na Balkanu, a naročito engleske provokacije u Grčkoj i imperijalistički napadaji na Grčku, nisu samo uznemirili balkanske narode, koji vide ugroženom svoju nezavisnost, nego su podgrijali i apetite i suprotnosti u taboru vladajuće balkanske reakcije. Pri tome je u bugarskim vladajućim krugovima veoma ratoborno došao do izražaja pojačani zahtjev za nasilnom revizijom granica prema Grčkoj i prema Jugoslaviji.

Orijentiravši se potpuno prema politici njemačkih i talijanskih imperijalista, ohrabrena prisajedinjenjem južne Dobrudže Bugarskoj,[231] bugarska vladajuća reakcija, u času jurišanja talijanske vojne sile na Grčku, smatrala je da je došao pravi momenat da se ispuni njen revizionistički san uz pomoć osovinskog imperijalizma i rata. U času sve silovitijeg diplomatskog i vojničkog prodiranja imperijalizma Njemačke i Italije na Balkan, protunarodna bugarska vladajuća klika na čelu s kraljem Borisom spremala se da učini ratni podvig prema Grčkoj — da bi za Bugarsku osvojila Trakiju i izlaz na Egejsko more, i prema Jugoslaviji — da bi osvojila Makedoniju. Specijalnog i žustrog podstrekača na rat protiv Grčke našla je bugarska vladajuća reakcija u talijanskom imperijalizmu, koji je naišao na neočekivane zapreke u ratu protiv Grčke i kojemu bi pomoć Bugarske sa sjevera veoma dobro došla.[232]

Organiziranom otporu bugarskog radnog naroda i dosljednoj politici mira Sovjetskog Saveza ima bugarski narod zahvaliti ne samo to što Bugarska nije pristupila kontrarevolucionarnom Trojnom paktu Berlin — Rim — Tokio (kako su to tražile cjelokupna bugarska reakcija i osovina Rim — Berlin) nego i to što bugarska reakcija nije, bar za sada, uspjela uvući bugarski narod u ratnu avanturu za interese stranog imperijalizma i za interese bugarske dvorske i buržoaske vladajuće klike.

Prijeteći Jugoslaviji da odnosi između Bugarske i Jugoslavije ne mogu biti prijateljski dok se na »bugarsku kraljevsku krunu ne stavi najblistaviji dragi kamen — »Makedonija«, bugarski »narodni« poslanik iz vladine većine Petar Dumanov dirnuo je svojim naručenim ratobornim govorom u bugarskom Sobranju (22. XI) srpsku reakciju na najosjetljivije mjesto.[233] Sa srpskom reakcijom solidarizirala se smjesta i hrvatska vladajuća klika, pa konačno i slovenačka.

---

* U štampanom tekstu stoji „u" umjesto „o", što je očigledno pogrešno. — *Red.*

»Makedonija je srpska i srpska treba da ostane!« — reagirala je srpska buržoazija na govor Dumanova. »Stotine i stotine, hiljade i hiljade grobova obilježavaju jasno i neumitno šta je srpsko, a šta je bugarsko na Balkanu...«, pisala je buržoaska štampa u Jugoslaviji.[234] Jedan od najreakcionarnijih srpskih listova, »Vreme« pod naslovom *Provokacija Petra Dumanova* pisalo je: »Do tog kamena (tj. Makedonije), koji je tako sjajno blistao u kruni Nemanjića i u kruni cara Dušana, ne dolazi se lako!« I dalje: »Nismo se nikada bojali čelika, koji kida i raznosi grudi...«[235]

Na ratoborni govor Dumanova odgovorila je, dakle, srpska reakcija ratoborno. I srpska i bugarska reakcija odjednom je skinula svoje maske pred balkanskim narodima i pokazala da je pakt o tzv. »vječnom prijateljstvu« od 24. siječnja 1937. (koji je sklopio zloglasni Stojadinović) skrivao u sebi temeljne suprotnosti između srpske i bugarske buržoazije, suprotnosti koje se nisu mogle ukloniti prostim deklaracijama vladajućih političara i državnih poglavara iza kojih nisu stajali niti su mogli stajati izrabljivani i potlačeni narodi.[236]

Jugoslavija je versajska tvorevina, njene su granice prema Bugarskoj utvrđene Nejskim »ugovorom« (čitaj: diktatom), koji je sastavni dio versajskog sistema i kojim je jedan veliki dio Makedonije tobože »na vječna vremena« potpao pod jaram srpsko-jugoslovenskih tlačitelja, dok je drugi potpao pod jaram bugarske i grčke hegemonije.[237] I kao što versajski diktatori nisu pitali ni druge evropske narode da li primaju jaram versajskih gospodara i tlačitelja (koji jaram nisu nikada primili, jer im je silom nametnut), tako nisu pitali ni makedonski narod, nego su ga izručili na milost i nemilost najokrutnijem nacionalnom potlačivanju.

I kad se danas, u jeku rušenja čitavog versajskog sistema, bugarska i srpska reakcija ratoborno i provokatorski nadmeću da li Makedonija treba da bude ukras bugarske ili jugoslovenske kraljevske krune, onda moramo snažnije nego ikada doviknuti tim ratnim huškačima da Makedonija nije ni srpska ni bugarska. Makedonija, ta potlačivana zemlja, u kojoj pod srpskom nacionalnom hegemonijom godinama pati slobodoljubivi makedonski narod, izvrgnut najokrutnijem teroru, gladi, odnarođavanju i izrabljivanju, ta krvlju natopljena zemlja nije za to tu da služi kao ukras u nečijoj kraljevskoj kruni, niti da bude prćija srpske ili bugarske buržoazije, nego da bude oslobođena svakog nacionalnog potlačivanja. Makedonski narod se bori za svoje nacionalno oslobođenje i u toj je borbi dao do sada teške i krvave žrtve. Njemu, kao ni svim drugim potlačenim narodima, ne može nikakva reakcija ugušiti volju za slobodom niti uništiti njegovo pravo na samoodređenje, pravo da sam upravlja svojom sudbinom. Nikakva prava nema na Makedoniju ni bugarska ni srpska buržoazija.

Srpska je buržoazija požudno namirisala krv. Ona postaje sve nestrpljivija i gori od želje da »izvede na čistac« neke »nepročišćene«

račune na Balkanu. Ona već računa s time da bi iz rata u Grčkoj mogla izvući koristi za sebe: rastu joj zazubice za Solunom, za Albanijom, za bugarskom Makedonijom.[238] Ali jednako kao u Bugarskoj, srpski narod, kao, uostalom, i radni narodi čitave Jugoslavije — boreći se za nezavisnost naroda — vodi beskompromisnu borbu protiv ratnih namjera »svoje« buržoazije i protunarodne vlade Cvetković — Korošec — Maček.

Današnji hrvatski saveznici srpske reakcije, vođi HSS-a na čelu s Mačekom, koji sačinjavaju najjači stub ugnjetačke i protunarodne jugoslovenske vladavine, ovi saveznici, koji su i u Hrvatskoj zaveli najokrutniji režim progona, ugnjetavanja i pljačke, potpuno su se solidarizirali s provokatorskim nastupom srpske reakcije povodom nedavne kampanje o makedonskom pitanju.[239] Čak i onda kad je to vodstvo prije nego što je zasjelo na vlast isticalo opravdane zahtjeve Hrvata (kojih se danas odriče), nije ono nigdje i nikada ni spominjalo pravo na slobodu potlačenih naroda Makedonije i Crne Gore. Potpomogavši nacionalnooslobodilačku borbu Hrvata, makedonski i crnogorski narodi borili su se i za svoje oslobođenje u očekivanju da će upravo oslobodilački pokret Hrvata biti ona snaga oko koje će se okupiti silna nagomilana energija svih potlačenih naroda Jugoslavije. Tu je borbu izdalo vodstvo HSS-a nagodivši se na štetu hrvatskih i svih ostalih ugnjetenih naroda sa srpskom buržoazijom. I da bi krunisala čitavu tu protunarodnu i izdajničku politiku, hrvatska reakcija na vlasti danas odobrava da makedonsko pitanje ostane i dalje neriješeno i da makedonski narod i dalje ostane u versajskoj Jugoslaviji golo i gladno roblje.

Radni je narod uvijek isticao pravo svih ugnjetenih naroda na samoodređenje i slobodu; on je uvijek bio u prvim redovima borbe i za oslobođenje Makedonije. Radni narod grada i sela vodi odlučnu borbu za slobodu, kruh i mir svih potlačenih. Oslanjajući se na sve veću privrženost i simpatije najširih narodnih masa i na sve čvršći savez radnika i seljaka, on vodi borbu protiv reakcionarne vladavine Beograda i Zagreba i traži da na kormilo države bude povjerenjem svih poštenih, slobodoljubivih i miroljubivih narodnih slojeva postavljena prava narodna vlada, koja će svim narodima Jugoslavije dati demokratske slobode, zaštititi ih od pljačke i progona, očuvati ih od ratne katastrofe i koja će, uspostavom najtješnjih veza na svim područjima narodnog života s moćnim Sovjetskim Savezom, utrti puteve slobode i sretnog razvoja i napretka nezavisne i slobodne naše zemlje.

Pisano početkom decembra 1940.
»Politički vjesnik«, polovina prosinca 1940, br. 20—21

SOVJETSKI SAVEZ SPRIJEČIO BRATOUBILAČKI RAT NA BALKANU*[240]

Pod konac novembra ove godine** zastrijepili su svi narodi Balkana koji još nisu uvučeni u ovaj imperijalistički vrtlog, a naročito narodi Jugoslavije, pred strašnom opasnošću koja je svakog momenta prijetila da se obruši na njih.[241] *I opet je bio Sovjetski Savez taj koji je narode na Balkanu spasao od strašne katastrofe rata. Opet je Sovjetski Savez dokazao da je jedino on dosljedan i nesebičan borac za mir i nezavisnost malih naroda.**** Činjenicu da je i ovog puta Sovjetski Savez otklonio proširenje rata na Balkanu morala je priznati skoro sva buržoaska štampa u čitavom svijetu. Tu činjenicu su morali priznati i najzagriženiji neprijatelji Sovjetskog Saveza makar i stisnutih zuba i s raznim klevetničkim tumačenjima samo da bi smanjili ogroman značaj uloge SSSR-a u borbi za mir. Odlučan stav Sovjetskog Saveza pobrkao je i ovog puta paklene planove imperijalističkih osvajača da neutralne narode Balkana uvuku u taj imperijalistički pokolj i međusobno istrebljenje.

Imperijalističke osovinske sile Njemačka i Italija iz petnih žila se naprežu da sve zemlje u Podunavlju i na Balkanu potpuno pretvore u svoje kolonije, da porobe narode ovih zemalja i pretvore ih u oruđe za vođenje imperijalističkog rata. Za postignuće toga svoga cilja one upotrebljavaju sva moguća sredstva: zastrašivanje, svoje agente u tim zemljama, razna obećanja, sijanje razdora unutar svake zemlje, a naročito sijanje mržnje među narodima na Balkanu itd. Najkarakterističniji način osvajanja tih zemalja jeste pristupanje tzv. Trojnom paktu, koje se sada traži pod otvorenom prijetnjom i od pojedinih naroda na Balkanu.[242] Rumunjska je već pala žrtvom takve osovinske politike, postala je privjesak osovinskih sila, uglavnom Njemačke, za vođenje rata. Mađarska je svojim pristupanjem Trojnom paktu takođe stupila na taj put. Bugarski neodgovorni upravljači na čelu s kraljem Borisom takođe su htjeli ne samo pristupiti tome Trojnom paktu nego su, zavedeni danim obećanjima, htjeli gurnuti bugarski narod u ovaj imperijalistički rat, *ali samo blagodareći Sovjetskom Savezu bugarski je narod izbjegao toj katastrofi.*

---

* Naslov je autor naknadno napisao rukom. — *Red.*

** Misli se na 1940. godinu. — *Red.*

*** Sva podvlačenja u tekstu autor je izvršio u originalu. — *Red.*

Grčki je narod uvučen u ovaj imperijalistički rat s jedne strane uslijed protunarodne politike režima Metaksasa, koju je on godinama vodio po uputu iz Londona,* a s druge strane, zbog osvajačkih ciljeva talijanskih imperijalista, koji teže da podjarme čim više malih naroda na Balkanu i koji su s tim ciljem napali i Grčku. Prema tome, glavnu krivicu za današnju tragediju grčkog naroda nosi protunarodni režim Metaksasa, koji je radnom narodu Grčke najprije oduzeo ono malo slobode i onda ga natjerao u rat da vadi kestenje iz vatre za engleske imperijaliste.[243]

Otkako je izbio grčko-talijanski sukob rastu zazubice i nekim balkanskim imperijalističkim hijenama, a imperijalistički osvajači, kako iz njemačko-talijanskog tako i iz engleskog bloka, ne samo što jedva čekaju nego i svim silama nadražuju te apetite balkanskih imperijalista *nadajući se da će u bratoubilačkoj borbi balkanskih naroda lakše postignuti svoje imperijalističke ciljeve.* Čim su, nahuškani od osovinskih sila, bugarski imperijalisti digli svoje glave i počeli otvoreno davati izjave o svojim imperijalističkim pretenzijama na Makedoniju itd., digli su se, nahuškani od engleskih imperijalista, i velikosrpski šovinisti i ugnjetači makedonskog naroda i počeli najodvratniju kampanju, sijući mržnju prema čitavom bugarskom narodu. Pri tome se naročito istakao tzv. Srpski kulturni klub u jednom svom pamfletu s tako odvratnom sadržinom i krvožednošću da ga čovjek ne može čitati a da se pri tome ne gnuša.[244] Ti nosioci »kulture« okomili su se zbog provokacije šačice bugarskih imperijalista na čitav bugarski narod, koji je baš zbog te provokacije tako odvažno, u svojoj ogromnoj većini, dao otpor svojim reakcionarnim vlastodršcima, koji su ga htjeli gurnuti u bratoubilački rat.

Narodi Jugoslavije, Bugarske i ostali još nezaraćeni narodi na Balkanu nemaju razloga da se miješaju u grčko-talijanski sukob, koji su izazvali imperijalistički osvajači iz oba ratujuća tabora. Svako takvo miješanje izazvalo bi opći krvavi bratoubilački rat među narodima na Balkanu, iz koga bi vukle koristi samo ratujuće imperijalističke velesile, a mali balkanski narodi bili bi u takvom ratu razoreni i porobljeni. Radni narodi balkanskih zemalja, a u prvom redu Jugoslavije i Bugarske, moraju budno pratiti rad svoje ratoborne i reakcionarne buržoazije i svaki pokušaj provokacije koja bi narodu zaprijetila ratom moraju putem masovne borbe u klici ugušiti. Nasuprot pokušaju reakcionarne buržoazije kako u Jugoslaviji tako i u Bugarskoj itd., da raspiruje nacionalnu mržnju među narodima na Balkanu, radni narod u zemljama Balkana treba da se bori za bratstvo i tijesne kulturne veze balkanskih naroda, treba da se bori za solidarnost balkanskih naroda i očuvanje njihove nezavisnosti, za mir, za oslonac na SSSR itd.

---

* U originalu autor je naknadno dopisao rukom riječi: »po uputu iz Londona«, koje nisu štampane u »Proleteru«. — *Red.*

Mi komunisti već godinama upozoravamo na opasnost koja prijeti nezavisnosti naroda Jugoslavije kako od strane vanjskih neprijatelja — imperijalističkih osvajača tako i iznutra od strane njihovih agenata, tzv. pete kolone. Mi znamo pozitivno da njemački i talijanski imperijalisti neprekidno vrše pritisak na našu zemlju kako bi je potpuno dobili u svoje pandže. Oni se pri tome oslanjaju na izvjesne reakcionarne buržoaske krugove, od frankovaca, ljotićevaca pa do onih reakcionarnih elemenata koji sjede u vladi, kao što su pop Korošec, Pantić itd.

Osovinske sile pomagale su Ljotićevu bandu, koja je pripremala pomoću nekih vojnih krugova čak i puč itd.[245] Isto tako znamo da punom parom radi i engleski imperijalizam preko svojih agenata iz redova buržoazije Jugoslavije da bi našu zemlju uvukao u rat na svojoj strani. Sve to dokazuje da nezavisnosti naroda naše zemlje prijeti i dalje velika opasnost; da reakcionarna buržoaska klika u Jugoslaviji predstavlja stalnu opasnost iznutra za naše narode; da današnji režim Cvetković — — Maček ne predstavlja nikakvu garanciju za uklanjanje te opasnosti, već je potrebno da se čitav radni narod okupi u borbi protiv svih tih vanjskih i unutarnjih neprijatelja, koji predstavljaju ratnu opasnost i opasnost za nezavisnost naroda Jugoslavije.

Potrebno je ne jedanput, nego stotinu puta naglasiti da samo velika i moćna zemlja socijalizma — Sovjetski Savez može spasti narode na Balkanu, a u prvom redu i narode Jugoslavije od ratne katastrofe, od njihove propasti. Sovjetski Savez je dokazao na djelima da je jedino on pravi zaštitnik malih i ugroženih naroda. Vrlo dobro je poznato kakve goleme napore je činio Sovjetski Savez da se izbjegne ratni požar. Čitav svijet zna i to da je u toku ovog rata samo Sovjetski Savez činio goleme napore da se ograniči ratni požar, a naročito on čini velike napore da balkanski narodi ostanu pošteđeni od ratnih grozota.

Narodi Jugoslavije treba da znaju da samo uz pomoć Sovjetskog Saveza mogu spasti svoju nezavisnost. Zato je potrebno voditi upornu borbu protiv neiskrene i dvolične politike današnjeg režima u odnosu prema SSSR-u. Zato je potrebno voditi upornu borbu za tijesne prijateljske i kulturne veze s tim velikim i moćnim zaštitnikom malih naroda i svih izrabljivanih; zato je potrebno voditi borbu za zaključenje pakta o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom; zato je potrebno voditi borbu za stvaranje prave narodne vlade, koja će raditi po želji naroda i u interesu naroda.

Živio Sovjetski Savez — zaštitnik malih naroda i dosljedni borac za mir!

Napisano prvih dana decembra 1940.
A—CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/21.
Objavljeno u časopisu »Proleter«, oktobar—novembar—decembar 1940, br. 9—10—11

[PRVA KONFERENCIJA KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE][246]

Sredinom ljeta 1940. godine održana je I konferencija KPH.[247] Objavljivanje dokumenata ove konferencije je odgođeno do danas iz čisto konspirativnih razloga. Na konferenciji KPH bilo je 67 učesnika, od toga 64 delegata iz svih mjesta Hrvatske i Dalmacije. Socijalni sastav delegata bio je slijedeći: 35 radnika, 14 seljaka, 13 intelektualaca i 2 obrtnika. Partijski staž ovih delegata iznosio je preko 440 godina, što čini prosječno 7 godina na pojedinog delegata. Od toga je bilo 6 drugova koji su u Partiji već 20 godina, a 10 od 12 do 15 godina.

Na samoj konferenciji došlo je do izražaja puno jedinstvo unutar KPH, a isto tako i u odnosu na KPJ, čiji je sastavni dio KPH, što dolazi do izražaja kako u rezoluciji tako i u drugim dokumentima ove konferencije KPH.

Na konferenciji su bila postavljena takva važna pitanja kao što su: 1. Politička situacija; 2. Organizaciono pitanje; 3. Sindikalno pitanje; 4. Omladinsko pitanje; 5. Žensko pitanje i 6. Razno. Na žalost, delegatima je bilo odviše malo vremena na raspolaganju (svega 13 sati) da bi se mogla sva pitanja temeljito pretresti. No usprkos tome, ova I konferencija ima ogroman značaj za daljnji rad i razvitak KPH.

Iz izlaganja pojedinih delegata o radu, uspjesima, teškoćama i slabostima vidi se da je KPH koraknula snažno naprijed i da je članstvo Partije svjesno tih slabosti i teškoća, te ima čvrstu volju da savlada sve zapreke koje još smetaju snažnijem razvoju KPH, njezinom povezivanju s masama radnog naroda u Hrvatskoj, stvaranju i učvršćivanju saveza radnika i seljaka itd. Na konferenciji su se naročito istakli svojim izlaganjima drugovi seljaci iz Korduna, Like, Dalmacije i okoline Zagreba, koji su na jednostavan ali uvjerljiv način iznosili borbu siromašnih i srednjih seljaka protiv samovolje reakcionarnog vodstva HSS-a i njegovih četnika, tzv. Seljačke zaštite.[248] Govorili su o tome kako su se seljaci razočarali u svoju hrvatsku gospodu, tj. u vodstvo HSS-a. Iz izlaganja delegata seljaka vidi se da radno seljaštvo u Hrvatskoj gaji goleme simpatije prema velikoj zemlji radnika i seljaka — Sovjetskom Savezu, da sve više gaji simpatije prema Komunističkoj partiji, da sve više traži savez s radničkom klasom, da je spremno voditi zajedničku borbu s radničkom klasom za bolju budućnost. No delegati seljaci istodobno su s pravom kritikovali nedovoljno posvećivanje pažnje od

strane KPH radu na selu. Seoske mase, razočarane u vodstvo HSS-a, nisu još u velikoj većini obuhvaćene našim radom na selu. Postoji opasnost da te mase postanu žrtvom frankovačke demagoške propagande na selu. Delegati seljaci tražili su više popularne literature za selo, tražili su više svog pisanog oružja za osvajanje seljačkih masa, potrebnog u borbi protiv raznih gospodskih demagoga.

Sve te i mnoge druge važne probleme delegati ove, I konferencije ozbiljno su shvatili kao neodložne zadaće koje u ovim sudbonosnim vremenima stoje pred članstvom KPH i koje je potrebno izvršiti da bi KPH zaista postala organizator i vod borbe ne samo radničke klase nego i čitavog radnog naroda Hrvatske. Od dana kada je održana ova konferencija prošlo je već nekoliko mjeseci, ali je već i u tom periodu [postignut] snažan napredak u razvitku i radu KPH, što dokazuje da će novo rukovodstvo KPH opravdati povjerenje koje mu je dato od delegata I konferencije KPH. Po broju članova KPH je danas najjača pokrajina s . . . * članova.[249] Najvažnija zadaća rukovodstva sada je neumorni rad na podizanju teoretskog i političkog nivoa članstva na viši stepen. Ta zadaća moći će da se riješi samo uz punu pomoć CK KPJ. Savladavši te zadaće KPH će zaista postati najsnažnije uporište KPJ u njezinoj borbi kao avangarde radničke klase Jugoslavije za svakodnevne interese radničke klase, seljaštva i ostalih izrabljivanih, za ravnopravnost i slobodu nacionalno ugnjetenih naroda Jugoslavije.

Ova, I konferencija KPH dokazuje da je KPH, kao i čitava KPJ, odoljela svim dosadašnjim naletima klasnog neprijatelja, koji je svim sredstvima nastojao izvana i iznutra uništiti Komunističku partiju Jugoslavije, pri čemu je dala naročito teške žrtve KPH. Naprotiv, KPH, kao i čitava KPJ, izišla je iz te borbe još snažnija, monolitnija. To dokazuje da je avangarda radničke klase nepobjediva. To dokazuje da će KPH u redovima jake i jedinstvene KPJ stupati usprkos svim teškoćama i žrtvama i dalje pod zastavom Marksa — Engelsa — Lenjina — Staljina, pod vodstvom Komunističke internacionale u borbi za pobjedu radnih i ugnjetenih naroda Jugoslavije.

Pisano u Zagrebu početkom decembra 1940.
»Srp i čekić«, decembar 1940, br. 7.

---

* U originalu nije naveden broj. — *Red.*

PETA ZEMALJSKA KONFERENCIJA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE[250]

I

Pod konac 1940. god. održana je s odobrenjem Komunističke internacionale V konferencija Komunističke partije Jugoslavije, na kojoj je učestvovalo preko stotinu delegata iz svih krajeva Jugoslavije: iz Srbije, Hrvatske, Slovenije, Dalmacije, Crne Gore, Metohije i Kosova, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Vojvodine. Socijalni sastav na konferenciji bio je slijedeći: 53 radnika, 14 seljaka, 5 namještenika, 29 intelektualaca, od toga 4 člana delegacije komunističke omladine Jugoslavije. Skoro svi delegati bili su birani na oblasnim, pokrajinskim i nacionalnim konferencijama Partije. Uslijed vrlo opsežnog dnevnog reda (11 referata po raznim pitanjima), konferencija je trajala nekoliko dana i sretno završila svoj ogroman posao, čiji će rezultati imati veliki značaj za daljnji rad i razvitak svih organizacija KPJ.

Iako je 1939. god. bilo održano zemaljsko savjetovanje KPJ,[251] bila je krajnja potreba da se održi konferencija, prvo, zbog toga što od 1934. god., dakle punih šest godina, KPJ nije održala ni konferenciju ni kongres, drugo, zbog toga što današnja situacija koja je nastala uslijed drugog imperijalističkog rata i sudbonosni događaji koji se strahovitom brzinom razvijaju traže da KPJ mobiliše sve svoje snage i osposobi svoje kadrove za izvršenje važnih i teških zadaća koje u ovim teškim vremenima stoje pred njom. Prema tome, ova, V konferencija KPJ ima zbog svega toga veći značaj nego obična redovna konferencija; ona zamjenjuje u izvjesnom smislu kongres.

Održavanje ove historijske V konferencije KPJ pod teškim uslovima nelegalnosti i s tako velikim brojem [učesnika] predstavlja ogroman uspjeh za našu Partiju. To dokazuje njezinu snagu i masovnost; to dokazuje pobjedu Partije nad svim njezinim neprijateljima kako izvana tako i unutra. Može se kazati da je to jedan od najvećih uspjeha KPJ od njezinog postanka, jer je od postanka Partije ova konferencija ujedno manifestirala prvi put puno jedinstvo KPJ, jedinstvo skovano u teškim i neprekidnim borbama naročito za posljednje tri godine. Poslije raskrinkavanja nekih bivših rukovodilaca u KPJ kao agenata klasnog neprijatelja, kao štetočina i neprijatelja radničke klase i njihovog uklanjanja iz rukovodstva i iz redova Partije, poslije likvidacije frakcionaških

ostataka i energičnog čišćenja redova KPJ od svih tuđih i antipartijskih elemenata, od raznih oportunista itd., KPJ je snažno koraknula naprijed u svome razvitku i svome radu. Čisteći svoje redove od raznog balasta i svega onoga što je kočilo njezin razvitak, KPJ je istovremeno brzo brojčano rasla. Nastao je snažan priliv novih mladih kadrova iz redova radnika, seljaka i napredne inteligencije, koji su se očeličili u svakodnevnim borbama. Partija je porasla za posljednje dvije-tri godine za više od 200 posto.

Druga strana uspjeha Partije koji je konstatiran na V konferenciji KPJ jesu porast njezinog utjecaja u radnim masama, njezino povezivanje s masama, njezin ugled kao važnog političkog faktora stečen pravilnom političkom linijom Partije itd. Mnogobrojne političke masovne akcije i štrajkovi o kojima su govorili delegati iz pojedinih pokrajina i koje su vodile partijske organizacije potvrđuju spremnost radnih masa da pod rukovodstvom komunista stupaju u borbu. To dokazuje da radne mase imaju povjerenja u Komunističku partiju.

No za daljnji rad i razvitak Partije mnogo su važnije konstatacije nedostataka i slabosti koji još postoje u Partiji nego konstatacije uspjeha. O tim nedostacima i slabostima govori rezolucija V konferencije KPJ,* o njima govore rezolucije partijskih konferencija Srbije, Hrvatske, Slovenije, Dalmacije, Crne Gore, Metohije i Kosova, Vojvodine, Bosne i Hercegovine.[252] Ali u tome i jeste ogroman uspjeh KPJ što su sve te slabosti i nedostaci konstatirani samokritički i jednoglasno, što su drugovi svjesni svojih grešaka i nisu se stidjeli priznati ih. U tome leži garancija da će se takve slabosti i nedostaci ubuduće nastojati uklanjati i izbjegavati. Sada stoji zadaća pred članstvom da te slabosti, nedostatke i greške u prošlosti koje su utvrđene u rezolucijama temeljito izuči i izvuče pouke iz toga za daljnji rad. Bilo bi krajnje pogrešno i opasno za Partiju ako bi se drugovi zadovoljili do sada postignutim uspjesima. Bilo bi krajnje opasno za Partiju ako bi drugovi oslabili svoju budnost prema raznim tuđim i antipartijskim elementima zadovoljavajući se do sada postignutim uspjesima u borbi za jedinstvo u Partiji. Članovi Partije treba da budu svjesni toga da će svi neprijatelji Partije baš zbog tih uspjeha Partije pojačati svoju destruktivnu aktivnost kako bi na bilo koji način napakostili Partiji i oslabili njezine redove. Bilo bi krajnje opasno za Partiju ako drugovi ne bi pojačali svoju budnost i konspiraciju, jer klasni neprijatelj će svim silama opet i opet pokušavati da zada Partiji udarac i da je razbije kako izvana tako i pomoću svojih agenata unutra, koje će pokušati proturati u redove Partije. Naprotiv, historija SKP (b) nas uči da je potrebno neprekidno i energično voditi borbu protiv svih skretanja u Partiji, protiv svakog štetočinstva u Partiji. Dosadašnje iskustvo u našoj Partiji uči nas da baš nepomirljiva borba protiv svakog skretanja u Partiji, nepomirljiva borba protiv svih antipartijskih

* Vid. str. 60. — *Red.*

elemenata kako u Partiji tako i onih van Partije, jača i osposobljava Partiju za izvršenje njezinih zadaća. Da nije u KPJ izvršeno takvo energično čišćenje, zar bi Partija mogla postignuti takvu jednodušnost, zar bi se mogla tako organizaciono proširiti i učvrstiti?

Peta konferencija postavlja pred partijsko članstvo mnogobrojne i teške zadaće, koje bezuslovno treba savladati da bi Partija mogla izvršiti svoju ulogu avangarde radničke klase. Te su zadaće mnogostruke i *zato će trebati čim prije savladati onu jednostranost koja je još česta pojava u mnogim našim organizacijama.* Partijske organizacije moraju stalno i istodobno imati pred očima sve aktuelne probleme i rješavati ih. Kod nekih organizacija imaju drugovi običaj da obrate svu svoju pažnju na jednu zadaću, recimo na vođenje akcija, a sve ostale zanemare. Poslije, kad opaze štetne posljedice, recimo kod organizacionog pitanja, obustavljaju vođenje svih akcija i posvete se samo organizacionom pitanju itd. Da bi Partija mogla uspješno voditi borbu za svakodnevne interese radnih masa grada i sela, za ravnopravnost i slobodu nacionalno ugnjetenih naroda i za mnoga druga pitanja, potrebno je da stalno organizaciono jača i da se učvršćava, a organizaciono učvršćivati Partiju znači rješavati mnoge zadaće koje stoje s tim u vezi. Treba teoretski i politički školovati partijske kadrove, treba stvarati nove organizacije u fabrikama i na selu kako bi se na taj način obezbijedilo rukovođenje borbom seljaka i radničkih masa za njihove potrebe. Sve te i mnoge druge zadaće treba da se istodobno izvršavaju. Peta konferencija KPJ je konstatirala te slabosti, ali se one još uvijek sporo savladavaju. Komunisti ne smiju ustuknuti pred teškoćama, pa bile one još dvostruko veće. Treba smjelije pristupiti radu, treba imati širi horizont i više inicijative u radu.

Peta konferencija dala je novoizabranom rukovodstvu nekoliko vrlo važnih zadaća. Ali te zadaće će rukovodstvo moći potpuno izvršiti samo tako ako u tome bude potpomognuto od strane svih organizacija Partije. Jedna od najvažnijih takvih zadaća jeste školovanje kadrova — organizacija škola i kurseva. Ali te škole i kursevi organizirani i vođeni od CK neće biti dovoljni da obuhvate sve članstvo, i zato je potrebno da partijske organizacije ne čekajući same organiziraju osnovne, niže kružoke za izgrađivanje članstva. CK je obavezan da po mogućnosti čim više snabdijeva organizacije potrebnom literaturom i partijskim materijalom, ali su sve partijske organizacije isto tako dužne da se i sa svoje strane pobrinu da same prikupe čim više takve potrebne literature i materijala. CK ima zadaću da izradi program za selo, ali je potrebno da organizacije u svim oblastima prikupe čim više materijala i pošalju ga CK kako bi taj program što tačnije odgovarao uslovima dotične pokrajine itd.

II

Da bi se bolje shvatio značaj ove, V konferencije KPJ, potrebno je barem ukratko osvrnuti se na pripreme te konferencije. Iz posljednjih brojeva »Proletera« u kojima su štampane rezolucije vidi se da su održane u svim pokrajinama u toku ove 1940. god. ne samo pokrajinske i oblasne nego i mnogobrojne okružne i mjesne konferencije Partije, kroz koje je prošlo preko 1500 delegata.[253] Iz svih tih rezolucija izbija jedan isti duh, duh jedinstva Partije, povjerenja u CK Partije, duh odanosti djelu radničke klase, duh internacionalizma i vjernosti Komunističkoj internacionali, duh samokritičnosti i svijesti o svojim nedostacima. Sve to dokazuje da je KPJ našla pravilan put k boljševizaciji. Ako uzmemo pojedine pokrajine, utvrdićemo slijedeće: Na konferenciji KP Slovenije došlo je do izražaja to da je likvidirana opasnost od separatističkih tendencija, koje su mnogo godina postojale u partijskoj organizaciji Slovenije i ponekad izbijale u opasnoj formi. Dalje se pokazalo da je stvaranje KP Slovenije imalo pozitivnih rezultata za razvitak Partije u toj pokrajini.[254] Pokazalo se da KP Slovenije stoji nepokolebljivo uz CK KPJ kao i sve ostale partijske organizacije u zemlji. Jedna od najvećih slabosti KP Slovenije jeste u tome što u velikim industrijskim centrima Slovenije — Trbovlju, Jesenicama itd. postoje vrlo slabe organizacije Partije.

Na konferenciji KP Hrvatske došao je do izražaja silan porast Partije u toj pokrajini poslije izvršene reorganizacije rukovodstva 1939. god. i uklanjanja nekih oportunističkih i prirepaških elemenata iz rukovodstva.[255] Mladi rukovodeći kadar KPH znao je naći pravilan put k organizacionom jačanju Partije i popuniti redove Partije novim, ali u svakodnevnim borbama očeličenim borcima iz redova industrijskih radnika i seljaka. Jedna od najvećih slabosti KPH jeste rad među ženama, uvlačenje žena u Partiju.

U Dalmaciji na oblasnoj konferenciji likvidirani su bivši frakcionaši i nedisciplinirani elementi, koji su godinama bili smetnja da partijska organizacija u toj pokrajini ojača.[256] Na konferenciji je jednoglasno osuđen rad tih ljudi i jednoglasno su odobrene mjere CK KPJ koje je on preduzeo za likvidaciju takvog stanja u Dalmaciji, gdje su bivši rukovodioci bili u vječitoj opoziciji prema CK KPJ. Na konferenciji se pokazalo da je u ogromnoj većini partijsko članstvo, osobito u provinciji Dalmacije zdravo i odano Partiji. U Dalmaciji uz pomoć CK Partija se počela brzo razvijati. Glavna potreba sada jeste osposobljavanje rukovodećih kadrova, potpuna likvidacija nediscipline, i anarhizma, koji su bili stalna pojava u Dalmaciji.

Na konferenciji u Makedoniji pokazalo se da je partijska organizacija u toj pokrajini za vrlo kratak rok prilično organizaciono ojačala čim je CK KPJ ozbiljnije počeo davati svoju pomoć i čim su bili uklonjeni neki stari oportunistički i antipartijski elementi.[257] Poslije

formiranja Oblasnog komiteta i stvaranja partijskih organizacija u raznim mjestima Makedonije oživjela je i borba strašno izrabljivanog makedonskog radništva i seljaštva. Pokrajinska konferencija Makedonije,[258] onda učešće makedonske delegacije na V konferenciji KPJ biće bez sumnje od velikog značaja za daljnji rad i razvitak partijske organizacije u ovoj pokrajini, gdje svireposti nacionalnog ugnjetavanja nema granica.

Na oblasnoj konferenciji Bosne i Hercegovine pokazalo se da u tim pokrajinama partijska organizacija još uvijek nije prodrla u najvažnije industrijske centre.[259] Istina, u Bosni i Hercegovini u partijskom radu nije bilo kontinuiteta, niz godina nije uopće bilo partijskih organizacija; partijske organizacije formirane su tek u posljednje tri godine, ali ipak razvitak i organizaciono jačanje Partije idu dosta sporo. Uzrok tome jeste djelimično i pomanjkanje sposobnog rukovodećeg kadra. Ovdje je potrebna jača pomoć CK KPJ dok se ta organizacija ne učvrsti i ojača.

Pokrajinska konferencija Partije za Crnu Goru, Metohiju, Kosovo, Sandžak i Boku Kotorsku pokazala je da je to jedna od najjačih organizacija KPJ, pokazala je da antipartijski elementi u Crnoj Gori tipa Petka Miletića nisu našli pogodan teren za borbu protiv Partije u toj pokrajini.[260] Ovdje je potrebno naglasiti da su drugovi u Crnoj Gori pravilno shvatili zadaću da rade među ženama i da žene uvlače u Partiju. Crnogorska organizacija ima oko 60 žena u Partiji, što predstavlja veći procenat nego u svim ostalim organizacijama u zemlji.

Pokrajinska konferencija Partije u Srbiji bila je također snažna prekretnica za daljnji rad i razvitak Partije u toj pokrajini.[261] Na samoj konferenciji konstatirane su između ostalog i ove najveće slabosti Partije: prvo, rad Partije na selu bio je vrlo slab, a u mnogim mjestima je potpuno izostao; drugo, Partija još nije prodrla u najveća industrijska preduzeća; ona još nije popunila svoje redove iz industrijskog proletarijata. Poslije konferencije postignuti su u tom pravcu dobri rezultati, koji pokazuju da je potrebno još snažnije razviti rad u tom pravcu.

Na oblasnoj konferenciji Partije u Vojvodini vidjelo se da se Partija u toj oblasti uspjela oporaviti od mnogobrojnih udaraca režima putem provala.[262] Partija je prilično ojačala. Konferencija konstatira potrebu štampanja literature i materijala na mađarskom i njemačkom jeziku, jer su u toj oblasti nacionalne manjine vrlo brojne.[263] I ovdje će CK KPJ morati po tom pitanju pružiti što više svoje pomoći.

Bez obzira na sve nedostatke i slabosti, na konferencijama Partije svih tih pokrajina i oblasti utvrđeni su i mnogi uspjesi kako u radu tako i u organizacionom jačanju Partije. Nema sumnje da će sve te konferencije imati za svaku pojedinu pokrajinu veliki značaj u radu i razvitku Partije.* Zadaće koje su postavljene na tim konferencijama i utvrđene u rezolucijama treba sada izvršiti. Zato treba udvostručiti svoje snage. Treba mobilizirati članstvo Partije za izvršenje tih zadaća. Zato sve

* Riječi »u radu i razvitku Partije« autor je naknadno dopisao rukom. — *Red.*

članstvo Partije treba pažljivo da izuči *Rezoluciju* V konferencije. Rezolucija treba da se proradi u svim forumima i partijskim jedinicama

Peta konferencija KPJ ima i zbog toga ogroman značaj što je bila rezultat i izraz svih tih i drugih mnogobrojnih konferencija, što je bila pripremana odozdo, uz učešće svih članova Partije. Peta konferencija KPJ je rezultat teške borbe i upornog rada vjernog kadra Partije. Zato je ona i bila manifestacija čvrstog jedinstva Partije. Iz mnogih pozdravnih telegrama primljenih na konferencijama odražava se bezgranična ljubav ne samo članova Partije već i čitavog radnog naroda Jugoslavije prema velikom i mudrom našem vođi i učitelju drugu Staljinu, prema velikoj zemlji SSSR-u. Iz mnogobrojnih telegrama drugu G. Dimitrovu usvojenim na konferencijama Partije izražava se vjernost Partije Komunističkoj internacionali. U tim pozdravima zavjetuje se članstvo KPJ da će čuvati jedinstvo Partije, da će nastojati da stupa u prvim redovima pod zastavom Komunističke internacionale u borbi za bolju i sretniju budućnost radnog naroda.[264]

Pisano u decembru 1940.
vjerovatno u Zagrebu,
»Proleter«, br. 1, januar 1941.

PROPADANJE RADNOG SELJAŠTVA U JUGOSLAVIJI POSLIJE PRVOG IMPERIJALISTIČKOG RATA[265]

I. *Uvod*

Da bismo mogli ispitivati kako se razvijao položaj seljaštva u Jugoslaviji u toku posljednje 22 godine moramo najprije ukratko osvijetliti imovinsko-posjedovne odnose na selu u Jugoslaviji dodavši tome još nekoliko opštih primjedaba.

Prema statistici iz 1931. godine, dakle nakon tzv. agrarne reforme, ima u Jugoslaviji ukupno 1 985 725 poljoprivrednih gazdinstava s ukupnom površinom od 10 645 980 hektara.[266] Ako ta gospodarstva podijelimo na glavne slojeve, onda dobijemo slijedeću sliku:

671 865 gospodarstava imaju od 0,01 ha do 2 ha zemlje, a ukupno drže 693 542 ha zemlje;

676 284 gospodarstva imaju od 2 do 5 ha zemlje, a ukupno drže 2 287 570 ha zemlje;

407 237 gospodarstava imaju od 5 do 10 ha zemlje, a ukupno drže 2 873 155 ha zemlje;

174 068 gospodarstava imaju od 10 do 20 ha zemlje, a ukupno drže 2 380 826 ha zemlje;

49 314 gospodarstava imaju od 20 do 50 ha zemlje, a ukupno drže 1 388 570 ha zemlje;

6479 gospodarstava imaju od 50 do 500 ha zemlje, a ukupno drže 632 493 ha zemlje;

208 gospodarstava imaju od preko 500 ha zemlje, a ukupno drže 389 824 ha zemlje.

Drugim riječima, opća slika posjedovnih odnosa u poljoprivredi Jugoslavije izgleda ovako:

33,8% proleterskih i poluproleterskih gospodarstava drži samo 6,5% poljoprivredne površine;

34%	malih gospodarstava	drži	21,5%	poljoprivredne površine
20,5%	srednjih	„ „	27%	„ „
8,8%	imućnih	„ „	22,3%	„ „
2,5%	kulačkih	„ „	13%	„ „
0,4%	veleposjedničkih	„ „	6%	„ „

Ispod 0,1% najkrupnijih veleposjeda drži 3,7% poljoprivredne površine.

Još tačniju sliku tih dvaju odnosa daje ova tabela:

a) 67,80% gospodarstava imaju ukupno samo 27% cjelokupne zemljišne površine. To su *patuljasta poluproleterska i mala gazdinstva*, koja nikako ne mogu živjeti od vlastitih prihoda;

b) 20,50% gospodarstava imaju ukupno 27% cjelokupne zemljišne površine. To su *srednja gospodarstva*, koja samo u najboljim godinama mogu živjeti od vlastitih prihoda;

c) 11,30% gospodarstava imaju ukupno 35,30% cjelokupne zemljišne površine. To su *srednjoimućna i kulačka* seljačka gospodarstva[267] koja po pravilu rade i s najamnom radnom snagom odbacujući svojim vlasnicima suviške prihoda iznad troškova, dakle izvlače veći ili manji višak vrijednosti;

d) oko 0,50% gospodarstava imaju ukupno 9,7% cjelokupne zemljišne površine. To su već izrazito *veleposjednička* gospodarstva, koja počivaju isključivo na najamnom radu.

Ili: preko 2/3 oko 1 350 000 poljoprivrednih gospodarstava Jugoslavije — siromašna gospodarstva — imaju malo više od 1/4 zemlje, 1/200 dio (ispod 7 000 poljoprivrednih gospodarstava Jugoslavije) — *veleposjedi* drže skoro 1/10 čitavog poljoprivrednog zemljišta. Važno je napomenuti još i to da veleposjednici drže redovito najplodnije zemlje, blizu prometnih puteva, željeznica itd., dok sirotinja drži najneplodnije zemljište, a vrlo često daleko ne samo od željeznice nego i od saobraćajnih puteva — cesta. To je, dakle, opća slika imovinskih odnosa u poljoprivredi prosječno za cijelu Jugoslaviju. Razumije se da bi podrobnije ispitivanje pokazalo da prilike nisu sasvim jednake u svim zemljama, pokrajinama i krajevima. Osim toga, ovdje nije razrađeno pitanje koliko seljačkih gospodarstava radi sa zakupljenom zemljom. Ali bi *osnovna slika* i nakon ovakvog ispitivanja ostala uvijek i svuda ista: *stotine hiljada siromašnih seljaka imaju premalo zemlje za život*, a kojima, osim toga, nedostaju i stoka, oruđa, gnojivo itd., ukratko — sve što je neophodno za gospodarsko i kulturno napredovanje.

II. *Svjetska agrarna kriza i njen utjecaj na seljaštvo u Jugoslaviji*[268]

Iako je Jugoslavija zemlja sa srednje razvijenim kapitalizmom, u kojoj seljaštvo baca na tržište relativno mali dio svojih proizvoda, ipak je položaj seljaštva kod nas u znatnoj mjeri zavisan od položaja na svjetskom tržištu poljoprivrednih proizvoda. Premda su samo bogati i srednji seljaci oni koji prodaju mnogo proizvoda, ipak su i mali seljaci prinuđeni prodavati barem neke svoje proizvode (stoku, mlijeko itd.), pa na taj način i njihovi prihodi zavise od cijena u svijetu. Pošto je pak veličina učešća Jugoslavije u svjetskom agrarnom izvozu

i u najrodnijim godinama vrlo malena, ne može poljoprivreda u Jugoslaviji određivati svjetske cijene, nego obrnuto — svjetske cijene odlučno utiču na cijene u samoj Jugoslaviji.

Nakon nekoliko prvih godina koje su slijedile iza prvog imperijalističkog rata i kada su cijene agrarnih proizvoda u Evropi (pa i kod nas) bile relativno visoke, nastupila je već oko 1925. godine svjetska agrarna kriza hiperprodukcije. U prekomorskim zemljama (SAD, Argentini, Australiji, Kanadi itd.) poljoprivredna se je proizvodnja jako centralizirala i mehanizirala. Proizvodeći s nižim troškovima proizvodnje, ona je na svjetskom tržištu lako konkurirala cijenama evropske seljačke poljoprivrede. Počelo je padanje cijena agrarnih proizvoda, otvaranje agrarnih makaza, koje pogađa srednjeg i sitnog seljaka mnogo oštrije nego krupne proizvođače, što je djelovalo sa svima svojim posljedicama za seljaštvo.[269] U Jugoslaviji je ta agrarna kriza još pooštrena valutnom politikom velikosrpskog režima (deflacija od 1925. godine) kao i carinskom politikom (industrijska carinska tarifa od 1925. godine).[270] Ta kriza — silno padanje prihoda koje prima seljaštvo od svojih proizvoda — zaoštrila se u vrijeme kada je nastupila svjetska industrijska kriza (1929. godine). Dok je ranije bila uglavnom pogođena proizvodnja žitarica, kasnije je pad cijena pogodio i stočarstvo, i tako demantirao sve one koji su godinama propovijedali da je prelazak na intenzivniju proizvodnju *stoke* izlaz iz krize za seljaštvo. Kriza je za Jugoslaviju i susjedne agrarne zemlje još pogoršana politikom reagrarizacije (agrarnih zaštitnih mjera), koje su u izvjesnoj mjeri poslije prvog svjetskog rata počele sprovoditi mnoge srednjoevropske i zapadnoevropske države iz vojno-političkih i valutno-deviznih razloga (politika agrarne autarkije).[271] Ništa bitno nisu na stanju stvari mogle promijeniti razne trgovinske mjere, kao što su bili agrarni carinski preferencijali s nekim zemljama itd. [272] Svjetska agrarna kriza traje u osnovi i do danas, usprkos nekim kolebanjima cijena.

Tako je seljaštvo u Jugoslaviji vrlo oštro osjetilo posljedicu povezanosti svoje privrede sa svjetskom kapitalističkom privredom i posljedicu zavisnosti cijena svojih proizvoda od anarhije na svjetskom kapitalističkom tržištu. Razumije se da su se te posljedice osjetile ne samo na području glavnih agrarnih proizvoda (žita) nego i u čitavom nizu posebnih proizvoda, a naročito industrijskih biljaka (kriza cijena i proizvodnje hmelja, kudelje, dalmatinske maraske i buhača, svilenih kokona, vina itd., od kojih su živjeli mnogi seljaci u određenim krajevima, a i danas žive).

III. *Svjetska industrijska kriza i položaj seljaštva u Jugoslaviji*

Svjetska industrijska kriza (1929—1933), koja je kasnije prešla u fazu dugotrajne depresije s tek slabim i kratkotrajnim prelaskom u neku vrstu konjunkture (1936/1937) imala je također teške posljedice za

privredni položaj seljaštva u Jugoslaviji. Industrijska kriza je izbacila s posla veliki broj sezonskih radnika od čijih je prihoda živjelo vrlo mnogo malih seljačkih gospodarstava. Ona je svela na najmanju mjeru mogućnost iseljavanja u prekomorske zemlje, pa i u evropske zemlje.[273] Prihodi od novčanih pošiljki iseljenika silno su se smanjili, čime su naročito jako pogođene mnoge seljačke porodice u primorskim krajevima. Mnogo je radnih seljaka (naročito srednjih) pogođeno u nekoj mjeri i time što su banke i zadruge postale nelikvidne i nisu mogle isplaćivati uloge.

Ukratko, i u industrijskoj krizi je seljaštvo Jugoslavije osjetilo posljedice povezanosti svojeg gospodarstva sa svjetskom kapitalističkom privredom i svoje zavisnosti od nje.

IV. *Agrarna politika režima u Jugoslaviji*

Položaj seljaštva ne zavisi samo do njegovih imovinskih odnosa i od prilika na svjetskom tržištu. On u velikoj mjeri zavisi i od same ekonomske politike države, odnosno režima koji u državi vladaju. Kakva je bila ekonomska, a napose agrarna politika režima u Jugoslaviji u toku 22 godine njenog postojanja? Nema sumnje da je ta politika — politika buržoazije, a napose velikosrpske buržoazije — bila sračunata na zaštitu krupnog kapitala i veleposjednika, a naročito na pomaganje i jačanje krupnog finansijskog (monopolskog) kapitala. Ona je, dakle, bila uperena protiv radnog naroda, a napose protiv interesa radnog seljaštva. U čemu je to došlo do izražaja?

1) Svi režimi u Jugoslaviji od početka do danas *štitili su u osnovi veleposjed i feudalne ostatke.* Agrarna reforma je, doduše, pod pritiskom revolucionarnog poleta masa nakon prvog imperijalističkog rata, donekle sprovedena, ali je kasnije sve više i više sabotirana. Zakoni o likvidaciji agrarne reforme u pojedinim zemljama (doneseni u vrijeme vojno-fašističke diktature) išli su u korist veleposjednika ne samo time što su im ostavili u rukama ogromne komplekse najbolje zemlje (naročito šume) nego i time što su seljaci koji su ranije dobili nešto zemlje imali po tim zakonima plaćati znatne odštete bivšim vlasnicima. Niz feudalnih ostataka nije bio dirnut (manastirske zemlje, mali zakupni odnosi itd.).

Ukratko, poslijeratni režimi u Jugoslaviji učvršćivali su kapitalističku strukturu i čak polufeudalne ostatke u poljoprivredi Jugoslavije.

2) *Opće agrarno zakonodavstvo* u poslijeratnoj Jugoslaviji imalo je također za cilj da učvrsti kapitalističke imovinske odnose na selu specijalno jačajući veleposjed i kulake. Zakon o unapređenju poljoprivrede (iz vremena vojno-fašističke diktature), uredba o poljoprivrednim komorama, sistem poljoprivrednog školstva itd., sve je to išlo uglavnom u korist kulaka na selu.

3) Cjelokupna *režimska politika cijena* (naročito u vrijeme vojno-fašističke diktature i kasnije) išla je direktno u korist monopolskog kapitala, veleposjednika i kulaka. »Prizad« i stočni ured, a sada i »Pogod« (u Banovini Hrvatskoj) — sve su to ustanove koje olakšavaju malom broju izvoznika da postiže više cijene agrarnih izvoznih artikala (često iznad svjetskih agrarnih cijena), a na teret državne kase (tj široke mase poreskih platiša) ili široke mase potrošača (radnika i seljaka).[274] Mali seljak nikad ne može čekati na više cijene, nego prodaje na zeleno ili odmah poslije žetve po najnižoj cijeni, a razliku prema izvoznoj cijeni dobili su trgovci, ili sam »Prizad«, Stočni ured itd. (tj. kapitalisti koji u njima direktno ili indirektno gospodare). Međutim, režimi nisu štitili monopolski kapital samo na području agrarnih cijena. Isto su to oni radili i rade i na području industrijskih cijena. Brz porast broja kartela i koncerna poslije prvog imperijalističkog rata, a naročito od velike svjetske ekonomske krize naovamo (za vrijeme vojno-fašističke diktature, Stojadinovićevog režima, pa i kasnije) ojačao je značaj monopolskog kapitala u Jugoslaviji.[275] Karteli su pod zaštitom vlasti, na koje vrše odlučujući utjecaj, održavali vrlo visoke cijene industrijskih proizvoda i u vrijeme najveće krize i tako igrali odlučujuću ulogu u širokom otvaranju agrarnih makaza. Kartel šećera je, opet, uz neposrednu saradnju režima, održavao i održava visoke cijene šećera i niske cijene šećerne repe, što je dovelo do prave krize u proizvodnji šećerne repe i šećera. U vrijeme kada su jugoslovenski režimi — u doba Stojadinovića i poslije njega — pretvarali Jugoslaviju sve više u ekonomski (sirovinski) privjesak sila Osovine, izvjestan skok agrarnih cijena nije donio nikakve koristi radnom seljaštvu. Naprotiv, seoska je sirotinja već tada počela osjećati posljedice povećanja izvoza i dizanja cijena u vrijeme kada mali seljak više nema žita i mora da ga kupuje. Još oštrije se te posljedice skoka cijena osjećaju danas, u vrijeme drugog imperijalističkog rata.

4) *Financijska politika* raznih krupnoburžoaskih režima u Jugoslaviji isto tako je išla na štetu širokih slojeva radnog seljaštva, a u korist krupnog kapitala. Već sam sistem ubiranja državnih prihoda izrazito je bio i ostao protunarodan: najveći dio državnog budžeta otpadao je na posredne poreze (razne trošarine, takse, monopolske prihode itd.), a tek mnogo manji dio na neposredne poreze. Sistem progresivnog oporezivanja obećan Vidovdanskim ustavom nikada nije, u stvari, uveden.[276] Dok se od sirotinje ovršnim* putem naplaćivao porez, krupni su kapitalisti nalazili i nalaze načina da vrše poreske utaje, tj. da plaćaju daleko manje poreza nego što bi ga i po samim poreskim zakonima morali plaćati. Slično su i kulaci uvijek mogli i još mogu donekle izmicati plaćanju raznih poreza i prireza, a naročito u općinama, gdje su oni redovito na vlasti (naročito od vojno-fašističke dik-

* Pod »ovršnom« naplatom poreza ili dugova podrazumijeva se njihovo prinudno utjerivanje u sezoni vršidbe. — *Red.*

tature do danas). Djelomično ukidanje zemljarine posljednih (tj. kulaka) znači vrlo malo olakšanje položaja seoske sirotinje, koja je od velike krize do danas plaćala realno još veće poreze nego prije (zbog pada cijena seljačkih proizvoda). Državni monopol je ubirao stotine milijuna na račun siromašnih potrošača, ali i na račun siromašnih proizvođača duvana. Takse najviše pogađaju široke mase, a razne školarine i slično upravo onemogućavaju školovanje seljačke djece.

Ali nije samo sistem prikupljanja državnih prihoda bio i ostao uperen protiv radnog seljaštva (i radništva). Skoro još više vrijedi to i za podjelu državnih, banovinskih i općinskih izdataka. Nema sumnje da je u pogledu državnih izdataka (investicija) selo uopće zanemareno, a siromašno seljaštvo nema od njih upravo nikakve koristi. Čitavi krajevi ostali su bez cesta, a da i ne govorimo o željeznicama, dok su ogromni novci trošeni na državni aparat (u kojemu seljaštvo ima i vidi svog neprijatelja), na subvencije raznim kapitalističkim društvima i poduzećima. Državni izdaci za podizanje seljačke poljoprivrede, za školstvo i zdravstvo na selu itd. minimalni su a potpore su davane samo onim zadružnim savezima koji su bili u datom momentu oslonac režima (stvaranje zadruga za poljoprivredni kredit 1925. godine, potpomaganje Glavnog saveza srpskih zemljoradničkih zadruga u vrijeme vojno-fašističke diktature itd.).[277]

5) Režimska *kreditna politika* nosi na području agrara izrazito kapitalistički karakter. Prije svega, Državna hipotekarna banka i Narodna banka, koje daju stotine milijuna kredita bankama, industrijskim poduzećima i veletrgovcima, nisu davale i ne daju skoro nikakvog kredita poljoprivredi, a napose radnim seljacima. Kad se nakon pojave agrarne krize zaoštrilo pitanje seljačkog kredita učinjen je od strane radikalnog režima 1925. godine pokušaj da se stvaranjem Direkcije za poljoprivredni kredit i zadrugâ za poljoprivredni kredit ojača utjecaj i radikalskog režima na seljaštvo. Pokušaj je propao i ekonomski i politički. Vojno-fašistička diktatura je napravila pokušaj s Privilegovanom agrarnom bankom [PAB].[278] Ona je zaista podijelila nekoliko stotina milijuna dinara kredita, ali gotovo isključivo veleposjednicima i kulacima, dok seoska sirotinja nije dobila ništa. I dok je režimska kreditna politika promicala tako kapitalističke elemente na selu i u gradu, dotle se seljaštvo zaduživalo kod banaka i manjih lihvara, tako da su 1933. godine samo registrirani dugovi dosegli svotu od 7 milijardi dinara s ogromnim kamatama.

6) Kako je *carinska politika* režima išla i još ide prvenstveno u korist finansijskog kapitala (u kojem igra glavnu ulogu strani kapital) vidi se, npr., iz činjenice da je ta carinska politika ne samo izrazito zaštitna za krupnu industriju nego još naročito za kartelirane industrije (šećer, cement), pa čak im omogućuje damping na štetu domaćih (dobrim dijelom seljačkih) potrošača.[279] Poznato je da carinska zaštita domaće tvornice modre galice omogućava toj tvornici da drži cijene

ovog artikla, tako potrebnog vinogradarima, daleko iznad svjetske cijene.

7) Razumije se da su režimi uvijek podržavali i pojačavali i razne oblike izrabljivanja seljaštva od strane *raznih crkava* (prisilno utjerivanje bira ili lukna, uvođenje raznih crkvenih prireza, zakonski nacrt o Konkordatu u 1937. godini itd.).[280]

8) Sistem *nacionalnog ugnjetavanja*, koji je postojao i još postoji u Jugoslaviji, naročito je pogoršao položaj radnog seljaštva ugnjetenih naroda i nacionalnih manjina, a u interesu velikosrpske buržoazije. On se ogledao i još se ogleda u poreskoj nejednakosti (pravnoj, a naročito faktičnoj), u načinu sprovođenja agrarne reforme (pripadnici nacionalnih manjina, a dobrim dijelom i Hrvati i Slovenci, isključeni su iz prava na dobijanje zemlje; otimana je zemlja Makedoncima i Arnautima itd.), u kreditnoj politici raznih državnih i poludržavnih ustanova (PAB), u izvoznoj politici »Prizada« i u raznim drugim oblicima ugnjetavanja na području prosvjetne i vjerske politike.[281]

Ukratko, cjelokupna gospodarska politika režima u Jugoslaviji za 22 godine njenog postojanja bila je usmjerena na to da pomogne krupni kapital (specijalno monopolski kapital), a da sve terete prebaci na radno seljaštvo. Od vremena vojno-fašističke diktature naročito se osjetila tendencija da se podupre kulački sloj na selu kao masovni oslonac diktature i uopće reakcije na selu.

V. *Slom svih »reformnih mjera u korist« seljaštva i neuspjeh organizacija seljačke samopomoći*

U toku 22 godine postojanja Jugoslavije razni režimi bili su iz demagoških razloga i pod pritiskom masa prisiljeni sprovoditi ili bar obećavati razne mjere koje bi seljaštvu imale donijeti »izlaz« iz krize i bijede. Sve su te mjere doživjele slom, s jedne strane, zato što i nisu bile ozbiljno sprovođene, a s druge strane zato što takve mjere i ne mogu donijeti nikakav izlaz na terenu kapitalističkog sistema. Da navedemo nekoliko primjera. Zakon o poljoprivrednom kreditu iz 1925. godine uopće nije ostvaren, jer država ni svojoj vlastitoj Direkciji za poljoprivredni kredit nije dala kredite na koje se zakonom obavezala.[282] Stare i nove mjere maksimiranja kamatne stope ostale su bez ikakvog značaja, i seljaci su naročito u nekim krajevima plaćali i još plaćaju kamate i po 50% do 200%.

Mjere za razduženje seljaka donesene su onda kad seljaci ionako nisu mogli više plaćati, a glavni im je cilj bio da se opravda zaštita velikih novčanih zavoda, koji su uslijed krize postali insolventni. Kasnija uredba o razduženju seljaka »iz vremena Stojadinovića« pravi je uzor kapitalističkog licemjerja, jer kad bi se ona sprovela u djelo seljaci bi na razne načine ipak platili najveći dio svojih dugova bankama i

zelenašima. Već smo vidjeli kako je bila izigrana agrarna reforma, a treba naglasiti da su isto tako jadni i rezultati kolonizacije u Makedoniji, na Kosovu i u Vojvodini. Tu je stvoren vrlo malen broj za život sposobnih seljačkih gospodarstava, dok je najveći broj tih gospodarstava ili propao ili životari pod najtežim uslovima tražeći stalno nove kredite od Ministarstva agrarne reforme odnosno od Ministarstva poljoprivrede. Uredba o zaštiti seljačkih gospodarstava od ovršne prodaje koja je donesena nedavno u Banovini Hrvatskoj po uzoru srbijanskih zakonskih ustanova o okućju ne može nimalo popraviti položaj radnog seljaštva.[283] Kao što nam pokazuje primjer seljaštva u Srbiji, takva ustanova sasvim onemogućava seljacima da dođu do kredita, a pošto oni bez kredita ne mogu živjeti (naročito bez potrošačkog kredita), prinuđeni su isto onako izigravati odredbe takve uredbe kao što su izigravali i još izigravaju zakonske ustanove za zaštitu krvnih (obiteljskih) zadruga u Hrvatskoj.

Kao mali robni proizvođač, seljak nastoji već više decenija da ojača svoj gospodarski položaj na taj način što će se udružiti u zadruge i tako na području cirkulacije (prometa) dobara doći do nekih prednosti velikog gospodarstva (nabavljanje, prodaja, krediti itd.). Međutim, i kod nas, kao i u drugim kapitalističkim zemljama, pokazalo se da te zadruge ne mogu nikako pružiti neku odlučujuću pomoć radnom seljaštvu, napose siromašnom, a još manje mu mogu osigurati trajan ekonomski napredak. Zadružni seljački savezi u Jugoslaviji uglavnom su u rukama kulaka i špekulanata. Kao takvi oni donose sirotinji vrlo malu korist, ali su se zato mnogi od njih bacili u čisto kapitalističke poslove i špekulacije. To je većinu tih zadružnih saveza (pa čak i vrlo jak, mnogoljudan i kapitalom bogat klerikalni zadružni savez u Sloveniji sa svojom Zadružnom gospodarskom bankom) dovelo u vrijeme velike ekonomske krize u velike teškoće.[284] Glavni savez srpskih zemljoradničkih zadruga nije tada došao u krizu samo zato što je služio kao oslonac diktature, pa su ga diktatorski režimi na razne načine podupirali.

Što se tiče Gospodarske sloge u Hrvatskoj, ona je iznikla iz jednog velikog ekonomskog pokreta hrvatskog seljaštva, ali su njeni rezultati sve manji i sve beznačajniji, i to upravo zato što ima seoska sirotinja u Gospodarskoj slozi sve manju riječ, dok u njenim vrhovima sve više i više odlučuju razni špekulanti.[285] Danas je već hrvatskom seljaštvu sasvim jasno da mu Gospodarska sloga s njenim dosadašnjim metodama rada i vodstvom ne može donijeti nikakav izlaz iz teške bijede u kojoj ono živi.

Za potpun slom agrarnih (seljačkih) ideologa i teoretičara kod nas značajna je činjenica da glavni gospodarski stručnjaci HSS-a (dr Bićanić i drugi) sve više odbacuju teorije o vraćanju preslici i slično, koje su nekada sami zastupali zajedno s dr Mačekom i dr Hercegom, i ističu da samo u industrijalizaciji leži izlaz iz krize u kojoj se nalazi hrvatsko

i uopće jugoslovensko seljaštvo. Razumije se da ta gospoda neće seljacima da kaže da je takva industrijalizacija upravo nemoguća na kapitalističkoj bazi i da ona tek na novoj, socijalističkoj bazi može biti s uspjehom sprovedena, tako da od nje imaju ogromne koristi radnici i seljaci.

VI. *Današnji položaj seljaštva u Jugoslaviji*

Pokazali smo da se ekonomski položaj seljaštva u Jugoslaviji u toku posljednje 22 godine pogoršavao iz dana u dan. Vidjeli smo da se taj proces vrši u vezi s općim pogoršavanjem položaja seljaštva u kapitalizmu, svjetskom agrarnom krizom i još zbog reakcionarne kapitalističke i nacionalne ugnjetačke ekonomske politike režimâ koji su postojali i postoje u Jugoslaviji. Vidjeli smo da su sve mjere »u korist« seljaštva, kao i sve samopomoćne organizacije seljaštva donijele radnom seljaštvu, a napose seoskoj sirotinji, malo koristi, a da nisu pružale i ne pružaju nikakav izgled na neko rješenje problema osiromašavanja našega sela. Da vidimo sada kakve su posljedice takvog razvoja, kako danas žive radni seljaci u Jugoslaviji. Iznijet ćemo osnovne karakteristike položaja ukratko.

Kako smo već u uvodu vidjeli, najmanje dvije trećine seljačkih gospodarstava u Jugoslaviji imaju premalo zemlje i za najjadniji život. Ima krajeva (Zagorje, Lika, Hrvatsko primorje, Dalmacija, Hercegovina, Crna Gora) gdje je tzv. agrarna prenapučenost (tj. suviše veliki broj seljaka na maloj zemljišnoj površini) možda najveća u Evropi. Diferencijacija se na selu neprekidno nastavlja: smanjuje se broj srednjih seljačkih gospodarstava zbog zaduživanja i prodaje zemlje, zbog dijeljenja među nasljednike itd., a raste broj seoske sirotinje, a u maloj mjeri i kulaka. Sasvim je jasno da će priče o rješavanju toga problema, tj. problema na temelju melioracije neplodnih zemljišta i na temelju kolonizacije ostati samo priče. Spominjemo da su Nedeljkovićeve i HSS-ovske »teorije« o spasonosnosti melioracija pozajmljene od fašističkih sistema, koji takve teorije šire da bi sakrili potrebu podjele veleposjeda i drugih temeljnih preobražaja u strukturi agrara, a koji su sami dokazali da se tim putem ne može ništa učiniti u korist radnog seljaštva.[286]

Na tim seljačkim gospodarstvima ima previše radne snage, tj. postoji velik suvišak radne snage, koja se samo zato ne upošljava u industriji što tu ne može naći zaposlenja zbog industrijske krize.

Posljednjih 15 godina inventar seljačkih gospodarstava sve je gori. Prihodi radnih, naročito malih seljačkih gospodarstava, sve su manji i ne dozvoljavaju seljacima ni da obnavljaju, a kamoli da poboljšavaju i povećavaju svoj poljoprivredni inventar. Broj grla krupne stoke smanjio se i apsolutno, a još više relativno po glavi, a kvalitet te stoke sve je slabiji. Potrošnja stočnog gnojiva je zbog toga sve manja, a potrošnja umjetnog gnojiva je u vrijeme krize opala upravo katastrofalno, da bi

se tek unekoliko popela posljednjih godina. Sve to dovodi do opće pojave degradacije seljačke poljoprivrede: do sve slabije obrade zemlje, do padanja prosječnih prinosa od hektara, do sve veće zavisnosti od prirode itd.

Zato je i standard života na našem selu sve niži. Stanovi i način stanovanja, odijevanje i ishrana radnog seljaštva sve su gori. Naročito je to slučaj u tzv. pasivnim krajevima, gdje često nema ni dovoljno vode i gdje svaka mala vremenska nepogoda uništava i ono malo usjeva. Treba naglasiti da se već 20 godina govori o tim pasivnim krajevima, da se svake godine iz razloga demagogije i špekulacije onamo šalju stotine vagona hrane, do koje prava sirotinja obično i ne dođe, a da se ništa nije učinilo da se iskoriste prirodna bogatstva tih krajeva, koji su samo relativno, tj. pod današnjim uslovima pasivni.

U stalnoj su krizi, uslijed prezaduženosti i uslijed protunarodne politike koja se u njima sprovodi, i mnoge seljačke imovne zajednice, zemljišne zajednice, imovne općine u Hrvatskoj, kao i mnoge seoske općine, naročito u siromašnim krajevima, a u Crnoj Gori plemena sve češće prodaju svoje šume kapitalističkim poduzećima.

Kapitalistička eksploatacija i protunarodna ekonomska politika raznih režima dovele su na rub propasti i druge privredne grane kojima se seljaci u većoj ili manjoj mjeri moraju baviti: pomorski i rječni ribolov, gdje veliki ribarski poduzetnici silno istiskuju, uništavaju i izrabljuju male ribare; seoski kućni rad, koji trgovci prekomjerno izrabljuju itd.

U današnje ratno vrijeme jako je pogoršan položaj radnog seljaštva, a specijalno seoske sirotinje i iz slijedećih razloga: najzdravija i najjača radna snaga je u vojsci, što otežava sve poljoprivredne radove; pojačan je izvoz agrarnih proizvoda; svjetski poremećaj u međunarodnoj trgovini i špekulaciji trgovaca, veleposjednika i kulaka doveli su do velikog podizanja cijena živežnih namirnica i drugih potrepština, pa čak i do prave nestašice tih proizvoda, što jako pogađa seosku sirotinju, naročito danas, nakon rđave žetve pšenice, slabog roda krompira i voća i osrednje berbe kukuruza, postoji opća tendencija buržoazije i njenih režima da sve terete rata prevale na radni narod, pa, dakle, i na radno seljaštvo, kriza u industrijskoj proizvodnji zbog nestašice nekih sirovina i trgovinskog poremećaja također teško pogađa seljaštvo ili barem dio seljaštva.

Kao što vidimo, kritična situacija u kojoj se nalazi seljaštvo u Jugoslaviji proističe, s jedne strane, iz ostataka feudalnog i polufeudalnog izrabljivanja (pitanje zemlje, zakupa, napolice itd.), a, s druge strane, i svih onih nevolja koje na radno seljaštvo navaljuje kapitalistički sistem u doba imperijalizma, u doba svog gniljenja, a napose u doba svoje opće krize i imperijalističkog rata.

VII. *Današnje ekonomske borbe seljaštva u Jugoslaviji*

Sve teži položaj u kojem se nalazi seljaštvo u Jugoslaviji i u čitavom kapitalističkom svijetu dovodi do jakih tendencija pojačavanja i zaoštravanja ekonomskih borbi seljaštva, a napose seoske sirotinje. Te borbe nisu svuda jednako jake ni jednako organizirane, ali ipak možemo posljednjih godina zapaziti neke njihove karakteristične oblike.

Već dugi niz godina seljaci u nekim dijelovima, zemljama Jugoslavije prelaze preko utvrđenih svojinskih odnosa i samovlasno uzurpiraju, otimaju, naseljavaju i obrađuju razna državna, općinska, crkvena i druga zemljišta, naročito u Bosni i Srbiji. To se, doduše, vrši u velikoj masi slučajeva, ali do sada uglavnom pojedinačno. Tek tu i tamo u tome organizirano učestvuju čitava sela.

Akcije širih razmjera u tom pravcu nastupile su krajem prošle i u toku ove godine u Banovini Hrvatskoj. Vidjevši da im nova banska vlast ne ispunjava zahtjeve i ne izvršava stara obećanja vodstva HSS-a, pritisnuti sve većom bijedom, hrvatski seljaci su tada u gornjoj Hrvatskoj počeli sami dijeliti zemlju (slučaj biskupskog imanja Tkalec, Kijepahovog imanja u Gregurevcu itd.). Bio je to svakako zametak jednog mnogo šireg revolucionarnog seljačkog pokreta, koji prije ili kasnije mora zahvatiti hrvatsko selo i uopće seljaštvo u raznim zemljama Jugoslavije.

Ogromni dio seljaštva u Jugoslaviji nema šume, dakle nema drveta ni ogrevnog ni građevnog. Šume državne, privatne, općinske, imovne itd. su čuvane od šumara i lugara. Pa ipak siromašno seljaštvo rizikuje i globe, kazne na zatvor, pa čak i krvave sukobe s lugarima, koji su na našem selu vrlo česti, i krši te propise da bi došlo do drva (tzv. šumske štete) i da bi uhvatilo nekog zeca ili drugu neku divljač (tzv. zvjerokradice). Ogroman broj prijava za šumsku štetu najbolje dokazuje koliko su imovinski odnosi u pogledu šume neodrživi. Pri tome treba naglasiti da između države i seljaka ima još čitav niz neriješenih sporova u pogledu raznih šumskih kompleksa, a u Bosni, Makedoniji, na Kosovu i u Srbiji se podjela šuma između države i seljaka vrši na način sasvim štetan za seljake.

Dok su te šumske štete uglavnom do sada bile posljedica individualnog kršenja »pravnog stanja«, tj. svojinskih odnosa, dotle je u toku posljednje godine u Hrvatskoj došlo do masovnog kršenja tih odnosa, naročito na području Korduna. Seljaci su počeli kolektivno i otvoreno sjeći šumu za vlastite potrebe, ali i za prodaju da bi došli do kakvetakve gotovine. Poznato je da je protunarodna vlast upotrebljavala i silu policije i Zaštite gde je Zaštita to htjela učiniti, da spriječi tu seljačku sječu šume.[287]

U toku posljednje godine nisu više tako česte, ali traju i dalje, seljačke borbe protiv trošarina, protiv visokih poreza. Naročito su sve češće borbe seljaka-radnika, tj. seljaka koji istovremeno vrše razne vrste najamnih radova za više nadnice i bolje uslove rada.

Borba protiv skupoće na selu još nije poprimila veće razmjere, ali nema sumnje da, naročito u krajevima koji uvoze žito, tinja i sve više raste nezadovoljstvo zbog gladi koja prijeti siromašnom seljaštvu u velikom dijelu države, a naročito Banovine Hrvatske, Crne Gore, Hercegovine i Slovenije.

VIII. *Zaključak*

Iz svega što smo dosada izložili jasno slijedi da se na selu u Jugoslaviji produbljuju klasne suprotnosti, da kapitalistički sistem dovodi do sve težeg položaja čitavo radno seljaštvo, a napose seosku sirotinju, dok istovremeno postoje i prilični ostaci feudalnog izrabljivanja. Kapitalistički sistem produbljuje bijedu radnog seljaštva ne pružajući mu nikakav izgled na neki izlaz, pa zato raste i val ogorčenja i otpora seljaštva, koji je uperen prije svega protiv ostataka feudalnog izrabljivanja, ali isto tako i protiv raznih oblika kapitalističkog izrabljivanja.

POLITIČKI RAZVITAK, ISKUSTVA I BORBE SELJAŠTVA U JUGOSLAVIJI OD 1918. DO 1940. GODINE

Prvi svjetski imperijalistički rat, praćen slomom Centralnih sila, doveo je, pod neposrednim utjecajem oktobarske revolucije, do velikog revolucionarnog vala među seljaštvom Jugoslavije. Taj je revolucionarni val nosio izrazito demokratsko obilježje jer je bio uperen skoro isključivo protiv silnih ostataka feudalizma u zemljama Jugoslavije — veleposjeda, kmetstva, kolonata, zakupa, napolica, čivčija itd., kao i nacionalnog ugnjetavanja i raznih drugih političkih ostataka feudalnog ugnjetavanja.[288] Seljaštvo je tada u masama ustalo u borbu za zemlju i slobodu, u nekim krajevima (u Hrvatskoj) još naročito i za uspostavljanje trajnog mira (pacifizma). Nekoliko mjeseci trajali su seljački napadaji na veleposjede i begovske čardake, dijeljenje zemlje s inventarom itd.[289]

Kao što je poznato, taj revolucionarni val nije se dalje razvio i nije doveo do pobjede buržoasko-demokratske revolucije, koja je tada počela da se razvija na selu u Jugoslaviji. Uz pomoć socijalne demokratije, koja je radništvo ne samo odvraćala od pomoći seljacima nego ga je čak stala protiv njih (Petrijevci kod Osijeka), buržoazija je uspjela umiriti seljački val krajem 1918. i početkom 1919. godine obećanjima da će sprovesti agrarnu reformu i slično.[290] Ni kasnije se nije ostvario savez radnika i seljaka u prvom redu zbog teških oportunističkih grešaka tadašnjeg vodstva KPJ, koje ne samo što nije umjelo nego nije ni htjelo razumijeti da proletarijat ne može pobijediti bez

saveza sa seljaštvom i ugnjetenim narodima. Kriva politika vodstva KPJ u seljačkom i nacionalnom pitanju omogućila je, s jedne strane, buržoaskim strankama da zadrže za sebe znatan dio seljačkih glasača, a s druge je strane naročito omogućila raznim sitno-buržoaskim seljačkim strankama — HSS-u, Savezu zemljoradnika, Slovenskoj kmetijskoj stranci itd., da okupe oko sebe veliki dio ili čak ogromnu većinu seljaštva specijalno u Hrvatskoj.[291]

Sve je to dovelo ne samo do poraza radničkog pokreta (1921. godine) nego i do poraza seljačkih i nacionalnih pokreta (u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Makedoniji itd.). Umjesto buržoasko-demokratske revolucije, u Jugoslaviji se ustalila buržoasko-veleposjednička kontrarevolucija (1920—1921. godine), koja je nakon poraza radničkog pokreta i KPJ, godine 1924. i 1925. slomila komitsku akciju u Crnoj Gori, oslabila makedonski nacionalni pokret, natjerala vodstvo HSS-a na kapitulaciju.[292]

Period od 1922. do 1928. godine, a naročito od 1925. do 1928.* godine jeste period relativne stabilizacije kapitalizma i u Jugoslaviji, ali ujedno i period sazrijevanja pretpostavki za slamanje te privremene stabilizacije. Na selu je taj period obilježen rastućom agrarnom krizom. Padanje cijena, otvaranje agrarnih makaza, porast poreskih tereta, sve veće zaduživanje — sve to pojačava nezadovoljstvo širokih seljačkih masa. Godine 1928. dolazi u Srbiji i u Vojvodini do masovnog seljačkog pokreta za razduženje seljaka. Niz seljačkih zborova kao rezultat radikaliziranja seljačkih masa prinudio je 1927. godine i vodstvo HSS-a da zajedno sa SDS pojača svoju opozicionu borbu.[293] U srpskom zemljoradničkom pokretu ista se tendencija izražava u pojavljivanju zemljoradničke ljevice. Premda još vrlo slaba, KPJ ima već ipak pravilniju liniju, igra znatnu ulogu u skretanju seljačkih masa ulijevo.

Ovaj period nosi, zato, obilježje razočaravanja seljačkih masa, naročito sirotinje, u buržoaske partije: radikale, demokrate itd. i jačanja utjecaja komunista na njih, ali ipak u tom periodu još raste utjecaj sitnoburžoaskih stranaka na seljaštvo nakon opadanja utjecaja HSS-a, poslije kapitulacije od 1925. godine. Pošto vodstva tih sitnoburžoaskih seljačkih stranaka i sada odbijaju svaku saradnju s proletarijatom i KPJ, ni ovaj period uspona pokreta seljačkih i radničkih masa ne završava se pobjedom radnog naroda. Naprotiv, ta razbijenost omogućava velikosrpskoj i ostaloj kapitalističkoj i veleposjedničkoj reakciji pokušaj zaustavljanja toga talasa demokratske revolucije i nacionalnooslobodilačkih borbi putem uvođenja vojno-fašističke diktature.

Period vojno-fašističke diktature od 1929. do 1935. godine obilježen je neuspjehom velikosrpskih fašističkih elemenata da stvore svojoj vladavini na selu ma kakvu masovnu bazu;** slomom svih poku-

* U originalu pogrešno navedena godina 1938. — *Red.*

** U originalu omaškom napisano vladu. — *Red.*

šaja diktature da nekako ublaži teške posljedice velike agrarne industrijske krize; rastućom radikalizacijom radničkih i seljačkih masa, koje idu već i u otvorene oružane borbe ili su bar spremne za njih (veliki pokret seljaštva u Lici i u sjevernoj Dalmaciji krajem 1932. godine koji su, doduše, htjeli iskoristiti frankovci u svoje svrhe[294]); velikim porastom političkog autoriteta KPJ među radnim seljaštvom, kojemu treba u velikoj mjeri zahvaliti što je 5. maja 1935. godine došlo do snažnog okupljanja radnog naroda u Jugoslaviji i do obaranja Jevtića, ogromnim porastom ugleda SSSR-a u seljaštvu, naročito nakon uspješno izvršenog prvog petogodišnjeg plana uopće, a kolektivizacije napose;[295] ipak iluzije seljačkih masa u razne sitnoburžoaske stranke i njihova vodstva još su vrlo jake. I dok se u ovom periodu izvršio proces izolacije izrazito buržoaskih i veleposjedničkih stranaka (JNS) od masa, dotle je utjecaj vodstva HSS-a, SDS-a, Saveza zemljoradnika, SLS-a, JMO, demokrata, radikala itd. ostao još vrlo jak. Međutim, nisu uspjeli pokušaji hrvatskih klerikalaca, frankovaca, VMRO (Vanče Mihailova) i sličnih reakcionarnih grupacija maskiranih maskom nacionalne borbe da steknu odlučujući utjecaj na seljačke mase.[296] U tom periodu naročito se javljaju i sve su češći slučajevi solidarne borbe radnika i seljaka; seljaci pomažu radnicima u toku štrajkova živežnim namirnicama, radnici podupiru seljačku borbu protiv gradskih trošarina i trgovačkih prekupaca.

Period Narodnog fronta od 1935. do 1939. godine obilježen je slomom pokušaja Stojadinovićevog režima da učvrsti vlast velikosrpske buržoazije udružene s dijelom slovenačke buržoazije i bosanskim begovima (JRZ) i da joj raznim demagoškim manevrima osigura neku masovnu bazu. Iako je utjecaj vodstva opozicionih sitnoburžoaskih i buržoaskih stranaka, Udružene opozicije, SDK, raznih opozicionih grupacija u Sloveniji itd. na radno seljaštvo još uvijek vrlo jak, pa im još polazi za rukom da sabotiraju izgradnju Narodnog fronta, za mir i slobodu, utjecaj KPJ u ovom periodu raste mnogo bržim tempom. Mase prihvaćaju sve osnovne parole KPJ: Narodni front, savez radnika i seljaka, borba za nezavisnost Jugoslavije, savez sa SSSR-om itd. i bore se pod tim parolama. Velika narodna borba protiv Stojadinović-Koroščevog Konkordata.[297] Vodstva sitnoburžoaskih stranaka prisiljena su da svoje parole prilagođavaju parolama KPJ, iako s namjerom da tako spriječe okupljanje masa oko nje. Samo razne političke greške vodstva KPJ i unutrašnje borbe u njemu onemogućuju organizaciono učvršćivanje ogromnog političkog utjecaja KPJ na seljačke mase.[298]

Ipak seljačke mase pri kraju ovog perioda mogu opet na vlastitom iskustvu vidjeti kakva je snaga udruženih narodnih masa, kakva je snaga saveza radnika s radnim seljacima i ugnjetenim narodima. Uz odlučujuću borbenu ulogu komunista biva 11. decembra 1938. godine poražen Stojadinović i tako pokopani njegovi planovi uspostavljanja fašističke diktature pod zaštitom Hitlera i Musolinija.

Od augusta 1939. godine počinje najnoviji, današnji period.[299] Dok su se vodstva SLS-a i JMO već u prethodnom periodu raskrinkala svojom reakcionarnom ulogom, ulaskom u vladu Stojadinovića itd., dotle u ovom periodu počinje brzo i potpuno raskrinkavanje i slamanje političkog utjecaja sitnoburžoaskih i drugih sličnih stranaka na seljačke mase. Držanje tih stranaka nakon »sporazuma« između Cvetkovića i SDK, kao i u vezi s današnjim ratom i problemima koje on postavlja, dovodi do ubrzanja izolacije vodstva tih stranaka od masa.

HSS i SDS se kompromitiraju time što nisu ostvarile otkad su na vlasti nijedno bitno obećanje koje su dale seljaštvu dok su bile u opoziciji. Umjesto hljeba one su seljaku donijele skupoću, umjesto slobode apsolutizam i koncentracione logore, umjesto mira ratnohuškačku politiku. U najnovije vrijeme te stranke idu još i dalje i podupiru JRZ-ovske parole o uvođenju korporativnog sistema pod maskom »seljačke države« i ideologije HSS-a, tj. pripremaju najreakcionarnije ekonomske i političke mjere koje treba da osiguraju potpunu vlast financijskog kapitala pod kontrolom fašističkog Berlina i Rima, a sve će to još više produbiti jaz koji je pukao između vodstva HSS-a i SDS-a i njihovih nekadašnjih pristaša iz naroda. Napokon, pokušaji vodstva HSS-a da pomoću naduvanja »teorije« o potrebi očuvanja »autohtone« seljačke »kulture« i velikih parada na seljačkim kulturnim smotrama odvoji seljaštvo od radništva, da pojača samo seljačke tendencije na selu i tako izolira proletarijat, samo u interesu buržoazije i kulaka, nailaze na sve manje razumijevanja kod seoske sirotinje. U Seljačkom kolu je također već došao do izražaja otpor izdajničkoj politici vodstva HSS-a i SDS-a i vodstva Seljačkog kola (Adama Pribićevića), a sve su jače i opozicione tendencije u Seljačkoj zaštiti, koju vodstvo HSS-a kao »gospodsku zaštitu« [pretvara] u oruđe buržoazije protiv revolucionarnog proletarijata.[300]

Stranke Udružene opozicije u Srbiji i druge slične stranke u ostalim zemljama Jugoslavije ispoljavaju se sve više kao agenti zapadnoevropskih imperijalista, kao zaštitnici velikosrpske hegemonije, kao agenture velikosrpske i ostale buržoazije. U ovo doba najzaoštrenijih političkih, ekonomskih i uopće klasnih sukoba, kada sve stranke i političke grupe moraju jasno izraziti svoju liniju, ne samo da se mase mogu sve više na vlastitom iskustvu uvjeriti da je shvaćanje komunista pravilno da su vodstva sitnoburžoaskih stranaka i grupa u stvari oruđe u rukama krupnog kapitala, nego se to isto jasno vidi i na primjeru raznih »lijevih« seljačkih grupa, koje nastoje da iskoriste današnju radikalizaciju seljačkih masa. Tako se, npr., Narodna seljačka stranka (Dragoljuba Jovanovića) sve više ispoljava kao rezerva buržoazije, koju buržoazija iskorištava da pomoću »lijevih« fraza zaustavi kretanje seljaštva ulijevo, na pozicije revolucionarnog proletarijata.

I dok razne fašističke grupe, Ljotić, frankovci i dalje uzalud pokušavaju da pomoću raspaljivanja šovinizma u masama stvore

masovnu bazu za svoju politiku služenja fašističkim osvajačima, dotle se mase sve više neposredno okupljaju oko KPJ, oko njenih parola, oko njene politike. Na svom vlastitom dvadesetdvogodišnjem iskustvu se radno, a naročito siromašno seljaštvo Jugoslavije uvjerilo da kapitalizam za njega znači siromaštvo i bijedu, propadanje i nekulturnost. Na svom vlastitom i tuđem iskustvu se ono uvjerilo da fašizam znači najbrutalniju diktaturu financijskog kapitala i punu proletarizaciju radnog seljaštva. Na svom vlastitom iskustvu ono se uvjerilo da buržoaske stranke i režimi vode čitavu svoju ekonomsku, prosvjetnu itd. politiku u interesu krupnog kapitala i veleposjeda, a na štetu siromašnog seljaštva, a da ujedno pojačavaju politiku nacionalnog ugnjetavanja. Na svom se vlastitom iskustvu ono uvjerilo da se riječi vođstava malograđanskih seljačkih i drugih stranaka duboko razlikuju od njihovih djela, da su ta vođstva u stvari agenture krupnog kapitala u narodnim redovima. Na svom se vlastitom iskustvu, a i na iskustvu seljaštva SSSR-a, seljaštvo kod nas uvjerilo da je revolucionarni proletarijat jedini vjerni saveznik i vođa seljaštva u borbi za hljeb, mir i slobodu, da su komunisti najpožrtvovaniji, najdalekovidniji i najhrabriji borci i vođe proletarijata i čitavog radnog naroda, kod kojih se djela ne razlikuju od riječi, nego se s njima poklapaju. Na svom vlastitom iskustvu se seljaštvo uvjerava da put buržoaske demokracije i buržoaskih reformi ne vodi ničemu i da je put revolucije jedini koji vodi istinskom spasu i blagostanju radnog seljaštva. Takvom razvitku, koji nalazi izraza i u ogromnom porastu ugleda SSSR-a i lično druga Staljina, naročito zbog sovjetske politike mira i istinskog oslobođenja radnog naroda zapadne Ukrajine i zapadne Bjelorusije, baltičkih zemalja, Besarabije itd., doprinose i velika iskustva koja seljaci danas stiču s vođstvima sitnoburžoaskih stranaka.

Zato se, eto, danas ubrzanim tempom dovršava proces izolacije od masa ne samo krupne buržoazije nego i sitnoburžoaskih stranaka, zato se sve brže ostvaruje revolucionarni savez radnika i seljaka, zato se seljaštvo sve više okuplja oko komunista, ostvarujući tako pravi Narodni front radnog naroda. Tako se postepeno ostvaruje uloga proletarijata u borbama seljaštva, koja će omogućiti konačan uspjeh u borbi za hljeb, mir i slobodu u predstojećoj narodnoj revoluciji, u borbi za uspostavljanje istinske narodne vlade — vlade radnika i seljaka.

PROGRAM KPJ ZA SELO

Razvitak događaja u svijetu uopće i u Jugoslaviji napose ogleda se u sve težem položaju širokih narodnih masa, naročito radnog seljaštva i radničke klase. Pustošenje drugog imperijalističkog rata sve se jače odražava i kod nas, a pored toga, i agrarna kriza još uvijek djeluje na radno seljaštvo. Kapitalisti, veleposjednici i bogati seljaci prebacuju terete rata i agrarne krize na leđa radnika i siromašnih seljaka, što se ogleda u svakodnevnom povećavanju cijena osnovnih živežnih namirnica. Pored toga, svakodnevno se proširuju makaze između cijena poljoprivrednih proizvoda i industrijskih produkata koje seljak treba, tako da seljak za odijelo, obuću i poljoprivredne sprave plaća danas u poređenju s predratnim cijenama četvorostrukom vrijednošću svojih proizvoda. Zelenaši i trgovci gule seljaku kožu naplaćujući mu mnogo veći procenat kamate, a često i zemlju mu prodaju na doboš.

Radne mase sela, koje ne plaćaju samo velike državne poreze nego i mjesne, banovinske, crkvene i druge prireze, moraju i kuluk da odrađuju.[301] Danas radnik i seljak plaćaju trostruko više poreza i nameta nego što su plaćali prije rata, pogotovu kad se tome doda pljačkanje od strane državnog monopola i kartela fabrika šećera, koje otkupljuju duvan i repu od sadilaca duvana u Makedoniji, Hercegovini, Dalmaciji i Crnoj Gori i od sadilaca šećerne repe u Vojvodini, Sremu, Sloveniji i Srbiji po ništavnim cijenama, dok se, na primjer, šibice prodaju po visokim monopolskim cijenama. Sve ovo ima dvostruki karakter: dok na, jednoj strani, imamo naglo osiromašenje i proletarizaciju ionako siromašnog malog i srednjeg seljaka, zatim gomilanje ogromne mase gladnog i nezaposlenog radnog naroda na selu i u varoši, dotle, na drugoj strani, imamo sve veće i naglije bogaćenje srpskih, hrvatskih i slovenačkih kapitalista, veleposjednika i generala, koji upravljaju državom. Mjere koje vlada Cvetković-Maček-Korošec u posljednje vrijeme poduzima protiv špekulanata i raznih gulikoža nisu ništa drugo već još jače i prikrivenije pljačkanje širokih narodnih masa na selu i u varoši.

»Agrarna reforma« je ostavila najbolje i najveće dijelove zemlje veleposjednicima, begovima i manastirima. Zemlju su dobili u prvom redu srpski dobrovoljci i kolonisti, a onim seljacima koji su dobili komadić zemlje nametnuti su kao i svim radnim masama veliki tereti u obliku poreza i raznih drugih nameta u korist zemljoposjednika

a u Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, na Kosovu i u Metohiji beglučani, koloni, čivčije i poldžije morali su plaćati zemlju veleposjednicima, crkvi i begovima.[302]

Uredba o razduženju seljaka donijeta 1936. godine pravi je uzor velikog kapitalističkog licemjerja, a imala je za zadatak da opravda zaštitu velikih novčanih zavoda, koji su uslijed krize ostali insolventni.[303] Uredba o zaštiti seljačkih gospodarstava od ovršne prodaje donijeta nedavno u Banovini Hrvatskoj ne može nimalo popraviti položaj radnog seljaštva u Hrvatskoj.[304]

Porobljavanje radnog seljaštva omogućili su njegova potpuna obespravljenost, teror i svemoć policije, žandarmerije i soldateske. Batina, kundak, policajac, žandar i činovnik vladaju u svim zemljama Jugoslavije.

Naročito je porastao teror u vezi s izbijanjem drugog imperijalističkog rata, a naročito poslije propasti Poljske. Vanredno je težak položaj radnih masa makedonskih, crnogorskih, hrvatskih, slovenačkih, kao i narodnih manjina albanskih na Kosovu i u Metohiji i njemačkih i mađarskih, tim prije što su dvostruko tlačene i izrabljivane kako od strane »domaće« buržoazije i domaćih veleposjednika i begova tako i od strane velikosrpske buržoazije.

Kao što radno seljaštvo svih zemalja Jugoslavije ne može očekivati pomoć od današnje protunarodne, reakcionarne, nedemokratske vlade Cvetković-Maček-Korošec, isto tako je ne može očekivati ni od partija tzv. današnje opozicije: demokrata, radikala i raznih drugih grupa i struja, koje su gotovo sve učestvovale u raznim vladama za ove 22 godine postojanja Jugoslavije. Njihovi neprijateljski odnosi prema seljaštvu najbolje se ogledaju u tome što nijedna od njih nije zahtijevala predaju veleposjedničke, begovske i crkvene zemlje radnom seljaštvu bez ikakve odštete veleposjednicima, begovima i crkvi, poništenje seljačkih dugova i oslobođenje radnog seljaštva od poreza.

Samo Komunistička partija — partija proletarijata i zaštitnica radnih masa grada i sela, pokazuje seoskoj sirotinji i radnom seljaštvu put za spasavanje iz bijede i siromaštva, za oslobođenje potlačenih narodnih masa, i pomaže svim svojim snagama borbu za oslobođenje potlačenih nacija. Put koji vodi k oslobođenju jeste put *zajedničke revolucionarne borbe radnika i seljaka* protiv njihovog zajedničkog izrabljivača i tlačitelja; put *revolucionarnog saveza radnika i seljaka* pod vođstvom proletarijata kao nepomirljivog i dosljednog borca protiv svakog izrabljivanja; put radničko-seljačke borbe*; put za obrazovanje** narodne vlade koja se oslanja na savez radn[ika] i seljaka, put demokratske revolucije.

* U originalu precrtano »revolucije«, a dopisano rukom »borbe«. — *Red.*

** Na ovom mjestu u tekstu je precrtano: »radničko-seljačke sovjetske vlasti«, a dopisano rukom: »narodne vlade koja se oslanja na savez radn[ika] i seljaka, put demokratske revolucije«. — *Red.*

Ovim su putem 1917. godine pošli radnici i seljaci Rusije pod vodstvom svoje Boljševičke partije. Revolucija i od nje obrazovana sovjetska vlast oduzele su zemlju veleposjednicima, crkvi i caru, predale je seljacima, oslobodile seljaštvo od dugova bankama i zelenašima; oslobodile radno seljaštvo od nepodnošljivih poreskih i drugih tereta.[305] U isto vrijeme revolucija je donijela oslobođenje svim ostalim neruskim narodima.[306] I danas, kada milijuni radnika i seljaka u svim kapitalističkim zemljama podnose i osjećaju strahote drugog imperijalističkog rata, koje su praćene svim njegovim posljedicama, jedini je Sovjetski Savez u kome blagostanje i kulturni stepen svih radnih masa neprekidno napreduju, gdje one same pomoću sovjetâ upravljaju svojom državom.

Pobjedonosna radnička klasa na čelu sa svojom herojskom Komunističkom partijom Jugoslavije priprema i organizira radne mase svih nacija Jugoslavije za obaranje vlasti kapitalista, veleposjednika i generala i njihove protunarodne, nedemokratske, krvave vladavine, a bori se za stvaranje *narodne vlade koja se oslanja na savez radnika i seljaka*, a koja ima da ostvari:

potpune političke slobode, koje će omogućiti narodu slobodno političko organiziranje u koju hoće partiju, koje će omogućiti slobodu javnih skupština i zborova, na kojima će narod nesmetano iznositi svoje potrebe, koje će omogućiti slobodu štampe da svako može pisanom riječi iznijeti svoje mišljenje bez ikakve cenzure, koje će omogućiti redovno vršenje izbora bilo za općinu, sabor ili skupštinu;

potpuno oduzimanje bez odštete sve zemlje s inventarom veleposjednicima, crkvi, begovima, manastirima i monarhiji, kao i podjelu ove među radne seljake i poljoprivredne radnike;

potpuno ukidanje svih feudalnih ostataka, a davanje sve zemlje koju obrađuju kmetovi, čivčije, česimdžije, kolonisti itd. u njihove ruke;[307]

potpuno ukidanje svih seljačkih dugova, čime će biti seljaci oslobođeni robovanja bankama i raznim zelenašima;

potpuno ukidanje lanaca ropstva kojima su narodi Jugoslavije okovani, a ostvarenje prava na samoopredjeljenje do otcjepljenja.

Ali do ostvarenja ovih zahtjeva Komunistička partija poziva radno seljaštvo da se bori za svoje najpreče potrebe, protiv svojih izrabljivača i tlačitelja. U toj svojoj borbi radno seljaštvo ima svog prirodnog saveznika — radničku klasu na čelu s njenom Komunističkom partijom, koja je do sada nebrojeno puta dokazala svoje iskreno prijateljstvo prema radnom seljaštvu i potlačenim narodima. Tako ujedinjeni, radno seljaštvo i proletarijat se moraju boriti protiv uvlačenja u krvavi imperijalistički rat, kao i protiv novog Versaja.

Radi lakšeg ostvarenja svojih zahtjeva i lakšeg vođenja borbe, Komunistička partija poziva radno seljaštvo da odmah obrazuje svoje *seljačke odbore*, u koje treba da ulaze najborbeniji, najodlučniji i najvjerniji borci iz redova radnih seljaka, poljoprivrednih i sezonskih

radnika. Ove odbore treba stvarati po općinama, srezovima, okruzima i konačno po pojedinim pokrajinama. Ovi odbori moraju neposredno rukovoditi borbom masa, seljaka i poljoprivrednih radnika, u prvom redu borbom za pravilnu, besplatnu i neposrednu raspodjelu hrane oduzetu od veleposjednika, trgovaca, izvoznika i države, među radnim seljaštvom u svim zemljama Jugoslavije; zatim, za besplatnu opskrbu drvima za ogrev i gradnju iz državnih, veleposjedničkih i zajedničkih šuma; za slobodno napasanje stoke u veleposjedničkim i državnim šumama i na livadama; za ukidanje svih posrednih poreza, carina i monopolskih taksa na so, petrolej, šibice itd., za ukidanje svih taksa i trošarina na seljačke proizvode; vino, rakiju; za slobodnu sadnju duvana, za ukidanje kuluka; za bezodvlačno i potpuno poništenje dugova i neplaćenih poreza radnih seljaka, poljoprivrednih i sezonskih radnika; za pomaganje krizom, a danas ratom upropaštenih seljaka novcem, sjemenjem, umjetnim gnojivom i poljoprivrednim alatima na račun veleposjednika, banaka, kartela i izvoznika; za povećanje nadnica poljoprivrednih i sezonskih radnika. Jednaka plata za jednak rad muškarcima i ženama, kao i mladim poljoprivrednim i sezonskim radnicima. Osmosatni radni dan za poljoprivredne radnike i radnice, šestosatni radni dan za poljoprivredne radnike i radnice ispod 18 godina starosti. Osiguranje u slučaju bolesti, nesposobnosti, nesreće, iznemoglosti i smrti poljoprivrednih sezonskih i šumskih radnika i radnica na račun države i poslodavaca. Sloboda rada klasnih i naprednih radničkih i seljačkih organizacija.

Da bi borba ugnjetenih i eksploatisanih bila što lakša i efikasnija, radnička klasa i radno seljaštvo moraju se boriti:

za bezodvlačno vraćanje zemlje otete albanskim i makedonskim seljacima;

za bezodvlačno vraćanje šuma i pašnjaka općinama Makedonije, Kosova i Metohije i plemenima Crne Gore, koje su oteli srpski kapitalisti, veleposjednici i kraljevi;[308]

protiv poreskog pljačkanja u nesrpskim krajevima;

protiv nasilnog posrbljavanja, za nacionalni jezik u školi, na sudu i u vojsci u krajevima naseljenim Makedoncima, Slovencima, Albancima, Nijemcima, Mađarima, Rumunima i drugim nacionalnim manjinama;

protiv služenja u vojsci Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca, Albanaca itd. izvan njihovog zavičaja;

protiv rata i novog Versaja;

za bezodvlačno uspostavljanje pakta o uzajamnoj pomoći* sa Sovjetskim Savezom;

za ukidanje Zakona o zaštiti države;

---

* Na ovom mjestu je u tekstu precrtano »vojnog saveza«, a rukom dopisano »pakta o uzajamnoj pomoći«. — *Red.*

za amnestiju svih političkih i vojnih osuđenika;
za raspuštanje koncentracionih logora;
za mir bez kontribucija i aneksija.

Radni seljaci, poljoprivredni sezonski radnici, organizirajte što prije svoje akcione odbore radi lakše borbe protiv izrabljivača, tlačitelja i današnje krvave protunarodne vlade, koja hoće zemlju da preda njemačkim i talijanskim imperijalistima. Radni seljaci, poljoprivredni sezonski radnici, samo obaranje vlasti kapitalista i veleposjednika i njihove vlade, samo uspostava narodne vlade* s osloncem na savez radnika i seljaka može vas izbaviti od porobljavanja i tlačenja. Narodna vlada, vlada radnika i seljaka, koja proiziđe iz saveza radnika i seljaka, osigurat će vam zemlju, poništiti vaše dugove, izbaviti vas od poreskog pustošenja i nacionalnog ugnjetavanja. Dolje krvava vlada kapitalista i veleposjednika!

Živio savez radnika i seljaka, živjela narodna vlada — vlada radnika i seljaka! Živjela Komunistička partija Jugoslavije!

Pisano krajem 1940.
A-CK SKJ, Fond Autorski radovi (AR) 1/2

* Dalje u tekstu umjesto riječi »vlade«, koja je precrtana, dopisano je: »s osloncem na savez«. — *Red.*

RADNICI, RADNICE I NAMJEŠTENICI JUGOSLAVIJE!

Tridesetog decembra putem radija i 31. decembra 1940. god. putem novina režim Cvetković-Maček proglasio je raspuštanje klasnog sindikalnog pokreta URSSJ i svaki daljnji njegov rad.[309] Ovaj najnoviji zločinački napad od strane protunarodnog režima Cvetković-Maček na klasni sindikalni pokret jeste u isto vrijeme napad na čitavu radničku klasu Jugoslavije, jeste napad na gole živote radnika i njihovih porodica. To znači pokušaj da se obezglavi borba radnika u njihovoj svakodnevnoj borbi protiv svakim danom sve bezdušnijeg izrabljivanja; to znači pokušaj da se kapitalistima Jugoslavije osigura nesmetano nagomilavanje profita, bogatstva u periodu ovog, drugog imperijalističkog rata.

Radnici i radnice!

Režim Cvetković—Maček već odavno je pripremao ovaj zločinački udarac protiv vaših klasnih sindikalnih organizacija: on je najprije pokušao da hapšenjem i bacanjem u koncentracione logore vaših najboljih sindikalnih boraca oslabi i razbije vaše sindikalne organizacije; on je, dalje, pokušao da razbije vaš sindikalni pokret pomoću izdajničkih socijaldemokratskih vođa iz centrale URSS-a, koji su raspuštali ne samo pojedine sindikalne organizacije nego i čitave sindikalne saveze.[310] Ogavne sluge kapitalizma, socijaldemokratski izdajnički vođi, svim silama su pomagali policiji da onemogući vašu borbu za bolji komad kruha, denuncirali borbene radnike policiji i predavali ih u ruke krvnika, moljakali reakcionarne vlastodršce da već jednom obračunaju sa svima onima u klasnom sindikalnom pokretu koji stoje nepokolebljivo na braniku radničkih prava i, konačno, njihova drskost otišla je tako daleko da su ti izdajnici na čelu policije provalili u sindikalne prostorije u Mariboru, istjerali sve prave radničke predstavnike i zapečatili prostorije sindikata.[311] Ali sve to nije bilo dovoljno da oslabi borbeni elan radnika, da onemogući njihove štrajkove za poboljšanje njihovog života, i evo, režim je upotrijebio ovo posljednje sredstvo — zabranio je najjači sindikalni pokret Jugoslavije, vaš klasni sindikalni pokret, da bi na taj način skršio vašu borbu.

Radnici i radnice Jugoslavije!

Svi vi, radnici i radnice, u ma kojoj se sindikalnoj organizaciji nalazili — u URSSJ-u, HRS-u, JUGORAS-u, Jugoslovanskoj nacionalnoj strokovnoj zvezi ili ste uopće neorganizirani znajte da ovaj najnoviji zločinački čin vlade Cvetković—Maček nije uperen samo protiv radnika u URSS-u nego i protiv svih vas, protiv čitavog radnog naroda Jugoslavije. Znajte da reakcionarni režim Cvetković—Maček sada smatra da je tim svojim zlodjelom konačno postigao svoj cilj i cilj svih kapitalističkih izrabljivača Jugoslavije, tj. da je time onemogućio svaku vašu daljnju borbu i svaki otpor. Sada je na vama red da osujetite ovu podlu namjeru, sada je na vama red da dadete dostojan odgovor na ovaj udarac uperen na živote svih vas i vaših porodica.

Radnici i radnice Jugoslavije!

Radnici iz URSS-a, HRS-a, JUGORAS-a i svih drugih sindikalnih organizacija kao i neorganizirani radnici, ujedinite se u jedan borbeni front za odbranu klasnog sindikalnog pokreta. Dignite svoj moćni glas protiv ovog najnovijeg zločina protiv radničke klase. Ne dozvolite da neodgovorni protunarodni upravljači svojom samovoljom gaze najosnovnija prava radničke klase. *Organizirajte po fabrikama, radionicama i svugdje gdje radite vaše zajedničke akcije*: protestne štrajkove, mitinge, skupštine i proteste, šaljite protestne brzojave i predstavke beogradskim i zagrebačkim vlastodršcima protiv ovog bezakonja i tražite slobodu organiziranja i štrajkova, tražite ukidanje ove proturadničke odluke o raspuštanju klasnog sindikalnog pokreta itd.

Radnici i radnice!

Ne dajte da izrabljivači likuju; neka vaš odgovor na tu provokaciju bude taj da još tješnje zbijete svoje redove u fabrikama, radionicama i svugdje gdje radite u borbi za veće plate i bolje radne uslove. Kujte čvrsto borbeno jedinstvo svih radnika u ma kojoj se sindikalnoj organizaciji nalazili i dajte odlučan otpor kapitalističkim izrabljivačima. Vodite odlučno štrajkove za povećanje vaših mizernih plata i za bolje uslove rada. Reakcionarni, protunarodni režim se nada da je tim naletom na klasni sindikat uništio mogućnost štrajka, da je onemogućio svaku vašu borbu, ali vi dokažite da je obrnuto time što ćete još odlučnije braniti svoje živote i svoja prava. Režim bi htio »mir« za svoje ratnoprovokatorske ciljeve, kapitalisti bi htjeli »mir« za svoje nesmetano obogaćivanje, ali vi im dajte borbu, osujetite njihove planove. Vaš odgovor neka bude: jedinstvo svih radnika u fabrikama, radionicama

i svugdje gdje rade, jedinstvo radničke klase, jedinstvo izrabljivanih i ugnjetenih. Režim je htio onemogućiti da vi sebi izaberete svoje prave predstavnike u preduzećima — no neka vas to ne ometa — pristupite još složnije i energičnije biranju svojih pravih radničkih povjerenika. Izaberite svoje drugove u koje imate puno povjerenje i koji će zaista zastupati vaše interese.[312]

Radnici i radnice Jugoslavije!

Protunarodni režim Cvetković—Maček htio je zabranom klasnog sindikalnog pokreta obezglaviti vašu borbu, ali je on pri tome zaboravio da postoji Komunistička partija Jugoslavije, koja se ne da zabraniti i koja će voditi vašu borbu, koja će svim svojim silama pomagati vaše svakodnevne borbe. Zato vas Komunistička partija Jugoslavije poziva da zbijete svoje redove u jedan čvrsti borbeni front, jer samo jedinstvena i složna radnička klasa kao i čitav radni narod i nacionalno ugnjeteni pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije mogu izvojštiti svoja prava i bolju budućnost.

Živjelo jedinstvo radničke klase!

Živjela Komunistička partija Jugoslavije!

Dolje protunarodni režim Cvetković—Maček!

Dolje izdajnički socijaldemokratski vođi!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Pisano u Zagrebu prvih dana januara 1941.
»Proleter«, januar 1941, br. 1.

KOMUNIKE CK KPJ BR.5[313]

Januar 1941.

Narodi Jugoslavije proživljavaju u toku ovog imperijalističkog rata, a naročito posljednjih mjeseci vrlo teške časove. S jedne strane, prijeti Jugoslaviji neprestana opasnost izvana, od strane imperijalističkih osvajača i ratnih huškača iz obaju imperijalističkih blokova, kao i od strane ratnohuškačke akcije njihovih petokolonaških agenata u samoj zemlji. S druge strane, radne mase Jugoslavije pritisle su strašna skupoća, nestašica, zima i glad, a povrh svega toga još i nečuvena i bezobzirna reakcija protunarodne vlade Cvetković—Maček, koja svim svojim postupcima stvarno vodi jedinu brigu o tome kako će obezbijediti nezasitnim kapitalistima i ratnim špekulantima nesmetano obogaćivanje i izrabljivanje radnog naroda. U tom cilju protunarodna reakcionarna vlada ne preza ni pred kakvim terorom i nasiljem nad radničkom klasom i ostalim radnim masama, pa je tako zabranila 31. decembra 1940. god. i klasni sindikalni pokret URSSJ, koji čak i pod šestojanuarskom diktaturom nije bio zabranjen.[314]

Vlada Cvetković—Maček vodi takvu vanjsku politiku kakvu narod ne želi, protiv koje se radne mase bore, koja je štetna po narodne interese, koja ugrožava i samu nezavisnost naroda Jugoslavije. To je, s jedne strane, kolebljiva i u suštini neprijateljska politika prema Sovjetskom Savezu, a, s druge strane, politika manevriranja prema imperijalističkim blokovima, politika udvaranja i puzanja prema Osovini, a istovremeno gajenja potajnih nada u pobjedu englesko-amerikanskih imperijalista i šurovanja s engleskim ratnohuškačkim agentima u našoj zemlji. Takva politika je vanredno opasna za nezavisnost i mir naroda Jugoslavije. Sve više se bliži dan kada će produžavanje takve politike manevriranja postati nemoguće i svršit će se — ako narodne mase to pravovremeno ne spriječe — ili uvlačenjem naroda Jugoslavije u rat ili njihovim porobljavanjem. Vlastodršci Jugoslavije nastoje izvršiti svaki zahtjev osovinskih sila koji ide na štetu radnog naroda Jugoslavije. Nacionalsocijalistička vlada Rajha smatra, npr., da je u Jugoslaviji »boljševizam« odviše uzeo maha i preko svog agenta fon Herena (kao što se ovih dana desilo) tražila od reakcionarne vlade energične mjere »protiv boljševizma«.[315] Vlada Cvetković—Maček je, naravski, s veseljem brže-bolje ispunila taj zahtjev primjenjivanjem još žešćeg terora protiv radnog naroda

osjećajući podršku iz Berlina i Londona u svojoj terorističkcj akciji protiv vlastitog radnog naroda.

A zašto se nacional»socijalistička« vlada Rajha i protunarodna reakcionarna vlada Cvetković—Maček u Beogradu ujedinjuju u primjenjivanju oštrijih mjera »protiv boljševizma«? U čemu se sastoji taj boljševizam o kojemu govori nacional»socijalistička« vlada Rajha? 1. On se sastoji u tome što narod hoće osigurati sebi svoj kruh; on se sastoji u protivljenju radnog naroda da vlada Cvetković—Maček putem izvoza u Njemačku i Italiju potpuno liši najšire slojeve radnog naroda potrebnih namirnica za život; on se sastoji u sve žešćoj borbi masa za svoj goli život i za svoj opstanak. 2. On se sastoji u tome što 95 posto naroda u Jugoslaviji uporno traži oslonac na SSSR, smatrajući s pravom da će ih jedino spasti od osvajača; on se sastoji u tome što baš radnička klasa na čelu s Komunističkom partijom vodi tu dosljednu borbu protiv pete kolone, koja kod nas radi u interesu imperijalističkih ratujućih blokova; što vodi odlučno borbu protiv rata; što vodi odlučnu borbu protiv reakcionarnih, totalitarnih eksperimenata u Jugoslaviji itd.

Eto, to smeta reakcionarnim imperijalističkim razbojnicima u Berlinu, Rimu, pa i onima u Londonu, kao što smeta i cjelokupnoj reakcionarnoj buržoaziji u Jugoslaviji na čelu sa Cvetković—Mačekovom vladom. Eto, zbog toga se berlinska, londonska i beogradska vlada ujedinjuju u zajedničkoj mržnji prema borbi i težnjama radnih masa; zbog toga one najavljuju primjenjivanje oštrijih mjera prema »boljševizmu«, tj. protiv radnih masa. Tu je polazna tačka izdaje jugoslovenske kapitalističke klike nad narodima Jugoslavije, nad radnim masama, koje ubija glad. To je razlog da reakcionarna vlada Cvetković—Maček neprekidno koketira čas s jednim čas s drugim imperijalističkim blokom — već prema tome kakva je situacija — a uporno odbija da uspostavi zaista iskrene i tijesne prijateljske odnose sa SSSR-om, koji jedino može da nam obezbijedi nezavisnost. Taj dvolični odnos prema SSSR-u najbolje karakteriziraju izjave dvaju rukovodećih predstavnika reakcionarnog protunarodnog režima u Beogradu. Na upit da li Jugoslavija iskreno vodi prijateljsku politiku prema SSSR-u, Cvetković je odgovorio: »Pa, Sovjeti svakako misle da mi iskreno vodimo tu politiku«. A Maček je izjavio: »Naše veze sa Sovjetskim Savezom jesu prazna puška na ramenu.«[316] Drugim riječima, reakcionarna vlada Cvetković—Maček se nada da će prividno »prijateljskom« politikom prema SSSR-u donekle moći držati u šahu imperijalističke osvajače, ali da i ne misli ozbiljno i iskreno da vodi takvu politiku prema velikoj i nepobjedivoj zemlji socijalizma. Takva špekulantska dvoličnjačka politika je tuđa narodu, ona vrijeđa iskrene i duboke osjećaje koje gaje narodne mase Jugoslavije prema velikoj bratskoj zajednici sovjetskih naroda. Ali ta politika je istovremeno i štetna po narodne interese i opasna po nezavisnost naroda Jugoslavije. Protunarodne i reakcionarne vlasti u Berlinu, Rimu i Beogradu imaju pravo kada svoju borbu protiv radnog

naroda nazivaju borbom »protiv boljševizma«. Jeste, mi komunisti smo od početka sadašnjeg imperijalističkog rata stajali uz radničku klasu i radne mase i dosljedno mobilizirali sve svoje snage u toj sveopćoj narodnoj borbi. Mi komunisti i danas smatramo da je zadnji čas da se takvom stanju, koje prouzrokuje reakcionarna i narodu neodgovorna vlada Cvetković—Maček, učini kraj da bi se uklonila opasnost koja se nadvila nad našim narodima.

Mi pozivamo na zajedničku saradnju i u zajedničku borbu sve one koji se ne slažu s takvom neodgovornom politikom vlade Cvetković—Maček, koja vodi narode Jugoslavije u katastrofu, sve one koji su spremni da se zajednički s nama bore:

1. za sklapanje pakta o uzajamnoj pomoći sa SSSR-om, za tijesne kulturne i druge veze s tom najnaprednijom i najsnažnijom zemljom, koja jedina može da nas zaštiti pred imperijalističkim osvajačima;

2. za demokratizaciju zemlje, za slobodu organiziranja političkog i sindikalnog, za slobodu sindikalne akcije radničke klase, za slobodu zbora i tiska, za ravnopravnost nacionalno ugnjetenih naroda;

3. protiv rata, za mir bez aneksija i kontribucija, za aktivnu borbu protiv ratnohuškačkih akcija agenata obaju zaraćenih blokova, za nezavisnost naroda Jugoslavije uz otklanjanje saradnje s jednim i s drugim imperijalističkim blokom, a za oslanjanje na SSSR;

4. za stvaranje prave narodne vlade, koja će imati povjerenje naroda i koja će hitno poduzeti mjere za ostvarenje gornjih zahtjeva, koji su istovremeno i zahtjevi ogromne većine naroda Jugoslavije.*

Mi komunisti smatramo da je u ovom zadnjem času potrebno da se ujedine sve one snage koje su spremne da se bore za gornje zahtjeve, jer samo takvo jedinstvo bit će u stanju da spriječi neminovno srljanje u rat i u nacionalno ropstvo koje sprema narodima Jugoslavije vlada Cvetković—Maček. Međutim, mi komunisti smatramo, dalje, da će takvo borbeno jedinstvo zaista dovesti do rezultata samo onda *ako ono bude postignuto ne samo u vrhovima nego i iskovano odozdo u dubini narodnih masa.* Zato su komunisti dužni da na terenu, na selu i u gradovima, budu inicijatori i organizatori zajedničkih akcija jedinstvene borbe za ostvarenje ovih zahtjeva na dobrobit svih naroda Jugoslavije.

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Pisano u Zagrebu početkom januara 1941.
Objavljeno kao letak.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/2.

---

* O programskim zahtjevima KPJ u to vrijeme vid. i dokument na str. 207. u *Prilozima.* — *Red.*

NEKOLIKO NAPOMENA O DALMACIJI[317]

Poslije održavanja pokrajinske partijske konferencije drugovi u Dalmaciji uložili su veliki trud u provođenje u život odluka konferencije.[318] U tome su već pokazali izvjesne dobre rezultate.

Potrebno je, međutim, da drugovi u Dalmaciji, pored pojačanih napora u budućem partijskom radu, likvidiraju pojave oportunističkih i još zaostalih tuđih i antipartijskih shvaćanja i utjecaja koji vuku korijen iz ranijih nezdravih odnosa. Otklanjanje ovih pojava još će više doprinijeti jačanju partijske organizacije i njenog političkog utjecaja.

U prvom redu, ne treba nikako smetnuti s uma da su se u Dalmaciji, pod vidom partijskih članova, dugo krili antipartijski, tuđi i oportunistički elementi, koji su dolazili i do rukovodećeg utjecaja u Partiji, ali nisu provodili partijsku politiku. Oni nisu izgrađivali partijsku organizaciju, niti su čistili Partiju od tuđih i oportunističkih shvaćanja. Partijsko je članstvo bilo zapostavljeno i prepušteno samom sebi i tuđim malograđanskim shvaćanjima i utjecajima. Zaklanjajući se za pozicije legalnih mogućnosti vođenja političke borbe, ovi su ljudi vodili u stvari borbu protiv Partije i pravili strahovite političke greške na štetu Partije, radničke klase i radnog naroda uopće.

Masovna djelatnost partijske organizacije i njen sitan rad u masi, organiziranje masovne borbe za svakodnevne interese i životna pitanja i rukovođenje tom borbom kao jedan od glavnih zadataka partijske organizacije bili su napušteni.

Pod krinkom revolucionarnosti ti su ljudi zloupotrebljavali borbenost i revolucionarno raspoloženje radnih masa Dalmacije i trčali za jeftinim političkim efektima umjesto da putem akcija rade na jačanju klasnih pozicija i da organizaciono kroz partijsku organizaciju obuhvate borbenost i revolucionarno raspoloženje masa te tako omasove našu Partiju spremajući se za velike zadatke i borbe koje predstoje.

Posljedica takvog rada bilo je odalečenje partijske organizacije od masa i odalečenje partijske organizacije i radnih masa od svakodnevnih zahtjeva i akcija i, najzad, neuviđanje pravog puta borbe radničke klase i radnog naroda.

»Čista politička borba« stvarala je »vođe« i »vođice« i bila teren za grupašenje i frakcionaštvo, te nije ni mogla davati pozitivnih rezultata. Takva politika dovodila je mase do gubljenja vjere u uspjeh, jer među njima nije bilo partijske organizacije da ih klasno prosvjećuje, uči i

vodi. Kod klasno nesvjesnih, politički nerazvijenih i malograđanskih elemenata javljala su se očajnička shvaćanja o potrebi drugih sredstava za borbu. Tako se u Dalmaciji još može naići na anarho-trockistička nastrojenja za »direktnu akciju« i za akcije individualnog terora.

Za vrijeme nasilnog izbacivanja s posla obalskih radnika u Splitu prilikom donošenja naredbe o lučkom radu (17. oktobra 1940) i akcije solidarnosti svih radnika s obalskim radnicima protiv zvjerskog napada policije na radništvo i građanstvo, partijska je organizacija morala uložiti ogromne napore da spriječi pokušaje individualnog terora i upotrebu dinamita, da uvjeri ljude u potrebu provođenja konkretno donesenih odluka i da onemogući prekršaje discipline, bez koje se ne može zamisliti rukovođenje borbom masa.[319]

Treba spomenuti, isto tako, da su se prilikom zatvaranja Radničkog doma u Splitu i sada prilikom zabrane URS-ovih sindikata pojavili u različitim formama prijedlozi među radnicima da se treba oduprijeti čak i s oružjem u ruci.[320] Nesumnjivo je da ovo pokazuje jaku privrženost radnika pokretu i njihovu gotovost da za stvar radničke klase polože svoj život. Samo s takvom privrženošću i s takvom spremnošću na žrtve može naša Partija da privede pobjedi radničku klasu. Ali u ovom je to slučaju politička nezrelost pojedinih drugova radnika, koji ne uviđaju kako takvi postupci i takve žrtve ne odgovaraju općim interesima radničkog pokreta i uslovima, ciljevima i karakteru borbe koju naša Partija u danom trenutku vodi. Ti su drugovi podlegli štetnim, antipartijskim utjecajima.

Štetni su pojava i shvaćanje da svaka akcija — bez obzira na njen karakter i procjenu sredstava borbe kojima se može ishoditi* uspješno njeno provođenje — treba da posluži za forsiranje događaja i da dobije neizbježno i vidno oblik opće borbe za vlast. Neki misle da je to rad »za revoluciju«, jer da ova može u svaki čas i u svakoj akciji izbiti. Nije čudo da postoje takvi politički nepismeni ljudi koji ne znaju za razne oblike klasne borbe, ne znaju da revoluciju treba pripremiti, što zavisi od našeg rada u masama, od objektivnih političkih uslova borbe i odnosa klasnih snaga. Ali se ne smije dozvoliti da gornja mišljenja nađu odjeka u masi.

Zapostavljanje rada na pripremi i vođenju akcija po različitim zahtjevima i neshvaćanje političkog karaktera masovne borbe za rješavanje svakodnevnih pitanja u korist radnih masa dovodilo je do gubljenja iz vida postupnosti borbe, zrelosti događaja i same političke zrelosti masa, kao i do gubljenja same političke perspektive. Iz toga neizbježno slijedi i slabljenje organizacione i akcione sposobnosti pokreta.

Jedna je od najštetnijih pojava neshvaćanje i zapuštanje rada na stvaranju borbenog saveza radnika i seljaka. Ovo pitanje ima naročit

---

* Prema rus. исходить — postići (obezbijediti). — *Red.*

značaj u Dalmaciji, gdje je naša Partija uspjela da prodre na selo i stvori ondje niz partijskih organizacija.

Hrvatski narod i njegovu oslobodilačku borbu izdalo je gospodsko vodstvo HSS-a. Hrvatski seljaci uviđaju da sporazum hrvatske i srbijanske gospode ide protiv njihovog interesa i sve im više otežava položaj i život, te da je politika sporazuma gospodarska, reakcionarna i protunarodna. Zato seljačke mase napuštaju gospodska vodstva i stranke.

Naša Partija, koja je bila u prvim redovima i na čelu borbe hrvatskog narodnog oslobodilačkog pokreta i borbe za bolji život radničke klase i radnog naroda, produžava tu borbu uvlačeći u nju nezadovoljne široke mase seljaka otrgnute od utjecaja reakcionarnih buržoaskih vodstava i stranaka. Komunisti se ne boje izići pred mase sa svojim parolama, jer narodne mase traže našu Partiju. Borba režima protiv »boljševizma« je borba reakcije protiv napretka.

Pored političke djelatnosti na selu treba razviti i pomoći borbu seljaka protiv svakodnevnog pogoršavanja njihovog života, protiv gladi, skupoće, poreza, »Prizada«, »Pogoda« i špekulacije, i u ovim ekonomskim akcijama tumačiti seljacima da će oni jedino u savezu s radnicima zauvijek izvojevati svoja prava. Vođenjem zajedničkih ekonomskih i političkih akcija radnika i seljaka najbolje će se učvrstiti borbeni savez radnika i seljaka.

Ne smije se dogoditi ono što se dogodilo u nekim mjestima Dalmacije. Tamo su neki naši drugovi na poziv mjesnih predstavnika HSS-a koji su u opoziciji prema gospodskom vodstvu, ali su još u HSS-u, kandidirali ljude za mjesnu upravu i pomagali stvaranje organizacije HSS-a. To se smatralo uspjehom, jer se — kažu — jača opozicija u HSS-u i sprečava da seljaci, bivši pripadnici HSS-a, ne padaju pod utjecaj frankovaca. Međutim, taj uspjeh predstavlja politički gubitak, jer se stvara legitimacija gospodskom vodstvu HSS-a da pokaže kako ima korijena u narodu. Ovdje se baš pružala prilika da se na osnovi naše parole ostvari u praksi savez radnika i seljaka, koji bi iznio svoje zahtjeve i prema gospodskom vodstvu HSS-a i banskoj vlasti, vodio borbu za njihovo ostvarenje.

Naša je Partija duboko ukorijenjena u radničkoj klasi i radnom seljaštvu Dalmacije. Naši drugovi moraju biti zbog toga naročito budni i otklanjati sve ono što nas od radnih masa i njihove borbe može razdvajati. Naša partijska organizacija u Dalmaciji već se može osloniti na iskustvo odanih partijaca, na nove snage čestitih i borbenih radnika i seljaka, na požrtvovani rad drugarica žena i na stalni priliv mladih i punih poleta drugova iz SKOJ-a, te može ubuduće s pojačanom snagom osigurati daljnje dosljedno provođenje u život političke linije naše Partije.

Pisano u Zagrebu početkom januara 1941.
»Srp i čekić«, siječanj—veljača
1941, br. 1—2

[PROTIV PROŠIRENJA RATA NA BALKANU — ZA SLOBODU I RAVNOPRAVNOST MAKEDONSKOG NARODA][321]

Već tri mjeseca bjesni krvavi ratni požar na Balkanu. Na leđima grčkog i albanskog naroda imperijalistički osvajači se međusobno razračunavaju. Već preko tri mjeseca strijepe ostali narodi na Balkanu, a u prvom redu bugarski narod i narodi Jugoslavije pred strašnom ratnom opasnošću, koja prijeti da ih zahvati, jer se i jedan i drugi imperijalistički blok svim silama trsi da uvuče balkanske narode u rat na svoju stranu. Agenti jednog i drugog imperijalističkog bloka i reakcionarne klike* u pojedinim zemljama Balkana rade svim silama u tome pravcu. Pravi se pritisak prijetnjama i obećanjima; iskorištavaju se razne suprotnosti koje postoje između samih balkanskih država koje potiču još iz prošlog imperijalističkog rata, a koje su stvorili u Versaju engleski i francuski imperijalisti zbog toga da se onemoguće sloga i jedinstvo malih balkanskih naroda i na taj ih način lakše drži u polukolonijalnoj zavisnosti.[322] Njemački i talijanski imperijalisti sada nastoje demagoški iskoristiti te suprotnosti pod izgovorom da su oni za likvidaciju versajske nepravde. Pri tome iskorištavaju bugarske imperijaliste, bodre ih i guraju da povedu bugarski narod u rat za interese njemačkih i talijanskih imperijalista, kojima je cilj da porobe sve balkanske narode i učvrste svoju bazu za daljnje nadiranje na istok. Kao moneta za potkusurivanje ili, bolje reći, mamac za uvlačenje bugarskih imperijalista u rat — za postignuće toga cilja osovinskih sila treba da posluži napaćeni makedonski narod. Makedonija, oko koje se svađaju jugoslovenski, bugarski i grčki imperijalisti, trebalo bi da postane žarište krvavih, bratoubilačkih borbi za interese imperijalističkih osvajača, a na štetu i propast nezavisnosti malih balkanskih naroda. U isto vrijeme dok Osovina gura bugarske imperijaliste u rat, ne miruju ni agenti engleskih imperijalista i velikosrpski šovinisti** u Jugoslaviji; i ovi rade svim silama na tome da uvuku Jugoslaviju u rat, da narodi Jugoslavije u bratoubilačkom ratu ginu i prolijevaju krv za interese engleske finansijske oligarhije.

Narodi Bugarske i Jugoslavije ne smiju dozvoliti da dođe do toga međusobnog pokolja radi nove podjele Makedonije, koja stenje pod

* Riječi »i reakcionarne klike« autor je naknadno dopisao rukom. — *Red.*

** Riječi »velikosrpski šovinisti« autor je takođe dopisao naknadno, rukom. — *Red.*

velikosrpskim i grčkim ugnjetavanjem, da bi onda prešla pod isto takvo ugnjetavanje od strane bugarskih imperijalista, ili, što bi se vjerovatno i dogodilo, da u toj bratoubilačkoj borbi izgube svoju nezavisnost i bugarski narod i jugoslovenski narodi i da zajedno s makedonskim i ostalim narodima Balkana padnu pod jaram velikih imperijalističkih ugnjetača.

Makedonci nisu ni Srbi, ni Bugari, ni Grci; oni su Makedonci. Kao poseban narod* imaju pravo na samoodređenje do otcjepljenja, imaju pravo na svoju slobodu i samostalnost kao i svi ostali narodi na Balkanu. Pod vodstvom komunista Makedonije makedonski narod vodi borbu za svoja prava i svoje oslobođenje.** Prema tome, narodi Jugoslavije, Bugarske i Grčke ne smiju dopustiti da budu sukrivci ugnjetavanja i uništavanja makedonskog naroda koje sprovodi buržoaska reakcija tih zemalja. Naprotiv, narodi Jugoslavije, Bugarske i Grčke moraju se zajednički s makedonskim narodom boriti za njegovo potpuno oslobođenje od jugoslovenskog, grčkog ili bugarskog jarma. Komunistička partija Jugoslavije i Komunistička partija Grčke treba da stanu na čelo oslobodilačkog nacionalnog pokreta makedonskog naroda za njegovo oslobođenje i ujedinjenje. Bugarski komunisti treba da vode borbu protiv pokušaja svojih imperijalista da pomoću osovinskih imperijalista podjarme makedonski narod i da s tom namjerom strovale bugarski narod u rat na strani osovinskih sila da vadi za njih kestenje iz vatre.

Ukoliko postoje nepravde nanešene Versajskim mirovnim ugovorom bugarskom narodu, one se ne mogu pravedno riješiti ratnim pokoljem i međusobnim istrebljenjem bugarskog, grčkog i jugoslovenskih naroda, već bratskim sporazumom u interesu naroda na Balkanu, a ne u interesu imperijalističkih ratujućih velesila. Bugarski i jugoslovenski komunisti odlučno ustaju protiv imperijalističkih apetita svojih buržoazija i protiv svakog pokušaja tih buržoazija da narode tih zemalja upletu u ovaj imperijalistički rat; *komunističke partije Jugoslavije i Bugarske traže nacionalnu slobodu makedonskog naroda, bore se za nju i odlučno se protive svakom daljnjem porobljavanju naroda Makedonije.* Okupljajući sve progresivne i istinske rodoljubive elemente makedonskog naroda u borbi za njegovu ravnopravnost i slobodu, komunističke partije Jugoslavije, Grčke i Bugarske na čelu toga nacionalnog oslobodilačkog pokreta treba da vode upornu borbu protiv raznih terorističkih bandi kao što su mihajlovisti,*** srpski četnici, makedonski izdajnici iz redova makedonske buržoazije*** i drugi agenti koji rade u interesu stranih imperijalističkih sila;[323] treba da vode upornu borbu protiv svih onih reakcionarnih elemenata makedonske buržoazije koji su u

* Riječi »Kao poseban narod« — autor je dopisao naknadno. — *Red.*

** Cijelu ovu rečenicu autor je dopisao naknadno. — *Red.*

*** Riječi između zvjezdica autor je dopisao naknadno. — *Red.*

službi talijanskog ili kojeg drugog imperijalizma otkrivajući pred makedonskim narodom njihove prave ciljeve. Makedonski narod može izvojštiti svoja prava samo zajednički s ostalim narodima Jugoslavije, Bugarske i Grčke na čelu s komunističkim partijama u borbi za mir, za nezavisnost, za slobodu, demokratska prava radnog naroda, za nacionalna prava i slobodu svih ugnjetenih naroda, osobito Jugoslavije.

U interesu je mira među balkanskim zemljama, u interesu je očuvanja nezavisnosti balkanskih zemalja da se balkanski narodi oslone na veliku, jaku i miroljubivu zemlju, *na SSSR, da zaključe pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom.* U tom cilju komunističke partije Bugarske i Jugoslavije pozivaju sve miroljubive, demokratske i napredne snage svojih zemalja da se okupe i vode zajedničku borbu za tijesne bratske veze između bugarskog naroda i jugoslovenskih naroda, da vode zajedničku borbu protiv svojih imperijalista, koji su agenti i oruđe u rukama imperijalističkih osvajača.

Živjeli bratstvo i sloga naroda Bugarske i Jugoslavije i* svih naroda na Balkanu!

Živjele sloboda i ravnopravnost makedonskog naroda!

Živio Sovjetski Savez, borac za mir i zaštitnik malih naroda!

Dolje imperijalistički osvajači!

Dolje agenti Berlina, Rima i Londona!

Pisano početkom januara 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/18

* Nastavak ove parole autor je dopisao naknadno. — *Red.*

NOVI NALET NA KLASNE SINDIKALNE ORGANIZACIJE U JUGOSLAVIJI

Zabranom Komunističke partije Jugoslavije reakcionarnim Zakonom o zaštiti države avgusta 1921. godine a stvarnom zabranom djelovanja »Obznanom« proglašenom na Silvestrovo 1920. godine kapitalistička klasa u zemljama Jugoslavije s reakcionarnim vladama izvršila je već treći juriš na klasne sindikalne i kulturne organizacije radničke klase.[324]

Na Silvestrovo 1920. godine zabranjene su klasne sindikalne i kulturne organizacije u cjelini i proglašena je »Obznana« protiv radničke klase. Šestog januara 1929. godine zabranjeni su Nezavisni radnički sindikati, dok je sindikalnim i kulturnim organizacijama u sklopu URS-a ostavljena izvjesna sloboda legalnog djelovanja. Trideset prvog decembra 1940. godine, na Silvestrovo, reakcionarna vlada Cvetković—Maček zabranila je djelovanje klasnom sindikalnom pokretu URS-a, dok je djelovanje kulturnoj zajednici* bilo zabranjeno još ranije.[325]

Nad radničkom klasom u zemljama Jugoslavije primjenjivan je nečuven teror već dvije decenije. U Makedoniji i Crnoj Gori, u ovim zemljama gdje je stvoreno groblje od čitavih krajeva i naselja da bi se te narode nacionalno i kulturno podjarmilo, u tim zemljama gdje se vrši nečuveno izrabljivanje radničke klase, gdje rade djeca za 1 dinar na dan, gdje je prosječna nadnica 10—15 dinara dnevno — sindikalne organizacije nisu bile dozvoljavane. Prikupljanje članarine i ubiranje markica za legalne saveze proganjalo se po Zakonu o zaštiti države. U ostalim zemljama — Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Vojvodini sprečavano je slobodno djelovanje klasnim sindikalnim organizacijama. I u ovim zemljama članovi klasnih sindikata nacionalnih manjina i raznih nacija nisu mogli vršiti saobraćaj na svom jeziku. Zabranjivale su se podružnice s motivacijom da su članovi uprava ne-Jugosloveni. Mjesna pravila legalnih saveza nisu bila potvrđivana u većini slučajeva s motivacijom da osnivači ne daju garancije da će se rad društva kretati u okviru pravila i postojećih zakona.

Vlada Cvetković—Maček vršila je i vrši progone radničke klase. Ona je pogoršala uredbe i naredbe pređašnjih vlada i donijela nove.

* Imaju se na umu radničke kulturno-umjetničke organizacije i udruženja. — *Red.*

Radnici u aeronautičkim poduzećima ne mogu se koristiti odredbama Zakona o zaštiti radnika. Željezničkim radnicima nije se dala i ne daje se mogućnost organiziranja. Pravo štrajka je zabranjeno u svim državnim poduzećima, kao i u svim većim poduzećima, strukama i privrednim grupama od općeg značaja.[326] Sloboda zbora i dogovora, štampe i udruživanja je ograničena, tj. te slobode su za kapitalističku klasu i njene ekspoziture HRS, JSZ i NSZ, JUGORAS itd. Za klasne sindikalne organizacije su te slobode dokinute. Omladini i lučkim radnicima onemogućeno je pravo da odlučuju o svojim nadnicama, radnim uslovima, a lučkim radnicima je raspušten i njihov savez. Prostorije URS-ovih organizacija u Splitu, Mostaru, Vukovaru i Vinkovcima su zapečaćene. Potsavezu građevinara za Sloveniju i velikom dijelu podružnica ostalih saveza u svim zemljama Jugoslavije zabranjen je rad.[327] Radničke komore i javne berze rada predane su vođama iz HRS-a, JUGORAS-a, JSZ-a, NSZ-a i prirezi koje plaćaju samo radnici povišeni su duplo. U okružne urede postavljeni su komesari. Prinosi povećani, a prava osiguranika smanjena. Milijunske svote radničkog novca upotrebljavaju se za korumpiranje raznih tipova i izdržavanje režimsko-poslodavačkih organizacija preko radničkih komora. Milijunske svote na koje radnici imaju pravo u nezaposlenosti daju se kapitalistima preko javnih berza rada i okružnih ureda; desetke milijuna guta potkupljeni režimsko-kapitalistički birokratski aparat u socijalnim institucijama.[328]

Reakcionarna i protunarodna vlada Cvetković—Maček nakon niza poduzetih mjera i progona radničke klase u zemljama Jugoslavije organizirala je i pokolj radnika na beogradskim, zagrebačkim i splitskim ulicama. Ona je prolila radničku krv i najzad okrunila ove progone raspuštanjem klasnih sindikalnih organizacija URS-a, i to upravo na Silvestrovo 1940. godine, na dvadesetu godišnjicu prvog naleta na radničku klasu i njene klasne organizacije u zemljama Jugoslavije. Vlada Cvetković—Maček brani krupnokapitalističke interese, a narodima Jugoslavije priprema glad, bijedu i siromaštvo. Krupnokapitalistički interesi diktirali su zabranu klasnih sindikalnih organizacija na Silvestrovo 1920. godine. Gramžljiva buržoazija srpska, hrvatska, slovenačka i bosanski begovi u zajednici s krupnokapitalističkim kartelima htjeli su se bogatiti na milijunima žrtava radnog naroda poslije novog imperijalističkog rata, kao što su se bogatili i za vrijeme rata. Ujedinjena radnička klasa u zemljama Jugoslavije u svom borbenom poletu bila je glavna prepreka za kapitalističko bogaćenje na račun radnika i radnog naroda.

Kapitalisti se hoće bogatiti i u ovom, drugom imperijalističkom ratu. Vlada Cvetković—Maček je njihov žandar. Ona je omogućila krupnim kapitalistima da stvore krupnokapitalistička poduzeća »Prizad«, »Pogod« i »Pohit«.[329] Ova poduzeća je zakonom zaštitila i ovlastila ih da prinudno jeftino kupuju od seljaka poljoprivredne produkte, pa da ih prodaju za 250% skuplje. Ona kapitalističkim špekulantima dopušta

nesmetano povišenje cijena. Oborila je inflacijom kupovnu moć dinara i tako je svojom krupnokapitalističkom politikom prouzrokovala skupoću, osigurala milijunske profite krupnim kapitalistima, a radnom narodu priredila glad, bijedu i siromaštvo.

Klasni radnički sindikalni pokret bio je prepreka za kapitalističko bogaćenje, ratne špekulante, nabijače cijena i pripreme da se narodi Jugoslavije uvuku u rat na strani imperijalističkih razbojnika. Klasni sindikalni pokret ujedinjavao je borbu radničke klase.*

Borbeni polet radničke klase imao je sve veću vodeću ulogu u oslobodilačkoj borbi potlačenih naroda u Jugoslaviji i u borbi radnog naroda za bolji život i političke i nacionalne slobode.

Kapitalističke reakcionarne vlade pokušavale su spriječiti borbu radničke klase i njenu vodeću ulogu u oslobodilačkoj borbi potlačenih nacija i u borbi radnog naroda za bolji život i veće političke slobode. Zato su formirale svoje (nacionalne) sindikalne organizacije i oslanjale se na svoje agente u URS-u, vođe socijaldemokrata. I jedni, i drugi i treći raspirivali su šovinističku borbu među radnicima, izdavali su radničke štrajkove, razjedinjavali su radničku klasu i pomagali reakcionarnim vladama i kapitalističkoj klasi u naletu na radničku klasu.

Kako je vodila kurs progona radničke klase kapitalistička klasa, tako su nastupali i vođi socijaldemokrata i vođi HRS-a, JUGORAS-a, JSZ-a, NSZ-a itd. Vođi socijaldemokrata su isključivali pristalice jedinstva i URS-a, raspuštali čitave podružnice, formirali neku svoju zajednicu van URS-a, a kao članovi IO URS-a isključivali su čitave saveze iz URS-a, denuncirali su policiji pristalice jedinstva, javno se odricali URS-ovog pokreta itd.**[330]

Radnička klasa je, poslije prvog naleta uspjela obnoviti legalni klasni sindikalni pokret, koji je postao snažan faktor u ujedinjujućoj

---

* U nastavku slijedi tekst koji je u originalu precrtan: »On je bio organizacioni centar za okupljanje i ujedinjavanje čitave radničke klase u zemljama Jugoslavije. Preko klasnih sindikalnih organizacija vodila je radnička klasa borbu za bolje uslove života. U toj borbi ona se školovala i tako su klasni sindikati sve više postajali i škola socijalizma.« — *Red.*

** Slijedi tekst koji je u originalu precrtan: »Hrvatska buržoazija je obnovila HRS u borbenom poletu radničke klase za obnavljanje nezavisnih radničkih sindikata. Ona je obustavila djelovanje HRS-a zabranom HSS-a i obnovila je ponovo s borbenim poletom radničke klase u URS-ovim sindikatima, a srpska buržoazija je formirala JUGORAS namjesto Jevtićevih jugoslavenskih nacionalnih sindikata.[331]

Iako je kapitalistička klasa izvršila nalet 1920. godine na Silvestrovo, iako je počela stvarati svoje »nacionalne« radničke organizacije, i usprkos pomoći njezinih slugu socijaldemokrata, koji su za to primili radničkoj klasi zaplijenjenu imovinu i radničke domove, iako su vođi socijaldemokrata i vođi »nacionalnih sindikata« sijali šovinističku mržnju i borbu među radnicima, ipak kapitalistička klasa nije uspjela ugušiti borbu radničke klase i spriječiti ujedinjavanje borbe čitavog radnog naroda u zemljama Jugoslavije na čelu s radničkom klasom za nacionalne i građanske slobode.« — *Red.*

borbi čitavog radnog naroda.[332] Radnici su uspjeli poslije drugog naleta stvoriti klasno jedinstvo u URS-u i poveli su akcije za odbranu golog života.[333] Akcijama u godinama od 1934. do 1936. spriječili su daljnje snižavanje nadnica i utvrdili minimalne nadnice putem kolektivnih ugovora.[334] Ova akcija se nastavila uprkos svim zaprekama i teroru. Iz godine u godinu ugovori su produljivani i nadnice povišavane. Radnici su već 1936. godine sklopili 400 kolektivnih ugovora, koji su obuhvatili 500 000 radnika. Godine 1940. poveli su 500 tarifnih pokreta u Hrvatskoj i Sloveniji i preko 300 u ostalim zemljama. Na ranija povišenja nadnica povisili su nadnice za 30% u Hrvatskoj, a u ostalim zemljama od 20% naviše. Branili su stopu po stopu osnovna prava radničke klase na život i rad. Štrajkovi u Srbiji, Hrvatskoj, Dalmaciji i Sloveniji najbolji su dokaz spremnosti radničke klase za odbranu njezinih prava. S borbom klasno svjesnih radnika razvila se i borba naroda u Jugoslaviji za bolji život, za njegove političke i nacionalne slobode. O tome pak govore mnoge akcije seljaka, maloobrtnika, državnih i samoupravnih činovnika i najmještenika, te naroda makedonskog, crnogorskog, hrvatskog, slovenačkog i srpskog.

I baš zato što su radnici organizirani u URS-u branili svoja prava, što se bore protiv imperijalističkog rata, ratnih špekulanata i nabijača cijena, oni brane i interese radnika začlanjenih u HRS-u i JUGORAS-u i interese čitavog radnog naroda. Vođi HRS-a, JUGORAS-a i socijaldemokratski vođi u URS-u nisu više mogli sprečavati bratimljenje radnika u tvornicama i radionicama. Klasno jedinstvo radnika se učvršćivalo i kapitalističke sluge u HRS-u, JUGORAS-u i URS-u nisu mogle dati garancije svojim gospodarima da će onemogućiti jedinstvene akcije radnika.

Buržoaziju je uhvatio strah pred rastućim simpatijama radnog naroda u svim zemljama Jugoslavije za Sovjetski Savez i njegovu politiku mira. Hrvatska buržoazija — ne izvršivši nijedno obećanje dano hrvatskom narodu — izgubila je oslonac u njemu. Zato traži pomoć od međunarodne reakcije. Vjerno izvršava sve naloge kapitalističke reakcije i uvodi najreakcionarnije metode vladanja u Hrvatskoj. Stvorila je sporazum s reakcionarnom buržoazijom srpskom, slovenačkom i s bosanskim begovima.[335] To su razlozi raspuštanja slobodnih radničkih sindikata URS-a u svim zemljama Jugoslavije.

Međutim, ni udarcem koji je buržoazija zadala radničkoj klasi na Silvestrovo 1920. godine, ni onim od 6. januara 1929. godine nije postigla svoj cilj — obezglavljenje radničke klase i ugušenje radničke borbe, a još manje će to uspjeti danas,* kada je radništvo svojim dosadanjim akcijama pokazalo da je spremno braniti svoje životne interese. Pored toga, dvadesetogodišnjim iskustvom oboružani proletarijat još

* U nastavku ranije bilo napisano: »Kada je položaj radnih masa strašniji nego ikad«, pa je to autor precrtao i naknadno dopisao gornji tekst. — *Red.*

će smjelije odbiti taj udarac i nastaviti borbu pod vodstvom junačke Komunističke partije Jugoslavije.

Za veće nadnice, a protiv imperijalističkog rata, skupoće i ratnih špekulanata!

Za otvaranje i slobodno djelovanje slobodnih klasnih radničkih sindikalnih organizacija!

Za slobodu organiziranja, skupština, dogovora i štampe, a protiv uvođenja korporativnog sistema!

Za neodložan i slobodan izbor radničkih povjerenika, a protiv režimsko-poslodavačkih povjerenika, koje će postavljati vođe HRS-a i JUGORAS-a!

Za raspuštanje koncentracionih logora i tzv. radnih jedinica i za puštanje na slobodu naših drugova koji su tamo samo zato što su se borili za prava radnog naroda, za ukidanje uredbe o koncentracionim logorima!

Za ukidanje uredbe o lučkom radu!

Za ukidanje uredbe o minimalnim nadnicama, rješavanju radnih sporova, kao i svih reakcionarnih uredaba, naredaba i zakona!

Da živi jedinstvo radničke klase!

Pisano u toku januara 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/5

OKRUŽNICA BR. 1[336]
SVIM PARTIJSKIM ORGANIZACIJAMA

Dragi drugovi,

Mi smo već u našem proglasu* u vezi sa zabranom klasnog sindikata URSSJ-a u najkrupnijim potezima ocrtali zadatke koji sada stoje pred radničkom klasom Jugoslavije. U vezi s tom zabranom, u ovom pismu mi vam podrobnije obraćamo pažnju u pogledu daljeg rada naših partijskih organizacija: na organizovanju svakodnevnih borbi radnika za bolje plate i uslove rada, na stvaranju borbenog jedinstva svih radnika po preduzećima, na mobilizaciji čitave radničke klase u borbi za njena prava itd.

Sa zabranom URSSJ-a režim Cvetković—Maček zadao je radničkom pokretu u Jugoslaviji prilično jak udarac, ali taj će udarac utoliko brže izgubiti svoj efekat ukoliko ćemo mi u najskorije vrijeme znati i moći pregrupisati svoje snage i pravilno primijeniti nove metode rada kod mobilizacije širih slojeva radnika u borbu za njihove svakodnevne interese. Mi smo već i u proglasu naglasili što je htio režim postignuti tom zabranom, naime onemogućiti štrajkove i tarifne pokrete radnika u periodu ovog drugog imperijalističkog ıata, u periodu strahovitog poskupljavanja svih namirnica potrebnih za život, u periodu neobuzdane želje kapitalističkih izrabljivača i lihvara za brzim obogaćivanjem i nagomilavanjem bogatstva s leđa radnog naroda Jugoslavije. Klasni sindikalni pokret bio je tome smetnja zato jer je on dosljedno vodio štrajkaške akcije i tarifne pokrete, usprkos sabotaži socijaldemokratskih vođa, jer je jedino klasni sindikalni pokret svojim primjerima organizacije i vođenja štrajkova i tarifnih pokreta sve više zadobijao simpatije svih radnika, pa i onih koji su silom prilika organizovani u raznim poslodavačkim organizacijama. Režim je tačno vidio da klasni sindikalni pokret URSSJ usprkos svim smetnjama kapitalističkih slugu, socijaldemokratskih vođa, postaje sve više centar, jezgro oko koga se stvaralo borbeno jedinstvo u fabrikama i radionicama.

Da ne bi kapitalistički izrabljivači na čelu s reakcionarnom vladom Cvetković—Maček mogli sada likovati misleći da su tom zabranom

---

* Vid. str. 121—123. — *Red.*

postigli svoj cilj i da će od sada moći po miloj volji izrabljivati radnike, potrebno je uložiti sve naše snage da im se poremete te nade. *Potrebno je pojačati rad na stvaranju borbenog jedinstva svih radnika, potrebno je stvarati u svim fabrikama, radionicama i drugim preduzećima odbore jedinstva radnika, u kojima i oko kojih će se okupljati svi radnici, bili oni organizovani u ma kojoj organizaciji, HRS-u, JUGORAS-u,** JSZ-u, NSZ-u pristalice klasnog sindikalnog pokreta ili neorganizovani itd.

Odgovorna zadaća rukovođenja tim radom i radničkom ekonomskom borbom sada je pala u cjelini na našu KP, na naše partijske organizacije, na članove Partije. Da bi naše partijske organizacije mogle izvršiti ove odgovorne zadatke, potrebno je da članovi Partije budu tačno upućeni u to kako će se organizovati i voditi ta borba. Bilo bi sasvim pogrešno stvarati takve organizacione oblike, koji bi ličili na nelegalne sindikate. Treba biti načisto s tim da mi danas ne stvaramo *nikakve nelegalne sindikate.* To bi samo značilo sektaško izolovanje jednog dijela najsvjesnijih radnika od ostale radničke klase. URSSJ, koji je zabranjen, ne smije da prelazi sada u nelegalnost kao nelegalna organizacija, iako njegovi članovi treba da budu na okupu po fabrikama, radionicama i ostalim preduzećima. *Tu oni treba da budu jezgro borbenog jedinstva.* Oni treba da budu svugdje gdje ima radnika, kvasac iz koga će niknuti pravo jedinstvo radničke klase. Međutim, odbori jedinstva po preduzećima treba da se stvaraju ne samo od komunista i članova zabranjenog URSSJ-a već i od najborbenijih elemenata iz HRS-a, JUGORAS-a, JSZ-a, NSZ-a, neorganizovanih radnika i tako dalje. Članovi zabranjenog** URSSJ-a sada se još jače i smjelije moraju povezati i s ostalim radničkim masama. Na komuniste pada od sada još veća odgovornost i zbog toga što oni moraju držati na okupu najsvjesniji dio radnika, radnike iz URSSJ-a ne putem knjižica i markica, već putem aktivizacije tih radnika po preduzećima i putem organizovanja i vođenja štrajkova i tarifnih pokreta. Članovi zabranjenog** URSSJ-a ne plaćaju više članske uloge, već daju dobrovoljne priloge za *borbeni fond.* No taj dobrovoljni borbeni fond ne ubira se samo od članova zabranjenog** URSSJ-a već i od ostalih radnika, pa i od članova HRS-a, JSZ- a,NSZ-a, itd. Taj se fond upotrebljava za podupiranje štrajkujućih radnika itd.

Pošto zabranjeni URSSJ ne prelazi u nelegalnost, to, prema tome, ne postoji ni njegovo rukovodstvo, već čitavim radom i borbom radnika rukovodi Komunistička partija preko sindikalne komisije pri CK KPJ.[337] Svi veći i važniji štrajkovi moraju se voditi s odobrenjem CK KPJ, a za čitav rad oko organizacije štrajkova odgovaraju partijske jedinice po preduzećima i mjesni ili okružni komiteti na čijoj se teritoriji vode štrajkovi. Da bi CK mogao donijeti hitnu i pravilnu odluku o

---

* Sva podvlačenja u ovoj *Okružnici* izvršena su u originalu rukopisa. — *Red.*

** Na ovim mjestima je u originalu omaškom napisano »zagrebačkog« umjesto »zabranjenog«, kako očigledno proizlazi iz konteksta cjelokupnog teksta. — *Red.*

pitanju velikih štrajkova, potrebno je da mu se na vrijeme pošalje tačna slika stanja dotičnog preduzeća itd. Osim centralne sindikalne komisije, stvaraju se i pokrajinske i mjesne sindikalne komisije, kod partijskih tijela, koje pod neposrednom kontrolom i rukovodstvom Partije vrše svoj rad na organizovanju svakodnevnih borbi radnika.

Osim tih mjera radi osiguranja uspješne borbe radnika, potrebno je da se svi članovi Partije i organizacije mnogo više zainteresuju i angažuju na radu među neklasnim sindikalnim organizacijama HRS, JUGORAS, JSZ, NSZ itd. Zbog toga je potrebno da komunisti i najsvjesniji radnici po uputima odgovarajućih part[ijskih] tijela *stupe u te organizacije i unutra rade na aktiviziranju članova tih organizacija* i aktiviraju borbe za poboljšanje svojih uslova i protiv volje vođa tih organizacija, koji su poslodavački agenti.

Radeći uporno na izvršenju zadataka koje smo naprijed naveli, komunisti moraju i dalje neprekidno mobilizirati najšire mase radnika u borbu za slobodno sindikalno organizovanje, to jest za slobodan rad klasnog sindikalnog pokreta, protiv bezakonja i progona radničke klase.

Da bi režim i poslodavci sa zabranom klasnog sindikalnog pokreta URSSJ-a pretrpjeli potpuni neuspjeh, potrebno je da komunisti i članovi zabranjenog URSSJ-a napregnu sve snage kako bi u fabrikama i preduzećima kod izbora radnici sebi izabrali najborbenije drugove, pristalice borbenog jedinstva radnika. Na tome pitanju treba raditi hitno dok ne bude kasno.

Eto, to su nekolike napomene članovima KPJ za rad na tom važnom sektoru, koji je ne samo od velikog značaja za uspješnu borbu radnika nego i za razvitak KPJ, za njeno povezivanje s masama radnika, za revolucionisanje najizrabljenijeg dijela radnog naroda.

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Pisano u drugoj polovini januara 1941.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/4

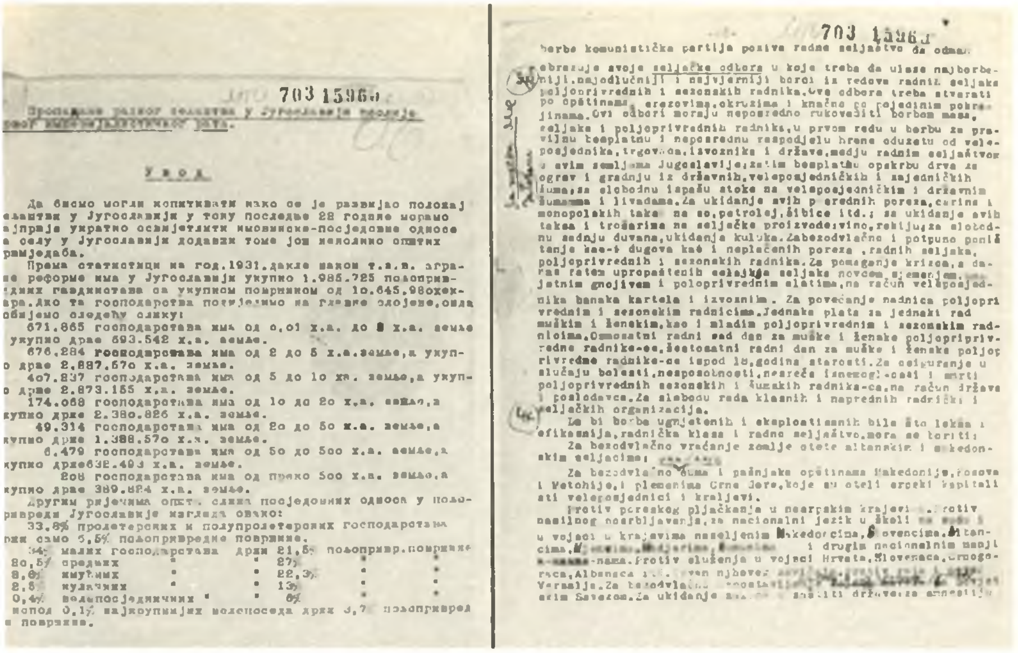

703 15960

Пропадање радног сељаштва у Југославији послије [illegible] империјалистичког рата.

Увод.

Да бисмо могли копиткивати како се је развијао положај [illegible]ељаштва у Југославији у току последње 22 године морамо [н]ајпрвије укратно освијетлити имовинско-посједовне односе [н]а селу у Југославији додавши томе још неколико општих [п]римједаба.

Према статистици на год.1931.дакле након т.з.в. аграрне реформе има у Југославији укупно 1.985.725 пољопривредних газдинстава са укупном површином од 10.645.980хектара.Ако та господарства подијелимо на главне слојеве,онда добијемо следећу слику:

671.865 господарстава има од 0,01 х.а. до 2 х.а. земље укупно драе 693.542 х.а. земље.

676.284 господарстава има од 2 до 5 х.а.земље,а укупно драе 2.887.570 х.а. земље.

407.837 господарстава има од 5 до 10 ха. земље,а укупно драе 2.873.155 х.а. земље.

174.068 господарстава има од 10 до 20 х.а. земље,а укупно држе 2.380.826 х.а. земље.

49.314 господарстава има од 20 до 50 х.а. земље,а укупно држе 1.388.570 х.а. земље.

6.479 господарстава има од 50 до 500 х.а. земље,а укупно држе632.493 х.а. земље.

208 господарстава има од преко 500 х.а. земље,а укупно драе 389.824 х.а. земље.

Другим ријечима опште слика посједовних односа у пољопривреди Југославије изгледа овако:

33,8% пролетерских и полупролетерских господарстава држи само 5,5% пољопривредне површине.

34%	малих господарстава	држи	21,5%	пољопривр.површине	
20,5%	средњих	"	"	27%	" "
8,6%	имућних	"	"	22,3%	" "
2,8%	кулачких	"	"	13%	" "
0,4%	велепосједничких	"	"	6%	" "

испод 0,1% најкрупнијих велепоседа држи 3,7% пољопривредне површине.

703 15961

borbe komunistička partija poziva radno seljaštvo da odmah obrazuje svoje seljačke odbore u koje treba da ulaze najborbeniji,najodlučniji i najvjerniji borci iz redova radnih seljaka poljoprivrednih i sezonskih radnika.Ove odbore treba stvarati po opštinama, srezovima,okruzima i konačno po pojedinim pokrajinama.Ovi odbori moraju neposredno rukovoditi borbom masa, seljaka i poljoprivrednih radnika,u prvom redu u borbu za pravilnu besplatnu i neposrednu raspodjelu hrane oduzetu od veleposjednika,trgovaca,izvoznika i države,medju radnim seljaštvom u svim zemljama Jugoslavije;zatim besplatnu opskrbu drva za ogrev i gradnju iz državnih,veleposjedničkih i zajedničkih šuma;za slobodnu ispašu stoke na veleposjedničkim i državnim šumama i livadama.Za ukidanje svih posrednih poreza,carina i monopolskih taksa na so,petrolej,šibice itd.; za ukidanje svih taksa i trošarina na seljačke proizvode:vino,rakiju;za slobodnu sadnju duvana,ukidanje kuluka.Zabezodvlačno i potpuno poništenje [illegible] dugova kao i neplaćenih poreza ,radnih seljaka, poljoprivrednih i sezonskih radnika.Za pomaganje krizom,a daras ratom upropaštenih seljaka novcem sjemenjem,[illegible] jetnim gnojivom i poljoprivrednim alatima,na račun veleposjednika banaka kartela i izvoznika. Za povećanje nadnica poljoprivrednim i sezonskim radnicima.Jednaka plata za jednaki rad muškim i ženskim,kao i mladim poljoprivrednim i sezonskim radnicima.Osmosatni radni dan za muške i ženske poljoprivredne radnike-ce,šestosatni radni dan za muške i ženske poljoprivredne radnike-ce ispod 18.godina starosti.Za osiguranje u slučaju bolesti,nesposobnosti,nesreće iznemoglosti i smrti poljoprivrednih sezonskih i šumskih radnika-ca,na račun države i poslodavca.Za slobodu rada klasnih i naprednih radničkih i seljačkih organizacija.

Da bi borbe ugnjetenih i eksploatisanih bile što lakše i efikasnija,radnička klasa i radno seljaštvo,mora se boriti:

Za bezodvlačno vraćanje zemlje otete albanskim i makedonskim seljacima;

Za bezodvlačno šuma i pašnjaka opštinama Makedonije,Kosova i Metohije,i plemenima Crne Gore,koje su oteli srpski kapitalisti veleposjednici i kraljevi.

Protiv poreskog pljačkanja u nesrpskim krajevima.Protiv nasilnog posrbljavanja,za nacionalni jezik u školi [illegible] u vojsci u krajevima naseljenim Makedoncima,Slovencima,Albancima,[illegible] i drugim nacionalnim manjinama.Protiv služenja u vojsci Hrvata,Slovenaca,Crnogoraca,Albanaca itd. izvan njihove [illegible] Versalja.Za bezodvlačno [illegible] sa Sovjetskim Savezom.Za ukidanje [illegible] državne;za amnestiju

FAKSIMIL RUKOPISA 1. i 23. STRANICE TITOVE RASPRAVE »PROPADANJE RADNOG SELJAŠTVA U JUGOSLAVIJI POSLIJE PRVOG IMPERIJALISTIČKOG RATA« (NAPISANE KRAJEM 1940, KUCANE ĆIRILICOM I LATINICOM)

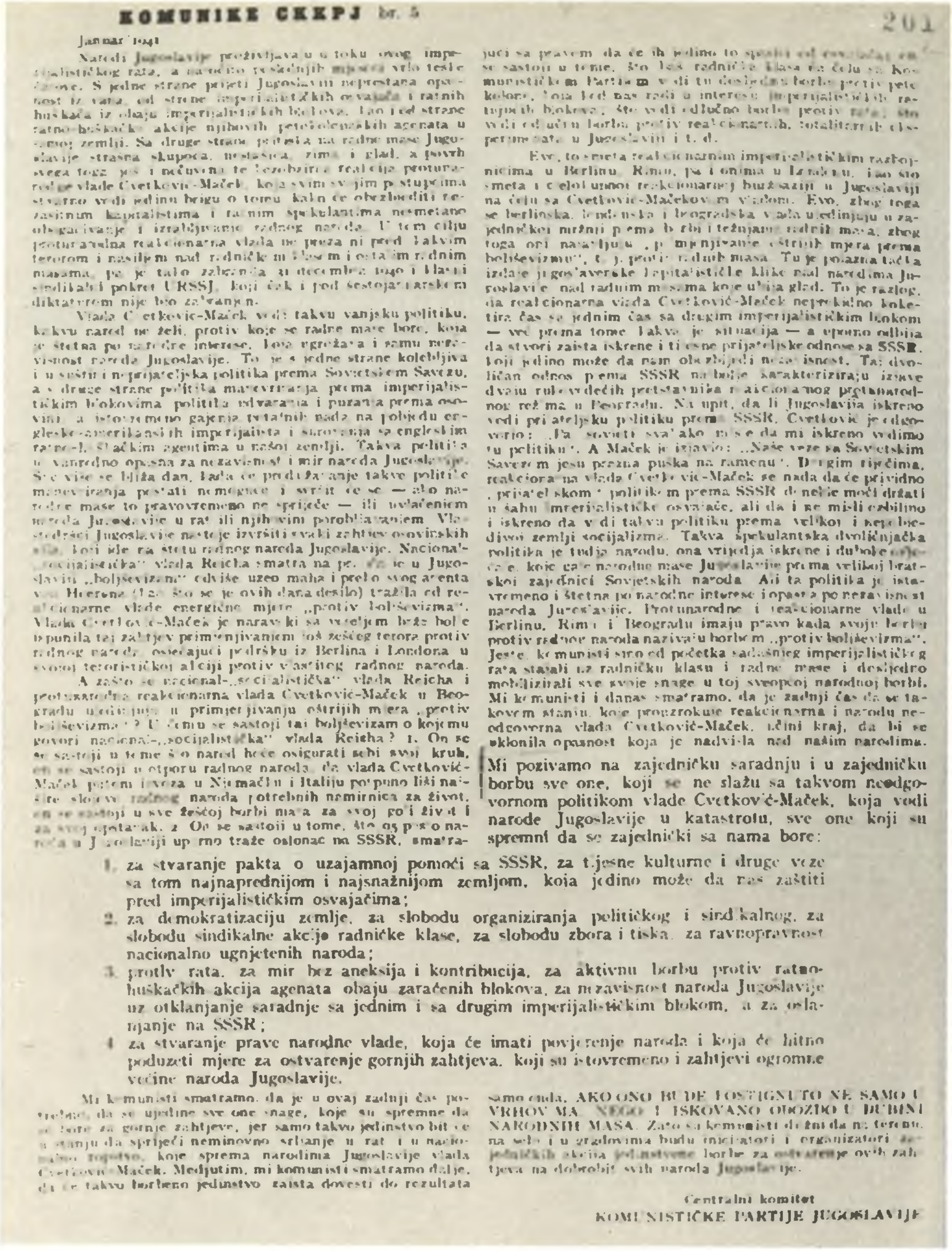

KOMUNIKE CKKPJ br. 5

Januar 1941

Narodi Jugoslavije preživljavaju u toku ovog imperijalističkog rata, a naročito posljednjih mjeseci vrlo teške dane. S jedne strane prijeti Jugoslaviji neprestana opasnost iz vana, od strane imperijalističkih osvajača i ratnih huškača iz obaju imperijalističkih blokova, kao i od strane ratno-huškačke akcije njihovih petokolonaških agenata u samoj zemlji. Sa druge strane pritiska na radne mase Jugoslavije strašna skupoća, nestašica, zima i glad, a povrh svega toga još i nečuvena te bezobzirna reakcija protunarodne vlade Cvetković-Maček, koja svim svojim postupcima stvarno vodi jedinu brigu o tome kako će obezbjediti razbojničkim kapitalistima i ratnim špekulantima nesmetano obogaćivanje i izrabljivanje radnog naroda. U tom cilju protunarodna reakcionarna vlada ne preza ni pred kakvim terorom i nasiljem nad radničkom klasom i ostalim radnim masama, pa je tako zabranila 31 decembra jugoslavenski klasni sindikalni pokret URSSJ, koji čak i pod šestojanuarskom diktaturom nije bio zabranjen.

Vlada Cvetković-Maček vodi takvu vanjsku politiku, kakvu narod ne želi, protiv koje se radne mase bore, koja je štetna po narodne interese, koja ugrožava i samu nezavisnost naroda Jugoslavije. To je s jedne strane kolebljiva i u suštini neprijateljska politika prema Sovjetskom Savezu, a s druge strane politika manevriranja prema imperijalističkim blokovima, politika udvaranja i puzanja prema osovini, a istovremeno gajenja tajnih nada na pobjedu englesko-amerikanskih imperijalista i surađivanja sa engleskim ratno-huškačkim agentima u našoj zemlji. Takva politika je vanredno opasna za nezavisnost i mir naroda Jugoslavije. Sve više se bliža dan, kada će produžavanje takve politike manevriranja postati nemoguće i svršit će se — ako narodne mase to pravovremeno ne spriječe — ili uvlačenjem naroda Jugoslavije u rat ili njihovim porobljavanjem. Vlastodršci Jugoslavije nastoje izvršiti svaki zahtjev osovinskih sila, koji ide na štetu radnog naroda Jugoslavije. Nacional-„socijalistička" vlada Reicha smatra na pr. da je u Jugoslaviji „boljševizam" odviše uzeo maha i preko svog agenta von Heerena (kao što se je ovih dana desilo) tražila od reakcionarne vlade energične mjere „protiv boljševizma". Vlada Cvetković-Maček je naravski sa veseljem brže bolje ispunila taj zahtjev primjenjivanjem još žešćeg terora protiv radnog naroda, osjećajući podršku iz Berlina i Londona u svojoj terorističkoj akciji protiv vlastitog radnog naroda.

A zašto se nacional-„socijalistička" vlada Reicha i protunarodna reakcionarna vlada Cvetković-Maček u Beogradu utrkuju u primjenjivanju oštrijih mjera „protiv boljševizma"? U čemu se sastoji taj boljševizam o kojemu govori nacional-„socijalistička" vlada Reicha? 1. On se sastoji u tome što narod hoće osigurati sebi svoj kruh, on se sastoji u otporu radnog naroda, da vlada Cvetković-Maček putem izvoza u Njemačku i Italiju potpuno liši najširje slojeve radnog naroda potrebnih namirnica za život, on se sastoji u sve žešćoj borbi masa za svoj goli život i za svoj opstanak. 2. On se sastoji u tome, što osobito narodna u Jugoslaviji uporno traže oslonac na SSSR, smatrajući sa pravom da će ih jedino to spasiti od [illegible]. On se sastoji u tome, što kod nas radnička klasa na čelu sa Komunističkom Partijom vodi tu dosljednu borbu protiv pete kolone, koja kod nas radi u interesu imperijalističkih ratujućih blokova; što vodi odlučnu borbu protiv rata; što vodi odlučnu borbu protiv reakcionarnih, totalitarnih eksperimenata u Jugoslaviji i t. d.

Evo, to smeta reakcionarnim imperijalističkim razbojnicima u Berlinu, Rimu, pa i onima u Londonu, isto što smeta i cjelokupnoj reakcionarnoj buržoaziji u Jugoslaviji na čelu sa Cvetković-Mačekovom vladom. Evo, zbog toga se berlinska, londonska i beogradska vlada ujedinjuju u zajedničkoj mržnji prema borbi i težnjama radnih masa, zbog toga oni nastavljaju „primjenjivanje oštrijih mjera prema boljševizmu", t. j. protiv radnih masa. Tu je polazna tačka izdaje jugoslavenske kapitalističke klike nad narodima Jugoslavije, nad radnim masama koje umiru od glad. To je razlog, da reakcionarna vlada Cvetković-Maček neprekidno koketira čas sa jednim čas sa drugim imperijalističkim blokom — već prema tome kakva je situacija — a uporno odbija da stvori zaista iskrene i tijesne prijateljske odnose sa SSSR, koji jedino može da nam obezbjedi nezavisnost. Taj dvoličan odnos prema SSSR najbolje karakteriziraju izjave dvaju rukovodećih pretstavnika reakcionarnog protunarodnog režima u Beogradu. Na upit, da li Jugoslavija iskreno vodi prijateljsku politiku prema SSSR, Cvetković je odgovorio: „Pa sovjeti svakako misle da mi iskreno vodimo tu politiku". A Maček je izjavio: „Naše veze sa Sovjetskim Savezom jesu prazna puška na ramenu". Drugim riječima, reakcionarna vlada Cvetković-Maček se nada da će prividno „prijateljskom" politikom prema SSSR donekle moći držati u šahu imperijalističke osvajače, ali da i ne misli ozbiljno i iskreno da vodi takvu politiku prema velikoj i nepobjedivoj zemlji socijalizma. Takva špekulantska dvoličnjačka politika je tuđa narodu, ona vrijeđa iskrene i duboke osjećaje, koje gaje narodne mase Jugoslavije prema velikoj bratskoj zajednici Sovjetskih naroda. Ali ta politika je istovremeno i štetna po narodne interese i opasna po nezavisnost naroda Jugoslavije. Protunarodne i reakcionarne vlade u Berlinu, Rimu i Beogradu imaju pravo kada svoju borbu protiv radnog naroda nazivaju borbom „protiv boljševizma". Jeste, komunisti smo od početka sadašnjeg imperijalističkog rata stajali uz radničku klasu i radne mase i dosljedno mobilizirali sve svoje snage u toj sveopćoj narodnoj borbi. Mi komunisti i danas smatramo, da je zadnji čas da se takovom stanju, koje prouzrokuje reakcionarna i narodu neodgovorna vlada Cvetković-Maček, učini kraj, da bi se otklonila opasnost koja je nadvisila nad našim narodima.

Mi pozivamo na zajedničku saradnju i u zajedničku borbu sve one, koji se ne slažu sa takvom neodgovornom politikom vlade Cvetković-Maček, koja vodi narode Jugoslavije u katastrofu, sve one koji su spremni da se zajednički sa nama bore:

1. **za stvaranje pakta o uzajamnoj pomoći sa SSSR, za tijesne kulturne i druge veze sa tom najnaprednijom i najsnažnijom zemljom, koja jedino može da nas zaštiti pred imperijalističkim osvajačima;**
2. **za demokratizaciju zemlje, za slobodu organiziranja političkog i sindikalnog, za slobodu sindikalne akcije radničke klase, za slobodu zbora i tiska, za ravnopravnost nacionalno ugnjetenih naroda;**
3. **protiv rata, za mir bez aneksija i kontribucija, za aktivnu borbu protiv ratnohuškačkih akcija agenata obaju zaraćenih blokova, za nezavisnost naroda Jugoslavije uz otklanjanje saradnje sa jednim i sa drugim imperijalističkim blokom, a za oslanjanje na SSSR;**
4. **za stvaranje prave narodne vlade, koja će imati povjerenje naroda i koja će hitno poduzeti mjere za ostvarenje gornjih zahtjeva, koji su istovremeno i zahtjevi ogromne većine naroda Jugoslavije.**

Mi komunisti smatramo, da je u ovaj zadnji čas potrebno, da se ujedine sve one snage, koje su spremne da se bore za gornje zahtjeve, jer samo takvo jedinstvo bit će u stanju da spriječi neminovno srljanje u rat i u nacionalno ropstvo, koje sprema narodima Jugoslavije vlada Cvetković-Maček. Medjutim, mi komunisti smatramo dalje, da će takvo borbeno jedinstvo zaista dovesti do rezultata samo onda, AKO ONO BUDE POSTIGNUTO NE SAMO U VRHOVIMA, NEGO I ISKOVANO ODOZDO U DUBINI NARODNIH MASA. Zato su komunisti dužni da na terenu, na selu i u gradovima budu inicijatori i organizatori zajedničkih akcija jedinstvene borbe za ostvarenje ovih zahtjeva na dobrobit svih naroda Jugoslavije.

Centralni komitet
KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

FAKSIMIL »KOMUNIKEA CK KPJ BR. 5«, OD JANUARA 1941, S PARAFOM KOJI JE TITO STAVIO PRILIKOM AUTORIZACIJE (detalj pri vrhu stranice)

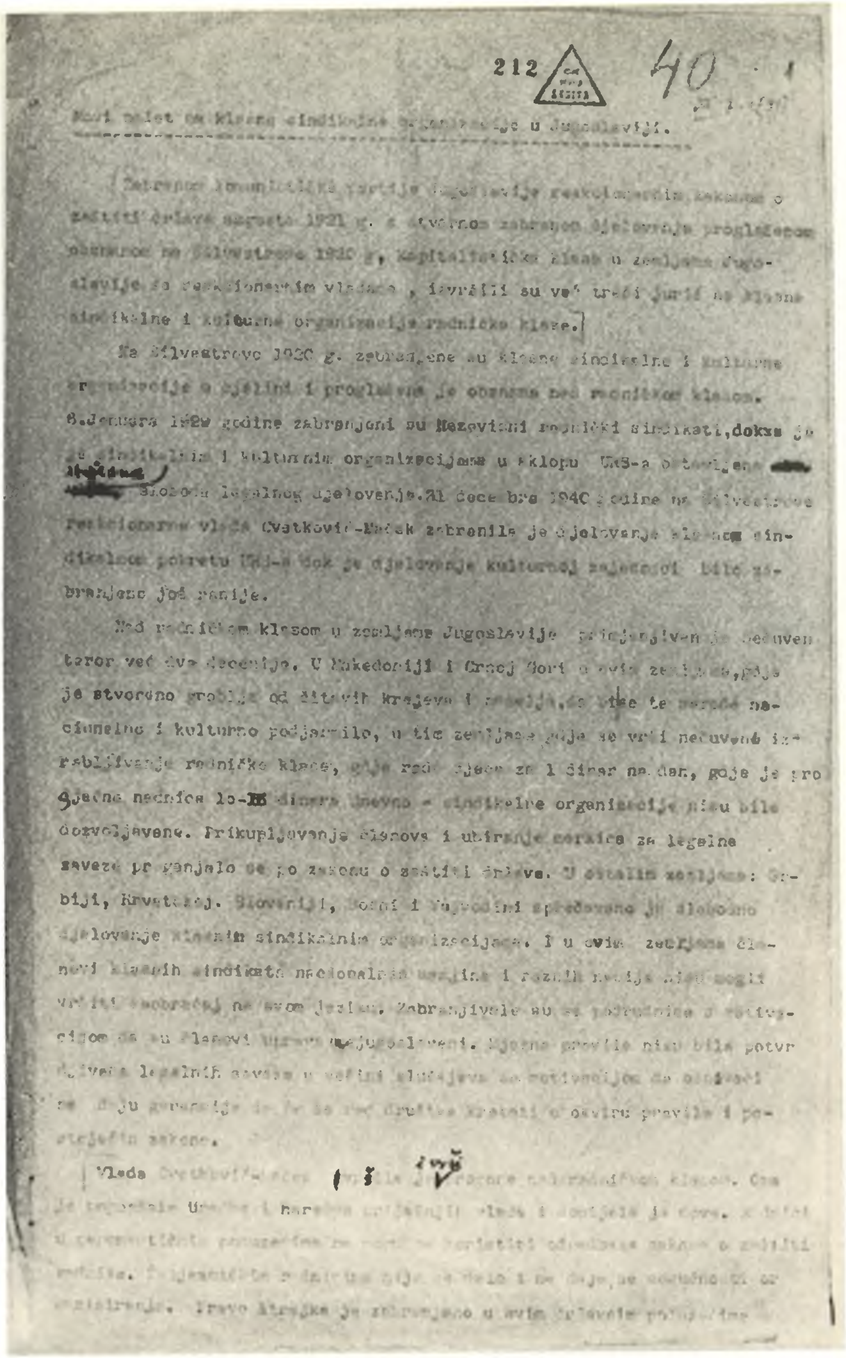

212 40

Novi nalet na klasne sindikalne organizacije u Jugoslaviji.

[Zabranom Komunističke partije Jugoslavije reakcionarnim zakonom o zaštiti države augusta 1921 g. s stvarnom zabranom djelovanja proglašenom obznanom na Silvestrovo 1920 g, kapitalistička klasa u zemljama Jugoslavije sa reakcionarnim vladama, izvršili su već treći juriš na klasne sindikalne i kulturne organizacije radničke klase.]

Na Silvestrovo 1920 g. zabranjene su klasne sindikalne i kulturne organizacije u cjelini i proglašena je obznana nad radničkom klasom. 6. Januara 1929 godine zabranjeni su Nezavisni radnički sindikati, dok je je sindikalnim i kulturnim organizacijama u sklopu URS-a ostavljena [illegible] slobodna legalnog djelovanja. 31 decembra 1940 godine na Silvestrovo reakcionarna vlada Cvetković-Maček zabranila je djelovanje klasnog sindikalnog pokretu URS-a dok je djelovanje kulturnoj zajednici bilo zabranjeno još ranije.

Nad radničkom klasom u zemljama Jugoslavije primjenjivan je nečuven teror već dva decenija. U Makedoniji i Crnoj Gori u ovim zemljama, koje je stvoreno roblje od čitavih krajeva i naselja, što više te narode nacionalno i kulturno podjarmilo, u tim zemljama gdje se vrši nečuvena izrabljivanje radničke klase, gdje rade djeca za 1 dinar na dan, gdje je pro sječna nadnica 10-15 dinara dnevno – sindikalne organizacije nisu bile dozvoljavane. Prikupljavanje članova i ubiranje doprinosa za legalne saveze progonjalo se po zakonu o zaštiti države. U ostalim zemljama: Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Vojvodini sprečavano je slobodno djelovanje klasnim sindikalnim organizacijama. I u ovim zemljama članovi klasnih sindikata nacionalnih manjina i raznih naroda nisu mogli vršiti saobraćaj na svom jeziku. Zabranjivale su se podružnice s motivacijom da su članovi uprave nejugoslaveni. Njezina pravila nisu bila potvrđivana legalnih saveza u većini slučajeva sa motivacijom da oni neće [illegible] garancije da će se rad društva kretati u okviru pravila i postojećih zakona.

[Vlada Cvetković-Maček [illegible] izvršila je [illegible] nad radničkom klasom. [illegible] Maček i narodna [illegible] vlada i dostigla je [illegible] u [illegible] zakona o zaštiti [illegible] se dalo i ne daje se mogućnosti organiziranja. Pravo štrajka je zabranjeno u svim [illegible]

FAKSIMIL 1. STRANICE RUKOPISA TITOVOG ČLANKA »NOVI NALET NA KLASNE SINDIKALNE ORGANIZACIJE U JUGOSLAVIJI«, SA NJEGOVIM ISPRAVKAMA

KUĆA U ULICI II TRATINE (VRAPČE KRAJ ZAGREBA) U KOJOJ JE POČETKOM 1941.
STANOVAO I RADIO JOSIP BROZ TITO

Свој 15906

поштеној јавности

12 јануара ове године ухапшен је у Загребу на улици под врло мистериозним околностима талијански емигрант -антифашист Риголето Мартини. Риголето Мартини је бежећи из Француске био на пропутовању кроз Југославију. Сва досадашња разискивања друга Р. Мартини остала су безуспјешна; он је нестао међу зидинама југословенских глањача, он се налази у рукама крвника мучитеља и његов напаћени живот радника, антифашисте, борца из Шпаније налази се у опасности; постоји опасност да га његови мучитељи убију, као што су већ измрцварили и поубијали толике друге борце у глањачама Југославије. Уколико, га његови мучитељи и не би убили, постоји опасност да га предаду у руке талијанских крвника. У сваком случају његов је живот у великој опасности и потребно је учинити све за његов спас. Ми се обраћамо на читаву поштену јавност да дигне свој глас против овог најновијег злочина који се спрема (ако већ није извршен) над антифашистом Риголето Мартини. Ми се обраћамо на све напредне људе у Југославији да дигну свој глас протеста против мучења и екстрадиције у Италији Риголета Мартини, да траже његово пуштањи на слободу и право азила у нашој земљи.

Риголето Мартини имаде жену и малу кћеркицу у емиграцији у једној другој земљи и оне су у страшној бризи за свог мужа и оца. Ми се обраћамо свим женским друштвима, свим мајкама и женама да дигну свој глас протеста против извршења злочина над једним честитим радником, добрим мужем и оцем за чији живот стрепе његова жена и дијете. Не дозволимо да падне још једна срамотна љага на наш народ да умјесто гостопримства један напаћени прогнаник нађе муке и смрт у нашој земљи.

Тражимо хитно ослобођења антифашисте Риголета Мартини!

Тражимо да му се даде право азила у нашој земљи!

НАРОДНА ПОМОЋ

FAKSIMIL LETKA »SVOJ POŠTENOJ JAVNOSTI« KOJI JE TITO NAPISAO POVODOM HAPŠENJA SEKRETARA CK KP ITALIJE RIGOLETA MARTINIJA, FEBRUARA 1941.

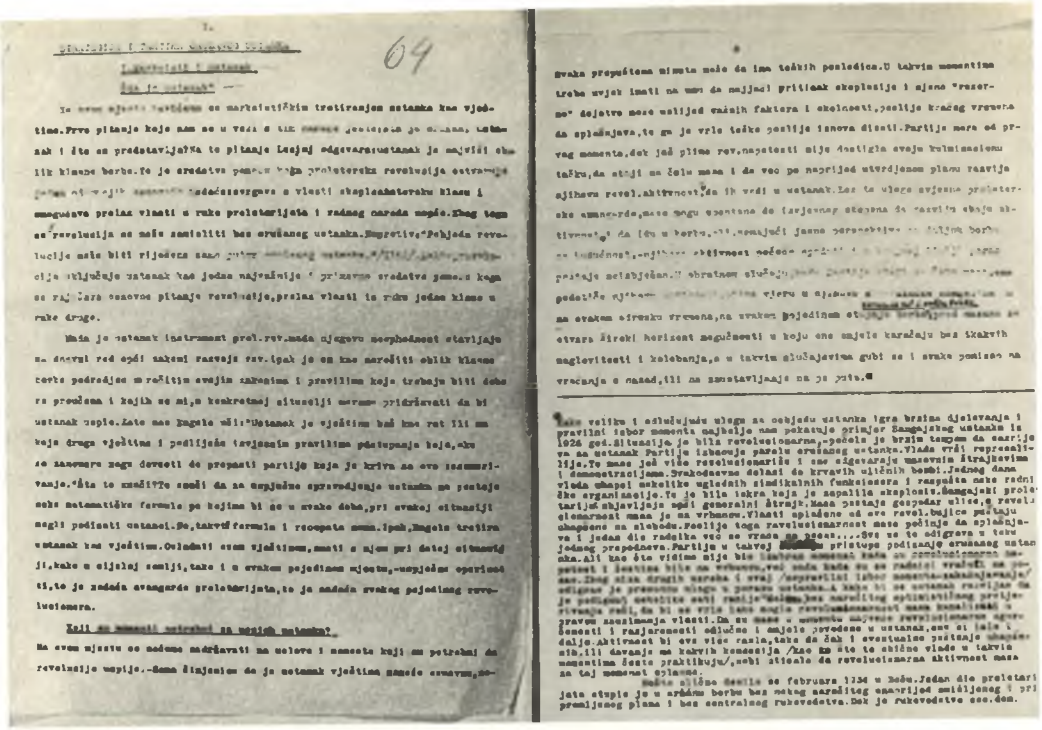

FAKSIMIL 1. i 8. STRANICE RASPRAVE »STRATEGIJA I TAKTIKA ORUŽANOG USTANKA« NAPISANE U PROLJEĆE 1941. GODINE, S TITOVIM ISPRAVKAMA

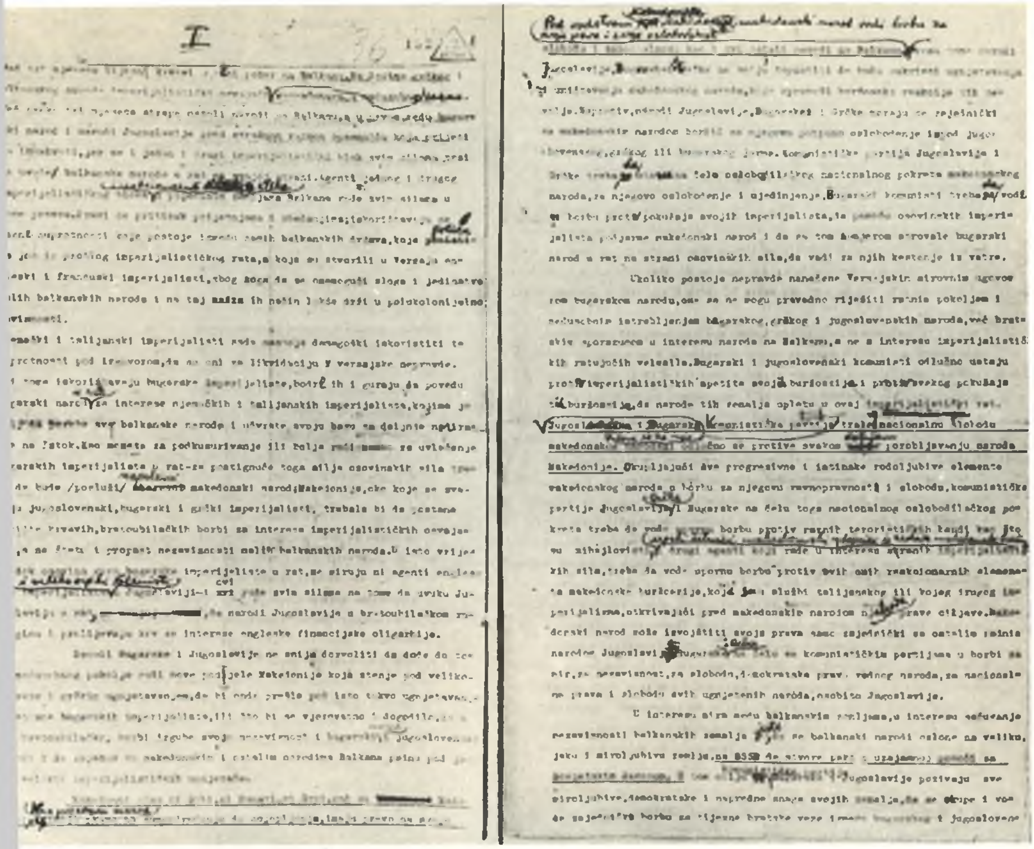

FAKSIMIL TITOVOG KONCEPTA ZA ZAJEDNIČKI PROGLAS (DEKLARACIJU) KPJ i KP BUGARSKE (TADA BRP) O MAKEDONSKOM PITANJU, JANUARA—FEBRUARA 1941.

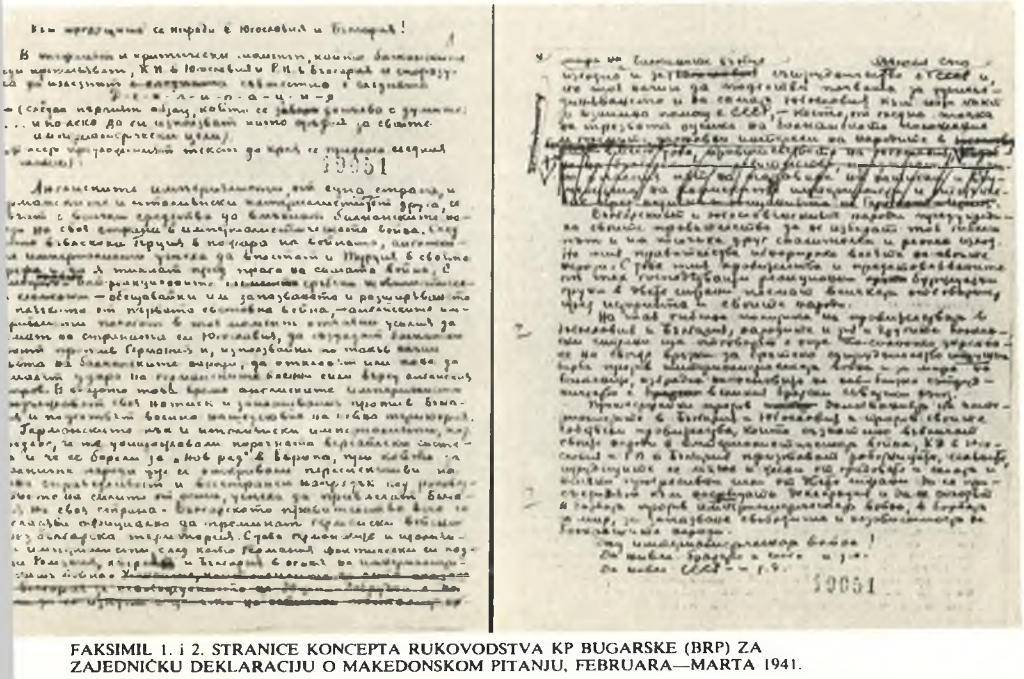

FAKSIMIL 1. i 2. STRANICE KONCEPTA RUKOVODSTVA KP BUGARSKE (BRP) ZA ZAJEDNIČKU DEKLARACIJU O MAKEDONSKOM PITANJU, FEBRUARA—MARTA 1941.

KUĆA LAZARA KOČOVIĆA U BEOGRADU (TURGENJEVLJEVA BR. 14) U KOJOJ SU U FEBRUARU I NA DAN 29. MARTA 1941. ODRŽANA SAVJETOVANJA PK KPJ ZA SRBIJU UZ UČEŠĆE JOSIPA BROZA TITA

FAKSIMIL PROGLASA CK KPJ »NARODIMA JUGOSLAVIJE«, OD 15. APRILA 1941. KOJI JE NAPISAO TITO

PROGLAS CK KPJ POVODOM VOJNE MOBILIZACIJE ZA KONCENTRACIONE LOGORE[338]

Radnici, seljaci i građani!
Vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije!

Krajem januara ove godine počela je protivnarodna vlada Cvetković—Maček da sprovodi u djelo svoj reakcionarni, protivnarodni plan, koji po svojoj perfidnoj zamisli prevazilazi sve njene dosadašnje planove u borbi protiv slobode i prava radnog naroda i koji po svome karakteru spada u razorni rad pete kolone, direktno uperen protiv slobode i nezavisnosti naroda Jugoslavije. Taj se plan ovoga puta sastoji u tome da se pozivaju ili putem hapšenja trpaju u tobožnje vojne jedinice svi oni koji nisu po ćudi današnjim vlastodršcima. Ovih dana je u Sloveniji, Bosni, Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji, Kosovu, Metohiji itd., već preko dve hiljade takvih režimu »nepoćudnih elemenata« strpano u te koncentracione logore najnovije vrste. Protivnarodna vlada Cvetković—Maček pretrpjela je krah s mobilizacijom u jesen 1939. godine, kada se pripremala za rat na strani engleskih imperijalista, i zbog toga se njen bes okomio na komuniste, koji su dali odlučan otpor svakoj ratnoj provokaciji i guranju Jugoslavije u rat i ona je za njih stvorila koncentracione logore s nadom da će na taj način obezglaviti i onemogućiti svaku borbu radnog naroda.[339] Ali režim je i s tim koncentracionim logorima pretrpeo potpun krah i on ih je, osim na teritoriji Banovine Hrvatske, morao raspustiti, jer, prvo, nije uspeo da strpa u te logore sve one koje je hteo, a drugo, borba radnog naroda pod vođstvom Kompartije protiv rata, skupoće itd., još se više pojačala, umesto da oslabi.[340] Zbog toga je režim pribegao novim metodama: on sada iskorišćava vojsku kao pomoćno oružje policije za borbu protiv radnog naroda Jugoslavije, za borbu protiv Komunističke partije i nacionalno ugnjetenih naroda.

Putem vojnih vlasti pozivaju se pojedinci u te tobožnje radne jedinice i tu se predaju u ruke najkrvoločnijih žandarma i žandarmskih oficira na sistematsko mučenje i istrebljenje. Ovde donosimo izvod iz jedne naredbe ministra vojske i mornarice i štaba dunavske divizijske oblasti u Beogradu (Pov. Dj. broj 14535 od 11. X 1940):

»1) bataljon ljudstva s teritorije UGB; 3 radna bataljona;

2) bataljon ljudstva iz banovine dravske, vardarske i vrbaske;

3) bataljon ljudstva iz zetske banovine.

Jedan polubataljon radiće na aerodromu u Smederevskoj Palanci, drugi bataljon radiće na pruzi Ivanjica—Sjenica—Bijelo Polje, treći bataljon radiće na pruzi Tutin—Rožaj—Berane (21 km). Pola trećeg bataljona upotrebiće se za seču drva za vojsku u Kučevu, po uputstvima načelnika Ekonomskog odeljenja Ministarstva vojske.

1. Da se po priloženom spisku izvrši pozivanje svih navedenih lica plus 10 posto. Komandiri četa biće iz redova penzionisanih žandarmerijskih oficira, a vodnici iz redova penzionisanih žand[armerijskih] vodnika i narednika. Bataljon će biti sastavljen od potrebnog broja četa, s tim da svaka četa bude jačine do 250 ljudi. Čete podeljene na vodove jačine do 60 ljudi. Komandiri bataljona da budu aktivni žandarmerijski oficiri čina p. pukovnika, podesni za ovu službu.

Na svaku četu izdati po 50 pušaka 'Manliher' s potrebnom količinom municije. Oružje izdati žandarmerijskim podoficirima i obveznicima žandarmima. Logor ograditi žicom da nenadležna lica ne ulaze u logor. Obrazovanje ovih radnih logora vrši se po rešenju Predsedništva Ministarskog saveta.

Ljudstvu izdati novu obuću i radna odela.

Pozivanje propisnim pozivima.

Starešine i žandarme pozvati pre dolaska obveznika.«

Drugi dokumenat:

Naređenje štaba komande Dunavske divizijske oblasti u Beogradu

Štab komande
Dunavske divizijske oblasti
Generalštab
Str. pov. Dj. br. 105
7. januara 1941. u Beogradu

Ljudstvo s teritorije Uprave grada Beograda upućivati u polubataljon 3. radnog bataljona u Smederevsku Palanku.

Gospodin Ministar vojske i mornarice sa Str. pov. Dj. br. 102 od 6. januara 1941. god. naredio je:

»1. Da se naređenje pov. Dj. br. 14535 od 11. oktobra 1940. i moje naređenje pov. Dj. br. 6860 od 15. oktobra 1940. izmeni utoliko što će se ljudstvo s teritorije Uprave grada Beograda, koje je po ranijem naređenju trebalo da bude upućeno u 1. radni bataljon, uputi u polubataljon u Smederevsku Palanku.

2. Za ljudstvo ostalih radnih bataljona u punoj važnosti su do sada izdata naređenja.

3. Da nadležne starešine, u vezi s ovom izmenom, najhitnije preduzmu potrebne mere, pošto Inžinjersko-tehničko odeljenje predviđa završetak baraka u Smed[erevskoj] Palanci na dan 12. januara o. g. zatim odmah počinje i dejstvo ovog polubataljona.«

Iz toga svega se vidi da je ovaj reakcionarni režim Cvetković—Maček uvukao i vojsku za postignuće svojih reakcionarnih, terorističkih ciljeva u borbi protiv naroda, da bi na taj način mogao opet pripremiti zemlju za učešće u ovom imperijalističkom ratu i strovaliti zemlju u propast ratnog razaranja i uništenja.

Radnici, seljaci, građani!
Vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije!

Zločinački protivnarodni režim Cvetković—Maček, sprema se da uništi sve one koji se protive njegovim protivnarodnim pothvatima. On predaje u ruke krvoločnih žandarma vašu braću, vaše očeve i vaše sinove. On predaje u ruke krvnika krv vaše krvi — verne sinove naroda koji su se borili za dobro čitavog radnog naroda. On je učinio ono što se do sada nije usudio da učini nijedan režim otkako postoji Jugoslavija: on uvlači vojsku u svoj zločinački međunarodni pothvat; on upotrebljava vojsku kao instrument u borbi protiv naroda; on stavlja vojsku u službu policije; on se sprema da vojsku stavi u službu stranih imperijalista; on slabi odbrambenu snagu naroda Jugoslavije.

Radnici, seljaci i građani!
Vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije!

Protivnarodni režim Cvetković—Maček otkako je na vlasti učinio je narodu mnogo zla. Svojom spoljnom politikom on vodi zemlju u propast. On šuruje čas s jednim, čas s drugim imperijalističkim ratujućim blokom, a odlučno odbija volju sveg naroda Jugoslavije da zaključi pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom te tako odbija jedinu mogućnost da narodi Jugoslavije sačuvaju svoju nezavisnost. Njegova unutarnja politika jeste politika terora i progona radničke klase, politika skupoće i gladi, nemaštine i bede. Sad konačno hoće taj reakcionarni režim da zauzda narodno nezadovoljstvo putem novih koncentracionih logora i fizičkim uništavanjem najboljih sinova naroda.

Radnici, seljaci i građani!
Vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije!

Komunistička partija Jugoslavije vas poziva da ujedinite sve svoje snage u borbi protiv ovog protivnarodnog režima. Komunistička partija Jugoslavije vas poziva da dadete jedinstveni i odlučni otpor

ovom najnovijem zločinačkom pothvatu režima Cvetković—Maček. Okupite sve svoje snage u borbi za sklapanje pakta o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom, u borbi protiv rata i protiv pete kolone, koja ugrožava nezavisnost naroda, u borbi protiv skupoće, protiv terora i progona radničke klase. Okupite sve svoje snage u borbi za stvaranje prave narodne vlade.

Dole koncentracioni logori pod maskom »vojnih radnih jedinica«!
Dole protivnarodni režim Cvetković—Maček!
Dole ratni huškači!
Živeo Sovjetski Savez, zaštitnik malih naroda!
Tražimo pakt o uzajamnoj pomoći sa SSSR-om!
Živelo jedinstvo svih miroljubivih i naprednih snaga u borbi za mir, za slobodu, za demokratska prava, za prava radničke klase i nacionalnu ravnopravnost ugnjetenih naroda Jugoslavije!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Pisano sredinom februara 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/7

SVOJ POŠTENOJ JAVNOSTI[341]

Dvanaestog januara ove godine uhapšen je u Zagrebu na ulici pod vrlo misterioznim okolnostima talijanski emigrant-antifašista Rigoleto Martini. Rigoleto Martini je bježeći iz Francuske bio na proputovanju kroz Jugoslaviju. Sva dosadašnja traganja za drugom R. Martinijem ostala su bezuspješna; on je nestao među zidinama jugoslovenskih glavnjača, on se nalazi u rukama krvnika mučitelja i njegov paćenički život radnika, antifašiste, borca iz Španije nalazi se u opasnosti; postoji opasnost da ga njegovi mučitelji ubiju, kao što su već izmrcvarili i poubijali tolike druge borce u glavnjačama Jugoslavije.[342] Ukoliko ga njegovi mučitelji i ne bi ubili, postoji opasnost da ga predadu u ruke talijanskih krvnika. U svakom slučaju, njegov je život u velikoj opasnosti i potrebno je učiniti sve za njegov spas. Mi se obraćamo čitavoj poštenoj javnosti da digne svoj glas protiv ovog najnovijeg zločina koji se sprema (ako već nije izvršen) nad antifašistom Rigoletom Martinijem. Mi se obraćamo svim naprednim ljudima u Jugoslaviji da dignu svoj glas protesta protiv mučenja i ekstradicije Italiji Rigoleta Martinija, da traže njegovo puštanje na slobodu i pravo azila u našoj zemlji.

Rigoleto Martini ima ženu i malu kćerkicu u emigraciji u jednoj drugoj zemlji i one su u strašnoj brizi za svog muža i oca.[343] Mi se obraćamo svim ženskim društvima, svim majkama i ženama da dignu svoj glas protesta protiv izvršenja zločina nad jednim čestitim radnikom, dobrim mužem i ocem, za čiji život strijepe njegova žena i njegovo dijete. Ne dozvolimo da padne još jedna sramotna ljaga na naš narod da umjesto gostoprimstva jedan napaćeni prognanik nađe muke i smrt u našoj zemlji.

Tražimo hitno oslobođenje antifašiste Rigoleta Martinija! Tražimo da mu se dade pravo azila u našoj zemlji!

Narodna pomoć

Pisano u Zagrebu sredinom februara 1941; objavljeno u obliku letka.
A-CK SKJ, Fond Kragujevačka provala 1937, K-2/V, f-54

OKRUŽNICA BR. 2 1941. GODINE[344]
ORGANIZACIJA SINDIKALNOG RADA

Zabranom djelovanja URSSJ-u, radničkoj klasi je oduzeto jedno moćno legalno uporište u njenoj svakidašnjoj borbi. Reakcionarni režim i poslodavci će sad s udvostručenim snagama navaliti na tekovine radnika u preduzećima i radionicama, jer se nadaju da će radnike zateći nepripravne da se brane. A upravo tu težnju njihovu mi moramo suzbiti.

U sadašnjoj situaciji naš odnos prema HRS-u, JUGORAS-u, JSZ-u, NSZ-u i drugim neklasnim organizacijama mijenja se utoliko što je potrebno odbaciti svako sektaštvo i svim silama raditi na povezivanju s masama radnika i organizacija, stvarajući borbeno jedinstvo s tim radnicima i uvlačeći ih u zajedničku borbu za svakodnevne interese radnika. Ali nećemo stvarati svoje nelegalne sindikalne organizacije. Čitava sindikalna djelatnost i akcije koje je vodio klasni sindikalni pokret prelaze na Komunističku partiju i njene organizacije. Zbog tog znatno povećanog rada partijske organizacije moraju poduzeti odgovarajuće mjere. Te mjere poduzeti odmah kako bi se što uspješnije osujetila sveopća navala poslodavaca na tekovine radnika.

Partijske organizacije su dužne da s najvećom ozbiljnošću pristupe organizovanju svakodnevnih akcija radnika u preduzećima i radionicama, jer upravo od toga umnogom zavisi daljni razvoj borbe radničke klase. Zato će partijske organizacije pristupiti organizovanju sindikalnog rada u smislu sljedećih uputstava:

I. *Organizacija*

U svim industrijski razvijenim centrima treba osnovati sindikalne komisije sastavljene od partijaca. Komisije nisu nikakva samostalna tijela, već samo pomoćni organi partijskih komiteta.

Pri organizaciji i raspodjeli rada partijske organizacije moraju posvetiti veliku pažnju sindikalnim pitanjima vodeći računa o tome da ostali sektori njihovog rada ne trpe nikakve štete.

U cilju što pravilnijeg organizovanja i vođenja ekonomske borbe radnika, partijske organizacije moraju naročito posvetiti pažnju slijedećim pitanjima.

1) Tarifni i štrajkaški pokret na njihovom području i u zemlji

a) Prikupljanje kolektivnih ugovora: podataka o radnim i plaćevnim uslovima; iskustva iz pojedinih akcija, izučavanje uslova pod kojima se pripremaju i vode pojedine akcije; organizovanost radnika i namještenika u pojedinim sindikalnim organizacijama i njihova politička opredijeljenost.

b) Statistika o privrednom stanju pojedinih preduzeća: stanje narudžbi, stanje sirovina i gotove robe, kapital preduzeća, njegovi akcionari, njihova imena i narodnost, profiti preduzeća, tržište, kartel itd. Stanje cijele privredne grane, kao i opće privredno stanje.

c) Kretanje cijena životnih namirnica i ostalih životnih potreba u mjestu.

2) Radnički povjerenici i njihova djelatnost

U pogledu radničkih povjerenika obratiti pažnju na slijedeća pitanja: akcije za izbore povjerenika, intervencije povjerenika u preduzećima u vezi s primjenom kolektivnog ugovora, nadnicama, prekovremenim radom, globama, šikanacijama itd.; organizovanje akcije za zaštitu povjerenika od progona i otpusta; kontrola rada radničkih povjerenika, osobito onih iz neklasnih organizacija.[345]

3) Nezaposlenost

Organizacija borbe nezaposlenih radnika za isplaćivanje nezaposleničke pomoći, a protiv davanja zajmova od radničkog novca kapitalistima; vođenje akcije za osiguranje nezaposlenih na račun državnih vlasti i poslodavaca; raskrinkavanje akcije buržoazije za zimsku pomoć kao milostinju za radnike, koju radnici stvarno ne dobijaju, već je primaju razne režimske i četničke organizacije; nasuprot tom dijeljenju milostinje treba organizovati akcije kod općina i banovina za otvaranje javnih kuhinja, konačišta i prostorija za grijanje; javni radovi; izgradnja radničkih stanova, škola, bolnica; regulacija rijeka i potoka; izgradnja cesta i mostova itd. Za izvođenje ovih akcija potrebno je organizovati jedinstvene odbore nezaposlenih i povezati njihovu djelatnost s odborima radničkog jedinstva u preduzećima i na javnim radovima radi sprovođenja zajedničkih akcija.

4) Borba protiv skupoće

Odbore radničkog jedinstva treba povezivati s odborima protiv skupoće i povesti što širu i svestraniju akciju protiv skupoće i špekulacije.

Nemoguće je pravilno organizovati tarifni pokret, štrajk, izbor radničkih povjerenika ili borbu nezaposlenih radnika ako ne znamo

kakvo je stanje u odnosnoj privrednoj grani, preduzeću; kako djeluju radnički povjerenici ili koliko ima nezaposlenih i kakvo je stanje među njima. Mi ne smijemo stupati u akcije radi samih akcija, već moramo učiniti sve da našim akcijama osiguramo uspjeh u interesu radnika, za bolji komad hljeba, za bolje uslove rada itd. i da time jačamo radnički pokret.

Da bi se odgovorilo gornjim zadaćama treba temeljito izučavati sindikalna, privredna i socijalno-politička pitanja. Stoga je nužno snabdjeti se odgovarajućom literaturom.

5) Odbori radničkog jedinstva[346]

U svakom preduzeću potrebno je odmah formirati široke odbore radničkog jedinstva. Oni treba da budu stožer oko koga će se okupljati svi radnici preduzeća. Komunisti moraju nastojati da u te odbore uđu svjesni i borbeni radnici, uključivši i radničke povjerenike, bez obzira na to da li su oni članovi HRS-a, JUGORAS-a ili koje druge organizacije, ili su neorganizovani, osim agenata poslodavaca, policije i reakcije, pazeći kod toga da vođe HRS-a, JUGORAS-a i poslodavaca ne proguraju u te odbore pojedine radnike koji bi im služili kao konfidenti.

Dužnost je komunista da u svakoj konkretnoj akciji osiguraju izbor članova odbora radničkog jedinstva da budu predstavnici radnika na pregovorima s poslodavcem ili pred vlastima.

U zanatskim radionicama, ako ima uslova, formiraće se odbor u jednoj radionici, a ako ne, onda će takav odbor obuhvatiti po nekoliko radionica iste struke.

Radom odbora radničkog jedinstva rukovode komunisti po uputstvima partijske organizacije. U preduzećima ili strukama gdje nema organizovanih komunista partijska organizacija će odrediti pojedine partijce da takve odbore formiraju i rukovode njihovim radom.

Odbori radničkog jedinstva nemaju neku čvrstu i ustaljenu organizacionu formu. Oni će biti uporište u pripremanju i izvođenju svih akcija radnika u preduzećima i radionicama. Borba za slobodno djelovanje klasnog sindikalnog pokreta, nadnice, kolektivni ugovori, uslovi rada, radnički povjerenici i njihova djelatnost, kao i sva ostala pitanja na kojima su radnici zainteresovani spadaju u djelokrug rada odbora. O svim tim pitanjima odbori će se savjetovati i raspravljati s radnicima, i u tu svrhu neka nastoje da iskorišćavaju fabričke i radioničke prostorije (blagovaonice, čekaonice, garderobe itd.).

6) Borbeni fond

Sredstva za borbeni fond prikupljaće partijske organizacije od svih radnika čuvajući se pri tom provokatora i konfidenata. Ta sredstva su namijenjena vođenju štrajkaških akcija.

Mjesne i okružne partijske organizacije nemaju prava raspolagati tim sredstvima, već su ih dužne svakog mjeseca dostaviti svojim nadležnim partijskim forumima, koji će njima raspolagati prema potrebama štrajkaškog pokreta.

Pokrajinske sindikalne komisije imaće pregled stanja borbenog fonda kako bi i tu stranu mogle imati u vidu prilikom stavljanja predloga o štrajkaškim akcijama.

II. *Tarifne i štrajkaške akcije*

Tarifne i štrajkaške akcije napadne i odbrambene treba organizovati i voditi bez obzira na sve zapreke i sabotaže poslodavačkih agenata i policije.

U prvom momentu najveću pažnju treba posvetiti odbrani postojećih kolektivnih ugovora i tekovina koje su radnici izvojevali putem URS-ovih organizacija.

Po Uredbi o minimalnim nadnicama, kao i po Uredbi o rješavanju radnih sporova za Banovinu Hrvatsku, kolektivne ugovore mogu zaključivati sindikalne organizacije. Ali tu formalnu zapreku moramo pregaziti našim akcijama za nove kolektivne ugovore. Radnici će direktno preko svojih izabranih predstavnika (radničkih povjerenika i odbora radničkog jedinstva) zaključivati s poslodavcima pismene sporazume ili utanačenja koja će obuhvatiti sve ono što obuhvata jedan kolektivni ugovor.

Sve tarifne i štrajkaške akcije treba organizovati u saglasnosti s nadležnim partijskim komitetima. A za akcije većeg ekonomskog i političkog značaja potrebna je saglasnost najviših partijskih foruma.

III. *Radnički povjerenici*

Izbore radničkih povjerenika u preduzećima gdje su izborne radnje već započete imaju se privesti kraju. U onim preduzećima gdje još ništa nije učinjeno, a ima uslova za izbor povjerenika, mora se odmah prijaviti izborni odbor ili, ako je moguće, sprovesti izbore po skraćenom postupku.

U preduzećima gdje su izborni odbori u rukama HRS-a, JUGORAS-a ili koje druge organizacije takođe treba postaviti kandidatske liste. Za povjerenike potrebno je kandidovati poštene i borbene radnike, bez obzira na to da li su oni članovi koje organizacije ili nisu.

Gdje to bude moguće, kandidatske liste za izbore povjerenika će se sastavljati i pretresati na konferencijama radnika u svima preduzećima i radionicama.

Naše liste potrebno je svestrano popularisati kao liste radničkog jedinstva.

Vrlo je vjerovatno da će reakcija pokušati da omete izbore radničkih povjerenika odlaganjem ili poništavanjem izbora.[347] Ali to ni u kom slučaju ne smije oslabiti značaj naše akcije za izbore radničkih povjerenika. Ako reakcija izbore onemogući ili poništi, radnici će svojedobno izabrati svoje povjerenike, i to na slijedeći način: povjerenike će izabrati na javnim konferencijama radnika u preduzeću, načiniti listu izabranih povjerenika, sakupiti potpise radnika i takvu listu dostaviti preduzeću i Inspekciji rada.[348] Radnici moraju svoje povjerenike štititi vlastitim snagama.

IV. *Propaganda i agitacija*

Režim i poslodavci će sada, poslije zabrane URSSJ-a, još jače nastojati da putem svojih organizacija i drugih agenata stvore što veću zabunu među radnicima i onemoguće njihovo jedinstveno istupanje. Na partijske organizacije i odbore radničkog jedinstva pada osobito težak propagandni i agitacioni rad u vezi sa sveopćom navalom režima i poslodavaca na tekovine radnika; stvaranje raspoloženja solidarnosti s akcijama radnika u drugim preduzećima, raskrinkavanje poslodavačkih i režimskih agenata i njihovo onemogućavanje među radnicima.

Partijske organizacije i odbori radničkog jedinstva dužni su raditi na širenju radničke štampe i literature među radnicima, kao i slati dopise radničkim listovima. Osobito je važno organizovanje dopisništva radnika iz raznih preduzeća i mjesta o radnim uslovima, nadnicama, akcijama koje pripremaju, njihovom toku, načinu izvođenja i postignutom uspjehu.

Biće od velike koristi ako pokrajinske sindikalne komisije pristupe izradi brošura u vezi s pojedinim sindikalnim pitanjima mjesnog i pokrajinskog značaja.

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Pisano krajem februara ili početkom marta 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/11.

STRATEGIJA I TAKTIKA ORUŽANOG USTANKA[349]

I. *Marksisti i ustanak*

Šta je ustanak?

Na ovom mjestu bavićemo se marksističkim tretiranjem ustanka kao vještine. Prvo pitanje koje nam se u vezi s tim nameće jeste: šta je oružani ustanak i šta on predstavlja? Na to pitanje Lenjin odgovara: ustanak je najviši oblik klasne borbe. To je sredstvo pomoću koga proleterska revolucija ostvaruje jednu od svojih osnovnih zadaća: svrgava s vlasti eksploatatorsku klasu i omogućava prelaz vlasti u ruke proletarijata i radnog naroda uopće. Zbog toga se i revolucija ne može zamisliti bez oružanog ustanka. Naprotiv: »Pobjeda revolucije može biti riješena samo putem oružanog ustanka.« (Iljič). Dakle, revolucija uključuje ustanak kao najvažnije i primarno sredstvo pomoću koga se rješava osnovno pitanje revolucije — prelazak vlasti iz ruku jedne klase u ruke druge.

Mada je ustanak instrument prol[eterske] rev[olucije], mada njegovu neophodnost stavljaju na dnevni red opći zakoni razvoja rev[olucije], ipak je on kao naročiti oblik klasne borbe podređen naročitim svojim zakonima i pravilima koja treba dobro proučiti i kojih se mi, u konkretnoj situaciji, moramo pridržavati da bi ustanak uspio. Zato nas Engels uči: »Ustanak je vještina baš kao rat ili ma koja druga vještina i podliježe izvjesnim pravilima postupanja, koja, ako se zanemare mogu dovesti do propasti partiju koja je kriva za ovo zanemarivanje.«* Šta to znači? To znači da za uspješno sprovođenje ustanka ne postoje neke matematičke formule po kojima bi se u svako doba, u svakoj situaciji mogli podizati ustanci. Ne, takvih formula i recepata nema. Ipak, Engels tretira ustanak kao vještinu. Ovladati ovom vještinom, znati njom pri datoj situaciji, kako u cijeloj zemlji tako i u svakom pojedinom mjestu, uspješno operisati — to je zadaća avangarde proletarijata, to je zadaća svakog pojedinog revolucionera.

---

* F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, K. Marks — F. Engels, »Dela«, »Prosveta«, Beograd 1975, tom 11, str. 75. (Vjerovatno citirano prema Lenjinovom članku: *Da li će boljševici održati državnu vlast?*, V. I. Lenjin, »Izabrana dela«, Izdavačka zadruga inostranih radnika u SSSR-u, Moskva — Lenjingrad 1934, knj. VI, str. 269). — *Red.*

Koji su momenti potrebni za uspjeh ustanka

Na ovom mjestu se nećemo zadržavati na uslovima i momentima koji su potrebni da revolucija uspije. Sama činjenica da je ustanak vještina nameće osnovnu, neophodnu potrebu da ustanak mora biti u tančine svestrano pripremljen, organizovan — i kroz sve faze njegovog razvitka rukovođen od revolucionarne avangarde prol[etarijata]. To praktično znači da kada u datoj zemlji već postoji objektivna revolucionarna situacija, Partija izlazi pred mase s parolom oružanog ustanka kao akcionom parolom, Partija mobiliše najšire prolet[erske] i uopće radne mase oko parole oružanog ustanka, razjašnjava im opći i politički značaj i praktičnu stranu — »razjašnjava masama nemogućnost jedino mirnog štrajka i potrebu smjele i bezobzirne oružane borbe« [Lenjin].* Partija agituje u »najširim masama za oružani ustanak [. . .] ne prebacujući preko toga pitanja nikakve koprene. Skrivati pred masama potrebu očajnog, krvavog rata do istrage kao neposredne zadaće buduće akcije, znači varati sebe i narod. . . Mase moraju znati da stupaju u oružanu, krvavu, žestoku borbu. Preziranje smrti treba da se proširi u masama i da osigura pobjedu« [Lenjin].**

Odmah se tu nadovezuje jedno drugo pitanje, na kojem se istovremeno ispoljava jedna od osnovnih razlika gledanja na oružani ustanak između marksista i blankista.[350] Podvlačeći prvostepenu važnost i svestranu ulogu Partije kao organizatora i rukovodioca oružanog ustanka, Lenjin nas takođe uči: »Da bi ustanak uspio, ne smije počivati na zavjeri niti na jednoj partiji, već na naprednoj klasi. Ustanak mora počivati na revolucionarnoj ustalasanosti naroda.«*** Koliko je ovo od presudnog značaja za uspjeh ustanka, služi nam kao najizrazitiji primjer reveljski ustanak. Godine 1924. uslijed niza okolnosti, u koje se na ovom mjestu ne možemo upuštati, brzim je tempom sazrijevala revolucionarna kriza u Estoniji. Kom[unistička] partija se odlučila na pripremu oružanog ustanka, ali je pri tom napravila niz nedopustivih propusta i grešaka, koje su odigrale odlučujuću ulogu u porazu ustanka. Partija je, može se reći, sa čisto tehničke strane dosta dobro pripremala ustanak. Izradila je sasvim dobro strateško-operacioni plan ustanka. Nabavila je izvjesnu količinu oružja i ratnog materijala (što nije bilo ni približno dovoljno), organizovala udarne vojne odrede. Ali ono što je nepravilno učinjeno i što stoji u apsolutnoj suprotnosti s onim čemu nas uče Engels i Lenjin, bilo je to da se *samo* Partija pripremala za ustanak. Partija je pripremu

---

* V. I. Lenjin, *Pouke moskovskog ustanka*, »Dela«, »Yugoslaviapublic« Beograd, 1973, tom 10, str. 498 (citirano prema: V. I: Lenjin, Izabrana đela, Moskva — Lenjingrad, 1933, knj. III, str 309) — *Red.*

** *Ibid.*, tom 10, str. 498 i 501. (knj. III, str. 309 i 313). — *Red.*

*** V. I. Lenjin, *Marksizam i ustanak*, »Dela«, Beograd, 1975, tom 27, str. 129 (citirano prema: V. I. Lenjin, »Izabrana đela«, Moskva — Lenjingrađ, 1934, knj.VI, str. 204). — *Red.*

ustanka toliko zakonspirisala da čak ni svi članovi Partije nisu znali da Partija vodi kurs na podizanje ustanka. Oni su to doznali tek noću i na dan samog ustanka. I šta se desilo? Desilo se to da su jednog jutra 300—400 ljudi, isključivo partijaca, izvršili juriš na najvažnije objekte grada i okoline. Treba iznijeti i pozitivnu stranu tog ustanka. Ona se sastoji u tome što je Partija izvršila pravilnu raspodjelu svojih snaga. Dejstvovali su po unaprijed pripremljenom planu, odmah su prešli u energičnu i žestoku ofanzivu, i to jednovremeno u svim dijelovima grada i okoline. Plan osvajanja najvažnijih tačaka uglavnom im je uspio. Međutim, kako se ustanak konačno svršio? Vlada je jednim dijelom vojske i žandarmerije (čije su snage bile nesrazmjerno nadmoćnije kako po broju ljudi tako i po tehničkoj spremi) u toku dva sata, bez naročitih teškoća, ugušila ustanak. A šta je bilo s revolucionarnom ustalasanošću naroda? Šta je bilo s naprednom klasom, na kojoj mora počivati ustanak? Dok se vodilo puškaranje između šačice revolucionarnih avangardista, koji su se junački borili, s jedne strane, i vladinih četa, s druge strane, proletarijat je spavao i ne sluteći da se napolju, na ulicama vodi borba za njegovu vlast. Tek kad su radnici ujutro išli na posao, uz put ili u samoj fabrici doznali su da je toga jutra dignut i ugušen ustanak koji je trebalo da uspostavi njihovu vlast.[351]

Kakav zaključak i kakve pouke izvlačimo iz ovog primjera? Prije svega to da komunisti nisu planski i sistematski razjašnjavali masama potrebu smjele i bezobzirne oružane borbe. Oni nisu putem manjih i većih štrajkova, uličnih demonstracija, sukoba i borbi sa žandarmerijom i vojskom čeličili, pripremali i školovali mase za oružanu borbu. Kao rezultat ovakvog rada imamo da se sporo razvija opća revolucionarna ustalasanost naroda, a iz toga je proizišlo da se ustanak nije bazirao na čitavoj rad[ničkoj]* naprednoj klasi, već na jednoj partiji. Nije, dakle, dovoljno postojanje samo dva osnovna uslova (revolucionarna kriza i subjektivni faktor — kom[unistička] partija) da se postavi na dnevni red pitanje preuzimanja vlasti putem oružanog ustanka. Tu je potrebno i postojanje subjektivnog faktora u širem smislu, a to je velika revol[ucionarna] ustalasanost masa, koje su sposobne i spremne da se bore i umiru za pobjedu revolucije. Šta to praktično znači? To znači da nije dovoljno da samo avangarda proletarijata bude prožeta saznanjem o potrebi ustanka i gotovošću da se oružanim putem bori za svrgavanje vladajuće klase, već isto tako tim saznanjem, spremnošću i sposobnošću Partija mora da zadahne u prvom redu najšire slojeve proletarijata, »avangardu revolucije, avangardu naroda, koja je sposobna da povuče mase za sobom.«** Drugim riječima, to znači da Partija prije svega mora voditi za sobom *većinu radničke klase*, klase koja je avan-

---

* Riječi »čitavoj rad«, Tito je dopisao naknadno rukom. — *Red.*

** V. I. Lenjin, *Marksizam i ustanak*, »Dela«, Beograd 1975, tom 27, str. 131 (citirano prema: V.I. Lenjin, »Izabrana dela«, Moskva—Lenjingrad, 1934, knj. VI, str. 206). — *Red.*

garda revolucije, zatim i *većinu radnog naroda* uopće, podrazumijevajući tu u prvom redu *radno seljaštvo i nacionalno ugnjetene mase kao prirodne saveznike proletarijata u revoluciji.* Partija mora da ima na svojoj strani i jedan dio vojnika odnosno radnika i seljaka obučenih u vojničke uniforme. Bez svega ovog što je ovdje navedeno Partija neće moći da odigra ulogu subjektivnog faktora u revoluciji — to s jedne strane, — a ne rukovoditi se i ne računati na sve gore iznesene momente i činjenice značilo bi srozati se na pozicije blankizma, s druge strane.

Izbor momenta u širem smislu

Polazeći baš od stanovišta da je ustanak vještina i da se potčinjava svojim vlastitim zakonima, mi ne stojimo na stanovištu da se ustanak može u svako doba podizati, čak i ako u danoj zemlji postoji revolucionarna situacija. U vezi s tim Lenjin kaže: »Ustanak mora počivati na *kritičkoj tački* u historiji sazrijevajuće revolucije, kada je aktivnost narodne avangarde na velikoj visini, kada su kolebanja u redovima neprijatelja i u redovima slabih, labavih i neodlučnih prijatelja revolucije na svojoj najvišoj tački.«* Kako treba razumjeti ove Lenjinove riječi? Nema sumnje da postojanje revolucionarne situacije predstavlja jedan od bitnih uslova za uspješno sprovođenje revolucije. Ali pri tome treba znati da revolucionarna situacija nije nešto ravnomjerno, ukočeno, nego da je to živi vulkan koji danomice djeluje i svojom erupcijom trese zidine trošne kapitalističke zgrade. Pod pritiskom revolucionarne lavine ti potresi bivaju nekad jači, nekad slabiji. Zadaća je da se aktivnost proletarijata (narodne avangarde) podigne na najvišu tačku kako bi ti potresi bili što silniji, što jači. I kada moćna revolucionarna erupcija potrese zidine postojećeg poretka i pod tim udarcima počnu da prskaju, da se lome i raspadaju zidine te trošne zgrade, nastaju pometnja, kolebanje, strah u redovima neprijatelja; njega hvata panika, on gubi glavu i prisutnost duha. Istovremeno u takvoj situaciji i pod neposrednim uticajem razvoja tih događaja, kolebanja u redovima slabih, labavih i kolebljivih elemenata dolaze do najviše tačke. Zadaća se sada sastoji u tome da Partija u toj općoj revolucionarnoj uzburkanosti koju stvara revolucionarna situacija tačno i pravovremeno procijeni »kada je aktivnost narodne avangarde« na najvišoj visini, »kada su kolebanja u redovima neprijatelja i u redovima slabih, labavih, neodlučnih prijatelja revolucije na svojoj najvišoj tački« — jednom riječju, Partija mora tačno da procijeni koji momenat u razvoju događaja predstavlja »kritičnu tačku u historiji sazrijevajuće revolucije« i da na njoj bazira ustanak.** Primjera radi iznosimo kako su boljševici u oktobru 1917. ocijenili zrelost momenta da se ustanak postavi na dnevni red. Rezolucija CK od 23. X kaže:

---

* *Ibid.*, tom 27, str. 129 (knj. VI, str. 204). — *Red.*

** *Ibid.* — *Red.*

»CK utvrđuje: da internacionalni položaj ruske revolucije (ustanak u njemačkoj floti kao ekstremno ispoljavanje soc[ijalističke] svjetske revolucije koja sazrijeva u cijeloj Evropi, opasnost imperijalističkog primirja s ciljem obaranja rev[olucije] u Rusiji), — kao i vojni položaj (nesumnjiva riješenost ruske buržoazije, Kerenskog i komp. da predaju Petrograd Nijemcima) i osvajanje većine u sovjetima od strane prol[eterske] partije — sve ovo u vezi sa seljačkim ustancima, sa činjenicom da je narod dao povjerenje našoj Partiji (izbori u Moskvi) i, najzad, u vezi s općepoznatom pripremom jedne druge Kornilovljeve avanture (premještanje trupa iz Petrograda, sakupljanje kozačkih trupa u Petrogradu, opkoljavanje Minska od kozaka itd.) — *sve to postavlja oružani ustanak na dnevni red.* CK utvrđuje da je oružani ustanak neizbježan i potpuno sazrio. . .«[352]

Najviša tačka aktivnosti masa izražava se u tome što su mase spremne da se bore i da umiru za pobjedu revolucije prezirući smrt, zatim, što su prožete gorčinom i neobuzdanom mržnjom prema postojećem sistemu i režimu, a ta mržnja i ogorčenje prelaze u »podivljalost«, koja ide do surovosti.

Izbor momenta u užem smislu

Pored pravilnog ocjenjivanja najpovoljnijeg momenta za uspješno otpočinjanje ustanka u širem smislu, još veću vještinu predstavlja ocijeniti momenat u užem smislu te riječi. U tome dolazi ustanak kao vještina do svoga može se reći kulminacionog izražaja. Iskustvo nas uči da zadocnjenje ne od jednog dana, već od nekoliko sati može da ima sudbonosne posljedice za uspješan razvoj ustanka. Jedno od pitanja od najveće važnosti jeste to da se pravilno odrede dan i sat podizanja ustanka. Koliko je ovo pitanje od presudnog značaja za pobjedu ustanka govore nam slijedeće Lenjinove riječi koje je pisao uoči samog 7. novembra 1917: »Vlast se ni pod kojim uslovima ne ostavlja u rukama Kerenskog i komp. do 7-og i ni pod koju cijenu — nego se stvar mora riješiti ovo veče ili ove noći. . . Historija neće oprostiti odlaganje revolucionarima koji su danas mogli biti pobjednici (i sigurno će biti danas pobjednici), dok sutra rizikuju da izgube mnogo, da izgube sve.«*

Tako je Lenjin ocjenjivao odlučujući značaj pravilnog izbora momenta za podizanje ustanka. U vezi s tim treba strogo voditi računa još i o slijedećim okolnostima. Kada kriza za podizanje ustanka sazrijeva ili se nalazi u najvećem razmahu svoga sazrijevanja, tada se širom cijele zemlje svakodnevno sve više nagomilava revolucionarni eksploziv.

---

* V. I. Lenjin, *Pismo članovima Centralnog komiteta,* »Dela«, Beograd, 1975, tom 27, str. 289—290 (»Izabrana dela«, Moskva — Lenjingrad, 1934, knj. VI, str. 309). — *Red.*

Radnička klasa i čitav radni narod postaju jedna — kako to Engels kaže — nabijena mina i dovoljna je samo jedna i najmanja iskra pa da dođe do revolucionarne eksplozije. Kada, u koje vrijeme, u kakvom se obliku pojavljuje ta iskra (koja istovremeno predstavlja i odskočnu dasku ili neposredni povod za početak ustanka), to je u većini slučajeva bilo teško predvidjeti, te su zbog toga te iskre izbijale spontano. U većini slučajeva te su iskre bile proizvedene nekim nasilničkim aktom vlade ili njenih organa, tako da su u općoj revolucionarnoj napetosti predstavljale posljednju kap od koje se čaša narodnog ogorčenja preliva. Poznato je kako je rasprostranjeno mišljenje da je velika francuska revolucija otpočela od pitanja soli.[353] Kao neposredni povod za podizanje niza ustanaka u toku 1849. Engels navodi slijedeće momente: »Ovakve iskre bile su raspuštanje domova u Saksonskoj, domobranstva u Pruskoj, otvoreni otpor vlade protiv državnog ustava.[354] Ove iskre padoše i odmah zapališe cijelu zemlju.« (Vidi opširnije u knjizi *Rev[olucija] i kontrarevolucija u Njemačkoj*).* Poznato je, dalje, da je neposredni signal za ustanak pariškog proletarijata (marta 1871) bio pokušaj da se razoruža Nac[ionalna] garda.[355] Dalje, znamo da je ruska revolucija 1905. otpočela s krvoprolićem od 9. januara.[356] — Kao neposredan povod za podizanje ustanka 1804. u Srbiji poslužila je sječa knezova i ostalih glavara od strane dahija.[357] Povod za ustanak bečkog proletarijata jula 1927. bio je to što je sud oslobodio ubice nekih radnika.[358] Naposlijetku, kao odskočna daska i neposredan povod za ustanak u Beču februara 1934. poslužili su hapšenje i otpuštanje s posla radničkih povjerenika i sindikalnih funkcionera, zabranjivanje soc[ijal]dem[okratskih] sindikata itd.[359] Historija nam pruža još niz vrlo poučnih primjera, ali ih sve na ovom mjestu ne možemo nabrajati. No i ovi nam primjeri jasno pokazuju: kada je »mina nabijena« revolucionarnim eksplozivom i da je potrebna jedna, na prvi pogled beznačajna iskra, pa da dođe do opće narodne eksplozije. To je iskustvo, to su činjenice koje nam pruža historija mnogih revolucija.

Ali to ni u kom slučaju ne znači da partija revolucionarnog proletarijata, partija koja organizuje rev[oluciju] treba skrštenih ruku da čeka dok iskra izbije sama od sebe. Zadaća je Partije (ako to ne učini neće biti avangarda u punom smislu te riječi) da sama ukreše tu iskru, odnosno da unaprijed procijeni koja bi iskra mogla da izazove eksploziju, za koju ona mora biti u tančine spremna da je odmah kanališe u pravcu pobjede naroda. Pronaći taj momenat, ocijeniti tačno koja bi iskra mogla izazvati eksploziju, to je vještina koju Partija mora bezuslovno posjedovati, drugim riječima, to znači *da Partija ne smije dopustiti da ustanak izbije spontano mimo njene organizacije i rukovodstva.* To je prvo i jedno

---

* Citirano vjerovatno prema prvom izdanju ovoga rada na srpskohrvatskom jeziku, »Socijalistička knjižara«, Beograd, 1914 (Upor.: K. Marks — F. Engels, »Dela«, Beograd, 1975, tom 11, str. 75). — *Red.*

od najvažnijih pitanja. Drugo, u slučaju da iskra odnosno ustanak izbije spontano zbog nekih okolnosti koje se nisu predvidjele, Partija mora da smjesta stane na čelo masa ne gubeći ni sekunde, te da ih po svim pravilima borbe povede do pobjede. Tu treba naročito podvući potrebu maksimuma snalaženja i što veću brzinu djelovanja. Svaka propuštena minuta može da ima teških posljedica. U takvim momentima treba uvijek imati na umu da najjači pritisak eksplozije i njeno »razorno« dejstvo mogu uslijed važnih faktora i okolnosti poslije kraćeg vremena da splašnjavaju, te ih je vrlo teško poslije iznova dizati. Partija mora od prvog momenta, dok još plima rev[olucionarne] napetosti nije dostigla svoju kulminacionu tačku, da stoji na čelu masa i da već po unaprijed utvrđenom planu razvija njihovu revol[ucionarnu] aktivnost i da ih vodi u ustanak. Bez te uloge svjesne proleterske avangarde mase mogu spontano do izvjesnog stepena da razviju svoju aktivnost i da idu u borbu, ali, nemajući jasne perspektive za daljnu borbu, za budućnost, njihova aktivnost počeće opadati i u krajnjoj liniji poraz postaje neizbježan. U obrnutom slučaju, kada Partija stoji na čelu masa, ona podstiče njihovu aktivnost, uliva vjeru u njihove stvaralačke snage, ona im na svakom odresku vremena, na svakom pojedinom stupnju borbe pokazuje* put i način borbe; pred masama se otvara široki horizont mogućnosti u koji one smjelo koračaju bez ikakvih maglovitosti i kolebanja, a u takvim slučajevima gubi se i svaka pomisao na vraćanje unazad ili na zaustavljanje na pola puta.**

---

* Riječi »pokazuje put i način borbe« Tito je dopisao naknadno rukom. — *Red.*

** Kako veliku i odlučujuću ulogu za pobjedu ustanka igraju brzina djelovanja i pravilan izbor momenta najbolje nam pokazuje primjer šangajskog ustanka iz 1926. god.[360] Situacija je bila revolucionarna — počela je brzim tempom da sazrijeva za ustanak. Partija izbacuje parolu oružanog ustanka. Vlada vrši represalije. To mase još više revolucionariše i one odgovaraju masovnim štrajkovima i demonstracijama. Svakodnevno dolazi do krvavih uličnih borbi. Jednog dana vlada hapsi nekoliko uglednih sindikalnih funkcionera i raspušta neke radničke organizacije. To je bila iskra koja je zapalila eksploziv. Šangajski proletarijat objavljuje opći generalni štrajk. Masa postaje gospodar ulice, a revolucionarnost masa je na vrhuncu. Vlasti, uplašene od ove revol[ucionarne] bujice, puštaju uhapšene na slobodu. Poslije toga revolucionarnost masa počinje da splašnjava i jedan dio radnika već se vraća na posao... Sve se to odigrava u toku jednog prijepodneva. Partija u takvoj situaciji pristupa podizanju oružanog ustanka. Ali, kao što vidimo, nije bio izabran momenat kada su revolucionarna napetost i žestina bile na vrhuncu, već onda kada su se radnici vraćali na posao. Zbog niza drugih uzroka i ovaj (nepravilni izbor momenta — zakašnjavanje) odigrao je presudnu ulogu u porazu ustanka. A kako bi se ustanak razvijao da je podignut nekoliko sati ranije? Možemo bez naročitog optimističkog pretjerivanja reći da bi se vrlo lako mogla revolucionarnost masa kanalisati u pravcu zauzimanja vlasti. Da su mase u momentu najveće revolucionarne ogorčenosti i razjarenosti odlučno i smjelo povedene u ustanak, one bi išle i dalje. Aktivnost bi sve više

Generalni štrajk i ustanak

Nekoliko riječi o masovnim štrajkovima. Znamo kakvu borbeno-vaspitnu ulogu ima svaki, pa i najmanji štrajk. Na ovom mjestu ćemo govoriti o štrajku s gledišta potreba ustanka. Kao što smo već govorili, jedno od osnovnih obilježja rev[olucionarne] krize i rev[olucionarne] situacije jeste to da su masovni i generalni štrajkovi skoro svakodnevna pojava i da skoro svi štrajkovi nose izrazito politički karakter. Oni se, dalje, odlikuju velikom masovnošću, nevjerovatnom oštrinom, energičnošću i žilavošću. U takvim situacijama i najmanji povod posluži za stupanje u štrajk. Generalni štrajkovi pojedinih grana industrije, u pojedinim mjestima, pokrajinama ili čitavoj zemlji, a naročito generalni politički štrajkovi zaleđuju skoro sve arterije postojećeg društvenog organizma i državne mašinerije čineći je nemoćnom, a s druge strane, oni kod masa šire i usađuju svijest o njihovoj snazi i udarnoj moći. Ali nije samo to da štrajkaški pokret s jedne strane djeluje razorno na vladu i reakciju, a s druge djeluje vaspitno i revolucionarno u pravcu daljnjeg podizanja borbene aktivnosti samih štrajkača, nego, isto tako štrajkački pokret radničke klase predstavlja jednu moćnu polugu za revolucionisanje kolebljivih slojeva, a naročito on predstavlja moćnu polugu »da razbija seosku učmalost, da probudi klasnu svijest i svijest o potrebi klasne borbe kod eksploatisanih masa na selu, da ispolji pred njima očevidni praktični značaj njihovog saveza s gradskim radnicima«. Lenjin je naročito podvlačio da su radnički štrajkovi iskre koje zapaljuju seljačke bune i ustanke na selu. To su činjenice koje su dosadašnjom stvarnošću tako sjajno potvrđene, a razvoj borbe u današnjici svakodnevno ih potvrđuje.

A sada da se vratimo na samu stvar. Videći kakvu opasnost predstavljaju štrajkovi i štrajkački pokret uopće za njihovu klasnu vladavinu, reakcionarni su režimi prisiljeni da upotrijebe najbrutalniju silu, puštajući u puno dejstvo sve sile državne mašinerije. Reakcija usmjeruje protiv štrajkača policiju, žandarmeriju, vojsku, te dolazi do demonstracija, uličnih borbi — krvavih sukoba. Ali, na drugoj strani,

---

rasla, tako da čak i eventualno puštanje uhapšenih ili davanje ma kakvih koncesija (kao što to obično vlade u takvim momentima često praktikuju), ne bi uticali da revolucionarna aktivnost masa za taj momenat splasne.

Nešto slično desilo se februara 1934. u Beču. Jedan dio proletarijata stupio je u oružanu borbu bez nekog naročitog unaprijed smišljenog i pripremljenog plana i bez centralnog rukovodstva. Dok je rukovodstvo Soc[ijal] dem[okratske] partije stalno bremzalo revolucionarnu aktivnost masa, dok je akciona sposobnost KP uslijed njene nedovoljne povezanosti s osnovnom masom proletarijata bila slaba, moralo je doći do spontanog istupa masa, s jedne strane, i repaštva KP, s druge).[361] Koliko je štetno i nedopustivo klipsanje za događajima od strane jedne partije koja je pozvana da rukovodi ustankom, najbolje nam pokazuje Lenjin u svom članku *Pouke moskovskog ustanka.* (Autorova napomena u originalu. — *Red.*)

sve to otvara oči i pokazuje masama da štrajkovi, da generalni štrajk kao samostalna glavna forma borbe, nijesu jedino i krajnje sredstvo borbe; to pokazuje masama da one moraju probiti uski okvir dotadašnjih formi borbe, da moraju prihvatiti višu formu borbe — ustanak. I na taj način imamo da se »štrajk pretvara u ustanak... pod pritiskom objektivnih uslova« — i dalje vidimo da »revolucija napreduje tako što stvara zbijenu i čvrstu kontrarevolucionarnu snagu, tj. silu neprijatelja, koji se laća sve radikalnijih sredstava zaštite i što na taj način, na drugoj strani, izrađuje sve silnija sredstva za napadaj«.* Tako imamo da se događaji razvijaju »od štrajka i demonstracija k pojedinačnim barikadama, od pojedinačnih barikada k njihovom masovnom podizanju i k uličnoj borbi s vojskom«** i najzad od uličnih borbi u ustanak.

Već znamo da je za uspješno podizanje ustanka potrebno da aktivnost radničke klase bude na najvišoj tački. Za podizanje ove aktivnosti kao najbolje sredstvo može nam poslužiti politički generalni štrajk. Zbog toga je Lenjin govorio da je generalni štrajk u momentu podizanja ustanka njegova teška artiljerija. Jer, bombardovanjem tom artiljerijom neprijatelja strašno se dezorganiziraju i razbijaju njegove pozicije i njegovi redovi. Uslijed toga bombardovanja kod neprijatelja nastaje panika. On je nemoćan jer mu je zadan prvi vrlo osjetan udarac, koji ga već izbija iz njegovih pozicija. Prilikom podizanja ustanka moramo nastojati da u svojim rukama imamo onu tešku artiljeriju koja može da odigra odlučujuću ulogu u borbi za osvajanje vlasti.

Iz svega ovoga što smo do sada rekli mogu se izvući praktični zaključci:

1. Ustanak je vještina: revolucionarna partija, pa i svaki revolucioner moraju ovladati ovom vještinom.

2. Da bi ustanak uspio, mora postojati velika rev[olucionarna] ustalasanost masa. Nosilac ustanka može biti jedino proletarijat oslanjajući se na svoje prirodne saveznike — radno seljaštvo i nacionalnooslobodilačke pokrete, nad kojima on ostvaruje svoju hegemoniju.

3. Partija koja rukovodi ustankom ne smije da zaostane za porastom i razmahom pokreta — ne smije dopustiti da ustanak izbije pod pritiskom objektivnih uslova kao rezultat spontane eksplozije revolucionarne aktivnosti masa.

4. Partija mora tačno i pravovremeno da ocijeni zrelost objektivnih uslova i na osnovu toga da izabere najpovoljniji momenat za podizanje ustanka naznačujući dan i sat otpočinjanja ustanka.

---

* Prema: V. I. Lenjin, *Pouke moskovskog ustanka*, »Dela«, Beograd, 1973, tom 10, str. 497 (citirano prema: V. I. Lenjin, »Izabrana dela«, Moskva — Lenjingrad, 1933, knj. III, str. 307—308). — *Red.*

** *Ibid.*, tom 10. str. 497 (knj. III, str. 308). — *Red.*

II. *Taktika uličnih bojeva*

Taktika barikadnih bojeva u prvoj polovini 19. vijeka

Taktika uličnih barikadnih bojeva prošla je do sada kroz dvije etape svoga razvitka. Karakteristična crta prve etape sastojala se u tome što su u njima učestvovale velike mase stanovništva. Mase radnika, sitne buržoazije i gradske sirotinje izlazile su na ulicu i preplavljivale ulice i trgove. Kada je vlada protiv te revolucionarne mase upotrijebila silu (vojsku, nac[ionalnu] gardu itd.) za tren oka dižu se visoke barikade i masa se s velikom žestinom, satima, pa i danima bori s vladinim četama i odredima. Borba se uglavnom vodila na otvorenom polju, u prvim linijama, prsa u prsa. S jedne strane barikada stajao je narod, a s druge [su stajale] vladine čete. Masa je branila i napadala onim što je kome palo do ruku. Bacali su kamenice, crepove, pucali iz revolvera, ponekad i iz pušaka, a žene s kućnih prozora prosipale vruću vodu itd. Vojska je u masu pucala vatrenim oružjem [puškama], pa čak i topovima. I pred ovakve očigledne premoći vladinih četa u smislu tehničke spreme, u mnogim slučajevima one su bile (uslijed velike žilavosti, smjelosti i požrtvovanosti ustanika demoralizovane, izmorene, pa čak i razbijene, prisiljene da se povlače ili da pređu na stranu naroda. Ovakvom načinu vođenja borbe pogodovale su dvije okolnosti: prvo, što je taj način bio primljen u naslijeđe još od onog vremena kada je dalekobojno oružje bilo tek u povoju, i drugo, što su u to vrijeme skoro svi evropski gradovi bili s uskim i krivim ulicama, na kojima je bilo dosta lako podizati barikade i uspješno se braniti iza njih, dok je vojsci u takvim tjesnacima bilo dosta teško razviti i voditi borbu protiv ustanika. Nadalje, karakteristično obilježje svih rev[olucija] prve polovine 19. vijeka, a samim tim i barikadnih uličnih bojeva, bilo je i to što se borba nije vodila po unaprijed pripremljenom planu, što njima konkretno od početka do kraja nisu rukovodili nijedna rev[olucionarna] partija ili organizovani centar. Dakle, barikadni bojevi i ustanci otpočinjali su više-manje spontano, bez neposrednog rukovodstva rev[olucionarne] org[anizacije] i bez pravilne i dovoljne pripreme.

To su ukratko osnovna karakteristična obilježja prve etape barikadnih bojeva. Mada su u svim rev[olucijama] prve polovine 19. vijeka osnovne pokretne snage tih revolucija bile poražene, ipak je ova taktika barikadnih bojeva, kako kaže Engels, bila od presudnog značaja za revolucionarni period tog vremena.

Engels o uličnim borbama. Nova taktika barikadnih bojeva

Ali još tada (prva polovina 19. vijeka) jasno se primjećivalo — na što je Engels naročito ukazivao — da je dotadašnja taktika barikadnih bojeva znatno zastarjela. Zbog čega? Na to pitanje Engels odgovara:

»Ništa toliko ne zavisi od privrednih uslova kao vojska i mornarica. Naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija u direktnoj su zavisnosti od određenog stupnja razvitka proizvodnje i prometnih sredstava... Početkom 14. vijeka zapadnim Evropljanima došao je barut od Arabljana i revolucionisao je čitav način ratovanja. [...] Čim je tehnički progres postao primjenljiv za vojsku, odmah je skoro silom iznudio promjene, pa čak i prevrate u načinu borbe, i to često protiv volje vojnih vlasti.«* Iz toga Engels dalje izvodi zaključak: »Čitava organizacija vojske i način borbe, pa s tim u vezi pobjeda i poraz zavise od materijalnih, tj. ekonomskih uslova, od osobina ljudstva i oružja, dakle od kvantiteta i kvaliteta stanovništva i od taktike.«** Kada je Engels govorio da je stara taktika barikadnih bojeva »znatno zastarjela«, on se rukovodio baš ovim naglim i brzim razvojem materijalnih odnosno ekonomskih uslova i tehničkog progresa, koji je diktirao potrebu promjene načina ratovanja. Poznato je kako su ovi faktori uticali na mijenjanje taktike ratovanja među pojedinim narodima. U početku su se vodile vojne operacije i nastupalo se u linijskoj formaciji, zatim u kolonama čitave divizije itd. »Красная звезда« od januara 1941. donosi članak u kome se u vezi s ovim kaže: »Ratna vještina se neprekidno razvija i na određenoj etapi razvitka njene pojedine grane doživljavaju oštre i nagle promjene i dobivaju nova svojstva. Tako su, npr., u prvom svjetskom imperijalističkom ratu razvitak i masovna primjena automatskog oružja i artiljerije, a takođe neobičan porast poljske fortifikacije unijeli značajne promjene u metode vođenja operacija i vođenja čitavog rata.«***

Sadašnji rat u Evropi, u kojem sudjeluju masovne vojske i u kojem se široko primjenjuje ratna tehnika, ima takođe svoje specifične osobine. Iz svega ovoga slijedi da ne smijemo slijepo kopirati metode izvršenih operacija, nego se na njihovoj osnovi moraju razrađivati svrsishodni operativni i taktički oblici, podesni u konkretnim historijskim prilikama i zasnovani na novoj još moćnijoj materijalnoj bazi. »Ali, ako su se,« kaže Engels, »izmijenili uslovi rata među narodima, oni se nisu nimalo manje izmijenili za klasnu borbu.«**** U vezi s ovim Engels nadalje konkretno ukazuje da je stara taktika uličnih borbi zastarjela zato što se uslijed tehničkog napretka krajem 19. vijeka umnogome izmijenilo

* F. Engels, *Anti-Dühring*, K. Marks — F. Engels, »Dela«, Beograd, 1974, tom 31, str. 127 i 130 (citirano prema knjizi: *Anti-Dühring*, »Naučna biblioteka«, Zagreb, 1934. — *Red.*).

** *Ibid.*, tom 31, str. 130. — *Red.*

*** Ovaj citat je uzet iz redakcijskog članka *Novo u ratnoj vještini na Zapadu*, prevedenog iz lista „Красная звезда", centralnog organa Narodnog komesarijata odbrane SSSR-a, od 4. decembra 1940, a objavljenog u februarskom broju »Trideset dana« (Zagreb, 1941, str. 7—13). — *Red.*

**** F. Engels, *Uvod* za Marksov rad *Klasne borbe u Francuskoj od* 1848. *do* 1850 (K. Marks — F. Engels, »Izabrana dela«, Beograd, 1949, tom I, str. 113). — *Red.*

ratno oružje: topovi manjeg kalibra, koji se mogu lako pokretati po ulicama, granate, oružje koje puca četiri puta dalje, deset puta tačnije, deset puta brže nego ranije itd. Zatim navodi i tu okolnost da su se svi veći gradovi umnogome izmijenili u poređenju s 1848. godinom. Mjesto uskih i krivih ulica, proširuju se i stvaraju široke i duge ulice, prostrani trgovi i veliki bulevari, a sve to pogoduje uspješnom djelovanju brzometnih topova i pušaka. Ali konstatujući i analizirajući sve ove promjene koje su nastupile, Engels nikada nije tvrdio (kao što to prikazuju Bernštajn, Kaucki i dr.) da je prošlo vrijeme barikadnih bojeva. Ne, Engels je govorio baš obrnuto i pisao: »Znači li to da u budućnosti ulične borbe neće igrati nikakvu ulogu? Nipošto! To znači samo to da su poslije 1848. uslovi za civilne ustanike postali nepovoljniji, a za vojsku povoljniji. Na taj način, svaka buduća ulična borba može da se završi pobjedom samo u tom slučaju ako će ovaj minus situacije biti kompenziran drugim uslovima i momentima.«*

Kao što vidimo, Engels nije tvrdio da ulične borbe neće igrati nikakvu ulogu. On nas je samo upozorio da su se uslovi promijenili, te da je u vezi s tim i stara taktika znatno zastarjela. Ali istovremeno nas uči da ćemo u budućim uličnim bitkama pobijediti ako ovaj minus situacije odnosno nepovoljan položaj bude prevagnut i dopunjen drugim elementima. Boljševici, a naročito Lenjin, prvi i najbolje su shvatili ove Engelsove riječi i praktično su ih sprovodili u djelo u rev[oluciji] 1905. i 1917. godine. Boljševici su prvi počeli primjenjivati novu taktiku uličnih bojeva. Decembarski ustanak u Moskvi (1905) značio je početak nove taktike, koja je i do danas ostala primjenljiva i jednako moguća s obzirom na razvoj moderne ratne tehnike.[362] Boljševici su shvatili da je veća ludorija da masa stoji iza barikada s revolverima u ruci kada se po barikadama puca iz topova i dalekometnih pušaka. Oni su staru taktiku odbacili i primijenili novu. Ta nova taktika bila je taktika gerilskih ratova. Organizacija koja je zahtijevala primjenu nove taktike bili su odredi od 20, 10, 5, 3, pa čak i 2 čovjeka. Ti odredi boreći se (i to slabo naoružani) s krovova kuća, crkvenih tornjeva, tavana, prozora, balkona itd., preko deset dana bili su gospodari Moskve i uspješno su davali otpor vojsci, koja je bila naoružana najmodernijim oružjem. I danas, pri danom razvoju moderne tehnike (tenkovi, blindirani automobili itd.), barikadni bojevi igraju veliku ulogu. Primjer Španije nam pokazuje kako se masa može boriti i to još kako uspješno i protiv tenkova i blindiranih automobila bacajući pod njih granate, flaše s eksplozivom, dinamit i dr. i to baš pomoću gerilske taktike.

Barikadne borbe. — Ranije su barikade služile isključivo kao zaklon iza koga su stajale mase i pružale otpor vladinim četama. Tada su, dakle, barikade služile isključivo kao zakloni, kao odbrambeno

---

* *Ibid.*, str. 112. — *Red.*

sredstvo masa. Danas se podižu barikade i one igraju veliku ulogu u uličnim borbama, ali se danas mase ne brane stojeći neposredno i samo iza barikada, već se brane i vrše napad nalazeći se na nekom balkonu, tornju itd. Razumije se da to ne znači da ne treba iskorištavati barikade kao zaklon iza koga će se neposredno voditi borba. Samo, u tom slučaju barikadni zidovi moraju biti podignuti od kamenja, betona, džakova pijeska i drugih tvrdih stvari kroz koje ne prodiru hici. Zatim, nalazeći se odnosno vodeći borbu neposredno iza barikada, mase moraju biti naoružane dalekometnim oružjem, ručnim granatama itd. Kod podizanja barikada mora se voditi računa o mjestu gdje se podižu. Više puta se desi da jedna barikada donese više štete nego koristi ako nije podignuta na potrebnom, strategijski važnom mjestu. Gdje podizati barikade? Njih treba prije svega podizati na onim mjestima gdje se pretpostavlja da će pritisak neprijatelja biti najjači; nadalje, na onim mjestima gdje će se neprijatelju najviše onemogućiti da se približi našim pozicijama. Na velikim trgovima i glavnim ulicama treba također podizati barikade, mada se one mogu uspješno držati u rukama i s podesnih kuća, prozora, balkona itd. A tamo gdje to iziskuje naročita potreba moraju se podizati barikade jedna za drugom, na izvjesnom odstojanju. Kada se grad ili mjesto nalazi u rukama ustanika, ili čak kada se vodi borba u samom gradu, kada prijeti opasnost da ih neprijatelj može napasti i spolja, tada se zauzimaju pozicije u okolini samog grada. Zatvaraju se svi putevi koji vode u dotično mjesto, podižu se betonske utvrde, barikade i tome slično kako bi se onemogućio ulazak neprijatelja. Pored utvrda, rovova, šančeva u kojima će biti razmještene ustaničke snage, treba postaviti i mitraljeska gnijezda po pojedinim zgradama koje se nalaze na krajnjoj periferiji.

Kako treba voditi operacije u uličnim borbama? U samom početku upozoravamo da je skoro nemoguće govoriti o ovom pitanju a da ne padnemo u šematizam, jer ovo pitanje zavisi od konkretne situacije, od mjesta, od naših snaga, od snaga neprijatelja itd., te nam ništa drugo ne preostaje nego da govorimo o općim momentima koji se odnose na ovo pitanje.

Čim smo u toku juriša osvojili izvjesne pozicije smjesta ih treba utvrditi. Ako je to neka ulica, trg, ili četvrt grada odmah mobilisati mase za podizanje barikada i odbrambenih položaja, postaviti na tim mjestima oružanu odbranu i istovremeno energično nastupati dalje u svim pravcima, dok ulica, četvrt ili čitav grad nisu sasvim osvojeni. U vezi s ovim potrebno je naročito napomenuti da ma koliko bilo važno i potrebno utvrditi osvojene pozicije, ipak (a to naročito važi u oružanom ustanku kada je potrebna brza ofanziva) utvrđivanje ne smije da zaustavi ili da usporava brzinu napredovanja i ofanzive uopće. Pogrešno bi bilo misliti da se nova taktika sastoji u tome da mi sve naše snage držimo zaklonjene rovovima i da isključivo s kuća, balkona itd. vodimo borbu. Onda bi ta borba nosila samo defanzivni karakter jer krovovi,

balkoni, tornjevi itd. služe nam uglavnom kao pozicije za defanzivnu borbu. Razumije se da ovakva forma defanzivne borbe može u priličnoj mjeri da oslabi i pokoleba neprijatelja, tako da ga u jednoj protuofanzivi možemo lako poraziti. Ali kako se ustanak ne može ni zamisliti bez ofanzive, oružani odredi moraju voditi borbu i po samim ulicama i trgovima, jer jasno je da se osvajanje pozicija može postići jedino operacijama, a ni u kom slučaju stajanjem na jednom mjestu. Prilikom opće ofanzive treba da koordiniramo borbu onih redova koji se nalaze po zgradama s akcijama odreda koji operišu neposredno po ulicama. Oni prvi »čiste« put ovim drugima i služe kao neka vrsta artiljerije. Odredi i grupe koji operišu po ulicama ne smiju se kretati svi zajedno niti ići sredinom ulice, a pogotovo ne sredinom nekog širokog trga. Treba ići pored zidova samih kuća birajući uvijek zaklone, i to na izvjesnom rastojanju jedan od drugoga.

I u uličnim borbama, kao i na otvorenom polju važi pravilo da kada nekolicina nastupaju (a ispred njih neposredno stoji neprijatelj), drugi treba da pucaju; prvi koji su nastupali poslije izvjesnog pređenog rastojanja staju i odmah otpočinju s pucanjem, a drugi nastupaju itd. Takvu uličnu operaciju treba praktikovati i prilikom povlačenja. Dakle, kao što rekosmo, odredi treba da budu ne samo po kućama nego u svojoj većini po ulicama i trgovima. Potrebno je obratiti pažnju i na pronalaženje pogodnih mjesta za zasjedu na kojima treba postaviti ljude koji će u slučaju krstarenja blindiranih neprijateljskih automobila i tenkova što uspješnije da bace pod njih ručne granate, flaše s eksplozivom, dinamit i dr. U borbi protiv policije, žandarmerije, reakcionarnih odreda i vojske treba mobilisati sve stanovništvo. One kojima momentano ne možemo dati oružje, naročito u toku prvih sati ustanka, treba iskoristiti za gradnju barikada, uklanjanje ranjenika i pružanje pomoći ranjenicima, za bacanje kamenica i ostalih predmeta s prozora kuća na neprijatelja da bi mu na taj način onemogućili da se nesmetano kreće. Ponekad ti napadaji, osobito ako su energični i žestoki, mogu neprijatelja prisiliti i na povlačenje.

Mada moramo u oružanom ustanku stalno biti u ofanzivi. ipak to ne isključuje, pod izvjesnim okolnostima i uslovima, mogućnosti, pa čak i potrebu povlačenja, odstupanja. Ali isto onako kao što je velika vještina pravilno nastupati, nimalo nije manja vještina i pravilno odstupati. Kod odstupanja moramo uvijek da održimo prisustvo duha, ne smije se gubiti glava. Povlačiti se treba promišljeno, organizovano, korak po korak, i u toku povlačenja stalno davati neprijatelju otpor, jer u pravilnom, planskom i organizovanom povlačenju možemo neprijatelja prilično oslabiti, a svoje snage očuvati i u povoljnom momentu ponovo preći u ofanzivu.

Šta treba znati i čega se treba pridržavati prilikom dizanja ustanka.

1. Partija i organizacija koja podiže ustanak mora prije svega da odredi, izabere jedan centralni štab ustanka, koji će neposredno i praktično da vodi ustanak.

2. Partija zajedno s ovim štabom i ostalim njegovim pomoćnim organima (oružanim odredima, vojskom) u tančine izrađuje operacioni plan ustanka, načine i metode njegovog izvođenja. Polazeći od toga da su za ustanak nužni najveće pouzdanje i vjera u pobjedu, maksimum odlučnosti, smjelosti kao i brzina djelovanja, Partija i njeni organi koji organizuju i vode ustanak moraju sve one koji su protiv ustanka, sve kukavice i kolebljivce »nemilosrdno izbaciti iz redova pristaša rev[olucije]. Ne treba se plašiti što će oni ostati u taboru kolebljivih, tamo će oni više koristiti stvari rev[olucije] nego ako budu u redovima kuražnih i hrabrih boraca« (Lenjin).*

3.** S ustankom se nikad ne smijemo igrati »ako nismo potpuno pripremni da na sebe primimo posljedice igre«.*** Ali istovremeno moramo biti čvrsto ubijeđeni da, kad smo jednom započeli ustanak, moramo ići do kraja. Jer treba znati da je »ustanak račun vrlo neodređenih veličina, čija se vrijednost svakog dana može promijeniti: snage koje stoje nasuprot ustanku imaju na svojoj strani svu prednost organizacije, discipline, tradicionalnog autoriteta. Ako im se ne mogu suprotstaviti jake protusnage, nastupaju poraz i uništenje« (Engels).****

4. Od velike je važnosti jednovremeno širom čitave zemlje otpočeti ustanak u svim političkim i industrijskim centrima. Time je udarac snažniji, tim ustanici onemogućuju kontrarevoluciji da svoje snage prebacuje iz provincija gdje nije izbio ustanak u provincije i mjesta gdje već ustanak plamti. U tom pogledu dragocjenu pouku možemo izvući iz ruske rev[olucije] 1905.[363] Takođe je značajna stvar za uspješan razvoj ustanka *odmah* zauzeti vlast u najvažnijim političkim i ekonomskim centrima zemlje, ne samo zbog toga što su u većini slučajeva ti centri istovremeno i industrijski centri nego i zato što to zauzimanje podiže moral i stvara moralnu premoć, koja u prvim danima ustanka ima veliki značaj.

---

* V. I. Lenjin, *Marksizam i ustanak*, »Dela«, Beograd, 1975, tom 27, str. 132 (citirano prema: V. I. Lenjin, »Izabrana dela« Moskva — Lenjingrad, 1934, knj. V, str. 207). — *Red.*

** Na ovom mjestu u originalu je vjerovatno omaškom napisano 4. umjesto 3. i tako je učinjeno do kraja, tj. do tačke 11, što je ovdje ispravljeno. — *Red.*

*** F. Engels, *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj*, K. Marks — F. Engels, »Dela«, Beograd, 1975, tom 11, str. 75. (vjerovatno citirano prema: V. I. Lenjin, »Izabrana dela«, Moskva — Lenjingrad, 1934, knj. VI, str. 269). — *Red.*

**** *Ibid.*, tom 11, str. 75 (knj. VI, str. 269—270). — *Red.*

5. Čim se otpočelo s ustankom u gradovima i industrijskim centrima *odmah treba* prenijeti ustanak na *selo*. U tome se mora postići najpotpunija koordinacija da se ne bi ponovilo ono što se je desilo u Rusiji od 1905. do 1907. i prilikom kantonskog ustanka.[364]

6. Neprijatelja treba napasti iznenada, u momentu kada se on najmanje nada. Iskoristiti priliku dok su njegove snage još razbijene, dekoncentrisane; natjerati ga odmah na povlačenje dok još nije uspio da sjedini svoje snage protiv ustanika.

7. Tretirajući ustanak kao vještinu, mi moramo odmah u samom početku da energično izvršimo smjeli juriš po naprijed utvrđenom i razrađenom planu. Zauzeti treba odmah najrazličitije objekte i strateške tačke rukovodeći se uvijek težnjom da neprijatelju zadamo maksimalan udarac, što će nam omogućiti dalje uspješno napredovanje. Dati neku opću šemu koja će važiti za sva mjesta i pod svim okolnostima (što se tiče tog prvog juriša) — apsurdno je i nemoguće. Postupit će se u svakom konkretnom slučaju različito, zavisno od mjesta, prilika, snaga itd. Osvajanje pojedinih objekata, strateških tačaka i sl., posmatrajući čisto s taktičke stane, takođe će zavisiti od konkretnih prilika, terena, naših snaga, s jedne strane, i neprijateljskih, s druge strane. Ali ono što moramo generalisati, čega se moramo pridržavati, što moramo izvršiti u samom prvom momentu ustanka jeste: uhapsiti generalštab i vladu, uhapsiti sve reakcionarne vojne ličnosti, naročito rukovodioce i vođe vojnih i fašističkih organizacija, razoružati pitomce vojnih škola i akademija, žandarmeriju, policiju, kao i sve vojnike za koje pretpostavljamo da će se boriti protiv nas. Prilikom zauzimanja kasarni treba i tada, u toku samog ustanka, da pridobijemo vojnike na našu stranu. Ako nam to ne uspije, treba da ih razoružamo i držimo izolovane i da na njih vršimo ideološki uticaj. Naročito treba da nastojimo da osvojimo motorizovane dijelove vojske (tenkove, blindirane automobile, avijaciju itd.), a to nam, po svoj prilici, neće ići teško za rukom ukoliko tamo služe u većini radnici. Nadalje, treba da odmah zauzmemo željezničku stanicu, radio, aerodrom, pristaništa, električnu centralu, vodovod, magazine i stovarišta s oružjem, hranom, banke i novčane zavode, štamparije, fabrike oružja itd. itd. Zatim zaposjesti najvažnije zgrade i tačke na kojima treba postaviti mitraljeska gnijezda. Juriš i osvajanje pojedinih mjesta (gradova) treba izvršiti iznutra (iz centra) i spolja iz predgrađa. Predgrađa su proleterska i nastanjena su siromašnim stanovništvom, te je zbog toga lakše njima zagospodariti. Ali se u ustanku ne smijemo zadržati u neradničkim četvrtima (kao što je to bio slučaj u Beču 1934). Radnička predgrađa treba da nam služe samo kao uporište i polazna tačka za bezodvlačnu i brzu ofanzivu na centar, kao što je to bio slučaj sa zauzimanjem Petrograda oktobra 1917. Naročito podvlačimo kao jednu od veoma važnih stvari, na koju nas je Lenjin osobito upozoravao, slijedeće: još u samom početku za sve ove operacije i ofanzive moramo upotrijebiti

najborbenije, najpožrtvovanije i najsmjelije odrede, odrede koji će prije umrijeti nego popustiti pred neprijateljem. U tim odredima strah mora biti nepoznata stvar, a samopregorijevanje i preziranje smrti treba da dominiraju iznad svega. Na kraju, potrebno je još podvući da u toku samog ustanka treba svim silama nastojati da se naoruža što je god moguće veći broj borbenog stanovništva, a u prvom redu radnici, radnička omladina, no ni u kom slučaju ne treba zanemariti ni žene.

8. Da bismo ostvarili i izvojevali ovo što smo gore naveli, da bi ustanak uspio, moramo odmah, još u samom početku — kako nas to uče Marks i Lenjin (tretirajući ustanak kao vještinu), djelovati s najvećom odlučnošću, s najvećom energijom. Pod svaku cijenu i pod svim okolnostima bezuslovno se moramo latiti *ofanzive.* »Ofanziva na neprijatelja mora biti najenergičnija: napad, a ne odbrana mora biti parola masa« (Lenjin)*. U ustanku moramo biti brzi i elastični. Brzo i pravilno snalaženje u svim prilikama i situacijama mora da vlada. Samoinicijativa se mora razviti kod svakog pojedinca do maksimuma. Bezodvlačno treba iskoristiti svaki momenat za raspaljivanje rev[olucionarnih] strasti masa, gurati mase u odlučnije i najodlučnije akcije i pothvate. »Defanziva je smrt ustanka; on je propao prije nego što je izmjerio svoje snage sa snagama neprijatelja.«** U ustanku moramo biti vjerni riječima Dantona — velikog majstora rev[olucionarne] taktike: smjelost, smjelost i opet smjelost. Jedan od osnovnih nedostataka bečkog proletarijata (februara 1934) bio je baš taj što je on od početka do kraja nosio defanzivni karakter. Bečki se radnici nisu orijentisali na odlučnu ofanzivu, na zauzimanje vlasti, tako da zapravo ustanak nije ni poprimio onaj karakter koji je trebao i morao da poprimi. Ustanak je nosio karakter spontanog protesta protiv faš[ističke] najezde, a ne unaprijed i svestrano pripremljenog plana za ofanzivu. Nadalje, veliki nedostatak bečkog ustanka bio je i taj što nije imao centralnog rukovodstva. I dok se jedan dio proletarijata s oružjem u ruci divovski borio iz svojih kuća i radničkih četvrti, dotle je drugi dio samo sa simpatijama pratio junačku borbu svojih drugova, pošto se nije niko našao da ga povede u borbu. Bečki je proletarijat imao iluziju da će iz svojih kuća i domova moći zaustaviti divlju najezdu fašizma. Međutim, on se prevario i to je ne samo za njega nego i za međunarodni proletarijat dragocjeno iskustvo. Trebalo je da bečki proletarijat iz svojih domova prenese borbu na ulicu i da iz svojih predgrađa (Floridsdorf, Heiligenstadt, Debling, Otakring, Medling itd.) odmah pređe u odlučnu ofanzivu prema centru s ciljem da sruši buržoasku vladu i uzme vlast u svoje ruke.[365]

* V. I. Lenjin, *Pouke moskovskog ustanka,* »Dela«, Beograd, 1973, tom 10, str. 501 (citirano prema: V. I. Lenjin, »Izabrana dela«, Moskva — Lenjingrad, 1933, knj. III, str. 313). — *Red.*

** V. I. Lenjin, *Hoće li boljševici zadržati državnu vlast?* »Dela«, Beograd, 1975, tom 27, str. 201 (citirano prema: V. I. Lenjin, »Izabrana dela«, Moskva — Lenjingrad, 1934, knj. VI, str. 270). — *Red.*

9. Nadalje, potrebno je još u samom početku ustanka izvojevati uspjeh i svim silama nastojati da svakog sata, svakog dana, dobijemo i izvojujemo nove i nove uspjehe. To je potrebno da bi se na taj način održala moralna nadmoćnost i da bi se privukli na našu stranu kolebljivi elementi, koji — kako Engels kaže — uvijek idu za jačim podstrekom i prelaze na jaču stranu. Nadalje, čim smo zauzeli vlast na jednom mjestu, treba odmah borbu prenijeti u drugo, treba nastupati i priticati u pomoć drugim mjestima — sve dok neprijatelj nije definitivno slomljen i poražen, pri čemu treba paziti da ne dođe do greške koju su načinili pariški komunari, koji su odlagali ofanzivu na Verssaille i druga mjesta.[366]

10. Najzad, revolucionari koji podižu ustanak moraju se koristiti krvavo stečenim iskustvom pariških komunara i izvršiti ono što oni nisu učinili. Za vrijeme ustanka, u danima općeg narodnog juriša dužni smo da se nemilosrdno obračunamo s našim krvnim i zakletim neprijateljima. Bezobzirno, bespoštedno uklanjanje građanskih i vojnih glavara i svih drugih zakletih neprijatelja naroda — to je dužnost revolucionara.

III. *Borbeni odredi*

Velika historijska pitanja mogu se riješiti samo silom,
a organizacija sile u savremenoj borbi jeste vojna
organizacija (Lenjin)*

Sve eksploatatorske klase održavale su i održavaju svoje klasno ugnjetavanje pomoću sile. I buržoazija, više nego ijedna eksploatatorska klasa do danas, primjenjuje u raznim oblicima eksploatatorsku silu da bi održala svoju klasnu vladavinu. Proletarijat, pred koga se postavlja zadaća svrgavanja buržoazije, ne može izvršiti tu zadaću ako sili ne suprotstavi svoju sopstvenu silu, koja mora biti organizovana u borbene vojne organizacije. Drugim riječima, da bi se vlast mogla osvojiti i održati, potrebne su ne samo političke i fizičke mogućnosti već isto tako i vojnotehničke. Praktično to znači: čim je Partija izašla pred mase s parolom oružanog ustanka kao akcionom parolom (a ona to čini, kao što smo vidjeli, u periodu rev[olucionarne] situacije, kada razvoj objektivnih uslova postavlja pred Partiju pitanje zauzimanja vlasti), tada ona pristupa formiranju i organizovanju borbenih vojnih redova, koji predstavljaju udarnu pesnicu rev[olucionarnog] proletarijata i bez kojih se ne mogu ni zamisliti podizanje i pobjeda ustanka. Ne upuštajući se nikada u igre vojnih saveza, mi ne ističemo vojno pitanje (tj. pitanje prave

* V. I. Lenjin, *Revolucionarna armija i revolucionarna vojska,* »Dela«, Beograd, 1973, tom 8, str. 518 (citirano prema: V. I. Lenjin, »Izabrana dela«, Moskva — Lenjingrad, 1933, knj. III, str. 274). — *Red.*

vojne organizacije, koju ne treba brkati s pitanjem rada u buržoaskoj vojsci) na prvo mjesto kada za to ne postoje potrebni uslovi i praktična potreba. Ali kada se nalazimo u predvečerju rev[olucije], u već donekle započetom građanskom ratu, kad rev[olucija] s najvećom žestinom kuca na vrata, onda mi izučavanje vojnih pitanja stavljamo na jedno od prvih mjesta i energično se laćamo stvaranja odreda rev[olucionarne] vojske.*

Kakva treba da bude organizacija borbenih i vojnih odreda

Za vrijeme rev[olucije] 1905—1907. i oktobra 1917. »Crvena garda« je bila organizovana uglavnom po preduzećima. Radnici dotičnog preduzeća bili su uvršteni u jedan ili više odreda, već prema njihovoj brojčanosti. Tako, npr., poznato je kakvu su značajnu ulogu igrali radnici i crvenogardisti Putilovljeve fabrike. U vrlo velikom broju bilo je i odreda organizovanih po uličnom odnosno po teritorijalnom principu. Radnici koji su radili u različitim fabrikama i preduzećima bili su uvršteni u odred određene ulice i rejona. U Kantonu 1927, a u samom početku rata i u Španiji, odredi »narodne garde« odnosno milicije bili su uglavnom formirani po sindikatima, jedna profesija odvojena od druge, a u Španiji jedan sindikalni pravac od drugog.

Nema sumnje da, naročito u prvim momentima, organizovanje odreda po tzv. sindikalnom i profesionalnom principu ide najlakše i najuspešnije. Zbog čega? Zbog toga što sindikati kao masovne radničke organizacije bez teškoća mogu da okupe i mobilišu mase radnika u tome pravcu. S jedne strane, sindikat vaspitava radnike u duhu klasne borbe i uči ih organizovanosti i disciplini. S druge strane, mase radnika smatraju sindikat svojom maticom oko koje se oni okupljaju i prema kojoj osećaju izvjesne *obaveze* i dužnosti.

Svi ovi momenti javljaju se kao pozitivan faktor za organizovanje rev[olucionarnih] odreda po sindikatima. Ali iskustvo Kantona, a naročito Španije uči nas da formiranje odreda po ovom principu ima u priličnoj mjeri i negativnih strana.

---

* Vodeći kurs na podizanje oružanog ustanka, boljševici su još nekoliko mjeseci pred sam decembarski ustanak u Moskvi 1905. intenzivno radili na organizovanju radničkih borbenih družina, na nabavljanju oružja; imali su i čak svoje specijalne radionice u kojima su pravili granate, bombe i sl. Između februara i oktobra 1917. boljševici su organizovali »Crvenu gardu«, čija nam je uloga u oktobarskoj rev[oluciji] vrlo dobro poznata. Takođe je značajnu ulogu igrala »Crvena garda« i u kantonskom oružanom ustanku (vidi članak *Kantonska komuna*).[367] I, na kraju, znamo kako je važnu i odlučujuću ulogu odigrala Narodna rep[ublikanska] milicija u prvim danima rata u Španiji. (Autorova napomena u originalu. — *Red.*)

U čemu se sastoje te negativne strane? Odredi »Crvene garde« (u Kantonu) organizovani od strane željezničkog sindikata ili, na primjer, odredi šoferskog ili mehaničarskog ili drvodeljskog sindikata pokazali su čudesa od samopožrtvovanja i junaštva. Ali prilikom borbe u Kantonu jednom odredu u kome su bili isključivo drvodeljski radnici pošlo je za rukom da zarobi dva blindirana automobila i umjesto da ih iskoristi za borbu, on je automobile ostavio nasred ulice i pješice pojurio dalje zbog toga što niko iz odreda nije znao da upravlja automobilom, dok su na drugoj strani postojali odredi sastavljeni samo od šofera. Nadalje, bio je priličan broj odreda u kojima su bili isključivo priv[atni] namještenici, činovnici, studenti, đaci. Odsustvo borbenih radnika u tim odredima osjetilo se u priličnoj mjeri. Ali ne samo to. Prva dva mjeseca rata u Španiji dali su nam u tom pravcu još dragocijenije iskustvo. Poznato je da je u početku u Španiji »narodna milicija« bila organizovana po sindikatima. Nac[ionalna] kon[federacija] rada (anarhisti) organizovala je miliciju na jednoj strani, a Opći radn[ički] savez (komunisti i socijalisti) isto je činio na drugoj.[368] Kao »Crvena garda« u Kantonu, isto tako i milicija u Španiji nije u početku bila centralizovana i pod jednom jedinstvenom komandom. Za odrede »Crvene garde« u Kantonu bile su mjerodavne odluke sindikata one profesije kojoj su gardisti pripadali, a u Španiji slati su na frontu odredi milicije formirani kako od radnika pripadnika NKR tako i od radnika pripadnika ORS-a. Znamo da su se milicioneri (pripadnici i jednih i drugih sindikata) skoro goloruki, s najvećim heroizmom borili protiv Frankovih najmodernijim sredstvima naoružanih bandi. Međutim, u početku komanda milicije bila je uglavnom decentralizovana. Punovažne su bile samo one naredbe koje su izdavali vojni komiteti pri jednoj ili drugoj sindikalnoj centrali, kojoj su se morali potčinjavati pripadnici dotičnih sindikata. Pocijepanost i decentralizovanost komande milicije u početku su u priličnoj mjeri otežavale uspješnu borbu na svim frontovima Španije. To je najjače došlo do izražaja kad je nakon gorko stečenog iskustva bila uspostavljena jedinstvena komanda nad svim pripadnicima i odredima milicije i kada je milicija reorganizovana i pretvorena u redovnu regularnu vojsku. S centralizacijom odreda milicije i s uvođenjem jedinstvene komande odmah se primijetilo uspješnije protivstavljanje Frankovoj ofanzivi.

Prema tome, možemo iz ovoga što je gore rečeno izvući slijedeći zaključak.

1. Odredi rev[olucionarne] vojske (crvena garda, narodna milicija itd.) moraju biti organizovani na centralizovanoj osnovi, s jedinstvenim rukovodstvom, jer se samo na taj način mogu postignuti:

a) najuspješnija mobilizacija i centralizacija svih snaga i njihovo maksimalno iskorištavanje prema potrebi borbe i vojnih operacija;

b) brza i odlučna akcija, koja za oružani ustanak znači, kako to Lenjin kaže, tri četvrtine uspjeha.

2. Za uspješnije vođenje vojnih operacija, naročito u toku pripreme i prvih dana oružanog ustanka, svrsishodnije je da se borbeni odredi ne organizuju po sindikatima, već po rejonima. Ne smije se voditi kurs na to da se odredi formiraju samo od radnika jedne grane industrije ili profesije, i to iz slijedećih razloga:

a) što odredi treba da budu sastavljeni po mogućnosti od ljudi koji žive jedan blizu drugoga da bi se u najkritičnijim momentima u neočekivanim prilikama mogli naći zajedno;

b) što će nam to omogućiti da u strateškim i za uspješan ishod oružanog ustanka najvažnijim rejonima koncentrišemo onoliko naših snaga koliko zahtijevaju potrebe za uspješno vođenje borbe;

c) odred sastavljen od metalaca, mašinista, mehaničara, električara, građevinara i drugih profesija u većini slučajeva moći će mnogo bolje da se snađe, uspješnije će voditi borbu nego odred u kome su radnici samo jedne profesije. Zbog čega je potrebno o toj okolnosti voditi računa? Zbog toga što će se više puta desiti da će pojedini odredi biti u takvoj situaciji da će morati da djeluju samostalno, kada neće moći dobiti pomoć od drugih odreda. U takvim prilikama i momentima odred će morati vlastitim snagama da savlađuje niz teškoća i prepreka, a za njihovo savlađivanje skoro u svakom slučaju potrebno je — nekad više nekad manje — i stručno znanje.

Napominjemo da ovo što je rečeno pod c) ne važi kao neko apsolutno i kruto pravilo. Sve će zavisiti od konkretnih prilika, naših snaga i zadaća na svakom stupnju borbe. Sasvim je razumljivo da za zauzimanje napr. električne centrale ili željezničke stanice i ložionice nećemo poslati odrede čiju osnovnu snagu čine krojački radnici, već ćemo poslati odrede sastavljene pretežno od električara, mašinista, ložača, željezničara itd.

3. Sindikat i druge masovne radničke, omladinske i druge organizacije i udruženja treba da nam posluže kao rezervoar iz koga ćemo regrutovati borce borbenih odreda. Ali čim se pristupilo organizaciji odreda, ti se odredi — što se tiče vojnih operacija i stvari — potčinjavaju samo svojim pretpostavljenim vojnim organima, kojima preko štaba rukovodi Partija — i više niko.

Organizaciona struktura borbenih odreda, odnosno te prve naše vojne organizacije

O tom je pitanju teško dati jednu preciznu i za sve uslove i vremena primjenljivu šemu. To će sve zavisiti od konkretnih uslova pod kojima će se razviti borba, od odnosa snaga i još niza drugih okolnosti. Ne kao neko pravilo, već primjera radi, navodimo kakva je bila organizaciona struktura »Crvene garde« u Kantonu: 1) Kao osnovna jedinica bila je četa ili odred sastavljen od deset ljudi; 2) tri ovakva odreda

sačinjavala su srednji odred; 3) tri srednja odreda sačinjavala su veliki odred; 4) nekoliko velikih ujedinjenih odreda sačinjavali su mješovite ili kombinovane odrede; 5) vojno rukovodstvo i komandu nad svim odredima u jednom mjestu (rejonu) imao je štab mjesta, odnosno — ako je veći grad — štab rejona. Oni su razrađivali strateške i operacione planove i prema potrebi borbe raspoređivali snage na pojedinim sektorima. Jednom riječju, oni su organizovali sve vojne operacije u dotičnom mjestu ili rejonu i njima rukovodili; 6) štab su sačinjavali: komandir, jedan politički funkcioner i nekoliko članova; 7) svaki odred — veliki, srednji ili mali — imao je jednog komandira (rukovodioca), kojemu je bio pridodan jedan zamjenik. Gledalo se da bar komandiri velikih odreda budu vojnički izobraženi ljudi. Razumije se, mora se težiti da i u najmanjim odredima rukovodioci budu drugovi koji će se razumjeti u vojnim stvarima. Ovako je bila organizovana »Crvena garda« u Kantonu. To ne znači da se i mi moramo ovoga bukvalno držati. Ovaj smo primjer naveli uglavnom radi izvjesne predstave i orijentacije kakva bi mogla biti organizaciona struktura i naše vojne organizacije.

Kakav treba da bude sastav odreda

Treba nastojati da se bezuslovno sakupe u odrede *svi oni* koji su spremni i željni učestvovati u ustanku, jer, kako to kaže Lenjin, »ne može da bude takvog čovjeka koji želi da radi, a da ne bi mogao biti od ogromne koristi, čak i bez oružja«.* U odrede treba prvenstveno da uvlačimo najborbenije i najsmjelije radnike, radničku omladinu studente, đake i ostalu borbenu omladinu. Nadalje, u odrede možemo sakupiti čak i starce i starice, pa i sedmogodišnje dječake. Ni u kom slučaju ne potcjenjivati žene, jer nas iskustvo uči da ženski odredi i žene uopće mogu pokazati veliku požrtvovanost u pripremi i u sudjelovanju u samom ustanku. Izlišno je spominjati da formiranjem, organizacijom i cjelokupnim radom borbenih odreda i vojnim organizacijama uopće *mora da rukovodi naša Partija.* U razne odrede sakupićemo sve one koji su spremni da učestvuju u ustanku. Ali po svaku cijenu moramo nastojati da u svakom odredu rukovodstvo bude u našim rukama, da na čelu svakog odreda stoje partijci; samo u krajnjem slučaju mogu u pojedinim odredima rukovodioci da budu i simpatizeri.

Rad odreda. — Prije svega, ni u kom slučaju ne smijemo odricati formiranje odreda ili odgađati njihovo formiranje pod izgovorom da nema oružja ili tome slično. Zato baš i formiramo odrede da nabave i da se domognu oružja i drugih za borbu potrebnih sredstava. Kada

* V. I. Lenjin, *Zadaci odreda revolucionarne armije*, »Dela«, Beograd, 1973. tom 9, str. 285) (citirano prema: V. I. Lenjin, »Izabrana dela«, Moskva — Lenjingrad, 1933, knj. III, str. 289—290). — *Red.*

smo formirali odred odmah se moramo prihvatiti rada, i to u dva pravca: teoretskom i praktičnom. U oblast teoretskog rada spada izučavanje vojnih pitanja, strategije i taktike uličnih bojeva i tome slično. S praktičnim se radom mora početi bezodvlačno, jer je to za odred osnovna svrha, Odred crvene vojske ima stalno praktično da djeluje. Zato je teoretski dio, da tako kažemo, samo uzgredan rad, koji će nam omogućiti što uspješnije sprovođenje praktičnog rada. Praktični rad možemo podileliti na pripremni rad i na vojne operacije. U pripremni rad spada u prvom redu: a) nabavljanje svih mogućih vrsta oružja i municije. Oružati se treba »ko čime može« — puškama, revolverima, mitraljezima, bombama, granatama, dinamitom i drugim eksplozivnim materijalom, noževima, bokserima, gvozdenim polugama, krpama s petrolejom, užetima, lestvicama od užeta, bodljikavim žicama, trokratnim čavlima, lopatama, čekićima, pijucima itd. itd.; b) pronalaženje stanova, kuća i zgrada koje imaju strateški zgodan položaj za uličnu borbu; c) nalaženje stanova za skladišta oružja, za čuvanje ranjenika, za čuvanje progonjenih; d) organizacija široke mreže obavještajnog rada i službe i to: ispitati konkretne mogućnosti što lakšeg zaposjedanja željezničkih stanica, pošta, telegrafa, radio-stanica, električnih centrala i drugih važnih objekata; doznati planove i namjere protivnika (generalnog štaba, komande mjesta, policije, žandarmerije, reakcionarnih organiz[acija]); ispitati mogućnosti oslobođenja političkih uhapšenika, pratiti kretanje i doznati gdje stanuju pojedini istaknuti organizatori i rukovodioci reakcionarnih org[anizacija], istaknuti neprijateljski nastrojeni oficiri, generali, članovi vlade, viši pol[icijski] činovnici i drugi reakcionarni elementi; doznati gdje se nalaze razna stovarišta, magazini i trgovine oružja; ispitati mogućnosti eksproprijacije tog oružja itd. Za sav ovaj pripremni rad, a naročito po obavještajnoj liniji, mogu nam donijeti ogromnu korist »svaki čovjek i apsolutno nesposoban za uličnu borbu, čak i sasvim slabi ljudi, žene, djeca, starci«.* Ali odredi rev[olucionarne] vojske ni za momenat se ne smiju ograničiti na pripremni rad. Oni moraju, čim prije to bude moguće, otpočeti i s praktičnim radom, borbenim akcijama u svrhu jačanja i stvaranja boljih pozicija za oružani ustanak, u svrhu vježbanja borbenih snaga i nanošenja neprijatelju djelomičnih poraza. U vezi s tim Lenjin piše: »Odredi mogu i moraju koristiti sada svaki zgodan slučaj za živi rad, nikako ne odgađajući stvar do sveopćeg ustanka, jer bez pripremanja u vatri ne može se postati sposobnim za ustanak.«** To konkretno znači da odredi treba odmah da stupaju u akciju i to: a) na sve moguće načine da nabavljaju oružje, municiju i drugi materijal; b) razbijati i razoružavati sve reakcionarne (vojne i poluvojne organizacije); c) rasturati skupove, zborove, demonstracije itd. koje sazivaju i organizuju

---

* *Ibid.*, tom 9, str. 285 (knj. VI, str. 289). — *Red.*

** *Ibid.*, tom 9, str. 286 (knj. VI, str. 290). — *Red.*

neprijatelji ustanka; d) čuvati zgrade, štamparije i druge prostorije gdje se nalaze rev[olucionarne] organizacije od eventualnog iznenadnog napada neprijatelja; e) čuvati govornike i braniti skupove, zborove, demonstracije rev[olucionarne] org[anizacije] od napada reakcije, policije i sl.; f) onemogućavati izlaženje reakc[ionarnih] listova, brošura, knjiga i sl.; g) oslobađati političke uhapšenike i osuđenike; h) oduzimati novčana sredstva od krupne buržoazije za potrebe ustanka; i) ubijati špijune, agente, istaknuta policijska lica i vođe reakc[ionarnih] org[anizacija] koji su u narodu najomraženiji itd. itd. Sve ove borbe i akcije »*uče* vojnike rev[olucionarne] vojske, daju im ratno krštenje i donose ogromne koristi revoluciji«. (Lenjin).* Ali u vezi s tim Lenjin nas takođe upozorava da u tom pravcu ne padamo ni u kakve krajnosti, naročito što se tiče ovog poslednjeg: »Sve što je dobro i korisno, kad se dovede do krajnosti može samo rasparčati snage, istrošiti ih.«** Kada i u kojim ćemo prilikama morati primjenjivati jedno ili drugo sredstvo ili metode borbe, zavisiće od konkretne situacije, od napetosti rev[olucionarne] energije, od razmaha i jačine rasplamtjelosti borbe masa.

U vezi s ovim što smo do sad rekli potrebno je ukazati još na jednu stvar. Kada kažemo da odredi treba bezodvlačno da stupaju u akciju, to se ni u kom slučaju ne smije shvatiti tako kao da samo odredi treba da vode borbu, a ostala masa samo da zauzme ulogu nekog pasivnog posmatrača. Takvo shvatanje lako bi nas odvelo na pozicije blankizma. Prema tome borbeni odredi nemaju samo zadaću da vode samostalne vojne i druge akcije već istovremeno oni moraju biti i organizatori i rukovodioci masa, počevši od najsitnijih akcija, barikadnih bojeva do orui[anog] ustanka. Svaki odred, svaki pojedinac, mora biti načisto s time da njegova nesalomljiva energija, njegova smjelost, požrtvovanje i junački podvizi mogu imati najvećeg uspjeha tek tada ako se sve to slije s onim neiscrpnim rev[olucionarnim] entuzijazmom i heroizmom masa. Zbog toga pred svakim odredom, pred svakim pojedincem stoji zadaća da crpeći od masa rev[olucionarnu] energiju, kanališe istu u pravcu zadavanja neprijatelju najosjetljivijeg udarca, da mase uči ratnoj strategiji i taktici i uličnim borbama, da ih organizuje i vodi u opći narodni ustanak.

Mi ostajemo uvijek pri tome da odredi rev[olucionarne] vojske treba da budu centralizovani, da se njihovom cjelokupnom djelatnošću ima rukovoditi iz jednog rev[olucionarnog] vojnog štaba. Ali ako uzmemo u obzir još i činjenicu da se događaji u vremenu rev[olucionarne] krize razvijaju i mijenjaju nepredviđenom brzinom i da nas mogu zateći nepripremljene, onda je jasno da svaki odred treba unaprijed da izradi svoj operacioni plan, s obzirom na onaj teren i područje

* *Ibid.*, tom 9, str. 287 (knj. VI, str. 292). — *Red.*
** *Ibid.*, tom 9, str. 286, (knj. str. 290). — *Red.*

gdje će djelovati. U izgrađivanju ovog plana treba da sudjeluju svi članovi, tako da plan bude djelo ne samo kolektivne saradnje već i da svaki pojedinac zna u tančine o čemu se radi, da bude sposoban u svako doba, u svakoj konkretnoj i novostvorenoj situaciji da rukovodi borbama odreda i masa uopće. U mnogim slučajevima stvorit će se takva situacija da će pojedini odredi, pa čak i pojedinci, morati da otpočnu borbu na vlastitu odgovornost. Treba da računamo s tim da nam borba može biti iznenadna, nametnuta. U takvim situacijama moramo biti spremni da bez ikakvog oklijevanja i kolebanja otpočnemo s energičnom akcijom za koju nam sam razvoj događaja daje potpuno odriješene ruke. (Slučaj s pripadnikom »civilne garde« u Malagi, koji je uhapsio guvernera grada i koji je s još nekoliko fašista pripremao pobunu u Malagi. Ili, slučaj sa pokušanom pobunom u Valenciji, kada su Frankovi oficiri 19. jula u krugu kasarne postrojili vojnike i počeli da im drže govore da ustanu protiv republike, a narednik Fabra videći o čemu se radi okrenuo je mitraljez i proreŝetao pobunjenike).[369]

IV. *Seljaštvo i ustanak*

Već smo istakli kako moćnu revolucionarnu [snagu] i kakav veliki rezervoar rev[olucionarne] energije za razvoj i pobjedu rev[olucije] predstavlja radno seljaštvo. Kao što znamo, uspješno sprovođenje ustanka i rev[olucije] ne može se ni zamisliti ako pokret i borba proletarijata i gradske sirotinje ne budu koordinirani, poduprti i dopunjeni od strane rev[olucionarnog] dijela seljaštva i nac[ionalno]osl[obodilačkih] pokreta. Drugim riječima, proletarijat i njegova avangarda, pripremajući se za rev[oluciju] i podižući ustanak, moraju stvoriti aktivni borbeni savez s rev[olucionarnim] seljaštvom. A to dalje znači da proletarijat mora ostvariti svoju rukovodeću ulogu nad rev[olucionarnim] seljačkim pokretom na taj način što će svim pobunama, ustancima i rev[olucionarnom] selj[ačkom] pokretu uopće dati organizovan karakter, što će proletarijat taj pokret povesti i kanalisati u pravcu pobjede rev[olucije] u cjelini. Nadalje, poznato je da seljačke pobune, ustanci i rev[olucionarni] pokreti uopće u najviše slučajeva izbijaju spontano. U toj spontanosti poprima izliv rev[olucionarnog] gnjeva i ogorčenja vrlo često poluanarhističke forme. Polazeći baš od tih sada spomenutih činjenica, zadaća je proletarijata i njegove avangarde da pokrete seljaštva učine organizovanim, a njihovu rev[olucionarnu] snagu kanališu u pravcu zadavanja neprijatelju osjetljivih udaraca i što bržeg jačanja snaga rev[olucije] uopće.

Kao oslonac, osnovno jezgro i kao najjača poluga proletarijata i njegove avangarde u rukovodstvu selj[ačkog] pokreta mogu nam poslužiti *odbrambeni odredi* i borbene družine na selu. Naravno, tome treba pristupiti kad situacija bude stvorena za to preko part[ijskih]

organiz[acija] na selu. U onim selima gdje ne bismo imali nijednog partijca ili simpatizera za formiranje borbenih odreda, uspješno se mogu koristiti radnici koji su povezani sa selom.

Organizaciona struktura seoskih borbenih odreda mogla bi biti uglavnom kao i kod onih u gradovima. U odrede treba uvući najborbenije elemente, poljoprivredne radnike, radnike koji rade na selu (kovače, kolare itd.), siromašne seljake, borbene srednje seljake. Naročito treba da nastojimo da u odred uvučemo borbenu seosku omladinu. I seoski odredi treba da budu naoružani »ko čime može«, gvozdenim štapovima, sjekirama, krampovima, ašovima, vilama, noževima, razumije se i vatrenim oružjem, što se tiče praktične upotrebe vatrenog oružja, ona se u danom momentu, na danom stupnju razvoja borbe masa, tj. prilikom lokalnih borbi, prilikom prvih akcija, ne preporučuje. Ipak to ne znači da to važi kao neko apsolutno pravilo. To će zavisiti od svakog konkretnog slučaja, od masovnosti, zamaha, oštrine i dimenzija koje poprima ne samo pokret uopće već i svaki pojedini konkretni slučaj borbe. Napr., u Kerestincu, kada su ogorčenje i odlučnost 5000 seljaka bili na vrlo velikoj visini, tada se moglo upotrebiti i bojno oružje, ono je zaista upotrebljeno — i to je bilo pravilno.[370] Osnovna zadaća borbenih odreda na selu i u gradu jeste da praktično djeluju, da planski i sistematski svakodnevno organizuju i vode akcije seljaštva, da u tim »sitnim« borbama prekaljuju sebe i mase što bolje pripreme za opći narodni ustanak i da na taj način u punom smislu te riječi budu borbeni odredi.

Uporedo sa zaoštravanjem klasnih suprotnosti i rev[olucionarne] borbe radnih masa grada i sela; sa sazrijevanjem rev[olucionarne] krize i rev[olucionarne] situacije, borbeni odredi na selu, kao i oni u gradu, poduzimaće sve mjere da se što bolje naoružaju; ispitivati mogućnosti i konkretno razrađivati planove zauzimanja željezničkih i žandarmerijskih stanica, pošte, općine, polic[ijskih] nadleštava, državnih i veleposjedničkih skladišta, magazina itd. Nadalje, oni planskim, sistematskim, svakodnevnim radom na razne načine potpiruju, podižu revolucionarnu aktivnost masa pripremajući seoski proletarijat, seosku sirotinju i radno seljaštvo uopće za opći narodni ustanak.

Već smo ukazali na nužnost koordinacije ustanka po gradovima i ind[ustrijskim] centrima s ustankom na selu, na nužnost da proletarijat povede u ustanak i radno seljaštvo. Na koji način će se to praktično izvesti? Partija koja priprema ustanak daje konkretne direktive i uputstva seoskim organizacijama i borbenim odredima i daje uputstva svim našim simpatizerima i borbenim elementima, pa i čitavom stanovništvu šta treba činiti u ustanku. Zatim, na dan samog ustanka, odredi raspodjeljuju sve oružje koje imaju na raspolaganju među najborbenije poljoprivredne radnike, siromašne seljake i borbeno radno seljaštvo uopće. Naoružani odredi pristupaju odmah razoružavanju žandarmerije, uklanjanju svih dotadanjih organa vlasti, zauzimanju svih

važnih strateških mjesta i pozicija, proglašavaju da je do tada postojeća vlast svrgnuta, sazivaju skupove seljaka na kojima se »ozakonjuje« novo stanje, proglašuje nacionalna sloboda i biraju organi nove vlasti, a borbeni odredi istovremeno predstavljaju oružane organe nove vlasti. Odmah, bez ikakvog oklijevanja, pristupa se provođenju našeg programa na selu. Tako se to vrši po mogućnosti više-manje jednovremeno u svim selima širom čitave zemlje. Čim je ustanak uspio u jednom selu, srezu, okrugu ili oblasti, učvršćujući vlast na dotičnom području, teritoriju, treba odmah i istovremeno nastojati da se ustanak prenese u druga sela, srezove, oblasti gdje ustanak još nije otpočeo ili gdje još nije pobijedio. Ako je ustanak pobijedio u cijelom nizu sela na jednoj izvjesnoj teritoriji, a u blizini se u nekom gradu još vode borbe, seljački oružani odredi treba da odmah pođu u pomoć gradu udarajući na neprijatelja spolja. Ili u obrnutom slučaju — kada radnici jednog izvjesnog mjesta uspiju da potuku neprijatelja i zauzmu vlast, tada oni treba da, ne gubeći ni trenutka, pomognu seljačkim masama u podizanju ustanka na selu.

Znamo da pobjeda ustanka i rev[olucije] kao takve ne predstavlja jedan jedinstveni i momentalni akt. Svaki ustanak i svaka rev[olucija] prokrčuju sebi put i pobjeđuju u žestokoj borbi s kontrarev[olucijom]. U toku borbi u građanskom ratu frontovi se vrlo često mijenjaju bilo u jednom ili drugom pravcu. On može biti dugotrajan i veoma širokih dimenzija. Dešava se da kontrarev[olucija] uslijed niza okolnosti za momenat uspije da okupira izvjestan dio teritorije koji smo mi do tada držali u svojim rukama. S nastupom kontrarev[olucije] i s okupacijom dotičnih mjesta i područja oružani odredi moraju se povući u obližnju šumu, u planine, a ako za to ne postoje geografski uslovi (ako je ravnica), tada će se oni povlačiti u druga mjesta. Pogrešno bi bilo kada bi sve stanovništvo sela bježalo u šumu. U šumu treba da idu samo oni ljudi koji su najkompromitovaniji. Čak ni svi borbeni seljaci i članovi borbenih odreda ne treba da se povlače u šumu; oni treba da ostanu u samom selu ili mjestu da tamo ilegalno rade. Prilikom povlačenja tih partizanskih odreda u šumu ne smiju biti prekinute veze sa selom — i to ne samo zbog hrane i tome slično, već i zbog toga što partizani moraju uvjek znati gdje se i u koje vrijeme nalazi neprijatelj, u kome se pravcu kreće, i njegove namjere.

Na ovom mjestu ne možemo detaljno govoriti o taktici, tj. načinu vođenja partizanskih borbi. Jedino što u vezi s tim spominjemo jeste da je zadaća partizanskih odreda da neprijatelja stalno drže u šahu, da mu u pozadini sistematski razbijaju snage i nanose djelomične poraze i da na taj način omoguće što bržu i lakšu pobjedu glavnih snaga rev[olucionarne] vojske koja se bori protiv neprijatelja na glavnom frontu. Glavna zadaća partizanskih odreda, uz rušenje neprijateljskih strateških objekata, jeste da se povežu s pozadinom neprijatelja (radnim masama) i da tamo razviju intenzivnu propagandu, da zajedno s tim

masama idu u borbu i zadaju neprijatelju udarce u pozadini. Partizanski odredi moraju nastojati i da se povežu s osnovnim snagama rev[olucionarne] vojske kako bi se njihove akcije (borbe) koordinirale. U mnogim slučajevima partizanski odredi dopunjavaju rev[olucionarnu] vojsku i slijevaju se s njom. To slijevanje nije obavezno u svakom slučaju, ono će se provoditi kada se za to ukaže neophodna potreba.

V. *Vojska i ustanak*

Svuda, u svim zemljama i skoro u svim vremenima stajaća je vojska služila i još uvjek služi za borbu ne toliko protiv spoljnjeg koliko protiv unutrašnjeg »neprijatelja«. U svim historijskim vremenima vladajuće klase držale su vojsku kao oruđe sile pomoću koga su održavale svoju klasnu vladavinu. Eksploatatorske klase su pomoću vojske na najbrutalniji način gušile narodne slobode držeći narod u potčinjenosti i ropstvu. Polazeći baš od te činjenice, Engels, a naročito Lenjin, podvlačili su da je jedan od osnovnih preduslova za pobjedu naroda nad klasnim tlačiteljima razbijanje buržoaske vojske putem pridobijanja te vojske na stranu rev[olucije], na stranu naroda. Od vojske koju reakcija upotrebljava za tlačenje i gušenje slobode treba da načinimo rev[olucionarnu] vojsku koja će prihvatiti narodni barjak slobode oko koga će se tada još čvršće zbiti narodne snage i koje će tim putem uništiti sve neprijatelje radnog naroda. Zato kaže Lenjin: »Rev[olucionarna] vojska i rev[olucionarna] vlada, to su dvije strane jedne iste medalje. To su dvije ustanove jednako neophodne za uspjeh ustanka i osiguranje njegovih plodova.«*

Iz svih dosadašnjih rev[olucionarnih] borbi naroda za slobodu jasno se vidjelo kakvu ogromnu ulogu, a u mnogim slučajevima odlučujuću ulogu igra vojska bilo za pobjedu rev[olucije] bilo za pobjedu kontrarev[olucije]. Period rev[olucija] i ustanaka prve polovine 19. vijeka prepun je vrlo dragocjenih iskustava u tom pogledu. U onim mjestima i momentima kada su rev[olucionarne] mase uspjele da pridobiju na svoju stranu vojsku ili bar da ju neutralizuju, u tim mjestima i momentima mase su bile gospodari situacija (Berlin, Beč, u martu 1848, pa neko vrijeme Drezden, Baden i druga mjesta 1849. itd.).[371] Nadalje, imamo još poučniji primjer. I pored toga što je ruska rev[olucija] 1905—1907. u priličnoj mjeri uticala na revolucionisanje vojske, i pored toga što je jedan dio vojske (pojedini rodovi oružja, naročito flota) aktivno pomagao rev[oluciju] podižući ustanke, ipak je rev[olucija] od 1905, da ne pominjemo ostale uzroke, pretrpjela poraz i zbog

* V. I. Lenjin, *Revolucionarna armija i revolucionarna vlada*, »Dela«, Beograd, 1973, tom 8, str. 522 (citirano prema: V. I. Lenjin, »Izabrana dela«, Moskva — Lenjingrad, 1933, knj. III, str. 278). — *Red.*

toga što rev[olucionarne] mase nisu uspjele da u dovoljnoj mjeri pridobiju vojsku na svoju stranu.[372] Konstatujući ovu činjenicu, ni najmanje ne mislimo da umanjimo onaj ogromni i svestrani značaj odeskih događaja, kada je prelazak oklopnjače »Potjomkina« na stranu rev[olucije] značio novi krupni korak naprijed u razvitku rev[olucionarnog] pokreta protiv apsolutizma. Oklopnjača »Potjomkin«, kaže Lenjin, »ostala je nepobijeđeni teritorij rev[olucije]; ma kakva bila njena sudbina, mi imamo pred sobom nesumnjivu činjenicu od najvećeg značaja: pokušaj stvaranja *jezgra rev[olucionarne] vojske*«.* Jedino se na ovaj način može i razumjeti da su februara 1917. pod uticajem razvoja objektivnih uslova, s jedne, i sistematskim radom i uticajem Boljševičke partije na vojsku, s druge strane, radnici i vojnici mogli da svrgnu carski apsolutizam.[373] Isto tako ne bi se mogla ni zamisliti pobjeda boljševika u oktobru da za sobom nisu imali dobar dio vojske. Imamo još jedan drugi primjer. U ugušivanju ustanka bečkog proletarijata (februara 1934) pored Heimwera može se reći da je najveću ulogu igrala vojska.[374] Kom[unistička] i Soc[ijal]dem[okratska] partija nisu imale apsolutno nikakvog uticaja na vojsku.[375] Vojska je bila u rukama najreakcionarnijeg dijela oficira. Ti elementi su sistematski i nesmetano iz godine u godinu unosili u vojsku najreakcionarniji, antinarodni duh. Time se objašnjava da je vojska u Austriji poslužila kao slijepo oružje u rukama reakcije, kao krvnik narodne slobode.I na kraju, imamo primjer Španije. Da je vlada NF odmah izvršila čišćenje vojske od reakcionarnih elemenata, a naročito čišćenje oficirskog kora, da je sprovela reorganizaciju vojske na demokratskoj osnovi odnosno da su u vojsku uvučeni radnici i seljaci pristalice NF, sigurno je da se fašisti ne bi usudili podizati pobunu, no ako i bi, događaji bi se sasvim drukčije razvijali.

Mnogi oportunisti i dešperaterski elementi često govore kako je nemoguće uspješno voditi ustanak protiv buržoazije bez aktivne pomoći vojske, a kako je vojsku uslijed discipline i odgoja (vele oni) nemoguće uvući u *rev[olucionarnu] borbu* sve borbe i žrtve su, prema tome, izlišne. Da je bez aktivne pomoći vojske ili bar bez njene neutralizacije nemoguće voditi uspješnu borbu, s time se mi slažemo, ali da je vojnike nemoguće uvući u rev[olucionarnu] borbu — to je ono što apsolutno ne odgovara stvarnosti. Postoje i objektivni i subjektivni uslovi za pridobijanje vojske na stranu rev[olucije]. »Gore od svake tamnice i nigdje nisu tako gušili i ugnjetavali ličnost kao u kasarni; nigdje u takvoj mjeri nisu vladali mučenja, tuča i izrugivanja nad čovjekom. I ta kasarna postaje ognjište rev[olucije],« i ta se »ropska vojska pretvara u rev[olucionarnu] vojsku.«**

---

* *Ibid.*, tom 8, str. 517 (knj. III, str. 273). — *Red.*

** V.I. Lenjin, *Vojska i revolucija, Ibid.*, tom 9, str. 412 (knj. III, str. 299 i 300). — *Red.*

Ovo je Lenjin govorio 1905. za Rusiju. No, život i položaj vojnika u kasarnama u Jugoslaviji nije mnogo bolji. A što se tiče toga da naše kasarne postanu ognjište rev[olucije], ta stvar zavisi od nas. I mi ćemo kasarnu učiniti ognjištem rev[olucije] ne samo zbog toga što u njoj vlada ponižavajući režim nego i zbog toga što *vojsku sačinjavaju radnici i seljaci, djeca radnog naroda.* Baš s obzirom na ovakav socijalni sastav vojske, ne može plamen revolucije u vrijeme rev[olucionarnog] poleta masa i rev[olucionarne] situacije da ne zahvati i kasarne. Od zamaha i žestine koje poprimi rev[olucionarni] pokret masa zavisiće i jačina kolebanja i revolucionisanje vojske. U takvim situacijama u početku kod vojske se neminovno pojavljuje kolebanje, zato [ima] pojedinih slučajeva neposlušnosti, odbijanja pojedinih četa, pa čak i pukova da pucaju u radnike, seljake i uopće na građanstvo. A na kraju dešava se to da je dio vojske prelazio na stranu naroda. Ali pogrešno bi bilo misliti da će vojska spontano prelaziti na stranu rev[olucije] bez našeg pripremnog i sistematskog rada u vojsci u samom predrevolucionarnom periodu. Rad na ideološkom uticaju na vojsku ostajao je uvijek i kroz sve etape borbe jedna od osnovnih naših zadaća. Ne treba da se zavaravamo, kako to kaže Lenjin, da je u rev[olucionarnim] situacijama, u momentu podizanja ustanka prelazak vojske na stranu rev[olucije] jednostavan. (Mi ovdje ne možemo govoriti o načinu i metodama svakodnevnog rada u kasarni.) Tačno je, kao što rekosmo, da svaki snažniji rev[olucionarni] narodni pokret neizbježno dovodi do velikih kolebanja u vojsci, ali ona zato još ne prelazi aktivno na stranu rev[olucije]. U takvoj situaciji pred nas se postavlja jedna veoma važna zadaća o kojoj moramo strogo voditi računa u toku samog ustanka, ne gubeći ni trenutka [da] otpočnemo aktivnu i smjelu *borbu za vojsku.* »Mi ćemo biti mizerni pedanti ako zaboravimo da je u momentu ustanka potrebna takođe i fizička borba za vojsku« (Lenjin).* (Primjer decembra 1905. u Moskvi, borba boljševika za vojsku u oktobru 1917, pridobijanje motorizovanog dijela Krilenkove vojske; pridobijanje vojske u Carskom Selu koju je Kerenski poveo na Petrograd.)[376]

Kada govorimo o potrebi i značaju pridobijanja vojske na stranu rev[olucije] ni za momenat ne ispuštamo iz vida potrebu i značaj pridobijanja komandnog sastava vojske, u prvom redu podoficirskog i nižeg oficirskog kadra. Ukoliko se podoficiri, pa i mnogi oficiri uglavnom regrutuju iz ugnjetenih slojeva, a djelomično iz sasvim siromašnog dijela stanovništva, ukoliko je i njihov položaj dosta težak, ukoliko su oni u stalnom i neposrednom kontaktu i vezi s osnovnom masom vojnika, utoliko će dio tih podoficira i nižih oficira vrlo lako i često prelaziti na stranu naroda za vrijeme rev[olucije].

---

* V. I. Lenjin, *Pouke moskovskog ustanka, Ibid.*, tom 10, str. 499 (knj. III, str. 310). — *Red.*

Koje neposredne zadaće stoje pred rev[olucionarnom] vojskom? Te zadaće Lenjin postavlja uglavnom na slijedeći način:

1. Da rev[olucionarna] vojska dade masama *vojno rukovodstvo*, koje je neophodno naročito u građanskom ratu.

2. Da prebaci i proširi ustanak na bliža mjesta.

3. Da osigura, u početku makar u malom dijelu državne teritorije, pobjedu ustanka.

4. Da razvije rev[olucionarnu] inicijativu i aktivnost najširih narodnih masa u borbi protiv ostataka vojnih snaga kontrarev[olucije].

5. Da sačuva plodove i tekovine narodne borbe i rev[olucije] od eventualnih nasrtaja sa strane reak[cionarnih] država.

6. Da pruži moralnu i materijalnu pomoć u ratnom materijalu, u dobrovoljnim četama itd. proletarijatu i radnom narodu uopće u nekoj drugoj zemlji gdje se narod bori protiv svojih tlačitelja i reakcije.

A-CK SKJ, Zbirka: Štampa, knjige, časopisi i literarni sastavi, reg. br. 457

PROTIV KAPITULACIJE — ZA PAKT O UZAJAMNOJ POMOĆI SA SOVJETSKIM SAVEZOM[377]

Radnici, seljaci, građani, vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije!

Ovih se dana odigravaju sudbonosni događaji za sve narode na Balkanu. Imperijalistički razbojnici iz oba ratujuća tabora, kako engleski tako i njemačko-talijanski, prenijeli su svoje krvavo ratno kolo na Balkan da na leđima malih balkanskih naroda poravnaju svoje imperijalističke račune, da pretvore još preostale mirne balkanske zemlje u krvavo razbojište, da poruše gradove i sela, a mirno stanovništvo — žene, djecu, starce itd. izvrgnu svakodnevnom ubijanju i sakaćenju, da zavade susjedne bratske balkanske narode i uvuku ih u međusobno klanje za svoje imperijalističke ciljeve, da pretvore balkanske zemlje u svoje kolonije i narode tih zemalja u svoje kolonijalno roblje.

Njemački imperijalistički osvajači pomoću šačice bugarskih kapitalista — imperijalista, krvnika bugarskog naroda na čelu s kraljem Borisom, okupirali su čitavu Bugarsku i sada se spremaju da se bace na ostale zemlje Balkana.[378] Šaka bugarskih kapitalista likuje jer je dobila sigurnog žandarma u borbi protiv vlastitog naroda, jer se nada da konačno ostvari svoje imperijalističke ciljeve.

Radnici, seljaci, građani, vojnici, podoficiri i oficiri!

Narodima Jugoslavije više no ikada prijeti strašna opasnost da naša zemlja bude uvučena u rat, jer engleski agenti još uvijek nastoje svim silama da uvuku Jugoslaviju u rat na svoju stranu. Oni imaju podršku u vladajućoj kliki, koja se nada da će pomoću engleskih imperijalista zadržati svoje dosadašnje pozicije i s kojom je vežu mnoge finansijske i imperijalističke veze. Ali čim su pozicije engleskih imperijalista na Balkanu postale slabije šačica vladajuće klike na čelu s vladom Cvetković – Maček – Kulovec počela je potajno, bez znanja naroda, da šuruje s njemačkim imperijalističkim osvajačima, počela je da prodaje nezavisnot Jugoslavije, počela je da trguje u korist imperijalista zemljama Jugoslavije, na koje ona nema nikakvog prava. Ovih dana počela je vlada Cvetković — Maček pregovore s Njemačkom koji znače početak te odvratne protivnarodne trgovine životnim interesima na-

roda Jugoslavije. Evo šta je rekao ministar spoljnih poslova te vlade na jednom povjerljivom savjetovanju:

»... Što se tiče Bugarske, imam da vam kažem nekoliko reči. Neću ulaziti u razloge koji su je naveli da učini ono što vam je poznato.[379] Nas interesuje to da su Bugarskoj obećane kompenzacije, i to delom na štetu naše teritorije. U Bugarskoj se pojavio talas revizionističkih zahteva. Bugarski narod traži konkretnu satisfakciju za ulazak nemačkih četa. Bugari traže od nas Makedoniju. O tome se vode pregovori. Mi ćemo se truditi da izgubimo što manje. I pored toga, prema Bugarskoj moramo biti obazrivi, jer je ona članica Trojnog pakta, na čijem se čelu nalazi Nemačka. Međutim, o bugarskim revizionističkim zahtevima ne sme ništa da prodre u našu štampu. Isto tako i o drugim teritorijalnim problemima koji se tiču naše zemlje...«[380]

Eto dokaza o izdajničkoj kapitulantskoj raboti vlastodržaca Jugoslavije. Gospodin ministar Cincar-Marković se usudio da vrijeđa bugarski narod kad kaže da bugarski narod traži »konkretnu satisfakciju« u formi Makedonije. Ništa zajedničko nema bugarski narod s imperijalističkim zločincima, raznim Filovima, Cankovima, Borisom Koburškim i drugim tamničarima i izdajicama bugarskog naroda, kao što ništa zajedničko nemaju narodi Jugoslavije s raznim Cvetkovićima, Cincar-Markovićima, Mačecima, Pavlom Karađorđevićem itd. Radni narod Bugarske kao i radni narodi Jugoslavije na čelu sa svojim komunističkim partijama odlučno traže slobodu i ravnopravnost makedonskog naroda i protive se tome da Makedonija posluži imperijalističkim grabežljivcima kao moneta za potkusurivanje njihovih računa.

Radnici, seljaci, građani, vojnici, podoficiri i oficiri!

Protivnarodni režim Cvetković – Maček – Kulovec doveo je zemlju na rub propasti svojom protivnarodnom politikom, politikom šurovanja s imperijalističkim osvajačima, politikom dvoličnjaštva prema Sovjetskom Savezu. Mi komunisti smo uvijek naglašavali da je jedini spas za nezavisnost naroda Jugoslavije u stvaranju pakta o uzajamnoj pomoći s velikim i moćnim Sovjetskim Savezom. Ali zločinački kapitalistički vlastodršci Jugoslavije uporno su odbijali i sabotirali ovu spasonosnu mjeru. Oni to čine i dalje. Neka svi narodi Jugoslavije znaju šta je Cincar-Marković kazao dalje na pomenutom savjetovanju. Evo doslovne njegove izjave:

»Najzad da vam govorim malo o Sovjetskoj Rusiji. Poželjno je da se Rusija ignoriše, da izgleda kao da ne postoji. Naša javnost mora dobiti utisak da Rusija za nas ne predstavlja nikakav faktor s kojim bismo mi mogli da računamo u našim spoljnopolitičkim kombinacijama. Poželjno je, dakle, da se o njoj u našoj štampi ništa ne piše ili što manje i što beznačajnije. Interesovanje Rusije za nas ne sme da

dopre do javnosti, a naročito ne sme da se dâ nazreti kako bismo mi u savezu s Rusijom mogli da dođemo u povoljniji položaj, kako se to govori u ilegalnoj propagandi. Ako stvari tako stoje da ipak ne možemo da primenimo princip prema kome Rusija stvarno ne postoji, onda treba da imamo u vidu da je ona naš najveći neprijatelj, tako reći naš jedini neprijatelj, jer sa svakom drugom državom možemo da se sporazumemo, ma kako duboki bili nesporazumi, ali sa Sovjetskom Unijom ne, jer ona ima ciljeve koji su u osnovnoj suprotnosti s našim poretkom. Sve što se odnosi na SSSR mora biti odobreno od Ministarstva inostranih poslova, a ne samo od cenzure, jer mi smo s vremena na vreme primorani da o njoj vodimo računa, pošto nam se nameće svojom blizinom i veličinom. U tom slučaju ćemo mi sami, tj. Ministarstvo inostranih poslova odrediti stav koji ćemo zauzeti u pogledu naše javnosti.«[381]

Radnici, seljaci, građani, vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije!

Vi ste sada vidjeli šta je ovaj reakcionarni član protivnarodnog režima Cvetković—Maček—Kulovec rekao o velikoj, bratskoj, socijalističkoj zemlji, o SSSR-u. Jeste li vidjeli kako podlo nastoje današnji vlastodršci da sakriju pred narodom istinu o SSSR-u? Jeste li vidjeli kako su oni spremni da zločinački žrtvuju interese naroda samo da spasu interese šačice ogavnih kapitalističkih parazita? Jeste li vidjeli kako oni priznaju da bi SSSR mogao spasti narode Jugoslavije od porobljavanja i rata, ali se to kosi s interesima kapitalističke klike, čiji je predstavnik protivnarodna vlada Cvetković—Maček—Kulovec?

Poslednji je čas da spriječimo najnovije i najogavnije izdajstvo vlade Cvetković – Maček – Kulovec. Mi ne smijemo dozvoliti da na našu zemlju stupi noga bilo kojeg imperijalističkog razbojnika. Mi ne smijemo dozvoliti da nas jedna protivnarodna vlada pretvara u oruđe međusobnog krvavog obračunavanja dvaju imperijalističkih razbojnika. Mi ne smijemo dozvoliti da ti razbojnici od naše zemlje prave odskočnu dasku za sutrašnji napad protiv velike i srećne zemlje socijalizma, protiv jedinog dosljednog i nesebičnog zaštitnika mira i nezavisnosti malih naroda. Danas treba glasnije nego ikada da čitav narod podigne svoj glas protesta protiv svakog pokušaja kapitulacije pred zahtjevima njemačko-talijanskih imperijalista, kao i protiv svakog pokušaja da se spremnost naroda Jugoslavije da brane svoju slobodu i nezavisnost upregne u kola engleskog imperijalizma. Pred nas sve danas se neumoljivo postavljaju samo dvije mogućnosti: ili će narodi i radne mase Jugoslavije uspjeti u dvanaestom času da izvojuju pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom i time spasti svoju nezavisnost i mir, ili će režim Cvetković – Maček – Kulovec odvesti narode Jugoslavije putem imperijalističkih razbojnika, tj. putem rata, putem imperijali-

stičkog rasparčavanja zemlje naroda Jugoslavije, putem porobljavanja tih naroda.

Zbog toga se obraćamo svim poštenim i rodoljubivim elementima da se sjedine s nama u borbi protiv ove protivnarodne vlade i njene izdajničke spoljne politike. Neka se ujedini sve što je pošteno, sve što neće ropstvo, protiv šake izdajnika, koja po uzoru bugarskih kapitalista prodaje nezavisnost svoga naroda imperijalističkim osvajačima.

Radnici i građani u gradu, seljaci u selu, vojnici, podoficiri i oficiri u kasarnama, ujedinite se i dajte otpor izdajničkim vlastodršcima, koji rade na tome da upropaste zemlju, da gurnu naše narode u ropski jaram! Još je vrijeme da se spase nezavisnost, još je vrijeme da se pomrse protivnarodni planovi izdajnika naroda ako se zaključi pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom, ako se najuri ova izdajnička vlada i uspostavi narodna vlada, koja će voditi brigu prvenstveno o interesima naroda.

Organizujte protestne skupštine i mitinge! Objašnjavajte narodu prljavu izdaju vlastodržaca — vlade Cvetković – Maček – Kulovec! Neka se slije narodna volja u jedan silan narodni pokret u borbi za ostvarenje tih zahtjeva, i naša će sloboda i nezavisnost biti osigurane.

Protiv svakog rasparčavanja zemlje naroda Jugoslavije, koje danas može da koristi samo imperijalističkim ratnim izrabljivačima i osvajačima, a za potpunu slobodu i ravnopravnost ugnjetenih naroda i nacionalnih manjina Jugoslavije!

Protiv pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu ili engleskom imperijalističkom bloku; protiv svakih koncesija bilo kom imperijalističkom taboru na našem teritoriju, dakle protiv dozvola o prevozu ratnog materijala ili četa imperijalističkih zemalja preko Jugoslavije; protiv ustupanja bilo kakvih vojnih ili policijskih baza bilo kom imperijalističkom taboru na teritoriji Jugoslavije!

Za neodložno sklapanje pakta o uzajamnoj pomoći Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika!

Za neodložno davanje narodima Jugoslavije svih demokratskih prava, protiv svaljivanja ekonomskih tereta rata na pleća radnih masa, protiv skupoće i špekulacije, za prevaljivanje ekonomskih tereta na bogataše!

Za stvaranje istinske narodne vlade, koja će neodložno da sprovede u djelo životne zahtjeve naroda i radnih masa Jugoslavije!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Pisano u prvoj polovini marta 1941; štampano u obliku letka i sredinom marta iste godine rasturano po cijeloj zemlji.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/9.

NARODI JUGOSLAVIJE!

Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri!

Ovih smo dana bili svjedoci nečuvene izdaje nad narodima Juslavije od strane prošle vlade Cvetković – Maček.[382] Umjesto da se zadovolje neodoljive težnje naroda i sklopi pakt o uzajamnoj pomoći s velikom i miroljubivom zemljom — Sovjetskim Savezom radi očuvanja nezavisnosti naroda Jugoslavije, radi izbjegavanja ratnog sukoba i radi spasa zemlje od ratnog pustošenja, ranija vlada je kapitulantski izdala narode Jugoslavije i pristupila Trojnom paktu osovinskih imperijalističkih osvajača. Pod snažnim pritiskom narodnog revolta na čelu s Komunističkom partijom Jugoslavije ta protivnarodna izdajnička vlada zajedno s Pavlom Karađorđevićem bila je zbačena i zamijenila ju je nova vlada generala Dušana Simovića, od koje narod, ima pravo da očekuje da će izvršiti njegove zahtjeve, koji predstavljaju za narodne mase pitanje njihovih sloboda, njihove nezavisnosti, njihovog opstanka, njihovog života, njihovog spasa od ratnih strahota, zahtjeve koji znače mir, kruh i slobodu.

Narodi Jugoslavije sada očekuju ostvarenje svojih zahtjeva od ove vlade; traže hitna djela i ne mogu i neće se zadovoljiti samo obećanjima i odgađanjima pod raznim izgovorima. Došlo je do promjene vlade, ali se još uvijek ne vidi jasna promjena dosadašnje unutrašnje i spoljne politike. Nova vlada još se nije izjasnila o tome kako će se odnositi prema Sovjetskom Savezu, da li će uspostaviti tijesne prijateljske veze s ovom moćnom socijalističkom zemljom i zaključiti s njom pakt o uzajamnoj pomoći, rastrgnuti izdajnički i kapitulantski ugovor o pristupanju Trojnom paktu, koji predstavlja sramotu i poniženje za naše narode.[383]

Nezavisnost naroda Jugoslavije nalazi se u strašnoj opasnosti. Svaki minut je dragocjen za uklanjanje te opasnosti. Narodne mase Jugoslavije traže preduzimanje hitnih mjera od strane današnje vlade — traže hitno zaključenje pakta o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom.

Radnici, seljaci, građani, vojnici, podoficiri i oficiri!

Narodima Jugoslavije prijeti opasnost, s jedne strane, od kapitulantskih i izdajničkih elemenata, koji će i dalje pokušavati da pomoću osovinskih sila razbiju otporne snage naroda i oslabe zemlju, a s druge

strane, od razularenih engleskih ratnih huškača i velikosrpskih šovinista, koji svojim provokacijama guraju zemlju u ratni pokolj. Slučaj s razbijanjem Njemačkog saobraćajnog biroa i incident s fon Herenom, njemačkim poslanikom, dokazuju da je potrebno dati odlučan otpor takvim elementima i onemogućiti ponavljanje sličnih provokatorskih ispada.[384] Ne dajte da ti neodgovorni elementi i imperijalistički agenti naročito u Srbiji, vrše svoju provokatorsku rabotu. Dajte općenarodni otpor svima onima koji hoće da spasonosna stremljenja narodnih masa za očuvanje nezavisnosti skrenu u pravcu ratnih ciljeva imperijalista! Nećemo imperijalistički rat, nećemo biti oružje u rukama engleskih imperijalista, kao što nećemo biti robovi njemačkih i talijanskih imperijalističkih osvajača i krvnika mnogobrojnih porobljenih naroda! Hoćemo miran, slobodan i dostojan život, koji ovog momenta možemo osigurati samo ako se oslonimo na Sovjetski Savez, ako se narodima Jugoslavije daju demokratska i nacionalna prava i slobode.

Radnici, seljaci i građani Hrvatske!

Izdajnička i reakcionarna vladajuća klika u Hrvatskoj, koja snosi veliki dio krivice za nedavnu izdaju vlade Cvetković – Maček – Kulovec nad narodima Jugoslavije, i dalje potajno šuruje i trguje sudbinom hrvatskog naroda s njemačko-talijanskim imperijalističkim osvajačima. Ta reakcionarna, protivnarodna vladajuća klika i otvoreni frankovački agenti osovinskih imperijalista pripremaju novu izdaju nad narodima Jugoslavije, a napose nad hrvatskim narodom, pripremaju rasparčavanje naše zemlje da bi je na taj način lakše učinili plijenom njemačkih i talijanskih imperijalističkih grabežljivaca.[385]

Radnici, seljaci i građani Hrvatske!

Ne dajte da ti izdajnici ostvare svoju paklenu zamisao i gurnu hrvatski narod u strašno ropstvo njemačkih osvajača samo zato da bi ta kapitalistička klika pomoću njemačke vojničke čizme osigurala dalje nesmetano izrabljivanje radnog naroda grada i sela Hrvatske! Neka se sve što je napredno i rodoljubivo u Hrvatskoj, što neće robovanja velikim imperijalističkim osvajačima ujedini u borbi protiv tih izdajnika! Hrvatski radni narod grada i sela imaće na svojoj strani u borbi za očuvanje već izvojevanih tekovina i sloboda, u borbi za svoja nacionalna prava čitav radni narod Srbije i svih ostalih dijelova Jugoslavije.

Radnici, seljaci, građani, vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije!

Mi komunisti smatramo da je u interesu očuvanja mira, u interesu jedinstva i sloge svih naroda Jugoslavije, u interesu odbrambene snage za očuvanje slobode i nezavisnosti naroda Jugoslavije da sadašnja vlada odmah ispuni zahtjeve za koje se ogromna većina naroda godinama bori.

Pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom; ukidanje svih vanrednih zakona i davanje narodima Jugoslavije demokratskih i nacionalnih prava i sloboda; sloboda sindikalnog i političkog organizovanja; potpuna amnestija svih političkih i vojnih osuđenika i povratak iz francuskih logora herojskih sinova našeg naroda — španskih dobrovoljaca; stavljanje pod sud svih petokolonaša, raznih krvoloka, koji su po glavnjačama Jugoslavije mrcvarili političke uhapšenike; čišćenje državnog i vojnog aparata od svih protivnarodnih elemenata i tuđih agenata.

Živjele sloga i nezavisnost naroda Jugoslavije!

Dolje imperijalistički rat!

Živio Sovjetski Savez, tvrđava mira i zaštitnik nezavisnosti malih naroda!

30. marta 1941.

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Pisano u Beogradu; objavljeno istog dana u vidu letka.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1942/10.

NARODI JUGOSLAVIJE!

[Proglas CK KPJ povodom aprilskog rata 1941]

Strašna katastrofa koju smo mi komunisti već odavna signalizirali zadesila je narode Jugoslavije. Osvajačke armije osovinskih sila provalile su u našu zemlju iznenada i svuda kud prolaze siju smrt i pustoš.[386] Beograd je sravnjen sa zemljom. Nevina djeca, žene i starci, koji su se u paničnom bijegu htjeli spasti iz gorućih ruševina bili su podvrgnuti napadačima.[387] Velikim osovinskim osvajačima pridružili su se i mali osvajači Bugarska i Mađarska. Dvije zemlje, s kojima su pređašnji neodgovorni upravljači Jugoslavije stvarali paktove o vječitom prijateljstvu. Podlo kao strvinari, pridružili su se bugarski i mađarski imperijalisti velikim imperijalističkim osvajačima da i oni istrgnu koji komadić mesa iz krvavog tijela Jugoslavije.[388] Ali narodi Jugoslavije, uključivši i većinu Hrvata, herojski se bore za svoju nezavisnost protiv mnogobrojnijeg neprijatelja. U teškoj i sudbonosnoj borbi protiv tuđinske najezde našla se u Hrvatskoj šaka agenata i petokolonaša, koja je uz pomoć najurenih reakcionarnih hrvatskih vlastodržaca sistematski pripremala i konačno u najtežem času izvršila izdaju kakovoj nema premca u nizu izdaja hrvatske gospode i vlastele u historiji.

Hrvatski narode!

Ta gospoda tebi priča da ti je izvojštila slobodu i nezavisnost pomoću Hitlera i Musolinija.[389] Vjeruješ li ti to? Pamtiš li ti da je ikada u tvojoj tisućgodišnjoj mukotrpnoj historiji, u tvojim teškim časovima bio tebi prijatelj i zaštitnik njemački, mađarski, talijanski ili koji drugi osvajač? Ne i nikada. Naprotiv, uvijek su te oni porobljavali i onda iskorištavali. Uvijek su te nastojali međusobno zavaditi da bi te onda lakše tlačili. Uvijek su ti osvajači težili da zagospodare tvojim plodnim ravnicama i tvojim šumama, težili su da ti otmu divnu Dalmaciju — divno Jadransko more. Uvijek su hrvatska gospoda i vlastela bili ti koji su te prodavali tvojim porobljivačima da bi onda i sami mogli piti tvoju krv. Eto, takvu nezavisnost pripremila je tebi hrvatska gospoda.

Hrvatski narode!

Ti si ovih dana bio očevidac nečuvene sramote. U tvoju zemlju su provalili protiv tvoje volje osvajači i tvoji vjekovni neprijatelji da te porobe i raskomadaju tvoju krvlju natopljenu domovinu, a hrvatska gospoda te tjera da ropski puziš pred tvojim neprijateljem, da ga pozdravljaš, da ga slaviš u vrijeme kada njegova vojnička čizma gazi tvoju zemlju, tvoj nacionalni ponos. Događaj u Zagrebu prilikom dolaska osvajača biće najtamnija ljaga u tvojoj povijesti, hrvatski narode.[390] Hrvatska gospoda te sili da pružaš ruku svome vjekovnom neprijatelju i porobljivaču, a sije najodvratniju mržnju i hajku protiv bratskog srpskog naroda koji se herojski bori i gine radije nego da bude robom tuđinca. Zar je srpski narod kriv što te je tlačila srpska gospoda? Zar nije u svim režimima učestvovala i hrvatska gospoda? Zar nije srpski narod oduševljeno podržavao tvoju opravdanu borbu za slobodu i ravnopravnost? Ali su provalili osovinski osvajači da raskomadaju čitavu zemlju i porobe narode Jugoslavije zajedno s tobom. Znaj, hrvatski narode, da će historija s prezrenjem osuditi one koji svoju tobožnju nezavisnost grade s judinim talirima i na ropstvu svoje krvne braće — srpskog, slovenskog i ostalih naroda.

Hrvatski narode!

Tuđinske sluge, hrvatska gospoda sije tebi mržnju prema tvojoj krvnoj braći — Srbima i Slovencima u vrijeme kada oni svojom krvlju iznova pišu slavnu, iako tragičnu stranicu svoje historije. Znaj, hrvatski narode, da je borba tvoje braće i tvoja borba. Znaj, hrvatski narode, da su simpatije dvjestomilijunskog naroda Sovjetskog Saveza na strani naroda Jugoslavije, koji se herojski bori za svoju nezavisnost. Znaj, hrvatski narode, da će historija s prezrenjem govoriti o onima koji zabiše izdajnički nož u leđa svoje braće.

Hrvatska je okupirana po njemačkim i talijanskim četama, a nije slobodna i nezavisna narodna država, kako je hoće prikazati današnji hrvatski vlastodršci. To je država šačice hrvatske gospode, koja neprekidno preko radija i štampe viče o pokolju i strijeljanju, o prijekim sudovima itd. Groze se smrću za svaku sitnicu, tako da crveni lice svakog pametnog čovjeka kada čuje te bjesomučne grožnje. Ali neka ta gospoda upamti da ništa nije trajno što je upereno protiv naroda, a najmanje vlast današnjih vlastodržaca. Neka se ta gospoda malo zamisli o tome šta očekuje nju za prolijevanje nedužne narodne krvi.

Narodi Jugoslavije — Srbije, Slovenije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Vojvodine! Vi, koji se borite i ginete u borbi za svoju nezavisnost, znajte da će ta borba biti okrunjena uspjehom, pa makar vi sada i podlegli u toj borbi protiv nadmoćnog neprijatelja.

Ne klonite duhom, zbijte čvršće svoje redove, dočekujte uzdignute glave i najteže udarce. Komunisti i čitava radnička klasa Jugoslavije ustrajat će do konačne pobjede u prvim redovima narodne borbe protiv osvajača. Ne klonite duhom ni onda ako u toj borbi privremeno* i podlegnete, jer će se iz ovog krvavog imperijalističkog pokolja roditi novi svijet, zbrisat će se zauvjek korijeni imperijalističkih ratova i nacionalnog porobljavanja, stvorit će se na istinskoj nezavisnosti svih naroda Jugoslavije slobodna bratska zajednica.

Radnici i radnice Jugoslavije!

Nad radničkom klasom Jugoslavije nadviše se crni oblaci. Najgori neprijatelji radničke klase provalili su u našu zemlju i zavode najcrniju reakciju. Ti isti koji drže u svirepom kapitalističkom ropstvu njemačku i talijansku radničku klasu, koji porobiše mnoge narode i proliše more krvi kako svoga naroda tako i radnog naroda drugih zemalja. U ovim teškim časovima radnička klasa Jugoslavije treba da se nađe jedinstvena i zbijenih redova. Ne treba se plašiti nikakvog terora i progona. Mi smo na to navikli; progonili su nas svi režimi u toku ovih 20 godina, ali radnička klasa na čelu sa svojom avangardom — Komunističkom partijom postala je još jača. Naša je dužnost da u ovim sudbonosnim danima sačuvamo svoju hladnokrvnost, da još odlučnije učvršćujemo svoje redove, da radimo uporno na osvajanju i okupljanju radničkih masa vodeći ih u borbu za njihove svakodnevne interese, u borbu za bolju i sretniju budućnost.

Živjeli bratstvo i sloga naroda Jugoslavije u borbi za svoju slobodu i nacionalnu nezavisnost!

Živjeli bratstvo i sloga svih naroda na Balkanu protiv imperijalističkog osvajača i nacionalnih ugnjetača!

Živio Sovjetski Savez, nada svih ugnjetenih i porobljenih!

Živjela Komunistička partija Jugoslavije!

15. aprila 1941.

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/17.

* U originalu je napisano »vremenom«, prema ruskom »временно«, što znači privremeno. Ovu upotrebu riječi »vremenom« u originalu *Proglasa* potvrdio je i autor 28. septembra 1978. u odgovoru na pismo glavnog i odgovornog urednika izdanja s napomenom: »'Vremenom' je moja riječ, a odgovara riječi 'privremeno'«. — *Red.*

OKRUŽNICA BR. 3[391]
PRILOG ZA OBJAŠNJENJE OKRUŽNICE CK KPJ BR. 2*

I. *Odbori radničkog jedinstva*

Naši funkcioneri i kadrovi tumače odbore radničkog jedinstva tako kao da su oni nešto novo, da su zamjena raspuštenih URS-ovih sindikalnih organizacija, da je njihov organizacioni oblik isti kao i sindikalnih organizacija, da treba imenovati ili birati takve odbore, da je njihov djelokrug vođenje samo ekonomskih akcija, da je naziv odbora radničkog jedinstva ime nove organizacije. Da bi se izbjeglo svako krivo tumačenje, precjenjivanje ili potcjenjivanje uloge i značaja odbora radničkog jedinstva, *Okružnici CK KPJ broj* 2 daje se slijedeće

Objašnjenje:

1. Postoje dva stremljenja: radnika za jedinstvom i kapitalističke klase za razbijanjem radničke klase. U procesu proizvodnje radnik dolazi vrlo brzo do spoznaje da se individualno — pojedinačno — ne može oduprijeti poslodavcu. Zbog toga svaki radnik prije nego što daje pristanak za akciju i odluči se za nju postavlja pitanje i odgovara: »Hoću ako su svi za to.« Ovim se jasno i nedvosmisleno manifestira težnja radnika za jedinstvom. Ta težnja ne mora još značiti i spoznaju radnika kako će oni ostvariti to jedinstvo: da li udruživanjem i u kakvim organizacijama.

Samo, težnja radnika za udruživanjem u borbi protiv poslodavaca može odvesti u dva sasma suprotna pravca. Nisku klasnu svijest radnika kapitalistička klasa može iskoristiti i iskorištava je stvaranjem radničkih organizacija s vjerskim i nacionalnim obilježjem. Ona potencira vjerski antagonizam i nacionalni šovinizam pod parolom općenarodnog ili vjerskog jedinstva. Neupućenim i nesvjesnim radnicima to općenarodno jedinstvo izgleda kao ispunjenje njihovih težnja, a naročito tada kada je to jedinstvo garnirano demagoškim parolama borbe protiv kapitalizma.

---

* Vid. tekst *Okružnice br. 2* na str. 146—150. — *Red.*

U stvarnosti općenarodnog jedinstva nema. Interesi izrabljivača i izrabljivanih ne mogu se ujediniti. To znaju i kapitalisti. Ali oni ne prezaju ni od čega, već okupljaju radnike u svoje organizacije, produbljuju i zaoštravaju borbu među organizacijama. Oni suprotstavljaju jednu organizaciju drugoj na vjerskom i nacionalnom obilježju i sve njih klasnim organizacijama. Podvajanjem interesa organizacija umjetno podvajaju i interese radnika. Ta politika razbijanja jedinstva radnika slabi i onemogućuje borbu radničke klase za svoje interese, što odgovara interesima kapitalističke klase kao cjeline.

Komunisti i klasno svjesni radnici grade i moraju graditi jedinstvo radnika na podlozi borbe za njihove zajedničke interese. To jedinstvo se gradi počevši od najsitnijih, svakodnevnih pitanja, odozdo, ne postavljajući odjednom sva pitanja, ne dirajući odmah u vjerska, nacionalna i politička uvjerenja i ne praveći pitanje o pripadnosti pojedinim organizacijama. Komunisti moraju nastojati, i to im je zadatak, da na čelo takvih akcija dođu *najpošteniji i najborbeniji radnici.* Ovu opću postavku ne treba razumjeti tako da treba obuhvatiti samo članove bivšeg URS-a nego i članove HRS-a, JUGORAS-a i ostalih organizacija, kao i radnike koji ne pripadaju nijednoj organizaciji; nadalje, neuposlene, organizirane i neorganizirane radnike, što je naročito važno za zanatske radnike koji su vezani za rad u određenim privrednim granama.

Čim osiguraju jedinstvo odozdo — u akciji, komunisti i klasno svjesni radnici, na podlozi jasno formulirane i od radnika prihvaćene akcione platforme, stupaju u akcije. Vodstva socijaldemokratskih i ostalih neklasnih organizacija to odbijaju, ili ako i prime platformu za akcije, oni sabotiraju i izdaju akcije. A to onda uslovljava veću i jasniju spoznaju neorganiziranih radnika o potrebi organizacije, o razlici između klasnih i neklasnih sindikata kod organiziranih i neorganiziranih radnika; odvajaju se radnici od vodstva socijaldemokratskih u klasnim i vođa u neklasnim sindikatima, a sve to, opet, dovodi do učvršćivanja jedinstva odozdo, ujedinjavanja radničke klase preko sindikata i proširivanja i produbljivanja klasne borbe.

Takvi borbeni organi radnika koji proiziđu iz akcija vrše ulogu ujedinjavanja radnika u radionicama i tvornicama. Oni, prema tome djeluju na ispunjenje težnja svih radnika, cijele radničke klase.

Zbog toga i njihov naziv mora da bude: *Odbori radničkog jedinstva.**

... radnici koji su se angažirali u pripremanju i vođenju akcija *sačinjavaju odbor radničkog jedinstva.*

Ekonomske akcije radnika ne mogu biti ilegalne. A radnici koji su se u takvim akcijama istakli agitacijom na širim konferencijama ili sastancima radnika, s pozivanjem radnika u akciju i koji su predlagali

* Nedostaje jedna stranica rukopisa u sačuvanom originalu s brojevima odgovarajućih odjeljaka teksta. — *Red.*

zahtijeve za koje se treba boriti, bit će radnicima poznati. Oni će postati stožer oko kojeg će se okupljati radnici. Izrašće iz akcija i u akcijama. Oni će biti birani kao njihovi pregovarači i predstavnici.

5. *Kakav je djelokrug odbora radničkog jedinstva?* Od shvaćanja komunista da su odbori radničkog jedinstva nešto sindikalno čemu ne treba posvećivati naročitu pažnju potiče i shvaćanje da u njihov djelokrug spadaju samo ekonomske akcije. To je pogrešno. Od ekonomskih akcija, i to najsitnijih, treba početi, ali se na njima ne smije ostati i na njih ograničiti djelatnost odborâ radničkog jedinstva.

Komunisti im trebaju davati zadatak za zadatkom. Oni moraju okupljati radnike ne samo na ekonomskoj borbi nego i stepenovati tu borbu u viši oblik borbe, u političke akcije, u akcije za politička prava radnika itd. Odbore radničkog jedinstva treba povezivati s odborima protiv skupoće, za pomoć neuposlenima, protiv rata itd. i time povezivati ekonomske akcije s političkim akcijama radničke klase.

Djelokrug odbora radničkog jedinstva nije, dakle, ničim ograničen, kao što se ni borba radničke klase ne ograničava na ekonomske akcije. Oni su masovna baza Kom[unističke] partije, oni su spojnica Partije s masama za organiziranje i vođenje akcija i učvršćivanje jedinstva radnika u tvornicama i radionicama.

6. *Kako organizirati odbore radničkog jedinstva u tvornicama i zanatskim strukama?* Na bazi organizacione strukture partijske jedinice treba obrazovati i odbore radničkog jedinstva: jedna tvornica — jedan odbor. U velikim tvornicama odbore treba stvarati i po odjeljenjima i osigurati međusobnu vezu putem predstavništva odjelnih odbora.

Za sitne zanatske radionice treba obrazovati odbore po strukama na bazi rajona.

7. *Kako osigurati rukovodstvo u odborima radničkog jedinstva*! Partijske jedinice moraju organizirati odbore radničkog jedinstva i njima rukovoditi. One će prema pravilnoj podjeli rada odrediti jednog ili više svojih članova za sektor rada najpodesnijih, koji će neposredno rukovoditi odborom radničkog jedinstva. Za rad odbora odgovorna je jedinica u cjelini, kao i za sve ostale sektore rada.

Radioničkim i uličnim odborima radničkog jedinstva rukovode ulične i radioničke jedinice. Zbog toga se mora voditi računa da ulične jedinice obuhvate članove Partije iz tih struka, i to malih radionica u kojima nema uslova za stvaranje posebne radioničke jedinice.

Osiguravanje rukovođenja u odborima ne znači i to da će se komunisti povlačiti u pozadinu i gurati druge naprijed. Oni se moraju pred radnicima legalizirati i služiti kao primjer u borbama.

8. *Kakav je djelokrug sindikalnih komisija*? Partijski forumi postavljaju sindikalne komisije u mjestima gdje se za to ukaže potreba. Njihova je djelatnost politička. One proučavaju taktiku i strategiju vođenja ekonomskih akcija. Prikupljaju i sređuju potrebne podatke

i materijal koji su nužni kod vođenja ekonomskih akcija. Svojim savjetima pomažu odnosnim partijskim forumima u donošenju što pravilnijih odluka. [Članovi tih komisija] su na raspolaganju partijskim forumima da ih upotrijebe kao instruktore u odborima radničkog jedinstva i tarifnim odborima i u vođenju akcija, ako su to mjesne komisije, i kao instruktore u mjesnim i pokrajinskim komisijama, ako je to centralna komisija. Organizacija, tehnika, vođenje i odlučivanje ne spada u djelokrug komisija, nego partijskih organizacija i foruma odnosno CK KPJ.

Ali to ne znači da partijski forumi treba sve da urede, donesu odluke i onda da komisije diskutiraju o tome. Ne! U okviru općih direktiva CK KPJ komisijama se imaju odrediti i opći i konkretni zadaci, lokalni i zemaljski, koje imaju vršiti i za koje u cjelosti moraju snositi odgovornost pred odnosnim forumima. U okviru određenih im zadataka trebaju imati same slobodu inicijative. Birokratski odnos, uskogrudost i formalizam moraju se isključiti kada su u pitanju akcije radnika.

II. *Ulazak u sindikalne organizacije, vođenje akcija i sklapanje kolektivnih ugovora*

1. Zabranom URS-ovih klasnih sindikalnih organizacija postavio se pred našu Partiju zadatak kako nastaviti, proširiti i legalizirati ekonomske akcije. U tom pravcu izdane su direktive u detalje, koje ostaju i dalje na snazi jer su se pokazale pravilnim. Ali te direktive nisu ni pravilno ni u jednakoj mjeri sprovedene. Rezultat je ovaj: u tvornicama i mjestima gdje postoje URS-ovi kolektivni ugovori, gdje je partijska organizacija jaka i gdje pravilno funkcioniraju odbori radničkog jedinstva pod njezinim rukovodstvom, tamo su se vodile akcije i radnici su savladavali sve prepreke. Ali u većini mjesta akcija nije bilo. Naši kadrovi su filozofirali, a radnici tražili put kako da poboljšaju svoj položaj. Komunisti su čekali, a kolebljivi radnici odlazili u postojeće sindikalne organizacije. U nekim mjestima komunisti prave sektaške i neorganizirane ispade. Tako su se javile tendencije bojkota radnika koji su otišli u postojeće sindikalne organizacije.

Vođstva postojećih sindikalnih organizacija guše i izdaju akcije radnika. Na radnike vjerne klasnom pokretu i Partiji uperena je sva oštrica reakcije. Borba je poprimala sve oštrije oblike zbog navale reakcije, a akcije se sve više sužavaju. Ovakva situacija nametnula je našoj Partiji zadatak ne samo nastavljanja ekonomskih akcija nego i njihovog proširivanja i produbljivanja. To je naročito postalo važno danas nakon okupacije zemalja Jugoslavije i zbog nepostojanja drugih sindikata osim prinudnih. Da bi se akcije mogle proširiti i produbiti i da bi se jedinstvo radnika uspostavilo i učvrstilo, *komunisti i klasno svjesni radnici moraju ulaziti u postojeće sindikate.*[392]

2. *Kako ulaziti u sindikalne organizacije?* Ulazak u sindikalne organizacije ne smije se shvatiti tako da ulaze samo komunisti, a da radnici ostaju van organizacije ili obrnuto. Ulazak treba organizirati. Ulaženje u postojeće sindikate treba posmatrati i sa stanovišta jačanja naših pozicija u takvim organizacijama. Polazeći od toga treba nastojati da u tvorničke, sekcijske, podružničke itd. uprave dođu sposobni aktivisti i pošteni radnici. O tome treba voditi računa naročito zato što će vođstva sindikalnih organizacija nastojati da aktiviste odvoje od radnika.

3. *Kako voditi akcije?* Komunisti i klasno svjesni radnici ne smiju shvatiti ulazak u sindikate tako kao da su ulaskom lišeni obaveza organiziranja akcija i da njihovo vođenje prepuste vođstvima tih organizacija. Takvo shvaćanje odgovaralo bi interesima tih vođstava odnosno buržoaziji. Mi ne ulazimo u organizacije radi organizacija, nego radi organiziranja, preduzimanja i produbljivanja akcija i radi ujedinjavanja radnika preko organizacija. Akcije radnika su polazna tačka ulaženja u organizacije. Zato komunisti moraju posvetiti još više pažnje organiziranju akcija. U tvornicama i strukama trebaju dati inicijativu, pripremiti zahtjeve i s njima upoznati radnike. Komunisti moraju osigurati izbor borbenih, poštenih i pouzdanih radnika u odbore za pregovore. Ali stupanje u akcije ne smije se shvatiti ni tako da se u akcije ide radi akcija. S divljim, neorganiziranim, nepripremljenim akcijama i u vrijeme kada nema izgleda na uspjeh komunisti nisu izvršili svoj zadatak. Takvim radom ne koriste ni radnicima ni Partiji. Akcije moraju biti temeljito pripremljene i osiguran njihov uspjeh. Osnova za *osiguranje uspjeha u akcijama su odbori radničkog jedinstva, a glavni uslov je jedinstvo radnika u tvornicama i radionicama i rukovodstvo komunista.*

4. *Kako postupati kod onemogućavanja akcija od strane vodstva?* Komunisti trebaju imati na umu da će se vođstva odricati akcija, da će ih onemogućavati i vršiti izdajstva, plašiti radnike i prijetiti im se. Sve to ne smije i ne može biti izgovor da se komunisti povuku i zadovolje samo time što će radnici biti nezadovoljni. Samo nezadovoljstvo radnika ne znači još i uspjeh komunista. Radnici su i sada nezadovoljni. A takvo nezadovoljstvo ima dva puta: kolebljivi radnici će poći za vođstvom, a borbeniji će praviti ispade. Umjesto jedinstva radnika i proširivanja i produljivanja akcije, komunisti bi objektivno jahali na repu vođa i produbljivali borbu među radnicima. Umjesto tapkanja u mjestu i kolebanja, komunisti moraju biti budni i odlučni. Ako vođstva odbiju akcije, ako ih sabotiraju i ako je to radnicima jasno, komunisti moraju odmah osigurati podnošenje zahtjeva preko radničkih povjerenika ili lično opunomoćenih lica kao odbora za pregovaranje u smislu izrađenih uputstava. Ali i u tom slučaju kao i u svima ostalim polazna tačka mora biti *da su ove akcije masovne i jedinstvene pod rukovodstvom komunista.*

Dakle, ni sektaštvo, ni prirepaštvo, ni anarhistički ispadi, nego putem organiziranih i pripremljenih akcija komunisti moraju pretvoriti postojeće sindikalne organizacije, koje služe danas buržoaziji za sprečavanje akcija i razbijanje jedinstva radnika, u borbene organe radničke klase protiv kapitalističke klase.

5. *Kako se odnositi prema disciplini?* Vođstva organizacija će činiti pokušaje da vežu radnike disciplinom, da ih spriječe u njihovim akcijama [i prisile] pokoravanju vrhovima [Stoga] treba uspostaviti punu disciplinu radnika i komunista odozdo; pozivu na pokoravanje treba odgovoriti vođstvima radničkom demokracijom i pozivom na statutarna prava članova. To ne treba shvatiti tako da se odbija svako vođstvo, pa i ono u koje radnici imaju povjerenja, tj. legalno vođstvo, komunista i poštenih radnika.

Isključivanje članova i raspuštanje podružničkih i sekcijskih uprava treba pretvoriti u opću akciju članova i radnika odanih upravnih tijela čitavog saveza protiv reakcionarnog vođstva.

III. *Borbeni fond*

1. S ulaskom u sindikalne organizacije ne prestaje ubiranje borbenog fonda. Naprotiv, ubiranje treba pojačati i proširiti. Vođstva postojećih sindikalnih organizacija neće financirati akcije, kao što nisu ni do sada, jer i današnje akcije su vođene protiv njihove volje i želja njihovih gospodara. I da bi razbili akcije radnika upotrebljavali su i ovo sredstvo: nepomaganje radnika materijalno u akcijama. A materijalna pomoć radnicima u borbama je često od odlučujućeg značaja. I tu stranu pomoći radnicima u borbama moraju osigurati komunisti. Zato je potrebno ubirati borbeni fond. Ubiranje treba vršiti na povjerenje, a ubirat će radnici koji uživaju povjerenje.

*O tome kako se ubira, kako se obračunava i kome i ko i kako raspolaže borbenim fondom, važe direktive date okružnicom broj 2.**

IV. *Radnički povjerenici*

1. Koga moraju predstavljati radnički povjerenici? Oni moraju predstavljati sve radnike i biti pravi predstavnici radnika. Kod postojanja klasnih URS-ovih sindikalnih organizacija komunisti su u tvornicama u kojima je bilo više organizacija postavili radničke liste, a ne liste organizacije. To se činilo da se ostvari jedinstvo radnika u izborima i osigura izbor poštenih i borbenih radnika nasuprot listama i kandidatima koje su postavljale vođe postojećih organizacija i socijaldemokratske vođe u URS-ovim sindikatima.

* Vid. str. 148—149. — *Red.*

Nepostojanjem klasnih sindikata stvara se mogućnost da [sindikalna]* vođstva postojećih organizacija nametnu radnicima [policijske] i poslodavačke elemente. Ta se mogućnost može [ostvariti ako će] biti samo jedna lista, a tada su takvi povjerenici proglašavani [izabrani bez obzira] na to da li ih *radnici primaju* ili ne. A kakvi će ljudi [biti povjerenici] radnika u tvornici za radnike nije svejedno, jer takvi policijski i poslodavački povjerenici ne bi štitili radnike, nego bi vršili razdor među njima i kompromitirali bi ustanovu radničkih povjerenika. Zbog toga se komunistima nameće zadatak:

a) da se u izborima povjerenika angažiraju u punoj mjeri, U svim tvornicama i radionicama trebaju izlaziti na izbore s kandidatima na listama radničkog jedinstva i suprotstaviti kandidate radničkog jedinstva kandidatima vođstva. Tako se mora postupiti bez obzira na to da li se izbor vrši na samostalnim listama radnika, pored liste organizacije, ili je samo lista organizacije, tj. kad uslovi diktiraju da se ne postavlja samostalna lista radnika nego lista organizacije.

b) Za kandidate treba predlagati najpoštenije i najborbenije radnike u svakom slučaju. Budući da će se raditi o članovima organinizacije, vođstvo će pokušati vezati disciplinom radnike i naturiti im svoje kandidate. Oni će u izvjesnim slučajevima predlagati i kompromis samo da se nametne politika vođa organizacija. Jedan i drugi slučaj onemogućit će se ako će se postavljati kandidati na listama radničkog jedinstva u svim tvornicama i radionicama, ako će se izbor pripremiti i radnicima tačno objasniti značaj povjerenika radničkog jedinstva. To komunisti i klasno svjesni radnici moraju postići.

Izbori radničkih povjerenika moraju biti *manifestacija klasne svijesti, jedinstva i borbe radnika,* a ne legitimacija za proturadničku, razbijačku i buržoasku politiku vođa sindikalnih organizacija.

2. *Kako postupiti kod odgađanja izbora?* Direktive u Okružnici broj 2 za izvršenje izbora radničkih povjerenika bez obzira na zakonske formalnosti ostaju i dalje na snazi. Postoji mogućnost da se izbori neće vršiti ni maja mjeseca ni uopće ove godine. A kako mandat radničkim povjerenicima izlazi, postoji opasnost da radnici ostanu bez radničkih povjerenika. U takvom slučaju kao i uopće treba poraditi na pripremi izbora radničkih povjerenika aklamacijom radnika i uz potpise svih radnika kojima će se ovjeriti vjerodostojnost izbora. Takav izbor dostaviti poslodavcu. Treba uopće nastojati da se ustanova radničkih povjerenika zagarantira kol[ektivnim] ugovorima.

U aprilu 1941. godine.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/12.

---

* Riječi u uglastim zagradama su rekonstruisane po mogućem smislu, jer su odgovarajuća mjesta u originalu oštećena. — *Red.*

PRILOZI

Povjerljivo!

ODLUKA SEKRETARIJATA IK KI O ODGOVORU NA NEKOLIKO PITANJA SEKRETARA CK KP JUGOSLAVIJE DRUGA VALTERA DOSTAVLJENIH USMENO (PREKO DRUGA PETROVIĆA)

15. septembar 1940.[393]

1. *Sazivanje kongresa Partije*

Uslijed ozbiljne opasnosti da policija otkrije održavanje kongresa, na kome treba da bude oko 100 delegata i zbog opasnosti da svi rukovodeći drugovi budu uhapšeni, zasad bi trebalo odustati od sazivanja kongresa Partije.[394] Ako su pokrajinske konferencije Partije i SKOJ-a i zemaljska konferencija omladine protekle bez ometanja od strane policije, ne bi se smjelo zavaravati da opasnost ne postoji.[395] Partija mora posvetiti veoma veliku pažnju čuvanju najstrože konspiracije i pozivati na odgovornost svakog druga koji povrijedi pravila konspiracije. Ukoliko važna aktuelna partijska pitanja ne bi mogla da budu riješena na partijskoj konferenciji, njih treba u sporazumu sa Sekretarijatom IK KI da riješi CK KPJ. To važi naročito za sastavljanje ili popunjavanje CK KPJ.[396]

2. *Stvaranje fabričkih aktiva*

Poziv Partije za stvaranje fabričkih aktiva, koji u situaciji kad prijeti opasnost od zabrane klasnih sindikata treba da ih zamjene još prije te zabrane, može imati za posljedicu da se radnici u borbi za odbranu klasnih sindikata demobiliziraju i da se tako olakša vladi da zabrani sindikate.[397] Već sam naziv »fabrički aktiv« nije pravilno izabran jer stvara predstavu o elitnoj grupi u preduzeću i time otežava obuhvatanje svih radnika preduzeća u zajedničku borbu. Potrebno je da se u preduzećima svi radnici mobiliziraju u zajedničku borbu za odbranu svojih interesa, da se stvara jedinstveni front radnika u preduzeću i da oni sami biraju jedinstvene odbore za rukovođenje borbom u preduzeću. U prvi plan treba istaći postizanje jedinstva u sindikatima

i prevazilaženje njihove rascjepkanosti na klasne, nacionalne i državne sindikate.[398] U sindikatima i drugim masovnim organizacijama mora se uporno i intenzivno raditi na prosvjećivanju i organiziranju masa za borbu. U slučaju da se zabrani jedan sindikat mora se voditi žilava i istrajna borba za njegovo obnavljanje.

3. *Stvaranje oružanih četa za zaštitu demonstracija od policijskih napada*

Partija mora energično suzbijati težnje i mjere koje širom otvaraju vrata svakojakim provokacijama, a same demonstracije ni najmanje ne štite, već ih samo ugrožavaju. Najefikasnija mjera za zaštitu demonstracija jeste njihova temeljita priprema da bi se njihovim masovnim odzivom i borbenom odlučnošću masa osujetio svaki napad reakcije. Pred rastućom reakcijom i zbog sve češćih policijskih provokacija, Partija treba da pazi na to da demonstracije ne izbijaju slučajno, povodom svakog štrajka i bez kontrole same Partije, već samo onda kad za njih postoji stvarni povod i, razumije se, kad su mase u preduzećima za njih dobro pripremljene.

4. *Obaranje vlade i uspostavljanje istinske narodne vlade kao akciona parola*[399]

Ovo pitanje se postavlja s obzirom na zaoštrenu situaciju i mogućnost podjele Jugoslavije na države pod protektoratom Njemačke i Italije uz saglasnost dijelova jugoslovenske buržoazije i jugoslovenske vlade. Istinska narodna vlada treba da bude radničko-seljačka vlada, koja će rukovoditi oružanim otporom protiv porobljavanja naroda Jugoslavije. Situacija u Jugoslaviji nesumnjivo pokazuje znake izrazitog zaoštravanja klasnih suprotnosti i klasne borbe. Međutim, iz pitanja koje je postavilo partijsko rukovodstvo vidi se da je to rukovodstvo izvuklo pogrešne zaključke o svojim zadaćama u sadašnjoj situaciji i da u Partiji postoje tendencije da se snage protivnika potcjenjuju, a snage KPJ precjenjuju. Ma koliko se mogli pozdraviti uspjesi koje je Partija u posljednje vrijeme postigla u povećanju broja svog članstva i u unutrašnjem učvršćivanju svojih redova, kao i u jačanju Saveza omladine, i ma koliko da je ojačala svoj uticaj na industrijske radnike, ona ipak ne bi smjela da se zanosi precjenjivanjem svoje snage, kako to očigledno dolazi do izražaja u postavljanju pitanja.[400]

Za zahtjev da se obori vlada i da se uspostavi istinska radničko-seljačka vlada kao za akcionu parolu koja bi u ovoj situaciji značila zavođenje diktature proletarijata, u Jugoslaviji još ne postoje sve pretpostavke. Uticaj Partije se osjeća samo kod relativno malog dijela industrijskog radništva, dok je on na selu još veoma slab. Ni dosadašnji uspjesi Partije nisu bili dovoljni da se ona organizaciono utemelji u

masama. U ocjeni situacije i u svom postavljanju pitanja Partija se oslanja u suštini na raspoloženje masa, pa i na raspoloženje u krugovima vojnika, štaviše i nekih oficira, koji ispoljavaju nezadovoljstvo i negodovanje zbog politike vlade i građanskih stranaka i pokazuju simpatije za Sovjetski Savez. Ova raspoloženja se nikako ne smiju potcjenjivati: ona će zbog daljeg zaoštravanja situacije uslijed razvitka imperijalističkog rata i dalje rasti i stvarati povoljno tlo za organiziranje borbe masa. Ali isticanje takve akcione parole izoliralo bi Partiju od velikog dijela radnih ljudi, naročito od seljaka i zanatlija, koji se mogu pridobiti za borbu protiv vladajućeg režima i za borbu za nezavisnost naroda Jugoslavije, ali koji još nisu spremni da se bore za proletersku diktaturu. Takva akciona parola mogla bi poslužiti i stranim imperijalističkim silama kao povod za miješanje u unutarnje odnose Jugoslavije da bi se pred buržoazijom pojavile kao spasioci od boljševizma. Djelatnost Partije u smislu ove akcione parole dovela bi do toga da se avangarda radničke klase nađe u borbi u kojoj bi njen poraz unaprijed bio siguran, i to kako zbog pritiska reakcionarnih snaga u zemlji tako i uslijed pomoći koji bi tim snagama pružile strane vojne snage.Isticati takvu parolu značilo bi takođe potpuno izgubiti iz vida međunarodnu situaciju stvorenu imperijalističkim ratom i stanje na Balkanu. Partija se veoma ozbiljno mora suprotstaviti špekulacijama o pomoći Crvene armije Sovjetskog Saveza u nekoj sličnoj avanturi.

Sadašnja situacija zahtijeva od KPJ najveću mobilizaciju radnih masa u borbi za konkretne zahtjeve u cilju poboljšanja materijalnog položaja radnika, seljaka, zanatlija, intelektualaca. Štrajkaški pokret radničkih masa treba što više podsticati, mada svaki štrajk ne treba povezivati s demonstracijama. Neophodno je veće uvlačenje omladine i žena u organiziranu borbu masa, zbog čega Partija mora više nego do sada isticati u prvi plan zahtjeve tih slojeva. Partija mora svom snagom proširivati rad na selu, jer je on bitan faktor u podršci koju štrajkaškoj borbi radnika mogu pružiti seljačke mase i u stvaranju uslova za opštu masovnu političku borbu. S tim treba tijesno povezivati borbu za mir i borbu protiv imperijalističkog rata, protiv kapitulantskih tendencija u redovima buržoazije pred imperijalističkim silama i borbu protiv uvlačenja jugoslovenskih naroda u rat.

Pod parolom nezavisnosti naroda Jugoslavije, njihovog prava na nacionalno samoopredeljenje i njihovog uzajamnog pomaganja u borbi protiv svakog nasilja treba u masama i u građanskim krugovima razviti snažnu agitaciju protiv kapitulantskih tendencija u redovima buržoazije i vlade pred planovima njemačkog i talijanskog imperijalizma o podjeli Jugoslavije. Doduše, Partija ne ističe parolu odbrane granica današnje jugoslovenske državne tvorevine, niti će kao izolirana snaga istaći parolu pružanja oružanog otpora napadu stranih imperijalističkih sila, ali ona ipak mora u narodu, u građanstvu i u vojsci podržavati svaku težnju za organiziranjem vojnog otpora da bi se time pojačao

otpor kapitulantskim tendencijama i povećala mogućnost oružanog otpora. Ako bi bez oružanog otpora došlo do podjele jugoslovenske države na države pod protektoratom Njemačke i Italije, Partija će morati da organizira mase za borbu protiv izdaje jugoslovenske buržoazije i protiv nasilnih mjera stranih imperijalističkih sila.

Partija mora imati u vidu da ove sile vode kampanju za podjelu Jugoslavije obećavajući pojedinim narodima nacionalnu samostalnost.[401] Utoliko više Partija mora isticati nužnost međusobnog pomaganja jugoslovenskih naroda u borbi protiv nasilja stranih sila i potrebu internacionalne solidarnosti radnih masa. Za organiziranje borbe za nacionalnu slobodu i nezavisnost jugoslovenskih naroda od najvećeg značaja je populariziranje politike mira Sovjetskog Saveza, socijalističkih mjera sovjetske vlade u oslobođenim zemljama (Besarabiji, sjevernoj Bukovini, zapadnoj Ukrajini, zapadnoj Bjelorusiji, Litvaniji, Letoniji, Estoniji) i ostvarenja socijalizma u Sovjetskom Savezu da bi se time postojeće simpatije za Sovjetski Savez i u radnim masama Jugoslavije pojačale do njihove spremnosti za borbu za uspostavljanje prijateljstva i najčvršćeg saveza naroda Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom.[402]

Da bi se za zajedničku borbu obuhvatile što šire mase, partijsko rukovodstvo mora znati da ne bi bilo svrsishodno da se za pojedine nacionalne oblasti i za cijelu Jugoslaviju izrade programi borbe s konkretnim političkim, ekonomskim i nacionalnim zahtjevima. Partija mora iskoristiti sve mogućnosti saradnje s opozicionim elementima i opozicionim grupama sitnoburžoaskih stranaka i sa snagama unutar socijaldemokratije da bi borbeni front protiv reakcije, za zahtjeve masa, za odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije proširila i pojačala makar i samo u pojedinim pitanjima borbe i samo privremeno.

KPJ se svom energijom mora pripremati za ispunjenje zadaća koje joj se u ovoj ozbiljnoj situaciji postavljaju i koje će je osposobiti da odgovori svojoj ulozi rukovođenja radnim masama Jugoslavije. Pri tom ona mora strogo voditi računa o promjenama koje mogu izazvati i koje će izazvati dijelom imperijalistički rat, a dijelom promjene u taboru reakcije, i prema kojima ona mora podesiti svoje aktuelne zahtjeve i svoju taktiku. Od najvećeg značaja su dalje organizaciono jačanje Partije i omladine i marksističko-lenjinističko obrazovanje njenih kadrova i vaspitanje partijskog članstva, naročito velikog broja radnika koji su tek u posljednje vrijeme pristupili Partiji. Širokom agitacijom Partija mora stalno proširivati krug masa koje joj simpatiziraju.

15. septembar 1940.

V. Pik
Erkoli
Gotvald
D. Manuilski[403]

Napisano u Moskvi,
A-CK SKJ, Fond KI, 1940,
neregistrovana građa.

Prevod s njemačkog

ZABILJEŠKA O DISKUSIJI NA V KONFERENCIJI KPJ (IZVOD)[404]

Diskusija:

Sekr[etar — Josip Broz Tito] — Raspodela i plan rada u jedinici za jedan mesec. Plan do gore. — To je soc[ijalistička] utakmica. Kontrola.

Prodreti u industriju i tamo učvrstiti part[ijsku] org[anizaciju]. Ne može se spolja mnogo, već uporište iznutra. Ne ovakav tempo.

Ne bojati se priliva članstva u Partiju i podizati ideološki članove; škole, kursevi.

Izmena iskustva. Ograđenost pojedinih pokrajina. To se izmenom kadrova mora prekinuti.

Izveštaju Vojvodine fali izveštaj o našem uticaju na druge narodnosti. I kakav je naš rad među njima. Prigovor o nemanju literature na mađ[arskom] i nem[ačkom] jeziku primam, ali nismo se mogli povezati s mađ[arskom] part[ijom] zbog stanja u njoj.[405]

Krupni uspesi su konstatirani, ali nemojmo se zaneti.

Ne zavaravati se time što kl[asni] nepr[ijatelj] do sada nije prodro u naše redove. Budnost, konspiracija je još uvek nedovoljna.

Organizaciono pitanje ostaje i dalje kao najvažnije. Nismo se povezali sa seljačkim masama.

Zapisano u Dubravi (Zagreb)
20. oktobra 1940.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/14.

ŽIVIO 7. NOVEMBAR!

[Parole CK KPJ povodom 23. godišnjice oktobarske socijalističke revolucije][406]

Živjela velika oktobarska revolucija!

Živio drug *Staljin*, vođ cijelog međunarodnog proletarijata, svih ugnjetenih i eksploatisanih cijelog naprednog čovječanstva!

Živio Sovjetski Savez, otadžbina srećnih radnih ljudi i slobodnih naroda!

Živjela radničko-seljačka *Crvena armija SSSR-a*, zaštitnica mira i nezavisnosti malih naroda, osloboditeljica potlačenih naroda!

Dole skupoća!

Dole špekulanti i eksploatatori!

Protiv izvoženja svakodnevnih životnih potrepština radnog naroda u zemlje imperijalističkih razbojnika!

Terete imperijalističkog rata treba da snose eksploatatori i bogataši!

Protiv paktiranja režima Cvetković-Maček-Korošec s imperijalističkim razbojnicima Berlina i Rima!

Protiv uvlačenja Jugoslavije u bilo koji imperijalistički blok!

Borimo se za *mir* bez aneksija i kontribucija, za pravo naroda na samoopredjeljenje, za slobodu ujedinjenja!

Za odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije!

Za pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom!

Za oduzimanje zemlje crkvenoj i svetovnoj gospodi i za njeno predavanje *seljacima*, koji je sami obrađuju!

Živio savez radnika i seljaka i cijelog radnog naroda!

Borimo se za pravu *narodnu vladu*, koja će se oslanjati na savez radnika i seljaka!

Živjela Komunistička partija Jugoslavije, vođa pravedne borbe radnog naroda protiv eksploatatora i ugnjetača!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Pisano u Zagrebu prvih dana novembra 1940.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ 1940/16

[PROGRAMSKA PLATFORMA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE][407]

1. *Za očuvanje mira, za odbranu nacionalne slobode i nezavisnosti naroda Jugoslavije,* protiv uvlačenja naroda Jugoslavije u rat na strani ma koje imperijalističke grupe, jer i samo vezivanje zemlje za jednu od imperijalističkih grupa znači napuštanje njene nezavisnosti. Jedini put i način za stvarnu odbranu nezavisnosti i očuvanja zemlje izvan imperijalističkog rata jeste *čvrst oslonac na SSSR i sklapanje s njime pakta o uzajamnoj pomoći.*

2. *Za punu demokratizaciju zemlje:*

a) Za ukidanje svih iznimnih protivnarodnih zakona i uredaba (Zakon i sud za zaštitu države, Uredba o koncentracionim logorima, Uredba o formiranju radnih logora u vojsci itd.), za puštanje na slobodu svih političkih i vojnih osuđenika i raspuštanje svih konc[entracionih] logora;[408]

b) Za najšire demokratske slobode, za slobodu organizovanja i rada za sve političke partije a zabranu i raspuštanje svih protivnarodnih i petokolonaških organizacija i stranaka, za slobodu radničke koalicije i pravo štrajka, za punu slobodu štampe, zbora i udruživanja;

c) Za ekonomsku zaštitu radnih i siromašnih narodnih slojeva: radnika, radnog seljaštva, zanatlija, narodne inteligencije, radne i školske omladine, protiv skupoće i špekulacije; za obezbeđenje ishrane radnog stanovništva uz punu kontrolu širokih narodnih slojeva; za prebacivanje svih tereta na leđa bogataša.

3. Za *pravu narodnu vladu,* koja će biti u stanju da sprovede gornje zahtjeve.

———

Radi što uspješnije borbe za ostvarenje gornje platforme — saradnja na terenu u zajedničkim lokalnim i širim akcijama okupljajući sve narodne elemente voljne da se bore za gornje zahtjeve.

Pisano krajem 1940. ili početkom 1941.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/27

[ZABILJEŠKE SERGEJA KRAJGERA S PREDAVANJA JOSIPA BROZA TITA ODRŽANOG U ŠKOLI CK KPJ U FEBRUARU 1941. U DUBRAVI (ZAGREB)][409]

I tema: *O Partiji*[410]

Org[*anizacija*]

1. Historijski značaj u periodu snažnog razvitka, jedinstveni, odstranili tuđe elemente. 2. U periodu imperijalističkih ratova, zaoštravanja klasnih suprotnosti i povećanih simpatija za komuniste. Ocjena polit[ičke] sit[uacije].

Vukovarski kongres: nije bilo lenjinizmom naoružanog radničkog jezgra, pored drugoga... Ni ljevičari ni desničari nisu stvarali part[ijske] organizacije. I jedni i drugi su pokušali da sindikate iskoriste za pozicije svoje frakcije. God[ine] 1927. gotovo je došlo do rascjepa Nezavisnih sindikata. God[ine] 1926.* na kongresu Part[ije] pobijedila je ljevica. Tada među predstavnicima članovi koji su prije veoma malo poznavali prilike ili ih uopće nisu poznavali. Tek poslije *Otvorenog pisma* raščišćavanje, koje je prekinuo 6. I. Uzrok: frakcije, oružani ustanak, slab socijalni sastav.

II. Od IV kong[resa] 1928. Poslije *Otvorenog pisma* ipak je bilo malo vremena da bi se prije kongresa likvidirala frak[cijska] borba. Pod rukovodstvom KI i zg[zagrebačke] org[anizacije]. Zadaci: konsolid[acija] Part[ije], likvid[acija] frakcija, boljšev[izacija] Part[ije]. Poslije smrti D. Đak[ovića] haos. Pogrešna parola: oružani ustanak, odvojila od masa, najbolji kadar razbijen. Također pogrešna parola ileg[alnih] sindikata i istupanje iz URS-a. To je zločinačka polit[ika] kadrova od strane rukovodstva: od kraja 1929. do 1937. god[ine] u inostran[stvu]. Frakcij[ske] borbe u KI. Privremeno rukovodstvo 1932: otežalo konsolid[aciju] org[anizacije]. Nizak nivo članova, provokatori, slabo držanje, špijuni u rukovodstvu. Veze sa Slovenijom. U drugim krajevima samo povjerenici. Slabe direktive: bojkot općinskih izbora [19]33.g[odine], osniv[anje] SNRG (Slovenskog nacionalnorevolucionarnog gibanja), HNRP (Hrvatskog nacionalnorevolucionarnog pokreta) i RSO (Crvene sindikalne opozicije). Bojkot izbora za RK (radničke komore) odnosno uslovno učešće. To su namjerne greške u ruk[ovodstvu].**

---

* U originalu pogrečno napisana 1927. umjesto 1926. godina, kad je održan III kongres Partije, na koji se odnosi gornja ocjena. — *Red.*

** Tekst ovoga pasusa napisan je na margini, ali logički se uključuje na ovo mjesto, pa smo tako i postupili. — *Red.*

IV konf[erencija]: prethodne konf[erencije] samo u Slov[eniji] i Hrv[atskoj]. Vodstvo samokritiku samo s obzirom na općinske odbore; nije istaklo parole antifašističkog narodnog fronta, za akciju radničkog jedinstva. Uspjeh: izvođena je u državi uprkos voj[no-faš[ističkoj] diktaturi. Direktive su još uvijek neživotne; glavni uzrok: *rukovodstvo odvojeno od terena, nalazi se u inostranstvu.* Zbrka poslije izbora 5. maja 1935: opao ugled Part[ije] i rukovodstva.

VII kongres KI. Veliki preokret i radu u državi i velike koristi, iako su direktive stigle u malom broju i kasno. Imenovani su delegati. CK ostao u inostr[anstvu] zbog Gorkića. April[ski] plenum — potpuno pogrešna linija i grupaštvo u novom rukovodstvu poslije VII kongr[esa]. U julu 1937. KI otkrila da je Gorkić agent burž[oazije]. Od KI su prikrivali pravo stanje, ona izgubila povjerenje u KPJ.

Kako su se tako dugo održali u ruk[ovodstvu]? 1. Nije bilo rad[ničkog] jezgra, za to su se brinuli sami agenti, zbog toga zag[rebačka] org[anizacija 19]28. i borbu protiv obiju frakcija. 2. Period zatišja zbog priv[remene] stab[ilizacije] kapit[alizma]. Period zaoštrenosti otkrio ih je kao špijune.

Godina 1938. Djed (KI) novo ruk[ovodstvo]: mjere protiv frakc[ija] u emigr[aciji] i na robiji. U proljeće savjetov[anje] org[anizacije], kad je odobren rad ruk[ovodstva]. U jesen također savjetovanje s Djedom; pokazalo neke nedostatke.

Rad rukovodstva od [19]37: očistiti mobil[išući] cio aktiv, org[anizaciono] učvrstiti org[anizaciju] da postane vođ i organiz[ator] masa; nove rukovodeće kadrove. — Nove org[anizacije] u B[osni] i H[ercegovini], Mak[edoniji]. Sređivanje stanja u Hrv[atskoj] i Dalm[aciji]. — Financije: najbolja priprem[a] k[omunista]. Agitprop. — Org[anizaciono] pit[anje]. Bela kraj[ina] (?), Senj, Trogir. Odbori SRN (Saveza radnog naroda) — maska tuđih elem[enata] za napade na org[anizaciju]. (Izbori u Hrv[atskoj] 1938). Zato likvid[acija] odb[ora], u njima produbiti i iz njih [od]str[aniti] štetne elemente. — Proglašenje Anšlusa i Minhen korist[iti] za savez s masama i za vaspitanje kadrova. — Preokret u početku rata pravilan. Protiv mobilizacije, engl[eskoj] i franc[uskoj] agenturi štr[ajkovalo je?]... učesn[ika?] Raskrink[ati] laži engl[eskih] i fr[ancuskih] demokrat[a]. Mnog[o] agitprop-materijal[a]. Polit[ička] linija rukovod[stva] pravilna, ugled porastao. U CG (Crnoj Gori) demobiliz[acija] — druga sit[uacija] nego što je bila u jesen 1939. Tal[ijanski] imper[ijalizam] — pretenzije na Jugosl[aviju].

Stvaranje slov[enačke] i hrv[atske] org[anizacije]: 1. da izbije oružje; da velikosrp[ske] org[anizacije]; 2. psihološki ugnjetavanim masama; 3. inic[ijativa]; 4. tu vaspitanje kadrova; 5. oružje iz ruku separatista. Pozit[ivan] rez[ultat]. Pokušaj separat[izma] 1936. g[odine] u Slov[eniji]. Separatist[ička] stranka irealna. Suviše malo prolet[erskog] central[izma] — internac[ionalizma]. Sitnobur[žoaski] uticaj,

snaž[an] uticaj novih članova. Omladina u Sl[oveniji] [19]36. [godine] prekin[ula] veze s ostalom omlad[inom] i sa svojom org[anizacijom].

Omladina: [19]36. raspuštanje SKOJ-a, [19]37. obnova, veliki uspjesi. *Žene:* uspjehe zadrugarki, samih, bez zadrugara. Najviše u CG [Crnoj Gori], gdje 60* žena, koliko nigdje drugdje.

Španci: 1200. Priznajemo herojstvo.. 7—8 (?) tamo grupaška borba.

Organiz[acione] greške. Komisije su samo savjet[odavni] organi, a ne rukovodstvo, kao što su Hrv[ati] htjeli za žene, za seljake. Pokušaji likvid[acije] Part[ije]. — SRN [Stranka radnog naroda].

Pit[anje] kadrova. Zašto ima malo sposobnih kadrova? Štetna politika špijuna, koji nisu vodili polit[iku] kadrova, ili su je vodili samo iz frakc[ijskih] potreba; nikakve pomoći. 2. Klasni neprijat[elj]. Primanje novih članova — sektaško. — Slabosti na selu (Srbija) i u industriji, suviše zanat[lijskih] elemenata. Kombinovati stare i mlade, prim[ati] žene i na rukovodeća mjesta. Već u CG [Crnoj Gori], M[akedoniji] i djelimično u Slov[eniji], slabo u H[rvatskoj]. *Školovanje* zanemareno. Sada je sistematsko. *Odnos prema kadrovima i u forumima:* drugar[ski] odnos. »Ja ga ne volim, ali ću ipak raditi s njim« — to ne valja, to je malograđanština. U forumu sloga; zavidljivci. Ne komand[ovanje]. Čuvati kadrove i ne izlagati ih (tri primjera iz Slov[enije]). *Skromnost.* Lični život, posebno funkcion[era], nije samo lična stvar. Porodični život — drugarski odnos. Pijanstvo nije dostojno člana. Nezdrave pojave. Ljudi s perif[erije] blate rukov[odstvo] Part[ije] i članove. Liberalizam prema njima u Slov[eniji]...? ...»Pečat«.

Budnost pri primanju u Part[iju], da ne bi provokat[ori]. Uspostaviti *discipl[inu]* ne samo admin[istrativnim] mjerama već i vaspitavanjem i objaš[njavanjem] dužnosti člana. *Kontrola:* org[anizaciji] se povjerava rad i kontroliše rad — to nije nepovjerenje, već dužnost kao pomoć i vaspitavanje kadrova: skromnost, budnost, disciplina, požrtvovanost i bezgranična odanost MELS-u [Marksu, Engelsu, Lenjinu i Staljinu]. — Kod nas je trockizam našao pomoć u socijaldemokratiji.

Staljin o kadrovima (apsolv[entima] Voj[ne] akad[emije] Cr[vene] a[rmije] maja [19]35). Prevazišli glad za tehnikom (s Prvom petoljetkom), a nismo utolili *glad za kadrovima,* koji bi umjeli da iz cijelog napretka (tehnike) izvuku maksimum. Kadrovi rješavaju sve. »*To zahtijeva:* brigu o svakom« pojedincu od strane rukovodstva. Podsticati ih kad postižu uspjeh, podizati ih, pomagati kad je potrebno. *Prije nego što mu daš posao* — proučiti ga da li je on za taj posao. Ako nije za taj posao, daj mu drugi. »Ne smije da se zaparloži«. *Ne birokratski i ko-*

* U svom referatu na V konferenciji KPJ Tito je naveo brojku 50. Vid. str. 25. — *Red.*

mandant[*ski*] *odnos:* ne premještati ih kao šahovske figure. Odmjeriti sve. *Savlađivati gnjev*, ne planuti, posebno kad se radi o nižem kadru — »osjetljiv« odnos.

Naći kolebljivce i — van. »Neka se kolebaju napolju«. »Nema ljudi — nema kadrova« — to nije tačno. Tačno je »Nemamo *dosta sposobnih kadrova*«. Posebno paziti na kadrove organizatora. — *Kadrovi i komandni sastav:* masa ih mora kao takve priznavati da bi znala da vodi akcije.

Za pravilno *sprovođenje linije*, da kadrovi usvoje liniju. — *Kadrove razlikovati:* ne samo dobre već i slabe osobine. *Uzdizati mlade* ljude. *Kombinovati* mlade sa članovima sa stažom, koji znači iskustvo. »Šta da se radi«* *Lenjin o kadrovima:* »Bez desetina talentovanih (a talenti se ne rađaju na stotine), oprobanih, stručno osposobljenih i u dugoj školi školovanih rukovodilaca, koji se među sobom sjajno slažu u radu, *u današnjem* društvu *nije* moguća nikakva *uporna* klasna borba«.

To je osnovno, sve drugo je demokratska fraza.

Dimitrov o kadrovima: Za nas je pitanje kadrova utoliko važnije što mi stalno gubimo svoje najbolje snage. Osim toga, prilikom masovnog pristupanja našoj organizaciji k nama dolaze ljudi koji nemaju nikakvog političkog vaspitanja, a stoje pred najtežim zadacima.

1. Ljude treba poznavati, treba ih proučavati. Negativno. (?) Polit[ika] kadrova, nove aktiviste i u isto vrijeme otkrivaš provokatorska gnijezda.

2. *Uzdizanje kadrova* — ne slučajno, već redovna funkcija; ne samo iz unutrašnje potrebe, već prema popularnosti kadrova u masama. Ne rezonere, frazere, brbljivce.

3. Vješto koristiti ljude. Takve kakvi su; ispravljati slabe strane. Davati im odgovarajući posao.

4. *Pravilno* raspoređivati ljude. U osnovnim organiz[acijama] jake ljude, povezane s masama. U velikim centrima odgovarajući broj aktivista.

5. Sistemat[ski] pomagati kadrovima — instrukcije, drugarska kontrola, ispravljanje grešaka u konkret[nom] svakodnevnom rukovođenju kadrovima. Voditi računa o porodič[nim] i mater[ijalnim] prilikama. Part[ija] mora voditi računa.

6. Čuvanje kadrova — u pozadini su opasno izloženi. Najozbiljnije postavljanje konspiracije.

Kriterijumi u traženju kadrova: 1) oprobanost pred klasnim. 2) Najtešnja povezanost s masama, njihovim željama. Autoritet naših rukovodilaca u njihovom masovnom uticaju. 3) Samostalna orijenta-

* Ovaj naslov Lenjinovog rada u originalu je napisan na margini — *Red.*

cija u slučaju nužde i odsustvo straha od odgovornosti. Ne gubi glavu u porazu, ne zanosi se uspjehom — nesalomljivo čvrst. Kadrovi se razvijaju pred neposrednim zadacima sa svom odgovornošću. 4) Disciplinovanost i velika prekaljenost u borbi kako protiv klasnog tako i protiv svih skretanja s linije.

Boljšev[ička] istrajnost i revol[ucionarni] karakter i volja da se to sprovodi u život.

MOPR — čuvanje kadra — u masovnu organiz[aciju] sa sopstvenim kadrovima. Tu još posebno treba imati na umu da je birokrat[ski] odnos prema ljudima zločin. Fizičko i moralno čuvanje kadrova.

Organiz[ovanje] škole — kovačnice kadrova. Učenje teorije rev[olucije] — uopštena iskustva, ali ne samo iz prošlosti borbe proletarijata već i iz sadašnjih borbi međunarod[nog] pokreta. Međutim, ne shemat[ski], već u konkretnim uslovima rada u [konkretnim] okolnostima.

Izgrađivanje kadrova zadatak je svih org[anizacija], a ne samo rukovod[stva]. »Nema ljudi — ljudi su masa«. Masa *zato što ih borba svakog dana istura naprijed; nema ljudi jer ima malo organizatorskih talenata koji bi rad tako široko organizovali da bi mogli da upotrebe početnu snagu, ma koliko ona bila mala* (»Šta da se radi?«)

»Teorija daje praktičarima samo orijentaciju prema jasnim perspektivama, orijentaciju u radu i vjeru u pobjedu naše stvari.« (Ljudi — masa, jer rad[nička] klasa i drugi slojevi isturaju iz svojih redova sve više ljudi koji su nezadovoljni.)

Zapisano u toku februara 1941.
u Dubravi (Zagreb)

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/8

VALTERU
[Georgi Dimitrov Josipu Brozu Titu][411]

22. III 41. god.

Preporučujemo da se zauzme odlučan stav protiv kapitulacije pred Njemačkom. Podržavati pokret za svenarodni otpor politici ratne najezde. Zahtijevati prijateljstvo sa Sovjetskim Savezom.

Nije potrebna sada opštebalkanska deklaracija i nema potrebe isturati specijalno makedonsko pitanje.[412] Istaći parolu borbe protiv nacionalnog ugnjetavanja i za oslobođenje nacionalno potlačenih naroda.

D[imitrov]

Telegram poslat iz Moskve u Zagreb.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/184 građa

Prevod sa ruskog

ZABILJEŠKA SAČINJENA U SPECIJALNOJ POLICIJI O TITOVOM GOVORU NA PARTIJSKOM SAVJETOVANJU U BEOGRADU 29. MARTA 1941. GODINE[413]

Dvadeset sedmi mart je jedan krupan politički događaj, koji prevazilazi okvire naše zemlje i koji će imati značajne posledice. Njime je nanet jak udar neprijatelju — silama Osovine. Nova vlada generala Simovića jeste korak napred, ali je ne treba precenjivati. jer njen sastav nije jedinstven. U njoj je većina anglofila i reakcionara.[414] Prema toj vladi treba se odnositi po rezultatima njenog rada, ali na nju treba vršiti stalno pritisak da radi po želji naroda — Komunističke partije. Pakt je pao. Rat je neizbežan, zemlja će biti napadnuta, pa je potrebno napadaču pružiti što jači otpor, koji se mora iz dana u dan jačati i pripremati još pre nego što napad bude izvršen, kako bi zemlja vojnički i politički bila ujedinjena.

Iz toga za komuniste proističe jasan stav i dužnosti: još više pojačati antifašistički front aktivne odbrane zemlje pred napadačem. Komunisti se moraju listom odazvati mobilizaciji. U vojsci moraju najdoslednije da se zalažu za podizanje borbenog duha otpora, da se bore protiv pete kolone, protiv naginjanja kapitulaciji koja bi vodila izdaji zemlje.

Da se odmah stvore nova rukovodstva u pozadini, mala ali ekspeditivna, uglavnom od žena i onih muškaraca članova Partije, koje ne obuhvata mobilizacija.

Osnovna linija rada je: rat je odbranben i pravedan za nas, jer se borimo protiv napadača za slobodu i nezavisnost naše zemlje. Zato svim snagama nastojati da se neprijatelju pruži što veći otpor. Zahtevati savez i naslon na SSSR, koji jedino može pomoći i olakšati našoj zemlji.

Zapisano u Odeljenju Specijalne policije u Beogradu 7. oktobra 1943, na osnovu izjave Vasilija Buhe.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1943/218

VALTERU
[Georgi Dimitrov Josipu Brozu Titu][415]

Izričito savjetujemo da se na ovoj etapi ograničite na intenzivno i umjesno objašnjavanje masama stava koji ste zauzeli, ali odustajući od uličnih demonstracija i na svaki način izbjegavajući oružane sukobe masa s vlastima. Ne prepuštajte se trenutnim raspoloženjima. Ne zanosite se bučnim i na izgled efektnim istupanjima, već svu svoju pažnju usredsredite na objašnjavanje naših principa i parola, naše komunističke politike; na učvršćenje Partije, na zbijanje i organizovanje snaga radničke klase, seljačkih masa i radnog naroda grada i na svestrano pripremanje tih snaga; na jačanje i širenje našeg uticaja među vojskom i omladinom. Ne istrčavajte se. Ne nasjedajte provokacijama neprijatelja. Ne stavljajte pod udar i ne bacajte prevremeno u vatru avangardu naroda. Još ni izdaleka nije nastupio trenutak odlučnog okršaja s neprijateljem. Osnovni zadatak Partije sada se sastoji u tome da neumorno objašnjava svoja gledišta i da svestrano priprema sebe i mase. Primite to na znanje i izvršenje. Potvrdite prijem ovog pisma. Informišite redovno.

29. III 1941. Dimitrov
G.D.*

Telegram poslat iz Moskve u Zagreb.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/185

---

* Poslije ovog potpisa Dimitrov je svojeručno stavio ovaj paraf i dopisao datum (29. III 1941). — *Red.*

NAPOMENE

[1] *Peta konferencija KPJ* održana je od 19. do 23. oktobra 1940. u Dubravi u Zagrebu, u kući Srećka Džamonje, koju je Tito početkom septembra iste godine zakupio za partijske svrhe; ta kuća je bila specijalno pripremljena (uklonjen je pregradni zid, postavljene su klupe i sl.) za smještaj delegata i rad konferencije. Na konferenciji je bio 101 delegat; oni su bili izabrani na prethodnim nacionalnim i pokrajinskim partijskim konferencijama održanim u periodu od maja do septembra 1940. najprije za Srbiju (sredinom maja, u Beogradu, na njoj je izabrano 17 delegata za V konferenciju), zatim za Sloveniju (29. i 30. juna na Vinju nad Dolskim, blizu Ljubljane, izabrano 13 delegata); za Bosnu i Hercegovinu (27. i 28. jula u Sarajevu, 5 delegata); za Dalmaciju (3. i 4. avgusta u Splitu, 12 delegata); za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju (od 16. do 18. avgusta, na Žabljaku, 10 delegata, među kojima 3 s Kosova i iz Metohije, koji su imali zasebnu oblasnu organizaciju u okviru te pokrajinske organizacije); za Hrvatsku (25. avgusta u Zagrebu, 18 delegata); za Makedoniju (vjerovatno 8. septembra u Skopju, 5 delegata) i za Vojvodinu (najverovatnije u prvoj polovini septembra, u Kamenici na Fruškoj gori, 7 delegata). Osim toga, za V konferenciju KPJ posebni delegati bili su izabrani na VI konferenciji SKOJ-a (održana 8. i 9. septembra u Zagrebu; 4 delegata), jedan delegat (Dragan Pavlović Šilja) bio je izabran na zemaljskom savjetovanju predstavnika organizacija Narodne pomoći Jugoslavije (održanom 11. avgusta takođe u Zagrebu), a 3 delegata su učestvovala u radu konferencije po pozivu CK KPJ i to: Mitar Bakić i Vlado Popović (kao delegati u ime vojske) i Krsto Popivoda (kao rukovodilac škole CK KPJ koja je radila u Makarskoj u toku septembra i oktobra 1940). Učestvujući u pripremama i obezbjeđujući njen uspješan rad, na konferenciji je prisustvovala još jedna grupa od 5 do 8 partijskih aktivista, među kojima Kata Dumbović, Herta Has, Pepca Kardelj, Bosiljka Beba Krajačić, Branko Malešević i Tonka Zorić.

Na konferenciji je podnijeto 11 referata: 1) *Izvještaj o organizacionom pitanju* — referent Josip Broz Tito; 2) *Politička situacija* — Edvard Kardelj; 3) *Referat o sindikalnom pitanju* — Aleksandar Ranković; 4) *O agrarno-seljačkom pitanju* — Ivan Milutinović; 5) *Nacionalno pitanje* — Milovan Đilas; 6) *Agitacija i propaganda* — Boris Kidrič; 7) *Omladinsko pitanje* — Ivo Lola Ribar; 8) *O radu među ženama* — Vida Tomšič; 9) *Rad u vojsci* — Mitar Bakić; 10) *O tehnici i konspiraciji* Pavle Pap i 11) *O narodnoj pomoći* — Dragan Pavlović. Kao 12. tačka dnevnog reda bio je izbor rukovodstva.

Na početku konferencije, na Titov predlog, izabrani su počasno predsjedništvo (Prezidijum IK KI, Josif Visarionovič Staljin i Georgi Dimitrov), radno predsjedništvo (Spasenija Babović, Edvard Kardelj, Rade Končar, Ivan Milutinović, Moša Pijade, Đuro Pucar, Ivo Lola Ribar, Stipe Romac, Franc Salomon, Metodije Šatorov Šarlo, Žarko Zrenjanin i Josip Broz Tito) i komisija za telegrame. Na kraju rada konferencije izabran je Centralni komitet od 38 članova i kandidata. (O sastavu CK KPJ vid. nap. 155).

[2] *Četvrta zemaljska konferencija KPJ* održana je u Ljubljani 24. i 25. decembra 1934. u stanu Ane Ziherl (majke Borisa Ziherla koji se tada nalazio na robiji) u Trdinovoj ul. br. 8. Prisustvovalo je 8 delegata predstavnika partijskih organizacija iz zemlje i 3 delegata u ime CK KPJ (Kamilo Horvatin, Blagoje Parović i Karlo

Hudomalj). Na konferenciji su razmatrana osnovna pitanja partijske politike i djelatnosti i izabran je Centralni komitet KPJ (ukupno 12 članova i 9 kandidata za članove CK KPJ). U Politbiro CK izabrani su M. Gorkić, J. Broz Tito, B. Parović, K. Horvatin i A. Muk.

IV kongres KPJ održan je od 6. do 16. novembra 1928. (s pripremnim dogovorom o kongresu koji je počeo dan ranije), u predgrađu Drezdena, u zgradi partijske škole »Roza Luksemburg«. Na kongresu je učestvovalo 20 delegata koji su izabrani na prethodnih 7 pokrajinskih konferencija (održanih u zemlji u toku septembra i oktobra iste godine) i 6 delegata sa savjetodavnim glasom (članova CK KPJ ili rukovodioci po njegovom pozivu); prisustvovali su i predstavnici KI (P. Toljati i D. Manuilski) i KOI (M. Gorkić). Na kongresu su održani referati: *Politička situacija i zadaci Partije* (F. Filipović), *Unutrašnji partijski odnosi* (F. Filipović), *Izvještaj o VI kongresu Kominterne* (J. Žorga), *Ratna opasnost* (M. Brezović), *Organizaciono pitanje* (Đ. Đaković) i *Sindikalno pitanje* (Đ. Salaj). Glavna pažnja je poklonjena aktuelnim političkim i unutarpartijskim pitanjima, posebno analizi rezultata sprovođenja *Otvorenog pisma* koje je Kominterna uputila članovima KPJ u proljeće 1928. Da bi se otklonile neke od težih posljedica frakcionaške borbe, na jednodušan zahtjev kongresa dr Sima Marković je uputio *Pismo-apel komunistima otcepljene organizacije X*, tj. Beograda, s pozivom da pomognu prevazilaženje rascjepa. U CK KPJ na IV kongresu izabrano je 15 članova; u Politbiro su izabrani: Đuro Đaković (sekretar, koga je nakon njegovog odlaska u Moskvu da podnese izvještaj u KI o IV kongresu zamjenio Jovan Mališić, više poznat po pseudonimu Martinović), Đ. Salaj, Ž. Pecarski, L. Stefanović i J. Mališić.

[3] *Komunistička internacionala,* Kominterna, Treća internacionala (1919—1943) — međunarodna organizacija komunističkih i njima bliskih organizacija radničke klase cijelog svijeta, stvorena pod rukovodstvom V.I. Lenjina na Osnivačkom kongresu u martu 1919. u Moskvi. Izgrađivana je kao jedinstvena organizacija svjetskog komunističkog pokreta (»borbeni štab«), a članice KI su se smatrale njenim sekcijama. Borba za stvaranje nove internacionale počela je odmah po izbijanju prvog svjetskog rata i kraha Druge internacionale. Komunistička partija Jugoslavije bila je članica odnosno sekcija Kominterne od njenog osnivanja 1919. pa do raspuštanja 1943.

[4] *Drugi svjetski imperijalistički rat* je počeo 1. septembra 1939. napadom fašističke Njemačke na Poljsku, na što je uslijedila objava rata Engleske i Francuske Njemačkoj. Ali kako na zapadu dugo nije dolazilo do jačih sukoba (»prividni rat«), Hitler je tu nespremnost zapadnodemokratskih sila iskoristio i postepeno je (od aprila 1940. do aprila 1941) pokoravao evropske države jednu za drugom: Dansku i Norvešku, Belgiju, Holandiju i Francusku (tada je i Italija objavila rat Francuskoj), a zatim Jugoslaviju i Grčku, prebacujući prethodno operacije na Mediteran i u sjevernu Afriku. U međuvremenu su na stranu fašističkih sila (pristupanje Trojnom paktu) prešle Mađarska, Rumunija i Bugarska. Japan je u sastavu tzv. osovine Rim-Berlin-Tokio nastavio operacije u Aziji, a poslije zauzimanja najvećeg dijela Kine prešao je na jugoistočnu Aziju i otočje na Tihom okeanu, što je dovelo do ulaska u rat krajem 1941. i SAD. Prelomni događaj u toku drugog svjetskog rata je napad fašističke Njemačke i njenih satelita na Sovjetski Savez 22. juna 1941, tj. ulazak u rat SSSR-a kao socijalističke zemlje, što je dalo novi smisao i perspektivu borbi porobljenih naroda da njihova borba neće biti uzaludna. Drugi svjetski rat se u Evropi završio 9. maja 1945. pobjedom snaga antihitlerovske koalicije nad fašističkim silama, uspješnim ishodom borbe mnogih nacionalnooslobodilačkih pokreta, naročito u evropskim zemljama. Tri mjeseca kasnije, sredinom avgusta iste godine, s kapitulacijom Japana, završio se rat i na Dalekom istoku. Drugi svjetski rat predstavlja najmasovniji i po svom razornom dejstvu i broju žrtava najstravičniji sukob u dosadašnjoj istoriji. Trajao je šest godina, obuhvatio je preko 60 država (samo 6 država je bilo neutralno), a vođen je na teritoriji 40 zemalja; u tom ratu je poginulo 55—60 miliona, a ranjeno oko 35 miliona ljudi.

[5] *Prvi svjetski rat* (1914—1918) se vodio kao sukob dva imperijalistička bloka — Antante (Francuska, Engleska, Rusija i dr.) i Centralnih sila (Austro-Ugarska, Njemačka i dr.). Počeo je napadom Austro-Ugarske na Srbiju 28. jula 1914, koja je kao povod za taj napad iskoristila ubistvo Franca Ferdinanda u Sarajevu 28. juna iste godine, a zatim su u rat ušle Rusija, Francuska, Njemačka i Engleska. Tokom 1914—1916. u rat su ušli Japan, Rumunija, Turska, Italija (koja je u početku rata bila u savezu s Njemačkom i Austro-Ugarskom, a poslije je, nakon tzv. Londonskog sporazuma, prešla na stranu Antante) i dr. U aprilu 1917. na stranu Antante ušle su u rat i Sjedinjene Američke Države. U ratu je učestvovalo 36 država, a mobilisano je oko 70 miliona ljudi. Pretrpjevši poraz na frontovima, Centralne sile i njihove saveznice kapitulirale su u toku 1918. i to: Bugarska 29. septembra, Turska 30. oktobra, Austro-Ugarska 3. novembra i Njemačka 11. novembra iste godine. Posljedice prvog svjetskog rata bile su u modernoj historiji čovječanstva dalekosežne: srušena su carstva u Rusiji, Njemačkoj i Austro-Ugarskoj, izvršena je prva socijalistička revolucija na svijetu (oktobarska) i obrazovane samostalne nacionalne države: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Republika Čehoslovačka, Republika Poljska, Mađarska i dr. U ratu je poginulo preko 10 miliona ljudi, 20 miliona je ranjeno i 10 miliona je umrlo od bolesti i gladi.

[6] Njemačka je okupirala Austriju 12. marta 1938. Čehoslovačku oktobra 1938 (poslije Minhenskog sporazuma — pripojene sudetskih oblasti) i 15. marta 1939. Dansku i Norvešku aprila-maja 1940, Belgiju, Holandiju i Francusku maja odnosno juna 1940, a Italija je okupirala Albaniju aprila 1939.

[7] *Totalitarni poredak* (u propagandi fašističkih sila uoči drugog svjetskog rata označavan kao »novi poredak«) podrazumijeva sistem vladavine u kome postoji sveobuhvatno (od lat. *totus* — sav, cio, potpun, ili novolat; *totalitas* — potpunost, cjelovitost) podređivanje državi, odnosno intervencija države i njenih organa u sve oblasti društvenog života, uključujući porodične odnose, ideološka i religiozna ubjeđenja, umjetničko stvaranje itd. Kako se takav diktatorski oblik vladavine i svemoć države — koja je sve i iznad svega — mogu ostvariti samo prinudom, u fašističkim diktaturama, a naročito u najekstremnijem obliku totalitarnog režima kakav je postojao u Hilterovoj Njemačkoj, represivni organi su bili svemoćni, a terorizam vršen ne samo nad svim protivnicima režima nego i nad mnogim, naročito radnim slojevima društva. Totalitarni režimi, tj. fašističke diktature pojavile su se i kao svojevrsni (kontrarevolucionarni) izlaz iz opšte krize kapitalizma kao sistema (u koju je on počeo da zapada već na početku 20. vijeka); one se, na jednoj strani, oslanjaju na razočaranost srednjih i deklasiranih slojeva društva, a na drugoj, na strah buržoazije od nastupajuće proleterske revolucije; stoga fašističkim diktaturama kao kontrarevoluciji pribjegavaju, podržavaju ih i njima se služe najagresivniji i najšovinističkiji krugovi krupnog finansijskog kapitala. U uspostavljanju totalitarnih režima značajnu ulogu ima socijalna demagogija (na primjer, u Italiji fašizam od *fascio* — riječi koja pored simbola sudske vlasti iz doba Rimskog Carstva znači i snop, povezanosti; u Njemačkoj i sam naziv nacionalsocijalizam, a za fašističku partiju čak i atribut »radnička« — Njemačka radnička nacional-socijalistička partija).

[8] *Osovinske sile* (ili Sile osovine, Osovina) zajednički naziv za agresivni vojno-politički blok fašističkih sila Njemačke, Italije i Japana, stvoren uoči drugog svjetskog rata, koji je i bio glavni izazivač toga rata. Osim srodnosti u režimu, ovaj blok je nastao i na osnovi zajedničkih političkih, ideoloških i ekonomskih interesa, a najdublju osnovu ovog saveza su činili uzajamno razumijevanje ovih sila za osvajačke ciljeve i njihova zajednička težnja za osvajanjem i vladavinom nad svijetom. Kao ideološka osnova i paravan za ovu reakcionarnu tvorevinu poslužio je njen izraziti antikomunizam. Izraz »osovina« prvi je upotrijebio Musolini u svom govoru u Milanu 1. novembra 1936. ocjenivši kao uspješan tadašnji sporazum između fašističke Italije i nacističke Njemačke (potpisan 26. oktobra iste godine), jer, po njegovim riječima, »taj sporazum, ta vertikala Berlin-Rim predstavlja u stvari osovinu . . .« Kasnije je ova »osovina« pretvorena u osovinu Berlin-Rim-Tokio.

[9] Autor ima na umu kapitulantsku politiku vladajućih krugova *Francuske* koju su oni ispoljavali gotovo u toku cijele prve faze toga rata (od izbijanja 1. septembra 1939. pa do direktne invazije na samu Francusku 9. maja 1940), a koju su njeni reakcionarni, profašistički krugovi nastavili i u toku te invazije, u čemu su se posebno istakli maršal Peten i profašistička organizacija tzv. kagulari. Čim je Peten došao na vlast, sredinom juna 1940, odmah je Hitleru ponudio kapitulaciju, koja je i potpisana 22. juna iste godine. Peten je ubrzo i tzv. neokupirani dio Francuske praktički pretvorio u vazala Hitlerove Njemačke. Vladajući krugovi *Rumunije*, s kraljem Karolom na čelu, već od sredine 1940. prihvatili su pregovore s fašističkom Njemačkom (u stvari diktat, tzv. Drugu bečku arbitražu od 30. avgusta te godine u sporu izmedu Mađarske i Rumunije), a 23. novembra pristupili su Trojnom paktu. U Rumuniji je već u toku septembra 1940. došao na vlast Hitlerov sljedbenik general Antonesku; njemačke trupe su počele da ulaze u tu zemlju u toku decembra, a u toku januara naredne, 1941. godine, one su praktički okupirale tu zemlju. Vlastodršci *Mađarske*, da bi očuvali svoje pozicije i ostvarili revanšističke ciljeve za što su se pripremali poslije poraza u prvom svjetskom ratu, veoma rano su se uključili u osvajačke planove Njemačke i Italije (pripajanje dijelova čehoslovačke teritorije poslije tzv. Prve bečke arbitraže početkom novembra 1938, korišćenje teškoća Rumunije i pripajanje Erdelja u jesen 1940, pripremanje za anektiranje jugoslovenskog teritorija i sl.). Vladajući krugovi *Bugarske*, s carem Borisom Koburškim na čelu, radi zadovoljenja svojih osvajačkih pretenzija u okviru imperijalističke politike fašističkih sila na Balkanu, svoju saglasnost o pristupanju Trojnom paktu dali su već u jesen 1940, što je objelodanjeno 1. marta 1941. kada su i njemačke trupe ušle u Bugarsku.

[10] Tito ima u vidu priključenje dijelova Bjelorusije i zapadne Ukrajine (do tada su bili u sastavu Poljske) nakon ulaska trupa Crvene armije u Poljsku (17. septembra 1939) koji su po ugovoru zaključenom 28. septembra iste godine u Moskvi između Sovjetskog Saveza i Njemačke o zajedničkoj granici u Poljskoj pripali SSSR-u, zatim proglašenje Letonije, Litvanije i Estonije za sovjetske socijalističke republike (21. jula 1940. nakon pobjede komunista na izborima) i njihovim uključivanjem u sastav SSSR-a kao posebnih republika (početkom avgusta iste godine). Ovome je prethodio sporazum Sovjetskog Saveza s ovim državama o uzajamnoj pomoći (septembar-oktobar 1939) i o pravu SSSR-a da u cilju obezbjeđenja na teritorijama tih država drži trupe (juna 1940). Besarabija i sjeverni dio Bukovine došli su u sastav SSSR-a na osnovu njegovog zahtjeva koji je postavio Rumuniji 26. juna 1940. i koji je rumunska vlada dva dana kasnije prihvatila.

[11] *Vlada Cvetković—Maček* formirana je 26. avgusta 1939. na osnovu sporazuma između Dragiše Cvetkovića, predsjednika vlade i mandatora krune, i dr Vlatka Mačeka, predsjednika Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Seljačko-demokratske koalicije (SDK). Na osnovu ovog sporazuma formirana je Banovina Hrvatska (od savske i primorske banovine i od srezova Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica). Ovaj sporazum između srpske i hrvatske buržoazije uz sudjelovanje slovenačke buržoazije nastao je, s jedne strane, usljed unutrašnjih političkih razloga, prije svega usljed straha buržoazije pred narastajućim revolucionarnim i nacionalnooslobodilačkim pokretima i, s druge strane, iz spoljnopolitičkih razloga, iz potrebe da se Jugoslavija predstavi stabilnijom pred pritiscima iz inostranstva i pred sve većom ratnom opasnošću. (Tekst sporazuma objavio je dr Ljubo Boban kao prilog u svojoj obimnoj studiji *Sporazum Cvetković—Maček* u izd. Instituta društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, Beograd 1965.)

[12] *Proosovinska* (profašistička) politika dvora i vlade tzv. »narodnog sporazuma« (Cvetković—Maček) bila je u osnovi nastavak politike Stojadinovićeve vlade. Ona se ogledala u postavljanju Aleksandra Cincar-Markovića za ministra spoljnih poslova, poznatog kao čovjeka njemačkog povjerenja, zatim u sklapanju pakta o »vječnom prijateljstvu« s Hortijevom Mađarskom (u januaru 1940), u čvršćoj orijentaciji spoljne trgovine na Njemačku, u mnogim javnim i tajnim putovanjima

ministara i kneza Pavla u Italiju i Njemačku, u reakcionarnim uredbama u prosvjeti (ograničenje školovanja Jevreja), u popustljivosti prema pristalicama fašizma — ljotićevcima, frankovcima-ustašama i folksdojčerima. Otpor naroda takvoj politici režima ispoljio se, između ostalog, u velikim antifašističkim demonstracijama i generalnom štrajku u Splitu (decembra 1939), u sukobu organa režima s tramvajskim i drugim radnicima (1. maja 1940. u Zagrebu), u podršci naroda mnogim štrajkovima (aeronautičkih radnika u Beogradu od aprila do jula 1940), tekstilaca u Leskovcu (od 13. juna do 18. jula 1940), zatim u Skopju, Novom Sadu, Sušaku, Beloj Crkvi itd.

[13] Kralj Aleksandar je 6. januara 1929. ukinuo Ustav od 1921, raspustio Narodnu skupštinu i zaveo svoju apsolutističku *diktaturu*. Na osnovu Zakona o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj upravi, koji je objavljen istog dana (6. januara), Kralj je postao »nosilac sve vlasti u zemlji«, tj. uveo je apsolutistički, diktatorski režim, zabranivši djelatnost i svih opozicionih političkih partija. U proklamaciji narodu rekao je da je »nastupio čas kad između naroda i kralja ne može i ne sme biti više posrednika«. Oštrica represivnih mjera diktature bila je usmjerena protiv revolucionarnog radničkog pokreta i organizacija KPJ.

[14] Misli se na antifrakcijsku grupu zagrebačkih komunista koja je istupila na VIII konferenciji zagrebačke mjesne organizacije i tada odnijela pobjedu u borbi za jedinstvo Partije. Osma konferencija održana je noću između 25. i 26. februara 1928. Na njoj je prvi put javno, na čelu s Josipom Brozom (Georgijevićem), osuđen rad i desne i lijeve frakcije u KPJ. Konferencija je odbacila izvještaj tzv. većine Mjesnog komiteta i usvojila izvještaj dotadašnje manjine MK koji je podnio Josip Broz s 27 protiv 3 glasa i jednim uzdržanim glasom. Novi antifrakcijski MK izabran je s 26 glasova; protiv njega su bila 3 glasa, a 2 su bila uzdržana. Za političkog sekretara MK izabran je Josip Broz.

[15] *Otvoreno pismo članovima Komunističke partije Jugoslavije* uputio je Izvršni komitet Komunističke internacionale aprila 1928. Ono je uslijedilo poslije odluka plenuma CK KPJ od novembra-decembra 1927, pisma mjesne konferencije KPJ Zagreba o stanju u KPJ i o štetnosti frakcijske borbe upućenom Izvršnom komitetu KI februara 1928. i poslije savjetovanja predstavnika Kominterne sa rukovodiocima KPJ održanog aprila 1928. u Moskvi. Na savjetovanju je smijenjeno frakcijsko rukovodstvo i formiran je privremeni Politbiro KPJ s Filipom Filipovićem na čelu, kome je postavljen zadatak da sprovede *Otvoreno pismo*, očisti Partiju od frakcionaša i pripremi održavanje IV kongresa KPJ.

[16] *Teško stanje Partije u Srbiji* usljed dejstva frakcijskih borbi ispoljilo se ne samo u destruktivnom radu, naročito desne frakcije, koja je tu imala glavno uporište, što je vodilo paralizovanju cjelokupnog partijskog rada, nego i u direktnom rascjepu partijskih organizacija u Beogradu u toku 1928. Usvojene odluke na okružnoj konferenciji, održanoj u februaru iste godine, bile su direktno uperene protiv rukovodstva KPJ, u kome su odlučujuću ulogu tada imali ljevičari; ali tim odlukama se suprotstavilo 16 delegata, koji su u svojoj izjavi dokazivali da predstavljaju većinu partijskog članstva u Beogradu i to iz industrijskih preduzeća i osudili su mahinacije desničara. Takvo stanje — stanje stvarnog rascjepa, nastavilo se i u vrijeme sprovođenja *Otvorenog pisma KI* (sabotirano je njegovo sprovođenje, predstavnicima CK KPJ je onemogućavano da dođu u vezu s organizacijama, formirano je paralelno rukovodstvo partijske organizacije u Beogradu). Rascjep je otklonjen tek u godinama poslije IV kongresa KPJ. — Frakcionaški rad u partijskoj organizaciji u *Dalmaciji* ispoljavao se prije svega u nedisciplini i samovoljnom sprovođenju partijske politike (u odstupanju od prihvaćenih i načelnih stavova prilikom oblasnih i parlamentarnih izbora od januara i septembra 1927), u prihvatanju naziva liste »Hrvatski seljačko-radnički blok« umjesto »Republikanski savez radnika i seljaka«, čime se sužavao teren za djelovanje među nehrvatskim stanovništvom u Dalmaciji i prepuštala rukovodeća uloga disidentima iz Radićeve seljačke stranke, tj. HSS-a; osim toga, u Dalmaciji je, po ocjeni IV konferencije, postojalo »opasno oportunističko

skretanje u pravcu *precjenjivanja* uloge buržoazije ugnjetenih nacija, *zanemarivanja* vodeće uloge radničke klase i Komunističke partije u pokretu seljaštva i ugnjetenih nacija i *legalističke* tendencije. (*Rezolucija o privrednom i političkom položaju Jugoslavije i zadacima KPJ*, »Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije«, tom II, str. 165.)

17 Duboke društvene i političke protivrječnosti u jugoslovenskom društvu manifestovale su se, između ostalog, i u sve većoj krizi parlamentarizma, koja je kulminirala u događajima u Narodnoj skupštini 20. juna 1928, kada je poslanik vladajuće stranke velikosrpske buržoazije — Radikalne stranke Puniša Račić revolverskim hicima ranio ili ubio najistaknutije predstavnike HSS-a: Stjepana i Pavla Radića, Đuru Basaričeka i Ivana Granđu. Taj zločin u Skupštini ne samo što je produbio državnu i nacionalnu krizu i izazvao nove antirežimske demonstracije u kojima je prednjačio zagrebački proletarijat s Josipom Brozom na čelu (demonstracije od 21. juna s 30 000 učesnika, podizanje barikada itd.). nego je bio i jasan znak da vladajući vrhovi s dvorom na čelu pripremaju diktaturu, na šta su upozoravali predstavnici KPJ u svojoj publicistici i pojedinim dokumentima već u toku 1928. Na to su upozoravali i dokumenti IV kongresa KPJ pozivajući na pojačanu borbu i protiv te opasnosti.

18 Pod pritiskom jednodušno ispoljenog antifrakcijskog raspoloženja svih delegata IV kongresa, *Sima Marković*, višegodišnji sekretar CK KPJ i vođa desne frakcije u Partiji, izvršio je samokritiku i pristao da u duhu stavova kongresa uputi *Pismo-apel članovima otcepljene organizacije u gradu X*, tj. u Beogradu, u kojem je osudio svoje frakcionaško djelovanje i pozvao beogradske komuniste da se bore za jedinstvo Partije i da rade u duhu *Otvorenog pisma KI*, dokumenata IV kongresa KPJ i stavova partijskog rukovodstva (vid. *Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije*, tom II, str. 216—218). S. Marković je 1929. isključen iz KPJ zbog nepoštovanja odluka IV kongresa, a u proljeće 1935. prihvatio je poziv, u stvari odluku rukovodstva KPJ da emigrira u SSSR. Delegacija KPJ na VII kongresu KI, ispitujući njegovo djelovanje poslije zavođenja diktature, utvrdila je da je njegov rad na okupljanju komunista u borbi protiv diktature bio ispravan i on je bio vraćen u Partiju. U toku Staljinovih »čistki«, u julu 1938, S. Marković je bio uhapšen i osuđen na 10 godina robije (na to se i misli u Titovom referatu kad se kaže da je »bio otkriven kao neprijatelj Partije...«); kasnije mu se zameo svaki trag.

19 Poslije savjetovanja predstavnika KPJ s predstavnicima IK Kominterne, održanog u Moskvi od 9. do 13. aprila 1928, uz usvajanje Otvorenog pisma KI (vid. nap. 15), donijeta je odluka i o imenovanju novog, *privremenog rukovodstva* KPJ (Biroa CK KPJ) s Đurom Đakovićem na čelu, kome je stavljeno u zadatak da sprovede *Otvoreno pismo*, likvidira frakcionaštvo u Partiji i ujedno pripremi IV kongres KPJ..Od ranijih članova CK KPJ na sprovođenju *Otvorenog pisma* radili su pripadnici radničkog centra ili članovi koji nisu pripadali frakcijama, kao Jakob Žorga, Đuro Salaj i Bracan Bracanović. Osim Đ. Đakovića, koji se iz Moskve u zemlju vratio već krajem maja 1928, tada su se iz SSSR-a vratili radi sprovođenja *Otvorenog pisma* i sljedeći članovi i instruktori rukovodstva KPJ: Roman Filipčev, Ivan Farković, Jovan Mališić, Paja Marganović, Marko Mašanović, Stevan Panjković, Žika Pecarski, Malina Pop-Ivanova, a Vladimir Sakun dolazio je u svojstvu instruktora Kominterne. Kao najodgovorniji predstavnik rukovodstva KPJ i član IK KI, početkom jula 1928. u Jugoslaviju je došao i Filip Filipović da pomogne u izvršenju navedenih zadataka.

20 Prema najnovijim istraživanjima sastav *Centralnog komiteta KPJ izabranog na IV kongresu 1928.* bio je sledeći. Pored Đure Đakovića, u CK KPJ bili su izabrani: Đuro Salaj, Lazar Stefanović, Jovan Mališić (Martinović), Žika Pecarski (ova petorica su ujedno bila i članovi Politbiroa), Filip Filipović, Ivan Gržetić, Andrija Mihajlović, Vicko Jelaska, Roman Filipčev, Kosta Solev, Josip Poljanc, Mijo Oreški, Matija Brezović i Đuka Cvijić. U toku rada kongresa njegova izborna komi-

sija (F. Filipović, R. Filipčev i Đ. Đaković), uz saglasnost delegacije Kominterne prevela je iz članova u kandidate Đ. Cvijića i M. Brezovića, a iz kandidata za članove CK Peru Radovanovića i Viktora Kolešu. Malo kasnije, na zahtjev Politbiroa, KI se saglasila da i M. Gorkić bude član CK KPJ. Pošto je CK KPJ odlučio da Đ. Đaković pođe u Moskvu i da rukovodstvu KI podnese izjveštaj o IV kongresu KPJ, umjesto njega sekretar CK KPJ postao je J. Mališić (na sjednici CK KPJ održanoj krajem novembra 1928).

21 Osnovni materijali o radu IV kongresa (zapisnici sa sjednica, dokumenti o sastavu, govori pojedinih učesnika itd.) samo su djelimično bili poznati javnosti. Međutim, svih osam rezolucija ovog kongresa, proglas *Članovima Komunističke partije*, kojim je CK KPJ obavijestio javnost o održanom kongresu i *Pismo-apel članovima otcepljene organizacije grada X*, kojim se dr Sima Marković obratio komunistima Beograda, bili su objavljeni u ilegalnom časopisu »Klasna borba«, organu CK KPJ, god. IV, br. 10/12 od decembra — januara 1928/1929 s naslovom na koricama ovog časopisa »Narodno zdravlje«.

22 *Đuro Đaković*, sekretar CK KPJ izabran na IV kongresu KPJ, kasnije organizacioni sekretar istog komiteta, uhapšen je u Zagrebu 20. aprila 1929, zvjerski mučen, a zatim odveden na jugoslovensko-austrijsku granicu blizu Maribora i tamo ubijen 25. aprila iste godine, zajedno s Nikolom Hećimovićem, sekretarom CK Crvene pomoći Jugoslavije, u Šelovoj jaruzi kod Sv. Duha na Oštrom vrhu.

23 *Proglašenje šestojanuarske diktature* 1929. CK KPJ je dočekao *pozivom na oružani ustanak*. U direktivnom pismu (»Svim pokrajinskim sekretarijatima« od januara 1929) CK je pisao: »To nije samo tzv. ustavna kriza, ili kriza hegemonističkog režima srbijanske buržoazije nego i državna, privredna, politička, jednom rečju opšta kriza celog sistema. Jedini izlaz iz ove krize za radničku klasu i seljaštvo jeste oružana borba, građanski rat protiv vladavine hegemonističke srbijanske buržoazije [. . .]. Za radni narod osim oružane borbe drugog izlaza nema [. . .] Činjenica da KP nema većinu radnika sa sobom ne sme ni u kom slučaju da služi kao opravdanje za pasivnost [. . .]. Pristupajte odmah izdavanju letaka, stvarajte radničke i seljačke komitete. Protiv generalske vlade, za vladu radnika i seljaka, za samoopredeljenje svih naroda Jugoslavije.« U skladu s ovim stavovima CK KPJ je februara 1929. objavio proglas kojim je pozvao radnike i seljake na »oružanu revolucionarnu borbu« za rušenje »krvavog apsolutističkog režima i za vlast radnika i seljaka«. Ovakav stav rukovodstva KPJ nije, međutim, bio rezultat prethodne realne ocjene tadašnje situacije ni duboke svestrane analize objektivnih i subjektivnih uslova u zemlji za takvu borbu. Na ovakvo držanje rukovodstva KPJ uticala je i Kominterna svojom ocjenom o nastupanju novog ciklusa revolucija i ratova i taktikom koju je u vezi s tim bila inaugurisala. Međutim, s obzirom na to da u to vrijeme u Jugoslaviji nije bilo uslova za revoluciju i oružani ustanak, takav poziv značio je avanturizam i nepotrebno je osudio Partiju na gubitak mnogih kadrova. Međutim, ni te žrtve nisu bile uzaludne, jer su komunisti pred narodom manifestovali svoju spremnost za beskompromisnu borbu protiv diktature. Titovu ocjenu o tome vidjeti u njegovim predavanjima održanim u Kumrovcu 25. i 26. marta 1977.

24 *Nezavisni sindikati Jugoslavije* kao revolucionarna klasna organizacija proletarijata stalno su bili pod udarom režima, pa su bili zabranjeni odmah nakon zavođenja šestojanuarske diktature (11. januara 1929). Osnovani su u septembru 1921. na inicijativu KPJ, pošto komunisti i drugi predstavnici revolucionarnih sindikata nisu uspjeli da obnove Centralno radničko sindikalno vijeće Jugoslavije (CRSVJ) i njegove organizacije, čiji je rad bio zabranjen poslije proglašenja »Obznane« (krajem decembra 1920) uporedo sa zabranom KPJ i svih organizacija koje su djelovale neposredno pod njenim uticajem. Nazivom »nezavisni sindikati« označavana je nova političko-organizaciona osnova na kojoj je izvršeno njihovo obnavljanje, tj. njihova formalna politička nezavisnost od radničkih partija.

25 *Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije* (URSSJ), poznat kao URS ili Ursovi sindikati, osnovan je na kongresu Glavnog radničkog saveza Jugoslavije

(GRSJ), održanom od 10. do 12. oktobra 1925. u Beogradu, na kome je, pored predstavnika reformističkih sindikata iz cijele zemlje (okupljenih u GRSJ-u), prisustvovala i jedna grupa rukovodećih ljudi iz Nezavisnih sindikata (koji su bili pod uticajem KPJ), što su reformisti iskoristili, pa su kongres GRSJ proglasili za Kongres »sindikalnog ujedinjenja« i dali mu to novo ime. Pošto je već početkom tridesetih godina prevladana sektaška bolest s tzv. nelegalnim sindikatima, a naročito od sredine tridesetih godina, KPJ je razvijala sve intenzivniju djelatnost u okviru URS-a pretvarajući ga u borbene klasne sindikate. Režim Cvetković—Maček zabranio je rad URS-ovih sindikata 24. decembra 1940.

26 Prema nepotpunim podacima, za prvih pet godina diktature u Jugoslaviji (1929—1933) bilo je 134 procesa protiv komunista, izvedeno je na sud 1055, a osuđen 681 komunist na 1966 godina robije (samo u toku 1933, tj. pete godine diktature, bila su 34 sudska procesa protiv komunista, optuženih je bilo 247, od kojih je 157 bilo osuđeno na 340 godina robije). Hapšenja komunista, koja su najčešće daleko nadmašivala broj izvedenih na sud, vršena su u svim krajevima zemlje. Osim toga, u ovaj broj nisu uračunate mnoge političke odluke koje su izricale sreske ili policijske vlasti i hapšenja i premlaćivanja više hiljada zatvorenika po policijskim i žandarmerijskim stanicama, koji poslije toga nisu ni izvođeni pred sud.

27 Još nije utvrđen tačan broj *komunista koji su ubijeni prilikom hapšenja ili su nestajali u zatvorima* prije izvođenja na sud. Prema izvjesnim podacima koje je prikupljala i saopštavala Crvena pomoć Jugoslavije (vid. »Proleter«, br. 1 od 1934), taj broj se penje i do 100. Među poznatijim komunistima koji su zvjerski poubijani u toku prvih godina diktature bili su Đuro Đaković, Nikola Hećimović, Paja Marganović, Mijo i Slavko Oreški, Janko Mišić, Bracan Bracanović, Marko Mašanović, Pera Popović Aga, Josip Kolumbo, Risto Samardžić, Josip Debeljak, Josip Adamić i Božo Vidas Vuk.

28 *Neboljševički* — suprotno od boljševički; pod pojmom boljševizam podrazumijevali su se principijelnost u politici i usvajanje organizaciono-političkih načela u izgradnji komunističkih partija i metoda revolucionarne borbe koji su vezani za Lenjina i njegovu interpretaciju marksizma.

29 Tito ima u vidu *poraz* diktatorskog režima na *petomajskim parlamentarnim izborima 1935*, kad je Jevtićeva vlada, koja je pokušala da očuva i nastavi režim diktature, pretrpjela neuspjeh i bila prinuđena da odstupi s vlasti. Kriza i pad apsolutističke diktature u Jugoslaviji, koju je 6. januara 1929. oslanjajući se na vrhove vojne sile zaveo kralj Aleksandar kao eksponent i u interesu velikosrpske hegemonističke buržoazije i ostalih krupnih kapitalističkih i finansijskih krugova u zemlji (vid. nap. 13), prouzrokovani su veoma teškom privrednom, unutrašnjom političkom i spoljnopolitičkom situacijom, kao i nemogućnošću da režim diktature svojim metodima vladavine riješi mnoge socijalne, političke i društveno-ekonomske probleme, koje su izazivali sve veće nezadovoljstvo radnih i nacionalno ugnjetenih slojeva jugoslovenskog društva. Kriza ovog režima još više se zaoštrila usljed posljedica velike svjetske ekonomske krize, koja je Jugoslaviju zahvatila od jeseni 1930. i nastavljala se do 1933. i 1934, povećavajući nezaposlenost radnika i raslojavanje i propadanje naročito srednjih slojeva stanovništva. Veliko nezadovoljstvo u narodu i nestabilnost diktatorskog režima pokazali su se naročito poslije pogibije kralja Aleksandra (u oktobru 1934) i vidno se ispoljili u rezultatima već pomenutih parlamentarnih izbora u maju 1935 (vid. nap. 47).

30 Poslije IV kongresa KPJ dio članova CK KPJ ostao je u inostranstvu. Dio CK KPJ koji je ostao u zemlji, poslije smrti Đ. Đakovića (krajem aprila 1929) bio je reorganizovan i kao krnji Politbiro delovao je u Zagrebu pokušavajući da održava veze s rukovodstvima i organizacijama. U drugoj polovini 1929, poslije Oktobarskog plenuma CK KPJ, na sjednici Politbiroa 9. oktobra 1929. obrazovano je tzv. dvojno rukovodstvo: Politbiro sa zadatkom da djeluje u zemlji i Zagranični biro za rad u inostranstvu i za održavanje veze s organizacijama u zemlji. Krajem 1929. članovi, i ovoga u osnovi već krnjeg rukovodstva, prešli su u inostranstvo.

[31] U avgustu 1930. Kominterna je smijenila političkog sekretara Jovana Mališića (Martinovića); za organizacionog sekretara postavljen je Anton Mavrak, a Filip Filipović je tada postao predsjednik Centralne rukovodeće instance (kako je tada Kominterna nazvala partijsko rukovodstvo). Međutim, u proljeće 1932. opozvan je F. Filipović, a sredinom 1932. Kominterna je imenovala *Privremeno rukovodstvo KPJ*, koje su sačinjavali Milan Gorkić (pravo ime Josip Čižinski), Vladimir Ćopić i Blagoje Parović. U ovo rukovodstvo ubrzo su kooptirani Miloš Marković (radi održavanja kontinuiteta s ranijim rukovodstvom), Karlo Hudomalj i Ivan Gržetić, a sredinom 1934. u CK KPJ (kako se po odluci Kominterne počelo nazivati dotadašnje Privremeno rukovodstvo) kooptirani su Josip Broz Tito i Adolf Muk i izvršena je jedna izmjena tako što je V. Ćopić otišao iz Politbiroa u Moskvu za predstavnika KPJ pri KI, a na njegovo mjesto za rad u Politbirou u Beču došao je Kamilo Horvatin.

[32] U toku septembra 1934. Tito je obavijestio CK KPJ o postojanju jedne »divlje« grupe komunista (oko 50 ljudi) u radničkoj četvrti Zagreba Trešnjevki. Iz ove grupe MK u Zagrebu primio je samo jednog člana. Nakon Titovog izlaska iz zemlje i njegove usmene informacije, CK KPJ je ovakav postupak kritikovao, između ostalog, i sljedećim stavom: »Budite u tim pitanjima širokogrudiji. Uvlačite u redove Partije što više radnika«. (Vid.: A-CK SKJ, Fond KI, 1934/229). — List »*Crveni barjak*« izlazio je 1930. i 1931, a uređivao ga je Viktor Lipovščak. Nije poznato da li je koji broj sačuvan. — Viktora Lipovščaka Brku Tito je upoznao novembra 1936. u Beču.

[33] Tito ima na umu takve ljude kao što su bili Matija Brezović, Ljubomir Mitić, Nikola Petković Seljak, Ilija Šumanovac, Vladislav Matović, Milivoj Magdić, Josif Belonček ili kasnije Ljudevit Trilnik i drugi.

[34] Misli se na optužbe protiv većeg broja istaknutih članova rukovodstva KPJ, među kojima i protiv generalnog sekretara CK KPJ Milana Gorkića, i na njihove osude od strane NKVD i drugih represivnih i pravosudnih organa u SSSR-u u toku 1937. i 1938. Većina od njih bila je pod optužbom da je izdala stvar revolucije, da su postali špijuni i stavili se u službu inostranstva, i bili su osuđeni na najteže kazne i odmah strijeljani, dok su neki bili upućeni u logore. Gajeći veliko povjerenje i odanost prema prvoj zemlji socijalizma — Sovjetskom Savezu i njegovim pravosudnim organima, kao i prema Kominterni, rukovodstvo KPJ je većinu informacija o neprijateljskoj djelatnosti tih ljudi primalo kao vjerodostojne, utoliko prije što je među tim osuđenim komunistima bilo i takvih koji su više godina frakcionaški i grupaški djelovali (neki još u vrijeme dok su se nalazili na školovanju u SSSR-u, a neki i kao članovi partijskog rukovodstva) kompromitujući KPJ i u očima Kominterne. Međutim, kasnije, a naročito poslije otpora koji je KPJ s Titom na čelu 1948. pružila kominformskom pritisku i Staljinovom napadu na KPJ i na tekovine socijalističke revolucije u Jugoslaviji, i poslije istorijskog XX kongresa KPSS (1956), utvrđeno je da su svi ti revolucionari bili žrtve lažnih optužbi i da su nevini osuđeni. (O tome vid. više u autorovoj bilješci na str. 173—174. u 4. tomu.)

[35] Pominjući događaj otprije »*dvije godine*« Tito misli na slučaj Lj. Trilnika, koga je po izlasku s robije krajem 1937. preporučio za povjerljivi partijski rad Petko Miletić, a on se ubrzo pokazao kao provokator stvarajući nepovjerenje u pojedine partijske forume i punktove partijskog rada (na primjer u zagrebački centar za otpremanje dobrovoljaca u Španiju, gdje je i počeo da radi).

[36] Većina povjerenika za partijski rad, osim Srđe Price, koji je dobro poznavao partijsku organizaciju u Zagrebu, bili su ljudi koji su se vraćali u zemlju poslije dužeg školovanja u SSSR-u; među njima su bili Meho Mehmed Kurto, Đorđe Mitrović, Mihailo Bumbulović, Anton Franović i drugi.

[37] Misli se na pojedine članove rukovodstva KPJ od 1932. do 1937. s M. Gorkićem na čelu (o sastavu i sudbini toga rukovodstva vid. više u nap. 31. i 34).

[38] Ocjenjujući opštinske izbore (koji su održani u drugoj polovini 1933. u različite datume po banovinama) kao manevar i znak slabosti diktature, rukovodstvo

KPJ proglasilo je tzv. *aktivan bojkot* tih opštinskih izbora. (Vid. direktivni članak u »Proleteru«, br. 10 od oktobra 1933. pod naslovom *Za borbeni bojkot fašističkih opštinskih izbora;* reprint »Proletera«, Beograd 1968, str. 258—260.)

[39] *Hrvatski nacionalni revolucionari (HNR)* i *Slovenački nacionalni revolucionari (SNR)* (bili su predviđeni i za ostale nacionalno ugnjetene zemlje — za Makedoniju i Crnu Goru), zamišljeni su kao specifičan oblik djelovanja KPJ među nacionalno ugnjetenim narodima u Jugoslaviji, naročito na selu. Stvarani su na osnovu odluke CK KPJ od kraja 1932. najprije u Hrvatskoj, a poslije i u ostalim pokrajinama Jugoslavije. S obzirom na značaj nacionalnog pitanja, riješeno je da se grupe hrvatskih, slovenačkih i drugih nacionalnih revolucionara formiraju u fabrikama, radionicama, državnim i privatnim nadleštvima, na fakultetima i školama, po selima, u okviru postojećih političkih stranaka itd., i da se obrazuju pokrajinska rukovodstva. Međutim, ubrzo se pokazalo da je orijentacija na rad u nacionalnorevolucionarnim pokretima u tom obliku bila pogrešna, jer je upućivala na »stvaranje uskih sektaških grupa«, umjesto na razvijanje širokog masovnog pokreta. Zbog toga je CK KPJ u junu 1935. na svom plenarnom zasjedanju u Splitu odlučio da se oblik rada u tim uskim grupama, koji i nije dao neke vrijedne rezultate, kao pogrešan napusti.

[40] *Hrvatska seljačka stranka* (HSS) osnovana je 1904, najprije pod nazivom Hrvatska pučka seljačka stranka, na inicijativu braće Antuna i Stjepana Radića. Nakon stvaranja zajedničke jugoslovenske države ova stranka se izjašnjavala za republiku i 1919. mijenja naziv u Hrvatsku republikansku seljačku stranku i od tada se naglo razvija. Suprotstavljajući se centralističkom uređenju zemlje, HRSS je iz taktičkih razloga 1924. pristupila Seljačkoj internacionali. S obzirom na to da je 1925. režim i protiv nje primijenio »Obznanu«, njeno vodstvo se sporazumjelo s radikalima i priznalo Vidovdanski ustav; stranka tada mijenja naziv u HSS. Zabranjena je, kao i druge političke stranke, poslije zavođenja šestojanuarske diktature 1929; njena politička aktivnost, sa snažnim uticajem naročito u seljaštvu, oživjela je sredinom tridesetih godina, kada ona postiže i velike uspjehe na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Ali heterogena po svom socijalnom sastavu, s buržoaskim vodstvom, HSS je obuhvatala politički različite grupacije (od kojih su se poneke izdvajale kao disidentske grupe) — od krajnje desnice, koja će u toku rata sarađivati s ustašama, zatim preko konzervativno i prozapadno orijentisanih, do pripadnika ljevice, koji će u izvjesnim pitanjima sarađivati s KPJ, učestvujući i u NOB-u. Dok je ovakva diferencijacija bila karakteristična za vodstvo ove stranke, njeno široko članstvo, u prvom redu seljačke mase, u procesu društvenih borbi i povećane polarizacije u narodu koja je nastala naročito poslije sporazuma Cvetković-Maček, dolaziće sve više pod uticaj KPJ, što se potvrdilo i u toku NOB-a.

[41] *Revolucionarna sindikalna opozicija* (RSO ili grupe RSO, kako su se često nazivale u partijskoj publicistici), jedan od oblika rada komunista u reformističkim sindikatima, nastao u vrijeme sprovođenja direktive *Komunisti u sindikate,* koju je sredinom 1932. razradilo Privremeno rukovodstvo KPJ, a poslije saznanja da se mora prekinuti s praksom stvaranja ilegalnih sindikata i bojkota rada u reformističkim sindikatima, na što se bila orijentisala Partija nakon zavođenja šestojanuarske diktature 1929. Prema uputstvima CK KPJ, grupe RSO trebalo je da se stvaraju u preduzećima od komunista i drugih borbenih radnika koji prihvataju politiku KPJ u sindikalnom radu, a sistemom predstavništva pojedine grupe trebalo je da se povezuju u okviru većih preduzeća i grana djelatnosti, kao i u okviru mjesta i pokrajina kao sistem organizacija s Centralnim odborom u okviru cijele zemlje. Međutim, spora realizacija te zamisli, i u stvari, pokušaj izgradnje organizacije paralelne URS-ovim sindikatima (»organizacije u organizaciji«), ubrzo su se pokazali kao veoma uzan oblik rada, kao novo sektaštvo, kojim se nije mogao razbiti »obruč ilegalnosti«, kako se tada govorilo, u sindikalnom radu, pa se i taj oblik rada morao odbaciti. Na osnovu analiza i ocjena datih na IV konferenciji KPJ (u decembru 1934), a osobito poslije plenuma CK KPJ, održanog juna 1935. u Splitu, KPJ je napustila rad s grupama RSO, orijentišući se na široki rad u okviru URS-a i za njegovo pretvaranje u borbene klasne sindikate.

[42] Pod *socijaldemokratskim vođama* u Jugoslaviji podrazumijevalo se rukovodstvo Socijalističke partije Jugoslavije. U cjelini ta partija je bila na desnom krilu tzv. Druge internacionale (Socijalističke radničke internacionale) između dva svjetska rata i imala je reformistička gledišta o nizu pitanja klasne borbe i radničkog pokreta, a često i prorežimske pozicije. Njen glavni ideolog bio je dr Živko Topalović.

[43] *Radničke komore* kao klasna predstavništva radnika, čije je formiranje bilo propisano Zakonom o zaštiti radnika od 28. februara 1922, imale su zadatak da štite ekonomske, socijalne i kulturne interese radnika i namještenika (da posreduju pri sklapanju ugovora i tarifa, pri rješavanju sporova između radnika i poslodavaca, da direktno posreduju i intervenišu u cilju zaštite interesa radnika, da vode evidenciju o radničkim i stručnim organizacijama, da regulišu pitanja radničkog osiguranja, radničkih stanova i slično). — *Izbori radničkih komora* održani su 21. i 22. oktobra 1933. u Ljubljani, 28. i 29. oktobra u Zagrebu, Sarajevu, Podgorici, Skoplju, Novom Sadu i Beogradu, a 5. novembra 1933. u Splitu. CK KPJ je izradio u septembru uputstva o učešću komunista u izborima, o čemu je pisao i u »Proleteru« od oktobra 1933 (u uvodniku »Izbori za Radničke komore«). Međutim, ove direktive bile su u priličnom zakašnjenju, tako da je i rezultat izostao.

[44] U toku *priprema za IV konferenciju KPJ* od početka septembra do kraja oktobra 1934. održano je pet pokrajinskih odnosno oblasnih konferencija (osim u Hrvatskoj i Sloveniji, još u Srbiji — u dva dijela — na Zlatiboru i u Beogradu, u Crnoj Gori i Dalmaciji), ali izabrani delegati bili su samo *iz Slovenije i Hrvatske*, kao što je Tito i naveo. (Više o IV konferenciji vid. u Titovom članku na str. 64—67. u 2. tomu.)

[45] Tito ima u vidu da je poslije »Obznane« (donijete krajem decembra 1920) i Zakona o zaštiti države (tj. Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, koji je usvojen u Narodnoj skupštini 1, a stupio na snagu 3. avgusta 1921), bila zabranjena svaka legalna djelatnost KPJ i drugih revolucionarnih organizacija pod njenim neposrednim uticajem. Od tada je od partijskih kongresa i konferencija *u zemlji* održana samo III konferencija KPJ u Beogradu u početku januara 1924.

[46] Iako je od Hitlerovog dolaska na vlast već bilo prošlo gotovo dvije godine, a fašistička opasnost zaprijetila nizu naročito evropskih zemalja, na šta su uslijedili i otpori naprednih snaga, posebno radničke klase (u Austriji, Francuskoj, Španiji i drugdje), na IV konferenciji KPJ nije bilo posebnog referata ni rezolucije o borbi protiv fašizma, pa znači ni o potrebi stvaranja antifašističkog narodnog fronta; jedino se u opštoj rezoluciji konferencije pod naslovom *Odluka o izvještaju CK i zadaćama Partije*, i to kao jedan od opštih zadataka u odjeljku VII, u tački 2, dosta maglovito — u skopu rada u vojsci — i to pitanje postavlja kad se kaže: »Revolucionarni rad u vojsci i mornarici — stvaranje širokog i moćnog antifašističkog i antiratnog pokreta.« Tek je na Splitskom plenumu CK KPJ (u junu 1935), uz pomoć rukovodstva Kominterne, ispravljena ta greška (referat Blagoja Parovića o Fontu narodne slobode).

[47] Izbori za Narodnu skupštinu bili su raspisani 7. februara 1935, a obavljeni su 5. maja iste godine (otuda i naziv »petomajski izbori«); sprovedeni su po odredbama Zakona o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu od 10. septembra 1931. i po dopuni toga zakona od 24. marta 1933. Prema službenim podacima, bilo je upisano 3 908 313, a glasalo je 2 880 964 birača ili 73,72%. Lista Bogoljuba Jevtića, predsjednika vlade i predsjednika režimske partije — Jugoslovenske nacionalne stranke, dobila je 1 746 982 glasa (60,6%), Udružena opozicija, čiji je zajednički nosilac liste bio dr Vlatko Maček, dobila je 1 076 345 (37,4%), lista Dimitrija Ljotića (predsjednika tzv. Jugoslovenskog nacionalnog pokreta »Zbor«) dobila je samo 33 549 (1,2%) glasova, a staroradikalska lista Božidara Maksimovića svega 24 080 (0,8%). Kod raspodjele poslaničkih mandata, s obzirom na odredbe zakona po kojem je ona vršena, vlada je dobila 303 mandata, dok je Udružena opozicija dobila samo 67; Ljotić i Maksimović nisu dobili nijedan mandat jer nisu postigli zakonski minimum od 50 000 glasova.

48 Nakon raspisivanja izbora CK KPJ je 24. februara 1935. izdao *Okružnicu* u kojoj je iznio svoj stav prema izborima u tom smislu da se izborima ne mogu riješiti problemi jugoslovenskog društva, ali da izbornu kampanju treba iskoristiti za propagiranje partijskih političkih zahtjeva. Predviđajući stvaranje opozicionog bloka buržoaskih stranaka nasuprot vladi, CK KPJ je smatrao da tom bloku treba suprotstaviti novi front pod rukovodstvom radničke klase, koji će samostalno istupiti na izborima. Poslije prvih direktiva o učešću Partije u izborima komunisti su počeli da stupaju u kontakte s lokalnim radničkim organizacijama i frakcijama opozicionih stranaka. U Beogradu su vođeni pregovori sa socijaldemokratskom grupacijom dr Živka Topalovića o zajedničkom istupanju s jedinstvenom radničkom listom. Istovremeno su vođeni pregovori i s rukovodiocem lijevog krila Zemljoradničke stranke dr Dragoljubom Jovanovićem, a u Zagrebu s lijevim krilom HSS-a odnosno s dr V. Mačekom. Dok su vođeni pregovori s vodstvima pomenutih političkih grupacija, komunisti su na terenu u izbornoj kampanji postigli značajne rezultate. Međutim, pomenuti pregovori nisu uspjeli (posebno što su socijaldemokrati odbili saradnju s komunistima, pokušavajući da istaknu svoju samostalnu listu), te je CK KPJ donio odluku da Partija na izborima istupi samostalno sa svojom radničkom listom. Ali ova nova direktiva CK KPJ stigla je suviše kasno nižim organizacijama, upravo kada je režim uspio da spriječi isticanje radničke liste, a nije odobrio ni Topalovićevu listu. Tada je CK donio odluku da komunisti pokušaju istaći svoje kandidate na listama opozicionih stranaka, a u slučaju neuspjeha da glasaju za kandidate Udružene opozicije. Ovakvo često mijenjanje direktiva stvorilo je zabunu i nerazumijevanje u partijskim organizacijama, te su mnogi komunisti u Crnoj Gori i Sloveniji bojkotovali izbore.

49 Rukovodstvo KPJ uzimalo je u obzir kao nosioca radničke liste Trišu Kaclerovića i Pavla Pavlovića, koji su još odranije bili poznati kao komunistički poslanici i veterani radničkog pokreta. Međutim, i tu je bilo kolebanja u pogledu izbora nosioca liste i oklijevanja u preduzimanju niza neophodnih proceduralnih mjera (prikupljanje potpisa, slanje liste s potpisom kandidata itd.), pa je i to doprinijelo slabijim izbornim rezultatima.

50 Sedmi kongres Komunističke internacionale održan je u Moskvi od 25. jula do 21. avgusta 1935. U njegovom radu su učestvovali predstavnici 65 partija od 76 partija i organizacija koliko ih je tada bilo u Komunističkoj internacionali. Dnevni red kongresa je bio: 1) *Izveštaj o radu IK KI* — referent V. Pik, 2) *Izvještaj o radu Internacionalne kontrolne komisije* (Z. Angaretis); 3) *Ofanziva fašizma i zadaci Komunističke internacionale u borbi za jedinstvo radničke klase protiv fašizma* (G. Dimitrov); 4) *Priprema imperijalističkog rata i zadaci KI* (P. Toljati); 5) *Rezultati izgradnje socijalizma u SSSR-u* (D. Manuilski) i 6) *Izbor rukovodstva.* Delegaciju KPJ na VII kongresu KI sačinjavali su: u ime CK Milan Gorkić (Somer) i Blagoje Parović (Šmit); izabrani delegati iz zemlje Ivan Marić (Željezar) iz Dalmacije, Dragutin Petrović (Milenković) iz Zagreba, član PK za Hrvatsku, Milan Radovanović (Simonović) iz Kruševca, član PK za Srbiju. Kao partijski predstavnici s punim, tj. rešavajućim pravom glasa bili su Vladimir Ćopić (Senjko) i Josip Broz (Valter). Izbor ove delegacije bio je potvrđen na IV zemaljskoj konferenciji KPJ. Kao stalni i punopravni član delegacije KPJ bio je i Filip Filipović (Bošković), kao dotadašnji član IK KI. Sa savjetodavnim pravom glasa u delegaciji KPJ bili su Voranc Prežihov (Valič) i Stjepan Štefek Cvijić (Andrej). U radu delegacije KPJ učestvovali su i Rodoljub Čolaković (Rozenko), Rudolf Hercigonja (Mironov), Rade Vujović (Liht), Božidar Maslarić (Andrejev), Đuka Cvijić (Krešić), Edvard Kardelj (Birk), Avgust Cesarec (Man) i Ivan Regent (Mateo). Osnovni ton VII kongresu KI dao je referat Georgi Dimitrova o zadacima komunističkih partija i Kominterne u borbi za jedinstvo radničke klase i o liniji narodnih frontova u borbi protiv fašizma.

51 Od članova delagacije KPJ koji su bili na VII kongresu KI u Moskvi *u zemlju su se vratili* (krajem 1935) Dragutin Petrović i Milan Radovanović. U vrijeme provale u kojoj su pohapšeni članovi Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, zatim MK za Beograd i dio članova rukovodstva iz drugih mjesta uže Srbije, u novembru

1936. bio je uhapšen M. Radovanović. U policijskoj istrazi, u toku torture, priznao je onaj ilegalni partijski rad za koji su ga teretili ostali uhapšenici i bio je isključen iz KPJ.

[52] Misli se na sljedeće referate podnijete na VII kongresu Kominterne: 1) Vilhelm Pik, *Izvještaj o radu IK KI od VI do VII kongresa KI;* D. Z. Manuilski, *Rezultati socijalističke izgradnje u SSSR-u;* 3) Georgi Dimitrov, *Ofanziva fašizma i zadaće Komunističke internacionale u borbi za jedinstvo radničke klase protiv fašizma;* 4) Erkoli (Palmiro Toljati), *O zadaćama Kominterne u vezi s pripremama imperijalističkog rata.*

[53] Iako počeci stvaranja Narodnog fronta u Jugoslaviji, kao i u drugim zemljama, datiraju od dolaska fašizma na vlast u Njemačkoj, Narodni front se kod nas u to vrijeme u osnovi svodio samo na sektor borbe. Međutim, uspješnije počinje da se razvija tek od sredine 1935, tj. od Splitskog plenuma CK KPJ (u junu) i od VII kongresa KI, i to u specifičnom obliku — Frontu narodne slobode uporedo s pokušajem stvaranja legalne Jedinstvene radničke partije (JRP). Teškoća u stvaranju Narodnog fronta u Jugoslaviji bila je i u tome što KPJ nije našla nijednu iole značajniju građansku demokratsku stranku ili političku grupaciju koja bi bila spremna da zajedno s KPJ i drugim naprednim snagama stvori narodni front kakav se upravo u to vrijeme stvarao u Francuskoj, Španiji, Čileu, Kini itd. Borba za Narodni front u Jugoslaviji ima ovih pet osnovnih perioda: prvo, vrijeme od prvih koraka Narodnog fronta do petomajskih izbora 1935, u kojem je najznačajniji momenat IV zemaljska konferencija KPJ s korekcijom njenih odluka (vid. nap. 46); drugi period (od polovine 1935. do sredine 1936) obilježen je uspješnim radom Fronta narodne slobode u obliku mnogobrojnih zborova u ljeto i jesen 1935. i rasturanjem proglasa i programskih dokumenata za stvaranje legalne JRP, čemu je najsnažniji impuls dao VII kongres Kominterne, posebno referat i ideje G. Dimitrova; treći period (od kraja 1936. do sredine 1939) karakterišu i uspješna borba za jedinstvo sindikalnog pokreta, aktiviranje inicijativnih odbora JRP i posebno to što je djelatnost tih odbora, pored neposredne borbe za stvaranje Narodnog fronta, bila u duhu tzv. Januarskog proglasa CK KPJ od 1937 (*Protiv ratne opasnosti, protiv napadaja fašističke reakcije! Udružimo sve demokratske snage u borbenu pučku frontu i u Jugoslaviji!*, »Proleter«, februar, 1937; reprint str. 500—502) i što su pitanja spoljne politike postala neposredni problemi Narodnog fronta, odnosno KPJ je i te probleme počela da stavlja u središte svoje aktivnosti doprinoseći i time jedinstvu antifašističkih snaga. U ovo vrijeme Partija je nastavila rad na stvaranju JRP, ali sada pod različitim nazivima (najčešće pod nazivom Radničke partije u nacionalnim okvirima ili Radničko-seljačke stranke do *Stranke radnog naroda* — u Sloveniji Zveze delavnega ljudstva, tj. Saveza radnog naroda — da bi se ovaj posljednji naziv u toku 1939. prihvatio za cijelu zemlju, kada je objavljeno i više proglasa); tada je ideja o stvaranju te stranke, naročito u vezi s uspješnijim istupanjem povodom parlamentarnih izbora 1938 (kada je objavljeno više proglasa u kojima je izložen program ekonomskih, socijalnih i političkih zahtjeva — o tome vid. nap. 70) postigla veću rasprostranjenost; tada su se aktivirali pokrajinski i mnogi mjesni inicijativni odbori; u četvrtom periodu koji traje od izbijanja drugog svjetskog rata do proljeća 1940, KPJ je morala da prebrodi ozbiljnu krizu koja je nastala u narodnofrontovskoj orijentaciji usljed tzv. krize savezništva izazvane naročito negativnim dejstvom pakta sklopljenog između sovjetske vlade i njemačke vlade (23. avgusta 1939). Narodni front, tj. jedinstvo naroda na antifašističkoj osnovi se stvaralo prije svega u dosljednoj borbi za nezavisnost zemlje, protiv uvlačenja Jugoslavije u rat, za savez sa SSSR-om i oslonac na njega — na spoljnem planu, a za demokratizaciju zemlje, za ravnopravnost naroda Jugoslavije i slično — na unutrašnjem planu; peti period u doratnoj borbi za stvaranje Narodnog fronta obuhvata vrijeme od proljeća 1940. do V konferencije KPJ, odnosno do martovskih događaja 1941, kada je narodnofrontovska politika doživjela potpun uspjeh: na jednoj strani, snažno je ispoljena težnja svih demokratskih i patriotskih snaga u borbi protiv fašističkih sila, a, s druge strane, jasno se pokazala vodeća i inspiratorska uloga KPJ usred antifašističkih i patriotskih snaga odozdo, u narodu, pri čemu nisu izostajali inicijativa i napori da se Narodni front stvara i odozgo, u pregovorima s pred-

stavnicima ostalih opozicionih i demokratskih snaga u zemlji.

[54] Misli se na plenum CK KPJ koji je održan u početku aprila 1936. u Beču. CK KPJ nije blagovremeno obavijestio Kominternu o održavanju plenuma da bi se prikrila trvenja u vrhovima Partije, osobito između M. Gorkića, s jedne, i S. Cvijića i V. Ćopića, s druge strane, u čemu su bili angažovani, na jedan ili drugi način, i ostali članovi tadašnjeg rukovodstva KPJ koji su se nalazili u Beču (Karlo Hudomalj, Adolf Muk, Boris Kidrič i drugi). *Poslije VII kongresa KI* u rukovodstvo KPJ (u tzv. operativni dio Politbiroa) ponovo se vratio V. Ćopić (dotadašnji predstavnik KPJ pri KI) i Stjepan Cvijić (dotadašnji organizacioni sekretar IK KOI), a na rad u Politbiro prešao je Voranc Prežihov (dotadašnji predstavnik KPJ u partijskom punktu u Parizu i rukovodilac CPJ).

[55] *Poništavanje odluka Aprilskog plenuma CK KPJ* (od 1936) i imenovanje novog rukovodstva KPJ izvršeni su, uz saglasnost rukovodstva KI, na savjetovanju rukovodećeg partijskog aktiva KPJ održanog krajem avgusta 1936. u Moskvi, na kome su učestvovali Flajšer (I. Gržetić), Valter (J. Broz Tito), Somer (M. Gorkić), Šmit (B. Parović), Liht (R. Vujović), Gregor (G. Vujović), Andrejev (B. Maslarić), Kuburić (S. Miljuš), Švarcman (V. Horvaj), Obarov (L. Kusovac), Bošković (F. Filipović), Filipović (R. Filipčev), Golubjev (D. Gustinčič), Bevc (E. Kardelj) i Mateo (I. Regent). Tada je izvršena temeljita kritika odluka Aprilskog plenuma, a malo kasnije izrađeni su i dokumenti za djelatnost KPJ u novom duhu. Osnovni dokumenti su *Rezolucija CK KPJ o taktici i radu Partije* i letak-proglas CK KPJ o Narodnom frontu pod nazivom *Protiv opasnosti od rata, protiv narastajuće fašističke reakcije, za okupljanje svih demokratskih snaga u borbeni narodni front i u Jugoslaviji!* Ovi dokumenti objavljeni su u »Proleteru« početkom 1937. Prilikom tih razgovora u Kominterni G. Dimitrov je, između ostalog, predložio da CK KPJ pređe u zemlju, što je Tito »s oduševljenjem prihvatio«. Iste godine u toku oktobra ili početkom novembra imenovano je novo rukovodstvo KPJ, u koje su ušli: M. Gorkić, kao generalni sekretar CK KPJ, Josip Broz Tito, s posebnim ovlašćenjima da stvori uslove i formira novo rukovodstvo KPJ u zemlji i da odgovara za cjelokupan rad Partije u zemlji, zatim Rodoljub Čolaković, Sreten Žujović i Franc Leskošek. (Više o ovim pitanjima vid. u radu Pere Damjanovića »Dolazak Josipa Broza Tita na čelo Komunističke partije Jugoslavije« u knjizi *Tito pred temama istorije*, Beograd, 1977, str. 71—81, i u radu »Presudni momenti u periodu dolaska Josipa Broza Tita na čelo Partije« u istoj knjizi, str. 125—136.)

[56] Riječ je o neuspješnom poduhvatu otpremanja dobrovoljaca u Španiju, za šta su pripreme vršene nekoliko mjeseci (krajem 1936. i početkom 1937), kada je bilo pokrenuto preko 500 ljudi iz raznih krajeva zemlje s namjerom da se prevezu francuskim brodom »La Corse« u Španiju. Međutim, cio ovaj poduhvat M. Gorkić i A. Muk vodili su nekonspirativno. Muk je s jednim instruktorom CK putovao tim brodom u uniformi jugoslovenskog mornara, pa su oni prilikom otkrivanja broda 4. marta 1937. uhapšeni od jugoslovenskih pograničnih vlasti. Muk je pred policijom progovorio: otkrio je sve što je znao o ilegalnom radu KPJ, posebno o njenim vezama s Kominternom i metodima legalnog rada, o rukovodećim kadrovima i slično. Zbog svog izdajničkog držanja na policiji, Muk je na sjednici CK KPJ u toku decembra 1937. »isključen zasvagda iz KPJ«. Desetogodišnju robiju na koju je bio osuđen provodio je u kaznenom zavodu u Sremskoj Mitrovici, a u toku drugog svjetskog rata prebačen je u Mostar, zatim u kotorski zatvor. Pošto je tada odbio ponuđenu saradnju s okupatorima, italijanske vlasti su ga strijeljale, najvjerovatnije u martu 1943. (Više o pokušaju ovog transportovanja dobrovoljaca u Španiju vid. u nap. 226. na str. 225. u 3. tomu i u nap. 73. i 75. na str. 249. u 4. tomu.)

[57] *Milan Gorkić* je na poziv Kominterne u drugoj polovini jula 1937. otišao u Moskvu, gdje je poslije izvjesnog vremena opozvan s dužnosti generalnog sekretara CK KPJ, a zatim uhapšen, da bi kasnije stradao u Staljinovim čistkama. Poslije ovog opoziva, a docnije i hapšenja Gorkića, zatim I. Gržetića i ostalih jugoslovenskih komunista u Moskvi, Kominterna je ispoljila nepovjerenje prema KPJ i optuživala je da se u njenom rukovodstvu nalaze strani špijuni. Tada je obustavljena i finan-

sijska pomoć rukovodstvu KPJ, a gotovo su bile prekinute i sve veze između KI i rukovodstva KPJ. (O karakteru optužbi protiv tadašnjeg rukovodstva KPJ vid. više u nap. 34.) Dio optužbi protiv rukovodstva KPJ bio je rezultat i frakcionaško-grupaškog intrigiranja pojedinih članova dotadašnjeg rukovodstva KPJ, među kojima se u Parizu isticao Ivan Marić, u Moskvi Mita Despotović i drugi. Posljedica svega toga bila je da je Kominterna gotovo godinu dana ostavila otvoreno pitanje sastava rukovdstva KPJ, s tim što je postepeno odstranjivala od poslova rukovođenja KPJ pojedine članove Politbiroa, sve osim Tita, kome je najzad — u jesen 1938 — povjerila mandat a ubrzo i zvanično potvrdila svu njegovu dotadašnju djelatnost.

58 O *N. Petkoviću (Seljaku), V. Matoviću, J. Belončeku* i *M. Brezoviću* vid. više u Registru imena, a o ostalima vid. u nap. 34.

59 Neslaganja među rukovodećim članovima KPJ na *Aprilskom plenumu* CK KPJ (održanom u Beču u početku aprila 1936) ispoljila su se u nekim suštinskim pitanjima pokreta i politike KPJ (da li jedinstvo treba stvarati samo odozdo, koje mišljenje je i preovladalo na tom plenumu, ili i odozgo — pregovorima s rukovodstvima i predstavnicima ostalih demokratskih snaga uz uvažavanje politike savezništva, kako treba ocjenjivati Stojadinovićevu vladu itd.). Grupaške borbe vodile su se i oko sastava Politbiroa — da li izabrati A. Muka za člana — što je zahtijevao M. Gorkić — ili samo za kandidata, na čemu je insistirao K. Hudomalj itd.).

60 Misli se prvenstveno na Ivana Marića i Labuda Kusovca. Prvi je do tada bio član CK, odnosno operativnog rukovodstva KPJ, a drugi opunomoćenik KPJ u Međunarodnom punktu u Parizu za pomoć republikanskoj Španiji. Oni su računali i s Petkom Miletićem, koji je još imao snažan uticaj u sremskomitrovačkoj kaznioni, koga je Marić smatrao za »najveći kapital Partije« i preporučivao ga Kominterni. U borbi za rukovodstvo u Partiji Marić i Kusovac nastojali su da diskredituju R. Čolakovića, S. Žujovića i I. L. Ribara. Njihov stav osuđen je na sjednici CK KPJ 17. decembra 1937. (O djelovanju I. Marića vid. više u nap. 14. u 4. tomu.) I Stjepan Cvijić je očekivao da preuzme rukovodstvo KPJ. Kada je u novembru 1937. pozvan u Moskvu, nadao se da ga tamo za to zovu, pošto je smijenjen Gorkić, čiji je i on bio protivnik. Na žalost, to je bio njegov kraj, jer ga je tamo zahvatila Staljinova čistka. Istu sudbinu je doživio i Vladimir Ćopić godinu dana kasnije, smatrajući da bi primanjem mandata od Kominterne za rukovođenje KPJ bilo ispravljanje nepravde prema njemu koju mu je naneo Gorkić.

61 Štetna aktivnost Petka Miletića (koji je uz nekritičku partijsku propagandu, u čemu je imala uticaja i policija, proglašen za mučenika i najvećeg heroja Partije), naročito se osjećala među zatvorenim komunistima u sremskomitrovačkoj kaznioni (bio je na robiji od sredine 1932. do sredine 1939), posebno nakon njegovog suprotstavljanja narodnofrontovskoj liniji KPJ i stvaranja pogromaške atmosfere u partijskoj organizaciji na robiji. Uz podršku CK KPJ, posebno Tita, oštru borbu protiv P. Miletića i njegovih pristalica vodio je Moša Pijade zajedno s malim brojem istomišljenika u vrijeme kada se jedan broj komunista, uglavnom u očajanju i ne nalazeći bolji izlaz, dobrovoljno povukao u samice. (O štetnom djelovanju P. Miletića vid. više u Titovom radu *Apel komunistima osuđenicima u sremskomitrovačkoj kaznioni*, na str. 6—10. u 4. tomu i u nap. 2, 20, 21, 32, 35. i 38. u istom tomu.)

62 *Privremeno rukovodstvo KPJ* formirao je Tito u početku maja 1938, u koje su, pored njega, ušli: Edvard Kardelj, Franc Leskošek, Miha Marinko, Milovan Đilas, Aleksandar Ranković, Josip Kraš, Andrija Žaja, i, vjerovatno, Dragutin Petrović, a u njegovom radu je učestvovao i Ivo Lola Ribar. U jesen 1938. Tito je bio u Moskvi i dobio je mandat od Kominterne za formiranje novog CK. Došavši početkom 1939. u zemlju, Tito je formirao CK uglavnom od istih ljudi koji su ranije bili uključeni u Privremeno rukovodstvo KPJ (nisu ušli A. Žaja i D. Petrović).

63 Saznavši za *antipartijski rad Kakića* (naziv za kaznionički komitet) i P. Miletića, Tito je u toku oktobra i novembra 1937. uputio više pisama i poruka komunistima u sremskomitrovačkoj robijašnici u kojima je analizirao greške dotadašnjeg

Kaznioničkog komiteta na čelu s P. Miletićem. A kada je P. Miletić odbio da prihvati te poruke i kritiku, Tito je 9. decembra 1937. u ime CK KPJ uputio novo pismo kojim je opozvan Kaznionički komitet, a mandat za rukovođenje partijskom organizacijom povjeren je Moši Pijade. (Vid. str. 115—116, 126—128, 130, 131—132, 138—139, 140—141, u 3. tomu i str. 3—5. i 6—10. u 4. tomu.)

64 Povjeravanje mandata Titu za rukovođenje Komunističkom partijom Jugoslavije od strane Kominterne u jesen 1938 (u vrijeme njegovog boravka u Moskvi), a što je bilo potvrđeno na sjednici Političkog sekretarijata IK KI 5. januara 1939, značilo je i priznanje cjelokupnom njegovom dotadašnjem radu na reorganizaciji i učvršćenju Partije, uključiv i njegovu borbu za sam opstanak Partije, kojoj je u to vrijeme zaprijetila čak i opasnost da bude raspuštena. Nakog ovoga »rješenja pitanja KPJ« u Kominterni, Tito je, po povratku u zemlju, sredinom marta 1939. formirao CK KPJ, u koji je uključio one iste ljude koji su već bili u Privremenom rukovodstvu KPJ (vid. nap. 62). To priznanje Titu rukovodstvo Kominterne je izrazilo i u *Odluci Sekretarijata o izvještaju druga Valtera* [*Tita*] *o radu Komunističke partije Jugoslavije* donijetoj 23. novembra 1939, prilikom novog Titovog boravka u Moskvi, u sjedištu Kominterne (vid. tu *Odluku* na str. 194—197. u 5. tomu).

65 U *Otvorenom pismu CK članovima KPJ*, čiji je autor Tito, data je analiza stanja u KPJ od VII kongresa Kominterne, predočeni opasnost od rata, odgovornost i krupni zadaci koji stoje pred komunistima Jugoslavije u vezi s približavanjem ratnih zapleta, koji su se predviđali. Pismo je objavljeno u »Proleteru«, br. 1 od maja 1939; reprint, str. 632—633 (vid. str. 168—172. u 4. tomu).

66 Riječ je o *Zemaljskom savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ* održanom 9. i 10. juna u Tacenu pod Šmarnom gorom (u literaturi poznatom kao *Majsko savjetovanje*, što je učinjeno iz konspirativnih razloga). Prisustvovalo je 29 delegata (i 2 člana KPJ kao gosti), i to iz Slovenije, Hrvatske (bez Dalmacije), Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Vojvodine, tj. iz svih nacionalnih i pokrajinskih organizacija izuzev Makedonije; na savjetovanju su bili i svi članovi CK KPJ osim Đilasa (koji je u to vrijeme po zadatku CK bio u Makedoniji). Glavni referat *O stanju u Partiji* podnio je Tito, a osim toga, referate su podnijeli E. Kardelj — *O spoljnoj i unutrašnjoj situaciji*; I. L. Ribar — *O SKOJ-u* i F. Leskošek i A. Ranković — *O sindikatima*. Nakon diskusije svih delegata, koja je istovremeno značila potvrdu ispravnosti svih preduzetih mjera u pogledu organizaciono-političkog učvršćenja i izgradnje Partije, na savjetovanju je usvojena rezolucija u kojoj su posebno naglašeni zadaci na idejnoj izgradnji partijskog članstva, počev od članova osnovnih organizacija do članova CK KPJ. Osim toga, Titov referat (*Stanje u Partiji*, vid. str. 201—208. u 4. tomu) i istupanja ostalih učesnika na tom savjetovanju istovremeno su potvrdili da je KPJ već prebrodila osnovne teškoće koje su nastale kako usljed nove pojave frakcionaško-grupaških borbi tako i usljed pojave krize u odnosima s KI.

67 O tome vid. nap. 64. U pomenutoj *Odluci Sekretarijata IK KI* (»Rezolucija KI«), uz navođenje zadataka koji su se pred Komunističku partiju Jugoslavije postavljali u vezi s izbijanjem drugog svjetskog rata, nabrajaju se i slabosti u partijskom radu koji se moraju otkloniti.

68 S obzirom na veliki teror *u Makedoniji* i osjetljivost režima na svaki politički rad, u toj zemlji su se najteže obnavljale i učvršćivale partijske organizacije. Tako su u Makedoniji samo od kraja 1933. do proljeća 1937. u tri maha bila masovna hapšenja komunista i drugih revolucionarnih boraca; zbog toga od 1937. do proljeća 1939. ponovo nije bilo pokrajinskog rukovodstva. Slično je bilo i sa stanjem Partije *u Bosni i Hercegovini*, u kojoj takođe poslije masovnih hapšenja u tzv. Zembiljevoj provali (kraj 1935 — početak 1936) sve do ljeta 1938. nije bilo pokrajinskog rukovodstva. *Na Kosovu i Metohiji* oblasno rukovodstvo nije postojalo sve do sredine 1937.

69 Pored toga što se nije pridržavalo stavova CK KPJ u izborima (povlačenje već istaknutih 17 kandidata radničke grupe u okviru opšte opozicione liste Bloka

narodnog sporazuma), *rukovodstvo KPH* je kritikovano i zbog toga što je ono, djelujući uglavnom preko komisija, posebno Sindikalne komisije, zanemarilo opšte političko rukovođenje. *Reorganizacija partijskog rukovodstva u Hrvatskoj* izvršena je najprije kažnjavanjem Josipa Kraša, Andrije Žaje i Đure Špoljarića i njihovim smjenjivanjem s najodgovornijih funkcija; u ljeto 1939. u CK KPH kooptirani su Mirko Bukovec, Rade Končar i Marijan Krajačić, a nakon savjetovanja KPH (održanog krajem marta 1940) za sekretara Biroa CK KPH imenovan je R. Končar (koji je tu dužnost vršio još od kraja 1939), a za nove članove kooptirani su dr Vladimir Bakarić i Marko Orešković. *U partijskoj organizaciji u Dalmaciji* dugo su imali veliki uticaj Vicko Jelaska, Ivan Marić i Ivo Baljkas, a kako su oni stupili na put frakcionaštva (I. Marić), ili nisu prihvatali i sprovodili neka osnovna načela o izgradnji i djelovanju Partije, to se štetno odrazilo na cjelokupni partijski rad. CK KPJ i CK KPH u toku 1938. i 1939. preduzimali su više mjera radi sređivanja stanja u partijskoj organizaciji Dalmacije; jedna od tih mjera bilo je i postavljanje novog Biroa PK poslije savjetovanja, ali te mjere su preduzimane i kasnije — sve do ljeta 1940. (O tome vid. više u Titovom pismu *Članovima partije u Dalmaciji* na str. 104—107. u 5. tomu i nap. 273. u istom tomu.)

70 *Izbori* za Narodnu skupštinu održani su 11. decembra 1938. Od upisanih 4 080 286 birača, glasalo je 3 039 041 ili 74,48%. Na tim izborima bile su istaknute tri liste: 1) vladina lista, tj. lista Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ), čiji je nosilac bio dr Milan Stojadinović (dobila je 1 643 783 glasa — 54,09%); 2) lista Udružene opozicije — nosilac dr Vlatko Maček (dobila je 1 364 524 glasa — 44,9%); 3) lista Dimitrija Ljotića, koja je i na ovim kao i na prethodnim izborima dobila samo 30 734 glasa (1,01%). Ali bez obzira na veliki uspjeh opozicije na ovim izborima, lista dr Mačeka je dobila samo 67 mandata, dok je pobjedničkoj listi dr Stojadinovića pripalo 306 poslaničkih mandata, a Ljotić nije dobio nijedan mandat. Ocjenjujući situaciju u zemlji i značaj izbora, rukovodstvo KPJ je namjeravalo da istupi na ovim izborima kao samostalna radnička grupacija u okviru zajedničke opozicione liste. U tu svrhu KPJ je u izbornoj kampanji za Narodnu skupštinu počela da stvara pokrajinske, sreske i mjesne odbore Stranke radnog naroda (Radničke stranke), koje su pokretali svoje listove, izdavali brošure, proglase, organizovali skupove i konferencije na kojima su iznosili platformu KPJ. Veliku aktivnost su razvile i sve partijske organizacije, održani su mnogobrojni sastanci partijskih aktiva, mnoga savjetovanja itd. Veliki uspjeh na izborima postigli su predstavnici Stranke radnog naroda u Podgorici (njen kandidat Blažo Jovanović dobio je najviše glasova i bio izabran za poslanika), u Velesu, Bečeju, Bačkoj Topoli, Mostaru, Leskovcu i u nekim mjestima u Sloveniji. Veliki rezultati su se očekivali u Hrvatskoj; stoga je utoliko veće iznenađenje izazvao postupak Izbornog odbora odnosno Inicijativnog odbora Stranke radnog naroda, da se odustane od samostalnog istupanja na izborima, čemu je podleglo i rukovodstvo KPH. Obrazlažući odluku o povlačenju već pripremljenih 17 kandidata, Inicijativni odbor za osnivanje Radničke stranke u Zagrebu pozvao je da se glasa za »kandidate HSS-a sa zemaljske liste dr Vlatka Mačeka u svim mjestima gdje je HSS postavila svoje kandidate, a za kandidate SDK u mjestima gdje su postavljeni zajednički kandidati Seljačko-demokratske koalicije. Pobjeda liste Bloka narodnog sporazuma preduvjet je za potpunu pobjedu demokracije«.

71 »*Anschluss*« (priključenje), tj. nasilno pripajanje Austrije Trećem Rajhu izvršeno je 13. marta 1938, i to na taj način što je Hitler, kršeći odredbe međunarodnih ugovora, izvršio grub pritisak na austrijskog kancelara Šušniga, koji je morao da ustupi vlast vođi austrijskih nacionalsocijalista Sajs-Inkvartu, koji je odmah nakon formiranja vlade uputio poziv Trećem Rajhu da pošalje svoje trupe u Austriju »radi zavođenja reda«. Time je okupacija Austrije (izvršena dan ranije 12. marta) bila sankcionisana od njene »legalne« vlade, zapravo marionetske, petokolonaške vlade. Povodom okupacije Austrije CK KPJ je odmah uputio proglas narodima Jugoslavije s pozivom da pojačaju borbu protiv fašističke opasnosti i da brane svoju nezavisnost (taj proglas vid. na str. 30—33. u 4. tomu).

[72] U periodu od Osnivačkog kongresa KPH (održanog u početku avgusta 1937), od kada se partijska organizacija Dalmacije i organski uključila u KPH, pa do kraja 1939, rukovodstvo KPH je u više mahova upućivalo svoje predstavnike u Dalmaciju da pomognu u otklanjanju slabosti u njenoj partijskoj organizaciji. Između ostalih, tamo su odlazili Đuro Špoljarić, Andrija Žaja, Ivan Marinković, dr Božidar Adžija i drugi. Od jeseni 1939. i u toku 1940. i CK KPJ je češće upućivao svoje članove i instruktore, koji su zajedno s članovima CK KPH nastojali da pomognu konsolidaciju partijske organizacije i učvrste rad PK KPH za Dalmaciju (među njima su I. L. Ribar, E. Kardelj, R. Končar, dr V. Bakarić, T. Tomšič i drugi). Osim frakcionaškog djelovanja pristalica grupe Jelaska-Marić, uzroci slabog stanja partijske organizacije u Dalmaciji bili su i u ozbiljnom narušavanju osnovnih načela u partijskoj izgradnji, u legalističkim tendencijama i pokušajima da se legalna Radnička partija (tj. Stranka radnog naroda) suprotstavi KPJ (vid. i nap. 76).

[73] *Ivan Marić* je, usljed frakcionaškog djelovanja, kao raniji kandidat za člana Politbiroa, prekinuo saradnju s Titom i ostalim članovima rukovodstva KPJ već krajem 1937, a zatim je bio odstranjen s rukovodećih funkcija, što mu nije smetalo da, nastavljajući frakcionašku aktivnost, u Parizu stvori tzv. paralelni centar i proglasi se sekretarom Partije; u tome je uživao i podršku nekih predstavnika Kominterne i KP Francuske. — *Vicko Jelaska* je već od sredine 1938, takođe kao birani član CK KPJ (na IV konferenciji KPJ), odbio da sprovodi liniju KPJ, uprkos raznim pokušajima rukovodstva da se on »sačuva za Partiju«. Međutim, obojica, i *Marić* i *Jelaska* kao i *I. Baljkas* i *F. Čulić*, isključeni su iz KPJ na sjednici CK KPJ, održanoj u martu 1939, tada i uz saglasnost KI.

[74] Odnosi se na Marka Oreškovića i Toneta Tomšiča, koji su u ljeto 1940. upućeni kao pomoć partijskom rukovodstvu u Dalmaciji.

[75] Riječ je o odlasku Josipa Broza Tita, koji je u to vrijeme boravio na radu u Dalmaciji od sredine jula do 4. avgusta 1940. — *Okružna konferencija KPJ za Split* održana je 19. jula 1940. u Splitu (na Gripama). Pored Tita, u radu ove konferencije učestvovali su Ivo Lola Ribar, Miha Marinko i još 20 delegata. — *Pokrajinska konferencija KPJ za Dalmaciju* održana je 3. i 4. avgusta 1940. u Sirobuji na putu Split—Stobreč. Prisustvovali su Josip Broz Tito, Tone Tomšič i Marko Orešković i 30 delegata iz cijele Dalmacije. U novi PK izabrani su: Vicko Krstulović, kao politički i Ivo Amulić kao organizacioni sekretar, a za članove: Ivan Lavčević-Lučić, Andrija Božanić, Karla Njegovan, Ante Jurlin i Neda Marović.

[76] *Anarhistička gledišta i nedisciplina* u partijskoj organizaciji u Dalmaciji, koje su podržavale pristalice V. Jelaske, prvenstveno su se sastojali u nerazumijevanju i odbijanju nekih najvažnijih organizacionih načela za izgradnju i rad Partije (odstupanje od izgradnje osnovnih partijskih organizacija, težnja da se izbjegne i likvidira ilegalni rad, nepravilnosti prilikom prijema novih članova, pri čemu su odlučivali i lične veze i poznanstva, a ne objektivni kriterijumi i slično.). Na pokrajinskoj konferenciji KPH za Dalmaciju (vid. prethodnu nap.) vođena je opsežna diskusija o djelatnosti V. Jelaske i njegove grupe. Neki delegati, zbog nedovoljne obaviještenosti, pravdali su Jelasku, što je nametnulo potrebu za svestranom analizom Jelaskinih gledišta, nakon čega je konferencija jednoglasno zauzela stav da se s tim energično raščisti, pristupi ispravljanju propusta iz prethodnog perioda, a posebno da se pristupi sistematskoj izgradnji osnovnih partijskih organizacija. Taj zadatak primio je na sebe Pokrajinski komitet s Vickom Krstulovićem na čelu, koji je izabran na toj konferenciji. (Više o tim pojavama vid. u Titovom pismu *Članovima Partije u Dalmaciji* na str. 104—107. u 5. tomu.)

[77] Misli se na III i IV kongres KPJ, koji su održani u ilegalnim uslovima. Na III kongresu održanom u Beču od 17. do 22. maja 1926. prisustvovalo je 48 delegata, a na IV kongresu održanom početkom novembra 1928. u Drezdenu bilo je oko 30 delegata i ostalih učesnika. Osim toga, uoči ovih kongresa nije održan onoliki broj konferencija — od mjesnih do pokrajinskih — kao što je bilo uoči V konferencije

u okviru njenih priprema. Stoga u odnosu na ova dva kongresa, održavanje V zemaljske konferencije predstavlja izvanredan uspjeh s obzirom na to da je i ona održana u ilegalnim uslovima.

78 Pored časopisa »*Proleter*«, koji je kao organ CK KPJ izlazio s malim prekidima od marta 1929. do decembra 1942, partijsko rukovodstvo je, naročito u toku 1940. i 1941, pojačalo izdavačko-propagandnu djelatnost. Uz redovno objavljivanje *proglasa*, CK KPJ je u to vrijeme objavio nekoliko *komunikeja* i saopštenja (uglavnom povodom važnijih međunarodnih i unutrašnjepolitičkih zbivanja ili nekih značajnijih akcija koje je Partija vodila); počev od 1939. Partija je ponovo počela da objavljuje i »*Biltene*« posvećene pojedinim pitanjima (na primjer povodom održavanja savjetovanja rukovodećeg partijskog aktiva u Tacenu, u junu 1939 — vid. nap. 66, i slično). — »*Srp i čekić*« počeo je da izlazi u aprilu 1926 (bez oznake izdavača, a od maja kao komunistički list); od juna 1926. do decembra 1928. izlazio je kao organ CK KPJ (neredovno), a od septembra 1934. kao organ PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, odnosno od avgusta 1937. kao organ CK KPH. Od maja 1940. do kraja 1941. on je organ Središnjeg odbora Komunističke partije Hrvatske i tada je izlazio redovno, mjesečno. — »*Delo*«, kao glasilo (nedeljnik ili više puta u nedjelji) Socijalističke zveze u Julijskoj krajini, počeo je izlaziti u Trstu u februaru 1920, a od februara 1921. Komunističke zveze za istu pokrajinu; od maja 1921. glasilo je KP Italije, izlazio je na slovenačkom i italijanskom jeziku do 1926, kada je zabranjen; od novembra 1930. do 1935. je zajedničko glasilo centralnih odbora KP Jugoslavije i KP Italije, a od maja 1940. do novembra 1942. organ je Centralnog odbora Komunističke stranke Slovenije. — »*Komunist*« je izlazio januara i februara 1925 (izašla su tri broja); »Komunist« kao organ PK KPJ i PK SKOJ-a za Vojvodinu izlazio je u toku 1930. na srpskohrvatskom i mađarskom jeziku; u toku 1934. i u početku 1935. izlazio je kao organ Oblasnog komiteta KPJ za Srbiju, a od marta 1940. kao organ PK KPJ za Srbiju. Osim pomenutih, kao partijski organi u toku 1940. izlazili su i sljedeći listovi: »Iskra«, organ PK KPJ za Makedoniju (pojavila se 1933. i izlazila je do 1935, zatim od januara 1940) i »Bilten« (od 20. jula 1940); »Glas saveza radnika i seljaka«, organ PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu (dvobroj 1 i 2 pojavio se za jul i avgust 1940. a poslednji, šesti broj za februar 1941); »Borba radnog naroda«, organ PK KPH za Dalmaciju (počela da izlazi 1. septembra 1940. a završila s četvrtim brojem u januaru 1941).

79 Priređivač nije uspio da tačno utvrdi o kojim komunistima je riječ. Prema izvjesnim indicijama može se pretpostaviti da je u pitanju jedan broj starijih članova Partije koji nisu izbjegavali zadatke koji su im postavljani, ali nisu shvatali ulogu čvrste ilegalne partijske organizacije, po čemu su i bili oportunisti, i jedan broj komunista koji su se vratili iz inostranstva, bilo iz Latinske Amerike, bilo sa školovanja iz SSSR-a, pa takođe nisu shvatali potrebu i pravi karakter revolucionarnog rada u tadašnjoj situaciji.

80 Riječ je o Dušanu Kermavneru, jednom od najstarijih članova KP u Sloveniji (član Pokrajinskog sekretarijata SKOJ-a za Sloveniju bio je od 1920. a od 1924. bio je član PK KPJ za Sloveniju), koji je zbog svoga revolucionarnog rada bio više puta hapšen i osuđivan na više godina robije, pa usljed toga nije uvijek ni bio u toku s linijom Partije. U toku 1940. razišao se s partijskom linijom u ocjenjivanju nekih međunarodnih problema i u koncepcijama o ulozi Stranke radnog naroda (tj. Saveza radnika i seljaka), zbog čega je krajem te godine bio i isključen iz Partije.

81 Tito ima u vidu da je na *parlamentarnim izborima* koji su bili raspisani za 11. decembar 1938, KP u Hrvatskoj u okviru liste Udružene opozicije (koja se nazivala i Blok udružene opozicije), čiji je nosilac bio dr Vlatko Maček, istupila samostalno kao radnička grupa i već bila istakla 17 kandidata. Međutim, još na početku izborne kampanje, pod pritiskom sitnoburžoaskih krugova (u stvari nacionalističkih — »da se ne bi cijepalo jedinstvo hrvatskog nacionalnog pokreta«, a bilo je i teorija da bi to bilo i avantura i davanje spiskova komunista u ruke policije), čemu su bili podlegli i izvjesni rukovodeći ljudi u KPH — svi ti kandidati bili su povučeni u korist kandidata SDK.

[82] Na izborima za opštinske uprave koji su u Banovini Hrvatskoj sprovedeni 19. maja 1940, komunisti su (pod različitim nazivima, kao: lista radnog naroda, lista saveza radnika i seljaka ili lista Bloka radnog naroda i sl.) na području Dalmacije pobijedili u četiri opštine: u Komiži (dobili su 16 odborničkih mjesta) i Vrboskoj (dobili su 12 mjesta) — obje u kotaru Hvar, zatim u Sinju (26 odborničkih mjesta) i Trogiru (34 odbornička mjesta).

[83] S obzirom na to da je sindikalni pokret naročito u Zagrebu, Splitu, Varaždinu i nekim drugim industrijskim mjestima Hrvatske bio izrazito pod uticajem KPH i s obzirom na to da su komunisti imali veliki uticaj u pojedinim lokalnim organizacijama HSS-a, posebno u Dalmaciji i nekim mjestima sjeverne Hrvatske, bilo je realno očekivati uspjeh kandidata radničke grupe na tim izborima. Otuda je povlačenje već istaknutih kandidata (vid. napomenu 81) bilo utoliko neopravdanije što je i izazvalo nezadovoljstvo i proteste koji su stigli iz Dalmacije, Gorskog kotara i nekih drugih mjesta.

[84] Riječ je o proglasu *Za mir, nezavisnost i slobodu*, koji je CK KPJ objavio odmah poslije »Anschluss-a« Austrije Njemačkoj. Proglas je napisao Tito (vid. str. 30—33. u 4. tomu), a prije objavljivanja razmatran je na sjednici CK KPJ održanoj u Parizu, na kojoj su prisustvovali: Tito, Rodoljub Čolaković, Sreten Žujović, Voranc Prežihov, Ivan Krndelj i Rajko Jovanović. U proglasu se osuđuje okupacija Austrije i ukazuje na opasnost koja prijeti nezavisnosti i slobodi naroda Jugoslavije, pa i njihovom opstanku. (»Juče je Hitlerova soldateska zgazila slobodu austrijskog naroda, danas već sprema udar protiv Čehoslovačke, a sutra će njegove čete da provale preko Karavanki u Jugoslaviju«.) Ovaj proglas je već krajem marta štampan i rasturan u Jugoslaviji, s tim što je u zemlji objavljivan na srpskohrvatskom jeziku ćirilicom i latinicom u više hiljada primjeraka, a štampan je i na slovenačkom. Isti proglas je, s neznatnim skraćenjem, objavljen i u časopisu »Rundschau«, organu Kominterne, u br. 18 od 24. marta 1938 (s navedenim datumom pisanja od 20. marta iz Beograda).

[85] Pod *pitanjem Minhena* podrazumijeva se Minhenski sporazum potpisan na četvornoj konferenciji Čemberlena, Daladjea, Hitlera i Musolinija održanoj u Minhenu 29. i 30. septembra 1938, na kojoj je Čehoslovačkoj nametnuta odluka o ustupanju Sudetske oblasti Njemačkoj. Sporazum je bio rezultat politike popuštanja velikih zapadnoevropskih sila agresivnim fašističkim državama, prije svega Hitlerovoj Njemačkoj, s očekivanjem da će se fašistička agresija usmjeriti na Istok — protiv Sovjetskog Saveza; sporazum je uslijedio poslije sastanka Čemberlena i Hitlera u Obersalcbergu (15. septembra) i u Bad-Godesbergu (22. septembra) i sastanka Daladjea i Čemberlena u Londonu (18. i 19. septembra). Odluka donijeta u Minhenu morala je biti sprovedena u roku od 10 dana. ČSR se povinovala ovom ultimatumu i ustupila Njemačkoj 28 000 km^2 s 3 520 000 stanovnika, od čega 2 800 000 Nijemaca i 720 000 Čeha. Odmah nakon potpisivanja Minhenskog sporazuma uslijedili su ultimativni zahtjevi poljske vlade za ustupanje Tješinske oblasti (30. septembra) i mađarske vlade za ustupanje teritorija u istočnoj Slovačkoj (3. oktobra), što je čehoslovačka vlada takođe morala da prihvati. Osuđujući minhenski diktat kao zločinački napad na suverenost i nezavisnost Čehoslovačke, CK KPJ je u svom proglasu pozvao narode Jugoslavije na pojačanu mobilizaciju za odbranu od fašističke opasnosti koja neposredno prijeti i nezavisnosti Jugoslavije. Proglas CK KPJ od oktobra 1938. objavljen je u više hiljada primjeraka na srpskohrvatskom jeziku (ćirilicom i latinicom) i na slovenačkom (A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1938/2).

[86] Dok su »*vrhovi tzv. demokratske opozicije*«, izuzev lidera zemljoradničke ljevice (dr Dragoljuba Jovanovića) i još ponekog istaknutijeg pripadnika ostalih opozicionih stranaka, sistematski odbijali saradnju s KPJ na bazi Narodnog fronta (vid. nap. 53), dotle je *socijaldemokratsko vodstvo*, tj. vodstvo Socijalističke partije Jugoslavije, prihvatalo izvjesne inicijative komunista u tom pravcu (pregovori u oktobru 1935. o stvaranju Jedinstvene radničke partije, učešće na tzv. tri konferencije

Narodnog fronta u toku 1936), ali je stvarni rad na stvaranju NF izostao. Jedino je, u proljeće 1938. bio postignut sporazum o jedinstvu sindikalnog pokreta, ali i on je bio narušen poslije izbijanja drugog svjetskog rata, a na to je naročito djelovalo zaključenje sovjetsko-njemačkog pakta od avgusta 1939 (Više o Narodnom frontu vid. u nap. 53).

[87] Tito ima na umu referat koji je Kardelj održao na V konferenciji KPJ *Politička situacija*, u kome su analizirani smisao i značaj političkih akcija koje su u to vrijeme vođene u zemlji pri čemu je posebno razrađena linija Komunističke partije Jugoslavije na stvaranju Narodnog fronta. Odstupajući od uobičajenih šablona, Kardelj je u svom referatu prikazao razvitak Narodnog fronta kroz analizu pojedinih akcija koje je Partija vodila u duhu narodnofrontovske politike. (Prema *Zapisniku Pete zemaljske konferencije* i usmenom saopštenju E. Kardelja koje je dao autoru ovih napomena.)

[88] *HRS — Hrvatski radnički savez*, »kao neklasna sindikalna organizacija«, tj. kao nacionalni sindikat hrvatskih radnika, formiran je 19. februara 1921. u Zagrebu, u vrijeme kada je hrvatska buržoazija nastojala da proletarijat odvoji od opšteg klasnog radničkog pokreta; bio je zabranjen u vrijeme zavođenja šestojanuarske diktature 1929, ali je poslije petomajskih izbora ponovo obnovio svoj rad. HRS je od 1922. stalno bio pod okriljem HSS-a i u godinama uoči drugog svjetskog rata, a naročito poslije formiranja Banovine Hrvatske, sve više se pretvarao u poslodavački sindikat, čije je vođstvo sve otvorenije zastupalo politiku saradnje klasa. — *JUGORAS — Jugoslovenski radnički savez*, osnovan je 1936. kao sindikat vladajuće političke formacije — Jugoslovenske radikalne zajednice, da bi se pomoću njega razbio klasni sindikalni pokret i kao štrajkbreherskom organizacijom sprečavale akcije radničke klase protiv kapitalista. Na osnivačkom kongresu JUGORAS-a za njegovog predsjednika izabran je Dragiša Cvetković, tada ministar za socijalnu politiku i narodno zdravlje u Stojadinovićevoj vladi (1935—1939), a kasnije predsjednik vlade (1939—1941).

[89] Gledišta CK KPJ o drugom svjetskom ratu izložena su u njegovom proglasu, koji je pod naslovom *Protiv imperijalističkog rata i fašizma — za demokratiju, nacionalnu slobodu i prava radnog naroda! Radnici i seljaci! Narodi Jugoslavije!* objavljen u obliku letka latinicom i ćirilicom u toku septembra 1939 (vid.: *Aprilski rat* 1941, *Zbornik dokumenata*, izd. Vojnoistorijskog instituta, Beograd 1969, str. 374—378) i u *Tezama CK KPJ*, koje su izrađene takođe u toku septembra i u vidu cirkulara razaslane partijskim organizacijama (vid. A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1939/5). Osim toga, pogledi KPJ o ratu razrađivani su i u nekim drugim dokumentima, u tada pokrenutom listu »7 dana« (u uvodniku br. 1 od 2. septembra), u proglasu *Radnom narodu grada i sela* koji je u ime SRN objavljen u Zagrebu 10. septembra 1939; u *Odlukama CK SKOJ-a* od septembra iste godine. Titova gledišta o drugom svjetskom ratu izložena su u njegovim radovima: *Izvještaj druga Valtera o situaciji u Jugoslaviji i Situacija u Jugoslaviji, Komunistička partija Jugoslavije i njeni predstojeći zadaci*, koje je pisao takođe u septembru 1939. u Moskvi, gdje se tada nalazio (vid. str. 6—27. u 5. tomu).

[90] Pored »*proglasa i drugih letaka*«, koje je CK KPJ objavljivao povodom prigodnih godišnjica i važnijih akcija koje je Partija vodila, u toku 1940. su objavljena i 4 *komunikeja*, i to 9. maja 1940, broj 1 (povodom proširenja rata na skandinavske zemlje i Belgiju i Holandiju), krajem juna, broj 2 (povodom kapitulacije Francuske), 12. jula, broj 3 (takođe u vezi s okupacijom Francuske) i komunike broj 4 objavljen povodom tri godišnjice (drugog svjetskog rata, pakta između SSSR-a i Njemačke i sporazuma Cvetković — Maček). Ovi komunikeji objavljeni su na str. 71—73, 101—103, 116—120. i 159—164. u 5. tomu ovoga izdanja.

[91] Samo nekoliko brojeva »Proletera« (od marta 1929. pa do kraja te godine) štampani su u zemlji, a svi ostali brojevi (od kraja 1929. pa do kraja 1939) štampani su u inostranstvu. Pripreme za ponovno izdavanje »Proletera« u zemlji obavljene su već u toku 1939 (prvi broj koji je izišao te godine pripremljen je u zemlji, a štampan

je u Francuskoj), ali je tek od 1940. ponovo štampan u Jugoslaviji, i to u štamparijama Centralnog komiteta u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani, a u toku NOR-a na oslobođenoj teritoriji.

92 Pored *Ustava Sovjetskog Saveza, Biografije Josifa Visarionoviča Staljina*, raznih popularnih brošura o izgradnji socijalizma u SSSR-u, zatim povećanog prevođenja i objavljivanja marksističke literature, posebno djela K. Marksa i V. I. Lenjina, Partija je organizovala izdavanje raznovrsne naučne i političke literature, kao u biblioteci »Dokumenti današnjice«, »Popularna biblioteka«, a imala je i svoju knjižaru u Zagrebu (»Kultura«), koja se bavila i izdavačkom djelatnošću. U istu svrhu — radi izdavanja popularne literature — u Beogradu su komunisti pokrenuli biblioteku »Savremena knjiga — Beli medved«, u kojoj je u toku 1940. izišlo više knjižica, a između ostalih brošura Džonsona Hjulita *Šta sam vidio u Sovjetskom Savezu*, Edgara Snoua: *Tihi okean i današnji rat*, što je u stvari prevod njegove čuvene knjige *Crvena zvijezda iznad Kine*, Alekseja Stahanova, *Moj život* i dr. Na ovim izdavačkim poslovima bio je angažovan Vladimir Dedijer.

93 *Velike akcije i demonstracije* protiv imperijalističkog rata KPJ je organizovala u Zagrebu 3. decembra, u Beogradu 14. decembra, u Splitu 17. i 18. decembra i u još nekim mjestima (Sušaku, Vršcu itd.). Karakter takvih demonstracija imali su i pojedini štrajkovi, kao generalni štrajk 6000 rudara Trbovlja i Hrastnika, generalni štrajk u Mostaru; antiratni karakter imale su i akcije protiv skupoće koje su u to vrijeme vođene u mnogim mjestima zemlje, a naročito u Sloveniji. (Više o demonstracijama od jeseni 1939. vid. u napomenama 143. i 186. u 5. tomu.)

94 *Proslava Prvog maja* 1940. u Zagrebu imala je dobro organizovan i borbeni karakter; izvedena je pod rukovodstvom MK KPH za Zagreb, koji je u svrhu njene pripreme, između ostalog, objavio i rasturio proglas u 16 000 primjeraka. Gotovo potpuno je obustavljen rad u svim industrijskim preduzećima i izvedene su ulične demonstracije uprkos brutalnom napadu policije i Hrvatske građanske zaštite i masovnog hapšenja demonstranata. Ustajući u zaštitu tramvajaca, Tito je u ime CK KPJ napisao poseban proglas, koji je odmah štampan i rasturan kao letak po cijeloj zemlji (vid. str. 90—92. i nap. 252. u 5. tomu).

95 Na osnovu direktiva CK KPJ, komunisti su povodom godišnjice drugog svjetskog rata organizovali u cijeloj zemlji demonstracije i raznovrsne akcije pod parolama protiv imperijalističkog rata i fašističkih osvajanja, a za mir i za savez sa Sovjetskim Savezom. Protivratne demonstracije održane su u Beogradu, Zagrebu, Splitu, Mostaru, Ljubljani, Mariboru, Trapistima kod Banja Luke, u Osijeku, Sisku, Skoplju, Nikšiću, Podgorici (današnjem Titogradu) u gotovo svim mjestima u Dalmaciji i Sloveniji, u mnogim mjestima Vojvodine, na Kosovu i Metohiji, u Makedoniji. Na dan 1. septembra 1940. najčešće su držani kraći mitinzi (u preduzećima tzv. leteći zborovi), izleti omladine s političkim programom i slično. U Zagrebu su izvedene demonstracije 1. i 7. septembra, u Dalmaciji najviše 1. septembra, a u Splitu je organizovan generalni štrajk 4. septembra u znak protesta protiv masovnih hapšenja komunista i drugih učesnika demonstracija. U Beogradu su 1. septembra 1940. održane demonstracije u raznim dijelovima grada: kod »Mostara«, na Karaburmi, u Košutnjaku, na Čukarici, na Kalenića-pijaci i drugdje — ukupno 33 zbora u toku toga istog dana. Od svih ovih manifestacija najširi odjek ne samo u Beogradu nego i u cijeloj zemlji imao je izlet omladine i radnika u Košutnjak 8. septembra, na kome su policija i žandarmerija napale 5000 izletnika i izvršile krvoproliće.

96 Pokrajinski komitet KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju organizujući akcije protiv imperijalističkog rata i opasnosti od uvlačenja Jugoslavije u rat, u toku aprila i prvih dana maja 1940. stavio je težište svojih zahtjeva na rješavanje materijalnog položaja i socijalnih problema radnog naroda, a zanemario pitanja odbrane nezavisnosti sve do isticanja i *parole o demobilizaciji*. O tome se govorilo i u nekim proglasima i drugim dokumentima PK. Takva orijentacija nastala je usljed pogrešne ocjene međunarodne političke situacije i nerazumijevanja linije CK KPJ, koji je već od proljeća 1940. sve energičnije naglašavao potrebu za odbranu

nezavisnosti naroda Jugoslavije od fašističke opasnosti. Tada su pojedini demokratski vođi i patriotski raspoloženi ljudi u Crnoj Gori objavili svoje proglase protiv komunista, optužujući ih za defetizam i separatizam. Greške su otklonjene energičnom i brzom intervencijom CK KPJ, posebno Tita, a o odnosu pojedinih članova PK prema stavovima CK KPJ raspravljalo se i na VIII pokrajinskoj konferenciji KPJ za Crnu Goru, koja je, uz Titovo učešće, održana sredinom avgusta 1940.

[97] Tito misli na proglašenje *generalnog štrajka* od 8. septembra 1940. koji je Partija u Splitu i srednjoj Dalmaciji organizovala kao protest protiv masovnog hapšenja istaknutih partijskih i sindikalnih rukovodilaca koje su vlasti izvršile poslije prvoseptembarskih demonstracija. Nakon ovoga generalnog štrajka vlasti su izvršile još masovnija hapšenja komunista od kojih su mnogi bili upućeni i u koncentracioni logor u Lepoglavi.

[98] U ljeto 1940. broj članova KPJ u *Makedoniji* popeo se na preko 200. Pored privremenog Pokrajinskog komiteta (vid. nap. 68), bili su formirani i novi mjesni komiteti u Skoplju, Kumanovu, Velesu, Prilepu, Bitolju, Ohridu i Kruševu, a povjerenstva i uporišta u većem broju mjesta. Jedan od delegata makedonskih komunista, vjerovatno Petar Tikvarov, govoreći na V konferenciji, rekao je da u Makedoniji ima 16 partijskih organizacija (misli se mjesnih, odnosno sreskih) s 247 članova. — U toku progona komunističkog pokreta, koji je nastao nakon proglašenja »Obznane« i uvođenja Zakona o zaštiti države likvidirane su partijske organizacije u Metohiji i to u Peći, Uroševcu, Gnjilanu, Prizrenu, Prištini, Kosovskoj Mitrovici i Đakovici. Udarac režima bio je tako jak da ove organizacije dugo nisu nastavile rad u novim, ilegalnim uslovima. Obnavljanje organizacija uslijedilo je tek petnaestak godina kasnije, kada su one ponovo formirane u Peći, Đakovici, Prizrenu i Kosovskoj Mitrovici, a zatim u Prištini i Uroševcu. Za obnavljanje partijskog rada na Kosovu značajne su I oblasna konferencija KPJ, održana u Peći vjerovatno u toku jula 1937. i II oblasna konferencija KPJ za Kosovo i Metohiju, održana jula 1940. U periodu između ovih konferencija broj članova KPJ udvostručen je, a broj žena-članova KP utrostručen. Glavni zadatak komunista na Kosovu bio je prodor među Albance i njihovo okupljanje oko KPJ, pošto su oni sačinjavali većinu stanovništva u toj oblasti, a bili su izloženi progonima i denacionalizatorskoj politici reakcionarnog režima.

[99] O stanju partijske organizacije u *BiH* vid. nap. 68.

[100] Oktobra 1940. u partijskim organizacijama na Kosovu bilo je 239 članova, od kojih 23 Albanca i 12 žena. Politički sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju bio je Miladin Popović, a organizacioni sekretar Boro Vukmirović. Sreski komiteti (koji su, u stvari, imali i ulogu okružnih komiteta) postojali su u Peći, Đakovici, Prizrenu i Kosovskoj Mitrovici.

[101] Na pokrajinskoj konferenciji koja je održana u Sarajevu 27—28. jula 1940. izabran je Pokrajinski komitet, koji su sačinjavali: Uglješa Danilović, Stjepan Đaković, Iso Jovanović, Boriša Kovačević, Pašaga Mandžić, Vaso Miskin, Mustafa Mujo Pašić i Đuro Pucar.

[102] Pod *reorganizacijom partijskih organizacija u Sloveniji i Hrvatskoj* Tito podrazumijeva njihovo pretvaranje u nacionalne komunističke partije, tj. organizovanje Komunističke partije Slovenije i Komunističke partije Hrvatske kao samostalnih nacionalnih komunističkih partija u okviru jedinstvene KP Jugoslavije. — *Osnivački kongres* KP Slovenije održan je 18. aprila 1937. u Čebinama kod Trbovlja. Na njemu je usvojen Manifest Osnivačkog kongresa KP Slovenije i izabran Centralni komitet s Francom Leskošekom kao sekretarom. — *Osnivački kongres* KP Hrvatske održan je kod Samobora noću između 1. i 2. avgusta 1937. Pripremu za njegovo održavanje izvršio je Josip Broz Tito, koji se u to vrijeme nalazio na dvoipomjesečnom ilegalnom radu u zemlji. Tito je na tom kongresu podnio i referat o značaju osnivanja KPH. Prisustvovalo je 16 delegata. Izabran je Centralni komitet KPH od 12 članova i 4 kandidata. Za sekretara je izabran Đuro Spoljarić. Osnovni smisao organizovanja nacio-

nalnih komunističkih partija (Hrvatske i Slovenije) bio je u tome da se još jače podvuče identičnost revolucionarnooslobodilačkih ciljeva radničkog pokreta i istinskih interesa naroda, tj. da se radnička klasa sa svojom partijom stavi na čelo nacionalnog pokreta u borbi za rješavanje suštinskih nacionalnih i socijalnih problema. Ovim se istovremeno KP lakše ukorjenjuje u nacionalnougnjetenim masama, a što doprinosi i bržem razvijanju nacionalnih kadrova.

103 *Karlo Hudomalj* (»*Oskar*«), član Politbiroa CK KPJ, po povratku u Beč nakon boravka u Sloveniji na ilegalnom radu prvih mjeseci 1936, pozvao je jednu mlađu djevojku da iz Slovenije dođe u Beč (u toku juna iste godine), a poslije je po njoj poslao partijske materijale u zemlju. Međutim, ona je, po povratku u zemlju bila uhapšena (izišla s legalnim pasošem, a bila je kći poznatog komuniste, pa je policija pratila njeno kretanje) i odmah su, nakon njenog hapšenja, 23. juna 1936, nastala hapšenja komunista i aktivista SKOJ-a u Ljubljani i Mariboru i zabranjen je omladinski list »*Mlada pota*«, u stvari organ PK SKOJ-a za Sloveniju (pokrenut 8. novembra 1935). Ovo je ponovo izazvalo nepovjerenje kadrova iz zemlje prema rukovodstvu u inostranstvu, osobito prema članovima CK SKOJ-a; a rukovodstvo SKOJ-a za Sloveniju je u septembru 1936. održalo pokrajinsku konferenciju i, između ostalog, zaključilo da se organizacija slovenačke komunističke omladine otcijepi od CK SKOJ-a, tj. prekine »svaku vezu s ostalom omladinom Jugoslavije«, kako je ocijenio Tito u ovom referatu, i da uspostavi direktan kontakt s KOI i postane njena sekcija. CK KPJ je odmah intervenisao, najprije preko Rodoljuba Čolakovića (u jesen), a zatim je i Tito pošao na ilegalni rad u zemlju (krajem 1936) s ciljem da se, između ostalog, zainteresuje i za to pitanje. Osim toga, Tito je i u vezi s ovim tražio da se što prije iz Moskve uputi na rad u zemlju Birk, tj. E. Kardelj i »stvar će se dobro svršiti« (Vid. više o tome u Titovim radovima od 23. oktobra 1936. i 9. aprila 1937. na str. 27. i 59—60. u 3. tomu.)

104 Tito ima na umu referat Ive Lole Ribara, sekretara CK SKOJ-a, koji je on podnio na V konferenciji KPJ pod nazivom *KPJ i pitanje rada među omladinom*. (Vid.: Ivo L. Ribar, *Članci i govori*, Beograd 1953, str. 215—230.)

105 *Šesti kongres* Komunističke omladinske internacionale održan je u Moskvi od 25. septembra do 10. oktobra 1935, neposredno poslije VII kongresa KI. Osnovni smisao njegovih odluka bio je u tome da se što brže likvidira uski sektaški karakter omladinskih komunističkih organizacija i da se savezi komunističke omladine što odlučnije preorijentišu na legalan masovni rad i na borbu za okupljanje svih progresivnih i demokratskih nefašističkih snaga u zajednički front protiv fašizma i rata i za poboljšanje položaja radne omladine. — *Komunistička omladinska internacionala (KOI)*, kao međunarodna organizacija revolucionarne omladine, stvorena je, na Lenjinovu inicijativu, na I kongresu održanom od 20 do 26. novembra 1919. u Berlinu; djelovala je u okviru svjetskog komunističkog pokreta kao jedna od sekcija KI, s kojom je zajedno i raspuštena sredinom maja 1943. Uoči drugog svjetskog rata KOI je imala svoje sekcije — saveze komunističke omladine — u 56 zemalja. — *Organizovanje rada SKOJ-a* u duhu odluka VI kongresa KOI, o čemu se govori u Titovom referatu, podrazumijevalo je povezivanje SKOJ-a s omladinom i uključivanje skojevaca i mladih komunista u rad najraznovrsnijih kulturnih, političkih, nacionalnih i sportskih organizacija u kojima se okuplja omladina radi stvaranja širokog omladinskog pokreta antifašistički orijentisanog sa SKOJ-em kao borbenim jezgrom. Međutim, umjesto takvog veoma suptilnog i smišljenog rada, pojedini članovi i instruktori rukovodstva KPJ i SKOJ-a tu reorganizaciju su shvatili kao likvidaciju SKOJ-a, do čega je praktično i došlo u mnogim mjestima i krajevima zemlje u toku 1936. (Više o tome vid. u radu: Miroljub Vasić, *Problem »reorganizacije« SKOJ-a u periodu poleta revolucionarnog omladinskog pokreta u Jugoslaviji 1935—1936*, »Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova«, Beograd 1967, knj. 4, str. 199—334.)

106 Organizaciono sređivanje SKOJ-a započeto je u proljeće 1937. obrazovanjem Centralne omladinske komisije (COK) pri CK KPJ na čelu s I. L. Ribarom i omladinskih komisija pri nacionalnim i pokrajinskim rukovodstvima Partije. COK je

sredinom 1938. pretvorena u CK SKOJ-a, a osnov za novi rad SKOJ-a dao je Titov članak *SKOJ na novom putu*, u kome su postavljeni sljedeći najvažniji zadaci: 1. Rad na razvijanju i učvršćivanju svih demokratskih naprednih i kulturnih organizacija; 2. djelatnost u korist saradnje svih naprednih omladinskih organizacija; 3. odgoj omladine u duhu borbe protiv fašizma, a za demokratiju, napredak i mir; 4. čuvanje legalnosti svih omladinskih organizacija (vid. str. 81—83. u 3. tomu). Već u toku 1937. pokazali su se pozitivni rezultati novog rada SKOJ-a: organizovanje i rukovođenje Ujedinjenom studentskom omladinom, Omladinskim kulturnim pokretom u Vojvodini, Crnogorskom narodnom omladinom, Zadružnom omladinom, zatim osvajanje pozicija u nacionalnim organizacijama omladine u Hrvatskoj i Sloveniji, u Sokolu, Seljačkom kolu, omladinskim sekcijama HSS-a, kao i rad u brojnim lokalnim studentskim, đačkim, radničkim, prosvjetnim i sportskim društvima i klubovima. Uspjeh se pokazao i u naglom porastu članstva SKOJ-a u godinama uoči rata (oko 9000 u vrijeme V konferencije SKOJ-a, u julu 1939, a 17 800 u vrijeme VI konferencije SKOJ-a u septembru 1940); u to vrijeme bilo je blizu 2000 aktiva SKOJ-a, u kojima je radilo oko 600 članova KPJ koji su predstavljali rukovodeće jezgro omladinskog Saveza.

107 Tito ima u vidu veliki uticaj patrijarhalnog načina života na položaj žena u Crnoj Gori i veoma slab industrijski razvitak, za razliku od nekih drugih krajeva zemlje (Slovenije, Hrvatske i Vojvodine). U svom članku *V konferencija KPJ*, pisanom dva mjeseca kasnije, Tito konstatuje da ima već 60 žena u Partiji u Crnoj Gori (vid. str. 98), a isti podatak je izneo i u svom predavanju na Školi (vid. str. 210).

108 *Građanski rat u Španiji* (1936—1939) započeo je u noći između 18. i 19. jula 1936. militarističkim pobunama koje su protiv republikanske vlade Narodnog fronta organizovali vojno-fašistički i ostali reakcionarni krugovi Španije uz materijalnu, moralnu i vojnu pomoć Njemačke, Italije i Portugalije. Građanskom ratu je prethodio vojni puč koji su snage generala Franka izvele u Maroku 17. jula 1936, što je bilo i signal za pobune na Kontinentu. Poslije prvih oklijevanja, republikanska vlada Narodnog fronta, uz punu podršku radničke milicije i ostalih demokratskih snaga pružila je otpor militarističkoj pobuni i više od polovine teritorija Španije zadržala pod svojom kontrolom. Borba španskog naroda protiv fašizma i reakcije dobila je podršku antifašističkih snaga iz cijelog svijeta, a od država republikanskoj vladi su pružile pomoć jedino SSSR i Meksiko. Kada je na strani pobunjenika intervencija Njemačke i Italije bila sasvim evidentna (15. septembra 1936), Staljin je uputio izjavu generalnom sekretaru KP Španije Hoze Dijazu, u kojoj je, između ostalog, istakao da »borba španjolskog naroda nije samo stvar španjolskog naroda nego opća stvar svega progresivnog čovječanstva«. Uslijedile su odmah izjave i proglasi drugih komunističkih partija. Krajem septembra 1936. Sekretarijat i Predsjedništvo IK KI izradili su opširan program o jedinstvenom nastupu radničke klase, antifašističkih snaga i svih pobornika mira i demokratije iz cijelog svijeta u zaštitu i pomoć republikanskoj Španiji. Od dobrovoljaca odmah su se počele stvarati posebne vojne jedinice, kasnije *internacionalne brigade*, koje su odigrale značajnu ulogu, naročito u odbrani Madrida i na nekim drugim frontovima od 1936 do 1938. Jugosloveni su kao dobrovoljci na strani republikanske Španije već u jesen 1936. počeli da stižu iz pojedinih, uglavnom zapadnoevropskih zemalja, u kojima su se nalazili kao politički i ekonomski emigranti, zatim iz Sovjetskog Saveza (politički emigranti i oni koji su tamo bili na školovanju) i najviše iz Jugoslavije (do kraja te godine jugoslovenskih dobrovoljaca bilo je 448).

109 Prema najnovijim istraživanjima, *jugoslovenskih boraca* na strani republikanske Španije bilo je preko 1750.

110 *Andre Marti*, član Sekretarijata IK KI i u to vrijeme politički komesar internacionalnih brigada u Španiji, takvo priznanje je odao Jugoslovenima u razgovoru s Milanom Gorkićem u proljeće 1937. na savjetovanju većeg broja komunističkih partija o Španiji, na kome je Gorkić učestvovao kao generalni sekretar CK KPJ.

111 Misli se na manji broj starijih članova KPJ koji su u Španiju došli uglavnom iz SSSR-a i koji su, s obzirom na svoj partijski staž i ranije visoke funkcije koje su vršili (članovi CK Partije i SKOJ-a, komunistički poslanici i sl.), razvijali te teorije o »čuvanju« kadrova, a često se nisu pokazivali hrabrim rukovodiocima u vojnim jedinicama.

112 *Jugoslovenski dobrovoljci* u republikanskoj Španiji su nakon njenog sloma s ostalim borcima internacionalnih brigada, s prelaskom špansko-francuske granice (u februaru 1939) bačeni u koncentracione logore u Sen-Siprijenu, Arželesu-sir-mer i Girsu (koji su se nalazili na pustom i zabačenom dijelu južne Francuske nedaleko od Pirineja), a u ljeto 1940. jedan dio bio je prebačen u zloglasni logor Verne, 50 kilometara udaljen od Tuluze. U trenutku kapitulacije Francuske u njoj se nalazilo oko 500 jugoslovenskih dobrovoljaca iz Španije, od kojih je 400 bilo u tim logorima. Poslije Petenovog dolaska na vlast (juna 1940) i kapitulacije Francuske pred Hitlerom položaj španskih dobrovoljaca se još više pogoršao.

113 Jugoslovenska vlada je bila donijela odluku (koja je objavljena u »Politici« 12. oktobra 1939), da se jugoslovenski dobrovoljci vrate u Jugoslaviju, ali pod uslovom da se pokaju zbog učešća u ratu na strani republikanske Španije i da po povratku u zemlju neće preduzimati nikakvu političku aktivnost protiv vlade. Kako to nisu mogli prihvatiti, oni su i dalje ostajali u logorima; samo su pojedinci, osobito uz pomoć aktivista KP Francuske, uspijevali da se izvuku i prebace u domovinu. Međutim, one koji su se legalno vratili vlast je zatvarala ili slala u koncentracioni logor u Bileći, kao Karla Mrazovića, Aleša Beblera, Koču Popovića, Blagoja Neškovića i druge).

114 Nerazumijevanje organizacionih načela Partije i greške koje su usljed toga proizlazile u rukovođenju revolucionarnim pokretom kritikovao je Tito u više svojih izvještaja i referata u toku 1938. i 1939, na savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ održanom početkom juna u Tacenu pod Šmarnom gorom, u svojim izvještajima pisanim u Moskvi 1939. i drugdje (vid. str. 91. i 202. u 4. tomu i str. 17. u 5. tomu). Zbog ovih i nekih drugih grešaka (u vezi s izborima od 1938. i u politici odbrane zemlje), uslijedile su i smjene izvjesnih rukovodilaca iz sastava CK KPH. (Više o ovome vid.: Dr Ivan Jelić, *Komunistička partija Hrvatske 1937—1941*, Zagreb 1972, str. 189—193.)

115 O greškama u partijskom radu, posebno o narušavanju organizacionih principa u Dalmaciji i Srbiji, vid. nap. 76. i 80.

116 Vid.: J. Staljin, »Govor apsolventima Više vojne akademije Crvene armije održan u Kremaljskom dvoru« 4. maja 1935, u: *Pitanja lenjinizma*, »Kultura«, Zagreb, 1946, str. 467.

117 Od velikog broja jugoslovenskih komunista koji su pohađali razne partijske škole i kurseve u SSSR-u (Međunarodnu lenjinsku školu — MLS, Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada — KUNMZ i druge) jedan dio se nije ni vratio u Jugoslaviju, već je ostao u SSSR-u ili otišao u Španiju, gdje su mnogi od njih i poginuli; od onih koji su se vratili u zemlju neki se nisu snalazili u radu (nisu razumijevali stvarnost jer su bili dogmatski zadojeni) i najčešće su se pasivizirali; neki su se uključili i u frakcijske borbe. Među onima koji su se slabo držali na policiji, Tito, između ostalih, ima na umu Đorđa Mitrovića (sekretara tzv. Zemaljskog biroa, uhapšenog u novembru 1935), Mihaila Bumbulovića (uhapšenog u isto vrijeme), Antona Franovića (uhapšenog zajedno s A. Mukom u martu 1937).

118 Tito misli na period poslije III konferencije KPJ (održane u januaru 1924) i Aprilskog plenuma CK KPJ od 1924, kad je *Đuro Đaković* oštro istupio protiv frakcionaštva u KPJ i zbog toga bio u naredne tri-četiri godine potisnut iz središta partijskog rada. Više o Đ. Đakoviću vid. u Titovom radu na str. 125—129, u 4. tomu.

119 U toku ilegalnog perioda delatnosti KPJ — od 1921. do sredine tridesetih godina — u Jugoslaviji nije legalno objavljeno nijedno Lenjinovo djelo; 1935. je u Zagrebu objavljen Lenjinov rad *Agrarno pitanje u Rusiji*, a nekoliko godina kasnije

ponovo su štampane njegove znamenite studije: *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma* (u Zagrebu 1940. i 1941, oba puta u tiražu od po 14 000 primjeraka) i *Karl Marks* (u Beogradu 1937. i 1940), a na slovenačkom jeziku je objavljena zbirka Lenjinovih radova pod naslovom *Marks in marksizem* (1941). U periodu između 1925. i 1933. štampano je i veoma malo Marksovih i Engelsovih djela; i ona su mnogo više prevođena i objavljivana u godinama uoči drugog svjetskog rata; pored djela koja su i ranije objavljivana, kao što su *Bijeda filozofije*, *Kritika političke ekonomije*, *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*, neki dijelovi *Kapitala*, u ovom periodu prvi put su na srpskohrvatskom jeziku izišli: *Kapital*, I i II tom, *Anti-Diring* (i na slovenačkom), dijelovi *Dijalektike prirode*, *Odabrana pisma Marksa i Engelsa* itd.

120 Prvi tom *Kapitala* zajedno su preveli u vrijeme tamnovanja u sremskomitrovačkoj kaznionici Moša Pijade i Rodoljub Čolaković (pod pseudonimima M. Porobić i R. Bosanac), a drugi je preveo sam M. Pijade (u Sremskoj Mitrovici i u Lepoglavi); oba toma su izašli u izdanju »Kosmosa«, Filozofska biblioteka »Karijatide«, u Beogradu (I tom 1933, a II 1934). Pijade i Čolaković su na robiji preveli i *Bijedu filozofije*, a Pijade nastavio da prevodi i III tom *Kapitala* (koji je objavljen tek 1948) i *Uvod za jednu kritiku političke ekonomije* (izišlo u Krležinom časopisu »Danas«, 1934). (Više o prevodilačkom radu M. Pijade na robiji vid. na str. 83. u 2. tomu i nap. 267. u istom tomu.)

121 Pod »*vojnom diktaturom*« Tito podrazumijeva zavođenje apsolutističke diktature kralja Aleksandra, koji je državnim udarom od 6. januara 1929. suspendovao Ustav i raspustio Narodnu skupštinu, a za predsjednika vlade postavio generala Petra Živkovića (vid. nap. 13).

122 Pod *firerskim monopolom* Tito ima u vidu praksu ličnih veza pojedinih poznatijih komunista, čija je popularnost obično bila veća ukoliko su bili i višegodišnji robijaši. O takvim pojavama u Dalmaciji već je bilo riječi (vid. nap. 76); njih je bilo i u nekim mjestima Bosne (na primjer u Tuzli), a na njih je u pojedinim mjestima Makedonije nailazio Svetozar Vukmanović prilikom svog boravka na partijskom radu u Makedoniji u proljeće 1940. Tipičan »firerski« uticaj na jedan dio komunista vršio je Petko Miletić, čije su pristalice počele da djeluju u pojedinim mjestima Kosova i Metohije i Crne Gore (Petar Radović i drugi).

123 CK KPJ je u zimu 1939/1940. uputio Svetozara Vukmanovića i Sretena Žujovića u istočnu i južnu Srbiju, a u proljeće i ljeto 1940. u Makedoniju. O odlasku članova CK KPJ i njegovih instruktora u Dalmaciju, kuda je u jesen 1940. upućen i Sreten Žujović, vid. nap. 72. Krajem 1940. i početkom 1941. kao instruktori na partijski rad u Bosnu i Hercegovinu poslani su Miha Marinko i Krsto Popivoda koji je jedno vrijeme odlazio i na Kosovo. Osim toga, partijsko rukovodstvo je koristilo kao instruktore i one komuniste koji su se isticali i izgrađivali učestvujući više godina u studentskom pokretu, a kojih je bilo na svim univerzitetima u zemlji, a najviše na Beogradskom univerzitetu; zatim komuniste koji su se u sve većem broju vraćali s robije; u toku 1939. i 1940. pojavio se i jedan broj prekaljenih učesnika građanskog rata u Španiji.

124 Velika hapšenja komunista od strane režima uslijedila su nakon donošenja tzv. čl. 12a kojim je vlada Cvetković—Maček na sjednici od 15. decembra 1939. upotpunila zloglasni Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi (vid. nap. 45) odredbama po kojima »upravno-policijske vlasti prvog stepena mogu uputiti na boravak u koje drugo mesto lica koja remete red i mir«, a upravna vlast u mjestima »u koja ova lica budu upućena odrediće im gde će stanovati pod nadzorom vlasti«. Tim zakonskim aktom su za jugoslovenske komuniste uvedeni koncentracioni logori. Na donošenju tog akta naročito su insisitirali reakcionarni krugovi u vojsci tražeći posebno da se na taj način onemogući djelovanje »članova CK KPJ i ostalih istaknutijih komunista«. Da bi se izbjegla hapšenja, rukovodstvo KPJ je preporučivalo svojim kompromitovanijim članovima da se povuku u ilegalnost. Tako se povećavao broj ilegalaca. Osim toga, oslanjajući se na sve veći politički uticaj i ugled komunista u

narodu, koji se odražavao i u držanju građanskih krugova, čak i državnih službenika prema njima, partijsko rukovodstvo je savjetovalo pojedinim komunistima da se sklanjaju ispred policije i u vrijeme masovnih hapšenja, poslije tzv. provala, pa se i na taj način povećao broj ilegalaca; ovi komunisti bi se, kasnije, zavisno od karaktera podignute optužnice, prijavljivali sudu, koji su u godinama uoči rata, po pravilu, izricali presude na manje vremenske kazne, a često su donosili i oslobađanje od presude.

125 Sa stupanjem na snagu Zakonskog akta 12a (vid. prethodnu napomenu), komunisti su upućivani u dva *koncentraciona logora:* u Bileću (otvoren početkom 1940) i u Lepoglavu (počeo da radi već krajem decembra 1939). Pod »*posljednjom mobilizacijom*« Tito ima na umu poziv novih klasa rezervista na vojnu vježbu u jesen 1940, što je vršeno pod vidom aktiviranja pojedinih ratnih jedinica.

126 Tito ima u vidu da se još na pokrajinskoj konferenciji KP za Sloveniju (koja je održana u Medvodama 15. i 16. septembra 1934) takođe govorilo o 100 članova Partije u rudarskom bazenu u Trbovlju. Štaviše, partijskom rukovodstvu već u to vrijeme je primjećeno da bi većom aktivnošću i poboljšanjem sistema rada trebalo u roku od nekoliko mjeseci da poveća broj članova na 150. (Vid. o tome: *Pismo CK komunistima u Trbovlju, Hrastniku i Zagorju*, u 2. tomu ovoga izdanja, str. 80.)

127 Kao višegodišnji lider zemljoradničke ljevice dr Dragoljub Jovanović je sa svojim pristalicama u februaru 1940. pristupio organizovanju samostalne stranke pod nazivom Narodna seljačka partija, a mjesec dana kasnije organizovao je i uspješan osnivački kongres svoje partije. — Oštra kritika slabog rada komunista na selu u Srbiji, osobito među siromašnim seljaštvom, izvršena je na V pokrajinskoj konferenciji KPJ za Srbiju, održanoj u maju 1940. U *Rezoluciji* te konferencije to je označeno kao »najveći nedostatak naše partijske organizacije, i zbog toga najvažniji njen zadatak jeste: prodiranje među seljake i stvaranje partijske organizacije na selu« (»Proleter«, br. 3—4, april—maj 1940, str. 14—15; reprint str. 676—677).

128 *Historija Svesavezne KP(b)* objavljena je u Moskvi u jesen 1938. Njeno prevođenje, u kojem je učestvovao i Tito u vrijeme svog boravka u Sovjetskom Savezu, počelo je odmah nakon objavljivanja, pa se njeno srpskohrvatsko izdanje pojavilo u Moskvi već u proljeće 1939, odakle je ilegalno prebacivano u Jugoslaviju. (Više o ovoj knjizi vid. u Titovom članku *Kratki kurs* »*Historije SKP(b)*« na str. 52—55, u 5. tomu.)

129 Kako je prebacivanje *Historije SKP(b)* iz inostranstva u zemlju bilo otežano, naročito zbog cenzure i pojačanih mjera režima protiv revolucionarnog pokreta, CK KPJ je odlučio da se ta knjiga štampa u zemlji. Već u jesen 1939. pojedine glave ove knjige su umnožavane na različite načine (na geštetneru, pisaćom mašinom, običnim prepisivanjem rukom uz pomoć indiga i slično), a u toku ljeta 1940. u Hrvatskoj je Ognjen Prica, po Titovom nalogu, organizovao štampanje njene prve četiri glave.

130 Tito ima na umu partijsku školu CK KPJ koja je bila otvorena u Makarskoj u drugoj polovini septembra, a koja je radila do sredine oktobra 1940. u vili »Irena«, koju je kao pogodnu zgradu za tu svrhu (nalazila se izvan glavne plaže), uz pomoć Branka Marjanovića (komuniste zaposlenog u Turističkom uredu u Makarskoj), zakupio Tito prilikom svog boravka u Dalmaciji u drugoj polovini jula iste godine. Radom škole su rukovodili Krsto Popivoda i Pavle Pap Šilja.

131 Blaž Rek je zbog učešća u studentskim demonstracijama u Zagrebu, krajem novembra 1939, bio uhapšen, a zatim protjeran u Slovenj Gradec, gdje je, poslije izlaska iz zatvora, prešao u ilegalnost. Dok se nalazio na partijskom radu u selu Lokovici (kod Šoštanja), na njega su naišli žandarmi, a kad je pokušao da pobjegne skokom kroz prozor iz jedne kuće, otvorili su na njega paljbu i ranili ga (krajem marta 1940). Bio je osuđen na 5 mjeseci zatvora, a poslije izdržane kazne poslat je u koncentracioni logor u Bileću.

132 Andreja Stegnar, nakon dolaska na ilegalni rad u Tržič 20. septembra 1940. bio je uhapšen, a poslije toga pred Okružnim sudom u Ljubljani 19. novembra osuđen na 2 godine robije.

133 U to vrijeme na radu u Jesenicama bio je partijski rukovodilac iz Maribora Leon Novak, već do tada dobro poznat policiji. On je uhapšen 21. septembra 1940. u Dobravi kod Jesenica.

134 *O raznim skretanjima i štetnim pojavama u Partiji* Tito je govorio u više svojih članaka i u raznim partijskim uputstvima, kao na primjer: *Za boljševizaciju i čistotu Partije* (prva i druga varijanta), u pismu *Članovima Partije u Dalmaciji* (vid. str. 61—63, 80—84. i 104—107. u 5. tomu), u kojem su pomenuta i imena izvjesnih lica koja su bila nosioci takvih pojava (grupa oko V. Jelaske u Dalmaciji, grupa oko Lj. Radovanovića u Beogradu, pristalice P. Miletića poslije njihovog izlaska s robije). U Zagrebu se naročito razoran rad pojavio među studentima, zbog čega je CK KPH u dogovoru s CK KPJ donio odluku o raspuštanju partijske organizacije na Zagrebačkom sveučilištu (u proljeće 1940). Imena isključenih članova KPJ zbog frakcionaštva i raznih skretanja objavljena su u »Proleteru« br. 1 od maja 1939 (vid. str. 173—174. u 4. tomu ovoga izdanja).

135 O djelatnosti D. Kermavnera i drugih u Sloveniji vid. nap. 80.

136 U Crnoj Gori antipartijsku djelatnost sprovodila je grupa ranije rukovodećih komunista okupljenih oko Koste Čufke, koji je djelovao na Cetinju.

137 *Krležin »Pečat«* kao »književni mjesečnik za umjetnost, nauku i sve kulturne probleme«, pokrenut je u Zagrebu februara 1939. Prvih osam brojeva štampano je u redakciji Odbora šestorice (M. Ristića, S. Batušića, Galića, K. Hegedušića, M. Matkovića i M. Krleže), a od osmog broja uredništvo časopisa preuzeo je Miroslav Krleža. »Pečat« je izlazio do početka 1940. Okupljajući grupu istaknutih saradnika koji su zbog svojih filozofskih i naučnih pogleda (Z. Rihtman i R. Podhorski), idejno-estetskih (M.Ristić) ili političkih shvatanja (V. Bogdanov) već bili u sporu s KPJ i, osobito, zbog velikog ugleda i uticaja M. Krleže u naprednim krugovima (tzv. »književnoj ljevici«), »Pečat« je zaoštrio taj spor prijeteći da unese pometnju i izazove rascjep ne samo na književnoj ljevici nego i u naprednim krugovima uopšte, a osobito među intelektualcima. Već prvi članci u »Pečatu« (M. Ristića, *San i istina »Don Kihota«*, Z. Rihtmana, *Prevrat u naučnoj slici o svijetu*, V. Bodganova, *Srbi prema hrvatskom pitanju* i Krležin uvodnik *Svrha »Pečata« i o njojzi besjeda*, br. 1—2, februar 1939), kroz koje su provijavali, između ostalog, i izvjesna pesimistička gledišta o smislu borbe naprednog pokreta, bjekstvo od stvarnosti u pravcu larpurlartizma, negiranje potrebe filozofije i slično, izazvali su polemiku u naprednim krugovima. Najprije je reagovao »Proleter« (u maju 1939), a zatim su se pojavili polemički članci u drugim, naročito legalnim partijskim organima, tj. u časopisima »Izraz« (Zagreb) »Mlada kultura« i »Umetnost i kritika« (Beograd). U »Pečatu« br. 5—6 (u junu 1939) Krleža je ustao u otvorenu odbranu Rihtmana, Ristića i Bogdanova ističući »svoju solidarnost s napadnutim saradnicima«. O. Prica je svojim člankom *Recepti, propisi i dogme* u »Izrazu« (od oktobra 1939) dao cjelovitu kritiku pisanja »Pečata«. Na ovo je odgovorio M. Krleža svojim polemičkim spisom *Dijalektički antibarbarus*, koji je ispunio cio prostor »Pečata« br. 8—9 od decembra 1939. Ovim su sporovi došli do kulminacije, na što je uslijedila akcija rukovodstva KPJ, najprije s brošurom O. Price *Barbarstvo Krležinog antibarbarusa* (od februara 1940), a zatim »Književnim sveskama«.

138 Prvi put su javno pomenuta imena Z. Richtmana, M. Ristića, V. Bogdanova i drugih u *»Proleteru«* br. 1 od maja 1939 (u Titovom članku *Trockizam i njegovi pomagači*, vid. str. 80—83. u 4. tomu). U toku 1938. o njihovim pozicijama kao revizionističkim, sumnjivim i nejasnim, uključiv i poziciju M. Krleže, Tito je govorio samo u povjerljivim izvještajima koje je pisao u Moskvi u jesen te godine, nastojeći da ih zadrži na pozicijama Partije.

139 Tito ima na umu »Književne sveske« koje je rukovodstvo KPJ pripremilo u toku prve polovine 1940 (štampane su u ljeto iste godine u Zagrebu u štampariji »Merkantile«, 311 strana). U »Književnim sveskama« kao prvoj (i jedinoj) knjizi objavljeno je 12 polemičkih članaka i rasprava, od kojih je jedan broj bio već objavljivan u pojedinim časopisima u Zagrebu ili Beogradu, a drugi dio je specijalno pisan za ovu knjigu. »Književne sveske« sadrže tri rada O. Price: *Savremena filozofija i prirodne nauke* (izišlo u časopisu »Znanost i život« u januaru 1937), *Recepti, propisi i dogme* (u časopisu »Izraz« u oktobru 1939) i *Barbarstvo Krležinog antibarbarusa* (izišlo kao posebna brošura u februaru 1940), četiri rada akademika Todora Pavlova: *O filozofstvujućim fizičarima* (prva dva dijela izašla su u časopisu »Umetnost i kritika« u junu i u novembru 1939, a treći dio prvi put je objavljen u »Književnim sveskama«), *O »dijalektici« i »antibarbarstvu« Miroslava Krleže* (pisano u januaru 1940), *Dijalektički pogledi Miroslava Krleže o umetnosti* (pisano u februaru iste godine), i *Zvonko Rihtman skida masku* (pisano u maju 1940), zatim radove: V. Dragina (Otokara Keršovanija) *San i istina Marka Ristića* (izišlo u časopisu »Umetnost i kritika« u junu 1939, a za »Književne sveske« dopunjeno autorovim predgovorom), prof. dr Slavka Horvata *Idealizam u savremenoj biologiji*, Milana Nikolića (Milovana Đilasa) *Od nerazumijevanja do revizionizma*, Koče Popovića *Ratni ciljevi dijalektičkog antibarbarusa* i Josipa Šestaka (Stefana Mitrovića i Edvarda Kardelja) *Nekoliko opštih primjedaba povodom pečatovskih revizionističkih pokušaja*. S obzirom na to da se u vrijeme priprema radova za »Književne sveske« nalazio u Sovjetskom Savezu odnosno u Istanbulu (od septembra 1939. do sredine marta 1940), Tito nije neposredno učestvovao u njihovoj izradi, ali ih je prije izlaska iz štampe pregledao i saglasio se s njihovim sadržajem. Partija je pisanje »Pečata«, kao i Krležinu ličnu poziciju ocijenila kao otvoreni izraz pesimizma i nevjerice u akciju revolucionarnog radničkog pokreta i pozvala Krležu da se vrati na put borbe na koji ona ukazuje.

140 Kao pomoćnik dr Pavla Gregorića u partijskom punktu za otpremanje jugoslovenskih dobrovoljaca u Španiju (koji je bio u Zagrebu), Trilnik je doprinio hapšenju nekoliko grupa dobrovoljaca koje su se pripremale za odlazak za Španiju, među kojima je bila i Anka Butorac. U početku 1938, dok se Tito još nalazio u Parizu, Trilnik ga je obavještavao da mu je obezbijedio stan u Zagrebu želeći da ga namami u policijsku klopku. (O tome vid. više na str. 43, 80. i 81. u 4. tomu i nap. 145. i 146. u istom tomu.)

141 Prilikom raspuštanja partijske organizacije na Zagrebačkom sveučilištu (vid. nap. 134), jedan njen dio nije bio odmah uključen u nove organizacije KPH, dok je Dragutin Klepac jedan od tadašnjih rukovodilaca studentskog pokreta bio kažnjen isključenjem iz Partije.

142 Tito ima na umu suprotstavljanje jednog dijela članova rukovodstva KPH partijskoj politici u pogledu samostalnog istupanja KPJ kao radničke grupe na parlamentarnim izborima u decembru 1938. (vid. nap. 69) i u pitanjima odbrane zemlje u proljeće 1939.

143 Misli se na nepravilno zadržavanje parole o demobilizaciji u demonstracijama koje je Partija organizovala u toku aprila i maja 1940 (vid. nap. 96).

144 Pod *trockizmom* se podrazumijeva sistem idejno-političkih koncepcija koje je zastupao Lav Davidovič Trocki (Bronštajn). Iako je bio odlučan revolucionar u toku prve ruske revolucije (1905) i u toku oktobarske revolucije išao s boljševicima, on je u izvjesnim načelnim idejnim i organizacionim pitanjima imao vlastita gledišta, suprotstavljajući se i nekim Lenjinovim shvatanjima. Poslije smrti V. I. Lenjina Trocki je istupio kao glavni protivnik Staljinovih gledišta i njegove politike. U toku međufrakcijskih borbi koje su se razvile u KPSS frakcija Trockog je bila poražena, a kao njegove koncepcije proglašeni su nevjerovanje u mogućnost izgradnje socijalizma u jednoj zemlji bez međunarodne podrške, potcjenjivanje uloge seljaštva u revoluciji, preveliko naglašavanje uloge državnog aparata u izgradnji socijalističkog društva, zastupanje slobode frakcija u Partiji itd. Jedno od bitnih obilježja shvatanja

Trockog bili su revolucionarna frazeologija i izvjesni radikalizam, koji nije dovoljno uvažavao objektivne tendencije i odnose u stvarnosti.

[145] Rascjep koji je nastao u radničkom i socijalističkom pokretu poslije oktobarske revolucije i manifestovao se prije svega u pojavi komunističkog i socijaldemokratskog krila u vrijeme poleta antifašističkog pokreta, a naročito poslije odluka VII kongresa Kominterne bio je na putu prevlađivanja s perspektivom ponovnog uspostavljanja jedinstva i saradnje. Međutim, poslije izbijanja drugog svjetskog rata i zaključenja sporazuma između Njemačke i Sovjetskog Saveza, političke i ideološke razlike između ova dva krila radničkog pokreta ponovo su se zaoštrile dovodeći i do nove konfrontacije i međusobnih optuživanja; tada je dolazilo i do saradnje između pojedinih trockističkih elemenata i socijaldemokratskih vođa u napadima na komuniste, što je bilo karakteristično i za Jugoslaviju.

[146] U toku rada V konferencije KPJ, pored glavnog referata, Tito je, koliko se moglo utvrditi, u pet mahova uzimao riječ na toj konferenciji, o čemu objavljujemo ove bilješke prema sačuvanom zapisniku. Osim toga, Tito je na konferenciji održao i završni govor. — Original *Zapisnika V konferencije* sačuvan je na 32 stranice rukopisa; prema izjavi Krsta Popivode, zapisnik su vodili Pavle Pap i Ivo Lola Ribar (vid.: A-CK SKJ, Fond CK KPJ 1940/14—1).

[147] Pitanje izmjene statusa partijske organizacije Kosova i Metohije radi poboljšanja njenih veza s CK KPJ, a i iz načelnih razloga,s obzirom na to da su Kosovo i Metohija posebna istorijska teritorija, prvi put su pokrenuli predstavnici ove oblasti na VIII pokrajinskoj konferenciji KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju u avgustu 1940. Tom prilikom su Miladin Popović i Boro Vukmirović informisali Tita o stanju partijskih organizacija u toj pokrajini, o teškoćama na koje one nailaze zbog sporog dolaženja ilegalne literature itd. Tito im je tada obećao da će se to pitanje riješiti na zemaljskoj konferenciji KPJ. Pošto je na V konferenciji usvojen ovaj Titov predlog, ta odluka je unijeta i u *Rezoluciju konferencije* kao 5. tačka u IV odjeljku (vid. str. 56).

[148] Nakon Titovog referata na V konferenciji KPJ vođena je opsežna diskusija, u kojoj su najprije podnijeli izvještaje predstavnici nacionalnih i pokrajinskih organizacija, uglavnom sekretari: R. Končar (Brka) za Hrvatsku, Aleksandar Ranković (Leka) za Srbiju, Franc Leskošek (Lojze) za Sloveniju, Božo Ljumović za Crnu Goru, Žarko Zrenjanin za Vojvodinu, Vicko Krstulović za Dalmaciju, Pero Tikvarov za Makedoniju, Stjepan Đaković za Bosnu i Hercegovinu i Boro Vukmirović za Kosovo i Metohiju. Osim njih u diskusiji je učestvovalo još 19 delegata, a završnu riječ je dao referent, tj. Josip Broz Tito.

[149] Stavom da *ne treba sve prebacivati na Gorkića* Tito je reagovao na istupanja pojedinih delegata na V konferenciji koji su osvrćući se na slabosti u partijskom radu pokušali da ih pravdaju štetnim djelovanjem prethodnog rukovodstva. O tome vid. više u *Zapisniku V konferencije KPJ* (A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/14—1.)

[150] Referat *o agrarno-seljačkom pitanju* (koji je podnio I. Milutinović) i referat *o nacionalnom pitanju* (podnio ga je M. Đilas) čitani su vjerovatno trećeg dana rada konferencije, tj. 21. oktobra 1940. poslije podne ili, eventualno, 22. oktobra. Tito je učestvovao na kraju diskusije o ova dva referata, koja je vođena istovremeno, što znači da je istupao 22. oktobra.

[151] Govoreći o rješenju hrvatskog pitanja kao buržoaskom rješenju, Tito ima u vidu uspostavljanje Banovine Hrvatske i druge odredbe tzv. sporazuma Cvetković—Maček, koji je bio zaključen 26. avgusta 1939 (vid. nap. 11). Stavom »Bosna je jedno« Tito je podržao koncepciju o potrebi političko-teritorijalne autonomnosti Bosne i Hercegovine, o čemu su se na konferenciji ispoljila različita gledišta, a naročito nisu postojali jedinstveni pogledi o nacionalnoj opredijeljenosti muslimanskog stanovništva.

[152] S obzirom na specifične okolnosti u kojima se razvijao partijski rad u jugoslovenskoj vojsci (ratne prilike već su se reperkutovale i na Jugoslaviju zaoštravajući političke odnose u cijeloj zemlji, pa samim tim i u njenim oružanim snagama, a u vrhovima jugoslovenske vojske vladao je izraziti antikomunizam), rukovodstvo KPJ bilo je oprezno u određivanju neposrednih organizacionih oblika i metoda rada u vojsci. Stoga se povodom *Referata o radu u vojsci* (širi izvodi su objavljeni u knjizi *Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata*, Vojnoistorijski institut, Beograd 1969, str. 822—832) postavilo više pitanja, između ostalog i ovo, na koje je Tito, kao sekretar Partije, odgovorio odmah, prije nego što je M. Bakić prešao na čitanje referata (vid.: *Zapisnik V konferencije KPJ*, A-CK SKJ, Fond CK KPJ 1940/14—1).

[153] Pri kraju rada V konferencije Tito je predložio *izbor Kandidacione komisije* sa zadatkom da pripremi listu kandidata za izbor rukovodećih tijela KPJ. Na njegov predlog u komisiju su izabrani: Krsto Popivoda (»Pop«), Franc Salamon (»rudar iz Slovenije«) i Svetozar Vukmanović (»Tempo«), koga je Tito ovom prilikom i oslovio tim pseudonimom zato što je Vukmanović u više mahova na konferenciji govorio o potrebi bržeg »tempa rada«). U radu ove komisije učestvovao je i sam Tito, koji je imao najpotpuniji uvid u stanje kadrova.

[154] O strukturi i broju izabranih delegata za V konferenciju KPJ na oblasnim, pokrajinskim i nacionalnim konferencijama vid. nap. 1. Od 101 izabranog delegata po socijalnom sastavu su bili: 53 radnika, 14 seljaka, 5 namještenika i 29 intelektualaca.

[155] Osim ovog Titovog telegrama Dimitrovu, nisu sačuvani drugi dokumenti V konferencije KPJ iz kojih bi se vidio bliži sastav CK KPJ koji je bio izabran na toj konferenciji, a i ovaj telegram je dobijen krajem šezdesetih godina iz Centralnog partijskog arhiva Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS, gdje se čuvaju i fondovi Kominterne odnosno fondovi pojedinih komunističkih partija kao njenih sekcija. U nedostatku drugih dokumenata, odmah poslije oslobođenja, 1945. i 1946, po nalogu Politbiroa CK KPJ, uz pomoć preživjelih članova CK KPJ i pokrajinskih i nacionalnih rukovodstava, izvršena je rekonstrukcija sastava CK KPJ izabranog na V konferenciji KPJ; priređivač ovog toma takođe je u nekim svojim radovima izvršio rekonstrukciju sastava CK; na tome su kasnije radili i pojedini istraživači koji su se bavili izučavanjem istorije KPJ uoči revolucije. U tim rekonstrukcijama došlo se uglavnom do broja od 38 članova i kandidata CK KPJ, što je znatno docnije potvrđeno i dobijanjem ovog Titovog telegrama iz Moskve (iz Centralnog partijskog arhiva Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS). Međutim, dok se ukupan broj (38) poklapao, razlike su se pojavile u odnosu broja članova CK KPJ prema kandidatima, koji se kretao 29 : 9 (o tome vid. više u radu P. Damjanovića »Peta zemaljska konferencija i njen značaj u svetlosti pripremanja Komunističke partije Jugoslavije za ustanak« u knjizi *Tito pred temama istorije*, Beograd, 1977, str. 196—197). Na određivanje ovog povećanog broja članova CK vjerovatno su uticali i slučajevi kooptiranja članova CK KPJ iz redova kandidata, čemu se moralo pristupati naročito u toku NOB-a, kada su pojedini članovi CK KPJ ginuli na bojištima ili umirali u zatvorima. Sada je, uz neposrednu pomoć druga Tita, definitivno utvrđen sastav CK KPJ izabran na V konferenciji; sačinjavali su ga 22 člana i 16 kandidata. Prema Titovim sjećanjima, na V konferenciji osim njega, za članove CK KPJ izabrani su: Spasenija Cana Babović, Jakov Blažević, Milovan Đilas, Vlado Janić, Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Rade Končar, Vicko Krstulović, Franc Leskošek, Miha Marinko, Ivan Milutinović, Moša Pijade, Đuro Pucar, Aleksandar Ranković, Ivo Lola Ribar, Stipe Romac, Metodije Šatorov, Vida Tomšič, Žarko Zrenjanin i Sreten Žujović. Kako se nije mogao tačno sjetiti ko bi bio 22. član, pretpostavio je da bi to mogao da bude jedan od sledeća četiri druga: Blažo Jovanović, Božo Ljumović, Marko Orešković i Pavle Pap. S obzirom na prilike koje su tada vladale u Partiji i na činjenicu da su politički sekretari pokrajinskog rukovodstva po pravilu uvijek birani u najviše partijske organe, a i na osnovu sjećanja nekih drugih drugova, smatramo da je najvjerovatnije taj 22. član bio Božo Ljumović, tadašnji politički sekretar PK KPJ za Crnu Goru. Pored opšteg stanja pojedinih nacionalnih i pokrajinskih organizacija, na sastav

CK su uticale i njihove kadrovske mogućnosti, kao i postojanje većeg broja profesionalnih revolucionara i sl. Prema sjećanjima Krsta Popivode, koji je bio izvjestilac Kandidacione komisije na V konferenciji, Tito je na komisiji predložio listu kandidata za CK, što je Komisija prihvatila s manjim izmjenama. O ovome vid. i *Autorovu bilješku* na str. 45.

Malo je teže utvrditi sastav kandidata za članove CK KPJ. Kao sigurno izabrani kandidati na V konferenciji KPJ bili su: Jovan Kovačević, Josip Kraš, Miloš Matijević, Orce Nikolov, Marko Orešković, Pavle Pap, Krsta Popivoda, Vladimir Popović, Franc Salomon, Momir-Moša Tomić, Miloš Zidanšek i Bora Vukmirović. Po izvesnim rekonstrukcijama, koje su vršene poslije oslobođenja, pri čemu su se imale u vidu i funkcije pojedinih drugova koje su obavljali u vrijeme V konferencije KPJ ili u toku rata, među kandidate su ubrajani i Ivo Amulić, Dragan Pavlović, Kosta Stamenković, Tone Tomšič, Jusuf Tulić i Svetozar Vukmanović. Međutim, kako ovaj broj prevazilazi brojku od 16 kandidata, koliko ih je bilo izabrano na V konferenciji, očigledno je da svi nisu mogli biti u to vrijeme kandidati, pa je potrebno vršiti naknadna istraživanja.

156 Kako je već navedeno, pored izabranih delegata, u radu V konferencije učestvovao je još jedan broj istaknutih komunista, pa se ukupan broj njenih učesnika penje do 108, a u nekim dokumentima i do 110 (vid. nap. 1).

157 *Krmanoš* (ili Kormilar) je češći naziv koji je upotrebljavan za Georgi Dimitrova da bi se označila i istakla njegova uloga kao generalnog sekretara Kominterne. Time mu se odavalo i priznanje kao revolucionaru koji je svojim hrabrim i dostojanstvenim držanjem na Lajpciškom sudskom procesu (septembra—decembra 1933) izvanredno podigao ugled i popularnost pripadnika komunističkog pokreta.

158 *Rezolucija V zemaljske konferencije KPJ* izrađena je desetak dana nakon završetka rada konferencije (poslije napada fašističke Italije na Grčku, koji je počeo 28. oktobra 1940, dakle najvjerovatnije oko 10. novembra) na osnovu stavova i zaključaka izloženih i prihvaćenih u toku njenog rada. Kao osnova za tekst *Rezolucije* poslužili su Titov i Kardeljev referat. Definitivnu redakciju *Rezolucije* izvršio je Tito, što se, između ostalog, vidi i iz njegovih intervencija i primjedaba u originalnom tekstu. Sačuvane su dvije verzije teksta *Rezolucije*. Prva verzija se sastoji od četiri mašinom gusto kucane stranice velikog formata (preko 120 redova na jednoj stranici); druga verzija je takođe kucana mašinom na pelir papiru i ima 20 stranica. Bila je objavljena u »Proleteru« (br. 1 od januara 1941, kao dodatak str. I—XIV), a i kao brošura na tri jezika, kao što je Tito i naveo na početku njenog originala (tj. na srpskohrvatskom jeziku, odnosno na hrvatskom latinicom, na srpskom ćirilicom i na slovenačkom). Ovdje se *Rezolucija* objavljuje na osnovu sačuvanog originala uz sravnjenje i mjestimičnu korekciju izvršenu u tekstu koji je objavljen u »Proleteru«.

159 Zaoštravanje međuimperijalističkih protivrječnosti na Dalekom istoku početkom tridesetih godina, a naročito u vrijeme velike svjetske ekonomske krize, manifestovalo se, s jedne strane, u pojačanoj međusobnoj borbi velikih sila (Japana, SAD i Engleske) za tržišta i sfere uticaja, prije svega u Kini, a s druge strane, u jačanju i sve otvorenijoj težnji imperijalističkih krugova Japana da u nedostatku ekonomske moći svoje ciljeve realizuju vojnom silom. Pri tome su se ispoljili politika popuštanja zapadnih sila pred agresorom i pravdanje agresije borbom protiv »komunističke opasnosti« (od strane Japana). Japan je započeo agresiju 18. septembra 1931. na sjeveroistočnu Kinu (Mandžuriju), da bi, koristeći se kapitulantskom politikom Čang Kaj Šekove vlade, u februaru 1932. potčinio cijelu sjeveroistočnu Kinu. A kad je Društvo naroda, poslije dugog oklijevanja — što je takođe išlo naruku agresoru — u proljeće 1933. donijelo rezoluciju o povlačenju japanske vojske iz sjeveroistočne Kine uz priznanje »posebnih interesa Japana«, Japan je na ovo odgovorio istupanjem iz Društva naroda pripremajući se na taj način za nova osvajanja. Istim putem ubrzo je krenula i fašistička Italija upuštajući se u nova osvajanja u Africi. Poslije dužih priprema i prijetnji, ona je izvršila napad na Etiopiju (Abisiniju) 3. oktobra 1935, a njene trupe su zaposjele Albaniju u aprilu 1939. Hitler je svoje trupe uveo u Sarsku

oblast 7. marta 1936. O politici popuštanja zapadnih sila i o njihovoj odgovornosti za nasilno priključenje Austrije Njemačkoj, komadanje Čehoslovačke, kao i o ulozi fašističkih sila u porazu republikanske Španije vid. nap. 71, 85. i 108.

160 Tito ima u vidu da su pojedini vođi socijaldemokratskih partija ubrzo poslije zaključenja pakta o nenapadanju između Sovjetskog Saveza i Trećeg Rajha (23. avgusta 1939), a naročito poslije izbijanja sovjetsko-finskog rata (od novembra 1939. do marta 1940) pojačali antikomunističku odnosno antisovjetsku aktivnost, vodeći propagandu i zahtijevajući, između ostalog, da se Finskoj iz zapadnih zemalja uputi i vojna pomoć. U to vrijeme su se ponovo zaoštrili odnosi između komunističkog i socijaldemokratskog krila u radničkom pokretu.

161 *Leon Blum*, *Valter Sitrin* i *Alsing Andersen* su naročito na sjednici Izvršnog komiteta Socijalističke radničke internacionale održane poslije dužeg perioda neaktivnosti u Brislu u februaru 1940. napadali SSSR; između ostalog su optuživali socijaldemokrate skandinavskih zemalja zbog zakašnjenja s pripremama da pomognu Finskoj.

162 Petog novembra 1940. italijansko vazduhoplovstvo je (dvomotornim avionima tipa »Fijat« i tromotornim avionima tipa »Savoja Marketi«) u dva naleta *bombardovalo Bitolj*, na koji su bačene 73 bombe, čime su prouzrokovane znatne ljudske žrtve (10 mrtvih i 23 ranjena) i velika materijalna šteta. To je italijanska vlada učinila da bi predupredila zaposjedanje Soluna, za šta su se pripremali vladajući krugovi Kraljevine Jugoslavije na čelu s knezom Pavlom. Jugoslovenska vlada je službeno saopštenje o bombardovanju Bitolja objavila tek 9. novembra 1940, izbjegavajući i tom prilikom da identifikuje napadača (»jedna od zaraćenih sila koje su vojnički angažovane na grčko-albanskoj granici«), s tim što je prethodno uputila protestne note vladama u Rimu, Atini i Londonu.

163 *O totalitarnom sistemu* i pritisku fašističkih sila *na Rumuniju* i druge zemlje vid. nap. 7. i 9.

164 Problem *skupoće* postavo se pred radničku klasu i ostale siromašne radne slojeve Jugoslavije u oštrom obliku odmah nakon izbijanja drugog svjetskog rata. Prema porastu cijena nekih osnovnih životnih namirnica i ostalih svakodnevnih životnih potreba Jugoslavija je pri kraju 1940. bila među evropskim zemljama s najvećim porastom skupoće (odmah iza Rumunije). Na porast skupoće djelovali su kako ratne prilike (ekonomska blokada i sužavanje tržišta, povećana potrošnja određenih artikala itsl.) tako i ekonomska politika države i privilegovani položaj pojedinih društvenih slojeva i državnih institucija (raznih trgovinskih društava itd.), iz čega se, između ostalog, neometano razvijala i špekulacija. S obzirom na porast i strukturu cijena i zaostajanje rasta nominalne najamnine, troškovi života za prosječnu radničku porodicu, prema službenim podacima i izvjesnim izračunavanjima, bili su porasli već u jesen 1940. za više od 45%. Osim radništva, nižeg i srednjeg činovništva, skupoća je pogađala i gro seljaštva, naročito time što su bile u porastu cijene artikala koje je seljaštvo moralo da nabavlja (so, šibice, petrolej itd.) i što su cijene pojedinih poljoprivrednih proizvoda varirale u pojedinim periodima (bile su znatno više u doba kad je te proizvode i većina seljaštva morala da kupuje). (O ovome vid. i: Dr V. Bakarić, *Problem skupoće*, »Izraz«, br. 11 i 12 za 1940.)

165 Gazeći »*sve više u reakciju*« *vlada Cvetković—Maček* je uvela koncentracione logore u decembru 1939 (vid. nap. 124. i 125). Prijeke vojne sudove je uvela uredbom od 8. aprila 1940. Ograničila je pravo Jevreja u trgovini životnim namirnicama uredbom od 7. oktobra 1940, a uredbom od 5. oktobra iste godine o sprovođenju tzv. numerus-a clausus-a za jevrejsku djecu u srednjim, stručnim i visokim školama (»*uredba o nastavi*«) ograničila je pravo Jevreja na školovanje. (»Službene novine Kraljevine Jugoslavije«, br. 229—LXXX—A od 5. oktobra 1940, str. 1869.) Uredbom o rješavanju radnih sporova od 6. maja 1940. koja je donijeta za Banovinu Hrvatsku znatno je pogoršana tzv. Uredba o minimalnim nadnicama koju je donijela Stojadinovićeva vlada u februaru 1937. Ovom novom uredbom u sporu između radnika i poslodavaca predviđen je obavezan postupak mirenja, koji, ako ne uspije u prvoj

instanci, prelazi na drugu instancu — na upravnu vlast, dok je za cijelo to vrijeme zabranjen štrajk. Kapitalisti (poslodavci) su takođe imali pravo lokauta, tj. otpuštanja radnika s posla; o objavi štrajka po toj uredbi odlučuje većina, i to glasanjem, a pravo glasa su imali samo radnici iznad 24 godine. Osim toga, ban je dobio pravo da predmet o sporu uputi tzv. radnom sudu, koji donosi presudu bez priziva, a koje imaju karakter šestomjesečnog kolektivnog ugovora. Osnovni cilj ove uredbe bio je da se na svaki način spriječi radnički štrajk. Dok su u Banovini Hrvatskoj u maju 1940. sprovedeni izbori za seoske opštine, vlasti su već u proljeće iste godine na osnovu uredbe pristupile imenovanju gradskih načelnika (predsjednika) i članova uprava gradskih vijeća.

166 Po nalogu vlade Cvetković—Maček njeni organi su pucali i ubili nekoliko, a ranili više desetina učesnika manifestacija 14. decembra 1939. u Beogradu; zatim su pucali na učesnike velikog radničkog zbora u Splitu tri dana kasnije, kada je ubijen radnik komunist Vicko Buljanović. Vlasti su upotrebom oružja razgonile učesnike prvomajskih demonstracija u Zagrebu 1940. (tada su ranjena 4 radnika); u demonstracijama održanim povodom dolaska sovjetske delegacije 28. juna 1940. ranjen je radnik Drago Butković koji je nekoliko dana kasnije podlegao ranama. Organi vlasti su naročito brutalno postupali prema učesnicima demonstracija koje su izvedene u mnogim mjestima u zemlji povodom godišnjice drugog svjetskog rata. (O ovome vid. više u nap. 93—95, 97, 124. i 125.)

167 Misli se na sporazum Cvetković— Maček od 26. avgusta 1939. — Izvod iz »*Rezolucije*« odnosno *Odluke Sekretarijata o izvještaju druga Valtera o radu Komunističke partije Jugoslavije*, koji Tito navodi, vid. na str. 195. u 5. tomu.

168 O teritorijalnim pretenzijama hrvatske buržoazije koje su došle do izražaja u vrijeme pregovora dr Vlatka Mačeka s predsjednikom vlade i mandatorom krune, naročito u odnosu na diobu Bosne i Vojvodine, vid. više u knjizi: dr Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković—Maček*, Beograd 1965, str. 159—164.

169 *Kotarske skupštine* ili kotarske samouprave su uvedene uredbom koja je donijeta uoči svečane sjednice vlade održane povodom godišnjice sklapanja sporazuma Cvetković—Maček, 26. avgusta 1940 (vid. »Politiku« od 27. avgusta 1940). To je bilo u vrijeme kada je vlada, da bi suzbila nezadovoljstvo naroda i paralisala njegovu akciju, najavljivala izborni zakon i još neke zakone kojima bi popravila težak ekonomski položaj naroda; ali to su bila samo obećanja ili su donošene beznačajne uredbe kao što je bila ova.

170 Na pojačanje ustaške propagande u to vrijeme djelovalo je više faktora, kao što su povratak u zemlju ustaškog doglavnika dr Mila Budaka (jula 1938) i njegovo postepeno političko aktiviranje (u toku 1939. pokrenuo je list „Hrvatski narod" itd.), zatim povećana aktivnost fašističke Italije na Balkanu naročito od ljeta 1940, a u vezi s tim djelovanje Pavelića kao i njegovih eksponenata koji su započeli veću penetraciju u Hrvatsku zaštitu i druge organizacije i organe vlasti u Banovini Hrvatskoj.

171 Tito ima na umu rascjep u Savezu zemljoradnika (Zemljoradničkoj stranci), iz koje se definitivno izdvojila zemljoradnička ljevica i formirala samostalnu Narodnu seljačku stranku s dr Dragoljubom Jovanovićem na čelu; zatim, izdvajanje demokratske ljevice s dr Ivanom Ribarom na čelu iz Demokratske stranke, kao i rascjep u Radikalnoj stranci — kako onom njenom dijelu koji se konstituisao kao srpski dio vladajuće grupacije — Jugoslovenske radikalne zajednice, tako i u onom dijelu koji je bio u opoziciji, čiji su pojedini istaknutiji predstavnici ljevice počeli da prihvataju saradnju s KPJ.

172 Parolu »*Srbi na okup*« istakli su poslije zaključenja sporazuma Cvetković—Maček (26. avgusta 1939) konzervativni i reakcionarni krugovi srbijanske buržoazije u stvari kao protivtežu sve uspješnijem okupljanju hrvatskog naroda u borbi za rješavanje hrvatskog pitanja. Ova šovinistička parola velikosrpskih hegemonističkih krugova, pod izgovorom da su ugroženi interesi srpskog naroda, trebalo je, uz to,

da, produbljujući rascjep između srpskog i hrvatskog naroda, zaustavi raspadanje građanskih struktura i klasnu diferencijaciju kod Srba. Glavni nosioci ove politike bili su Srpski kulturni klub i njegov organ »Srpski glas«, kao i neka druga glasila koja su se u to vrijeme pojavljivala ili se inspirisala ovom politikom.

173 Prema shvatanjima velikosrpske hegemonističke buržoazije s kraljem na čelu, tzv. »južni krajevi«, tj. Makedonija, stara Srbija, Kosovo i dijelovi Crne Gore bili su osvojeni, a ne oslobođeni stvaranjem zajedničke države, pa su tako tretirani i prilikom sprovođenja agrarne reforme, koja je izvedena na štetu starosjedelačkog stanovništva. Tako je, prema podacima Vrhovnog povjereništva agrarne reforme u Skoplju, do kraja 1940. u tim krajevima od oduzetih 381 245 ha zemlje na 17 679 porodica kolonista, dobrovoljaca, optanata i autokolonista podijeljeno 142 588 ha, dok su 30 582 porodice čivčija, domorodaca, obrađivača i stvarnih sopstvenika dobile zemlje u zamjenu svega 88 511 ha. Osim toga, ekonomskim pritiskom, poreskom politikom i raznim drugim mjerama (u tim krajevima bio je koncentrisan gro jugoslovenske žandarmerije) vlasti su uticale i na iseljavanje naročito Turaka i Albanaca, pa je i na taj način oduzimana zemlja *albanskim i makedonskim seljacima.*

174 Tito ima u vidu smjenu prethodnog rukovodstva CK KPJ s Gorkićem na čelu, o čemu se govori u tzv. *Januarskoj rezoluciji CK KPJ* od 1939, koja je donijeta uz saglasnost IK KI, kao i u *Otvorenom pismu* koje je CK KPJ, na preporuku rukovodstva Kominterne i na osnovu pomenute rezolucije, uputio članovima KPJ u proljeće 1939. (O tome vid. više na str. 150—152. i 168—172. u 4. tomu.)

175 Riječ je o isključenju iz KPJ rukovodećih članova optuženih za frakcionaško-destruktivnu i neprijateljsku djelatnost, što je izvršeno u SSSR-u u periodu od 1937. do 1939, kao i o isključenju jednog broja rukovodećih članova KPJ koji su se nalazili u inostranstvu (prvenstveno u Francuskoj, gdje je tada bilo sjedište CK KPJ) i u izvjesnim centrima u zemlji. Međutim, dok je jedan broj tih ljudi bio opravdano isključen zbog svoje višegodišnje štetne frakcionaške djelatnosti, mnogi su stradali nevini kao žrtve Staljinovih čistki. O tome vid. autorovu bilješku na str. 173—174. u 4. tomu i nap. 57. u ovom tomu.

176 O mjerama protiv štetnog djelovanja P. Miletića i o njegovom isključenju iz KPJ vid. u nap. 61. i 63.

177 Nakon opoziva, a zatim i hapšenja Gorkića i usljed drugih neizvjesnosti koje su tada nastupile u položaju KPJ u Kominterni, L. Kusovac i I. Marić, koji su se tada nalazili u Parizu, razvili su veliku frakcionaško-antipartijsku djelatnost povezujući se i s ostalim frakcionašima sve do stvaranja tzv. paralelnog centra, što je za Partiju predstavljalo ozbiljnu opasnost. Zbog njihovog antipartijskog rada oni su bili odstranjeni s rukovodećih funkcija već u početku 1938, ali su nastavili svoju djelatnost i kasnije, pri čemu su uživali podršku pojedinih predstavnika KPF kao partije domaćina i izvjesnih instruktora Kominterne koji su tada dolazili u Francusku. Iz KPJ su isključeni tek poslije Titovog povratka iz Moskve početkom 1939. kada je Tito dobio i mandat Kominterne za rukovođenje Komunističkom partijom Jugoslavije, na sjednici CK KPJ sredinom marta 1939. (O ovome vid. više u nap. 60 i 73.)

178 Rezultati izvršene reorganizacije rukovodstva KPH izrazili su se i u porastu njenog članstva od 1500 (zajedno s organizacijom u Dalmaciji) na 2544 u periodu od jeseni 1939. do uoči V konferencije KPJ.

179 O isključenju nezdravih elemenata iz Partije u Dalmaciji vid. nap. 73.

180 Vjerovatno se misli na grupu komunista oko Radomira Aranđelovića (»štetni ostaci bivše ‚lijeve' frakcije«), koja nije dovoljno shvatala nove metode i stil rada Partije, čime je slabila disciplinu članova i objektivno narušavala jedinstvo KPJ. Razmimoilaženja s ovom grupom komunista počela su u vrijeme rasprava o taktici Partije povodom parlamentarnih izbora 1938, a njihova aktivnost, zajedno s još nekim grupicama intelektualaca u Beogradu, oživjela je u vezi s raspravama koje su se razbuktale oko časopisa »Pečat«. Međutim, poslije pojave »Književnih svezaka« učvrš-

ćeno je jedinstvo partijskih redova, a pojedini nosioci te aktivnosti su bili isključeni iz KPJ. Oštrije razgraničenje s *ostacima bivše desne frakcije* (s Ljubom Radovanovićem na čelu) nastalo je poslije objavljivanja imena rukovodećih ljudi iz KPJ uhapšenih i isključenih u SSSR-u (posebno dr Sime Markovića) u organu CK KPJ »Proleter« (maja 1939). Tada su se zaoštrili i stari sporovi s desničarima, pa je u proljeće 1940, na predlog članova CK KPJ iz Srbije, Ljuba Radovanović isključen iz KPJ.

181 Misli se na djelatnost grupe naučnika prirodnjaka u Zagrebu (Z. Rihtmana, R. Podhorskog i dr.), čije su koncepcije, nastale pod uticajem filozofskih stavova Ernesta Maha, izazvale oštre polemike između tih naučnika — fizičara i filozofa kao nosilaca neopozitivizma, s jedne strane, i njihovih kritičara O. Price i T. Pavlova, s druge strane. Polemika se još više zaoštrila kada je u zaštitu Rihtmana i njegovih istomišljenika ustao M. Krleža naročito pokretanjem časopisa »Pečat«. (O ovome vid. više u nap. 137, 138. i 139.)

182 *SDS — Samostalna demokratska stranka*, osnovana je u martu 1924, kad se grupa poslanika oko Svetozara Pribićevića odvojila od Demokratske stranke i osnovala svoju samostalnu stranku, najprije kao Samostalni demokratski klub, a kasnije pod gornjim nazivom. S. Pribićević i njegova stranka u to vrijeme su bili za strogo sprovođenje centralističke koncepcije u državnom uređenju, a protiv Radića i federalizma. U godinama 1924. i 1925. sklopili su koaliciju s radikalima (Nacionalni blok) i s njima obrazovali četiri koalicione vlade. Međutim, suočen sa sve dubljom krizom političkog sistema i nezadovoljan dotadašnjom politikom saradnje s nosiocima hegemonističkog režima (radikalima) i dvorom, Pribićević počinje da se približava opozicionim snagama i krajem 1927. zajedno s Radićevom HSS stvara Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK). Od tada počinje diferencijacija u SDS, koja se povećava nakon zavođenja apsolutističke diktature kralja Aleksandra u januaru 1929. Jedan dio prilazi režimu, a drugi dio s Pribićevićem na čelu osuđuje diktaturu i evoluira do federalističkih , pa i antikapitalističkih, koncepcija, sve do saradnje s KPJ, sredinom tridesetih godina. Poslije Pribićevićeve smrti u septembru 1936, na čelo stranke dolazi Adam Pribićević, a od 1939. dr Srđan Budisavljević. Veći dio pristalica SDS prišao je NOP-u.

183 U proglasu Centralnog komiteta KPJ upućenom narodima Jugoslavije u drugoj polovini marta 1938. povodom »anšlusa«, ocijenjeno je da su »sloboda i nezavisnost naroda Jugoslavije, pa i sam opstanak Jugoslavije ugroženi«, i pozivani su ne samo pristalice Bloka narodnog sporazuma nego i sve rodoljubive narodne snage, svi demokratski i patriotski raspoloženi građani »bez razlike vjere, narodnosti i stranačke pripadnosti« da se okupe protiv fašističke opasnosti i izdajničke Stojadinovićeve politike (vid. nap. 84, a tekst proglasa na str. 30—33. u 4. tomu).

184 O »*minhenskoj izdaji*«, tj. o Minhenskom sporazumu od 29. i 30. septembra 1938. kojim je započeto komadanje Čehoslovačke od strane fašističke Njemačke vid. nap. 85. Ustajući u odbranu nezavisnosti Čehoslovačke Republike, KPJ je u to vrijeme organizovala više akcija: od antifašističkih demonstracija i manifestacija u korist Čehoslovačke, slanja pozdravnih pisama i rezolucija s raznih sastanaka predsjedniku Čehoslovačke Republike Eduardu Benešu do upisivanja dobrovoljaca za njenu odbranu. Ove akcije su počele gotovo odmah poslije »anšlusa«, ali su naročito postale intenzivne od početka jula 1938, kada je počeo i upis dobrovoljaca.

185 Misli se na masovnije akcije protiv Stojadinovićevog režima koje su naročito postale oštre i češte od početka 1937, kada se jasnije ispoljio i profašistički karakter njegove politike. Povod za te akcije bila su ne samo spoljnopolitička pitanja nego i mnogi problemi iz unutrašnjeg političkog razvitka zemlje, kao tzv. konkordatska kriza i iznenadna smrt patrijarha Varnave (u ljeto 1937), potpisivanje sporazuma između stranaka SDK i UO o rješenju *nacionalnog pitanja Hrvata* (u jesen iste godine), parlamentarni izbori (u jesen 1938), pregovori između vođe HSS-a i vlade koji su doveli do sporazuma Cvetković—Maček i do obrazovanja Banovine Hrvatske (u proljeće i ljeto 1939) itd.

[186] Kao što je već navedeno (vid. nap. 164), Jugoslavija je u toku 1940. bila među nekoliko evropskih zemalja u kojima je skupoća osnovnih artikala, a naročito životnih namirnica bila najveća. Partija je, stoga, organizovala kako u gradovima tako i u selima u cijeloj Jugoslaviji akcije protiv skupoće i izvoza životnih namirnica u Njemačku i druge agresivne države.

[187] S obzirom na to da se povećavala opasnost od fašističkog napada na Jugoslaviju, a u proljeće 1940. naročito od strane Italije, *parola o demobilizaciji* nanijela je *velike štete Partiji* u Crnoj Gori, što se ispoljilo: a) u slabljenju političkog uticaja partijske organizacije na narodne mase; b) »u djelomičnom razbijanju partijske organizacije« i remećenju veza između pojedinih organizacija i PK Partije i c) u pojavi nepravilnih odnosa PK prema CK KPJ, »kada je CK ukazao na nepravilnost i kršenje partijske linije od strane PK« (jula 1940). (Prema *Rezoluciji VIII pokrajinske konferencije KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju* od avgusta 1940, »Proleter«, br. 9, 10 i 11 od oktobra—novembra—decembra 1940, str. 14; *reprint* str. 736; o ovome vid. više u nap. 96.)

[188] Kada su vlasti na masovne antifašističke i antiratne demonstracije održane 1. septembra 1940. povodom godišnjice rata odgovorile masovnim hapšenjem komunista i zatvaranjem Radničkog doma u Splitu, rukovodstvo Partije u Dalmaciji je na ovo uzvratilo organizovanjem generalnih štrajkova. *Prvi generalni protestni štrajk* bio je 8. septembra u Splitu i srednjoj Dalmaciji. Pošto su i poslije ovog štrajka vlasti izvršile još masovnije hapšenje, Partija je odgovorila *drugim generalnim štrajkom*, a malo kasnije — 18. oktobra iste godine — komunisti su organizovali i *treći* generalni štrajk kao odgovor na pokušaj režima da obalskim radnicima nametne svoje sindikate, tj. HRS. U toku ovih demonstracija i štrajkova bilo je pohapšeno više stotina članova KP i drugih aktivista, a 48 ih je bilo internirano u koncentracioni logor u Lepoglavi; oni su kasnije bili predati ustaškoj vlasti, od kojih je 17 na okrutan način ubijeno (prema knjizi Drage Gizdića *Dalmacija 1941*, Zagreb 1957, str. 92—93).

[189] Tito ima na umu *uspješne političke demonstracije* izvedene 1. septembra 1940. na godišnjicu rata (u toku toga dana u Beogradu su održana 33 tzv. leteća zbora na kojima je učestvovalo preko 15 000 ljudi), a zatim je naredne nedjelje, 8. septembra, u Košutnjaku sazvan masovni sastanak omladine i time pružena *»mogućnost policiji da se sveti« pucanjem »u goloruke mase«*.

[190] Borba protiv skupoće u toku ljeta 1940. u nekim mjestima Slovenije dobijala je karakter pravog pokreta pošto je bila dobro organizovana (stvaranje odbora po ulicama, rejonima i po selima, organizovanje konferencija za borbu protiv skupoće, izvođenje masovnih demonstracija, u toku kojih su birane delegacije za predaju zahtjeva opštinskim i sreskim vlastima i slično). U Ljubljani i okolini i u Mariboru u masovne demonstracije protiv skupoće organizovano su se uključivali radnici iz pojedinih tvornica obustavljajući rad i kolektivno odlazeći pred sjedišta vlasti. (Više o ovome vid. u članku E. Kardelja *Reforma i skupoća*, »Proleter«, br. 7—8, avgust——septembar 1940; *reprint* str. 718—719.) Međutim, ubrzo su se u pojedinim mjestima političke demonstracije počele izvoditi i bez dovoljnih priprema, što se i kritikuje u *Rezoluciji V konferencije.*

[191] O izdavanju ilegalnog partijskog materijala i o partijskim listovima vid. nap. 78.

[192] Misli se na Vicka Jelasku i njegove pristalice (o tome vid. više u nap. 76).

[193] Pored zahtjeva koji su isticani u partijskoj literaturi i mnogim lecima, popularisanje SSSR-a i traženje da se zaključi pakt o uzajamnoj pomoći i što tješnjoj prijateljskoj saradnji KPJ je vršila i akcijom za stvaranje Društva prijatelja SSSR-a. Ovo društvo i njegovi ogranci počeli su se stvarati u junu i julu 1940. na inicijativu CK KPJ odmah poslije uspostavljanja trgovinskih, a ubrzo i diplomatskih odnosa između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Iako su vlasti odugovlačile s odobravanjem njihove djelatnosti u pojedinim mjestima, da bi ih na kraju i zabranile, ova društva

su postigla velike rezultate u popularisanju SSSR-a i njegove politike. Partija je osobito veliki uspjeh postigla u akciji prikupljanja potpisa za osnivanje tih društvaa koju je vodila u jesen 1940. i u početku 1941. u cijeloj zemlji. Komunisti su veliki podstrek za tu akciju dobili u stavovima i odlukama V konferencije i prilikom obilježavanja 23. godišnjice oktobarske revolucije.

194 Pod *osovinskim agentima u vladi*, osim na popa Antona Korošca misli se na još nekoliko ministara i njihovih pomoćnika profašistički prononsiranih, kao što su bili dr Dušan Pantić, Danilo Vulović, Boško Bogdanović i drugi. Mada se znalo za veze ministra vojnog generala Milana Nedića s Dimitrijem Ljotićem i za njegov izraziti antikomunizam, još nije bila poznata i njegova izrazito petokolonaška politika. — *Osovinski agenti van vlade* prije svega bili su ljotićevci (vid. nap. 216), frankovci, tj. ustaše (vid. nap. 203) i njihove pristalice, predstavnici njemačke nacionalne manjine i fašističke organizacije regrutovane od njenih pripadnika, koji su, opijeni ratnim uspjesima Njemačke, sve otvorenije djelovali kao peta kolona.

195 Među mnogim *reakcionarnim uredbama* koje je donijela vlada Cvetković—Maček bila je i uredba o radnim jedinicama, tj. o slanju jednog dijela vojnog sastava u tzv. radne jedinice. Takva mjera najprije je bila uperena protiv pripadnika pojedinih neslovenskih nacionalnih manjina, koji su upućivani u posebne radne jedinice kako bi se omogućilo njihovo petokolonaško djelovanje (u jesen 1939), a odnosila se i na rezervne oficire. U jesen 1940. ova uredba je proširena, tj. donijeta je nova za slanje komunista, »opasnih agitatora«, učesnika demonstracija i drugih, u te radne jedinice odnosno svojevrsne koncentracione logore. Pomoćnik ministra unutrašnjih poslova Živojin Simonović, koji je, uz reakcionarne krugove u vojsci, bio zagovornik ove uredbe, u ljeto iste godine išao je i u Njemačku, gdje ga je primio i Himler, koji je predlagao njemačko-jugoslovensku saradnju u borbi protiv komunizma. Sprovodeći zahtjev predsjednika vlade D. Cvetkovića, ministar vojske i mornarice Milan Nedić ga je 4. oktobra 1940. izvijestio da je po dobijenim podacima i spiskovima iz Ministarstva unutrašnjih poslova »predviđeni broj od oko 1 000 lica« za radne jedinice već sada povećan na 1 990, a u izgledu je da će se još više povećati«; 11. i 15. oktobra iste godine izdate su naredbe i uslijedile su prve konkretne mjere za formiranje ovih radnih jedinica. — *Univerzitetska autonomija*, prema 1. članu Zakona o Univerzitetu Kraljevine Srbije od 1905. čije su osnovne odredbe ušle i u Zakon o univerzitetima Kraljevine Jugoslavije od 1930, podrazumijevala je slobodu naučnog rada i nastave na fakultetima, autonomnost u izboru i stalnost izabranog nastavnog osoblja, slobodu udruživanja i stručnog rada studenata na univerzitetu i nepovredivost univerzitetskih zgrada od strane policije ili drugih vanuniverzitetskih organa vlasti. Međutim, kako je režim narušavao pojedine od ovih odredaba, a naročito sprečavao političku djelatnost studenata sve do upada policije u aule univerziteta i hapšenja studenata, Partija je isticala zahtjev »za vraćanjem univerzitetske autonomije«.

196 *Zakon o zaštiti države*, pod nazivom Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, izglasan je u Narodnoj skupštini 1. avgusta 1921 (stupio je na snagu 3. avgusta). Na osnovu tog zakona bila je zabranjena Komunistička partija Jugoslavije kao i svaka komunistička akcija, a protivno Ustavu, za političke prestupe zavedene su kazne višegodišnje robije i smrtna kazna.

197 Osim *radničkih komora*, u kojima je režim ukinuo samouprave i izvjesnu nezavisnost još u toku 1938. i zaveo komesarsku upravu predajući ih u ruke JUGORAS-a i HRS-a, komesarska uprava je zavedena i u *okružnim uredima*. — *Okružni uredi* za osiguranje radnika, kao mjesni organi Središnjeg ureda za osiguranje radnika — SUZOR-a (sa centrom u Zagrebu), osnovani su po Zakonu o osiguranju radnika od 14. maja 1922 (stupio na snagu 30. maja). U cijeloj zemlji bilo je 17 okružnih ureda. Vršili su osiguranje za slučaj bolesti i obavljali mjesne poslove SUZOR-a, posredovali su osiguranje u nesrećnim slučajevima i za slučaj iznemoglosti, starosti, i smrti; rješavali sporove u pogledu osiguranja, kontrolisali sprovođenje zakonskih odredaba u pogledu mjera za zaštitu života i zdravlja osiguranika u smislu Zakona o osiguranju radnika itd.

[198] Pod *reakcionarnim socijaldemokratizmom* su se podrazumijevale idejno-politička orijentacija i neposredna politička aktivnost desnice u socijaldemokratskom krilu radničkog pokreta odnosno socijaldemokratskih partija. Njegovo najznačajnije obilježje je ne toliko reformizam, tj. propovijedanje i širenje gledišta u radničkom pokretu o dolasku socijalističkog društva putem postepenih reformi pojedinih strana kapitalističkog društva i time praktično zastupanje politike klasne saradnje, koliko otvoreno protivljenje svakoj revolucionarnoj aktivnosti i osobito izraziti antikomunizam. O *trockizmu* vid. nap. 144.

[199] Članak *Protiv kapitulanata koji prodaju nezavisnost naroda Jugoslavije osovini Rim—Berlin* . . . napisao je Tito posljednjih dana oktobra (poslije 28. oktobra kada je Italija napala Grčku) ili prvih dana novembra 1940. Objavljen je u organu CK KP Hrvatske »Srp i čekić«, br. 5—6, septembar—oktobar 1940, u istom broju u kome je prenijet i Titov članak iz »Proletera« *Peta kolona*, i u stvari predstavlja dopunu te iste problematike s ukazivanjem na kapitulantsku i defetističku opasnost posebno u Hrvatskoj kao težištem.

[200] Izrazito naginjanje jugoslovenskih vladajućih krugova englesko-francuskom imperijalizmu u početku rata (u jesen 1939) i pored proklamovanja politike neutralnosti, ogledalo se u pojačanim privrednim kontaktima sa zapadnim državama (ugovori o trgovini, težnja privrednih krugova da se trguje za devize, deponovanje 2/3 jugoslovenskih zlatnih rezervi u Engleskoj s ciljem da se odatle prebace dalje u Kanadu, neposredno uoči rata, zatim u pokušaju dobijanja vojnih zajmova i nabavke oružja sve do posjete francuskog generala Gamlena, saveznika iz doba prvog svjetskog rata i slično). Na orijentaciju Jugoslavije u ovom pravcu vršile su pritisak i zapadne sile, a naročito Engleska, koja je upravo u to vrijeme počela s većom ekonomskom penetracijom koja je više godina bila u opadanju itd. Međutim, poslije kapitulacije Francuske (juna 1940) jugoslovenska vladajuća buržoazija se otvorenije izjašnjava za približavanje osovinskim silama, koje takođe vrše sve jači pritisak na Jugoslaviju.

[201] »*Hrvatski dnevnik*« u početku polumjesečno a kasnije dnevno glasilo HSS-a. Izlazio je u Zagrebu od 24. maja 1936. do 14. aprila 1941. Direktor lista bio je A. Košutić, potpredsjednik HSS-a i jedan od lidera središnje struje u vođstvu ove stranke. — »*Zagrebački list*« izlazio je kao dnevnik od 1938. do 1941. Odgovorni urednik lista bio je Žiga Šol, jedan od reakcionarnih prvaka HSS-a.

[202] Imaju se u vidu Juraj Krnjević, Ljudevit Tomašić, August Košutić i drugi, koji su u svojim javnim govorima i istupanjima u štampi sve više propagirali neminovnost uklapanja hrvatskog naroda u evropski »novi poredak«, u »novi red stvari«, čime su širili defetizam. — *Defetizam* (od francuskih riječi *la defaite* — poraz, i *le defaitisme* — malodušnost), označava gubljenje duha, nevjerovanje u pobjedu, mirenje sa silom i kapitulacijom pred neprijateljem; u političkoj terminologiji ovim pojmom se označavaju mišljenje, raspoloženje i akcija onih društvenih snaga i pojedinaca koji su u nacionalnoodbrambenim i oslobodilačkim ratovima (ili u vrijeme priprema za takve ratove) isticali uzaludnost rata i pružanja otpora napadaču smatrajući da je lakše pognuti glavu pred neprijateljem i pomiriti se s njim nego voditi (ili nastaviti) borbu.

[203] *Frankovci* — nekadašnje pristalice »Čiste« stranke prava (zvane i Stranka prava), čije je rukovodstvo 1896. preuzeo advokat dr Josip Frank (otuda i naziv frankovci), koji je odigrao negativnu ulogu u hrvatskoj istoriji stavivši ovu stranku u službu bečkog dvora i njegove politike u Hrvatskoj. U vrijeme sloma Austro-Ugarske u oktobru 1918, vođi ove stranke su proglasili njeno raspuštanje, ali se ona već početkom decembra iste godine opet pojavljuje kao protivnik ujedinjenja Hrvatske s ostalim jugoslovenskim zemljama. Krajem 1928. pristalice ove stranke formirale su ilegalnu profašističku organizaciju »Hrvatski domobran«, koja je u toku 1931. ili u prvoj polovini 1932. godine promijenila naziv u »Ustaša — hrvatska revolucionarna organizacija« (UHRO), a 1933. u »Hrvatski ustaški pokret« na čelu s dr Antom Pavelićem. Odnoseći se krajnje neprijateljski prema ideji zajedničke države jugoslovenskih

naroda, kao separatistički i ultranacionalistički, ustaški pokret se opredijelio za terorističke metode borbe i stavio se u službu i pod zaštitu fašističkih sila.

204 Riječ je o uredbi donijetoj 1. jula 1940. kojom je produžen rok službe u stalnom kadru (od 18 mjeseci na 2 godine), kada je produžen i podoficirski staž, što je uslovljavalo i stalno smanjivanje plata. U vezi s ovim je u referatu *O radu u vojsci* koji je podnijet na V konferenciji KPJ, između ostalog, istaknut i zahtjev za »hitno i neodložno ukidanje uredbe o produženju služenja vojničkog roka i ukidanje dugogodišnjeg staža za podoficire i za povišenje njihovih plata«. (*Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata*, str. 831.)

205 Pod izrazom »*novi, još teži Versaj*« misli se na mirovni ugovor koji je zaključen u Versaju 1919, poslije završetka prvog svjetskog imperijalističkog rata, kojim je uspostavljen nepravedni sistem međunarodnih i međudržavnih odnosa. Versajski mir je značio, s jedne strane, diktat jedne grupe velikih sila (pobjednica iz rata) drugoj grupi država (pobijeđenih sila u tom ratu), prvenstveno Njemačkoj, a, s druge, diktat triju velikih sila (Francuske, Velike Britanije i SAD) malim i ostalim državama, što je produbilo i stvorilo nove međuimperijalističke i međudržavne suprotnosti i uticalo na izbijanje drugog svjetskog rata.

206 Članak *Stvaranje kontrarevolucionarnog evropskog kontinentalnog bloka* napisan je prvih dana novembra 1940. i posvećen analizi međunarodnih odnosa, naročito sa stanovišta ratnih ciljeva zaraćenih država, a prije svega težnje fašističkih sila da oko sebe okupe blok kontrarevolucionarnih snaga. Objavljen je kao uvodnik u »Političkom vjesniku«, br. 16—17 (izišao početkom studenog 1940. umnožen na ciklostilu). Kako je članak bio bez potpisa, Tito ga je autorizovao u toku septembra 1978.

207 *Hitler i Musolini* su se sastali na Breneru 4. oktobra 1940. i tom prilikom razgovarali uglavnom o daljim planovima širenja uticaja Osovine s perspektivom njene pobjede, o opravdanosti njemačkih zahtjeva za dobijanje kolonija u Africi, o potrebi i značaju privlačenja Frankove Španije Trojnom paktu i značaju čvršćeg angažovanja višijske Francuske na strani Osovine i dr. Tada su dogovoreni i novi međudržavni susreti i razgovori (»munjevita diplomatija«). U vrijeme razgovora na Breneru, španski ministar inostranih poslova već je bio u Rimu (još od 1. oktobra) i čekao ishod ovih razgovora; 20. oktobra grof Ćano je ponovo bio u posjeti Hitleru, a Hitler se 23. oktobra u Francuskoj sastao s generalom Frankom, a zatim i s Petenom. Na dan 28. oktobra, pošto je već bio otpočeo rat između Italije i Grčke, Hitler se u Firenci ponovo sastao s Musolinijem.

208 Poslije tzv. druge »*bečke arbitraže*« (30. avgusta 1940. u Beču) kojom su Njemačka i Italija odredile nove granice između Mađarske i Rumunije ustupanjem jednog dijela Erdelja, odnosno sjeverne Transilvanije Mađarskoj (43,5 hiljade km^2, 2,5 miliona stanovnika), ubrzo su u Rumuniji nastupile i krupne političke promjene (dolazak na vlast generala Antoneskua i uspostavljanje njegove vojno-fašističke diktature 4. septembra, abdikacija kralja Karola u korist prestolonasljednika Mihaila 6. septembra, rumunsko-bugarski ugovor u Krajovi o ustupanju južne Dobrudže Bugarskoj, a 12. oktobra iste godine ušla je njemačka vojska u Rumuniju.

209 Njemačka vojska je u Rumuniju najprije ušla pod vidom »instruktorskih dijelova«, da bi decembra 1940. ušle krupne vojne formacije, a u toku januara 1941. Rumunija je praktično bila okupirana. Član 3. Pakta o nenapadanju koji je 23. avgusta 1939. zaključen između Trećeg Rajha i Sovjetskog Saveza predviđao je da će vlade obiju zemalja ugovornica ostati »ubuduće u uzajamnom kontaktu zbog konsultacija kako bi informirale jedna drugu o pitanjima koja zadiru u njihove zajedničke interese«.

210 Poslije potpisivanja tzv. Rimskih protokola (17. marta 1934, između Austrije, Italije i Mađarske), *Mađarska* je sve više potpadala pod uticaj fašističkih sila, uz čiju pomoć je računala i da ostvari svoje teritorijalne zahtjeve prema su-

sjednim zemljama; u njoj se 1938. uvodi antisemitski zakon; 24. februara 1939. je potpisala Antikominternski pakt, 1. aprila iste godine istupila je iz Društva naroda, a 23. novembra 1940. pristupila je i Trojnom paktu.

211 Pod 200 bogataških porodica u Francuskoj podrazumijevaju se najkrupnije kapitalističke i vladajuće porodice koje su uoči drugog svjetskog rata imale odlučujući uticaj na mnoge oblasti unutrašnjeg političkog razvitka i na spoljnu politiku Francuske. *Maršal Peten* je došao na vlast u vrijeme završnih borbi u Francuskoj, sredinom juna 1940. i potpisao njenu kapitulaciju pred fašističkim silama; Peten je tada zadržao vlast u tzv. neokupiranom dijelu Francuske, u kojem je uspostavio vazalsku vlast. U svojoj vladavini oslanjao se na kagulare (»*bandu svojih i Hitlerovih pouzdanika*«), pripadnike tajne fašističke organizacije, koji su ponikli još 1936; isticali su se u teroru nad pripadnicima revolucionarnog pokreta i doprinjeli su kapitulaciji Francuske.

212 Stvaranje »*Svete alijanse*« — aluzija na savez između Rusije, Austrije i Pruske, sklopljen 1815. u Parizu poslije sloma Napoleonove imperije. Stvoren na inicijativu ruskog cara Aleksandra I, ovaj reakcionarni savez imao je osnovni cilj da očuva tadašnje feudalnoapsolutističke monarhije vodećih evropskih sila i da guši revolucionarne i nacionalnooslobodilačke pokrete.

213 Misli se na pobjedu oktobarske socijalističke revolucije 7. novembra 1917, čije je godišnjice jugoslovenski revolucionarni radnički pokret, sa svojom avangardom na čelu, kao i u ostalim zemljama u svijetu, na različite načine obilježavao i proslavljao. Najčešće je rukovodstvo KPJ objavljivalo *proglas*, kao i u ovom slučaju, u kome se, pored objašnjavanja značaja Oktobra, uvijek iznose i zadaci koji su stajali pred jugoslovenskim radničkim pokretom i ostalim progresivnim snagama društva. Ovaj proglas je, osim u »Proleteru« (za oktobar—novembar—decembar 1940, br. 9—10—11, *reprint* str. 724—726), štampan ćirilicom na srpskohrvatskom i slovenačkom jeziku, a umnožen je na šapirografu latinicom na hrvatskosrpskom i na albanskom jeziku.

214 U revolucionarnoj situaciji koja je izazvana ratnim nedaćama i društvenom krizom nastalom u ratu, a posebno pod uticajem oktobarske socijalističke revolucije, u Njemačkoj i Austriji i u nekim drugim zemljama, na završetku prvog svjetskog rata, u novembru 1918. izbila je revolucija, proglašena republika i postojala je mogućnost da vlast pređe u ruke radničke klase i njenih političkih partija. Međutim, tada su desna krila u socijaldemokratskim partijama sa svojim vođama odigrala kontrarevolucionarnu ulogu i doprinijela spasavanju i održavanju kapitalizma. Tipičan primjer izdaje stvari socijalizma pokazali su u tim uslovima vođi njemačke Socijaldemokratske partije, kao Filip Šajdeman (1918. bio član Saveza narodnih povjerenika kao privremene vlade Njemačke Socijalističke Republike, a zatim predsjednik vlade u vrijeme gušenja njemačke revolucije od 1918 do 1923), Gustav Noske (jedan od organizatora gušenja pobune mornara u Kilu 1918, a zatim ministar vojni u Šajdemanovoj vladi), Fridrih Ebert (gušio revoluciju kao predsjednik Republike) i drugi.

215 *Vrangelovci* — pripadnici carske, kontrarevolucionarne, bjelogardejske vojske generala Vrangela (jednog od vođa kontrarevolucije u vrijeme građanskog rata u Rusiji 1917—1920), čiji su se ostaci, poslije poraza u Ukrajini i na Krimu, bježeći ispred Crvene armije povukli najprije u Carigrad, a zatim se sklonili u pojedine evropske zemlje. S obzirom na to da su se mahom regrutovali od pripadnika buržoazije i veleposjedničkog plemstva, mnogi od njih su našli utočište u Kraljevini Jugoslaviji, gdje su bili velikodušno primljeni zahvaljujući brizi dvora, Patrijaršije i ostalih vladajućih krugova u zemlji; pretežan njihov dio vršio je reakcionarnu, kontrarevolucionarnu ulogu i u našoj zemlji.

216 *Ljotićevci* — pristalice Dimitrija Ljotića, osnivača i vođe reakcionarne nacionalističke organizacije Jugoslovenski nacionalni pokret »Zbor« izgrađene po uzoru na nacionalfašizam. Dimitrije Ljotić je bio izraziti propagator fašizma; nje-

gove pristalice su se isticale u razbijanju radničkih, antifašističkih i drugih naprednih akcija, a kao petokolonaški elementi i otvoreni agenti fašizma u toku drugog svjetskog rata pretvorili su se u kvislinge i plaćenike okupatora djelujući kao sastavni dio okupacione vlasti, naročito u sprovođenju terora nad pripadnicima NOP-a.

217 Fašistička Italija napala je Albaniju 7. aprila 1939. i u roku od šest dana cijelu je okupirala odnosno priključila Italiji; formalno je i dalje zadržana tzv. albanska vlast, a, u stvari, sva vlast se nalazila u rukama italijanskih upravljača; već 12. aprila italijanski kralj bio je proglašen i za kralja Albanije.

218 »*Peta kolona*« — grupe ili organizacije koje, mahom tajno, u okviru neke šire političke ili vojne organizacije, nacionalne ili državne zajednice, subverzivno djeluju za račun druge organizacije ili države. Termin potiče iz oslobodilačkog rata španskog naroda (1936—1939). Kada su fašističke snage oktobra 1936. napadale na Madrid, krenule su s četiri kolone, a o petoj su govorili da će dejstvovati iznutra. Ovaj pojam je dobio široku rasprostranjenost u vrijeme fašističkog nastupanja po Evropi, kada su se, naročito u službi Trećeg Rajha, petokolonaške snage regrutovale ne samo od pripadnika njemačke nacionalne manjine (folksdojčera) nego i iz različitih sredina i društvenih slojeva i djelovale u pozadini kao fašistička agentura.

219 *Pismo komunistima* u sremskomitrovačkoj kaznionici Tito je napisao u Zagrebu, vjerovatno već u novembru, a najkasnije početkom decembra 1940. Komunisti u kaznioni su ga primili krajem iste godine ili prvih dana januara 1941.

220 Imaju se na umu redovni izvještaji rukovodstva KPJ u kaznioni o stanju u kolektivu utamničenih komunista i naporima da se Radovan Vuković (»Stanković«) i Ivan Marković (»Irac«) samokritičkim osvrtom na svoj rad i stavove oslobode uticaja nekadašnje Miletićeve frakcionaške grupe. Dok je slučaj I. Markovića bio lakši, pošto je on tek krajem 1938. prihvatio neke od frakcionaških stavova, s R. Vukovićem bilo je teže zbog toga što je on prije robije i u toku izdržavanja kazne bio prijatelj s nekim najupornijim Miletićevim pristalicama, a u prvom redu sa Stefanom Mitrovićem. Pod njihovim uticajem prihvatio je sve Miletićeve avanturističko-sektaške koncepcije o tamničkoj organizaciji, njenim zadacima i njenom djelokrugu rada. Kako je R. Vuković bio dobar komunist i talentovan mladi književnik, Moša Pijade je, kao mandator CK KPJ, ulagao posebne napore da ga odvoji od Miletića, a to su činili i članovi Kaznioničkog komiteta, koji je bio izabran u martu 1939: S. Paunović, P. Romac i I. Maček. Na ovo je uslijedila samokritika R. Vukovića i I. Markovića data 30. avgusta 1939, koja je bila dostavljena CK KPJ uz prethodne izvještaje. Međutim, kako su te njihove izjave bile nepotpune, kaznionička organizacija je predložila Centralnom komitetu KPJ kaznu isključenja za obojicu. CK KPJ je potvrdio kaznu isključenja (»na neodređeno vrijeme«) samo za Vukovića, dok je za Markovića predložio kaznu »strogog ukora s predupređenjem«.

221 O djelovanju »*zloglasne grupe Šepe*« (Petka Miletića) vid. u nap. 61. i 63.

222 Imaju se u vidu frakcijske borbe u *Svesaveznoj komunističkoj partiji (boljševika)*, tj. Komunističkoj partiji Sovjetskog Saveza, koje su se javile veoma rano, a naročito su oštre oblike dobile poslije Lenjinove smrti. U tim frakcijskim borbama predstavnici pojedinih partijskih grupa, npr. ljevice (Zinovjev, Kamenjev, Radek i dr.), a kasnije desnice (Buharin, Rikov i dr.) poslije razmatranja i osude njihovih skretanja i grešaka davali su samokritiku i nakon izvjesnog vremena vraćani su i u članstvo Partije; poslije su nastavili svoju raniju djelatnost, odnosno pripisivana im je antipartijska djelatnost i te međufrakcijske borbe dobile su karakter besprincipijelnih razračunavanja (u vrijeme Staljinove dominacije i miješanja NKVD u život Partije). Tako se dešavalo da su pojedini od pomenutih revolucionara po dva i tri puta isključivani i vraćani u Partiju, dok im konačno nije prekraćen život na sudskim procesima u vrijeme od 1936. do 1938. tj. u periodu tzv. Staljinovih čistki, na šta se i misli u ovom pismu.

223 Odnosi se na *Ivana Korskog* (izišao iz zatvora 14. maja 1939), *Samuela Majera* (izišao s robije 12. maja 1939) i *Borisa Vojnilovića* (»Toreja«; izišao 15. aprila

1940), koji su, kao odlučni i mladi revolucionari i rukovodioci SKOJ-a, najduže vjerovali da Miletić ima podršku Kominterne, te su mu najviše pomogli u ostvarenju frakcionaških planova i pogromaško-grupaške politike koju je on sprovodio među komunistima na robiji, slijepo vjerujući da rade na liniji Partije. Po izlasku s robije nisu ni u jednoj organizaciji KPJ našli podršku u odbrani P. Miletića. Ostali su izolovani od komunističkog pokreta do 1941, kada je Korski ubijen od ustaša, Vojnilović pristupio NOP-u i poginuo u borbi, a Majer, koji se takođe uključio u NOP, bio zarobljen (u decembru 1941) i ubrzo streljan.

224 Tito ima na umu napore partijskog rukovodstva da se komunistima na robiji dostave materijali V zemaljske konferencije KPJ, posebno njena *Rezolucija*, u kojoj su rezimirani rezultati partijskog razvitka i rada i istaknute sve slabosti u partijskom radu i predložene mjere da se one otklone.

225 Misli se na one uhapšene i osuđene komuniste koji su se na policiji i sudu slabo držali, a pitanje njihovog članstva u Partiji nije bilo riješeno. Među komunistima koji su se već bili povratili s robije, osim P. Miletića, slabo držanje su imali, između ostalih, Otokar Keršovani, Salomon Levi i Stefan Mitrović, a neki od njih su na robiji podržavali grupu P. Miletića.

226 Original ovog rukopisa sačuvan je samo u konceptu; kucan je na mašini, bez naslova i potpisa. Nastao je u okviru rada Komisije CK KPJ za rad u vojsci kojom je rukovodio Tito i koja je nastojala da stekne što tačniji uvid u stanje i borbenu sposobnost vojske, kao i u raspoloženje naročito oficirskog sastava, da bi se uspostavio bliži kontakt s naprednijim i patriotski raspoloženim oficirima i podsticali njihovi napori na jačanju odbrambene snage zemlje.

227 Riječ je o tzv. aktiviranju, tj. jednoj vrsti tajne mobilizacije koja je izvedena 6. novembra 1940, a koja je imala za prvobitni cilj realizaciju planova kneza Pavla i njegovih saradnika o zauzeću Soluna. Od 28 pješadijskih divizija, koliko je Jugoslavija prema tadašnjem ratnom planu imala, bilo je mobilisano 9 divizija, među kojima i *Ibarska divizija* (sa sjedištem u Uroševcu).

228 Tito ima na umu izjavu sovjetske vlade koju je ona dala povodom potpisivanja protokola o pristupanju Mađarske Trojnom paktu i vijesti o pregovorima između Bugarske i Njemačke i Hitlerove namjere da Bugarsku više veže uz sile Osovine. Sovjetska vlada je, preko agencije TASS, vijesti objavljene u nekim njemačkim novinama, da je pristupanje Mađarske Trojnom paktu ostvareno »uz saradnju i sa potpunim pristankom« Sovjetskog Saveza okarakterisala da »niukoliko ne odgovaraju stvarnosti«. Sovjetska vlada je istovremeno u Sofiju uputila Saboljeva, generalnog sekretara svoga Ministarstva inostranih poslova (stigao 25. novembra 1940)., što je u javnosti protumačeno kao zainteresovanost SSSR-a za očuvanje mira na Balkanu.

229 Misli se na način vojevanja srpske vojske u prvom balkanskom ratu, koji je vođen od oktobra 1912. do maja 1913.

230 Članak *Balkanski ratni provokatori* Tito je napisao u želji da razjasni gledišta KPJ u vezi s kampanjom koju su u jesen 1940. vladajući krugovi pojedinih balkanskih država poveli oko Makedonije, tj. za dominaciju nad Makedonijom i za novo potlačivanje makedonskog naroda. Ta kampanja se naročito zaoštrila poslije napada Italije na Grčku (28. oktobra 1940). Na ovo je uticala i politika fašističke Italije, koja je težila da obećanjima o teritorijalnom proširenju Bugarsku što više uključi u svoje osvajačke planove na Balkanu.

231 Bugarska je dobila južnu Dobrudžu poslije tzv. druge bečke arbitraže (30. avgusta 1940), kada su Italija i Njemačka prinudile Rumuniju na ustupke.

232 Nakon početnih uspjeha postignutih otpočinjanjem ratnih dejstava u Grčkoj u periodu od 28. oktobra do 4. novembra 1940, italijanske snage su bile prinuđene da brzo pređu u defanzivu trpeći velike gubitke. Grčke snage su već u toku djelimične ofanzive od 3. do 13. novembra uspjele da zaustave italijansko nadiranje,

a djelimično da povrate izgubljene teritorije, da bi u novim ofanzivnim poduhvatima (u prvoj etapi od 14. do 22. novembra i u drugoj etapi od 22. novembra do 8. decembra) još u toku 1940. protjerale osvajače iz svoje zemlje i izvršile prve prodore u Albaniju. Grci su pokazali nadmoćnost i u narednim ofanzivnim poduhvatima krajem iste godine i do marta 1941, uprkos nepovoljnim okolnostima ratovanja i nadmoćnim snagama osvajača (16 grčkih divizija protiv 28 italijanskih).

233 *Petar Dumanov*, poslanik vladine većine (iz Plevne) u bugarskom Sobranju govorio je u vezi s odgovorom na prijestolnu besjedu kralja Borisa. Govoreći povodom priključenja Dobrudže Bugarskoj (o tome vid. nap. 231), Dumanov je izjavio da time još nisu ostvarene sve aspiracije Bugarske i da ima još »dva miliona porobljenih Bugara« van njenih granica. Pri tome je napao Grčku zbog Trakije i Makedonije, a posebno je govorio o Vardarskoj Makedoniji. Ovakva izjava P. Dumanova izazvala je uzbuđenje i oštro reagovanje u jugoslovenskoj javnosti.

234 Na izjavu Dumanova reagovali su: »Politika« (od 23. i 24. novembra 1940), »Hrvatski dnevnik«, »Vreme«, »Slovenec« (svi od 24. novembra). Posebno oštar članak u vezi s izjavom Petra Dumanova objavio je »Glas Juga« iz Skoplja pod naslovom *Makedonija nije Dobrudža* (takođe 24. novembra).

235 Vid. »Vreme« od 24. novembra 1940 (članak *Provokacija Petra Dumanova*, str. 5). U istom duhu pisao je i list »Glas Juga« u navedenom članku od istog datuma.

236 *Pakt između Jugoslavije i Bugarske* o »vječnom prijateljstvu i trajnom miru« (zaključen 24. januara 1937), najviše zbog toga što je bio prije svega izraz profašističkog kursa Stojadinovićeve vlade, njegove politike slabljenja i razbijanja dotadašnjih međusavezničkih odnosa (Male antante i Balkanskog sporazuma), s jedne strane, i pritiska i povezivanja fašističke Njemačke s vladajućim krugovima pojedinih balkanskih država, s druge strane, nije mogao da postavi osnove stvarne prijateljske saradnje između ovih zemalja. Njime nisu rješavana manjinska pitanja koja su se pojavila poslije Versajskog ugovora, Bugarska se nije odrekla revizije svojih zapadnih granica, a pogotovo nije se rješavalo makedonsko pitanje.

237 Ugovorom o miru koji su u francuskom gradiću Neiju (Neuilly-sur-Seine, otud *Nejski ugovor*) 27. novembar 1919. potpisale savezničke sile s Bugarskom poslije prvog svjetskog rata određene su granice i ostala prava Bugarske kao pobijeđene zemlje. Između ostalog, dijelovi bosiljgradskog i caribrodskog (danas dimitrovgradskog) sreza pripali su Jugoslaviji (s približno 5000 bugarskih stanovnika), a Trakija je pripala Grčkoj. Tim istim ugovorom u dijelu Pirinske Makedonije pod Bugarskom je ostalo preko 180 000 Makedonaca. Nakon Versajskog mira u Grčkoj je ostalo oko 150 000 Makedonaca (u Egejskoj Makedoniji), dok je gro Makedonaca — u Vardarskoj Makedoniji ušao u sastav Jugoslavije.

238 Tito ima na umu planove vrhova srpske buržoazije s dvorom na čelu o zauzeću Soluna, za koje su se u to vrijeme i pripremali (vid. nap. 227), zatim imperijalističke pretenzije prema Albaniji (o čemu su vođeni pregovori između grofa Ćana i dr Milana Stojadinovića na Belju januara 1939. prilikom Ćanove posjete Jugoslaviji), kao i težnje da se cijela Makedonija nađe pod njenom vlašću.

239 Misli se na kampanju u vezi s izjavama o Makedoniji u bugarskom parlamentu, kao i odgovoru koji je o Makedoniji dat u političkim krugovima i javnim glasilima Kraljevine Jugoslavije (o tome vid. više u nap. 233—235).

240 Članak *Sovjetski Savez spriječio bratoubilački rat na Balkanu* napisao je Tito odmah nakon izjave sovjetske vlade da pristupanje Bugarske Trojnom paktu ne bi bilo doprinos miru u ovom dijelu svijeta. Pored teksta u »Proleteru« (br. 9—10—11, oktobar—novembar—decembar 1940, *reprint* str. 723—724) sačuvan je i original rukopisa kucanog na mašini s ispravkama koje je Tito naknadno vršio na tekstu.

[241] Tito ima na umu sve neposredniju opasnost uvlačenja Jugoslavije u rat bilo na strani jednog bilo na strani drugog zaraćenog bloka s obzirom na to da je u tom pravcu činjen na nju sve veći i sve otvoreniji pritisak. Dok je pritisak sila Osovine bio u stalnom porastu, naročito poslije kapitulacije Francuske, pritisak zapadnih sila se ispoljavao u nuđenju Jugoslaviji povoljnijih privrednih aranžmana i novčanih kredita, u prihvatanju pojedinih jugoslovenskih porudžbina (na primjer u obećanju isporuka oružja), ali i u prijetnji privrednom blokadom.

[242] *Trojni pakt* — sporazum o vojnom, političkom i ekonomskom savezu između Njemačke, Italije i Japana zaključen u Berlinu 27. septembra 1940. Cilj sporazuma bilo je uspostavljanje dominacije ovih sila u svijetu i stvaranje tzv. »novog poretka«. Japan je priznao interesne sfere i primat Njemačkoj i Italiji u Evropi, a one su ta ista prava priznale Japanu na Dalekom istoku. Sporazum je predviđao međusobnu vojnu pomoć, kao i to da ovaj pakt neće uticati na odnose koje pojedina od sila potpisnica ima ili će imati sa SSSR-om. Ovaj pakt je postojao do sloma fašističkih sila u 1945. O pristupanju pojedinih evropskih država Trojnom paktu vid. nap. 9.

[243] *Joanis Metaksas* — grčki general i državnik, koji se 1924. borio za obnavljanje monarhije u Grčkoj. U toku 1936. bio je najprije potpredsjednik vlade, a od aprila predsjednik vlade. Četvrtog avgusta iste godine raspustio je parlament i zaveo vojno-fašističku diktaturu; zemlju je poveo u pravcu približavanja fašističkoj Njemačkoj. Međutim, u trenutku napada fašističke Italije na Grčku, 28. oktobra, pružio je otpor agresoru.

[244] *Srpski kulturni klub* (SKK) poslije sporazuma Cvetković—Maček (od 26. avgusta 1939) gotovo sasvim napušta svoju raniju pretežno kulturno-prosvjetnu djelatnost usmjeravajući se na politiku. U okolnostima razdrobljenosti i nemoći građanskih političkih stranaka u Srbiji, SKK, koji je okupljao jedan broj istaknutih intelektualaca (predsjednik kluba je bio prof. dr Slobodan Jovanović), ispoljava ambiciju da zamijeni oslabljena i kompromitovana vođstva građanskih stranaka, i nastupajući tobože natklasno i nadstranački, proglašavao se kao zaštitnik cjelokupnog srpstva i tumač srpskih interesa. U tu svrhu je pokrenuo i svoj list »Srpski glas« (izlazio od polovine novembra 1939. do polovine juna 1940, kada je bio zabranjen, da bi se ponovo pojavio 27. marta 1941), u kome je veoma oštro istupio protiv sporazuma Cvetković—Maček smatrajući da su njime »Hrvati mnogo dobili«; ujedno su pokretali pitanje Srba u Hrvatskoj, kao i rješenje srpskog pitanja u cjelini. Svojom aktivnošću članovi SKK su doprinijeli forsiranju parole »Srbi na okup« (vid. nap. 172), koja je, naročito u nastaloj situaciji, svojim šovinističkim sadržajem doprinosila razbijanju bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda.

[245] Pod *vojnim krugovima* koji su pomagali Ljotića Tito ima u vidu prije svega dotadašnjeg ministra vojske generala Milana Nedića; on je, pored ostalog, omogućavao da se u štampariji Ministarstva vojske štampa i Ljotićev »Bilten«. Jedan od osnovnih razloga i za smjenjivanje generala Nedića s položaja ministra vojske 6. novembra 1940. nisu bile toliko Ljotićeve ideje koje je ministar Nedić unio u svoj memorandum i 1. novembra iste godine dostavio knezu Pavlu, u kome se zalagao za pristajanje uz Njemačku (jer to je i sam knez nekoliko mjeseci kasnije i sproveo odlukom o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu), koliko strah od puča koji bi vojni krugovi uz pomoć Ljotića oslanjajući se na fašističku Njemačku mogli sprovesti.

[246] Članak posvećen I konferenciji KPH napisao je Tito za organ njenog Centralnog komiteta »Srp i čekić«, objavljen je bez naslova kao uvodnik u br. 7 od decembra 1940.

[247] *Prva konferencija KP Hrvatske* održana je 25. avgusta 1940. u Zagrebu. Pored 64 delegata, u radu konferencije su u ime CK KPJ učestvovali Tito, Kardelj i Pavle Pap. Ova konferencija je bila zakazana za dvije sedmice ranije (za 11. avgust),

ali dan uoči toga na pripremnoj sjednici CK KPH, sasvim slučajno došlo je do hapšenja više članova (Mirka Bukovca, Marijana Krajačića, Anke Butorac, dr Vladimira Bakarića, Martina Franekića i člana CK KPJ Mihe Marinka). Tom prilikom su bili uništeni i materijali pripremljeni za konferenciju. Stoga nije bilo ni vremena da se ponovo pripreme, te su s I konferencije KPH sačuvani samo *Rezolucija*, jedan šifrovani zapisnik delegata konferencije i telegrami koje je ona uputila Staljinu, Dimitrovu i žrtvama bijelog terora. Na konferenciji su izabrani novo rukovodstvo KPH i 18 delegata za V konferenciju KPJ.

248 Od seljaka koji su kao delegati učestvovali u radu I konferencije KPH (25. avgusta 1940) isticali su se Ivan Anić (s Hvara), Fabijan Mršo (iz okoline Šibenika), Alojz Vulinec i Nikola Belić (iz Čazme odnosno Bjelovara), Nikola Kukić i Đuro Velimirović (s Korduna odnosno iz karlovačkog okruga), Ranko Mitić (iz Gline), Petar Končar i Tode Marijan (iz Like), Florijan Bobić (iz Varaždina), Marko Kljakić (iz Pakraca). Od 64 delegata na ovoj konferenciji bilo je 14 seljaka. — *Hrvatska seljačka zaštita* — organizacija HSS-a koja je formirana 1936, najprije kao organizacija seljaka za odbranu od elementarnih nepogoda, a zatim i u gradu (Građanska zaštita) čiji su pripadnici zaštićivali funkcionere stranke i njene političke manifestacije. Međutim, već od početka ona je bila poluvojnička organizacija i, prema shvatanjima vodstva, imala je zadatak da se bori protiv sve većeg uticaja komunista; vremenom u njoj preovlađuju frankovački elementi; poslije potpisivanja sporazuma Cvetković—Maček i formiranja Banovine Hrvatske u osnovi se uklapa u represivne javne organe, uz policiju i žandarmeriju.

249 Priređivač ne raspolaže tačnim podacima o brojnom stanju članova KPJ, jer o tome nisu sačuvani dokumenti. Ali s obzirom na to da je, prema izjavi R. Končara, sekretara CK KPH, uoči V zemaljske konferencije bilo 3544 člana KPH i da je poslije te konferencije u svim organizacijama KP nastao polet tako da se članstvo KPJ od 6500 u oktobru 1940. godine povećalo na oko 12 000 u vrijeme ustanka (sredinom 1941), može se pretpostaviti da se i broj članova KPH u trenutku objavljivanja ovog Titovog članka srazmerno povećao za oko 1 000.

250 Članak *Peta zemaljska konferencija KPJ* Tito je napisao s ciljem da analizira i izloži rezultate njenog rada i rezultate rada nacionalnih i pokrajinskih konferencija i da obezbijedi što uspješnije sprovođenje njihovih zadataka od strane komunista. Objavljen je u »Proleteru« br. 1 za januar 1941 (*reprint* str. 754—758) odmah nakon što su u prethodnom trobroju »Proletera« (br. 9—10—11) objavljene rezolucije i neki drugi materijali svih ostalih nacionalnih i pokrajinskih konferencija, kao i VI zemaljske konferencije SKOJ-a.

251 Riječ je o zemaljskom savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ održanom 9. i 10. juna 1939 (vid. nap. 66).

252 Osim Rezolucije pokrajinske konferencije KPJ za Srbiju, koja je objavljena u »Proleteru« br. 3—4 za april—maj 1940 (*reprint* str. 675—678), *Rezolucije* KPH za Dalmaciju (u »Proleteru« br. 5—6, jun—jul, *reprint* str. 699—701) i KP Slovenije (u »Proleteru« br. 7—8, avgust—septembar, *reprint* str. 712—714), materijali svih ostalih konferencija, kao što je navedeno u nap. 250, objavljeni su u »Proleteru« br. 9—10—11, oktobar—novembar—decembar 1940. Materijali s pojedinih konferencija objavljivani su i na druge načine (kao posebne brošure, okružnice i u partijskim organima po pokrajinama i sl.) na jezicima svih naroda Jugoslavije.

253 Prema izvještajima koje su sekretari centralnih i pokrajinskih komiteta podnijeli na V zemaljskoj konferenciji KPJ, samo u Hrvatskoj je održano 16 okružnih konferencija i mjesne, odnosno kotarske u gotovo svim većim mjestima; u Srbiji je na raznim konferencijama održanim u okviru priprema za V konferenciju KPJ učestvovalo 214 delegata, a u Vojvodini je na okružnim i mjesnim konferencijama učestvovalo 212 delegata (prema *Zapisniku V konferencije KPJ*, A—CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/14—1).

[254] Misli se na Osnivački kongres KP Slovenije, koji je održan 17. aprila 1937. u Čebinama kod Trbovlja (vid. nap. 102).

[255] O reorganizaciji KP Hrvatske vid. nap. 69. i 102.

[256] S obzirom na dugotrajnost negativnih pojava u partijskoj organizaciji Dalmacije, na Titovu sugestiju, na okružnoj konferenciji za Split, koja je održana 19. jula 1940. uz njegovo učešće, bile su pozvane i pojedine pristalice Vicka Jelaske da bi se u otvorenom dijalogu pobijala njihova nepravilna gledišta i ujedno odobrile mjere koje je rukovodstvo KPJ preduzimalo u cilju uspostavljanja jedinstva Partije. Dvije nedjelje kasnije, na pokrajinskoj konferenciji KP Hrvatske za Dalmaciju zauzet je još oštriji kurs prema raznim antipartijskim elementima, što je konferencija odobrila.

[257] CK KPJ je pružio veću pomoć partijskoj organizaciji u Makedoniji slanjem svojih članova i instruktora (u proljeće 1939. Milovana Đilasa, a u proljeće i ljeto 1940. Svetozara Vukmanovića i Sretena Žujovića). — Pod *starim oportunističkim i antipartijskim elementima* podrazumijeva se uglavnom jedna grupa starih članova, povratnika s robije, koji su izbjegavali, pa i ometali stvaranje i proširivanje partijskih organizacija.

[258] *Pokrajinska konferencija Makedonije* održana je početkom septembra (vjerovatno 8.) 1940. u Skoplju, na Vodnu. U njenom radu je učestvovalo oko 25 delegata, a predstavnici CK KPJ su bili S. Vukmanović i S. Žujović. Politički referat je podnio Metodije Šatorov Šarlo, a organizacioni Pero Tikvarov. Pored usvajanja *Rezolucije*, na konferenciji su izabrani PK KP za Makedoniju i 6 delegata za V konferenciju KPJ.

[259] *Pokrajinska konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu* održana je 27. i 28. jula 1940. u Sarajevu (u kući Slaviše Vajnera) uz učešće 20 delegata. Imala je sljedeći dnevni red: 1. *Organizacioni izvještaj* (podnio ga Uglješa Danilović); 2. *Politički referat* (Boriša Kovačević); 3. *Omladinski referat* (Rato Dugonjić); 4. Izvještaj iz mjesta; 5. Diskusija o svim pitanjima i zadacima; 6. Izbor vodstva i 7. Finansije. Na konferenciji je izabrano i 5 delegata za V zemaljsku konferenciju KPJ (vid. i nap. 101).

[260] *Pokrajinska konferencija KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju* održana je sredinom avgusta 1940, na Žabljaku (u Žugića Barama). U radu je učestvovalo oko 30 delegata, a na konferenciji su razmatrana ova pitanja: 1) Politički izvještaj (podnio ga Blažo Jovanović); 2) Organizacioni izvještaj (Krsto Popivoda); 3) O radu u sindikatima (Božo Ljumović); 4) O radu na selu (Ivan Milutinović); 5) O SKOJ-u (Budo Tomović) i 6) O radu među ženama (Branko Petričević). Osim toga, na konferenciji je usvojena *Rezolucija*, izabrano je rukovodstvo, 10 delegata za V konferenciju KPJ i prihvaćen predlog promjene statusa partijske organizacije na Kosovu. U radu ove konferencije, koja je trajala tri dana, kao i na sjednicama PK, koje su održane neposredno uoči konferencije i poslije završetka njenog rada, učestvovao je Tito.

[261] *Pokrajinska konferencija KPJ za Srbiju* održana je u maju 1940, u Beogradu (u Ul. Hadži-Milentija 68, u stanu inž. Perišića); u njenom radu učestvovalo je 33 delegata. Na konferenciji, koja je trajala cijeli dan, podnijeta su dva referata: 1) *Organizacioni izvještaj* (Aleksandar Ranković) i 2) *O političkoj situaciji* (Milovan Đilas), u kojima su analizirane sve oblasti rada; izabrano je novo pokrajinsko rukovodstvo i 17 delegata za V konferenciju KPJ.

[262] *Pokrajinska* (koju je Tito u svom članku nazvao oblasna) *konferencija KPJ za Vojvodinu* održana je najvjerovatnije početkom septembra, u jednoj vili, u vinogradima u Kamenici na Fruškoj gori. Pošto je u to vrijeme politički sekretar Žarko Zrenjanin bio u zatvoru, iscrpan referat, kao kolektivni rad, o političkim prilikama i društvevenim odnosima u Vojvodini i o radu i stanju partijske organizacije podnio je Jusuf Tulić. Na konferenciji je usvojena *Rezolucija*, izabrano pokrajinsko

rukovodstvo i 7 delegata za V konferenciju KPJ. U radu konferencije učestvovalo je 30 delegata, a predstavnik CK KPJ bio je Ivan Milutinović.

[263] U Vojvodini su među *nacionalnim manjinama* (nacionalnostima) bili najbrojniji Nijemci (oko 360.000 prema popisu stanovništva od 1931, a toliko ih je bilo i prema procjenama u toku 1940) i Mađari (468.000). Osim njih, u Vojvodini su bile dosta brojne i neke druge narodnosti, kao Rumuni (kojih je zajedno s Cincarima bilo u ovo vrijeme 138 000 u cijeloj zemlji), zatim Slovaka, Rusina i drugih.

[264] S nacionalnih i pokrajinskih konferencija upućivani su pozdravni telegrami Staljinu kao vođi i učitelju međunarodnog proletarijata, Georgi Dimitrovu kao generalnom sekretaru KI, i Centralnom komitetu KPJ, a obično su upućivani pozdravni telegrami i žrtvama bijelog terora odnosno komunistima u zatvorima i logorima. Telegrami s pokrajinske partijske konferencije u Dalmaciji objavljeni su u »Proleteru« br. 5—6 od 1940 (*reprint* str. 699), s I konferencije KP Hrvatske i VIII pokrajinske partijske konferencije za Crnu Goru, Boku Sandžak i Kosovo i Metohiju u »Proleteru« br. 9—10—11 od 1940 (*reprint* str. 727—728, i 735); telegrami s V konferencije KPJ objavljeni su u »Proleteru« br. 1 od 1941 (*reprint* str. 758—759). Osim ovih telegrama, Tito je o V konferenciji KPJ uputio posebne telegrame Dimitrovu i Staljinu, koji se objavljuju u ovom tomu (vid. str. 46 i 47).

[265] Rad *Propadanje radnog seljaštva u Jugoslaviji poslije prvog imperijalističkog rata* pisao je Tito pri kraju 1940, na osnovu literature i drugih podataka koje je duže vrijeme prikupljao i analizirao. Razlog za pisanje ove rasprave bila je prvenstveno potreba za što uspješnijim radom komunista na selu (koji je bio u zaostatku u mnogim zemljama i pokrajinama Jugoslavije), za jačanjem saveza radničke klase i seljaštva i razradi programskih stavova KPJ za selo. Ovaj rad poslužio je Titu i kao osnova za njegova predavanja koja je u toku februara 1941. održao slušaocima partijske škole pri CK KPJ, koja je radila u Dubravi (u Zagrebu). Original ove rasprave sačuvan je u vidu brošure, kucane na mašini i to prvih osam stranica ćirilicom, a ostale stranice latinicom, što zajedno s *Programom KPJ za selo*, pisanog u nastavku ove rasprave, čini nepune 24 stranice.

[266] Statistički podaci o strukturi poljoprivrednih gazdinstava prema popisu od 31. marta 1931. objavljeni su u »Službenim novinama Kraljevine Jugoslavije« br. 52 iz 1931.

[267] *Kulačko seljačko gospodarstvo* je gazdinstvo bogatog seljaka koji upotrebljava najamnu radnu snagu, ali se razlikuje od veleposjednika po tome što i sam u većoj ili manjoj mjeri učestvuje u obrađivanju zemlje. Pojam kulak (ruska riječ s prvobitnim značenjem pesnica), za kvalifikovanje posebnog sloja bogatog seljaštva najprije se počeo upotrebljavati u Rusiji, a kasnije s istim značenjem i u drugim zemljama.

[268] *Svjetska agrarna kriza* (druga u istoriji kapitalizma) počela je odmah poslije završetka prvog svjetskog rata. Nastala je usljed poremećenosti privrede u ratu (povećana proizvodnja za zemlje u ratu) i najprije je obuhvatila prekookeanske zemlje, a zatim i Evropu, gdje se u jačoj mjeri osjetila već 1925; nastavila se i u narednom periodu, u vrijeme velike svjetske ekonomske krize (1929—1933), obuhvatajući sve grane poljoprivrede i sve oblasti privredne djelatnosti (proizvodnju — izuzev ratne industrije, trgovinu, promet i kreditni sistem). Usljed hiperprodukcije i velikog obaranja cijene poljoprivrednih proizvoda, tada su u mnogim zemljama uništavani proizvodi (bacanje kafe u more, loženje pšenicom, prosipanje mlijeka itd.).

[269] Pod *agrarnim makazama* (ili makazama cijena) podrazumijevaju se razlike cijena između industrijskih i poljoprivrednih proizvoda na štetu poljoprivrednih proizvoda. Obično se javljaju kao posljedica težnje monopolskog kapitala da u periodima ekonomskih kriza i drugih poremećaja svoje terete prebaci na neorganizovani kapital i specijalno na poljoprivredu.

270 *Deflacija* (suprotno inflaciji) označava politiku znatnog smanjivanja novčane tražnje i odgovarajućeg sniženja nivoa cijena roba i usluga. U tu svrhu se pribjegava smanjenju bankovnih kredita, povišenju kreditne stope, povećanju poreza uz zadržavanje na istom nivou ili i smanjenje državnih rashoda itd. — *Industrijskom carinskom tarifom* od 1925. u Jugoslaviji je bila utvrđena visina carina na pojedine uvozne artikle (na sirovine, polufabrikate i finalne industrijske proizvode). Kako su carine jedna vrsta posrednog poreza, njima je vladajuća klasa vršila dopunsku eksploataciju radnog seljaštva i radničke klase (niskim carinama i njihovim dopunskim sniženjem na sirovine i polufabrikate potrebne domaćoj industriji, na primjer tekstilnoj, koja je radila na bazi jeftine radne snage, uz zadržavanje visokih cijena dotične robe — tekstilnih proizvoda nesrazmjernim povećanjem carina na finalne proizvode, a naročito na monopolske artikle, tj. na kartelisanu industriju — šećer, petrolej, cement, modru galicu potrebnu vinogradarima itd.).

271 *Autarkija* (od grčke riječi αὐταρχεια — samodovoljnost) označava ekonomsku politiku usmjerenu na pokriće potreba sopstvenom proizvodnjom, proizvodnjom u okviru nacionalnih granica. Ona se obično postiže ograničavanjem uvoza i favorizovanjem deficitarnih grana proizvodnje. Kao elemenat ekonomske politike, autarkičnost može da znači i proces ubrzanog privrednog razvoja zemlje, ali obično znači jačanje uticaja vanekonomskih faktora (države, centralizma itd.) u ekonomici, pripremu ekonomije za vanredne napore i za napad na druge zemlje (kao što je bio slučaj s fašističkim državama).

272 *Agrarni carinski preferencijali* su sistem posebnih carinskih povlastica u trgovini poljoprivrednim artiklima kojima se u okviru dvostranih ili višestranih aranžmana mogu međusobno da koriste zemlje saugovorači.

273 Prema nepotpunim podacima, iz Jugoslavije je u godinama do velike ekonomske krize odlazilo u tzv. ekonomsku emigraciju prosječno po 30 000 do 45 000 ljudi godišnje, dok se taj broj, i pored povećane nezaposlenosti, tridesetih godina smanjio na 10 000 do 15 000 prosječno. Štaviše, u ovo vrijeme jedan broj tih emigranata počeo je da se vraća iz inostranstva.

274 *Prizad* (Privilegovano izvozno akcionarsko društvo) osnovan je 1929. i imao je da u izvozu zamijeni privatnu trgovinu državnom trgovinom, odnosno da izvozne poslove obavlja u skladu s državnom ekonomskom politikom. Dvije godine kasnije, u vrijeme pada cijena pšenice na svjetskoj pijaci, donijet je i poseban Zakon o izvozu i uvozu pšenice po kojem je trebalo da se garantuju cijene pšenice, raži i pšeničnog brašna i da trgovinu vrši samo država preko Prizada. Međutim, usljed nedostatka gotovine i nemogućnosti da država preuzme sve količine žitarica, otkupna cijena pšenice opet se počela formirati na štetu seljaka, čemu je doprinijelo i uključivanje dotadašnjeg aparata privatne trgovine žitom. U isto vrijeme kad je formiran Prizad osnovan je i Zavod za unapređenje spoljne trgovine, a pri njemu i tzv.Ured za stoku *(Prizadno-stočni ured)* koji se bavio dodjeljivanjem i kontrolom izvoznih kontingenata. Poslije formiranja Banovine Hrvatske u njoj je za ove poslove formiran *Pogod* (Povlašćeno gospodarsko dioničko društvo), u kome su 50% dionica bile državne, tj. banovinske, a 50% privatne.

275 *Karteli* su oblik monopolističkih udruženja više kapitalističkih preduzeća u oblasti prometa, uglavnom istih privrednih grana, koja se sporazumijevaju o regulisanju visine cijena, raspodjeli tržišta i izvoznih kvota, uslovima unajmljivanja radne snage i visini najamnine, podjeli zajednički ostvarenih profita, razmjeni patenata itd. U Jugoslaviji je do početka drugog svjetskog rata bilo 79 kartelnih sporazuma. — *Koncerni*, kao najobuhvatnija forma monopolističkih organizacija, grupišu veći broj društava raznih privrednih grana sporazumom o zajedničkim interesima, o sistemu učešća, finansijskim vezama, sistemu upravljanja itd.

276 *Vidovdanski ustav* izglasan je u Ustavotvornoj skupštini 28. juna 1921. neznatnom većinom glasova. Bazirao se na centralističkom državnom uređenju

i monarhijskom obliku vladavine, čime je bio obezbijeđen hegemonizam velikosrpske buržoazije. Ovaj ustav je ukinut proglašenjem apsolutističke diktature 6. januara 1929.

[277] *Glavni savez srpskih zemljoradničkih zadruga* osnovan je 1898, a zajedno s ostalim zadružnim savezima u jugoslovenskim zemljama koji su nastajali u periodu od 1863 (u Sloveniji i Dalmaciji) pa do kraja 19. vijeka (kada su nastali zadružni pokreti u ostalim zemljama) ujedinio se 14. juna 1919. u Glavni zadružni savez Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno poslije 1929. u Glavni zadružni savez u Kraljevini Jugoslaviji. Pošto je Glavni zadružni savez u Jugoslaviji bio zamišljen više kao vrhovna zadružna ustanova reprezentativnog, organizaciono-koordinaciono-prosvjetnog i revizijskog karaktera, Glavni savez srpskih zemljoradničkih zadruga i ostali savezi očuvali su i dalje svoju autonomnost i djelovali uglavnom samostalno.

[278] *Privilegovana agrarna banka* (PAB), osnovana je, kao akcionarsko društvo, zakonom od 16. aprila 1929. radi kreditiranja poljoprivrede. Uspjela je da prikupi velika finansijska sredstva (prvobitni akcionarski kapital od 300 miliona dinara bio je ubrzo preupisan i povećan na 700 miliona dinara; preuzimanjem dotadašnje organizacije stvorene po zakonu o poljoprivrednom kreditu od 1925, dobila je od države 120 miliona dinara, a zatim kredite od ostalih bankovnih ustanova i Poštanske štedionice), tako da je ubrzo raspolagala sa 1,3 milijarde dinara. Međutim, njenim kreditima koristilo se malo gazdinstava, svega 20 000 od 1,9 miliona gazdinstava. Glavni posao banke bio je davanje kredita za kupovinu zemlje i za melioracije (to su bili obično hipotekarni krediti); na primjer, za prvih 7 godina (do 1936) dodijelila je više od 20 000 hipotekarnih zajmova u ukupnom iznosu od 572 miliona dinara. Da su oni išli u ruke veleposjednika i bogatog seljaštva, vidi se i iz činjenice da je od ovih zajmova samo u toku 1930 PAB dao 1200 zajmova u iznosu iznad 50 000 dinara, koji su obuhvatili 50% ukupnog iznosa zajma (od 327 miliona datog te godine), dok je ostalih 3000 zajmova datih te godine obuhvatilo ostalih 50% ukupnog zajma. Slično je bilo i s ostalim vrstama zajmova (kratkoročni, koji su obično davani na obligacije i mjenice, i dr.). (Prema knjizi Mije Mirkovića *Agrarna politika*, Beograd, 1940.)

[279] *Damping* (engl. *dumping*) — prodaja robe u inostranstvu ispod prodajnih cijena u zemlji, često po cijeni i ispod troškova proizvodnje; sredstvo konkurentske borbe za osvajanje stranih tržišta.

[280] *Bir* — prinos koji su poreski obveznici na osnovu zakona plaćali za izdržavanje pravoslavnog sveštenstva. Isti prinos kod katolika se naziva *lukno*. Ranije se plaćao u naturi, a kasnije u novcu. — *Konkordatom* (od lat. *concordatum* — ugovor, sporazum) označava se ugovor kojim se regulišu odnosi između svjetovne i crkvene vlasti u državi. Akcija za regulisanje položaja katoličke crkve u Jugoslaviji počela je još 1920; jugoslovenska vlada je prihvatila zakonski nacrt o konkordatu još 1935. Međutim, borbe oko konkordata su kulminirale 1937, jer je taj nacrt s povlasticama koje je pružao katoličkoj crkvi izazvao otpor posebno pravoslavnog sveštenstva, u koji su se uključile i demokratske i napredne snage zemlje.

[281] Pored izrazitog klasno eksploatatorskog karaktera agrarne politike koja je vođena u Kraljevini Jugoslaviji, ona je imala i nacionalnougnjetački karakter. Prema dosadašnjim nepotpunim istraživanjima, sistem nacionalnog ugnjetavanja u toj politici se ogledao u *nejednakim* stopama i strukturi *poreskog* opterećenja u pojedinim krajevima zemlje (na primjer, naplaćeni porez — posredni i neposredni — od jednog seljačkog gazdinstva za 1925/1926. godinu bio je četiri puta veći u Vojvodini nego u Srbiji, gotovo tri puta veći u Sloveniji nego u Srbiji, na šta svakako nisu uticale razlike u plodnosti zemljišta); agrarnom reformom je u Sloveniji, Hrvatskoj i Vojvodini od 714 velikih posjeda eksproprisano oko 1 milion katastarskih jutara zemlje (malo manje od polovine njihove ukupne površine, uključiv i šumske površine); od ove eksproprisane zemlje 620 000 je razdijeljeno; od toga je blizu 20 000 porodica dobrovoljaca i kolonista dobilo oko 164 000 kj, a 6000 mjesnih dobrovoljaca

dobilo je 50 000 kj, tj. ove kategorije su dobile više od 8 kj po jednoj porodici, dok je 194 000 ostalih mjesnih agrarnih subjekata dobilo samo 406 000 kj zemlje tj. malo više od 2 kj po porodici. Na teritoriji Makedonije, Kosova i Crne Gore do 1938. bilo je naseljeno oko 20 000 porodica, a bilo je izdato načelno odobrenje za još 30 000 molbi agrarnih interesenata iz cijele zemlje. (Podaci prema knjizi dr Milivoja Erića *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918—1941,* »Veselin Masleša« Sarajevo 1958, str. 464—491.) »Kakve su štete i nepravde učinjene u Makedoniji kolonizacijom i agrarnom reformom, može se suditi po tome što je 1940. od 381 245 ha zemlje za raspodjelu 17 679 porodica kolonista, dobrovoljaca i optanata dobilo 142 588 ha, dok su 30 582 porodice čifčija i zemljoradnika dobile ukupno samo 88 511 ha zemlje«. (*Istorija makedonskog naroda,* Beograd 1970, knj. III str. 59.) — O *Prizadu* i *PAB-u* vid. nap. 274. i 278.

282 Na osnovu *Zakona o poljoprivrednom kreditu* od 1925. bilo je predviđeno da *Direkcija za poljoprivredni kredit,* kao vrhovni organ za organizaciju kredita, prikuplja i raspoređuje iznose. Priliv sredstava se predviđao od države (500 miliona), od Klasne lutrije (50% njene čiste dobiti), od uloga na štednju i od nekih drugih fondova. Međutim, od obećanih 500 miliona dinara država je dala samo 120 miliona, a od Klasne lutrije su do 1929. primljena samo 2 miliona dinara. Osim toga, zasnovana na strogo centralističkim načelima, ova direkcija nije uspjela da obezbijedi učešće zadružnih saveza, koji su čuvali svoju autonomnost, pa zbog toga ovaj pokušaj povoljnijeg kreditiranja seljaštva nije ni uspio.

283 *Okućje* (ili zemljoradnički minimum) bilo je uvedeno u Srbiji u doba kneza Miloša Obrenovića njegovim zakonom od 1836, po kome se »u varošima na kuću u kojoj sa familijom živi, a u selima na kuću, baštinu, dva vola i kravu, niko se zadužiti ne može, niti će se intabulacija na rečena dobra učinjena i pred kakvim sudom za pravilna priznati«. Godinu dana docnije izvršeno je izvjesno preciziranje, pa je umjesto »baštine« navedeno da se zabranjuje prodavati za dug seljacima »kuća, nešto zemlje i koji komad stoke«. Zakon o okućju trajao je do 1844, da bi bio obnovljen zakonima 1861. i 1873, kada je odredba o minimumu zemljišta precizirana na 5 dana oranja za svaku poresku glavu i trajala je do tridesetih godina 20. vijeka. — *Uredba o zaštiti seljačkih gospodarstava* u Banovini Hrvatskoj donijeta je 12. oktobra 1939, odmah nakon osnivanja ove banovine. Prema ovoj uredbi, nije se mogla seljacima izvršiti prinudna prodaja: 1) kuće s okućnicom i dvorištem do 20 ari; 2) obradivog zemljišta u površini od pola ha po članu porodice, ali najviše 3 ha; 3) privrednih zgrada.

284 *Zadružni savez u Sloveniji* nastao je u toku 1918. objedinjavanjem dotadašnjih zadružnih organizacija koje su postojale u pojedinim krajevima Slovenije. Nazivao se *klerikalnim* zbog toga što je u njemu veliku ulogu imalo katoličko sveštenstvo, čiji su pripadnici u mnogim mjestima, obično besplatno, obavljali sekretarske i druge tehničke poslove, a predstavnici klera, posebno iz vodstva SLS (Evangelist Krek, Anton Korošec) imali su odlučujuću ulogu i u vodstvu toga saveza. Zasnovan na načelima udjela i uzajamne garancije, ovaj Savez je imao veoma jaku ekonomsku osnovu i djelovao je i kao kreditna banka. Tako je sredinom tridesetih godina od ukupno sopstvenih 300 miliona dinara, koliko su imali svi zadružni savezi u zemlji, samo Zadružna zveza u Ljubljani imala 186 miliona, a Zveza slovenskih zadrug, takođe u Ljubljani, 23 miliona dinara.

285 *Gospodarska sloga,* osnovana na inicijativu HSS-a 5. jula 1935. kao kulturna, ekonomska i pripomoćna zadružna organizacija, naredne godine je na godišnjoj skupštini promijenila naziv u Gospodarska sloga s osnovnim ciljem da štiti i poboljšava ekonomski položaj seljaštva. Prva zadruga pod nazivom Seljačka gospodarska sloga registrovana je u Kupincu početkom 1936. Gospodarska sloga je već krajem te godine imala preko 100 000 članova, da bi u naredne 2—3 godine brojala 185 000 članova, okupljenih u 124 mjesne organizacije, koje su u stvari predstavljale specifičan zadružni pokret, s čitavim sistemom zadružnih organizacija (pro-

dajnih, nabavnih, izvoznih, kreditnih i sl.). Brzi uspjeh ovih zadruga bio je uslovljen najprije akcijom za zaštitu cijena seljačkih proizvoda (za povećanje cijena stoke prilikom njene prodaje, za organizaciju ponude), a zatim razgranjavanjem njihove djelatnosti. Međutim, ubrzo se pokazalo da su u njihovoj djelatnosti presudnu ulogu imali bogati seljaci povezani s gradskom buržoazijom i stranačkim vrhovima HSS-a, što je posebno došlo do izražaja poslije osnivanja Banovine Hrvatske.

[286] Riječ je o *dr Miloradu Nedeljkoviću*, višegodišnjem direktoru Poštanske štedionice, vođi političke grupacije »Agrarna misao« i jednom od ideologa »teorija« o prednosti sitnog seljačkog posjeda nad krupnim i tzv. »domaćinske poljoprivrede«.

[287] Misli se na *Hrvatsku seljačku zaštitu* (vid. nap. 248), čiji su pripadnici zajedno s policijom učestvovali u gušenju akcija seljaštva.

[288] Osnovni oblici feudalnih ostataka u zemljama Jugoslavije, osim *veleposjeda*, bili su: *kmetstvo* — oblik feudalnih odnosa po kojima je proizvođač kmet (seljak) vezan za zemlju koju obrađuje, a koji je svoje obaveze prema feudalcu ispunjavao davanjem dijela proizvoda i obavljanjem raznih usluga; u jugoslovenskim zemljama ovaj odnos potiče iz srednjeg vijeka, a sačuvao se i poslije turskih osvajanja na Balkanu, kada je zemlja s kmetovima predavana u ruke spahija (državnih organa) uglavnom u Srbiji ili u ruke aga i begova (za razliku od spahija, age i begovi nisu bili državni organi). Kmetstvo se najduže zadržalo u Bosni i Hercegovini, gdje su i austrougarske vlasti (poslije 1878) nizom zakonskih akata potvrdile vlasništvo aga i begova na zemlju, koju su obrađivali kmetovi; *kolonat* kao oblik feudalne zavisnosti bio je poznat u Dalmaciji; koloni su bili u različitom stepenu zavisnosti, na primjer u okolini Dubrovnika kolonat se nije razlikovao od kmetstva, dok su u drugim dijelovima Primorja koloni dobijali zemlju na uživanje i bili obavezni da vlasnicima zemlje predaju dio plodova (naturalna renta); kolonat je bio otkaziv, što znači da koloni, tj. seljaci nisu bili vezani za zemlju; *zakup i napolica* su oblik uzimanja i obrade zemlje u kojem se plodovi dijele obično na jednake dijelove između vlasnika zemlje i zakupca (seljaka) koji je obrađuje; *čivčija* je naziv za seljaka u turskom feudalnom sistemu koji obrađuje zemlju na čifluku (od turske riječi čiftlik, zvao se i čitluk — jedan od oblika feudalnih posjeda); iako čivčija nije imao svojine na zemlju, znala se baština svakog seljaka, tj. zemlja koju obrađuje i za koju je plaćao državne, spahijske i druge obaveze, a čitluk sahibijama (vlasnicima čifluka) obavljao je i određene poslove.

[289] Autor ima na umu seljačke pokrete i nemire pri kraju prvog svjetskog rata i u prvim mjesecima novostvorene zajedničke jugoslovenske države, uglavnom od 1918. do proljeća 1919. Ovi pokreti su u početku više imali antiratni karakter (tzv. zeleni kadar), ali su se postepeno sve više pretvarali u socijalno-agrarni pokret usmjeren protiv veleposjednika i za diobu njihove zemlje; ti pokreti su kulminirali u toku novembra 1918. i u martu i aprilu 1919, kada su u njima istaknutu ulogu imali povratnici iz Sovjetske Rusije. (Više o ovim pokretima vid. u studiji dr Dragoslava Jankovića *Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)*, »Istorija XX veka. »Zbornik radova«, Beograd 1959, str. 36—48.)

[290] Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu već je 14. novembra 1918. počelo da daje velika obećanja seljaštvu, naime da će svaki seljak biti sudionik državne vlasti i da će »svaka obitelj, danas i za dugo vremena, dobiti dosta, i to plodne zemlje«, a Središnji odbor Narodnog vijeća je na svojoj sjednici od 26. novembra iste godine donio odluku da se odmah pristupi sprovođenju demokratskih agrarno-političkih reformi i likvidaciji »svih feudalnih odnosa koji još postoje u zemljama SHS«. Šestog januara 1919. regent Aleksandar je izdao proglas narodu s obećanjem pravednog rješenja agrarnog pitanja, a 25. februara iste godine donesene su *Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme*. — U selu *Petrijevci* revolucionarno raspoloženi elementi su u novembru 1918. proglasili „Petrijevačku republiku“ koja je trajala mjesec dana, dok je vlasti nisu ugušile.

[291] Riječ je o *Samostalnoj kmetijskoj stranci* (koja se, naročito vis-à-vis HSS-a, označavala i kao Slovenska seljačka stranka). Osnovana je u junu 1919. Istupajući demagoški na izborima za Ustavotvornu skupštinu (28. novembra 1920), dobila je najviše glasova poslije SLS i osvojila 8 mandata. Povezujući se s liberalnom buržoazijom kasnije nije imala takav značaj u političkom životu Slovenije.

[292] Misli se na *slamanje komitskog pokreta* koji je u Crnoj Gori početkom 1921. organizovao poznati komunista, boljševik dr Vukašin Marković nakon svog povratka iz Sovjetske Rusije. Mada u osnovi avanturistička, ova akcija naišla je na podršku jednog broja komunista u danilovgradskom srezu i među seljaštvom i omladinom naročito u Piperima; propagandom ideja revolucije i visokim moralom, Markovićeva grupa doprinijela je popularizaciji komunizma u Crnoj Gori. Uprkos surovim represalijama koje su organizovale kaznene ekspedicije, zahvaljujući podršci naroda Marković se održao sve do 1924, kada se, uvidjevši da za njegove akcije nema uslova, predao vlastima. — Pored sve veće asimilatorske politike koju je sprovodio jugoslovenski hegemonistički režim u Makedoniji, naročito tada vladajuća velikosrpska Radikalna stranka, u Makedoniji je 1925. raspuštena i Džemijetska stranka; mada je to bila konzervativno-reakcionarna stranka, time je likvidirana i ta jedina građanska stranka koja je bila formirana na tlu Makedonije. — Pod *kapitulacijom HSS-a* ima se u vidu Radićev ulazak u vladu zajedno s radikalima na temelju priznanja monarhije i dinastije Karađorđevića (1925). Tada se Radićeva stranka odrekla i svog republikanstva u nazivu, pa je umjesto HRSS ostalo samo HSS.

[293] Misli se na ponovni prelazak HSS-a u opoziciju kada se ova stranka približila Samostalnoj demokratskoj stranci (o SDS vid. nap. 182). Ove dvije stranke su novembra 1927. formirale novu opozicionu političku grupaciju — Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK).

[294] Antirežimsko raspoloženje u narodu, koje se naročito manifestovalo u velikim nemirima i pokretima seljaštva u toku 1932, bilo je široko rasprostranjeno po cijeloj zemlji i svjedočilo je o dubokoj krizi u koju je već bio zapao režim diktature. Seljački nemiri, koje su podstakle i velike studentske demonstracije u Beogradu u zimu 1931/1932, izbili su u proljeće 1932. i manifestovali se u sve većem otvorenom otporu režimu; u rasturanju letaka i pisanju parola »protivdržavne sadržine«; u »vrijeđanju Veličanstva«; u isticanju simbola nacionalnooslobodilačkih pokreta (naročito u Hrvatskoj); u ometanju režimskih zborova i konferencija; u kažnjavanju i oštećivanju imovine pristalica režima; u sječenju telefonskih stubova na putu Ludbreg—Koprivnica, što je prethodilo pokušaju prodora 200 seljaka u Ludbreg (24. aprila) i njihovom sukobu sa žandarmima; u trodnevnoj pobuni u Kosinju (Lika), kada je 600 seljaka pokušalo da zauzme zgradu opštinske uprave (12—14. maja), u političkim demonstracijama u Senju prilikom dolaska zagrebačkih željezničara na izlet (15. maja), kada je bilo više povrijeđenih i uhapšenih; u antirežimskim demonstracijama u Splitu i Šibeniku (26. maja); u demonstracijama 20. i 21. juna širom Hrvatske na dan pogibije hrvatskih poslanika u Narodnoj skupštini, kada je posebno došlo do oštrijih sukoba u Bosanskom Brodu, gdje su demonstranti zahtijevali da se odmah pusti na slobodu uhapšeni sekretar mjesne organizacije HSS-a, kada je u sukobu bilo ranjeno oko 20 osoba, i u selu Draganiću (srez Karlovac), gdje su mještani, nakon izvršenih hapšenja, napali zatvor da bi oslobodili uhapšenike i ponovo se sukobili sa žandarmerijom; u sukobu u Oroslavlju (krajem juna), u kome je bilo mrtvih i ranjenih i na strani naroda i na strani žandarmerije. Od više ispoljenih oblika nezadovoljstva i akcija slične vrste u Bosni i Hercegovini u to vrijeme izdvajaju se događaji u Prijedoru (prvih dana maja), gdje je više od hiljadu ljudi, kojima su bile odbijene molbe za dodjelu hrane, napalo magacine radi pribavljanja namirnica za svoje gladne porodice; tada su bila razbijena dva magacina i hrana odnesena, a u sukobu je bilo ubijenih i povrijeđenih na obje strane; uslijedila su masovna hapšenja, a pred sud u Banjaluci je izvedeno 121 lice. Nezadovoljstvo u narodu, posebno među seljaštvom u Sloveniji, ispoljavalo se naročito u ometanju režimskih zborova (slučajevi u okolini Kranja, u Šenčuru, Hrastju i nekim drugim mjestima), kada je

takođe u sukobu bilo više povrijeđenih i ranjenih; za antirežimsku akciju je iskorišćeno i obilježavanje Koroščevog 60. rođendana, pošto je on u to vrijeme bio u opoziciji. U Srbiji su se u pokrete na selu uključili i vođi Zemljoradničke stranke, posebno zemljoradničke ljevice (dr Miloš Tupanjanin, Voja Lazić, dr Dragoljub Jovanović i drugi) i organizovali više narodnih zborova, na kojima se iznenada pojavljivao osobito Tupanjanin, održao govor i u pratnji naoružanih seljaka nestajao (u Guči, 3. maja, a zatim u Užičkoj Požegi i po selima između Čačka, Valjeva i Aranđelovca, u Grockoj i na kraju na Ubu — ovog puta zajedno s V. Lazićem — gdje je došlo do krvavog sukoba u kome su ubijena 3 seljaka, a bilo ranjeno njih 50 i povrijeđeno nekoliko žandarma). Antirežimske demonstracije i nemiri u pojedinim mjestima Crne Gore počeli su još u zimu 1932, najprije iz solidarnosti sa studentskim akcijama u Beogradu, a zatim i kao revolt zbog teških ekonomsko-socijalnih prilika, koje su najsiromašnijem dijelu naroda bukvalno prijetile glađu. Pored niza incidenata, dva događaja su se pretvorila u izrazite manifestacije otvorenog suprotstavljanja naroda šestojanuarskom režimu: u Nikšiću i na Cetinju. Povod za sukob u Nikšiću bilo je hapšenje Jevta Pavića, prvaka Zemljoradničke stranke, i grupe komunista poslije jednog Pavićevog predavanja, na šta je narod odgovorio masovnim demonstracijama, u kojima je, prema procjenama, učestvovalo više hiljada lica, a bilo je povrijeđeno i više demonstranata i žandarma. Na Cetinju su demonstranti kamenicama omeli zbor ministra Kumanudija, a predstavnici vlade naišli su na otpor i u mnogim drugim mjestima. Značaj ovih nemira i akcija seljaštva u toku 1932. bio je u tome što se njima nije samo izražavalo nezadovoljstvo reakcionarnim režimom nego su se oni pokazali opasnim i za građansku opoziciju, koja se plašila dubljih društvenih potresa i preduzela i političku akciju da bi pokret seljaštva kanalisala u za nju dopustive okvire (time se, između ostalog, objašnjavaju i pojave punktacija i razne druge mjere). Frankovci su pokušali da iskoriste pokret seljaštva posebno time što su u septembru 1932. prebacivanjem iz Italije (preko Zadra) desetorice naoružanih ustaša u Liku otpočeli, zajedno s grupom domaćih ustaša, svoje akcije, od kojih je najveća bila napad na žandarmerijsku stanicu u Brušanima (na Velebitu, u noći između 6. i 7. septembra); dok su ustaše emigranti uspjeli da se prebace natrag u Italiju, većina ostalih učesnika ove akcije bila je uhapšena. (Više o ovim akcijama seljaštva vid. u studiji dr Todora Stojkova *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929—1935*, »Prosveta« Beograd, 1969, str. 164—167.)

295 *O petomajskim izborima i obaranju Jevtića* s vlasti vid. u nap. 29. i 47. — Sovjetski Savez je prišao ostvarenju I petogodišnjeg plana (u ekonomskoj 1928/ /29—1932/33. godini) na osnovu odluka XV kongresa KPSS (održanog u decembru 1927). Ovaj plan je ostvaren prije roka, za četiri godine. U tom istom periodu završena je i kolektivizacija poljoprivrede uz istovremenu likvidaciju kulaka kao kapitalističke klase na selu.

296 *VMRO (Vanče Mihajlova)* je jedan od ogranaka desnog krila ranije tajne organizacije makedonskog nacionalnooslobodilačkog pokreta. Vnatrešna makedonska revolucionaerna organizacija (VMRO) je osnovana 1893. u Solunu s ciljem »da ujedini sve nezadovoljne elemente u Makedoniji i Jedrenskoj oblasti bez razlike na narodnost, kako bi se putem revolucije izvojevala puna politička autonomija ovih oblasti«. U početku se ova organizacija širila po gradovima, ali je postepeno hvatala korijen i na selu masovno obuhvatajući seljaštvo. Poslije poraza Ilindenskog ustanka 1903. pocijepala se na dva krila; desnica se sve više odnarođivala, stavila se u službu bugarske buržoazije i dvora i reakcionarnih snaga uopšte po čijim je nalozima organizovala političke atentate na napredne ljude u Bugarskoj i razne terorističke akte, diverzije i ubistva u Vardarskoj Makedoniji; služila se ucjenama, šovinističkom propagandom i prevarama, a da bi makedonsko seljaštvo ubijedila da se tobože bori za njegove interese — organizaovala je napade na koloniste, ubistva predstavnika vlasti i slično, na što je velikosrpski hegemonistički režim odgovarao jačim pogromima i represivnim mjerama koje su povećavale stradanje makedonskog naroda. Vanča Mihailov je bio jedan od vođa te kontrarevolu-

cionarne VMRO — početkom dvadesetih i u toku tridesetih godina 20. vijeka. Ljevica u VMRO — nastavljajući njene napredne tradicije je 1924. formirala VMRO (objedinjenu), a svoje ogranke u Vardarskoj Makedoniji počela je da osniva u toku 1925. i 1926.

297 Pod »*velikom narodnom borbom protiv Konkordata*« podrazumijevaju se velike narodne demonstracije koje su najprije, u toku jula 1937, izvedene u Beogradu u vrijeme kad je *Stojadinović—Koroščeva* vlada iznijela Konkordat na ratifikaciju pred Narodnu skupštinu, a zatim akcije koje su u to isto vrijeme, a naročito u jesen te godine, organizovane u mnogim drugim mjestima u zemlji, posebno u Srbiji, kada je u nizu sukoba koji su izbili između naroda i organa vlasti bilo i žrtava.

298 *Pod političkim greškama vodstva KPJ* Tito podrazumijeva pojavu sektaštva i napuštanje linije VII kongresa KI, što je u toku 1936. bilo zaprijetilo odvajanjem Partije i revolucionarnog radničkog pokreta od seljaštva. U to isto vrijeme u vezi s Aprilskim plenumom CK KPJ 1936. izbile su i grupaške borbe u partijskom rukovodstvu (o tome vid. nap. 54).

299 Ima se na umu da je 26. avgusta 1939. potpisan sporazum Cvetković—— Maček, koji označava *novi period* u političkom razvitku Jugoslavije.

300 »*Seljačko kolo*« — organizacija SDS stvorena 1937. uglavnom za kulturno-prosvjetnu djelatnost u srpskim selima u Hrvatskoj, u vrijeme poleta revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta i u vrijeme kada je vodstvo ove stranke u većoj mjeri sarađivalo s naprednim pokretom pod rukovodstvom KPJ. U osnivanju i radu »Seljačkog kola« značajnu ulogu su imali komunisti.

301 *Kuluk* — vrsta prisilnog besplatnog rada; dugo se održao kao obaveza u izgradnji javnih objekata; u Kraljevini Jugoslaviji su svi za rad sposobni muškarci od 18—55 godina bili obavezni da kuluče na javnim objektima; ali je postojala i mogućnost otkupa plaćanjem odgovarajućih nadnica, čime su se koristili bogatiji ljudi.

302 *Beglučanin* — naziv za seljaka (kmeta) koji je obrađivao beglučku zemlju, tj. zemlju koja je bila vlasništvo begova (aga i spahija); beglučani su se razlikovali od kmetova (*čifčija* — vid. nap. 288) po tome što su zemlju koju su obrađivali uzimali u zakup, uglavnom na godinu dana. — *Poldžija* ili ipoldžija (napoličar) — naziv za seljaka koji obrađuje tuđu zemlju i vlasniku zemlje (koju obrađuje) predaje polovinu prinosa; ponekad obavlja i druge usluge (prevoz i sl.), a i sam dobija od vlasnika zemlje pravo na upotrebu zaprege, alata i sl.

303 Ima se u vidu *Uredba o likvidaciji selajčkih dugova* od 25. septembra 1936. kojom su se seljački dugovi u iznosu od 500 do 25 000 dinara smanjivali linearno za sve seljake za 50%, s tim što ostatak od 50% moraju da isplate u 12 godišnjih rata s 4 $^1/_2$% kamate duga bankama i ostalim kreditnim zavodima. Međutim, poverioci (banke itd.) ne gube ni onih 50%, jer im se daljih 25% daje u vidu obveznica s amortizacijama od 20 godina, a predviđeni su slučajevi u kojima im se može isplatiti i četvrta četvrtina, tako da kapitalisti ne gube ništa. Smanjeni su i dugovi privatnim licima takođe za 50%. S obzirom na to da je seljaštvo grcalo u dugovima, ovo je bila radikalna mjera, ali korist od toga je imao manji dio seljaštva, bogatiji seljaci, koji su se po pravilu zaduživali kod banaka. Osim toga, ovom uredbom nisu smanjivana zaduženja seljaka kod trgovaca i zanatlija za robu, a po istoj uredbi morale su se platiti i sve zaostale kamate.

304 Riječ je o *Uredbi* koja je donijeta 12. oktobra 1939 (vid. nap. 283).

305 Na drugoj sjednici II kongresa sovjeta 26. oktobra, odnosno 8. novembra 1917, koji je otvoren na dan pobjede oktobarske socijalističke revolucije, usvojen je Lenjinov *Dekret o zemlji*, kojim su objavljeni konfiskacija sve spahijske zemlje i njen prelazak u ruke naroda; izvršena je nacionalizacija cjelokupne zemlje, koja je proglašena opštenarodnom svojinom. Time je u ruke naroda prešlo više od 150

miliona hektara zemlje. Tada je seljaštvo oslobođeno i dugova, koji su samo kod Seljačke banke iznosili gotovo milijardu i po rubalja, ne računajući privatne dugove spahijama, zelenašima i kulacima, od kojih su seljaci takođe oslobođeni; po *Dekretu o zemlji* seljaštvo je bilo oslobođeno i uplate jednogodišnje arende, što je iznosilo novih 1700 miliona rubalja u zlatu.

306 Od 140 miliona stanovnika Rusije u doba Oktobra 65 miliona činili su neruski narodi sastavljeni od 50 nacionalnosti i nacionalnih grupa, koje su se nalazile na različitim stepenima ekonomskog, političkog i kulturnog razvitka. Drugi kongres sovjetâ je izjavio da sovjetska vlast »obezbjeđuje svim nacijama koje nastanjuju Rusiju potpuno pravo na samoopredjeljenje«, a nekoliko dana docnije, u Lenjinovoj *Deklaraciji prava naroda Rusije* izloženi su osnovni principi socijalističke revolucije u oblasti nacionalnog pitanja: ravnopravnost i suverenost naroda Rusije, pravo narodâ na slobodno samoopredjeljenje sve do otcjepljenja i obrazovanja samostalnih država; ukidanje svih nacionalnih i nacionalno-religioznih privilegija i slobodan razvitak nacionalnih manjina i etničkih grupa.

307 *Ćesimdžija* (zakupac) — naziv za seljaka koji je obrađivao zemlju pod zakup (»ćesim«).

308 O načinu sprovođenja agrarne reforme u tzv. južnim krajevima i o nepravdama koje su režim i njegovi eksponenti činili naročito prema albanskom i makedonskom stanovništvu vid. nap. 173. i 281.

309 Zbog sve očiglednijeg uticaja komunista u URS-ovim sindikatima, koji su se pretvorili u klasne borbene organizacije radničke klase s oko 150 000 članova, režim Cvetković—Maček se odlučio na njihovo raspuštanje; odluka o tome donijeta je već 24. decembra 1940, ali je njeno objavljivanje uslijedilo nedjelju dana docnije, noću 30/31. decembra.

310 Autor ovdje misli na masovna hapšenja i odvođenje u koncentracione logore velikog broja komunista pri kraju 1939. i u toku 1940, među kojima su bili mnogi istaknuti aktivisti sindikalnog pokreta; na *raspuštanje sindikalnih organizacija,* na primjer Mjesnog međustrukovnog sindikalnog odbora u Kragujevcu (17. oktobra 1939), zagrebačke podružnice Saveza živežarskih radnika Jugoslavije (17. marta 1940), podružnice SMRJ u Jesenicama (krajem jula 1940) itd., zatim *čitavih sindikalnih saveza* kao URS-a za Crnu Goru i Sandžak (22. januara 1940), Podsaveza građevinskih radnika u Sloveniji (25. septembra 1940), Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika i Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije (27. oktobra 1940) itd.

311 Nismo uspjeli da pouzdano utvrdimo kada su *socijaldemokratske vođe* zajedno s policijom zapečatile sindikalne prostorije u Mariboru. Moguće je da je to bilo nakon uspješno izvedene akcije radnih ljudi pod rukovodstvom KPJ u početku septembra 1940. protiv skupoće, rata (povodom godišnjice izbijanja drugog svjetskog rata), za savez sa SSSR-om i slično, kada su i u drugim mjestima Slovenije uspješno izvedene ove akcije, a represalije na sindikalne organizacije (upadanje policije u njihove prostorije, hapšenje glavnih aktivista) izrazito pojačane. Titov podatak se vjerovatno odnosi na podružnice Podsaveza građevinskih radnika, čije su prostorije u *Mariboru* i Ljubljani odmah bile zapečaćene nakon zabrane toga Podsaveza u Sloveniji (vid. nap. 310).

312 *Radnički povjerenici* birani su na osnovu Zakona o zaštiti radnika od 28. februara 1922. na početku svake godine i za vrijeme njihovog jednogodišnjeg mandata poslodavci nisu smjeli da ih otpuste ili progone.

313 Da bi mobilisao radničku klasu i napredne snage u zemlji protiv reakcionarnog Cvetković—Mačekovog režima, Tito je, pored proglasa CK KPJ, koji je napisao odmah na vijest o raspuštanju URSSJ, nekoliko dana kasnije, istim povodom napisao i ovaj *Komunike CK KPJ br. 5;* štampan je i rasturen u obliku letka po cijeloj zemlji. U Komunikeju br. 5, kojim je CK KPJ upozorio da je »krajnji čas organi-

ziranja široke borbe« kako bi se »spriječilo inače neminovno srljanje Jugoslavije u rat i nacionalno ropstvo«, objavljen je komentar u organu CK KPH »Srpu i čekiću«, dvobroj 1—2 za januar—februar 1941. Svoje autorstvo ovoga komunikeja Tito je potvrdio još 1946.

314 Zavođenjem šestojanuarske diktature 1929. URS-ovi sindikati, koji su u to vrijeme bili izrazito reformistički (za razliku od Nezavisnih sindikata kao klasno borbene organizacije) u osnovi nisu bili zabranjeni. Prema novim represivnim zakonima diktature, URSSJ je ostalo samo da se »prilagodi« novoj situaciji, što je njegovo reformističko vođstvo odmah i učinilo izjavom o privrženosti novom režimu.

315 Uporedo sa sve većim pritiskom fašističke Njemačke na Jugoslaviju da pristupi Trojnom paktu naglašavana je i povećana »opasnost od boljševizma«. Za taj pritisak koji se naročito pojačao od sredine 1940, kao poseban razlog, uzimana su i uspostavljanje diplomatskih odnosa između Jugoslavije i SSSR-a i snaženje »rusofilskih tendencija« kod jugoslovenskih naroda, kako se govorilo prilikom češćih susreta kneza Pavla i njemačkog poslanika u Jugoslaviji fon Herena. O boljševičkoj opasnosti govorilo se i prilikom kasnijih susreta (krajem 1940. i početkom 1941.) predsjednika jugoslovenske vlade Dragiše Cvetkovića i ministra spoljnih poslova Aleksandra Cincar-Markovića, kao i kneza Pavla s Hitlerom i Ribentropom.

316 Nije se moglo tačno utvrditi kada je dr Vlatko Maček dao ovu izjavu s obzirom na to da je on i odranije imao takvo shvatanje, pa je u tom duhu češće istupao. Takav stav o Sovjetskom Savezu bio mu je, na primjer, i jedan od argumenata kojim je branio politiku pristupanja Trojnom paktu. U vrijeme sjednice Krunskog savjeta 19. marta 1941. govorio je da je »Rusija prazna puška i da s te strane neće biti nikakve pomoći«. (Prema knjizi: Ferdo Čulinović, *Dvadeset sedmi mart*, Zagreb, 1965, str. 75.)

317 Neprekidno prateći rad partijske organizacije u Dalmaciji, za koju se posebno zainteresovao nakon učešća u radu njene pokrajinske konferencije (u početku avgusta 1940), kao i opasnosti koje su mogle nastati uslijed preuranjenosti pojedinih akcija, Tito je članak *Nekoliko napomena o Dalmaciji* napisao kako bi uticao na pravilno sprovođenje partijske linije; objavljen je u časopisu »Srp i čekić«, dvobroju 1—2 za januar—februar 1941.

318 O *pokrajinskoj konferenciji* KPH za Dalmaciju vid. nap. 75; *odluke Konferencije*, tj. njenu *Rezoluciju*, u čijoj je izradi učestvovao i Tito, vid. na str. 133—136. u 5. tomu.

319 U Dalmaciji, posebno u Splitu, u toku cijele 1940. bili su veoma zaoštreni odnosi između vlasti i radništva, što se, između ostalog izrazilo i u velikom broju hapšenja u toku te godine (oko 1000) i izvođenju na sudske procese (preko 600). Odnosi su se još više zaoštrili u toku izvođenja nekoliko generalnih štrajkova u septembru i oktobru iste godine (vid. nap. 188), kada su se među radnicima pojavile i tendencije individualnog terora. Takve tendencije najviše su došle do izražaja među lučkim radnicima u Splitu čiji je položaj posebno bio težak uslijed nezaposlenosti, a koji su, po ocjenama vlasti, »skoro svi bili ljevičari« (vid. A-VII, 1940, reg. br. 715-1, k-12).

320 *Radnički dom u Splitu* zatvoren je 2. septembra 1940. tj. sutradan nakon uspješno organizovanih masovnih demonstracija pod rukovodstvom KPJ protiv skupoće, rata, za oslnonac na SSSR itd.

321 Članak *Protiv proširenja rata na Balkanu — za slobodu i ravnopravnost makedonskog naroda* (naslov je dala Redakcija) sačuvan je u rukopisu (kucan mašinom na hartiji velikog formata, 2¼ stranice, s Titovim naknadnim ispravkama i dopunama napisanim mastilom). Članak je bez datuma, ali kako se u njemu govori da rat na Balkanu (napad Italije na Grčku 28. oktobra 1940) bijesni »već tri mjeseca«, nije bilo teško utvrditi datum pisanja. Do sada nije bio nigdje objavljivan,

ali na osnovu najnovijih istraživanja može se zaključiti da je namjena ovog Titovog teksta bila da posluži kao osnova odnosno nacrt jednog zajedničkog proglasa ili deklaracije koju je trebalo da objave KPJ i KP Bugarske (Bugarska radnička partija, kako se tada zvanično nazivala) povodom ratnih zapleta na Balkanu, a posebno u vezi s položajem makedonskog naroda. Vjerovatno je ovo tekst koji je, po Titovom nalogu, u toku februara 1941. nosio u Sofiju Savo Malešević kako bi se pripremila ta zajednička deklaracija. Ovo se zaključuje i po jednom sačuvanom nacrtu takve deklaracije koji je u to isto vrijeme sačinilo rukovodstvo BRP (čiji se faksimil objavljuje u okviru ilustracija u ovom tomu). (Vid. A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/13). Međutim, brzi razvoj događaja koji su uslijedili, kao i tadašnja gledišta u vezi s Makedonijom koja su preovladala i u KI uticali su na to da tada nije došlo do objavljivanja ove deklaracije.

322 *Versajskim ugovorom o miru* (vid. nap. 205) i ugovorima koji su iz njega proistekli — Senžermenskim, Trijanonskim, Nejskim, Sevrskim i Lozanskim, kojima je sankcionisano pregrupisavanje političkih snaga na Balkanu i jugoistoku Evrope uopšet nastalo poslije prvog svjetskog imperijalističkog rata — nacionalni sukobi i imperijalističke suprotnosti na Balkanu nisu otklonjeni. Ostale su suprotnosti između Bugarske i Jugoslavije oko Makedonije i oko teritorije oduzete od Bugarske poslije rata; između Jugoslavije, Grčke i Italije — oko Soluna; između Rumunije i Bugarske — oko Dobrudže; između Grčke, Bugarske i Turske — oko Trakije; između Jugoslavije i Italije — oko Slovenskog primorja, Istre, Rijeke, Zadra i Kvarnerskih ostrva i dr. Sve ovo, kao i niz novih spornih tačaka omogućili su i »velikim« državama da se miješaju u balkanske i podunavske poslove, utičući i na njihove međusobne suprotnosti.

323 *Mihajlovisti* — pristalice Vanče Mihailova, (vid. nap. 296). — *Srpski četnici* — organizacija »Četnici« (koja je nosila ime »Petra Mrkonjića«, budućeg kralja Kraljevine Srbije Petra I Karađorđevića), osnovana je 1902. u Beogradu; u njenom programu se predviđala borba za oslobođenje sunarodnika od turske vlasti u tzv. staroj Srbiji i Makedoniji. Članovi ove organizacije, svrstani u čete i odrede, pod komandama četovođa ili vojvoda, vršili su protivakcije prilikom upada bugarskih komita na srpsku teritoriju, u Makedoniju i Kosovo, pri čemu su se javljali i kao eksponenti vladajućih i militarističkih krugova u Kraljevini Srbiji. U periodu od 1918 do 1941. četnici postaju najreakcionarnija i šovinistički orijentisana velikosrpska organizacija, koja je učestvovala u gušenju radničkih revolucionarnih organizacija i akcija i nacionalnooslobodilačkih pokreta. U drugom svjetskom ratu četnici su postali glavna kontrarevolucionarna snaga u borbi protiv NOP-a i socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

324 Pod *trećim jurišem* na klasne sindikalne i kulturne organizacije radničke klase Tito ima na umu zabranu URSSJ izvršenu krajem 1940. Prvi juriš je bio u zabrani rada revolucionarnih sindikata prvih dana 1921 (Obznana), uporedo sa zabranom KPJ; drugi je izvršen zabranom Nezavisnih sindikata 6. januara 1929, u vrijeme zavođenja apsolutističke diktature kralja Aleksandra.

325 Vjerovatno se odnosi na zabranu rada pojedinih kulturnih radničkih organizacija, u kojima su pretežni uticaj imali komunisti, kao u društvu »Vzajemnost« u Lescu, »Enotnost« u Jesenicama, Društvu kmečkih fantov in deklet u Bohinju (krajem jula 1940.)

326 Vlada Kraljevine SHS je još krajem 1920. izvršila militarizaciju rudara i železničara zabranivši im učešće u štrajkovima. *Uredbom o minimalnim nadnicama, štrajkovima i arbitraži* donetoj u februaru 1937. vlada je propisala veoma komplikovan i dugotrajan proces pregovaranja između radnika i poslodavaca uz posredovanje organa vlasti, koji je morao da prethodi svakom štrajku (o tome vid. više u nap. 165). Ovu uredbu vlada je donijela pod izgovorom da želi da zaštiti radničke nadnice, a u suštini je ograničila pravo štrajka, a nekim kategorijama radnika ga potpuno uskratila, čime ih je dovela u bespomoćan položaj prema poslodavcima. Po njoj se svaki

štrajk koji nije prošao ovu proceduru, smatrao nelegalnim, a obustave rada su sada potpuno zabranjene u preduzećima opšteg značaja, prije svega u svim saobraćajnim preduzećima, plinarama, električnim centralama, vodovodu i sličnim koje vlada proglasi za značajna. Za prekršioce ove uredbe bile su predviđene novčane kazne, zatvor i raspuštanje sindikalnih organizacija.

Pomenutoj Uredbi o minimalnim nadnicama u Banovini Hrvatskoj je odgovarala *Uredba o rješavanju radnih sporova* od 6. maja 1940. Njome je postupak arbitraže još više produžen i komplikovan na štetu radnika; poslodavcima je dato pravo da izvrše lokaut (otpuštanje svih radnika) u vrijeme obaveznog pregovaranja prije štrajka, kao i u vrijeme štrajka, a štrajkačima je zabranjeno da postavljaju svoje straže i logore oko preduzeća u kojima obustavljaju rad, čime su sprečavali dovođenje štrajkbrehera. Banovinskom uredbom su, dalje, bili zabranjeni štrajkovi u svim preduzećima koja su se bavila proizvodnjom i snabdijevanjem stanovništva hranom. Pogoršane su i druge odredbe Uredbe o minimalnim nadnicama, tako da su njome štrajkovi skoro potpuno onemogućeni. Obe uredbe (a naročito ona u Banovini Hrvatskoj) bile su izrazito reakcionarne i antiradničke.

327 *Prostorije URS-ovih organizacija su zapečaćene u Splitu* 2. septembra 1940 (vid. nap. 320); u *Mostaru* su mjesne vlasti još u toku marta 1940. zahtijevale raspuštanje Radničkog doma i URS-a, jer su u njima vođe »istaknuti komunisti«, ali banska vlast tada se nije s ovim složila strahujući od pojačane reakcije radnika; odluku o tome donijela je 2. septembra 1940. poslije uspješno izvedenih akcija radnika protiv skupoće i rata. U *Vinkovcima* je vlast Banovine Hrvatske donijela odluku o tome godinu dana ranije (u novembru 1939). O zabrani rada *Podsavezu građevinara za Sloveniju* i dijelu *podružnica* vid. nap. 310.

328 O *radničkim komorama* vid. nap. 43. — *Državne berze rada* osnivane su na osnovu Zakona o zaštiti radnika (28. februar 1922) kao samostalne ustanove sa zadatkom da regulišu odnose između ponude i potražnje radne snage, da se staraju o upošljavanju radnika i pružaju pomoć nezaposlenima. Mjesne berze rada obrazovane su u privredno jače razvijenim mjestima, dok je za cijelu Jugoslaviju osnovana Središna berza rada kao pomoćni organ Ministarstva socijalne politike. O *okružnim uredima* vid. nap. 197.

329 *Pohit* — Povlašćena hrvatska izvozna trgovina — akcionarsko društvo osnovano 1940. u Banovini Hrvatskoj za posredovanje u izvozu agrarnih proizvoda. Pošto se trgovinski kapital koji je dominirao u ovom društvu koristio niskim cijenama seljačkih proizvoda i povlasticama u izvozu, ovo društvo je slično Pogodu i Prizadu služilo brzom bogaćenju veletrgovaca i drugih kapitalista.

330 *Zajednica van URS-a,* koju su formirali socijaldemokratski vođi zvala se Socijalistička zajednica radnog naroda. Formirana je 1937. i trebalo je da bude klica buduće Socijalističke partije Jugoslavije. Međutim, ona se nije afirmisala i nije imala uticaja među radništvom.

331 HRS je zabranjen odmah nakon proglašenja šestojanuarske diktature 1929, a obnovljen je 1935. Više o HRS-u i JUGORAS-u vid. u nap. 88. — Jevtićevi *nacionalni sindikati* pod nazivom Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati (JNRS) obrazovani su, uz punu podršku diktatorskog režima kralja Aleksandra, 19. oktobra 1930. na zemaljskoj konferenciji u Beogradu, kojoj su prisustvovali predstavnici nacionalističkih organizacija iz Slovenije — Narodne strokovne zveze, Hrvatske i Dalmacije — Radničkog saveza jugoslovenskih nacionalista, zatim iz Srbije i Vojvodine, odlučivši da pristupe federaciji. JNRS su bili na pozicijama unitarizma i nacionalizma. Okupljanje nacionalističkih organizacija počelo je 1928, kada je, na inicijativu Stojana Stankovića (nekadašnjeg komuniste i jednog od rukovodilaca revolucionarnih sindikata, koji je 1925. isključen iz KPJ), održan sastanak sindikalnih funkcionera, renegata iz sindikata različitih pravaca, osnovan Glavni savez klubova radničkog ujedinjenja i imenovana privremena uprava, sa Stankovićem na čelu.

332 Misli se na Nezavisne sindikate Jugoslavije koji su osnovani u jesen 1921, nakon zabrane Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije, tj. revolucio-

narnih sindikata pod rukovodstvom KPJ, koji su bili zabranjeni u vrijeme donošenja »Obznane«; zapravo zbog zatvaranja sindikalnih organizacija, zabrane izlaženja sindikalne štampe i konfiskacije njihove imovine, preko 2 500 sindikalnih organizacija, koje su okupljale oko 250 000 radnika, bilo je prisiljeno da obustavi rad.

333 Iako URS-ovi sindikati nisu bili zabranjeni u trenutku zavođenja šestojanuarske diktature 1929, njihov rad praktično je bio paralisan, a i broj članova bio je neznatan; tek ulazak komunista u URS-ove sindikate i njihovo angažovanje na oživljavanju i vođenju štrajkaških tarifnih pokreta od polovine 1932. URSSJ se postepeno pretvarao u klasno borbenu organizaciju radničke klase i doživio je nagli porast članstva.

334 U periodu od 1934. do 1936. u Jugoslaviji je bio veliki porast radničkih štrajkova i tarifnih akcija kojima je radnička klasa pružala otpor pokušajima buržoazije da terete velike ekonomske krize prebaci na leđa radnog naroda. U tom međuvremenu štrajkaške akcije su porasle od oko 75 u 1934. na oko 500 u toku 1936.

335 Misli se na sporazum Cvetković—Maček koji je sklopljen 26. avgusta 1939.

336 *Okružnica br. 1* napisana je vjerovatno u drugoj polovini januara 1941; dostavljena je partijskim organizacijama da bi im poslužila kao uputstvo za nastavljanjem sindikalne aktivnosti poslije zabrane URS-a. Tito je ovom okružnicom obnovio praksu koja je postojala u KPJ, ali je jedno vrijeme bila napuštena. Kao i komunikeji, okružnice su objavljivane povremeno povodom nekih važnijih događaja, ali dok su komunikeji bili sračunati na iznošenje i popularisanje gledišta i stavova Partije o dotičnom događaju u javnosti, okružnice su, kao interni dokumenti, prvenstveno bile upućivane partijskom članstvu kao pomoć u njihovom radu. Svoje autorstvo ovog rukopisa Tito je potvrdio u godinama neposredno poslije oslobođenja (1946—1948).

337 *Sindikalnu komisiju pri CK KPJ* tada su sačinjavali Sreten Žujović (rukovodilac) i Josip Kraš, Ivan Božičević i Marko Belinić — kao članovi.

338 *Proglas CK KPJ povodom vojne mobilizacije za koncentracione logore* Tito je napisao prvih dana februara 1941. kao odgovor KPJ na odvođenje komunista i ostalih antifašista u tzv. radne vojne jedinice (vid. nap. 195). Neposredan povod za pisanje ovoga proglasa bio je u tome što su vlasti u januaru 1941. donijele dopunska naređenja o novim radnim jedinicama i njihovoj popuni, pošto se spisak komunista koje je trebalo pozvati u njih proširio. Proglas je štampan u obliku okružnice i letka, i to u više mahova i već sredinom februara iste godine rasturan je u svim krajevima zemlje. Štampan je i na slovenačkom i makedonskom jeziku.

339 Usljed opasnosti da Jugoslavija bude uvučena u rat na strani jedne od zaraćenih strana, KPJ je nakon izbijanja drugog svjetskog rata pružila veliki otpor naročito putem demonstracija protiv rata i organizovanjem akcija protiv mobilizacije. Vlada je na ove akcije KPJ odgovorila otvaranjem koncentracionog logora u Bileći i Lepoglavi (vid. i nap. 124).

340 Koncentracioni logor u Bileći, pod pritiskom napredne javnosti u zemlji inspirisane akcijama KPJ, vlada je raspustila 25. novembra 1940. Koncentracioni logor u Lepoglavi, u koji su s teritorije Banovine Hrvatske slati komunisti za cijelo vrijeme od decembra 1939. pa do sloma Kraljevine Jugoslavije (aprila 1941), vlast je sa svim zatvorenim komunistima predala ustaškim vlastima, gdje su mnogi našli i smrt.

341 Proglas pod naslovom *Svoj poštenoj javnosti* Tito je napisao u prvoj polovini februara 1941, pošto je doznao za neizvjesnu sudbinu istaknutog italijanskog komuniste Rigoleta Martinija nakon njegovog hapšenja od strane zagrebačke policije. Rigoleto Martini bio je sekretar CK KP Italije koji je krajem decembra 1940. (tačnije 26. decembra 1940) stigao iz Francuske u Jugoslaviju na putu za svoju domovinu, gdje je trebalo da radi na povezivanju partijskih organizacija i organizovanju

borbe protiv fašizma. Martini je bio uhapšen 12. januara 1941. i ostao je u zatvoru sve do kapitulacije Jugoslavije, kada je predat ustašama i prebačen u logor u Kerestinec. Oslobodio ga je upadom u logor Rade Končar početkom juna 1941.

342 Tito ima u vidu široko rasprostranjenu praksu političkih ubistava u juslovenskim zatvorima (u »Glavnjači« — kako se nazivao zatvor Uprave grada Beograda, a po uzoru na njega i zagrebački zatvor) počev od ubistva Franje Vulča Stanka 1926, zatim Đ. Đakovića, N. Hećimovića, mnogih rukovodilaca SKOJ-a poslije zavođenja diktature, zatim ubistva u zagrebačkom zatvoru Huberta Vidakovića (1935), do slučaja ubistva dr Dragiše Mišovića početkom 1939.

343 *Žena i kćerka* Rigoleta Martinija u vrijeme njegovog hapšenja bile su u Parizu.

344 U *Okružnici br. 2* su izloženi stavovi CK KPJ o načinu organizovanja i metodima sindikalnog rada poslije zabrane URS-ovih sindikata od strane režima Cvetković—Maček krajem 1940. Okružnica je kolektivan rad; u njenoj izradi su, pored Tita, učestvovali E. Kardelj, A. Ranković i S. Žujović; šapirografisana je i rasturana po cijeloj zemlji.

345 Misli se na radničke povjerenike s liste HRS-a, JUGORAS-a i sličnih organizacija.

346 *Odbore radničkog jedinstva* Partija je počela da stvara već od sredine 1940, kao jedan od oblika otpora sve učestalijim napadima režima na radnički pokret, ometanju, pa i zabrani rada pojedinih sindikalnih organizacija. Najprije su stvoreni tzv. fabrički aktivi, ali se kasnije, naročito posije sugestija rukovodstva Kominterne, odustalo od njih, jer sam naziv »fabrički aktivi«, kako se to ističe u jednoj poruci KI, »stvara predstavu o elitnoj grupi u preduzeću«, te može da se pojavi kao smetnja prijeko potrebnom okupljanju svih radnika u preduzeću za odbranu sindikalnog rada i klasnih sindikalnih organizacija. Stoga se ubrzo prešlo na odbore radničkog jedinstva kao pogodan oblik za obuhvatanje i pokretanje u borbu svih radnika bez obzira na njihovu ideološko-političku ili organizacionu pripadnost, a i za mobilisanje i neorganizovanih radnika. U ovom smislu kritiku koncepcije o fabričkim aktivima, a za široke odbore radničkog jedinstva dao je i E. Kardelj u diskusiji povodom referata o sindikalnom radu na V konferenciji KPJ. O ulozi i načinu formiranja odbora radničkog jedinstva u preduzećima i o zadacima komunista u vezi s radom ovih odbora vid. više na str. 192—195. i 201—202.

347 S obzirom na sve veći uticaj komunista ne samo u URSSJ nego i u ostalim radničkim instutucijama, vlasti su, izlazeći u susret zahtjevima poslodavaca, već u toku 1939. nastojale da raznim manevrima (pomjeranjem datuma izbora, odbijanjem liste, poništavanjem rezultata izbora i sl.) utiču na izbor radničkih povjerenika; vlasti su se najčešće oglušavale o rokove izbora, koji su se po zakonu morali sprovoditi početkom svake godine, pa se to pogotovu očekivalo u 1941.

348 *Inspekcija rada* kao institucija »za neposredni nadzor nad izvršenjem zakona, uredaba, pravilnika i ministarskih naredaba, koje se odnose na socijalnu i životnu zaštitu radnika« osnovana je na osnovu Zakona o inspekciji rada od 30. decembra 1921. u Ministarstvu socijalne politike. Inspekcija rada se delila na Središnu inspekciju rada, na 8 oblasnih inspekcija i Specijalnu inspekciju rada. Imala je zadatak da vrši nadzor nad radnim vremenom, da kontroliše pravilno zapošljavanje radnika, periodične prekide rada, da ispituje uzroke sporova koji nastaju između poslodavaca i radnika itd.

349 Nije jednostavno utvrditi način na koji je pisana studija *Strategija i taktika oružanog ustanka.* Pronađena je tek krajem 1978. godine u vrijeme kada su ostali rukopisi koji ulaze u ovaj tom već bili autorizovani i pripremljeni za štampu. Najvjerovatnije je nastala u toku priprema za Titova predavanja na školi CK KPJ, koja je u toku februara i marta 1941. radila u Dubravi (vid. o tome i nap. 409), pa je jedan

od slušalaca, po svoj prilici Vuk Knežević, koji je znao i stenografiju, zabilježio jedan dio tih predavanja u školi, koja su kasnije redigovana i dobila ovaj oblik. Rukopis je bez datuma, ali na osnovu analize sadržine može se utvrditi da je pisan u toku februara, a najkasnije do početka marta 1941; ovo zaključujemo i na osnovu citata iz jednog članka iz lista »Красная звезда« (od 4. decembra 1940), koji je bio objavljen u februarskom broju časopisa »Trideset dana«, (koji je na inicijativu Partije u zajedničkoj redakciji u to vrijeme izlazio u Zagrebu). Original ove studije je kucan na mašini latinicom, na hartiji velikog formata i ima 35 stranica; na više mjesta u tekstu su unijete ispravke mastilom koje je svojeručno izvršio Tito. Osim nivoa i načina izlaganja i veoma dobrog poznavanja materije koja se u njemu razmatrala, naročito vojne problematike, na Titovo autorstvo ili eventualno koautorstvo ovog rada, upućuje i ta činjenica što se u studiji govori u ime Partije, posebno kada je riječ o strategijskoj orijentaciji i o načinu primjene izvjesnih načela marksizma o ustanku. Na Titovo autorstvo upućuju i neki posredni podaci. Neki su dati i prilikom njegovog razgovora s generalom armije Nikolom Ljubičićem i general-pukovnikom Džemilom Šarcem koji je vođen u toku 1974. Odgovarajući na pitanje kako je došao na ideju o partizanskom ratu i oblicima oružanih formacija u našoj revoluciji, Tito je rekao da je on o tome dosta razmišljao, a bilo mu je dobro poznato marksističko učenje o naoružanom narodu. Neke ideje je našao kod Klauzevica, koga je dublje studirao, a izučavao je i iskustva oslobodilačkih ratova i revolucija, kao iskustva iz prvog svjetskog rata, iz oktobarske revolucije, iz partizanskog ratovanja u Kini itd. U tom razgovoru pominjao je i španski partizanski rat protiv Napoleona. (Prema: Đemil Šarac, *Neke karakteristike Titove strategije*, »Tito—Partija—Revolucija«, Beograd 1979, str. 262—271.) Izvjesnu indikaciju o nastanku ove studije pruža i sličan slučaj s jednim predavanjem Krsta Popivode, koje je on takođe održao u pomenutoj školi — »O ćelijama«, tj. o ulozi i metodima rada osnovnih partijskih organizacija, ali za koje takođe nije znao da je stenografisano i sačuvano. Tek kad ga je dobio (bilo je pronađeno kad i ova studija, krajem 1978) i u rukopisu vidio ispravke koje je svojeručno unosio u tekst, doznao je da je to njegovo predavanje; ali ni njemu nije jasno kako je nastalo; vjerovatno na isti način.

350 *Blankisti*, predstavnici revolucionarnog socijalističkog pokreta, koji su svoju taktiku borbe zasnivali na shvatanjima Luja Ogista *Blankija* (1805—1881); prema njegovoj doktrini revolucionarna borba se prvenstveno svodi na političku akciju, a zavjerenički rad i oružani ustanak predstavljaju osnovne metode borbe za ostvarenje socijalizma. Blankizam kao politički pokret se oslanja na zavjereničku organizaciju i svjesnu manjinu, ne vidi značaj uloge radničke klase i narodnih masa u revolucionarnoj borbi; obilježje za uska, sektaška shvatanja i taktiku.

351 *Reveljski* (od Revelj, odnosno Reval, kako se ranije zvao Talin, glavni grad i luka Estonije) *ustanak* izbio je 1. decembra 1924. Pripremajući se za revoluciju i uspostavljanje sovjetske vlasti, KP Estonije je još u toku novembra te godine formirala oružane borbene grupe i odrede u koje su bili uključeni komunisti, članovi komunističke omladine i dijelom neorganizovani radnici, ukupno njih oko 1000. Bio je stvoren i Vojno-revolucionarni komitet, koji je razradio plan ustanka. Kada je 1. decembra počeo ustanak istupilo je oko 300 pripadnika oružanih grupa; ovladali su pojedinim tačkama u gradu, ali nisu uspjeli da zauzmu Ministarstvo vojske i pojedine vojne objekte i uprkos odvažnom otporu bili su brzo savladani. U toku 2—3 mjeseca bilo je strijeljano nekoliko stotina radnika, a više od 2000 bilo je uhapšeno.

352 Sjednica CK RSDRP(b), održana u Petrogradu (Lenjingradu) 23. oktobra 1917, na kojoj je donijeta *Rezolucija* navedena u ovoj studiji, bila je posvećena hitnoj pripremi oružanog ustanka; sjednici je predsjedavao Sverdlov, a tekst Rezolucije je predložio Lenjin; usvojena je s 10 glasova za i dva protiv (Zinovjev i Kamenjev). Na istom zasjedanju izabran je Politički biro CK za političko rukovođenje ustankom od sedam članova s Lenjinom na čelu.

[353] Među mnogim feudalnim daćama i teškim obavezama koje su izazivale nezadovoljstvo naroda, a time dovele i do francuske revolucije (1789—1794) bili su i *porezi na so*. U mnogim krajevima (gdje su važile tzv. krupne solarine) Francuske svaka porodica je morala kupovati »so! po loncu i po soljenici«. Solarina je najviše pogađala siromašne; omogućavala je živo krijumčarenje solju koje su progonili tzv. solari i finansi. Po ocjeni jednog od najboljih savremenih istoričara francuske revolucije Alberta Sobula »solarina je bila jednodušno omrznuta« (vid. njegovu knj. *Francuska revolucija*, »Naprijed«, Zagreb, 1964—1966, str. 69).

[354] *Iskre* o kojima se govori u studiji, odnosno podsticaji, neposredni povodi za drugu fazu revolucionarnih istupanja u Njemačkoj bili su raspuštanje predstavničkih *domova*, tj. zemaljskih (pokrajinskih) komora, što je učinila pruska vlada krajem aprila 1849., jer je u njima počela da jače djeluje ljevica; zatim regrutacija, tj. poziv na oružje *domobranstvu* (maja iste godine) kako bi ugušila ustanak u Drezdenu i u Rajnskoj pokrajini i, najzad, što su pruski kralj i kontrarevolucija uopšte odbile opštenjemački *ustav* koji je 28. marta 1849. donijela Frankfurtska skupština (proizašla iz prve faze revolucije u Njemačkoj u proljeće 1848). Pored ustanka u Drezdenu koji je izbio početkom maja 1849, ustanci su se pojavili još u Badenu, u Falačkoj i u mnogim mjestima u Rajnskoj pokrajini i jugozapadnoj Njemačkoj. Pred nadmoćnim snagama reakcije i usljed izdajstva buržoazije, kao i neorganizovanosti i neodlučnosti vodstva ustaničkih snaga, svi su ti ustanci bili poraženi u periodu od maja do jula 1849.

[355] Neposredni povod za *ustanak pariskog proletarijata* 18. marta 1871, koji je deset dana docnije doveo do proglašenja Pariske komune, bio je pokušaj Tjerove reakcionarne vlade da razoruža proletarijat Pariza i oduzme mu topove koje je on bio zadržao nakon kapitulacije zvanične Francuske u francusko-pruskom ratu (1870—1871).

[356] *Na dan 9. (22.) januara 1905.*, poznat i kao »krvava nedjelja«, pred Zimskim dvorcem u Petrogradu sakupilo se više od sto pedeset hiljada radnika koji su došli u mirnoj povorci da bi caru uručili peticiju u kojoj su izložili svoje zahtjeve; pripremila ih je i predvodila organizacija »Skupština ruskih fabričko-zavodskih radnika Sankt-Peterburga«, koju je organizovao pop Gapon. Carska vlada je odgovorila pucnjima vojske u nenaoružane radnike kada je ubijeno više od hiljadu, a ranjeno nekoliko hiljada. To krvoproliće je ujedno bilo i preokret u saznanjima proletarijata i drugih radnih ljudi o prirodi carskog režima, i signal za cio talas štrajkova koji su u to vrijeme izbijali u mnogim krajevima Rusije, a time i stvarni početak prve ruske revolucije (1905—1907).

[357] *Sječa knezova* i ostalih viđenijih ljudi koju su organizovale beogradske dahije krajem januara 1804, kada je u toku tri nedjelje pogubljeno oko 150 ljudi, podstakla je preživjele knezove i ostale viđenije ljude, među kojima se isticao Karađorđe, da ubrzaju pripreme za ustanak i oslobodilačku borbu srpskog naroda protiv turskog feudalnog sistema i svirepe dahijske vlasti, koja se i razvila u prvom srpskom ustanku (1804—1813).

[358] *Julski ustanak bečkog proletarijata 1927.* bio je rezultat oštrih klasnih sudara — mnogobrojnih štrajkova i demonstracija u Republici Austriji koji su doveli do ustanka i uličnih borbi od 15 do 17. jula. Ovom ustanku su prethodile masovne radničke demonstracije u Šatendorfu (30. januara iste godine) kada su fašisti ubili nekoliko demonstranata, što je dovelo do generalnog štrajka na dan sahrane žrtava fašizma (2. februara), pobjeda radnika i drugih naprednih snaga na municipalnim izborima (aprila) i zatim masovna antifašistička istupanja i ulične borbe u Beču i politički generalni štrajk u cijeloj Austriji u vrijeme ustanka (sredinom jula). Mada su te akcije nosile stihijski karakter, one su pokazale revolucionarno raspoloženje i snagu radničkog pokreta, a ujedno su bile signal za prikupljanje fašističkih snaga, kao i jasnije opredjeljenje desnih snaga u socijaldemokratiji (koja je imala dominantni uticaj u radničkom pokretu) na stranu reakcije.

[359] *Ustanak u Beču* izbio je 12—15. februara 1934, prethodio mu je ustanak u Lincu (dan ranije), a borbe su vođene i u mnogim drugim mjestima Austrije. U težnji da slomi radnički pokret i njegove organizacije, a naročito njegove oružane odrede (tzv. Schutzbund — Šucbund), koji su pod vođstvom austrijske Socijaldemokratske partije postojali već više od deset godina i u to vrijeme brojali preko 80 000 boraca, i da prokrči put fašizmu u Austriji, Dolfusov režim se bio naročito ustremio na razbijanje tih oružanih radničkih formacija. U tu svrhu je režim i počeo s različitim provokacijama i zabranama još od proljeća 1933, što je bilo uvod za obračun s radničkim pokretom (zabrana slobode štampe, raspuštanje parlamenta i uvođenje »autoritarnog sistema« upravljanja, raspuštanje odreda Šucbunda, koji su od 1. aprila 1933. djelovali ilegalno, zabrana Komunističke partije itd.). Sve je to i dovelo do februarskog ustanka 1934.

[360] Misli se na *Šangajski ustanak* u toku oktobra 1926. Izveli su ga radnički sindikati Šangaja koji su poslije tzv. pokreta od »30. maja« 1925. bili znatno ojačani i vodili su niz uspješnih ekonomsko-političkih borbi. Taj pokušaj ustanka se završio porazom; ali kako toga puta nisu usljedile velike represalije, nekoliko mjeseci kasnije došlo je do novog ustanka, ovoga puta su istupile mnogo veće snage, prvog dana oko 150.000 (19.februara 1927), a četvrtog (22. februara) bilo ih je već preko 360.000. Tada je stvoren i Privremeni revolucionarni komitet Šangaja. Ali i taj pokušaj ustanka je pretrpeo poraz, prvenstveno stoga što nije bio podržan spolja od narodnih armija Kuomintanga. Uspio je tek treći pokušaj ustanka (22. marta iste godine), u kome je učestvovalo preko 800.000 radnika. Ovim ustankom su rukovodili Ču En Laj i grupa istaknutih sindikalnih funkcionera.

[361] S obzirom na razvoj situacije, a naročito na to što se reakcija pripremala za obračun s revolucionarnim radničkim organizacijama, sukob se latentno osjećao (vid. nap. 259). Međutim, zbog oklevanja rukovodstva SDPA, koje se striktno orijentisalo na odbrambene bitke — »čekati da neprijatelj napadne«, kad su već počele borbe u Lincu (11. februara 1934), rukovodstvo te partije u Beču ni tada nije dalo nalog odredima Šucbunda da stupe u akciju, iako ih je tada spremnih za borbu bilo oko 20 000. Usljed toga policija i odredi »Heimwehr-a« su uspjeli da pohapse mnoga niža rukovodstva, obezglavivši i ostavivši na taj način mnoge odrede Šucbunda bez svojih starješina, što je tom ustanku u još većoj mjeri dalo karakter stihijnosti i neorganizovanosti. Stoga je, uprkos herojskom otporu, taj ustanak u toku dva do tri dana borbi bio poražen.

[362] *Decembarski ustanak u Moskvi* (od 9. do 18. decembra 1905) predstavlja najviši stupanj borbi u ruskoj revoluciji od 1905. do 1907. Do ustanka je došlo zbog razvoja cjelokupne situacije u Rusiji počev od 9. januara (vid. nap. 356) i svjesne orijentacije Boljševičke partije i intenzivnih priprema koje je ona vršila u cilju razvijanja revolucije. Ustanku su prethodili stvaranje revolucionarnih organizacija, štrajkaške borbe, stvaranje vojnih odreda, prikupljanje oružja i obuka u rukovanju, izrada plana ustanka, pripremanje barikada itd. Kada je uvidjelo nadmoćnost vojnih i policijskih snaga carizma (kome su u pomoć pritekli i mnogi kozački odredi), i da bi sačuvalo revolucionarne snage za naredne borbe, rukovodstvo ustanka je isto tako odlučilo da se organizovano povuče iz borbe, obustavljajući je 19. decembra.

[363] Autor ima u vidu da su u prvoj ruskoj revoluciji (1905—1907), koja je bila po svojoj socijalnoj sadržini »buržoasko-demokratska, ali po sredstvima borbe proleterska« (Lenjin), u kojoj su upravo radnički štrajkovi i njihovo pretvaranje od ekonomskih u političke, »to specifično proletersko sredstvo borbe«, pokrenuli u revoluciju kolosalne narodne snage i, po rečima Lenjina, dotadašnju zaostalu i dremajuću Rusiju pretvorili »u Rusiju revolucionarnog proletarijata i revolucionarnog naroda«. U toj revoluciji su se, naime, na jednoj strani pokazali značaj i potreba kombinacije i pretvaranja štrajkova u oružane ustanke, a štrajkovi i borbe proletarijata su podstakle na akciju milionsko seljaštvo, čija je borba naišla na odjek u vojsci i dovela do vojničkih ustanaka. Na drugoj strani, zbog toga što su izostale jednovremene i koordinirane akcije revolucionarnih snaga, ta revolucija je pretrpila poraz.

364 Poslije kontrarevolucionarnog udara koji je izvršio Čan Kaj Šek, napuštajući politiku saradnje s KP Kine, najprije pučem u Šangaju (12. aprila 1927), a zatim obračunavanjem s komunistima i drugim pripadnicima revolucionarnog pokreta i zavođenjem svirepog terora nad njima, KP Kine se od politike jedinstvenog fronta s Koumintangom orijentisala na dizanje ustanka u pojedinim gradovima i provincijama. Tako je došlo i do *Kantonskog ustanka* (11. do 13. decembra 1927); u ustanku je, prema izvjesnim podacima, učestvovalo oko 20 000 boraca koji su uspjeli da zauzmu gotovo cio grad; proglasili su Kantonsku komunu i uspostavili sovjetsku vlast. Međutim, kako nije bilo prethodnih priprema a ni koordiniranih akcija s drugim gradovima i ustanicima (ustanak je, na primer, izbio u Nančingu 1. avgusta, a tzv. ustanak »Jesenje žetve«, kojim je rukovodio Mao Ce Tung, početkom septembra i dr.), ustanici su bili izolovani i poslije tri dana podlegli su nadmoćnim snagama kontrarevolucije.

365 Predgrađa Beča, koja se navode u tekstu, bila su radnički centri u kojima su se vodile najjače borbe u vrijeme bečkog ustanka 1934. U tom pogledu naročito su se isticali radnici *Floridsdorfa* (XXI rejona Beča) u kome je bilo oko 2500 naoružanih boraca i koji su uspjeli u početku da zauzmu gotovo cio rejon, osim policijske stanice i još nekoliko važnijih punktova; zatim *Otakringa* (XVI rejona), a otpor je pružen i u drugim radničkim četvrtima.

366 Autor ima na umu činjenicu da je ustanički narod Pariza, nakon uspješnog otpora trupama Tjerove vlade, koja je pokušala da ih razoruža (18. marta 1871. — vid. nap. 357) i kada je Tjerova vlada sa svojim pristalicama u panici napustila Pariz i pobjegla u Versaj, propustio da preduzme *ofanzivu na Versaj*. Brza i odlučna akcija što su predlagali pojedini dalekovidniji i smjeliji komandanti bataljona Centralnom komitetu Nacionalne garde (koji je i rukovodio ovim ustankom), imala je i po Marksovoj ocjeni sve izglede na uspjeh, s obzirom na to da u prvo vrijeme, poslije svoga paničnog bjekstva u Versaj, Tjerova vlada nije imala ni toliko svojih vojnih snaga koje su bile potrebne za potpuniju organizaciju straža.

367 *Crvena garda* bio je naziv za osnovne forme organizacije oružanih snaga proletarijata u oktobarskoj socijalističkoj revoluciji u Rusiji; nastala je od borbenih radničkih odreda i fabričke milicije, koji su se javili već u decembarskom ustanku u toku prve ruske revolucije (1905—1907), a proširili su se u vrijeme februarske revolucije 1917. Svoj naziv i organizaciju dobili su u proljeće te godine na inicijativu Lenjina i Boljševičke partije, najprije u Petrogradu i Moskvi, a zatim (u toku ljeta) i po svim većim industrijskim gradovima Rusije. Formirala se na načelu dobrovoljnosti kao opštedruštvena organizacija, na teritorijalno-proizvodnom principu, ali s otvoreno klasnim karakterom; njeni članovi su mogli biti radnici, članovi radničkih partija i sindikata i oni koje te organizacije preporuče. Nakon stvaranja Crvene armije, kao regularne snage revolucije 1918, Crvena garda se u potpunosti uključila u nju. Po uzoru na Crvenu gardu u Rusiji stvarana je Crvena garda i u Kantonu i u drugim mjestima u toku kineske revolucije.

368 Riječ je o »narodnim antifašističkim milicijama« (koje su negdje bile nazivane i radničke ili seljačke antifašističke milicije). Nosile su zastave svojih političkih odnosno sindikalnih organizacija i sprovodile njihovu politiku. Svoju miliciju imali su Nacionalna konfederacija rada (Confederacion Nacional del Trabajo, anarhosindikalistički sindikati, osnovani 1910) i Generalna unija radnika (Union General de Trabajores, socijalistički sindikati, osnovani 1881, u koji su se kasnije, uoči građanskog rata, uključili i komunisti). Te narodne milicije nisu bile dovoljno opremljene ni osposobljene za vođenje većih i složenijih vojnih operacija, mada su u početku, u uličnim borbama, bile veoma efikasne u ugušivanju militarističke pobune u gradovima. Da bi se izvršila njihova reorganizacija i uspostavila jedinstvena komanda, vlada Narodnog fronta, na čelu sa socijalistom Largom Kabaljerom, donijela je 10. oktobra 1936. dekret o stvaranju regularne narodne republikanske vojske i o militarizaciji narodnih antifašističkih milicija. Poslije toga donijet je i dekret o obrazovanju

Generalnog ratnog komesarijata i uvođenje institucije komesara u vojsci (14. oktobra). Tako je postepeno, mada i uz otpore, antifašistička narodna milicija pretvorena u regularnu vojsku s jedinstvenom komandom.

369 U mnogim gradovima Španije u to vrijeme zabilježeni su slični događaji. Tako su vojnici na ostrvu Menorki spriječili pobunjeničke oficire da uzmu vlast. Posebno je bio snažan otpor mornara, koji su uglavnom potpuno ugušili militarističku pobunu u mornarici. Već 19. jula 1936. uveče gotovo cjelokupna španska mornarica bila je u rukama mornara i podoficira.

370 Riječ je o događajima koji su se odigrali u Kerestincu aprila 1936. Tada je grupa režimskih nacionalističkih elemenata, pripadnika omladinske organizacije JRZ, došla u Kerestinec na konsultovanje s banom Mihalovićem, koji je bio počasni predsjednik JRZ za Savsku banovinu. Uz put su vrijeđali seljake koji su radili na njivama i izazvali njihovo ogorčenje; među seljacima nastala je uzbuna i oni su se u velikom broju, iz više sela, u roku od nekoliko časova okupili i uputili ka Mihalovićevom dvorcu, gdje su se ovi izgrednici bili zabarikadirali, i otvorila se borba. Ban Mihalović je pokušao apelima da umiri ogorčene seljake, ali u tome nije uspio; seljaci su prodrli u dvorac, pronašli izgrednike i sve ih masakrirali; u borbi je upotrebljeno oružje s obe strane. Ovi događaji u Kerestincu odjeknuli su u cijeloj zemlji i bili svjedočanstvo o zaoštrenim i nestabilnim političkim prilikama u zemlji.

371 U toku revolucionarnih zbivanja 1848. i 1849, poslije pobjede revolucije u Parizu (24. februara 1848), i proglašenja Francuske Republike, narod je postao *gospodar situacije*. Isto se desilo i u Beču svrgavanjem s vlasti Meterniha (13. marta iste godine) i pobjedom ustanka u Berlinu (18. marta). »Za bečku revoluciju može se reći da je bila djelo skoro jednodušnog stanovništva« (Engels F, *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj*, K. Marks, F. Engels, »Dela«, Yugoslaviapublic, Beograd 1975, tom 11, str, 29). Dok je u Beču brzi početni uspjeh revolucije obezbjeđivala saradnja osnovnih snaga buržoazije, sitnog građanstva, zanatlija i radničke klase, u Berlinu je uspjeh postignut, prije svega, zahvaljujući odlučnoj borbi radnika i zanatlija, koji su poslije višednevnih demonstracija i javnog istupanja na zborovima, u dvodnevnim oružanim borbama porazili kraljevu vojsku i prisilili ga da ostatke svoje vojske izvede iz grada. O ustanku u *Drezdenu* i *Badenu* vid. nap. 354.

372 U toku prve ruske revolucije (1905—1907) proletarijat i ostale ustaničke snage nisu uspjeli da u dovoljnoj mjeri obezbjede prelaz vojske na stranu naroda. Osim ustanka na oklopnjači »Potjomkin« (juna 1905) i neutralizacije vojske u vrijeme velikog štrajkaškog vala u oktobru iste godine, zatim ustanka vojnika i mornara u Kronštatu i Vladivostoku (krajem oktobra), u Kijevu i osobito na crnomorskoj floti u Sevastopolju (novembra) i nekim drugim mjestima krajem te i u toku naredne, 1906, vojska je u svojoj većini ostala vjerna caru i doprinjela je gušenju seljačkih ustanaka, naročito zbog toga što ti ustanci seljaštva nisu bili povezani i jednovremeni.

373 *Februarska*, odnosno martovska *revolucija u Rusiji 1917.* pobjedila je u roku od nedjelju dana (23—28. februara, po starom, tj. 8—14. marta po novom kalendaru) prerastajući od generalnog štrajka u oružani ustanak i pridobijajući na svoju stranu vojsku. Već trećeg dana ustanka cijeli pukovi carske vojske uključivši i kozačke jedinice odbijali su da pucaju u narod, a zatim su se bratimili s njim i prelazili na stranu revolucije.

374 U već pominjanom radničkom predgrađu Beča Floridsdorfu samo 14. februara 1934. protiv šucbundovaca nastupilo je oko 2000 vojnika, jurišna četa policije i odredi hajmvera, sa 16 topova i bornih kola; u Karlmarks-hofu u Deblingu (XIX rejon) 356 šucbundovaca pružalo je otpor sve do 15. februara dvama bataljonima pješadije, koje su takođe podržavali odredi policije i hajmvera s tri baterije topova, dok se nisu izvukli podzemnim kanalima. — *Heimwehr* — Udruženje austrijskih nacionalista, koje su potkraj 1919. osnovali hrišćanski socijalisti s ciljem da odbrane postojeći društveni poredak. Pripadnici Udruženja Heimwehr-a stvorili su u jesen 1931. oružane trupe koje su februara 1934. učestvovale u gušenju ustanka bečkog proletarijata. Jula iste godine oduprli su se austrijskim nacionalsocijalistima

koji su pokušali da izvrše državni udar ubivši pri tom 25. jula kancelara Dolfusa. Istovremeno su se postepeno aktivirali u odbrani nezavisnosti Austrije od Hitlerovih aspiracija; kao formacija postojali su do »anšlusa« Austrije, tj. do marta 1938.

375 *Komunistička partija Austrije* osnovana je 2. novembra 1918, kada je imala samo 50 članova; ali u vrijeme revolucionarnog poleta u toku 1919. brzo je povećala svoje članstvo na 20 000. Poslije poraza revolucija u Mađarskoj i Bavarskoj (1919) opet je počeo da slabi njen uticaj. Zbog ultralijevog radikalizma, koji se ispoljavao u sektaškom odnosu prema socijaldemokratiji i u bojkotovanju parlamentarnih izbora, nije stekla širi uticaj u radničkom pokretu i u narodu uopšte; takođe su je slabile frakcijske borbe koje su trajale do 1927. U periodu od 1927. pa do 1933, dok nije bila zabranjena, usmjeravala je svoju borbu protiv rastućih fašističkih tendencija u zemlji. Najveći uticaj u periodu do anšlusa imala je od 1934. do 1938. kada je i dio radikalnijeg članstva iz SDPA prešao u njene redove. — *Socijaldemokratska partija Austrije* (SDPA) osnovana je na Kongresu u Hajnfeldu (31. decembra 1888 — 1. januara 1889). Bila je federacija nacionalnih socijaldemokratskih partija sa zajedničkim vođstvom, kongresima i jedinstvenom grupom u parlamentu. Opredijelila se za specifične oblike borbe i na relativno miran način uspjela je da obezbijedi radničkom pokretu znatne ekonomske i političke uspjehe (otuda ona i zanemaruje rad u vojsci). Zbog pogrešnih gledišta o nacionalnom pitanju, u momentu zaoštrenijih nacionalnih sukoba, koji su bili karakteristični za Austro-Ugarsku, dolazilo je do krize u njenim redovima, a uoči prvog svjetskog rata ta se partija raspala. Poslije prvog svjetskog rata njeno vođstvo je spriječilo da se tadašnje revolucionarno vrijenje u Austriji pretvori u pobjedonosnu socijalističku revoluciju. Od 1918. do 1920, zajedno s građanskim strankama bila je na vlasti, a poslije je prešla u opoziciju, zadržavši vlast u Beču. Zbog njenog fetišiziranja parlamentarnih oblika borbe, iako je imala snažan uticaj u radničkoj klasi, naročito u sindikatima i u poluvojničkoj organizaciji Šucbundu, njeno vođstvo je dozvolilo da postepeno pređe u defanzivu pred sve jačim snagama fašizma.

376 Autor ima u vidu borbu mlade sovjetske vlasti protiv prvog pokušaja intervencije kontrarevolucionarnih snaga, koja je počela bukvalno već prvog dana poslije pobjede (8—13. novembra 1917). Organizovali su je Kerenski (svrgnuti predsjednik Privremene vlade) i general Krasnov (u rukopisu studije pogrešno je navedeno ime Krilenka umesto Krasnova), komandant korpusa; pored kozačkih jedinica imali su i jedinice artiljerije, bornih kola i dio mornara u Gatčinu. U odbrani Petrograda, koju je organizovao Vojno-revolucionarni komitet, neposredno je učestvovao Lenjin; on je razradio kompletan plan kako oružane odbrane tako i program agitacione djelatnosti u kontrarevolucionarnim jedinicama sve do ofanzive na razbijanje neprijatelja. Na dan 12. novembra vođene su odlučujuće borbe; Krasnovljevi odredi su napustili Carsko Selo, a sutradan je u panici pobjegao i Kerenski.

377 Proglas u ime CK KPJ pod naslovom *Protiv kapitulacije — za pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom* napisao je Tito u prvoj polovini marta 1941. kao odgovor KPJ na sve očevidnijiu kapitulantsku i izdajničku politiku vladajućih vrhova jugoslovenskog društva pred sve većim pritiskom osovinskih sila. Štampan je ćirilicom i latinicom u više od 2000 primjeraka i u obliku letka, počev od sredine marta iste godine, rasturan je po cijeloj zemlji; štampan je i na slovenačkom jeziku.

378 Njemačke trupe zvanično su ušle u Bugarsku 1. marta 1941, odmah poslije potpisivanja pakta o priključenju Bugarske Trojnom paktu. Međutim, stvarni ulazak njemačkih trupa u Bugarsku počeo je znatno ranije, još od 1940. pod maskom stručnjaka, turista i na razne druge načine. Veći dolazak pripadnika njemačke vojske u Bugarsku bio je privremeno obustavljen poslije izjave sovjetske vlade povodom pristupanja Mađarske Trojnom paktu i dolaska pomoćnika narodnog komesara sovjetske vlade za spoljne poslove Saboljeva u Sofiju 25. novembra 1940.

379 Misli se na pristupanje Bugarske Trojnom paktu, što je ona zvanično učinila 1. marta 1941, i na ulazak njemačkih trupa u njenu teritoriju.

[380] S obzirom na to da zapisnici sjednica koje su u to vrijeme držane u Ministarstvu inostranih poslova, u vladi i nekim drugim tijelima, nisu sačuvani i nije se moglo tačno utvrditi na kakvom je sastanku Aleksandar Cincar-Marković i kada je izložio ova svoja gledišta. Međutim, analizom sadržine može se zaključiti da je to bilo u početku marta 1941, najvjerovatnije u vezi s održavanjem sjednice Krunskog savjeta od 6. marta iste godine, kada su,između ostalog, razmatrane i posljedice ulaska njemačkih trupa u Bugarsku nakon njenog pristupanja Trojnom paku (1. marta) i o položaju Jugoslavije u toj situaciji. Kako su se već tada pojedini ministri u vladi Cvetković—Maček počeli suprotstavljati njenoj kapitulantskoj i dvoličnoj politici (dr Srđan Budisavljević i dr Branko Čubrilović), koji su malo kasnije zbog toga dali i ostavku na svoje položaje u vladi, preko njih su, po svoj prilici, ovi stavovi došli do Tita, pa ih je on i unio u ovaj proglas CK KPJ.

[381] *Ibid.*

[382] Pod »*nečuvenom izdajom nad narodima Jugoslavije*« Tito podrazumijeva odluku kneza Pavla i vlade Cvetković—Maček o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu i njegovo potpisivanje koje su predsjednik jugoslovenske vlade D. Cvetković i ministar spoljnih poslova A. Cincar-Marković izvršili u Beču 25. marta 1941. Pored pristupanja Jugoslavije »Paktu između Njemačke, Italije i Japana, koji je potpisan u Berlinu 27. septembra 1940«, kojim se »priznaje i respektuje vodstvo Njemačke i Italije u stvaranju novog poretka u Evropi«, i čiji je doslovni tekst »priključen (. . .) ovom protokolu kao prilog« tada su između predsjednika jugoslovenske vlade, s jedne strane, i ministara spoljnih poslova vlada Njemačke i Italije, s druge strane, razmijenjene note u kojima se potvrđuje da će se »prilikom novog utvrđivanja granica na Balkanu« uzeti u obzir »interesi Jugoslavije za teritorijalnom vezom s Egejskim morem, proširenje njezinog suvereniteta na grad i luku Solun«, zatim da će se »uvijek poštovati suverenitet i teritorijalni integritet Jugoslavije«, da sile Osovine neće tražiti »prolaz ili prevoz četa preko jugoslovenske državne teritorije«,kao i to da se s njihove strane neće »postavljati *nikakav zahtjev za vojnu pomoć*« (podvučeno u noti). Sva ova obećanja bila su, međutim, samo ustupak sila potpisnica dubokom uznemirenju jugoslovenske javnosti i otporu koji je postojao kod naroda Jugoslavije politici saradnje s fašističkim silama; naime, sile osovine bi u pogodnom trenutku narušile, kao što su činile i sa svim drugim međunarodnim ugovorima i obavezama, utoliko prije što su neki od ovih naknadnih dogovora ostali »u strogoj tajnosti«. Još uoči odlaska delegacije jugoslovenske vlade u Beč, od 24. marta 1941. u mnogim mjestima u zemlji su izbile antifašističke i antivladine demonstracije da bi se narednih dana proširile gotovo po cijeloj zemlji. Zbog nereda i demonstracija, koje je i vlada očekivala, 26. marta vlasti su donijele odluku o zabrani nastave u mnogim srednjim školama i na univerzitetima i bilo je zavedeno stanje pripravnosti u mnogim mjestima. Ali to nije moglo da zaustavi talas antivladinih demonstracija u zemlji, koje su kulminirale 27. marta. Osim komunista, koji su bili njeni glavni inspiratori i organizatori u akciju protiv kapitulantske politike jugoslovenskog režima pokrenule su se i neke druge patriotske snage (dio sokolskih organizacija, izvjesni krugovi u vojsci, ljevica u pojedinim građanskim partijama), kao i dio prozapadno orijentisanih krugova. Sve je ovo omogućilo grupi oficira s generalom Dušanom Simovićem na čelu da u toku noći između 26. i 27. marta izvedu uspješno organizovan vojni puč, zbace s vlasti princa Pavla i vladu Cvetković—Maček i da, proglašavanjem za punoljetnog prestolonasljednika Petra II i za kralja Jugoslavije, u njegovo ime formiraju novu vladu s generalom Simovićem na čelu. Na vijest o zbivanjima od 27. marta posebno u Beogradu, o čemu su ga već sutradan (28. marta) obavijestili predstavnici partijskog rukovodstva iz Srbije, Tito je istog dana krenuo iz Zagreba u Beograd. Pošto se detaljnije upoznao s političkom situacijom u zemlji, a posebno sa stanjem partijske organizacije, o čemu je 29. marta održano i savjetovanje rukovodećeg aktiva KPJ iz Srbije, uz učešće članova Politbiroa CK KPJ koji su se tada nalazili u Beogradu, Tito je napisao ovaj proglas *Narodima Jugoslavije*, u kome je izložio gledišta KPJ o najnovijim zbivanjima u zemlji. Proglas je istog dana, 30. marta, objavljen u više hiljada primjeraka i razaslat u sva mjesta u zemlji.

383 Došavši na vlast u nepovoljnim okolnostima, a ograničena i svojim sastavom, jer je u njoj bilo kako predstavnika ranijih reakcionarnih režima tako i ljudi profašističke orijentacije, Simovićeva vlada se i u onom kratkom vremenu koje joj je stajalo na raspolaganju pred invaziju pokazala kolebljiva u vođenju spoljne politike. Ona se ipak obratila sovjetskoj vladi sa zahtjevom za stvaranjem pakta o uzajamnoj pomoći, što je bio već duže vrijeme uporan zahtjev KPJ i antifašistički raspoloženih radnih ljudi Jugoslavije. Sovjetska vlada je prihvatila ovu inicijativu ocijenivši da bi to ohrabrilo Jugoslaviju u otporu daljem prodoru sila Osovine na Balkan, što je ujedno značilo i odgađanje sukoba fašističkih sila sa SSSR-om; ali je umjesto pakta o uzajamnoj pomoći koji bi značio i njeno direktno angažovanje u ratu koji je bio na pomolu, sovjetska vlada predložila pakt o prijateljstvu i nenapadanju, koji je zaključen u Moskvi u noći između 5. i 6. aprila 1941, tj. nekoliko časova prije fašističkog napada na Jugoslaviju.

384 Riječ je o razbijanju izloga, uništavanju namještaja, spaljivanju Hitlerove slike i slično u zgradi u kojoj je bilo sjedište tzv. Njemačkog saobraćajnog biroa (u stvari centra njemačke obavještajne službe u Jugoslaviji) što je izvršeno u prijepodnevnim časovima na dan 27. marta 1941. u Beogradu. Incident s poslanikom Trećeg Rajha fon Herenom desio se sutradan (28. marta) prilikom njegovog povratka s blagodarenja u Sabornoj crkvi kada je bio napadnut raznim pogrdnim povicima od veće grupe demonstranata.

385 Tito ima na umu držanje predstavnika HSS-a u vladi, kao i vođstva Banovine Hrvatske, koji su se u posljednje vrijeme isticali svojom antiradničkom politikom kao i sve izrazitijom profašističkom politikom odnosno popuštanjem pred ofanzivom *frankovaca*, koji su se u sve većem broju infiltrirali u organe vlasti, u Građansku i Seljačku hrvatsku zaštitu i druge organe. Ti frankovački elementi su u svojim glasilima i na druge načine sve otvorenije isticali svoje zahtjeve za stvaranjem »nezavisne« države Hrvatske uz pomoć fašističkih sila Italije i Njemačke.

386 Čim je doznao o zbivanjima 27. marta u Jugoslaviji, ogorčen silinom narodnog otpora koji je dat profašističkoj politici režima i iznenađen državnim udarom, Hitler je još istog dana (27. marta 1941) donio odluku da se izvrše »sve pripreme da bi se Jugoslavija razbila vojnički i kao država«. Hitler je pozvao Italiju, Mađarsku i Bugarsku da učestvuju u ovom napadu nudeći im teritorijalno proširenje na račun Jugoslavije. Istovremeno je odlučio da se ubrza napad na Grčku (tzv. plan »Marita«), dok će se napad na Rusiju (plan »Barbarosa«) morati pomjeriti za četiri nedjelje (pomjeren je od 15. maja na 22. jun). Napad na Jugoslaviju izvršen je rano ujutru 6. aprila 1941. najprije snagama njemačke 12. armije (jačine 19 divizija) iz pravca Bugarske i 2. armije (11 divizija iz Austrije, koje je potpomagalo snažno vazduhoplovstvo), a zatim snagama italijanske 2. armije (14 divizija na italijansko-jugoslovenskoj granici) i 9. armije (8 divizija iz Albanije). Pred nadmoćnim snagama njemačkih i italijanskih napadača (kojima su se malo kasnije priključile mađarske i bugarske snage), jugoslovenska vojska, koja nije bila dovoljno pripremljena za otpor, slabo naoružana i razjedinjena unutrašnjim suprotnostima koje su potresale jugoslovensko društvo i izložena razornom radu pete kolone, veoma brzo je podlegla i raspala se. Vrhovna komanda jugoslovenske vojske, kao i štabovi armija i drugih viših komandi, u čijem su se sastavu nalazili mnogi petokolonaški, kapitulantski i malodušni elementi, i sami su veoma brzo izgubili sposobnost komandovanja i više se brinuli o vlastitom spasavanju nego o interesima zemlje i uspješnom vođenju rata. Dok se vojska raspadala, jugoslovenska vlada se povlačila preko zapadne Srbije i Bosne da bi već 15. aprila (avionima iz Nikšića) napustila zemlju. Dva dana ranije vlada je dala nalog Vrhovnoj komandi da zatraži primirje, što su njeni opunomoćenici odmah i učinili. Međutim, Njemačka i Italija su tražile bezuslovnu kapitulaciju, koja je i potpisana 17. aprila. Tako je Kraljevina Jugoslavija kapitulirala pred fašističkim osvajačima u jedva desetodnevnom aprilskom ratu 1941; njena vojska je pala u zarobljeništvo (preko 300 000); Hitlerov plan o diobi Jugoslavije i porobljavanju njenih naroda je ostvaren.

[387] Prema Hitlerovoj zapovjesti još od 27. marta 1941. da se prijestolnica Jugoslavije Beograd »napadima u talasima razori«, *bombardovanje Beograda* u jutarnjim časovima 6. aprila izvršilo je 484 bombardera u pratnji 250 lovačkih aviona i napad su razornim i zapaljivim bombama ponovili u nekoliko navrata istog dana. U toku bombardovanja pogunulo je 2271 lice, dok je broj ranjenih bio nekoliko puta veći; potpuno su razorene 682 zgrade, a veoma oštećeno 1601, dok je 6829 zgrada pretrpjelo manja oštećenja. U bombardovanju su stradali mnogi javni objekti, a potpuno je izgorela Narodna biblioteka s više od 350 000 knjiga i 500 000 svezaka i dr.

[388] *Mađarski imperijalisti* su napali Jugoslaviju 11. aprila 1941. s vojskom u jačini od 5 divizija (zaposjevši Bačku i Baranju); *bugarska* vojska je osiguravala pozadinu njemačkoj 2. armiji, a 15. aprila je objavila rat Jugoslaviji i otpočela operacije.

[389] Tito misli na frankovce — ustaše koji su 10. aprila 1941, na sam dan ulaska njemačkih trupa u Zagreb, uz pomoć ranije upućenog specijalnog njemačkog agenta, proglasili tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku. Predsjednik HSS-a dr Vlatko Maček je istog dana pozvao svoje pristalice da novoj vlasti pruže podršku. Iz Italije 15. aprila stigao je Ante Pavelić s nekoliko stotina ustaša i proglasio se »poglavnikom« NDH. Na taj način je stvorena prva marionetska država na tlu Jugoslavije.

[390] Tito se u vrijeme aprilskog rata 1941. nalazio u Zagrebu i upravo je na dan ulaska njemačkih trupa držao sjednicu CK KPJ (na kojoj je, između ostalog, zaključeno da se objavi proglas *Narodima Jugoslavije* s pozivom na nastavljanje borbe) i bio je očevidac događaja koji su se odigrali toga dana. Pod »najtamnijom ljagom«, misli se na oduševljeni doček njemačkih trupa na ulicama Zagreba koji im je priredio profašistički dio građanstva, a naročito proustaški elementi, među kojima je bio i izvjestan broj radoznalih ljudi, kao i u svim drugim mjestima.

[391] *Okružnica br. 3*, kao što stoji i u njenom podnaslovu, napisana je kao *prilog za objašnjenje Okružnice CK KPJ br. 2* u kojoj su razrađena uputstva za sindikalnu djelatnost nakon zabrane klasnih sindikata URSSJ. Pošto je pisan već nakon okupacije Jugoslavije u drugoj polovini aprila 1941, Tito je *Okružnicom br. 3* želeo ne samo da doprinese pravilnom sprovođenju *Okružnice br. 2* nego isto tako da i ovim putem obezbijedi što jedinstvenije akcije radničke klase i ostalih revolucionarnih i oslobodilačkih snaga pod rukovodstvom KPJ. Rukopis okružnice sačuvan je u šapirografisanom obliku na 5 stranica gusto kucanog teksta, u kome nedostaje 2. stranica.

[392] Imaju se u vidu tzv. režimski, u osnovi profašistički sindikati JUGORAS, čiji je sastavni dio u Sloveniji bila Zveza združenih delavcev, zatim na HRS, koji su nastavili jedno vrijeme da djeluju i u uslovima okupacije, a čija su se vođstva stavila u službu okupatora.

[393] *Odluka Sekretarijata IK KI o odgovoru na nekoliko pitanja sekretara CK KP Jugoslavije druga Valtera*, tj. Tita, dostavljena je preko inž. Nikole Petrovića, koji je, po Titovom nalogu, boravio u Moskvi oko 15 dana u toku oktobra 1940. Prije polaska u Moskvu Tito je Petroviću dao precizna uputstva u pogledu informacija i poruka koje treba da prenese rukovodstvu Kominterne. Posebno mu je izložio stanje u Partiji i pripreme V konferencije odnosno kongresa Partije, kako se u početku mislilo, kao i ostale zadatke kojima se u to vrijeme Partija bavila. Kako je Tito posljednji put razgovarao s Petrovićem u vezi s njegovim putovanjem u SSSR sredinom septembra 1940. u Zagrebu, odmah treba primijetiti da datum na ovoj *Odluci* — »15. septembar 1940« (u zaglavlju i na kraju dokumenta) — nije tačan, nego je mogao biti kasnije, vjerovatno 15. oktobra iste godine. Naime, nekoliko dana po povratku iz Zagreba N. Petrović je zajedno sa svojom suprugom (da bi uspješnije kamuflirao putovanje) preko Bugarske krenuo za Moskvu; zbog komplikacija s vizama, u Sofiji se zadržao gotovo dvije sedmice, tako da je u Moskvu stigao tek između 8. i 10. oktobra, gdje je ostao do 25. oktobra 1940. Po dolasku u Moskvu Petrović se najprije sastao s članovima Sekretarijata IK KI Pikom, Toljatijem i Kolarovom, koje je u toku višednevnih razgovora detaljno upoznao sa situacijom u Ju-

goslaviji i Titovim porukama, a zatim je, po njihovom nalogu, napisao opsežniji izvještaj, koji je desetak dana kasnije razmatran na plenarnom sastanku Sekretarijata (prema izjavi koju je N. Petrović dao priređivaču, na tom sastanku je bilo oko 30 učesnika sa sekretarom IK KI Dmitrijem Manuilskim na čelu). Poslije Petrovićevog referata i diskusije koja je vođena na tom sastanku, pozitivno su ocijenjeni stanje u KPJ i rad njenog rukovodstva, a naročito je povoljne ocjene o KPJ izrekao Manuilski. Nekoliko dana poslije ove sjednice Petrović se istim putem vratio u domovinu. Da bi izbjegao kompromitovanje i mogućnost hapšenja, on je svoj kufer s materijalom ostavio u Sofiji kod Todora Pavlova, koga je poznavao odranije, a svraćao je kod njega i pri dolasku. Kao što se očekivalo, bio je uhapšen odmah po prelasku granice (u vozu u Nišu), odakle je sproveden u zatvor Uprave grada Beograda, gdje je ostao 13 dana. Nekoliko dana nakon izlaska iz zatvora Petrović je ponovo putovao u Zagreb da bi Titu podnio izvještaj o svom putu i razgovorima u rukovodstvu Kominterne. U međuvremenu je partijska tehnika organizovala preuzimanje kufera s materijalom od Pavlova (preneo ga je novinar »Politike« Dejan Lapčević, inače tada simpatizer KPJ). Odluke Sekretarijata IK KI o Titovim pitanjima vjerovatno su formulisane, kao što je već spomenuto, prije navedene njegove proširene sjednice.

394 Ideja o održavanju kongresa KPJ javljala se i ranije (i u toku 1937), a najneposrednije je iznijeta u izvještaju koji je Tito uputio po Honeru (predstavniku KP Austrije) prilikom njegovog polaska iz Jugoslavije u Moskvu, i to usmeno, u toku razgovora vođenog s njim 5. maja 1940. u Zagrebu. Tom prilikom Tito je po Honeru obavijestio Sekretarijat IK KI o partijskim konferencijama koje se drže po cijeloj zemlji i o pripremama koje se s tim u vezi vrše i koje bi zatim trebalo »krunisati održavanjem zemaljskog kongresa«, koji bi se i po planu rukovodstva KPJ, održao »u jesen ove godine«, tj. 1940, pa stoga »ono moli Sekretarijat za obavještenje da li je saglasan s ovim planom« (vid. *Partijski izvještaj iz Jugoslavije* pisan u Moskvi 1. juna 1940, na str. 200. u 5. tomu ovog izdanja). S obzirom na to da je u vezi s ovim *Izvještajem* data pogrešna pretpostavka da je Tito taj razgovor u Zagrebu (5. maja 1940) vodio s Janom Švermom umjesto s Francom Honerom, ovdje vršimo ispravku (vid. str. 198, 258-259 i 270 u 5. tomu).

395 U periodu od maja do sredine septembra 1940. u okviru priprema za V zemaljsku konferenciju KPJ održano je svih 8 pokrajinskih odnosno nacionalnih konferencija KPJ, i 4 pokrajinske konferencije SKOJ-a, kao i VI zemaljska konferencija SKOJ-a a da nije bilo u vezi s njima nijednog hapšenja komunista, izuzev ovoga, i to sasvom slučajnog, koje je izvršeno 10. avgusta u Zagrebu, uoči planirane konferencije KP Hrvatske, koja je zbog toga morala biti pomjerena od 11. na 25. avgust iste godine.

396 Prema *Statutu* i »21 uslovu za prijem radničkih partija u Komunističku internacionalu«, usvojenim na njenom II kongresu (1920), Komunistička internacionala se izgrađivala kao strogo centralizovana organizacija, koja »mora stvarno i na djelu da predstavlja jednu jedinstvenu komunističku partiju cijelog svijeta. Partije koje rade u pojedinim zemljama predstavljaju se samo kao njene pojedine sekcije«. Po tom statutu, njeni izvršni organi imali su pravo miješanja u program, politiku i sastav rukovodećih tijela pojedinih partija. Sedmi kongres KI (1935), uzimajući u obzir složenost i raznovrsnost uslova borbe u pojedinim zemljama, kao i neophodnost procesa većeg osamostaljivanja pojedinih komunističkih partija, donio je odluke o izvjesnom ograničavanju uloge rukovodećih tijela KI, ali je taj proces i dalje tekao vrlo sporo, za cijelo vrijeme njenog postojanja.

397 O stvaranju i karakteru *fabričkih* aktiva odnosno odbora radničkog jedinstva vid. više u nap. 346.

398 Pod *klasnim sindikatima* u Jugoslaviji se u to vrijeme podrazumijevao URSSJ, pod *nacionalnim* HRS, dok je tipični *državni*, tj. režimski sindikat bio JUGORAS.

[399] Parolu o obaranju vlade i uspostavljanju istinske (prave) narodne vlade, kao akcionu parolu istakao CK KPJ u toku jula 1940, u vrijeme kada je vlada Cvetković—Maček nakon kapitulacije Francuske povela sve otvoreniju profašističku i udvorničku, u osnovi kapitulantsku politiku prema osovinskim silama (vid. *Saopštenje Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije broj 3*, str. 116—120. u 5. tomu); zatim je isticana u više zvaničnih partijskih dokumenata, Titovih i drugih članaka naročito u toku akcija povodom godišnjice drugog svjetskog rata i godišnjice sporazuma Cvetković—Maček (vid. Titove radove u 5. tomu od jula do septembra 1940). Međutim, u dokumentima V konferencije KPJ (druga polovina oktobra 1940) ta parola je izostavljena, na šta je svakako djelovala ova poruka iz rukovodstva Kominterne (vjerovatno su osnovne ideje iz ove *Odluke* Sekretarijata IK KI dostavljene Titu i telegramom još prije povratka N. Petrovića iz Moskve).

[400] Ovakvo različito ocjenjivanje stvarne snage i uticaja KPJ u radničkoj klasi i narodima Jugoslavije proisticalo je ne samo iz nedovoljnog poznavanja stvarne situacije od strane rukovodstva KI nego i iz izvjesnih načelnih razlika u gledanjima na razvoj tadašnjih međunarodnih odnosa. Te razlike su se, prije svega, očitovale u tadašnjim gledištima o karakteru borbe protiv fašizma i o mogućnosti široke nacionalnooslobodilačke borbe, a time i o mogućem rezultatu takve borbe, pa zbog tih razlika je Kominterna potcjenjivala u konkretnom slučaju stvarni uticaj KPJ u narodu.

[401] *U kampanji za podjelu Jugoslavije* nacionalna samostalnost se naročito obećavala hrvatskom narodu, zbog čega su u fašističkim zemljama (posebno u Italiji) i favorizovane ustaše kao njihove marionetske snage. Slična obećanja su davana i makedonskom narodu, a takođe je pružana i perspektiva velike Albanije, tj. spajanja Kosova s Albanijom u jedinstvenu državu, naravno pod protektoratom fašističkih sila, a u okviru izgradnje tzv. »novog poretka« poslije pobjede fašističkih sila u drugom svjetskom ratu.

[402] Još od sredine 1940. KPJ je povela sistematske i široke akcije u cilju popularizovanja SSSR-a, njegove politike mira i rezultata socijalističke izgradnje. Tada su istaknute i parole o zaključenju sporazuma i saveza o prijateljstvu naroda Jugoslavije i SSSR-a. Posebni i veoma uspješni oblici te aktivnosti bili su stvaranje Društva prijatelja sa Sovjetskim Savezom i prikupljanje potpisa u narodu o uspostavljanju saveza sa SSSR-om — koji su se u toku jeseni 1940, dok ta akcija nije bila zabranjena, popeli na nekoliko stotina hiljada potpisa sakupljenih u svim krajevima zemlje.

[403] Original ovog dokumenta je kucan na mašini, na njemačkom jeziku, a potpise su svojeručno stavili sva četvorica potpisanih: V. Pik, Erkoli, tj. Toljati, Klement Gotvald i D. Manuilski.

[404] Mada iz konspirativnih razloga delegati na V konferenciji KPJ nisu smjeli da vode nikakve bilješke, o čemu se posebno starao Ivan Milutinović, koji je na završetku rada konferencije preporučivao svakom delegatu da uništi bilješke ukoliko ih je vodio, ipak su, osim zvaničnih dokumenata, sačuvane i pojedine privatne bilješke, koje predstavljaju dragocjen istorijski izvor. Jednu od takvih bilježaka sačinjenu na pet stranica notesa, vodio je Aleksandar Ranković (čuva se uz ostale materijale konferencije u Arhivu CK SKJ, fond CK KPJ, 1941/14). Iz ove bilješke donosimo izvod koji se odnosi na Titovu završnu riječ u diskusiji o njegovom referatu, koja u izvjesnom smislu upotpunjava zvaničnu bilješku o tome iz *zapisnika* (vid. str. 42).

[405] Tito ima na umu da su u životu KP Mađarske još poslije VII kongresa KI nastale krupne promjene, najprije sektaštvo njenog rukovodstva s Belom Kunom na čelu, a kasnije i njegovo povlačenje i hapšenje, čime je ta Partija praktično bila obezglavljena. Privremeno rukovodstvo koje je KI postavila u jesen 1936. sa zadatkom da održi partijsku konferenciju i konsoliduje stanje u Partiji u tome nije uspjelo,

pogotovo što su uskoro nastupile ratne komplikacije (Minhenski sporazum i komadanje Čehoslovačke, gdje je bilo i sjedište privremenog rukovodstva KPM i izbijanje drugog svjetskog rata. Za to vrijeme su i partijske organizacije u zemlji obustavile djelatnost očekujući da se formira novo rukovodstvo. Takođe nije bilo vremena ni da se uspostavi veza sa privremenim Sekretarijatom KPM, koje je bilo formirano tek sredinom 1940. (Više o situaciji u KPM vid. u knjizi *A magyar forradalmi munkásmozgalom története* [Istorija mađarskog revolucionarnog radničkog pokreta], Budapest 1964, 329—353.)

406 Uporedo s proglasom koji je CK KPJ objavio povodom 23. godišnjice Oktobra (za 7. novembar 1940, vid. nap. 213), na slovenačkom jeziku su u vidu letka objavljene posebne opsežnije parole u kojima su izraženi osnovni akcioni zadaci za koje se u to vrijeme borila KPJ.

407 Ova *Programska platforma KPJ* nastala je vjerovatno prvih dana januara 1941, u vrijeme kada je Tito pisao i *Komunike CK KPJ br. 5* (vid. nap. 313) u kome su izloženi takođe osnovni programski stavovi u oblasti spoljne i unutrašnje politike i socijalno-ekonomskih zahtjeva, za koje se KPJ u tom trenutku borila. Istovjetnost porekla toga *Komunikeja* i ove platforme vidljiva je ne samo iz gotovo identične strukture nego i iz gotovo istovjetnih formulacija u pojedinim tačkama (vid. str. 126). Original je kucan na mašini, bez naslova i bez datuma.

408 Pod *Uredbom o koncentracionim logorima* podrazumijeva se tzv. član 12a Zakona o zaštiti države koji je donijela Cvetković—Mačekova vlada 15. decembra 1939. (vid. nap. 124); osim tzv. radnih logora u vojsci, takođe svojevrsnih koncentracionih logora za komuniste, koji su bili otvoreni najprije u Smederevskoj Palanci i kod Ivanjice (Međurečje), kod Berana, u selu Trpezi i na putu između Srebrenice i Vlasenice, u to vrijeme odranije otvorenih, još je postojao koncentracioni logor u Lepoglavi, u koji su otpremani uhapšeni komunisti i drugi revolucionari s područja Banovine Hrvatske (vid. nap. 124).

409 Prema programu koji su Tito i Sekretarijat CK KPJ razradili još u toku ljeta 1940, sistematsko marksističko školovanje kadrova počelo je već u jesen iste godine. Prva jednomjesečna škola CK KPJ radila je u Makarskoj u toku septembra i oktobra 1940, da bi se slične škole kasnije otvorile i u drugim mjestima i krajevima zemlje (u Karlovcu, Zagrebu, Beogradu, Crepoljskom kraj Sarajeva itd.). Partijska škola u Dubravi (u istoj zgradi gdje je održana i V konferencija KPJ), počela je s radom krajem januara 1941. Zamišljena da doprinese izgradnji grupe rukovodećih kadrova, ova škola je kao slušaoce imala dvadesetak komunista. Iz Slovenije su bili: Sergej Krajger i Franc Leskošek; iz Hrvatske Rade Končar i Stipe Ugarković; iz Dalmacije Vicko Krstulović; iz Bosne i Hercegovine Avdo Humo, Iso Jovanović i Đuro Pucar; iz Srbije Filip Kljajić, Milentije Popović i Aleksandar Ranković; iz Vojvodine Žarko Zrenjanin i Ivan Vioglavin; iz Crne Gore Blažo Jovanović i Božo Ljumović; s Kosova Miladin Popović i Boro Vukmirović i iz Makedonije Vuk Knežević i Pero Tikvarov. Rukovodilac škole, u stvari rektor (slično kao i ranije dok je bio na robiji) bio je Krsto Popivoda, a za obezbjeđenje materijala i druge pomoći starali su se Ivan Milutinović i grupa zagrebačkih komunista. Predavači na školi, osim Tita i K. Popivode, bili su Edvard Kardelj, koji je održao i najviše predavanja, zatim Ognjen Prica i Ivo Lola Ribar. Tito je, koliko se moglo utvrditi, održao, pored ostalih, predavanja: o Partiji, o njenom razvitku i ulozi, o seljačkom pitanju, a vjerovatno i o strategiji i taktici oružanog ustanka. Škola je radila malo više od mjesec dana, završila je rad nekoliko dana prije roka, početkom marta 1941; Sergej Krajger, kao jedan od slušalaca ove škole vodio je svoj dnevnik ili, tačnije, neku vrstu bilježaka koje je unosio mastiljavom olovkom u svesku u toku trajanja predavanja. Original ovog svog *Dnevnika* poklonio je poslije oslobođenja Arhivu CK SKJ, iz koga smo i uzeli ove zabilješke s Titovog predavanja o Partiji.

410 Koliko se moglo utvrditi, Tito je svoje predavanje *o Partiji* održao negdje na početku rada škole, vjerovatno početkom februara. Zabilješke Sergeja Krajgera s ovog predavanja donosimo bez ikakvih izmjena i komentara — onako kako ih je hvatao i pravio »na licu mjesta«. Međutim, kako su zabilješke sačinjene s mnogo skraćenica, ponekad i šifara, ali na slovenačkom jeziku, zamolili smo druga Krajgera da nam pomogne u njihovom razrješavanju, što je on veoma rado učinio, na čemu mu i na ovom mjestu u ime Redakcije zahvaljujemo.

411 Telegram je primljen preko Kominterninog punkta za vezu koji je, u dogovoru s Dimitrovom organizovao Tito u Zagrebu, i kojim je rukovodio Josip Kopinič, a kao telegrafista je radila njegova supruga Stela.

412 Poslije napada fašističke Italije na Grčku (28. oktobra 1940), i novih imperijalističkih zapleta na Balkanu, koji su nakon izbijanja toga rata nastali oko Makedonije, CK KPJ je namjeravao da zajedno s rukovodstvom KP Bugarske (tj. Bugarske radničke partije, kako se tada zvanično nazivala) i sa KP Grčke objavi zajedničku deklaraciju o Makedoniji i pravima na slobodu i ravnopravnost makedonskog naroda. Međutim, izmjenom situacije nastalom fašističkom okupacijom Jugoslavije, kao i na osnovu ovoga odgovora rukovodstva Kominterne realizacija toga plana je obustavljena.

413 Sutradan nakon dolaska u Beograd, gdje je stigao avionom (tipa »Lokid«) 28. marta 1941, poslije podne, Tito je održao savjetovanje partijskog aktiva Srbije na Čukarici, u Ul. Turgenjeva br. 14, u stanu Lazara Kočovića. Na tom savjetovanju osim Tita bili su i svi članovi Politbiroa odnosno CK KPJ, koji su se tada nalazili u Beogradu: Rade Končar, Milovan Đilas, Spasenija Babović, Ivo Lola Ribar, Žarko Zrenjanin, Sreten Žujović, zatim članovi i instruktori PK KPJ za Srbiju Radoje Dakić, Moma Marković, Miloš Matijević, Ljubinka Milosavljević, Miloš Minić, Vukica Mitrović, Blagoje Nešković, Petar Stambolić, Đuro Strugar, Svetozar Vukmanović Tempo i, najzad, članovi MK Beograda i sekretari okružnih komiteta iz Srbije, među kojima Vukola Dabić, Lazar Koliševski, David Pajić, Dobrivoje Radosavljević i Mijalko Todorović. Prema dosadašnjim istraživanjima, bilo je ukupno oko 35 učesnika. Kao član Biroa PK KPJ za Srbiju na tom savjetovanju bio je i Vasilije Buha, koji je nakon hapšenja u jesen 1943. postao izdajnik i na saslušanju u Specijalnoj policiji, 7. oktobra 1943. iznio svoje sjećanje o izlaganju J. B. Tita koga je tu bliže i upoznao. Prethodno mu je, nekoliko dana ranije, o Titu »kao genijalnom strategu« govorio Milovan Đilas.

414 Vladu generala Simovića, koja je formirana na dan 27. marta 1941, nakon obaranja s vlasti princa Pavla i vlade Cvetković—Maček, sačinjavali su sljedeći ministri: dr Vlatko Maček i dr Slobodan Jovanović (I i II potpredsjednik vlade), dr Momčilo Ninčić, dr Srđan Budisavljević, dr Juraj Šutej, armijski general Bogoljub Ilić, dr Boža Marković, Miša Trifunović, Bogoljub Jevtić, dr Ivan Andres, dr Džafer Kulenović, dr Branko Čubrilović, dr Franc Kulovec, Milan Grol, dr Ivan Torbar, Sava Kosanović i još pet ministara bez portfelja, koji su uglavnom zastupali pojedine političke partije, odnosno pojačavali njihovu zastupljenost u vladi.

415 *Dimitrovljev telegram* upućen Titu neposredno poslije događaja od 27. marta 1941, koji objavljujemo u *Prilozima*, izražava već karakteristične razlike u ocjenjivanju situacije u Jugoslaviji, a posebno stanja u KPJ i njenog uticaja u narodu. Naime, ukoliko je riječ o promjenama u tadašnjoj orijentaciji u politici KI, čijem se vrhu ponovo sve ozbiljnije počela da shvata sve veća opasnost od fašizma (vid. str. 213), uočljivo je da je ta orijentacija već odranije bila čvrsto ugrađena u tadašnju političku liniju i praktičnu aktivnost KPJ. Dakle, upozorenja KI ove vrste bila su u zakašnjenju u odnosu na stavove i akcije KPJ, a ukoliko je riječ o potcjenjivanju pozicija i uticaja KPJ, onda su takve ocjene KI djelovale i kao faktor izvjesnog usporavanja pojedinih akcija i planova KPJ.

HRONOLOGIJA

1940

Početak oktobra	Nalazeći se u Zagrebu, gdje je tada bilo i sjedište CK KPJ, Tito se prvenstveno angažuje u radu oko priprema V konferencije KPJ. Pošto je definitivno odlučio da se konferencija održi u Zagrebačkoj Dubravi (Bihaćka ul. 20), u zgradi koju je već ranije zakupio (od početka septembra 1940. od profesora Srećka Džamonje) za partijske svrhe (u to vrijeme je u njoj najčešće i stanovao kao inž. Slavko Babić), Tito preduzima mjere da se ta zgrada na vrijeme osposobi za potrebe konferencije, a naročito radi na dovršavanju predviđenih referata i razradi nacrta rezolucije i drugih dokumenata konferencije. Izvršavajući te zadatke konsultuje se i sarađuje s pojedinim članovima Politbiroa CK KPJ, a prije svega s Edvardom Kardeljom, članom Sekretarijata CK KPJ, koji je u to vrijeme takođe radio u Zagrebu.
	Tito se u Zagrebu (u jednoj kafani kod Berze) sastaje s Vladimirom Dedijerom, koji mu je donio na uvid rukopis knjige Edgara Snoua *Tihi okean i današnji rat.*
	Tito postavlja Lea Matesa za rukovodioca ilegalnog aparata CK KPJ za vezu s predstavnicima drugih partija, za prihvatanje i smještaj kurira iz SSSR-a i iz evropskih zemalja koje su bile pod fašističkom okupacijom, kao i predstavnike pojedinih komunističkih partija iz susjednih zemalja.
Prva polovina oktobra	Tito saopštava Mitru Bakiću da je referat o radu u vojsci koji je pisao zajedno s Vladimirom Popovićem dobar i da će ga podnijeti na konferenciji.
	Na Titov predlog kooptiran je za člana Politbiroa CK KPJ Rade Končar (u vrijeme završnih priprema za V konferenciju). U Zagrebu se češće i po potrebi sastaju i dogovaraju o pojedinim partijskim stvarima Tito, E. Kardelj i Milovan Đilas, koji, u suštini, čine Sekretarijat CK KPJ.
Sredina oktobra	Pošto je primio referat o nacionalnom pitanju koji je pisao Moša Pijade, Tito ga daje na čitanje M. Đilasu, a zatim E. Kardelju. Kako su Đilas i Kardelj imali primjedbe na referat, Tito se na sastanku s njima dogovara da se izrada referata povjeri Đilasu, s obzirom na to da već nije bilo vremena da se zbog prerade referata pozove M. Pijade iz Beograda. Na istom sastanku odlučeno je da referat o agitaciji i propagandi umjesto Đilasa preuzme Boris Kidrič.
19. oktobar	Zajedno s Titom na Konferenciju dolazi i Josip Kopinič (Tito ga predstavlja kao »našeg gosta«, a on je bio na konferenciji samo prvog dana njenog rada). Tito se dovezao automobilom, malim »fordom«, kojim se tada služio za obavljanje

pojedinih partijskih zadataka. Vozio ga je Branko Malešević. Tito otvara konferenciju i ističe njen značaj; pozdravlja je u ime KI (što znači da se ona održava s njenim znanjem i da je stabilizovan položaj KPJ); predlaže radno predsjedništvo, komisije i ostala radna tijela konferencije.

Pošto je prvi predsjedavajući, M. Pijade, zahvalio u ime radnog predsjedništva, Tito čita svoj referat *Izvještaj o organizacionom stanju KPJ*, što traje 4—5 časova.

Poslije čitanja Titovog referata o razvitku i zadacima Partije, podnijeli su izveštaje sekretari odnosno predstavnici nacionalnih i pokrajinskih partijskih organizacija. Prije nego što je Boro Vukmirović, delegat organizacije Kosova i Metohije, uzeo riječ u diskusiji, Tito predlaže da se riješi zahtjev te organizacije da bude u neposrednoj vezi s CK KPJ, a nakon Vukmirovićevog izlaganja predlaže da se organizacija Kosova osamostali i da se s Oblasnim komitetom na čelu veže neposredno za CK KPJ, što je konferencija jednoglasno prihvatila.

Nakon završetka prvog dana rada konferencije Tito se, zajedno s J. Kopiničem, vratio iz Dubrave u svoj raniji stan (u garsonjeru u Ul. Sveti duh br. 103). Tako je činio i ostalih dana u toku rada konferencije, dolazio je izjutra, a odlazio kasno uveče.

20. oktobar — Tito poslije iscrpne diskusije o njegovom referatu (u kojoj je učestvovalo 28 delegata) daje završnu riječ.

20. ili 21. oktobar — Kad je u toku drugog ili trećeg dana rada konferencije neočekivano naišlo jedno lice i zazvonilo na vratima zgrade u kojoj je držana konferencija, Tito mu je, s prozora prvog sprata gdje se držala konferencija, pošto je doznao da je to jedan radnik koji je došao da bi izvršio neke popravke u zgradi, hladnokrvno odgovorio da dođe kroz dva-tri dana, jer vlasnik zgrade nije kod kuće. Tako se taj radnik limar, kako se kasnije utvrdilo, mirno vratio i ne sluteći da tu zasijeda V konferencija KPJ s blizu 110 učesnika.

22. oktobar — Tito uzima riječ poslije referata o seljačkom i nacionalnom pitanju koje su podnijeli I. Milutinović i M. Đilas i o kojima je vođena dosta burna diskusija, naročito u vezi s istupanjem Metođija Šarla Šatorova.

23. oktobar — Prije prelaska na diskusiju o *Referatu o radu u vojsci*, Tito daje uvodno objašnjenje da se referat bavi samo opštim zadacima i metodima rada u vojsci, a »organizaciono pitanje se ne tretira iz specijalnih razloga«, tj. iz razloga konspirativnosti i da će CK KPJ o tome »dati upute«.

Tito se sastaje s dr Vladimirom Bakarićem koji je posljednjeg dana prisustvovao radu konferencije (kao birani delegat iz Hrvatske); tom prilikom dr Bakarić je upoznao Tita o nekom hapšenju komunista u Beogradu (vjerovatno u vezi sa SBOTIČ-em) i prenio neke poruke za Ivu Lolu Ribara.

19—23. oktobar — U toku rada V konferencije KPJ Tito se susreće i razgovara s pojedinim delegatima. S Isom Jovanovićem u dva maha vodi razgovor i interesuje se za rad partijskih organizacija, a naročito »u ključnim basenima Bosne i Hercegovine«.

23. oktobar	Tito na V konferenciji KPJ učestvuje u radu Kandidacione komisije, koja je i izabrana na njegov predlog u sastavu: Krsto Popivoda (Pop), Svetozar Vukmanović (Tempo) i jedan Slovenac (vjerovatno Franc Salomon).
	U toku razgovora (u jednoj od soba u zgradi gdje se održavala konferencija) o sastavu Politbiroa CK KPJ, na Đilasovu primjedbu da on nije pogodan za Politbiro pošto ima literarne ambicije, Tito mu je odgovorio da to sada ostavi, jer je potrebno da radi u Partiji.
	Na predlog K. Popivode koji je dao u ime Kandidacione komisije, V konferencija KPJ bira Tita za generalnog sekretara KPJ.
	Na završetku rada V konferencije KPJ i poslije izbora izvršnih organa Partije Tito daje završnu riječ. Tom prilikom je rezimirao rezultate rada konferencije, još jednom ukazao na situaciju u kojoj se nalazi zemlja, na opasnost koja neposredno prijeti od agresivnog njemačkog i italijanskog fašizma i na to da se ide u susret sudbonosnim događajima. Istovremeno je izrazio uvjerenje da će se sljedeća konferencija održati u slobodnoj domovini, oslobođenoj od nacionalnog i socijalnog ugnjetavanja.
Poslije 23. oktobra	Po završetku V konferencije KPJ Tito šeta s M. Pijade po Zagrebu.
23. ili 24. oktobar	Tito depešom (preko J. Kopiniča) obavještava G. Dimitrova da je uspješno održana V konferencija KPJ i da je izabran CK (telegram je stigao u Moskvu 25. oktobra).
Kraj oktobra	Tito (Valter) u ime 108 učesnika V konferencije KPJ šalje J. V. Staljinu pozdravni telegram (telegram je pisan na francuskom jeziku; stigao je u Moskvu 31. oktobra 1940).
	Pod istim datumom, takođe na francuskom jeziku, u Moskvu je stigao pozdravni telegram G. Dimitrovu koji mu je poslao Tito u ime V konferencije KPJ.
	U Zagrebu je, pod Titovim rukovodstvom održana sjednica Politbiroa CK KPJ, na kojoj su izvršena zaduženja članova Politbiroa, osnovane komisije (sindikalna, za rad na selu, za vojna pitanja, za rad među omladinom i ženama) i određeni neposredni zadaci.
Kraj oktobra ili početak novembra	Tito je zajedno sa članovima Politibroa CK KPJ izvršio definitivnu redakciju *Rezolucije V konferencije KPJ* i odobrio je za rasturanje u obliku okružnice i za objavljivanje u štampi.
	Tito piše članak *Protiv kapitulanata koji prodaju nezavisnost naroda Jugoslavije osovini Rim-Berlin — za odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije u oslonu na Sovjetski Savez*, koji je objavljen u organu Središnjeg odbora KPH »Srp i čekić« za septembar—oktobar 1940, br. 5—6.
Početak novembra	Tito se angažuje na razradi zadataka V zemaljske konferencije. U tu svrhu učvršćuje rad Sekretarijata Politbiroa CK KPJ, u koji uključuje one članove Politbiroa i članove CK KPJ koji su tada boravili kao profesionalni revolucionari u Zagrebu,

gdje je i dalje bilo sjedište CK. U Sekretarijatu su neposredno poslije konferencije radili, osim Tita, još i Edvard Kardelj, Milovan Đilas i Sreten Žujović. Formirane su i komisije CK KPJ, i to Komisija za agitaciju i propagandu, kojom je rukovodio M. Đilas, a u njoj su radili Ognjen Prica, Krsto Popivoda i Pavao Markovac, Komisija za sindikalni rad, kojom je rukovodio S. Žujović, a članovi su bili Josip Kraš, Ivan Božičević i Marko Belinić. U vezi s ovim u Zagrebu je održan sastanak Politbiroa CK KPJ pod Titovim predsjedavanjem, na kome su određena zaduženja članova Politbiroa i članova CK KPJ po sektorima.

Na pojačanu aktivnost fašističkih sila u cilju okupljanja kontrarevolucionarnih snaga u Evropi, a naročito na Balkanu, Tito odgovara člankom *Stvaranje kontrarevolucionarnog evropskog kontinentalnog bloka*, koji je objavljen u »Političkom vjesniku« br. 16—17 početkom novembra 1940.

Povodom dvadeset treće godišnjice oktobarske socijalističke revolucije Tito piše u ime CK KPJ proglas *Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije*, koji je objavljen u organu CK KPJ »Proleter« za oktobar-novembar-decembar, br. 9—10—11.

Druga polovina novembra — Tito poručuje Mihi Marinku, koji je, poslije hapšenja u Zagrebu od 10. avgusta 1940. i poslije policijskog isljeđenja, bio interniran u blizini Trbovlja, da se izvuče ispod policijske kontrole, jer je bilo dosta »ljenstvovanja« i da pređe u ilegalnost odnosno na partijski rad.

Kraj novembra ili početak decembra — U ime CK KPJ Tito upućuje pismo *komunistima u sremskomitrovačkoj kaznionici*, u kome ih, između ostalog, obavještava o radu i odlukama V zemaljske konferencije KPJ.

Tito se u Zagrebu posredstvom Vede Zagorac sastaje s Ivom Lolom Ribarom (na Grabovcu br. 20), koji ga obavještava o hapšenju veće grupe komunista i simpatizea Partije u Beogradu koji su radili uglavnom u SBOTIČ-u.

Novembar—decembar — Tito preduzima niz mjera u cilju poboljšanja položaja španjolskih dobrovoljaca i njihovog povratka u domovinu iz logora u Francuskoj i Frankovoj Španiji. U tu svrhu sugeriše (preko komunista, organizacija Narodne pomoći i posebnih organizacija sastavljenih od porodica i prijatelja španskih boraca) pojačanu kampanju u javnosti za njihov povratak, za sakupljanje i upućivanje materijalne pomoći u logore, kao i za uspostavljanje direktnih veza s komunistima u pojedinim logorima.

Tito piše članak *O stanju u jugoslovenskoj vojsci*, koji je sačuvan u rukopisu.

Tito piše članak *Balkanski ratni provokatori (bugarska, srpska i hrvatska reakcija o Makedoniji)*, koji je objavljen u organu CK KPH »Politički vjesnik« prosinca 1940, u br. 20—21.

U »Proleteru« br. 9—10—11 od oktobra—novembra—decembra 1940. objavljen je Titov (nepotpisan članak) pod naslovom *Sovjetski Savez spriječio bratoubilački rat na Balkanu*, koji je napisan početkom decembra.

Početak decembra	Tito piše članak *Prva konferencija Komunističke partije Hrvatske*, koji je objavljen u organu Središnjeg odbora KPH »Srp i čekić« za decembar u br. 7.
Druga polovina decembra	U duhu odluka V zemaljske konferencije da CK KPJ pruži veću pomoć partijskoj organizaciji Bosne i Hercegovine i u skladu s kursom KPJ na sistematskije uzdizanje kadrova, Tito upućuje K. Popivodu, člana Agitprop-komisije i kandidata za člana CK KPJ, u Bosnu i Hercegovinu da pomogne školovanje kadrova i unapređenje ideološkog rada u Partiji. Tito upućuje M. Marinka u Bosnu i Hercegovinu kao instruktora CK KPJ da pomogne u radu na učvršćenju partijskih organizacija i u održavanju kurseva za uzdizanje partijskih kadrova. U nastojanju da popularište i sistematizuje osnovne zadatke koji su se postavili pred komuniste poslije održane V konferencije KPJ, Tito piše članak *Peta zemaljska konferencija KPJ*, koji je objavljen u »Proleteru« januara 1941. u br. 1. Tito posredstvom V. Dedijera upućuje u Sofiju Dejana Lapčevića da od Todora Pavlova preuzme kofer s dokumentima Nikole Petrovića.
Kraj godine	U svom stanu u Zagrebu, u Ulici Sveti duh br. 103, Tito se, u prisustvu Josipa Kopiniča (rukovodioca centra za vezu s Kominternom koji se nalazio u Zagrebu), sastaje s Nikolom Petrovićem, koji mu je podnio izvještaj o boravku u Moskvi i razgovorima koje je vodio s predstavnicima Kominterne. N. Petrović je izvijestio Tita da je na osnovu informacija i uputstava koje je od njega dobio u Kominterni napisao izvještaj i pročitao ga na sastanku Sekretarijata Kominterne. Na tom sastanku Dmitrij Manuilski je odao priznanje KPJ i istakao njen uspješan razvoj, što je bio dobar znak s obzirom na to da je u njegovom referatu na XVIII kongresu SKP (b) u martu 1939. pomenuto da u KPJ ima policijskih špijuna, kao i u KP Poljske i KP Mađarske. Na ovom sastanku s D. Manuilskim bilo je govora o proširenju odnosno o korišćenju punkta Kominterne za veze u Jugoslaviji za potrebe ostalih komunističkih partija u jugoistočnoj Evropi, posebno onih partija čije su zemlje već bile okupirane od fašizma. N. Petrović je takođe izvjestio Tita o sastanku s Viljemom Širokim, članom Politbiroa CK KP Čehoslovačke, s kojim se dogovorio da se veza između CK KP Čehoslovačke u Moskvi i onog dijela rukovodstva koje se nalazilo u zemlji i dalje održava preko CK KPJ. Tito u Zagrebu vodi razgovore s Mitrom Bakićem o djelovanju i zadacima komunista u vojsci naglašavajući potrebu još veće konspiracije u radu. Tom prilikom razjašnjene su i neke dileme o oblicima partijskog rada: da li odustati od aktiva koji su već djelovali, u kom smislu je do Bakića bila doprla poruka od D. Manuilskog, ili ih zadržati, što je Tito podržao, napominjući da će on te stvari objasniti rukovodstvu Kominterne. Povodom hapšenja rukovodećih komunista u Nišu, među kojima je bio otkriven i Petar Stambolić, Tito poručuje preko Aleksandra Rankovića da se prekine s dotadašnjom praksom da se komunisti javljaju Državnom sudu za zaštitu države (DSZD), tj. da se ne predaju tako lako u ruke klasnog nepri-

jatelja, jer kadrove treba čuvati; tada je i P. Stambolić prešao u ilegalnost.

Tito se sastaje s Dragutinom Sailijem, blagajnikom CK KPH, i zadužuje ga da za potrebe revolucionarnog rada obezbijedi što više finansijskih sredstava iz kase URS-ovih sindikata, pošto je predviđao udar režima na klasni sindikalni pokret.

Tito radi na studiji o položaju seljaštva u Jugoslaviji (pod naslovom *Propadanje radnog seljaštva poslije prvog imperijalističkog rata*), o čemu će, kasnije, u toku februara 1941, održati predavanje na školi CK KPJ koja je bila otvorena u istoj zgradi (u Zagrebačkoj Dubravi), gdje je održana i V zemaljska konferencija KPJ.

1941

Početak januara — Povodom raspuštanja i zabrane rada klasnog sindikalnog pokreta (URS-ovih sindikata), što je režim objelodanio 30. i 31. decembra 1940, Tito saziva sjednicu Politbiroa CK KPJ, na kojoj je, između ostalog, zaključeno da CK KPJ objavi proglas povodom ovog brutalnog napada na sindikate. Proglas *Radnici, radnice i namještenici Jugoslavije* je napisao Tito, a objavljen je u vidu letka i u »Proleteru« (organu CK KPJ), januara 1941, u br. 1.

Pošto su se pojavile izvjesne komplikacije u ocjenjivanju pojedinih partijskih kadrova u Sloveniji od strane Borisa Kidriča koji je bio nezadovoljan tempom ostvarenja pojedinih partijskih zadataka, neke kadrove počeo je da smatra oportunistima i trockistima), Tito u dogovoru s E. Kardeljom upućuje u Sloveniju M. Đilasa, člana Politbiroa CK KPJ, da se upozna sa situacijom i ustanovi o čemu se radi.

Januar — Tito priprema *Komunike CK KPJ broj 5*, koji je objavljen u vezi s približavanjem ratne opasnosti granicama Jugoslavije i s fašiziranjem zemlje.

Poslije zabrane URS-ovih sindikata, na Titov predlog Politbiro CK KPJ donosi odluku da A. Ranković dođe na rad u Politbiro CK KPJ u Zagrebu i da pomogne u radu CK KPH i rukovodi sindikalnim radom, a da Rade Končar pođe u Beograd i pomogne u radu PK KPJ za Srbiju. Tada je dužnost sekretara PK KPJ za Srbiju obavljala Spasenija Cana Babović. Ova promjena mjesta boravka i rada ovih revolucionara izvršena je i zbog njihove bezbjednosti, pošto su već bili dovoljno kompromitovani u mjestima u kojima su do tada radili.

Formirana je Vojna komisija pri CK KPJ, u koju su, pored Tita, ušli M. Bakić i V. Popović, koji su pod Titovim rukovodstvom radili po vojnom pitanjima već u toku 1940.

Tito piše članak *Nekoliko napomena o Dalmaciji*, koji je objavljen u organu Centralnog komiteta KPH »Srp i čekić« za siječanj—veljaču, 1941, br. 1—2.

Druga polovina januara — Da bi obezbijedio što uspješnije informisanje partijskih organizacija u uslovima sve zaoštrenijih društvenih borbi, a naročito sve reakcionarnijih mjera režima protiv revolucionarnog radničkog pokreta i nacionalnooslobodilačkih pokreta, Tito pokreće tzv. okružnice kao novu vrstu ilegalnih glasila. *Okruž-*

nicu br. 1 posvećuje analizi prilika u zemlji koje su nastale poslije zabrane URSSJ-a i zbog sve otvorenije kapitulantske politike režima prema fašističkim silama.

Tito piše članak pod naslovom *Novi nalet na klasne sindikalne organizacije u Jugoslaviji*, u kome prikazuje istorijat razvitka sindikalnog pokreta koji je već izdržao dva juriša režima (krajem 1920. u vrijeme »Obznane« i prilikom zavođenja šestojanuarske diktature 1929), pa će utoliko lakše odoljeti trećem jurišu (raspuštanju URS-ovih sindikata) kada je izgrađen snažan klasnoborbeni sindikalni pokret pod uticajem komunista.

22. januar — Tito se u Zagrebu u stanu Mire Saks (u Derenčinovoj ulici br. 33) sastaje s Ivanom Milutinovićem, koji je tada ilegalno živio u Zagrebu.

23. januar — Tito i njegova supruga Herta Has kupuju kuću u Donjem Stenjevcu br. 121 (sobu i kuhinju), koja je docnije po Titovom planu dograđena da bi se u nju mogao smještati i ilegalni materijal. Na dogradnji kuće radio je Titov sinovac Stjepan Štefek Broz, koji je docnije poginuo u partizanima. Tu je Tito stanovao do odlaska u Beograd (maja 1941).

26. januar — Na Titovu inicijativu, u Zagrebu je u stanu Deneša Vajsa (u Solovljevoj ulici br. 10) održano savjetovanje s oko dvadesetak predstavnika partijskih organizacija iz značajnijih željezničkih čvorova iz cijele zemlje (iz Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i iz Srbije). U radu savjetovanja su, osim Tita, od članova CK KPJ učestvovali E. Kardelj, S. Žujović, P. Pap i V. Popović. U vezi s približavanjem rata, na savjetovanju je pretresano stanje partijskih organizacija među željezničarima i pitanje njihovog uklapanja u partijske organizacije dotičnih mjesta, kao i potrebi još veće povezanosti komunista željezničara radi njihovog koordiniranog djelovanja naročito na otpremanju partijskog materijala.

29. januar — Hermina Galogaža (supruga Stevana Galogaže) preko Zagrebačkog planinarskog društva produžuje za Tita važnost legitimacije na ime inž. Slavka Babića sa stanom u Stenjevcu br. 121, u neposrednoj blizini Zagreba.

Kraj januara — Tito piše članak *Protiv proširenja rata na Balkanu — za slobodu i ravnopravnost makedonskog naroda*, u kome upozorava na opasnosti od novih ratnih zapleta naročito s obzirom na ishod italijansko-grčkog rata tri mjeseca poslije fašističke agresije na Grčku. Najvjerovatnije je ovaj Titov tekst trebalo pa posluži kao osnova za jedan proglas koji su namjeravali zajednički da objave CK KPJ i CK KP Bugarske o situaciji na Balkanu koja je nastala poslije napada fašističke Italije na Grčku. U njemu se ukazuje na imperijalističke pretenzije fašističke Italije,kao i agresivnih krugova ostalih susjednih država prema makedonskom narodu i u vezi s tim o zaoštravanju sukoba oko Makedonije, koja je ponovo izbila u prvi plan u različitim kombinacijama pojedinih velikih imperijalističkih sila, koje su pretendovale na dominaciju na Balkanu, kao i u planovima pojedinih vladajućih krugova balkanskih država, posebno Bugarske i Jugoslavije.

U Zagrebu Tito drži sastanak s E. Kardeljom i M Đilasom, na kome su prihvaćeni izvještaj M. Đilasa o njegovom radu u Sloveniji i ocjena da među slovenačkim kadrovima vladaju dobri odnosi, da oni imaju ispravna gledišta i da su aktivni na sprovođenju jedinstvene politike KPJ. Izvjesne Đilasove sumnje u B. Kidriča tom prilikom su označene kao besmislene.

Januar — Tito se sastaje s K. Popivodom, koji ga upoznaje s rezultatima održanog kursa koji je u dogovoru s PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu organizovan za više partijske rukovodioce na Crepoljskom, u blizini Sarajeva.

U ime CK KPJ Tito priprema *Okružnice* koje su u stvari novi oblik informisanja partijske javnosti o važnijim zadacima i stavovima CK KPJ.

Četvrti (antikomunistički) odsjek Specijalne policije Uprave grada Beograda u podužem spisku komunista o kojima je vođena evidencija, pod rednim brojem 28 potražuje i Tita, o kome je zapisano sljedeće: »Tito, član CK, instruktor ilegalno ime«.

Kraj januara ili početak februara — U Zagrebu u Bihaćkoj ulici br. 20 (u zgradi gdje je održana V zemaljska konferencija KPJ) Tito otvara partijsku školu koju je CK KPJ organizovao za izvjestan broj najviših partijskih rukovodilaca iz svih krajeva Jugoslavije. Na školi su bili članovi Politbiroa CK KP: R. Končar, Franc Leskošek, A. Ranković i po dva člana iz svake pokrajine (obično sekretar komiteta i član zadužen za ideološki rad). U školu, koja je radila malo više od mjesec dana, Tito dolazi gotovo svakodnevno i drži više predavanja o temama u vezi s V zemaljskom konferencijom KPJ i zadacima koji su se tada postavljali pred jugoslovenske komuniste.

Početak februara — Komisija u sastavu : Tito, M. Đilas i R. Končar ocijenila je da je S. Galogaža neuredno vodio evidenciju Narodne pomoći i da su se pojavili manjkovi, zbog čega ga je kaznila strogim partijskim ukorom.

Centralna tehnika u Zagrebu pod rukovodstvom P. Papa, koji je upošljavao izvjestan broj komunista, studenata arhitekture, nabavlja za Tita novu legitimaciju na ime Ivana Kostanjšeka (prezime sina Titove tetke Ane Kolar koja je živjela u Podsredi).

Tito drži predavanje *O partiji* slušaocima partijske škole, u kome se uglavnom osvrnuo na razvitak KPJ i ulogu komunista u daljim borbama.

Prva polovina februara — Povodom mobilizacije komunista u tzv. vojne radne jedinice odnosno otvaranja koncentracionih logora u Smederevskoj Palanci, Ivanjici, Srebrenici i drugim mjestima uglavnom za komuniste i simpatizere KPJ, CK KPJ usvaja tekst proglasa koji je predložio Tito pod naslovom *Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije!*

Sredina februara — Povodom hapšenja Rigoleta Martinija, sekretara CK KP Italije, koji je poslije napada fašističkih sila na Francusku iz Pariza, odnosno iz SSSR-a došao u Jugoslaviju, Tito piše letak u kome poziva javnost da se suprotstavi njegovom hapšenju i nasilju policijskih organa nad ovim istaknutim antifašističkim

borcem. Pod naslovom *Svoj poštenoj javnosti* ovaj letak je objavljen u ime organizacije Narodne pomoći Jugoslavije.

Druga polovina februara

Tito iz Zagreba odlazi u Beograd da bi obavio nekoliko važnih partijskih i političkih zadataka u vezi s razvojem politike situacije. U Beogradu se zadržao oko 10 dana i najvjerovatnije je boravio u stanu Henrika Fingerhuta, komuniste, spikera Radio-Beograda (u Ivanbegovoj ulici br. 9).

Tito se u Beogradu sastaje s I. L. Ribarom i M. Đilasom, koji ga informišu o stanju u Partiji i političkoj situaciji u Beogradu i Srbiji.

Posredstvom I. L. Ribara Tito se u Beogradu u Francuskoj ulici, u blizini stana dr Ivana Ribara, upoznaje s dr Blagojem Neškovićem, koji je po povratku iz Španije bio jedno vrijeme interniran u koncentracioni logor u Bileći, a od novembra 1940. se nalazio na ilegalnom radu u Beogradu i još nije bio kompromitovan.

Tito u pratnji dr B. Neškovića dolazi auto-taksijem u stan Lazara Kočovića (partijskog aktiviste) u Novoj ulici br. 14 (sada Kirovljevoj) na Čukarici (koji se nalazio u kući dr Radomira Ćirkovića) na pokrajinsko savjetovanje koje je organizovao PK KPJ za Srbiju. Na savjetovanju, na kome je uzelo učešća oko 25 do 30 komunista — tadašnjih članova i instruktora PK KPJ za Srbiju i predstavnika okružnih komiteta i Mjesnog komiteta Partije za Beograd, razmatrani su politička situacija i način sprovođenja odluka V zemaljske konferencije KPJ, naročito pripreme za odbranu nezavisnosti Jugoslavije od fašističke opasnosti. U dužem izlaganju Tito je insistirao na što širem okupljanju svih antifašističkih i patriotskih snaga u odbrani nezavisnosti zemlje. Savjetovanje je trajalo cijeli dan. Nakon završetka pokrajinskog savjetovanja partijskog aktiva za Srbiju, Tita do autobuske stanice prati Ljubinka Milosavljević, sekretar PK SKOJ-a za Srbiju. Uz put razgovaraju o problemima SKOJ-a u Srbiji. Tito je obećao Lj. Milosavljević da će drugom prilikom doći na sastanak PK SKOJ-a za Srbiju, o čemu je Lj. Milosavljević odmah obavijestila članove tog rukovodstva, koje je nastojalo da do susreta s Titom postigne što više rezultata u radu. (Do ovog susreta nije došlo, pošto su ubrzo uslijedili burni događaji: 27. mart, aprilski rat i okupacija zemlje).

Tito se u Beogradu u stanu dr Mihaila Vučkovića, simpatizera Partije, u Ulici Vojvode Dragomira br. 7, sastaje posredstvom I. L. Ribara s dr I. Ribarom. Između ostalog, bilo je govora o nastojanju vlade Cvetković—Maček da Jugoslaviju uvuče u tabor fašističkih sila, ali i o kolebljivom držanju vođa Udružene opozicije. Tito je tada rekao da vlada neće moći potpisati protokol o pristupanju Trojnom paktu ako se ujedine narodne snage protiv tog pakta.

Tito posjećuje Kristu Đorđević u njenom stanu u Strahinjića bana ulici i predaje joj izvjesnu sumu partijskog novca na čuvanje.

Poslije povratka iz Beograda Tito se u Zagrebu sastaje sa Savom Maleševićem, starim komunistom i ocem njegovog šofera Branka, i šalje ga u Sofiju da preda CK KP Bugarske rezoluciju u kojoj je izložen stav CK KPJ o pitanju Makedonije.

U toku februara — početak marta	Tito učestvuje u izradi studije: ***Strategija i taktika oružanog ustanka***, koja je u stvari bila osnova za predavanje koje je o istoj temi održano na partijskoj školi CK KPJ u Dubravi, vjerovatno početkom marta. Rad je sačuvan u rukopisu.
Kraj februara ili početak marta	Tito učestvuje u izradi ***Okružnice br.*** 2, u kojoj se razrađuju uputstva o sindikalnom radu u novim uslovima nakon zabrane URS-ovih sindikata.
Početak marta	U Zagrebu Tito obavlja više razgovora sa slušaocima partijske škole o aktuelnim zadacima pred kojima je stajala KPJ u to vrijeme.
	U Zagrebu u restoranu kod Zapadnog kolodvora Tito se sastaje sa S. Maleševićem, koji mu je donio pismeni odgovor od CK KP Bugarske o pitanju Makedonije. Tito je bio zadovoljan odgovorom i usmenim objašnjenjem i razgovorom koji je S. Malešević vodio u CK KP Bugarske (sastanku su prisustvovali Titova supruga H. Has i Branko Malešević).
Prva polovina marta	U vezi sa sve očiglednijom kapitulantskom politikom jugoslovenskog režima i sve većom prijetnjom nezavisnosti naroda Jugoslavije od strane fašističkih sila, Tito u ime CK KPJ piše proglas ***Protiv kapitulacije — za pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom***, koji objavljuje tehnika CK KPJ u Zagrebu i rastura po cijeloj zemlji.
25. mart	Tito se u Zagrebu u Obrtničkoj kafani (u Ilici) posredstvom M. Bakića sastaje s Vojom Srzentićem, kojega su iz Beograda uputili k Titu M. Đilas i Vasilije Buha u vezi sa stavom prema fašizmu, situacijom u MK KPJ Beograda, a posebno raščišćavanjem odnosa u SBOTIČ-u. Tito je obećao da će o tim pitanjima još razgovarati kad uskoro dođe u Beograd. Istom prilikom bilo je govora i o partijskoj kazni S. Galogaže, kome je Tito preko V. Srzentića poručio da treba da nastavi svoj rad u korist Partije.
27. mart	U vezi sa zbivanjima u zemlji poslije potpisivanja protokola o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu i obaranja jugoslovenske vlade 27. marta 1941, Tito se u Zagrebu u stanu Branka Zlatarića sastaje s K. Popivodom. Pošto je dao ocjenu situacije, naglašavajući da je rat neizbježan, Tito upućuje Popivodu kao instruktora CK KPJ u Sarajevo i u Peć s tim da održi sastanke s PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu i s Oblasnim komitetom Partije za Kosovo i Metohiju, a po mogućnosti i s još nekim partijskim mjesnim rukovodstvima i da im iznese ocjenu najnovije situacije, da ih pripremi za otpor (što će zavisiti od snage vojske), jer se treba orijentisati prema Bosni i Crnoj Gori, odnosno prema planinama. Tito je K. Popivodi naložio da se nakon obavljenih poslova na Kosovu i u Metohiji vrati u Sarajevo i da tu čeka dalje direktive.
28. mart	Tito se zajedno s E. Kardeljom sastaje u Zagrebu s V. Buhom, članom PK KPJ za Srbiju, i Mitrom Mitrović, instruktorom PK KPJ za Srbiju za ideološki rad, koje je partijsko rukovodstvo iz Srbije uputilo u Zagreb da izvjeste generalnog sekretara KPJ o zbivanjima u Beogradu 26. i 27. marta. Pošto ga je M. Mitrović detaljno upoznala s događajima, manifestacijama i vojnim

pučem, obavijestila ga o Simovićevoj vladi, o načinu reagovanja Partije i o njenoj borbi da ovlada situacijom, o zakazanom zboru za 28. mart, Tito je bio zadovoljan svim tim i preporučio je da se zbor ne drži, jer se ne može tačno saznati stav Simovićeve vlade, a moglo bi doći i do nepotrebnog zaoštravanja. Na pitanje M. Mitrović šta treba da prenese drugovima, Tito je odgovorio: »Pa odmah ću ja tamo«.

Pošto se upoznao sa situacijom u Beogradu, Tito šalje S. Žujovića, poslije njegovog višemjesečnog boravka i ilegalnog rada u Zagrebu, u Beograd.

Uz pomoć komunista vazduhoplovaca Tito dolazi avionom iz Zagreba u Beograd. Tom prilikom putnički avion tipa »Lokid« imao je kvar na motoru, pa zamalo nije došlo do avionske nesreće.

28. mart uveče — Po dolasku u Beograd Tito najprije odlazi u stan H. Fingerhuta, a zatim se sastaje s članovima Politbiroa CK KPJ M. Đilasom i R. Končarom i sa sekretarom CK SKOJ-a I. L. Ri-. barom. Tito je odobrio akcije PK KPJ za Srbiju i sprovedene demonstracije i odao priznanje beogradskim komunistima, zalažući se pri tom za što elastičniji i nesektaški stav rukovodstva Partije prema novoj, Simovićevoj vladi, koju treba ocjenjivati prema koracima koje bude preduzimala. Na sastanku je, pored ostalog, odlučeno da CK KPJ objavi proglas u kome bi se dala ocjena situacije i iznijeli osnovni zahtjevi Partije.

29. mart — Tito učestvuje u radu pokrajinskog savjetovanja KPJ za Srbiju kome su prisustvovali članovi PK KPJ za Srbiju, MK KPJ za Beograd i članovi Politbiroa CK KPJ koji su se nalazili u Beogradu. Ovo savjetovanje je ponovo održano u stanu Lazara Kočovića na Čukarici (u Novoj ulici br. 14, sada Kirovljevoj), gdje je mjesec dana ranije održano savjetovanje aktiva KPJ za Srbiju; na ovom savjetovanju bilo je oko 35 učesnika. Tito je u osnovi rukovodio savjetovanjem i predložio dnevni red s jedinom tačkom: ocjena novonastale situacije, vlade generala D. Simovića i zadaci komunista. U svom izlaganju Tito je formiranje Simovićeve vlade ocijenio »kao uspjeh narodne borbe, kao korak naprijed u toj borbi za postignuće onih zahtjeva koje je Partija zastupala i narod tražio«. U skladu s linijom Partije da se brani zemlja, data je direktiva da svi komunisti i simpatizeri Partije koji su bili vojni obveznici idu u vojsku i da tamo u tom duhu rade s vojnicima.

Poslije izvještaja Lazara Koliševskog o stanju Partije u Smederevskoj Palanci i traženja da joj CK KPJ pruži pomoć, Tito upućuje P. Stambolića u Smederevsku Palanku kao instruktora CK KPJ.

Na savjetovanju partijskog aktiva za Srbiju i neposredno poslije njega Tito u diskusiji s članovima Politbiroa CK KPJ obrazlaže potrebu da se sjedište CK KPJ premjesti iz Zagreba u Beograd, a što je bila i od ranije njegova želja.

30. mart — Tito u ime CK KPJ završava proglas koji je objavljen pod naslovom *Narodi Jugoslavije! Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri!*

I. L. Ribar ugovara Titov sastanak s liderima građanskih stranaka dr I. Ribarom i dr Dragoslavom Smiljanićem (ljevica Demokratske stranke), dr Dragoljubom Jovanovićem (ljevica Zemljoradničke stranke) i Dušanom Bogdanovićem (ljevica Republikanske stranke) u stanu novinara »Politike« Dejana Lapčevića u Dobračinoj ulici br. 31. Ali, usljed izgovaranja dr D. Jovanovića da je bolestan i njegovog uticaja na dr D. Smiljanića, Tito se sastao samo sa dr I. Ribarom.

Početak aprila — Nakon obavljenog posla u Beogradu, Tito je otputovao u Zagreb vozom, u kome je bila veća grupa studenata iz Bosne, Hercegovine, Crne Gore i iz drugih krajeva zemlje koji su se vraćali u svoj zavičaj predosjećajući napad na Jugoslaviju poslije zbivanja od 27. marta. »Meni su bili simpatični... pjevaju, zabavljaju se. Zafrkavali su detektive koji su im tražili legitimacije. To su bili djevojke i mladići, a ja sam bio ozbiljan ,činovnik', nisam se veselio«, sjećao se Tito kasnije tog putovanja vozom za Zagreb.

Po dolasku u Zagreb, a u vezi sa sve očiglednijim predstojećim napadom na Jugoslaviju i u duhu orijentacije da se sjedište CK KPJ premjesti iz Zagreba u Beograd, Tito upućuje E. Kardelja u Beograd kako bi pružao pomoć Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju. (Kardelj je odmah krenuo i u Beograd je stigao uoči fašističke invazije na Jugoslaviju, tj. uoči 6. aprila 1941.)

5. april — Tito posjećuje kipara Antuna Augustinčića u njegovom stanu u Bosanskoj ulici u Zagrebu i vodi s njim razgovor pred njegov polazak u SSSR. Tito je A. Augustinčiću dao nekoliko brojeva telefona u Moskvi na koje treba da se obrati kada dođe u SSSR. (Međutim, Augustinčić nije otputovao jer je već sutradan izbio rat protiv Jugoslavije, a ubrzo je uslijedila i okupacija zemlje.)

Oko 6. aprila — Pošto je uhapšen S. Galogaža, njegova supruga Hermina obavještava Tita da je gotova radio-stanica za koju je bio zadužen S. Galogaža. Poslije toga Tito se sastaje s Jozom Butorcem u njegovom stanu u Hercegovačkoj ulici, od njega uzima radio-stanicu i organizuje njeno prebacivanje u jednu zgradu u blizini svoga stana u Donjem Stenjevcu. Istom prilikom Tito je dobio i Butorčevu legitimaciju (novinarsku kartu), kojom se služio na putu od Zagreba prema Beogradu u maju.

6. april — Na dan napada osovinskih sila na Jugoslaviju (6. aprila) Tito se nalazi u Zagrebu, u svom stanu u Donjem Stenjevcu, gdje živi pod imenom inženjera Slavka Babića. O agresiji na Jugoslaviju saznaje od susjeda koji se o tome obavijestio slušajući njemačku radio-stanicu.

Nacistička politička perfidnost, koja je nastojala da svoje trupe predstavi Hrvatima kao oslobodioce od velikosrpske vladavine, poštedjela je Zagreb bombardovanja, a na drugoj strani ni vlast Banovine Hrvatske nije se javljala ni alarmnim uređajima ni pozivom na oružje.

Oko podne istog dana Tito napušta stan i izlazi u grad. Na ulicama uznemirenog Zagreba osvjedočava se da je Jugoslavija napadnuta. Posmatra naoružane skupine Mačekove Zaštite

i jasno mu je da se ti odredi ne spremaju za odbranu, već za petokolonašku akciju. Titu je poznato da je velik broj zagrebačkih radnika spreman da se oružjem obračuna s petom kolonom i da brani grad od napadača, ali u tom času partijska organizacija u Zagrebu je raspolagala vrlo malom količinom oružja, malim brojem ručnih granata i revolvera. Zato odlučuje da sazove zajednički sastanak članova CK KPJ i CK KPH na kojem će se razmotriti nastala situacija i dogovoriti se o mjerama koje treba preduzeti.

Tito po Đuri Pucaru, koji je tih dana bio u Zagrebu, poručuje K. Popivodi da u vezi s novom situacijom krene u Crnu Goru, da se tamo stavi organizaciji na raspolaganje i da produži *s kursem partijske politike* o kome je od Tita dobio uputstva još prilikom odlaska iz Zagreba (27. marta 1941), tj. aktivnim angažovanjem komunista na odbrani zemlje.

8. april U svom stanu u Zagrebu, u Donjem Stenjevcu, Tito se sastaje s Leom Matesom, članom MK KPJ za Zagreb.

Tito saziva zajednički sastanak članova CK KPJ, koji se nalaze u Zagrebu, i CK KPH. Tom sastanku, koji je održan u Hercegovačkoj ulici br. 65, prisustvovali su Rade Končar, Aleksandar Ranković, Andrija Hebrang, Josip Kraš, Marko Orešković, Antun Rob, Jakov Blažević i Stipe Ugarković. Na sastanku je ocijenjeno da političko i vojno vođstvo Kraljevine Jugoslavije nije spremno ni sposobno da se odupre napadačima niti da obuzda razornu akciju veoma aktivne pete kolone. Odlučeno je da se u vojnu komandu u Zagrebu uputi delegacija koja će zahtijevati da se da oružje radnicima, antifašistički raspoloženim građanima; da se razoružaju petokolonaši i da se uputi delegacija banovinskim vlastima sa zahtjevom da se puste iz zatvora i koncentracionih logora politički zatvorenici. Kad je Tito predložio da delegaciju predvodi Marko Orešković, ovaj je odgovorio da je pogodniji Jakov Blažević, budući da je advokat, što je i prihvaćeno. Vojne vlasti su odbile zahtjev delegacije kako prve od 8. aprila koju je predvodio Jakov Blažević tako i naredne koju je predvodio dr Pavle Gregorić 9. aprila i one koju je 10. aprila predvodio Josip Kraš. Banovinska vlast je takođe odbila zahtjev da se puste na slobodu politički osuđenici.

9. april Tito se sastaje s E. Kardeljom koji ga, nakon svog povratka iz Beograda, informiše o situaciji u Beogradu, o razaranju grada i o žrtvama koje su pale prilikom bombardovanja.

10. april Na dan ulaska jedinica njemačke 14. oklopne divizije u Zagreb, proglašenja takozvane Nezavisne Države Hrvatske i emitovanja apela vođe HSS-a dr V. Mačeka hrvatskom narodu da bude poslušan i lojalan prema ustaškoj vlasti, Tito drži zajednički sastanak CK KPJ i CK KPH u kući željezničkog radnika, člana KPJ, Valenta Ivića, Bukovačka cesta (danas Prisoj 10). Na tom sastanku su osim Tita bili prisutni: Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Rade Končar, Pavle Pap, Josip Kraš, Marko Orešković, dr Vladimir Bakarić, Vlado Janić, Leo Mates, Karlo Mrazović, Dragutin Saili i Stipe Ugarković. Na sastanku je data ocjena kratkotrajnog rata i već tada je konstatovano da je Partija precijenila mogućnost otpora jugoslo-

venske vojske, koji je bio skršen mnogo prije nego što se očekivalo, ali na istom sastanku je odlučeno da KPJ nastavi borbu protiv okupatora bez obzira na raspad oružanih snaga Kraljevine Jugoslavije; zatim, da se formira Vojni komitet s Titom na čelu; da se radi na prikupljanju oružja i ratne opreme i da se sjedište CK KPJ premjesti iz Zagreba u Beograd. Posebno je istaknut značaj čuvanja jedinstva KPJ. Članovi CK KPJ upućuju se u Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Sloveniju da prenesu partijskim organizacijama odluke sjednice. Odlučeno je da se CK KPJ obrati narodima Jugoslavije proglasom.

Tito se zatiče na ulici kad jedinice njemačke 14. oklopne divizije ulaze u Zagreb. Ogorčen je prizorom: bahato, trijumfalno nacisti preplavljuju zagrebačke ulice i umjesto da im se odupru oružjem, njih ustaški i drugi profašistički i separatistički elementi pozdravljaju. Tito se od te slike sklanja u kuću Katice Postl (Bosiljevska ulica br. 30), ali u njemu ostaje ozlojeđenost, koja će javno izbiti u letku CK KPJ od 15. aprila u kojem će Tito napisati: »Događaji u Zagrebu prilikom dolaska osvajača bit će najtamnija ljaga u tvojoj povijesti, hrvatski narode.« (vid. str. 190).

11. april — Tito posjećuje A. Augustinčića, posljednji put u okupiranom Zagrebu.

15. april — U ilegalnoj štampariji centralne tehnike u Zagrebu, kojom rukovodi P. Pap, završeno je štampanje proglasa CK KPJ *Narodima Jugoslavije* koji je u ime CK napisao Tito poslije zajedničke sjednice CK KPJ i CK KPH, a u duhu njenih ocjena situacije i odluka. Isti proglas je umnožen u blizu 20 000 primjeraka i rasturen po cijeloj zemlji.

Druga polovina aprila — Tito piše *Okružnicu br. 3*, u stvari *Prilog za objašnjenje Okružnice br. 2*, u kojem analizira značaj i detaljnije razjašnjava zadatke komunista u oblasti sindikalnog rada poslije okupacije zemlje.

REGISTRI

REGISTAR IMENA

Adamić Josip (1907—1931), stolarski radnik. Član SKOJ-a od 1926. u Zagrebu. Za vrijeme služenja vojnog roka u Boki Ktorskoj (1928) radio na stvaranju skojevskih organizacija u mornarici. Po izlasku iz vojske član i sekretar MK SKOJ-a i član MK Partije za Zagreb, član redakcije lista »Glas Trešnjevke« i mjesne uprave Saveza drvodeljaca. Ubijen od strane policije (15. oktobra) — 226

Adžija dr Božidar (1890—1941), publicist. Kao student (u Pragu, gdje je doktorirao), uključuje se u radnički pokret. Po povratku iz rata, 1919, postaje povjerenik za socijalnu politiku u Zemaljskoj vladi u Zagrebu, ali ubrzo podnosi ostavku zbog neslaganja s njenom politikom. Pristupio je SDS Hrvatske i izabran je u GO stranke. Izdvajao se svojom objektivnošću i od kraja dvadesetih godina sve više se orijentisao ulijevo. Jedan od pokretača napredne revije »Radnička zaštita« (1928), Član KPJ postaje 1935; tada je bio član Inicijativnog odbora za stvaranje JRP i Narodnog fronta, kasnije SRN. Sarađivao je u mnogim legalnim i ilegalnim listovima i časopisima Partije. Hapšen je 1936. i 1938, a u decembru 1939. upućen je u logor u Lepoglavu i pušten poslije godinu dana; ponovo je uhapšen 31. marta 1941, u aprilu predat ustašama, koji su ga streljali 9. jula 1941. Narodni heroj — 236

Aga — vid. Popović Pero

Aleksandar I (1777—1825), ruski car od 1801. do 1825; konzervativan i pod jakim uticajem dvorske klike; jedan od najreakcionarnijih tadašnjih upravljača; inicijator borbe protiv revolucionarnih pokreta u Evropi (osnivač Svete alijanse) — 260

Amulić Ivan Ivo (1911—1973), član KPJ postao je (kao rudar) 1932. na radu među jugoslovenskim radnicima u Belgiji (od 1929. do 1935). Od 1935. do 1937. na školovanju u SSSR-u. Po povratku u Jugoslaviju postaje 1938. član, a potom organizacioni sekretar PK KPJ za Dalmaciju. Član CK KPH od avgusta 1940. i kandidat za člana CK KPJ od oktobra iste godine. Jedan od organizatora ustanka 1941. u Dalmaciji. Poslije oslobođenja nalazio se na raznim dužnostima u privredi; biran je za republičkog poslanika — 236, 251

Andersen Alsing (1893—1962), političar Socijaldemokratske partije Danske. Član Danskog parlamenta (Folkketing-a) od 1929. do 1962, ministar odbrane od 1935. do 1940, ministar finansija (od jula do novembra 1942) i unutrašnjih poslova u novembru 1947, ali se tada povukao zbog kritike koja je data na odbrambenu nespremnost Danske u vrijeme napada fašističke Njemačke 9. aprila 1940. Bio član danske delegacije na zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija (1948—1957). Poslije toga bio vođa Socijalističke internacionale do smrti — 49, 252

Andrej — vid. Cvijić Stjepan Štefek

Andrejev — vid. Maslarić Božidar

Anders dr Ivan (1883—?), advokat; pristalica HSS-a, na čijoj je listi biran za poslanika na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Od 1919. bavio se advokaturom, a zatim je bio ministar za trgovinu i industriju (od avgusta 1939. do aprila 1941). Usko sarađivao sa dr V. Mačekom — 293

Angaretis Zigmas (1882—1940), jedan od istaknutih rukovodilaca KP Litvanije. Usečnik oktobarskog oružanog ustanka

u Petrogradu i 8. decembra 1917. bio je određen za komesara za litvanska pitanja u Narodnom komesarijatu nacionalnosti SSSR-a. Od 1924. bio predstavnik KP Litvanije u Izvršnom komitetu Kominterne. Na V, VI i VII kongresu Kominterne biran za člana Internacionalne kontrolne komisije, a od 1926. do 1935. bio je njen sekretar, a potom predsjednik — 230

Anić Ivan Ivo (1903), zemljoradnik. Član SKOJ-a i član KPJ od 1926. Zbog aktivnog partijskog rada više puta hapšen. Od 1937. je sekretar Opštinskog komiteta KPH u Starom Gradu, a od 1928. s malim prekidima do početka 1943. sekretar Kotarskog komiteta KPH u Hvaru. Jedan je od organizatora ustanka na Hvaru. Godine 1943. odlazi u partizane i vrši razne vojne i političke dužnosti. Danas živi u Splitu — 265

Antonesku Jon (Antonescu Ion, 1882—1946), rumunski general; od 1933. bio načelnik rumunskog Generalštaba, a od 1938. ministar spoljnih poslova. Prisilio kralja Karola II da abdicira i zaveo vojno-fašističku diktaturu; 1940. proglasio se za šefa države. Priključio Rumuniju Trojnom paktu; 1946. osuđen i pogubljen kao ratni zločinac — 222, 259

Arandelović Radomir Raša (1891), član SKOJ-a od 1919, a KPJ od 1920. Jedan od osnivača Saveza bankarskih i trgovačkih činovnika i njegov istaknuti aktivist; delegat Nezavisnih sindikata na IV kongresu Crvene sindikalne internacionale (marta 1928) i učesnik savjetovanja u Moskvi kada je upućeno *Otvoreno pismo* KI članstvu KPJ. Aktivan u obnavljanju partijske organizacije u Beogradu poslije zavođenja šestojanuarske diktature; zbog revolucionarnog rada bio 1936. pola godine u zatvoru. U toku rata u zarobljeništvu u Osnabriku, gdje je bio član rukovodstva antifašističkog pokreta. Poslije oslobođenja radio u Ministarstvu finansija FNRJ do penzionisanja (1954) — 254

Augustinčić Antun (1900—1979), vajar svjetskog glasa, član JAZU. Bio je predsjednik Društva prijatelja SSSR-a (1940). U NOP-u učestvuje od 1941, a u jesen 1943. izlazi iz Zagreba na oslobođenu teritoriju, gdje nastavlja s umjetničkim radom. Član ZAVNOH-a i potpredsjednik AVNOJ-a od II zasjedanja (u Jajcu 1943) — 308, 310

Babić inž. Slavko — Broz Josip Tito

Babović Spasenija Cana (1907—1977), politički radnik. Član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928. Od 1928. do 1935. na raznim partijskim zadacima kao član rejonskog komiteta i MK KPJ u Beogradu, organizator štrajkova itd. Godine 1935. završila je kurs pri MLŠ u Moskvi; 1937. uhapšena kao rukovodilac Oblasnog komiteta KPJ u Kragujevcu; iako je bila podvrgnuta strahovitom mučenju držala se herojski, osuđena na 2 godine robije. Po izlasku s izdržavanja kazne postaje član PK KPJ za Srbiju, a 1940. na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabrana za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji i član Vojne komisije PK KPJ za Srbiju; 1942. pomoćnik političkog komesara 2. proleterske brigade. Prvi je predsjednik Antifašističkog fronta žena Jugoslavije; član je Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bila je ministar u vladi Srbije i Jugoslavije, član Izvršnog vijeća Srbije i SIV-a, IK CK SK Srbije i član CK SKJ. Narodni heroj — 219, 250, 293, 302

Bakarić dr Vladimir (1912), diplomirani pravnik; član JAZU; u revolucionarnom pokretu učestvuje još u gimnaziji; sekretar sveučilišne organizacije KPJ u Zagrebu od 1935, a iste godine postaje i član CK SKOJ-a; 1937. član Komisije za agitaciju i propagandu CK KPH, a od proljeća 1940. član CK KPH. Pokretač i saradnik više partijskih listova i časopisa; hapšen je 1935, 1936. i 1940. Po izlasku iz okupiranog Zagreba u jesen 1941. na oslobođenu teritoriju postaje komesar Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske; vjećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a i član NKOJ; od oktobra 1944. je sekretar CK KPH. Poslije oslobođenja obavljao najviše partijske i državne dužnosti u SR Hrvatskoj i u Federaciji: predsjednik vlade NRH, odnosno Izvršnog vijeća (do 1953), predsjednik Sabora SRH; predsjednik CK KPH; od V kongresa KPJ (1948) član je CK KPJ, odnosno SKJ; član je Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada — 235, 236, 252, 265, 298, 309

Bakić Mitar (1908—1960), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ postao je u vojsci 1932. Godine 1933. i 1934. radio je u tehnici MK KPJ za Beograd. Bio je član Komisije za nacionalno pitanje PK KPJ za Hrvatsku, član CO JRP (1935—1937), član odbora za pomoć republikanskoj Španiji, član Vojne komisije CK KPJ (od 1940). Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije (1941). Od aprila 1942. politički komesar GŠ za Crnu Goru, pa politički komesar 4. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ, zatim sekretar Savezne skupštine i dr. Biran je za člana CK SK Crne Gore, CK SKJ i Saveznog odbora SSRNJ — 219, 250, 297, 301, 302, 306

Balota Mate — vid. Mirković Mijo

Baljkas Ivo (1892—1977), u rukovodstvu KPJ za Dalmaciju radi od 1920. i uređuje njen organ »Oslobođenje«. Jedno vrijeme bio je i član CK KPJ, ali je zbog grupaških borbi smijenjen sa svih funkcija. Poslije 1929. boravio je u Južnoj Americi sve do proljeća 1936, kada se ponovo uključuje u rad Partije, ali i u grupaške borbe, zbog čega je 1939. isključen iz KPJ. Od 1941. do 1943. bio u logoru u Italiji, a poslije 1945. radio u redakciji »Vjesnika« u Zagrebu — 16, 235, 236

Basariček Đuro (1884—1928), političar i narodni poslanik. Jedan od prvaka HSS-a. Poginuo kao žrtva atentata na Stjepana Radića i druge prvake HSS-a u Narodnoj skupštini 20. juna 1928. koji je izveo eksponent velikosrpskog režima Puniša Račić — 224

Batušić Slavko (1902), književnik i publicist. Filozofski fakultet (istoriju umjetnosti) završio u Zagrebu; od 1921. do 1950. radio u Hrvatskom narodnom kazalištu (reditelj, dramaturg, upravnik Kazališnog muzeja i dr.). Od 1950. profesor na Akademiji za kazališnu umjetnost u Zagrebu. Saradnik i urednik velikog broja književnih i pozirišnih listova i časopisa, prevodilac niza romana i drama — 247

Belić Nikola, seljak. Član KPJ od 1919. Imao je prekid u partijskom radu od 1929. do 1934. Nakon toga ponovo je uključen u partijski rad. Učesnik I konferencije KPH u avgustu 1940 — 265

Belinić Marko (1911), politički radnik. Član KPJ od 1934; sekretar RK KPJ u Zagrebu 1935, član OK KPJ u Varaždinu i sindikalni rukovodilac 1937—1939. U toku 1940. i 1941. bio član Centralne sindikalne komisije pri CK KPJ. Zbog revolucionarnog rada bio više puta hapšen i proganjan. U NOR-u od 1941. na raznim dužnostima. Poslije oslobođenja predsjednik Zemaljskog vijeća Saveza sindikata Hrvatske i član Centralnog vijeća SSJ; član Izvršnog komiteta CK KPH i član CK SKJ. Narodni heroj — 279, 300

Belončk Josif, metalski radnik, član MK SKOJ-a, a jedno vrijeme 1928. i sekretar MK SKOJ-a i član MK KPJ za Beograd. U vrijeme zaoštrenih frakcijskih borbi u KPJ optužen kao provokator. Uhapšen u januaru 1929. i pušten u maju iste godine. Ponovo uhapšen u avgustu 1929. i tada se stavio u službu policije — 13, 227, 233

Beneš Eduard (1884—1948), čehoslovački državnik i političar; borac za oslobođenje čehoslovačkog naroda od Austro-Ugarske. Član Privremene čehoslovačke vlade 1918, ministar inostranih poslova od 1919. do 1935; jedan od tvoraca Male antante. Predsjednik ČSR od 1936. do 1938. Poslije Minhenskog sporazuma emigrirao u SAD, a u septembru 1939. u London, gdje je formirao emigrantsku vladu ČSR. U Čehoslovačku se vratio 1945. u svojstvu predsjednika ČSR; 1948. podnio ostavku — 255

Bernštajn Eduard (Bernstein Eduard, 1850—1932), jedan od najpoznatijih ideologa Njemačke SDP i Druge internacionale, rodonačelnik revizionizma u međunarodnom socijalističkom pokretu. U početku bio marksist i sarađivao s Fridrihom Engelsom. U svojim teorijskim radovima rano počeo da odstupa od marksističkog učenja; svoje poglede u kojima je pokušao da revidira filozofske,

ekonomske i političke osnove teorije socijalizma izložio je u radu *Pretpostavke socijalizma i zadaci socijaldemokratije* (1899), od kada su se socijaldemokrati počeli da dele na ortodoksne i revizioniste. U toku prvog svjetskog rata bio centrumaš. Autor niza radova — 162

Bevc — vid. Kardelj Edvard

Bićanić dr Rudolf (1905—1968), funkcioner HSS-a i »Gospodarske sloge«. Kao pripadnik URO (koja je bila pod uticajem SDS) uhapšen 1932. i osuđen na 3 godine zatvora. Godine 1937. i 1938. izdavao ilegalni bilten »Politički vjesnik«. Za vrijeme okupacije radio je u administraciji izbjegličke vlade u Londonu, odakle je upućivao apele za jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda. Poslije oslobođenja načelnik Odjeljenja za spoljnu trgovinu u Ministarstvu inostranih poslova Privremene vlade DFJ odnosno vlade FNRJ, zatim profesor na zagrebačkom Pravnom fakultetu — 107

Birk — vid. Kardelj Edvard

Blanki Luj-Ogist (Blanqui Louis-Auguste, 1805—1881), francuski revolucionar i komunist, Marksov pristalica. Primjenjivao je zavjereničku taktiku i oslanjao se na uske grupe revolucionara; osnivač i član niza tajnih revolucionarnih udruženja i organizator mnogih pobuna (1839, 1848; u dva maha 1870—1871), koji su svi bili preuranjeni i uglavnom su pretrpjeli poraz. Najveći dio života proveo je u zatvorima (oko 40 godina) i četiri puta zbog svoga revolucionarnog rada bio osuđivan na smrt; uprkos svemu ostao je nepokolebljiv revolucionar — 281

Blažević Jakov (1912), pravnik. Član KPJ od 1928. Aktivan u gospićkoj gimnaziji i na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Od 1934. postaje član tehnike PK KPJ za Hrvatsku, a od 1937. član CK KPH. Od ljeta 1940. je sekretar OK Partije za Liku. Na V zemaljskoj konferenciji biran za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka i oružane borbe u Lici. Italijanski vojni sud osudio ga je u martu 1943. na smrt u kontumaciji. Bio je vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a, a nakon oslobođenja ministar u vladi FNRJ, predsjednik Izvršnog vijeća Sabora Hrvatske, potpredsjednik SIV-a, član IK CK SKH i Predsjedništva CK SKJ, predsjednik Predsjedništva SRH. Narodni heroj — 250, 309

Blum Leon (1872—1950), francuski političar i državnik; jedan od najistaknutijih funkcionera Socijalističke partije Francuske. Krajem 19. veka prišao radničkom pokretu i dugo bio direktor socijalističkog lista »Le Populaire«. Bio je predsjednik vlade Narodnog fronta 1936. i 1937, zatim u martu i aprilu 1938. Za vrijeme drugog svjetskog rata interniran u Dahau; 1946. i 1947. predsjednik francuske vlade. Autor više radova iz istorije i teorije socijalizma — 49, 73, 252

Boban dr Ljubo (1933), historičar, dopisni član JAZU. Autor više naučnih radova iz oblasti savremene istorije, posebno iz društveno-političkog razvitka Hrvatske između dva svjetska rata — 222, 253

Bobić Florijan (1913—1942), radnik. U napredni sindikalni pokret uključuje se 1934; radnički je povjerenik u tvornici »Tivar« u Varaždinu. Član KPJ od 1935; član OK KPH za Varaždin od 1937; uspješno djeluje na selu i izabran je za opštinskog odbornika krajem 1939. u rodnom mjestu Biškupec. Bio je delegat na I konferenciji KPH 1940. Kao sekretar OK KPH u ljeto 1941. radio na pripremi ustanka, a zatim odlazi u Kalnički partizanski odred. Poginuo je u neravnoj borbi protiv ustaša 29. aprila 1942. opkoljen s grupom partizana u selu Jalkovec. Narodni heroj — 265

Bogdanov Vasa (1902—1967), profesor Sveučilišta u Zagrebu i autor više istorijskih djela. U revolucionarni radnički pokret stupio je 1919; bio je više puta hapšen i otpuštan iz službe do 1941. i za vrijeme okupacije. U godinama uoči drugog svjetskog rata bio je u idejnom sukobu s KPJ što se ogledalo i u pokretanju časopisa »Političko iskustvo« (1940); zbog nekih nemarksističkih stavova oštro je kritikovan. Poslije obustave publikovanja članaka u »Pečatu« protiv KPJ, Bogdanov se 1940. našao sam i bez ikakvog uticaja na članstvo KPJ. Poslije oslobođenja kao sveučilišni pro-

fesor objavio je više naučnih studija iz novije istorije — 36, 247

Bogdanović Boško, pomoćnik ministra prosvjete Kraljevine Jugoslavije od sredine 1940; bio blizak dr A. Korošcu i poznat kao pronacista — 257

Bogdanović Dušan (1885—1944), publicist. Nakon prvog svjetskog rata pripadao Republikanskoj, zatim Zemljoradničkoj stranci, u kojoj djeluje u okviru njene ljevice i prihvata saradnju s komunistima; od osnivanja Narodne seljačke stranke (1940) postaje član njenog Glavnog odbora. U to vrijeme i u toku NOP-a bio je veza između te stranke i KPJ. Zbog saradnje s NOP-om uhapšen 1. marta 1944, a u septembru strijeljan u Banjičkom logoru — 308

Bosanac R. — vid. Čolaković Rodoljub

Bošković — vid. Filipović Filip

Božanić Andrija (1906), zemljoradnik i ribar (iz Komiže na Visu). God. 1925. uključuje se u rad napredne omladine, a od 1928. je član KPJ. Od 1932. do 1935. bio je na robiji u sremskomitrovačkoj tamnici. Od avgusta 1940. član PK KPH za Dalmaciju. U NOP-u od 1941; učestvuje na organizovanju partizanskih odreda u Dalmaciji. Bio je član Štaba IV operativne zone, Štaba 8. korpusa i pomoćnik komesara istog korpusa, član Oblasnog NOO za Dalmaciju i vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije oslobođenja bio je član CK KPH, zatim na vojnim i partijsko-političkim dužnostima u JRM i u Političkoj upravi JNA. Penzionisan 1961. Narodni heroj — 236

Božićević Ivan (1909), tekstilni radnik iz Križa (Čazma); partijski i sindikalni radnik. Član KPJ od 1936. U toku 1940. i 1941. bio član Centralne sindikalne komisije pri CK KPJ. U toku NOR-a bio je član i sekretar OK KPH za Bjelovar i Viroviticu i Oblasnog komiteta za zagrebačku oblast. Vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a od Prvog zasjedanja (juna 1943). Poslije rata generalni sekretar CV SSJ, član CK KPH, član CK SKJ — 279, 300

Bracanović Bracan (1893—1929), učitelj iz Stijene (Crna Gora). Učestvovao u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu; 1919. otišao u Čehoslovačku, gdje je završio učiteljsku školu; 1922. vratio se u zemlju i postao član KPJ; 1923. ponovo odlazi u Čehoslovačku, zatim u Poljsku i u SSSR. Bio je predavač i direktor jugoslovenskog sektora na KUNMZ-u od 1927. U toku 1928. vratio se na ilegalni partijski rad u domovinu; na IV kongresu KPJ izabran je za člana CK. Od februara do avgusta 1929. bio sekretar PK KPJ za Srbiju. Tada je uhapšen i poslije velikog mučenja ubijen od policije 28. septembra — 224, 226

Brezović Matija (1897—1931), privatni namještenik iz Đakova. Kao zarobljenik u prvom svjetskom ratu ostao u Rusiji do 1927. Član RKP (b) od 1920. Po povratku u Jugoslaviju (1927) bio je organizacioni i politički sekretar CK SKOJ-a, sekretar PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i kandidat za člana CK KPJ (izabran na IV kongresu KPJ 1928). Učesnik VI kongresa KI (1928). Uhapšen 1929. u Zagrebu, kada je na policijskom saslušanju otkrio cijelu zagrebačku organizaciju KPJ, odnosno prihvatio saradnju s policijom. Ubrzo pušten iz zatvora (policija je lansirala vijest da je pobjegao); od strane rukovodstva KPJ optužen kao provokator i likvidiran — 13, 220, 224, 225, 227, 233

Brka — vid. Končar Rade

Brka — vid. Lipovščak Viktor

Broz Stjepan Štefek (1918—1942), soboslikarski radnik u Zagrebu. Član KPJ od 1929. Kao svoga sinovca Tito ga je angažovao za obavljanje pojedinih zadataka u okviru partijske tehnike; 1942. iz Zagreba prešao u Zagorje, gdje se uključio u NOP. Iste godine uhapšen od ustaša u Jakovlju (Zagorje) i osuđen na smrt strijeljanjem — 303

Budak dr Mile (1889—1945), književnik, ustaški ideolog i doglavnik; ministar prosvjete u vladi NDH. Kao jedan od inicijatora bratoubilačke borbe, tj. ustaških zločina, osuđen na smrt — 253

Budisavljević dr Srđan (1883—1968), advokat iz Zagreba; političar i državnik. Kao član Hrvatsko-srpske koalicije 1908. izabran za zastupnika u Saboru. Povjerenik za unutrašnje poslove Narodnog vijeća i podban. Između dva rata biran

stalno za poslanika i kao funkcioner SDS igrao istaknutu ulogu u okviru građanske opozicije. Kao ministar unutrašnjih poslova u Simovićevoj vladi od 27. marta 1941. na zahtjev KPJ naredio da se puste iz zatvora i logora svi politički zatvorenici i internirci, što je, međutim, samo djelimično izvršeno. Od 1941. bio u emigraciji; 1945. član Kraljevskog namjesništva do proglašenja Republike — 255, 287, 293

Buha Vasilije (1913—1944), privatni namještenik. Član KPJ od 1936; od 1938. sekretar Saveza bankarskih, osiguravajućih i trgovačkih činovnika (SBOTIČ). Godine 1929. postao član MK KPJ za Beograd, a uskoro kooptiran u PK KPJ za Srbiju; 1941. upućen na rad u leskovački okrug, a od 1942. sekretar Pokrajinskog povjereništva za južnu Srbiju. Uhapšen oktobra 1943. u Beogradu. Na istrazi u Specijalnoj policiji neprijatelju je otkrio mnoga rukovodstva i članove Partije. Strijeljan je od strane okupatora 1944. u Beogradu — 214, 293, 306

Buharin Nikolaj Ivanovič (1888—1938), ruski i sovjetski revolucionar, publicist, profesor političke ekonomije na Univerzitetu u Moskvi; od 1917. je član CK RKP(b); do 1929. bio predsjednik Kominterne. Istaknuti marksistički teoretičar i autor nekoliko radova naročito iz oblasti ekonomike prelaznog perioda. Na posljednjem od tri poznata moskovska procesa, u vrijeme Staljinovih čistki 1938, osuđen na smrt kao pripadnik tzv. trockističko-zinovjevskog i »buharinovskog« kontrarevolucionarnog centra — 261

Bukovec Mirko (1906—1942), fabrički radnik; u revolucionarnom pokretu učestvuje od sredine dvadesetih godina; 1926. radio u tehnici PK KPJ za Hrvatsku i sarađivao u listu »Borba«. Više puta hapšen, a 1929. osuđen na 10 godina robije. Po izlasku iz sremskomitrovačke tamnice (u aprilu 1939), postaje član CK KP Hrvatske. U decembarskim hapšenjima u Hrvatskoj 1939. uhapšen i konfiniran u logor u Lepoglavi. Po okupaciji zemlje premješten u gospićki ustaški zatvor, pa u Jastrebarsko, zatim u logor Danica (kod Koprivnice), da bi bio umoren glađu i žeđu s grupom od dvadesetak zatočenih komunista u logoru u Staroj Gradiški u proljeće 1942 — 235, 265

Buljanović Vicko Vice (1907—1939), metalski radnik, aktivan u URS-ovim sindikatima u Splitu, gdje 1938. postaje član KPJ. Ubijen je od strane policije u toku velikih demonstracija koje je KPJ organizovala u Splitu 17. decembra 1939 — 253

Bumbulović Mihailo (1902—1941), stolarski radnik; član KPJ od 1923, a član KP Francuske od 1926 (u Francusku je otišao iz Brčkog tražeći posao). Od 1929. do 1932. bio slušalac KUNMZ-a. Krajem 1934. došao iz SSSR-a na rad u zemlji kao instruktor CK KPJ. Krajem 1935. uhapšen u Beogradu i osuđen 1936. na 6 godina robije. Iz sremskomitrovačke tamnice bježi s grupom komunista u avgustu 1941. i odlazi u partizane, gdje mu se krajem te godine gubi trag — 227, 244

Butković Drago (1912—1940), član sindikata građevinskih radnika (soboslikar); podlegao ranama (3. jula 1940) dobijenim od policije u manifestacijama za SSSR koje je Mjesni komitet Partije za Zagreb organizovao 28. juna 1940 — 253

Butorac Anka (1904—1942), fabrička radnica. Član KPJ od 1926; član zagrebačkog Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća i aktivni borac protiv frakcija, a za jedinstvo Partije u godinama do diktature 1929. Često je hapšena. Od 1931. do 1934. bila je na partijskom školovanju u SSSR-u. Po povratku u Jugoslaviju najprije je radila u Sisku, a zatim u Čakovcu i Varaždinu, gdje je glavni organizator velikog štrajka u tvornici »Tivar« (1936). Instruktor je PK KP za Hrvatsku, a od Osnivačkog kongresa KPH (u avgustu 1937) član CK KPH. Hapšena je 1937. i 1938. i u decembru 1940, kada je sprovedena u koncentracioni logor u Lepoglavi. Kad su došle na vlast ustaše su je prebacile u gospićki logor, a zatim u Jastrebarsko, a u oktobru 1941. u logor Danica (kod Koprivnice). Prilikom bjekstva iz logora najprije u Zagreb, a zatim u januaru 1942. u partizane ustaše su je ranile i podvrgle strahovitom mučenju, ali ona nije ništa odala. Umorena je 22. januara, tj. trećeg dana otkako je bila zarobljena. Narodni heroj — 248, 265

Butorac Jozo, radio-mehaničar u Zagrebu do 1941; borac NOVJ. Bio radio-telegrafista Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poginuo prilikom njemačkog desanta na Drvar 25. maja 1944 — 308

Cankov Aleksandar (1879—1959). bugarski političar i državnik. Predsjednik vlade od 1923. do 1926, a zatim ministar. Krvavo ugušio seljačku pobunu i organizovao ubistvo Aleksandra Stambolijskog (1923). Docnije radio na fašiziranju zemlje. Od 1944. u emigraciji u Njemačkoj, a od 1959. u Južnoj Americi — 183

Cesarec August (Man, 1893—1941), književnik i publicist; pripadao nacionalnorevolucionarnom omladinskom pokretu, a od 1914. pristupio Socijaldemokratskoj partiji; član SRPJ(k) odnosno KPJ od 1919. Učesnik je II kongresa Partije u Vukovaru 1920. Bio je u SSSR-u 1922. i 1934. do 1937. Učestvovao je u radu delegacije KPJ na rješavanju problema Partije u vrijeme održavanja VII kongresa KI. Poslije odlazi u Španiju, a 1939. se vraća u zemlju. Sarađivao je u mnogim listovima i časopisima između dva rata i napisao više putopisnih reportaža, književnih djela i studija. Uhapšen je početkom 1941. i odveden u logor Kerestinac; predat je ustašama u aprilu 1941, a u julu strijeljan u šumi kraj Zagreba — 230

Cincar-Marković Aleksandar (1895—1946), jugoslovenski diplomat, poslanik u Sofiji i Berlinu; ministar spoljnih poslova u vladi Kraljevine Jugoslavije od 1939. do 1941. Za vreme okupacije dao punu podršku kvislinškoj vladi M. Nedića. Osuđen 1946. godine na smrt kao ratni zločinac. Umro u zatvoru — 183, 222, 276, 287

Cvetković Dragiša (1893—1969), političar, ministar u vladi 1928, 1935. i 1938, a od februara 1939. predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije. Od prvobitne orijentacije na zapadne sile sve više počinje da se oslanja na fašističke države i kao predsjednik vlade pristupa Trojnom paktu 25. marta 1941, ali je poslije dva dana državnim udarom od 27. marta oboren s vlasti. Od 1944. živio je u emigraciji — 5, 26, 53, 61, 78, 88, 91, 114, 116, 117, 121—126, 133, 134, 138, 141, 143, 144, 182—187, 206, 222, 226, 228, 239, 245, 249, 252, 253, 255, 257, 264, 265, 274—276, 279, 280, 287, 291—293, 305

Cvijić Đuro Đuka (Krešić, 1896—1938), publicist i partijski radnik. Uoči prvog svjetskog rata pripadao pokretu nacionalnorevolucionarne omladine i kao učesnik u atentatu na bana Slavka Cuvaja 1912. osuđen na 3 godine teške tamnice. Od osnivanja KPJ do 1928. biran je u najviše partijske organe; za sekretara Pokrajinskog izvršnog odbora za Hrvatsku i Slavoniju i za člana i sekretara CK KPJ. Jedan od vođa lijeve frakcije u KPJ. Godine 1939. uhapšen i poslije dvije i po godine zatvora emigrirao u Beč (gdje je bio član CK KPJ), zatim u Moskvu; radio je kao politički referent u Međunarodnom agrarnom institutu. Stradao u Staljinovim čistkama. Rehabilitovan kao nevino osuđen 10. oktobra 1963. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a — 224, 225, 230

Cvijić Stjepan Štefek (Andrej, 1905—1938), član KPJ od 1921. Član CK SKOJ-a i sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju do 1924. Od 1924. do 1928. u SSSR-u, gdje je završio Komunistički univerzitet »Sverdlov«. Kao instruktor CK SKOJ-a vraća se ilegalno u Jugoslaviju 1928. Od 1929. u emigraciji i na partijskim zadacima u Austriji, Njemačkoj, Francuskoj i SSSR-u. Od 1934. organizacioni sekretar KOI. U toku 1936. kao kandidat za člana Politbiroa radio u CK KPJ čije je sjedište bilo u Beču; od jeseni iste godine bio u Francuskoj, zatim do 1938. u SAD, pa kratko vrijeme u Španiji. Po povratku u SSSR 1938. uhapšen i umro u zatvoru. Poslije 1956. rehabilitovan odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a — 230, 232, 233

Čang Kaj Šek (1887—1975), kineski general i državnik, vođa Kuomintanga i diktator. Poslije pobjede kineske revolucije (oktobra 1949) s ostacima kontrarevolucionarne vojske prešao februara 1950. na Formozu (Tajvan), gdje je bio predsjednik nacionalističke vlade i Republike — 251, 284

Čemberlen Artur Nevil (Chamberlain Arthur Neville, 1869—1940), engleski državnik i političar, vođ Konzervativne

stranke. Ministar u vladi od 1931, a od 1937. do 1940. predsjednik vlade. Prema agresivnim težnjama fašističkih sila vodio politiku popuštanja i kapitulacije — 238

Čižinski Josip — vid. Gorkić Milan

Čolaković Rodoljub (Rozenko, R, Bosanac, 1900), revolucionar, državnik i publicist. Član KPJ od 1919. Kao pripadnik »Crvene pravde« organizuje atentat na ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića 1921, zbog čega je osuđen na 12 godina robije. U tamnici zajedno s Mošom Pijade preveo Marksov *Kapital*, a sam *Bijedu filozofije* i Lenjinovo djelo *Država i revolucija.* Po izlasku s robije emigrira u januaru 1933. u Beč, zatim u Moskvu, gdje je završio aspiranturu na Međunarodnoj lenjinskoj školi. Bio je član tzv. rukovodećeg kolektiva KPJ krajem 1936, zatim član Politbiroa KPJ do početka 1938; uređivao je »Proleter« i »Klasnu borbu«. U NOR-u je bio član Glavnog štaba Srbije i politički komesar Glavnog štaba Bosne i Hercegovine; vijećnik je svih zasjedanja AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio je sekretar CK KP BiH i na drugim partijskim državnim i društvenim funkcijama, potpredsjednik SIV-a, član CK SKJ i dr. Sada je član Savjeta Federacije. Autor je nekoliko značajnih djela s tematikom iz revolucionarnog pokreta i NOR-a (*Kazivanje o jednom pokoljenju*, knj. I—III, *Zapisi iz oslobodilačkog rata*, knj. 1—5 i dr.) — 230, 232, 233, 238, 242, 245

Čubrilović dr Branko (1894—1962), ljekar u Sarajevu i Banjaluci. Pripadnik revolucionarnog omladinskog pokreta »Mlada Bosna«; osuđen 1916. na 14 godina teške tamnice. Između dva svjetska rata bio istaknuti organizator Zemljoradničke stranke u Bosni i kao kandidat te stranke biran za narodnog poslanika 1935. i 1938. Ministar poljoprivrede u vladi Cvetković—Maček (iz vlade istupio zbog neslaganja s pristupanjem Jugoslavije Trojnom paktu), zatim u Simovićevoj i emigrantskoj vladi. Po povratku u Jugoslaviju 1945. pristupio Narodnom frontu. Biran je za saveznog poslanika (1945) i za poslanika u NR BiH (1946. i 1950) — 287, 293

Ču En Laj (1898—1976), istaknuti kineski revolucionar i državnik; jedan od učesnika u stvaranju KP Kine (1921). U periodu saradnje KP Kine i Kuomintanga (1924) bio politički komesar I kuomintaške armije; organizator masovnih radničkih štrajkova i ustanaka u Šangaju (1927); poslije Čang Kaj Šekovog kontrarevolucionarnog udara iste godine uhapšen i osuđen na smrt, ali je pobjegao iz zatvora. Od tada u rukovodstvu KP Kine i kineske crvene odnosno narodnooslobodilačke armije; od 1950. do svoje smrti predsjednik vlade i ministar inostranih poslova (do 1958) — 283

Čulić Filip (1909), dentist; još u mladosti prišao revolucionarnom pokretu u Splitu; 1936. i 1937. učestvuje u otpremanju jugoslovenskih dobrovoljaca u Španiju i radi po liniji JRP i Narodnog fronta. U vrijeme frakcijskih borbi u Dalmaciji bio pod uticajem V. Jelaske i isključen iz KPJ 1939. Od 1943. učestvuje u NOP-u, radio u sanitetskoj službi VIII korpusa — 16, 236

Čulinović dr Ferdo (1897—1971), profesor nacionalne državno-pravne istorije na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Od 1945. redovni profesor univerziteta; član JAZU (od 1962) i dopisni član SANU. Napisao više naučnih i stručnih radova i knjiga iz istorije Kraljevine Jugoslavije — 276

Ćano Galeaco (Ciano Galeazzo, 1903—1944), grof, jedan od glavnih saradnika i zet Benita Musolinija, ministar spoljnih poslova fašističke Italije od 1936. do 1943. Poslije kapitulacije Italije nestao iz Rima i potom iz Njemačke sproveden u zatvor u Veronu, gdje je osuđen i strijeljan za vrijeme Musolinijeve marionetske vlade nakon njemačke okupacije u sjevernoj Italiji — 259, 263

Ćirković dr Radomir, ljekar, radio u Okružnom uredu u Beogradu. Prije rata bio simpatizer KPJ. U njegovoj kući na Čukarici (u Novoj ulici) imao je stan komunista Lazar Kočović, u kome su održavani ilegalni partijski sastanci prije rata i za vrijeme okupacije — 305

Ćopić Vladimir (Senjko, 1891—1939), revolucionar i publicist. Učesnik u ok-

tobarskoj revoluciji, član RKP(b) i sekretar Jugoslovenske grupe RKP(b). Po povratku u zemlju nastavlja s revolucionarnim radom, te u KPJ obavlja odgovorne dužnosti; sekretar je i član IO KPJ, komunistički poslanik u parlamentu (1920—1921), član CK i PB CK KPJ (1919—1925. i 1932—1936); predstavnik KPJ u KI 1934—1935; instruktor KI pri CK KP Čehoslovačke (1930—1931); komandant XV internacionalne brigade u Španiji (1937—1938). Po povratku u Moskvu uhapšen u novembru 1938. u vrijeme Staljinovih čistki i u aprilu 1939. pogubljen. Rehabilitovan odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a 1958 — 227, 230, 232, 233

Ćufka Kosta (1897), obućar; član KPJ od 1926, član PK KPJ za Crnu Goru 1934. Uhapšen i 1937. osuđen na 2 godine robije. Zbog slabog držanja na policiji isključen iz KPJ. Godine 1948. otpao od pokreta — 247

Dabić Vukola (1902—1941), metalski radnik. Član KPJ od 1928. Hapšen i proganjan; 1930. osuđen na 6 godina robije. Godine 1937. sekretar MK KPJ za Užice, potom sekretar Okružnog povjereništva KPJ u Užicu. Istaknuti organizator ustanka; zamjenik komandanta Užičkog NOPO, komandant grada Užica. Poginuo u borbi u svom selu Buaru kod Užica 13. decembra 1941— 293

Dakić Radoje (1911—1946), metalski radnik; 1924 dolazi iz Crne Gore u Beograd i radi u više preduzeća. Od 1934. član KPJ, od 1939. sekretar MK KPJ Beograda. Hapšen i proganjan. Poslije aprilske katastrofe 1941. odlazi u Crnu Goru i kao član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak radi na pripremama ustanka, zatim djeluje kao sekretar OK KPJ za Nikšić, a od aprila 1942. nalazi se na čelu reorganizovanog PK Partije. Jula 1944. je politički komesar II udarnog korpusa NOVJ. Poslije oslobođenja sekretar Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije. Umro na liječenju u Moskvi 13. januara 1946 — 293

Daladje Eduar (Daladier Edouard, 1884—1958), francuski političar i državnik, vođ radikalsocijalista. Ministar u vladi od 1934, a od aprila 1938. bio u više mahova predsjednik vlade. Jedan od potpisnika Minhenskog sporazuma. Nizom reakcionarnih mjera oslabio odbrambenu sposobnost Francuske u borbi protiv fašizma i marta 1940. morao da podnese ostavku. Poslije okupacije Francuske 1940. uhapšen i zatvoren u Riomu, a od 1943. do 1945. bio u koncentracionom logoru u Njemačkoj. Po završetku rata narodni poslanik i ministar — 238

Damjanović dr Pero (1921), historičar, direktor Instituta za savremenu istoriju, autor mnogih naučnih i publicističkih radova iz oblasti istorije SKJ, marksizma i revolucionarnog radničkog pokreta — 232, 250

Danilović Uglješa (1913), član SKOJ-a postao je kao student Poljoprivrednog fakulteta u Zemunu 1933, a član KPJ 1935. Član Univerzitetskog komiteta SKOJ-a na Beogradskom univerzitetu od 1934; bio je interniran u koncentracioni logor u Višegradu početkom 1935. Godine 1937. član MK KPJ za Beograd; od početka 1938. radi na obnavljanju partijskih organizacija u BiH, a od 1939. je član PK KPJ za BiH. Jedan je od organizatora ustanka i član Glavnog štaba NOV i POJ za BiH. Poslije oslobođenja obavljao više odgovornih partijskih i državnih funkcija (član SIV-a, CK KPJ, IK CK SK (BiH). Narodni heroj — 241, 266

Danton Žorž-Žak (Danton, Georges-Jacques, 1759—1794), istaknuti predstavnik i jedan od vođa francuske revolucije. Svojim naprednim pogledima stekao popularnost od prvih dana revolucije (1789). Imao veliki uticaj u klubu kordiljera, koji se zalaago za demokratske i nacionalne reforme i podržavao lijevo plebejsko krilo u revoluciji. Poslije ustanka od 10. avgusta 1792. bio ministar pravde u novoj vladi. Kasnije se razišao sa jakobincima i prešao na stranu desnice; osuđen i pogubljen — 167

Debeljak Josip (1902—1931), pekarski radnik iz Orešja (kod Pregrade); član SKOJ-a od 1920, član KPJ od 1923. Sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku od 1927, sekretar Biroa CK SKOJ-a od 1928; za člana CK KPJ izabran na IV kongresu KPJ (u novembru 1928). Odlukom CK KPJ poslije toga kongre-

sa odlazi na školovanje u Moskvi, a u novembru 1930. vraća se na omladinski rad u Jugoslaviju. Ubijen u sukobu s policijskim agentima u Zagrebu 15. oktobra 1931 — 13, 226

Dedijer Vladimir (1914), novinar i publicist, profesor univerziteta, član SANU. Bio je dopisnik »Politike« iz republikanske Španije (1936); po povratku u zemlju sarađuje u progresivnim listovima i časopisima na liniji KPJ; član KPJ od 1939. U NOP-u od 1941; jedan od urednika »Borbe« u toku NOR-a i poslije oslobođenja, član Agitprop-komisije CK KPJ; od 1954. bavi se naučnim radom. Autor više zapaženih radova iz oblasti istorije (*Dnevnik* 1941—1945, tri knjige; *Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju* i drugo) — 240, 297, 301

Despotović Mita (1904—1951), obućarski radnik; član KPJ od 1924. u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu). Emigrirao 1929. u SSSR, gdje je sljedeće godine postao član SKP(b); studirao na MLŠ 1930—1931. Do 1934. radio na Krimu, a od 1934. do 1936. slušalac KUNMZ-a; do 1937. bio član RK SKP(b) u Kursku, a 1938. predstavnik KPJ pri KI; 1944. došao u Jugoslaviju. Bio je sekretar OK Partije u Subotici i pomoćnik ministra za industriju FNRJ. Izjasnio sa za *Rezoluciju* Informbiroa 1948. i podržao Staljinovu politiku potčinjavanja Jugoslavije i KPJ. Ubijen prilikom pokušaja bjekstva u Mađarsku — 233

Dijaz Hose Ramos (Diaz, José Ramos, 1895—1942), španski revolucionar, generalni sekretar KP Španije. Od 1914. do 1926. pripadao anarhosocijalističkim sindikatima u Sevilji; istakao se kao organizator štrajkačkih akcija 1917—1920. Od 1926. član KPŠ, a od 1932. njen generalni sekretar. Na VII kongresu KI (1935) izabran za člana IK KI. Bio jedan od glavnih organizatora i rukovodilaca Narodnog fronta i borbe protiv Frankove kontrarevolucije (1936—1939). Poslije poraza republikanske Španije (1939) prešao u SSSR, gdje je i umro — 243

Dimitrov Georgi Mihailović (1882—1949), istaknuti revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta. Od 1902. član Socijaldemokratske partije (SDP), njegovog revolucionarnog marksističkog krila (tijesnih). U CK SDP (tijesnih) izabran 1909. Jedan od osnivača KP Bugarske. Godine 1921. postaje član IK KI; učesnik septembarskog ustanka u Bugarskoj 1923; poslije poraza ustanka emigrirao i od tada je stalno živeo u inostranstvu. Stekao svjetsku slavu svojim herojskim držanjem pred fašističkim sudom na Lajpciškom procesu 1933. Na intervenciju SSSR-a i pod pritiskom svjetske demokratske javnosti oslobođen na sudu i odlazi u Sovjetski Savez (u proljeće 1934); od tada generalni sekretar IK Kominterne. Najznačajniji je zastupnik narodnofrontovske linije svjetskog komunističkog pokreta, o čemu je podnio čuveni referat na VII kongresu KI (1935). U toku drugog svjetskog rata usmjerava borbu Otečestvenog fronta Bugarske; 1945. vraća se u zemlju; izabran za predsjednika vlade i generalnog sekretara Bugarske radničke partije (komunista). U vrijeme napada IB na KP pokušao da sačuva prijateljstvo između Jugoslavije i Bugarske. Umro na liječenju u SSSR-u — 12, 39, 45, 47, 99, 213, 215, 219, 230, 231, 250, 251, 265, 267, 293, 299

Dolfus Engelbert (Dollfuss, 1892—1934) austrijski savezni kancelar i ministar spoljnih poslova (1932—1934); pripadao hrišćanskim socijalistima. U sukobu između fašizma i rastućeg nacizma oko Austrije orijentisao se na Musolinijevu i papinu koncepciju o tzv. katoličkoj podunavskoj konferenciji. U martu 1933. zaveo diktaturu, a u februaru 1934. ugušio radnički ustanak u Beču. Ubijen prilikom neuspješnog nacističkog puča (jula 1934) — 286

Dragin V. — vid. Keršovani Otokar

Dugonjić Rato (1916), pravnik. Kao đak u Sarajevu uključuje se u revolucionarni pokret. Član KPJ od 1937. Član CK SKOJ-a od 1939, a od 1943. do kraja 1948. sekretar CK SKOJ-a. Za člana CK KPJ odnosno SKJ biran od V kongresa Partije (1948), zatim je bio član IK CK SK BiH, predsjednik Skupštine SR BiH, član Predsjedništva SKJ odnosno CK SKJ, član Savjeta Federacije — 266

Dumanov Petar, novinar. Poslanik Narodnog sobranja Bugarske od septembra 1940. godine — 86, 263

Dumbović-Kovačić Kata (1903—1941), radnica, Revolucionarnom radničkom pokretu pristupa prije šestojanuarske diktature 1929. Član KPJ je od 1938. Član je Rejonskog komiteta KPH u Zagrebu (na Trešnjevki) i radi u tehnici Mjesnog komiteta. U NOP-u učestvuje od 1941, zbog čega je hapšena, ali je ubrzo puštena; imala je držanje dostojno člana KPJ. Poginula je u grupi zagrebačkih komunista koji su učestvovali u oslobađanju zatočenika u kerestinskom logoru (14. jula). Narodni heroj — 219

Dušan Stefan (oko 1308—1355), srpski kralj i car iz dinastije Nemanjića, sin i nasljednik kralja Stefana Dečanskog. Na vlast došao 1331, bio najprije kralj, a od 1345. car — 87

Đaković Đuro (1886—1929), metalski radnik. Istaknuti revolucionar; radničkom pokretu pristupio u Sarajevu u vrijeme formiranja socijalističkog radničkog pokreta u BiH; kao borac za nacionalno oslobođenje u toku prvog svjetskog rata bio hapšen i proganjan. Jedan od osnivača SRPJ(k) u BiH; 1920. izabran u Centralno partijsko vijeće KPJ i bio poslanik u Ustavotvornoj skupštini na listi KPJ; sekretar Oblasnog odbora Saveza metalaca Hrvatske (1926); istaknuti borac protiv frakcionaštva, a za jedinstvo KPJ. Godine 1927. i 1928. bio je u SSSR-u na kursu pri MLŠ; u proljeće 1928. vratio se u zemlju na čelu Privremenog rukovodstva KPJ koje je imenovano na savjetovanju u Moskvi sa zadatkom da sprovodi *Otvoreno pismo* koje je Kominterna uputila članovima KPJ. Na IV kongresu Partije (novembra 1928) izabran za političkog sekretara Partije, a poslije obavljao dužnost organizacionog sekretara CK KPJ. Uhapšen i zvjerski ubijen bez suda i presude na austrijsko-jugoslovenskoj granici (kod Sv. Duha na Oštrom vrhu) 25. aprila 1929 (više o Đ. Đakoviću vid. u Titovom radu na str. 125. u 4. tomu) — 7, 27, 208, 220, 224—226, 244, 280

Đaković Stjepan (1912—1942), trgovački pomoćnik. U septembru 1932. otišao u SSSR, gdje je završio KUNMZ. U jesen 1937. vratio se u Jugoslaviju, bio na odsluženju vojnog roka, pa poslije toga član PK KP za Bosnu i Hercegovinu. Učestvuje u NOP-u od 1941. Uhvaćen i ranjen na Velikoj Kapeli na putu za Glavni štab Hrvatske u januaru 1942. Kad se oporavio od rana bio po zatvorima u Zagrebu, gdje je i kao sin poznatog revolucionara Đ. Đakovića mučen, a zatim ubijen — 241, 249

Đilas Milovan (Nikolić Milan, 1911), studirao filozofiju i pravo. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MK Beograda i PK KPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CK SKJ i predsjednik Skupštine FNRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine, suprotstavljajući se politici SKJ. Na Plenumu CK SKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada, 1957. godine osuđen na 9 godina robije; lišen funkcije i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunist i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja — 219, 233, 234, 248—250, 266, 293, 297—300, 302, 304, 305—307

Đorđević Kristina Krista (1892), simpatizer KPJ u godinama pred drugi svjetski rat; njena kuća u Ulici Strahinjića bana, u kojoj je povremeno boravio i Tito, služila je kao jedan od ilegalnih punktova u Beogradu. Godine 1943. otišla je na oslobođenu teritoriju, a zatim u Bari. Poslije rata bila je predsjednica Gradskog odbora AFŽ u Beogradu; radila je u Crvenom krstu i drugim organizacijama — 305

Džamonja Srećko (1894—1973), profesor francuskog jezika, otac poznatog zagrebačkog kipara Dušana. Potpredsjednik Saveza dobrovoljaca za Zagrebačku oblast uoči drugog svjetskog rata. Njegova kuća, koju je u jesen 1940. zakupio Tito (kao inž. Slavko Babić zaposlen kod inž. Pavla Korporića) na šest mjeseci, služila je za partijske svrhe.

U njoj je održana V zemaljska konferencija KPJ, a povremeno je u njoj i Tito stanovao — 219, 297

Džonson Hjulit (Johnson Hewlett, 1874—1966), sveštenik anglikanske crkve. Studirao u Mančestru i Oksfordu. Bavio se socijalnim problemima i pristupio Nezavisnoj laburističkoj partiji. Od 1905. misionar. Od 1924. dekan u Mančestru, a od 1931. kao dekan od Kenterberija poglavar anglikanske crkve. Godine 1938. obišao SSSR i napisao knjigu »Socijalistička šestina svijeta« (na srpskohrvatskom objavljena pod naslovom *Šta sam vidio u Sovjetskom Savezu*, Zagreb, 1940); 1951. dobio Staljinovu nagradu za mir. Nije bio član KP Velike Britanije, ali je bio zagovornik komunističke države i marksističke politike — 240

Ebert Fridrih (Ebert Friedrich, 1871—1925), jedan od vođa desnog krila nemačke socijaldemokratije. Za vrijeme prvog svjetskog rata ispoljio se kao socijalšovinist; od 1919. do 1925. predsjednik Republike. U sprezi s njemačkim Generalštabom brutalno je gušio sva revolucionarna istupanja njemačkog proletarijata poslije prvog svjetskog rata — 260

Engels Fridrih (Friedrich, 1820—1895), naučnik, filozof; osnivač naučnog socijalizma (komunizma) zajedno s Karlom Marksom; jedan od klasika marksizma, autor niza naučnih radova iz oblasti istorije, političke ekonomije i filozofije — 36, 39, 56, 76, 93, 151, 152, 156, 160—162, 165, 168, 178, 210, 245

Erkoli — vid. Toljati Palmiro

Erić dr Milivoje (1913), profesor Pravnog fakulteta u Sarajevu. Doktorirao s tezom *Agrarna reforma u Jugoslaviji od 1918. do 1941. godine* (Sarajevo, 1958) — 270

Fabra, narednik u španskoj vojsci koji se u trenutku reakcionarne militarističke pobune protiv narodnofrontovske vlade Španije (u julu 1936) samoinicijativno oružjem suprotstavio pobunjenicima — 175

Farković Ivan (1895— ?), rođen u mjestu Ledenice (Hrvatsko primorje). Bio u SAD, gdje se uključio u revolucionarni pokret; član Socijalističke partije SAD je od 1917, a KP SAD od 1919. U SSSR došao 1922, radio je u Donbasu i u drugim mjestima, a od 1926. završio je KUNMZ. Godine 1928. bio je u grupi jugoslovenskih aktivista koji su poslani u Jugoslaviju radi sprovođenja *Otvorenog pisma* KI članovima KPJ. Nakon toga upućen je na rad u Južnu Australiju — 224

Filipčev Roman (Filipović, 1895—1941), partijski radnik iz Banata. Učestvovao u oktobarskoj revoluciji; član RKP(b) od 1919. Po povratku u Jugoslaviju do sredine 1920. radio ilegalno. Ubrzo se vratio u Sovjetski Savez; izvjesno vrijeme bio je na partijskom radu među Jugoslovenima u Sibiru, a zatim je 1921—1924, pohađao Komunistički univerzitet »Sverdlov« u Moskvi. Povodom sprovođenja *Otvorenog pisma* KI članovima KPJ u ljeto 1928. dolazi na ilegalni rad u Jugoslaviju; bio je sekretar PK KPJ za BiH, a od IV kongresa KPJ sekretar PK Partije za Srbiju. U januaru 1929. vratio se u Sovjetski Savez, odakle 1936. odlazi kao dobrovoljac u špansku republikansku vojsku; poslije poraza republikanske Španije vraća se ponovo u SSSR; poginuo u odbrani Moskve — 224, 225, 232

Filipović — vid. Filipčev Roman

Filipović Filip (Bošković, 1878—1938), profesor; u revolucionarni pokret uključio se krajem prošlog vijeka; od 1899. nalazi se na studijama u Petrogradu (Lenjingradu). Od 1902. član je RSDRP, učesnik je prve ruske revolucije 1905, kada je zbog revolucionarnog rada bio uhapšen. Godine 1912. na poziv Dimitrija Tucovića vraća se u domovinu. Za vrijeme prvog svjetskog rata interniran u Austriju. Jedan od osnivača KPJ i prvi sekretar Centralnog izvršnog odbora KPJ; urednik je partijskih listova i časopisa, predsjednik CO Crvene pomoći, predsjednik Glavnog odbora NRPJ. Više puta hapšen, a kao komunistički poslanik osuđen na Vidovdanskom procesu (1922) na dvije godine zatvora. Od 1924. član IK KI i radeći u organima Kominterne najviše živi u inostranstvu (u SSSR-u, Austriji i Njemačkoj); povremeno dolazi u zemlju na ilegalni

rad (u toku 1927. i 1928). Od 1929. je član Zagraničnog biroa KPJ, 1930. i 1931. na čelu je tzv. Centralne rukovodeće instance KPJ, odnosno Privremenog rukovodstva KPJ, a zatim je radio u Moskvi u Međunarodnom agrarnom institutu. Februara 1938. uhapšen, a aprila iste godine osuđen i pogubljen za vrijeme Staljinovih čistki. Rehabilitovan 3. oktobra 1957. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a. Kao rijetko obrazovan marksista, autor je više radova naročito iz oblasti istorije. Najpoznatiji mu je rad *Razvitak društva u ogledalu istorije materijalizma*, koji je napisao u zatvoru (1923) — 220, 223—225, 227, 230, 232

Filov Bogdan Dimitrov (1883—1945), bugarski reakcionarni političar; akademik, predsjednik Bugarske akademije nauka (od 1937. do 1944). Od početka 1940. do septembra 1943. predsjednik bugarske vlade, a do septembra 1944. regent; 1. marta 1941. potpisao ugovor o pristupanju Bugarske Trojnom paktu. Primjenjivao žestok teror protiv pripadnika antifašističkog pokreta i protiv naroda u okupiranoj Jugoslaviji (u Makedoniji i Srbiji). Zbog protivnarodne djelatnosti osuđen na smrt — 183

Fingerhut Henrik (1907—1941), spiker Radio-stanice Beograd. Član KPJ, angažovan 1939—1940. u akciji Partije za povratak španskih dobrovoljaca. Njegov stan u Ivan-begovoj ul. br. 9 u Beogradu služio je za smeštaj ilegalaca, a tu je češće boravio i Tito. Poginuo u aprilskom ratu — 305, 307

Flajšer — vid. Gržetić Ivan

Franc Ferdinand (1863—1914), austrougarski prestolonasljednik, nosilac ideje o proširivanju Austro-Ugarske daljim porobljavanjem susjednih zemalja. Ubio ga Gavrilo Princip 28. juna 1914. prilikom posjete Sarajevu; ovo ubistvo austrougarski odnosno njemački imperijalistički krugovi iskoristili su kao povod za otpočinjanje prvog svjetskog imperijalističkog rata (1914—1918) — 221

Franekić Martin (1905—1941), rođen u Seocu (Slavonska Požega), trgovački pomoćnik, novinar i publicist. Kao pristalica HSS-a osuđen pred DSZD juna 1930. na 8 godina robije. Za vrijeme izdržavanja kazne prišao komunistima. Član KPJ od 1936; od 1938. predsjednik Komisije CK KPH za selo, a član CK KPH od 1939. Hapšen više puta; posljednji put 1940, kada je otjeran u koncentracioni logor u Lepoglavi. Poslije kapitulacije Jugoslavije, u aprilu 1941, predat ustašama i strijeljan u julu iste godine — 265

Frank dr Josip (1844—1911), jedan od osnivača i šef tzv. Čiste stranke prava (1895), koja se oslanjala na Bečki dvor i u svojoj politici najčešće zastupala interese Beča, kao izraz velikohrvatskog šovinizma; ističe se politikom protivljenja bratstvu hrvatskog i srpskog naroda. Slijedbenici J. Franka su po njemu nazvani frankovci, a njegove legije iz 1909. bile su uzor budućim ustaškim bojnama i legijama — 258

Franko Francisko (1892—1975), španski general, koji je uz pomoć fašističkih sila — Njemačke i Italije 1936, kao i reakcionarnih i klerofašističkih krugova Španije počeo građanski rat protiv vlade Narodnog fronta Španije i osvojio vlast u aprilu 1939. Primenjujući fašistički teror, održao se na vlasti do smrti — 25, 73, 170, 175, 243, 259, 300

Franović Anton (1899), mornar, član KPJ od 1923. Godine 1927. upućen na KUNMZ. Od 1935. radio kao instruktor CK KPJ u Dalmaciji; bio i član PK KPJ za Dalmaciju. Nakon provale 1936. emigrirao u Francusku. Jedan od organizatora neuspješne ekspedicije otpremanja dobrovoljaca brodom »La Corse« u Španiju u proljeće 1937. Tada je uhapšen i priznao svoj rad i rad drugih komunista; osuđen je na 5 godina robije; pobjegao s grupom komunista iz sremskomitrovačke tamnice avgusta 1941; priključuje se fruškogorskim partizanima. Bio član KPJ do 1948 — 227, 244

Galić Drago (1907), arhitekt, diplomirao u Zagrebu. Od 1935. samostalno projektira niz uspješnih pretežno stambenih objekata. Jedan od urednika revije »Pečat« 1939. U njegovom stanu u Zagrebu (u Istarskoj ulici) uoči drugog svjetskog rata držani su sastanci koje je organizovala KPJ — 247

Galogaža Hermina (1900), činovnica; vlasnica marksističke biblioteke pod imenom »Naučna biblioteka« koju je organizovao njen suprug, poznati književnik Stevan Galogaža. Hapšena 1929. Po izlasku iz zatvora nastavila s radom na izdavačkoj djelatnosti i u organizacijama Crvene pomoći u Zagrebu. Za vrijeme rata sarađivala s NOP-om. Nakon rata rukovodilac knjižare »Glas rada« i saradnik Gradske kniižnice u Zagrebu do penzionisanja (1950) — 303, 308

Galogaža Stevan (1893—1944), književnik i publicist; 1912. isključen iz svih škola u vezi s atentatom na bana Cuvaja. Hapšen 1929, 1934. i 1941. Rukovodilac Crvene pomoći i partijskog punkta za javke i veze u Zagrebu od 1936; urednik časopisa »Literatura« i saradnik nekih drugih partijskih časopisa i listova; organizuje izdavanje partijske literature i štampe. Uhapšen 1941. i teško bolestan jedno vrijeme bio na liječenju u bolnici. Strijeljan u ustaškom logoru u Jasenovcu — 303, 304, 308

Gamlen Moris-Gistav (Gamelin Maurice-Gustave, 1872—1958), francuski general, načelnik Generalštaba (od 1931); kao vrhovni komandant savezničkih snaga u Francuskoj po izbijanju drugog svjetskog rata (1939) zbog neaktivnosti u vođenju rata omogućio hitlerovskim snagama da se pripreme za ofanzivne akcije. U vojničkom pogledu odgovoran za kapitulaciju Francuske (1940). Višijska vlada ga hapsi i izvodi pred sud; 1943. deportiran u Njemačku. Bio u logoru Buhenvald, pa u Tirolu; oslobođen u maju 1945 — 258

Gapon Georgij Apolonogič (1870—1906), ruski sveštenik. Po uzoru na organizacije tzv. »policijskog socijalizma«, bio organizator radničkih društava u Petrogradu 1903—1904; inicijator izrade peticije caru i organizator pohoda radnika pred carski dvor u Petrogradu koji se završio krvoprolićem (9. januara 1905). Poslije emigrirao, a kad se vratio u Rusiju, od strane radnika otkriven kao provokator, osuđen i strijeljan — 282

Georgijević — Broz Josip Tito

Gizdić Drago (1912), radnik; autor više knjiga o radničkom pokretu Dalmacije — 256

Golubjev — vid. Gustinčič inž. Dragotin

Gorkić Milan (pravo ime Josip Čižinski, Somer, 1904—1937. ili 1938). Kao đak sarajevske gimnazije postao je član KPJ 1919. Do 1923. bio je član Oblasnog komiteta KPJ za BiH i na radu u redništvu »Radničkog jedinstva«. Te godine odlazi u SSSR; bio je član i organizacioni sekretar IK KOI od 1924. do 1932. Od tada do 1937. nalazio se na čelu Privremenog rukovodstva KPJ odnosno CK KPJ. Uhapšen krajem ljeta 1937. i strijeljan u vrijeme Staljinovih čistki. Poslije XX kongresa KPSS (31. marta 1956) posmrtno rehabilitovan odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR — 8, 12, 13, 24, 42, 209, 220, 225, 227, 230, 232, 233, 243, 249, 254

Gotvald Klement (Gottwald, 1896—1953), čehoslovački revolucionar od 1912; član CK KP Čehoslovačke od 1925, a od 1928. njen generalni sekretar. U IK KI izabran na VI kongresu KI (1928). Od 1938. do 1945.bio u SSSR-u — 204, 291

Granda Ivan (1880—1953), poslanik HSS-a, ranjen prilikom atentata na poslanike HSS-a u Narodnoj skupštini 20. juna 1928. Saradnik NOP-a i predsjednik Okružnog odbora JNOF-a za Zagreb — 224

Gregor — vid. Vujović Grgur

Gregorić dr Pavle (1892), ljekar, Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) od 1920, a KPJ od 1921. Uhapšen 1932. i osuđen na 2 godine strogog zatvora. U toku izdržavanja kazne, juna 1934. osuđen je na dvogodišnju robiju zbog učešća u martovskim demonstracijama osuđenika-komunista. Po izlasku s robije nastavlja rad, te 1937. postaje član CK KPH. Rukovodi u Zagrebu punktom CK KPJ za slanje dobrovoljaca u Španiju. Hapšen 1938. i u decembru 1939. Iz lepoglavskog koncentracionog logora izašao u martu 1940. Jedan od organizatora ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a poslije oslobođenja bio je član vlade NR Hrvatske, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje vlade FNRJ, potpredsjednik Savezne narodne skupštine, ambasador u Rimu, član CK SKJ

do VIII kongresa, član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 248, 309

Grol dr Milan (1876 — 1952), političar i novinar. Poslije prvog svjetskog rata upravnik Narodnog pozorišta. Tada učestvuje u stvaranju Demokratske stranke, na čije čelo dolazi poslije Davidovićeve smrti (1940); ministar u Vukićevićevoj i Koroščevoj vladi (1928), u Simovićevoj (1941), u emigrantskoj Trifunovićevoj (1943). Bio potpredsjednik u koalicionoj vladi maršala Tita (od 7. marta 1945). Poslije izbora za Ustavotvornu skupštinu (novembra 1945) opoziciono raspoložen prema Narodnom frontu i povlači se iz političkog života — 293

Gržetić Ivan (Flajšer, 1896—1937), stolarski radnik iz Karlobaga, sindikalni i partijski radnik. Član KPJ od 1920. Jedan od istaknutih sindikalnih funkcionera u Zagrebu; biran za gradskog zastupnika. Na IV kongresu KPJ izabran za člana CK KPJ; više puta hapšen. Godine 1929. emigrirao u Beč, pa u Moskvu. Tridesetih godina član Politbiroa CK KPJ. Predstavnik KPJ u Crvenoj i sindikalnoj internacionali, a kasnije pri Izvršnom komitetu Kominterne, Smijenjen s te dužnosti, uhapšen i stradao u Staljinovim čistkama — 224, 227, 232

Gustinčič inž. Dragotin (Golubjev, 1882 — 1974), član KPJ od 1920, a član PB CK KPJ od 1926; emigrirao 1931. u Moskvu. Bio u Španiji od 1936. do 1938, zatim u SSSR-u do 1944, kada se vraća u Jugoslaviju. Poslije Osnivačkog kongresa KP Slovenije (1937) kooptiran u CK KP Slovenije. Poslije rata profesor Ekonomskog fakulteta u Ljubljani. Bio član KPJ do 1948. Sedamdesetih godina ponovo primljen u SKJ — 232

Has Herta Micika (Haas, 1914), ekonomist; revolucionarnom radničkom pokretu pristupila je kao student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Član SKOJ-a je od 1934, a KPJ od 1936. Aktivno radi u Ženskom pokretu u Mariboru i Omladinskoj sekciji Ženskog pokreta u Zagrebu, u punktu za odašiljanje dobrovoljaca u Španiju i na zadacima tehnike CK KPJ. Učesnik NOP-a od 1941, najprije u Zagrebu, a zatim u partizanskim jedinicama i Sloveniji, gdje je dospjela poslije razmjene uhapšenih pripadnika NOP-a za zarobljene neprijatelje u proljeće 1943. Objavila je niz radova i rasprava iz oblasti ekonomskih nauka — 219, 303, 306

Hebrang Andrija (1899—1948), namještenik; radničkom pokretu pristupio sredinom dvadesetih godina: član MK KPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao s robije 1941. U NOR-u na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac marta 1942, a krajem iste godine zamijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio saradnju s ustašama (što se nije odmah doznalo). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CK KPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Kominforma i Staljina na KPJ i socijalističku Jugoslaviju (1948) aktivno i organizovano djelovao protiv zemlje i Partije zbog čega je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo — 309

Hećimović Nikola (1900—1929), partijski aktivist. Član KPJ od 1919. Bio jedan od organizatora Međunarodne organizacije pomoći revolucionarima (MOPR); od 1928. sekretar Crvene pomoći Jugoslavije. Uhapšen 20. aprila 1929. i poslije mučenja ubijen zajedno s Đurom Đakovićem kod Sv. Duha na Oštrom vrhu na jugoslovensko-austrijskoj granici 25. aprila iste godine — 225, 226, 280

Hegedušić Krsto (1901—1975), slikar; studirao likovnu umjetnost u Zagrebu (1920—1926) i Parizu (do 1928); 1929. jedan od osnivača napredne grupe slikara »Zemlja«, a godinu dana docnije (1930) osniva Hlebinsku slikarsku školu; od 1936. nastavnik na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, od 1947. redovni profesor; od 1948. bio član JAZU i dopisni član SANU. U svoje slikarstvo unosio motive iz svakodnevnog života sela i grada s izrazitom oštricom socijalne kritike — 247

Herceg Rudolf (1887—1951), političar; višegodišnji poslanik HRSS-a i HSS-a; jedan od osnivača »Seljačke sloge« i jedan od njenih rukovodilaca od 1925. do 1941. Nakon okupacije priključio se ustašama — 107

Hercigonja Rudolf (Mironov, 1896—1937), ekonomist iz Zagreba. Poslije Obznane bio jedan od organizatora terorističke grupe mladih »Crvena pravda«. Član KPJ od 1919. Tada član i sekretar CK SKOJ-a. U vezi s atentatom na Draškovića u julu 1921. emigrirao u Beč i Moskvu; od tada radio u CK MOPR; pomoćnik predstavnika KPJ pri IK KI do 1935; zatim je radio u izdavačkom preduzeću »Inostrani radnik«. Uhapšen u vrijeme Staljinovih čistki avgusta 1937. i osuđen. Rehabilitovan odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a 3. oktobra 1963 — 230

Heren Viktor fon (Heeren von), njemački poslanik u Kraljevini Jugoslaviji od 1935. do 1941 — 124, 187, 276, 288

Himler — 257

Hitler Adolf (1889—1945), njemački državni kancelar. Diktator i jedan od najvećih zločinaca u historiji. Od 1919. član, a od 1921. predsjednik i »vođa« Nacional-socijalističke njemačke radničke partije. Koristeći duboku ekonomsku i političku krizu u Njemačkoj i uz podršku krupne buržoazije došao na vlast 1933; uspostavio fašističku terorističku diktaturu ukidanjem osnovnih građanskih sloboda i žestokim gušenjem radničke klase i njenih organizacija. Razvivši ideologiju zvjerskog nacionalizma i rasizma, koju je izložio u svojoj knjizi *Mein Kampf* (»Moja borba« izašla 1925), već 1935. pristupa progonu i istrebljenju Jevreja, a uz njih i svih naprednih i demokratskih elemenata u Njemačkoj. Teorijom »životnog prostora« njemačke nacije opravdava podjarmljivanje, pa čak i potpuno istrebljenje čitavih etničkih grupa i naroda, što je naročito sprovodio u odnosu na Jevreje i Slovene u toku drugog svjetskog rata. Prilikom sloma fašističke Njemačke izvršio samoubistvo (30. aprila) — 72, 73, 77, 78, 113, 189, 220, 229, 238, 244, 251, 259, 276, 286, 288, 289

Horti Mikloš (Horthy de Nagybânya Miklos, 1868—1957), austrougarski admiral, regent Mađarske (1920—1944). Pomoću Nijemaca ugušio ustanak mornara u Boki Kotorskoj 1918. Nakon revolucije u Mađarskoj (1919) stao na čelo kontrarevolucionarnih snaga i postavši regent (1920) zavodi krvavi teror nad radničkom klasom i ostalim naprednim snagama. Godine 1940. priključio Mađarsku Trojnom paktu i u aprilu 1941. pridružuje se Hitleru i Musoliniju u napadu na Jugoslaviju. Ratni zločinac. Umro u Portugalu, gdje je 1944. pobjegao — 222

Honer Franc (Honner Franz, 1893—1964), austrijski revolucionar; električar; od 1911. član SDPA, kao internacionalist u toku prvog svjetskog rata vodio antiratnu propagandu. Poslije 1918. rukovodi socijaldemokratskim i sindikalnim organizacijama u fabrici bakra u Salcburgu. Od 1923. član je KPA; rukovodi radničkim štrajkovima; od 1927. je član CK KPA, a poslije poraza radničkog ustanka u Beču u februaru 1934. organizator je ilegalnih sindikata. God. 1935. je uhapšen i jedan je od optuženih na tzv. socijalističkom procesu (marta 1936), zatim je prebačen u austrijski koncentracioni logor u Velersdorf, odakle je u jesen iste godine pobjegao. God. toku 1937. je predstavnik KP Austrije u Španiji, gdje osniva bataljon »12. februar 1934« u 11. internacionalnoj brigadi. U novembru 1938. radi u CK KPA u Parizu, a oktobra 1939. dolazi ilegalno u Jugoslaviju, gdje ostaje 7 mjeseci i održava veze sa ilegalnom KPA. Boravio u Splitu, a u Zagrebu 5. maja 1940. sastaje se s Titom. Istog mjeseca preko Bugarske odlazi u Sovjetski Savez. U ljeto 1944. spustio se padobranom u Sloveniju i sa rukovodstvom NOP-a u Sloveniji radio na organizaciji austrijskog partizanskog bataljona u čijim je borbama i učestvovao. Poslije oslobođenja Austrije, u aprilu 1945, vratio se u Beč, gdje je postao ministar za unutrašnje poslove u prvoj Privremenoj vladi Austrije. Od 1945. do 1959. bio član Politbiroa KPA i njen poslanik u Parlamentu — 290

Horvaj Vilim (Švarcman, 1901—1938), radnik. Član KP Rumunije od 1922, a član KPJ od 1923. Član RK SKOJ-a u Beogradu od 1926, a PK SKOJ-a za Srbiju od 1927. Te godine uhapšen i osuđen na jednu godinu zatvora. Po izlasku iz zatvora postaje član CK SKOJ-a. Ali ponovo je uhapšen krajem 1928; pobjegao iz zatvora i u odsustvu osuđen na 15 godina robije. U emigra-

ciji 1930. u Beču, 1931. u Berlinu, potom u Moskvi 1933, gdje je završio MLŠ i aspirantura na KUNMZ-u. Bio na raznim dužnostima u KOI i Balkanskom sekretarijatu KOI. U novembru 1938. uhapšen i nestao u Staljinovim čistkama. Rehabilitovan odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a 1958 — 232

Horvat dr Slavko — vid. Verthajm (Wertheim) dr Pavle

Horvatin Kamilo (1896—1938), novinar i politički radnik. Kao pripadnik nacionalnorevolucionarne omladine 1912. učestvovao u pokušaju atentata na hrvatskog bana Cuvaja, radi čega je osuđen na 2 godine teške tamnice. Član KPJ od 1919; komunistički odbornik u Zagrebu 1920. i 1927. Bio član i sekretar PS KPJ za Hrvatsku, član CK KPJ i Politbiroa CK KPJ. Do proljeća 1928. pripadao lijevoj frakciji u KPJ. Često hapšen i proganjan. Početkom 1929. emigrirao u Beč, a potom u Moskvu, gdje je radio u Međunarodnom agrarnom institutu i kao referent u IK KI; bio upravnik jugoslovenskog sektora KUNMZ-a. Član Politbiroa CK KPJ u Beču od septembra 1934. do kraja 1936, a 1936. član predstavništva KPJ u Kominterni. U vrijeme Staljinovih čistki uhapšen i pogubljen. Rehabilitovan. 3. oktobra 1963 — 219, 220, 227

Hudomalj Karl (Oskar, 1905—1945), mašinbravar; u revolucionarnom pokretu (član SKOJ-a) od 1920; član KPJ od 1927. Na školovanju u SSSR-u od 1927. do 1929, zatim sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Sloveniju; od početka 1931. organizacioni sekretar, a ubrzo i rukovodilac Privremenog rukovodstva SKOJ-a, s tim što je od novembra 1931. do avgusta 1932. rukovodio i tehnikom CK KPJ, a oktobra 1933. kooptiran je za člana CK KPJ. Kao član Politbiroa CK KPJ uhapšen u junu 1936. i proveo godinu dana u zatvoru u Beču. Eksponirao se u frakcijskim borbama 1936 (kojih se nije oslobodio ni u kasnijim godinama), zbog čega je po izlasku iz zatvora partijski kažnjen i u jesen 1937. poslan na politički rad među jugoslovenskom emigracijom u Francuskoj. U vrijeme drugog svjetskog rata učesnik i organizator pokreta otpora u Beču. Uhapšen 1943, sproveden u koncentracioni logor Mathauzen, gdje je u proljeće 1945. ubijen — 24, 220, 227, 232, 233, 242

Humo Avdo (1914), diplomirao filozofiju. Član SKOJ-a i KPJ od 1934. Aktivist naprednog studentskog pokreta. Član PK KPJ za BiH od 1939; aktivno radi na organizovanju ustanka u BiH. U NOR-u član PK KPJ za BiH, član Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, vijećnik na Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a; vijećnik ZAVNOBiH. Odlikovan Ordenom narodnog heroja. Poslije rata obavljao više odgovornih funkcija (predsjednik Izvršnog vijeća BiH, član SIV-a; bio član CK SK BiH, član CK SKJ, član Predsjedništva SKJ). Zbog nesaglasnosti s politikom SK oslobođen političkih funkcija (1974) — 292

Ilić Bogoljub (1881—1956), armijski general vojske Kraljevine Jugoslavije; učesnik ratova 1912—1918. Poslije puča od 27. marta 1941. postaje ministar vojske i mornarice u Simovićevoj vladi. U aprilskom ratu 1941. emigrirao u Kairo; do januara 1942. bio ministar vojske i načelnik Vrhovne komande u izbjeglištvu, kada je smijenjen i penzionisan — 293

Iljič — vid. Lenjin

Irac — vid. Marković Ivan

Ivanovski Pero Tikvar (1920), kao mladi kožarski i duvanski radnik u Prilepu uključio se u komunistički omladinski pokret sredinom tridesetih godina, od 1938. član KPJ; ubrzo postaje član i sekretar MK KPJ za Prilep, a u toku 1940. član i organizacioni sekretar PK KPJ za Makedoniju; bio delegat na V konferenciji KPJ (oktobra 1940). U septembru 1941. zbog kolebljivog držanja u vezi s akcijom Metodija Šatorova Šarla smijenjen iz PK, ali je već krajem iste godine uključen u MK KPJ za Skoplje, a uskoro obavlja dužnost i u Mjesnom i Pokrajinskom štabu NOV i POJ za Makedoniju. U aprilu 1942. uhapšen i osuđen na 15 godina robije; u julu 1944. pobjegao iz zatvora, uključio se u 3. kumanovsku brigadu, zatim bio politički komesar 11. brigade, a poslije 42, pa 48. divizije NOV — 241, 249, 266, 292

Ivić Valent (1900—1956), strojobravar u Željezničkoj radionici u Zagrebu; član KPJ od 1928. Hapšen 1923. i 1937. Njegov stan (na Bukovačkoj cesti) prije drugog svjetskog rata služio je kao mjesto za održavanje sastanaka najviših partijskih rukovodstava zemlje, a u toku okupacije i kao sklonište ilegalaca i skladište raznog materijala. Ustaše su ga uhapsile početkom maja 1942. i u avgustu zatvorile u logor u Staroj Gradiški, a zatim u Jasenovcu, odakle je početkom januara 1945. zamijenjen. Po oslobođenju aktivan društveni i politički radnik u Zagrebu — 309

Janić Vlado Capo (1904), u sindikalnom pokretu učestvuje od 1924. u Sisku, gdje je radio kao bravar i ložač na lokomotivi u Željezničkoj radionici. Član KPJ od 1931, zatim član i sekretar OK Partije za Sisak (1935). Delegat je na Osnivačkom kongresu KPH (1937) kada je izabran i za člana CK KPH; na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran je za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora prvog partizanskog odreda u Hrvatskoj (formiranog juna 1941), zatim komandant odreda, sekretar OK KPH za Sisak, Baniju i član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, politički komesar Korpusa narodne odbrane Jugoslavije itd. Poslije oslobođenja više puta biran za narodnog poslanika, za člana CK SKH i CK SKJ i obavljao odgovorne dužnosti u JNA. Narodni heroj — 250, 309

Janković dr Dragoslav (1911), profesor Pravnog fakulteta u Beogradu; autor više studija i rasprava iz državno-pravne i političke istorije Srbije i Jugoslavije 19. i početkom 20. vijeka — 271

Jelaska Vicko (Stari, 1897—1969), član KPJ od 1919; poslanik na komunističkoj listi na skupštinskim izborima 1920. Član je i sekretar Oblasnog komiteta Partije za Dalmaciju, a 1928. i član CK KPJ, ali je 1929. smijenjen sa svih dužnosti zbog frakcionaškog rada. Godine 1933. ponovo se aktivirao u partijskom radu, postaje sekretar PK KPJ za Dalmaciju; 1936. bio osuđen na godinu dana zatvora. Po izlasku iz zatvora 1937. član PK KPH i predsjednik Oblasnog odbora SRN za Dalmaciju; zbog frakcionaškog rada isključen iz KPJ 1939. i od tada se pasivizirao. Od 1941. do 1943. nalazio se u logorima u Italiji. Poslije pasivan — 16, 18, 224, 235, 236, 247, 256, 266

Jelić dr Ivan (1933), historičar, viši naučni saradnik u Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu — 244

Jevtić Bogoljub (1886—1960), diplomat i političar; od 1917. do 1935, s prekidima nalazio se u diplomatskoj službi. Od 1932. do 1934. ministar inostranih poslova. U decembru 1934. obrazovao vladu zadržavši resor inostranih poslova. Poslije obaranja s vlasti (juna 1935), kao jedan od lidera JNS nalazio se u opoziciji. Godine 1941. ministar u vladi Dušana Simovića, a po okupaciji Jugoslavije prelazi u inostranstvo i vodi borbu protiv NOP-a — 113, 135, 229, 273, 278, 293

Jovanović Blažo (1907—1976), sudski i advokatski pripravnik; član KPJ od 1924; sekretar OK KPJ u Varaždinu 1931. do 1934; od tada sekretar PK SKOJ-a, član Biroa i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Jedan od organizatora i rukovodilaca ustanka u Crnoj Gori, član Glavnog štaba NOV i POJ za Crnu Goru, komandant Zetskog odreda, član ZAVNO Crne Gore i AVNOJ-a. Od oktobra 1942. do maja 1943. na radu u KP Albanije kao delegat CK KPJ. Poslije oslobođenja predsjednik vlade NR Crne Gore, sekretar CK KP Crne Gore i na drugim odgovornim dužnostima u Crnoj Gori i u okvirima Jugoslavije. Narodni heroj — 235, 250, 251, 292

Jovanović dr Dragoljub (1895—1977), profesor univerziteta, političar i publicist; pripadao lijevom krilu Zemljoradničke stranke, a 1940. se i formalno izdvojio stvaranjem Narodne seljačke stranke. Kao ideolog tzv. agrarnog socijalizma u političkoj akciji zastupao je mnoga napredna gledišta, ali je bio nedosljedan u saradnji s komunistima. Odbio poziv da učestvuje u NOP-u; poslije oslobođenja biran je za poslanika i bio u rukovodstvu NFJ; ubrzo došao u sukob s politikom izgradnje socijalizma i osuđen 1947. na višegodišnju robiju. Poslije izlaska iz zatvora bavio se publicističkim radom, objavio više knji-

ga i napisao *Političke uspomene* — 30, 114, 230, 238, 246, 253, 273, 308

Jovanović Isa (1906), u revolucionarni radnički pokret uključuje se u Vršcu; šegrt (mehaničar). Član KPJ postaje 1928. u Beogradu. Bio je uhapšen 1939, ali uslijed nedostatka dokaza pušten; 1940. CK KPJ ga upućuje za sekretara PK KPJ za BiH; početkom 1941. završio kurs pri CK KP za najviše partijske rukovodioce. Poslije je ponovo na partijskom radu u PK KPJ za BiH. Neposredni je učesnik u sabotaži u zeničkoj željezari 1941, kada je uhapšen i osuđen na smrt, ali uspijeva da pobjegne iz ustaškog zatvora u Sarajevu. Od 1943. je član Glavnog štaba NOV i POJ za Vojvodinu, a kasnije organizacioni sekretar PK KPJ za Vojvodinu i na drugim partijskim dužnostima. Sada član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 241, 292, 298

Jovanović Rajko (1898—1942), advokat, publicist i politički radnik. Član KPJ od 1919. Na odgovornim partijskim dužnostima od 1919. do 1928: član i sekretar Centralne uprave SKOJ-a, član CK KPJ i PB KPJ, urednik i saradnik partijskih listova. Jedan od lidera ljevice u KPJ. Na savjetovanju u Moskvi 1928. smijenjen s funkcije kao frakcionaš. Po odluci CK KPJ emigrirao 1932. u Beč, potom u SSSR. Odlukom IK KI bio isključen iz KPJ 1932, ali mu je kazna 1933. poništena. Radio jedno vrijeme na Kavkazu, a poslije u aparatu Crvene sindikalne internacionale (u Moskvi). 1937. dolazi u Pariz, a 1939. se vraća u Jugoslaviju. Učesnik NOR-a od 1941. Kao politički komesar čete u Jablaničko-pasjačkom odredu ranjen na Malom Jastrepcu 1942. prilikom bugarske ofanzive, zarobljen i poslije mučenja ubijen (24. juna) — 238

Jovanović dr Slobodan (1869—1958), pravnik i istoričar, profesor Beogradskog univerziteta; jedan od najjačih buržoaskih naučnika i publicista, autor velikog broja radova iz novije istorije (naročito Srbije), pravnih nauka i sociologije. Kao predsjednik Srpskog kulturnog kluba zastupnik reakcionarne politike pod parolom »Srbi na okup«, čime se suprotstavljao politici bratstva i ravnopravnosti naroda Jugoslavije; potpredsjednik u vladi generala Simovića (od 1941), a od 1942. predsjednik jugoslovenske vlade u emigraciji koji je favorizovao svoga vojnog ministra Dražu Mihailovića; vodio neprijateljsku politiku protiv socijalističke Jugoslavije — 264, 293

Jurlin Ante (1908—1943), fabrički radnik, kao član revolucionarnih sindikata i kao član SKOJ-a uhapšen 1929. u Beogradu. Posl je odlazi u Zagreb, a 1931. u Dalmac ju. Član KPJ od 1933. Bio je sekretar OK KPH za Šibenik i član PK KPH za Dalmaciju (1938); delegat na V zemaljskoj konferenciji KPJ. Jedan od organizatora ustanka u sjevernoj Dalmaciji. S jednim dalmatinskim odredom ratovao je u Lici (krajem 1941) i u Dalmaciji (u proljeće 1942), tada postaje komesar odreda, a zatim komesar 2. dalmatinske brigade; poginuo je u V neprijateljskoj ofanzivi — 326

Kaclerović Triša (1879—19(4), novinar i advokat. Jedan od osnivača Srpske socijaldemokratske partije i Glavnog radničkog saveza. Učestvuje u osnivanju KPJ, u kojoj je tokom 1923—1926. biran za sekretara Izvršnog odbora odnosno CK KPJ. Bio komunistički poslanik; urednik i saradnik većeg broja partijskih listova i časopisa. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ jedan od vođa lijeve frakcije. Godine 1926. povukao se iz revolucionarnog radničkog pokreta da bi kasnije, u vrijeme Narodnog fronta, povremeno činio usluge Partiji. Poslije oslobođenja član Privremene narodne skupštine i sudija Vrhovnog suda NR Srbije — 230

Kamenjev Lav Borisovič (1883—1936), u RSDRP od 1901; pripadao boljševičkom krilu od 1903; na ilegalnom radu u zemlji do 1908, poslije u inostranstvu do 1911, kada se po odluci CK vraća u Rusiju. Radio u redakcijama više partijskih listova. Više puta hapšen. Od 1917. član CK, a od 1919. član Politbiroa i zamjenik predsjednika Savjeta narodnih komesara (vlade). Tri puta isključivan i vraćan u Partiju; 1936. u vrijeme Staljinovih čistki osuđen na smrt i strijeljan — 261, 281

Karađorđe Đorđe Petrović (1768—1817), organizator i narodni vođa u prvom srpskom ustanku (1804—1813); učes-

tvovao i u prethodnim ratovima protiv Turaka (1788—1789); pošto je umakao sječi knezova, na narodnom zboru u Orašcu 2. februara 1804. izabran za vođu ustanka. Presudno uticao na ustaničke borbe najprije protiv dahija, a kasnije i protiv zvanične Turske doprinoseći izgradnji ustaničke vlasti i međunarodnom priznanju ustaničke Srbije. Poslije poraza ustanka emigrirao da bi se kasnije ponovo vratio u Srbiju s namjerom da doprinese daljoj borbi balkanskih naroda za oslobođenje. Ubijen po nalogu M. Obrenovića — 282

Karađorđević Aleksandar (1888—1934), kralj Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije od 1921. do 1934, zagovornik unitarizma i apsolutističke vladavine. Za vrijeme njegove vladavine izglasana je Obznana u Narodnoj skupštini i donesen Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi (decembar 1920. i avgust 1921). Godine 1929. uspostavlja apsolutističku diktaturu. Zajedno s francuskim ministrom inostranih poslova Lujem Žanom Bartuom ubijen u atentatu 9. oktobra u Marselju — 223, 226, 245, 255, 271, 277, 278

Karađorđević Pavle (1893—1976), princ, bratanac kralja Aleksandra i jedan od tri kraljevska namjesnika (od 1934. do 1941). U namjesništvu kao knez namjesnik preuzeo glavnu ulogu; vlada uz podršku velikosrpski orijentisane JRZ. Godine 1939. omogućio sporazum između srpske i hrvatske buržoazije, a 1941. doveo zemlju do pristupanja Trojnom paktu. Oboren s vlasti 27. marta 1941, kada napušta zemlju i odlazi u emigraciju — 18, 183, 186, 223, 252, 262, 264, 276, 287, 293

Karađorđević Petar I (1844—1921), kralj Srbije. Presto preuzima poslije ubistva Aleksandra Obrenovića (1903). Pod pritiskom krugova Crne ruke 1914. povlači se i prenosi vršenje kraljevske vlasti na prijestolonasljednika Aleksandra; od tada nema uticaja na vođenje unutrašnje i spoljne politike — 277

Karađorđević Petar II (1923—1970), sin kralja Aleksandra; na prijesto stupio 27. marta 1941. nakon vojnog puča koji je izveden pod vođstvom generala Dušana Simovića i u kome je oboreno namjesništvo s knezom namjesnikom Pavlom na čelu. Poslije fašističkog napada na Jugoslaviju, 15. aprila 1941. bježi iz domovine i živi u Londonu. U toku NOR-a podržava četnički pokret Draže Mihailovića, koga u januaru 1942. imenuje za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a (29. novembra 1943) zabranjen mu je povratak u zemlju dok narod nakon oslobođenja zemlje ne reši pitanje kralja, što je i učinila Ustavotvorna skupština 29. novembra 1945. ukidanjem monarhije, oduzimanjen svih prava kralju Petru II i njegovoj rodbini — 287

Karađorđevići, vladajuća dinastija u Srbiji (1804—1813, 1842—1858, 1903—1918), i u Kraljevini Jugoslaviji (1918—1941, odnosno do 1945) — 272

Kardelj Edvard (Bevc, Birk i zajednički pseudonim Josip Šestak, 1910—1979), revolucionar, državnik, publicist, marksistički teoretičar. Član SKOJ-a od 1926. kao đak učiteljske škole; od 1928. član KPJ i član MK SKOJ-a za Ljubljanu. God. 1929. član PK SKOJ-a za Sloveniju, zatim njegov sekretar. Februara 1930. uhapšen, u septembru osuđen na 2 godine strogog zatvora. Od 1932. nastavlja rad u Sloveniji. Jedan od osnivača novog PK KPJ, u kojem je radio do novembra 1934, kad je otišao u Beč, gdje je bilo sjedište CK KPJ. Jedan od organizatora i učesnika pokrajinske konferencije KPJ za Sloveniju (15. i 16. septembra 1934). U SSSR-u od kraja 1934. do početka 1937. slušalac Međunarodne lenjinske škole, aspirant i ujedno predavač na njoj. U to vrijeme je bio i član rukovodećeg aktiva KPJ u Moskvi. Avgusta 1936. učestvovao je na savjetovanju rukovodilaca KPJ, na kojem je bilo postavljeno novo centralno rukovodstvo. Na Titov predlog, u početku 1937. vratio se u Jugoslaviju. Na osnivačkom kongresu KP Slovenije 18. aprila 1937. izabran za člana CK KPSl. Od maja 1938. član Privremenog CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ podnio je izvještaj o političkoj situaciji i bio izabran za člana CK KPJ i Politbiroa. Učesnik Majskog savjetovanja CK KPJ u Zagrebu 1941, zatim je organizovao kao delegat CK KPJ ustanak u Sloveniji i Hrvatskoj. U jesen 1941. otišao u Vrhovni štab

NOV i POJ, gdje je bio na savjetovanju u Stolicama imenovan za člana toga štaba. U Vrhovnom štabu je na oslobođenoj teritoriji u Užicu uređivao »Borbu«. Od početka januara 1942. opet je u Zagrebu, gdje je s Ivom Lolom Ribarom predstavljao Povjereništvo CK KPJ za okupirani dio Jugoslavije. Marta iste godine otišao je u Ljubljanu; u ljeto 1942. se s Glavnim štabom NOV i PO Slovenije povukao na oslobođenu teritoriju. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a 26. novembra 1942. izrabran za potpredsjednika Izvršnog odbora. U početku oktobra 1943. otišao u Vrhovni štab NOV i POJ, a radio i u CK KPJ. Aktivno je učestvovao u pripremanju Drugog zasjedanja AVNOJ-a, na kojem je bio izabran u Predsjedništo i za potpredsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Poslije oslobođenja kao najbliži Titov saradnik obavlja najodgovornije partijske i državne dužnosti u zemlji: bio za sve vrijeme član CK KPJ odnosno SKJ, član Politbiroa, sekretar CK, član IK; bio potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne skupštine, član Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ. Odlikovan je Ordenom narodnog heroja i dva puta Ordenom junaka socijalističkog rada — 219, 230, 232—234 236, 239, 242, 248, 250, 251, 256, 264, 280, 292, 297, 300, 302—304, 306, 308, 309

Kardelj-Maček Pepca (1914), tekstilna radnica i član KPJ od 1935, a od 1937, član CK KP Slovenije. Više puta zatvarana. Bila je u logoru u Bileći početkom 1940. U decembru 1941. je uhapšena i od italijanskog vojnog suda osuđena na 18 godina tamnice. Poslije kapitulacije Italije prešla na oslobođenu teritoriju i postala rukovodilac OF Slovenije. Poslije oslobođenja bavila se sindikalnim i društvenim radom — 219

Karol II (Carol Hobenzollern-Sigmaringen, 1893—1953), rumunski kralj (1930 —1940); podržavao terorističku djelatnost Gvozdene garde, a 1938. zaveo otvorenu apsolutističku diktaturu; poslije zavođenja fašističke diktature J. Antoneskua 1940. odrekao se prijestola — 222, 259

Kaucki Karl (Kautsky, Karl Johann, 1854—1938), austrijski i njemački socijaldemokrat i istaknuti teoretičar Druge internacionale. U prvo vrijeme dao niz značajnih radova iz oblasti marksizma u kojima je doprinio popularisanju Marksovog učenja; vodio borbu protiv tzv. prve generacijc revizionista marksizma (Bernštajna i drugih), ali je od 1914, a naročito od 1917, poslije pobjede oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji, i sam postao izraziti predstavnik revizionizma, renegat marksizma — 162

Kerenski Aleksandar Fjodorovič (1881—1972), član i predsjednik kontrarevolucionarne Privremene vlade u Rusiji 1917; advokat (od 1904); istaknuti predstavnik partije socijalista revolucionara (tzv. esera), imao značajnu ulogu u februarsko-martovskoj revoluciji 1917; ubrzo napustio kurs razvoja revolucije i kao ministar, a kasnije i predsjednik vlade (od jula) istakao se u preduzimanju represivnih mjera protiv boljševika i u gušenju radničkih demonstracija; poslije pobjede oktobarske revolucije bio jedan od organizatora kontrarevolucije, a 1918. pobjegao u inostranstvo; bio profesor u SAD — 155, 180, 286

Kermavner dr Dušan (1903—1975), član Pokrajinskog sekretarijata SKOJ-a za Sloveniju od maja 1920. Jedno vrijeme bio na studijama pravnih nauka u Njemačkoj. Po dolasku u zemlju u početku 1924. kooptiran je ponovo u PS SKOJ-a za Sloveniju; učesnik je IV kongresa KOI u Moskvi 1924; od 1925. je sekretar PS SKOJ-a za Sloveniju i član PS KPJ za Sloveniju, a nekoliko mjeseci 1928. i njegov sekretar. Bio je hapšen 1926, 1928, 1929 (osuđen na 2 godine robije), u aprilu 1933 (osuđen na 3 godine robije), u početku 1940. bio u koncentracionom logoru u Bileći. Od 1942. do 1945. u italijanskoj konfinaciji i u njemačkim logorima. Poslije oslobođenja posvetio se naučnom radu, pisac više istorijskih rasprava o socijalnoj demokratiji i o revolucionarnom vrenju u Sloveniji poslije oktobarske revolucije; naučni savjetnik, dopisni član SAZU — 18, 35, 237, 247

Keršovani Otokar (Dragin V. — književno ime, 1902—1941), publicist, novinar i politički radnik. Član PK SKOJ-a za Srbiju 1927. Uhapšen 1928. i osuđen na godinu dana zatvora; ponovo uhap-

šen 1930. kao sekretar PK KPJ za Srbiju i osuđen na 10 godina robije. Na izdržavanju kazne kao predavač i rektor ilegalnog Komunističkog univerziteta organizovanog na robiji aktivno učestvovao u diskusijama o svim u to vrijeme aktuelnim idejnim i političkim pitanjima revolucionarnog pokreta. S robije izašao 17. februara 1940. Nastavio s revolucionarnim radom u Zagrebu, ali je u martu 1941. uhapšen i otjeran u logor u Lepoglavi; strijeljan od ustaša (9. jula) — 248, 262

Kidrič Boris (Hubert, Bek, 1912—1953), revolucionar, političar i naučnik. Član SKOJ-a od 1927, KPJ od 1928; 1930. osuđen na godinu dana strogog zatvora. God. 1931. počeo je uspješno da obnavlja KP u Sloveniju. Od 1932. do 1935. član PK KPJ za Sloveniju. U tim godinama pokretač, urednik i saradnik ilegalnih listova »Rdeči prapor« i »Rdeči signali«. Na IV zemaljskoj konferenciji u decembru 1934. izrabran za kandidata za člana CK. Od maja 1935. sekretar CK SKOJ-a u zemlji (u Zagrebu). God. 1935. delegat na VI kongresu KOI, 1936/1937. godinu dana zatvoren u Beču, zatim prognan u ČSR. Od jeseni 1937. u Parizu, od 1939. u Sloveniji. Od 1940. član CK KPJ. Sekretar IO OF za cijelo vrijeme rata. Ponovo komesar GŠ NOV i PO Slovenije; na skupštini vijećnika slovenačkog naroda u oktobru 1943. izabran za sekretara SNOS-a. Predvodio je slovenačku delegaciju na Drugom zasjedanju AVNOJ-a. Po oslobođenju prvi predsjednik vlade NR Slovenije, zatim ministar za industriju u vladi FNRJ i član SIV-a odgovoran za privredu. Na V kongresu izabran u Politbiro CK KPJ, na VI u Sekretarijat IK SKJ. Jedan od glavnih tvoraca samoupravnog društveno-političkog sistema. Autor je većeg broja rasprava, naročito iz političke ekonomije, Član JAZU i SAZU. Narodni heroj — 219, 232, 250, 297, 302, 304

Kiepaho, vlasnik veleposjeda kod Gregurevca — 10

Klauzevic Karl (Clausewitz, (1780—1831), pruski general i vojni teoretičar. Od 1818. do 1830. direktor Vojne akademije u Berlinu. Autor značajnog rada *O ratu* (»rat je nastavak politike drugim sredstvima») — 281

Klepac Dragutin (1911—1944), kao student hemije na Zagrebačkom sveučilištu pristupio revolucionarnom pokretu, zbog čega je uhapšen u januaru 1935; u policijskom zatvoru pokušao je da izvrši samoubistvo. Ubrzo je pušten i postaje sekretar sveučilišne organizacije SKOJ-a u Zagrebu. U toku 1938. i 1939. uključio se u grupaške borbe, zbog čega je isključen iz KPH. U toku NOR-a bio u partizanima, ali je dezertirao i prešao ustašama; kao obavještajac UNS-a uhapšen od ustaša 1944. zbog kriminala, upućen u logor i strijeljan — 248

Kličko-Postl Katica (1895—1967), domaćica. Član KPJ od 1928. Njen stan u Zagrebu (Bosiljevska 30) bio je sklonište partijskih radnika i jedan od važnih ilegalnih punktova. Uhapšena 25. novembra 1941, osuđena i odvedena u logor u Satru Gradišku. Puštena u novembru 1943, kada se ponovo uključuje u rad KPJ u Zagrebu, gdje je radila do smrti — 310

Kljajić Filip Fića (1913—1943), sindikalni i partijski radnik. Rođen u blizini Petrinje, obućarski zanat završio u Kikindi, a zaposlen u Beogradu (od 1931), gdje je aktivan u sindikatu kožarsko-prerađivačkih radnika. Član KPJ je od 1936; instruktor PK KPJ za Srbiju u Nišu od 1938. do septembra 1940. Od tada je sekretar OK KPJ za Valjevo. Više puta je hapšen. Početkom 1941. slušalac je partijske škole CK KPJ u Zagrebu, zatim član OK KPJ za beogradski okrug. Nakon aprilskog sloma 1941. član Vojnog komiteta pri PK KPJ za Srbiju i član GŠ NOV i PO za Srbiju. Teško je ranjen u odbrani valjevskog sektora od neprijatelja. Učestvovao je na vojno-političkom savjetovanju u Stolicama; bio je prvi politički komesar 1. proleterske brigade, a od novembra 1942. komesar 1. proleterske divizije. Poginuo je prilikom borbi u Zvorniku. Narodni heroj — 292

Kljakić Marko (1895—1942), zemljoradnik. Član Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije od 1912, a član SRPJ(k) odnosno KPJ od 1919. Učesnik na 2. kongresu KPJ u Vukovaru (1920). Radio na stvaranju Nezavisnih sindikata u Pakracu i okolini i na stva-

ranju partijskih organizacija. Član je OK KPH za Novu Gradišku; delegat na prvoj konferenciji KPH u avgustu 1940. Učesnik NOP-a od 1941; intendant je 1. psunjskog partizanskog odreda. Zarobljen od ustaša krajem 1941. Bio je u zatvoru u Novoj Gradiški; u ljeto 1942. bio je na slobodi; nije ispitano da li je pobjegao ili je pušten, ali je postao izdajnik i radio za ustaše. Strijeljan zbog toga od strane partizanskih snaga — 265

Knežević Vuk (1908—1941), kao napredni student izgnan s Pravnog fakulteta u Beogradu. Studije završava u Zagrebu, gdje je bio član Univerzitetskog komiteta Partije. Član KPJ od 1932. Službovao u Beogradu, rodnom mjestu Žabljaku i Skoplju; isticao se u partijskom radu i organizovanju marksističkog rada s članovima KPJ. Kao instruktor PK KPJ za Makedoniju upućen na partijski kurs u Dubravu (kraj Zagreba) početkom 1941. Jedan je od organizatora ustanka u rodnom kraju. Bio je sekretar Sreskog komiteta Partije u Šavniku. Poginuo je prilikom napada na Pljevlja (1. decembra 1941) kao zamjenik komesara Jezersko-šaranskog bataljona. Narodni heroj — 281, 292

Koburg Boris III (1894—1943), kralj Bugarske od 1918. do 1943. Kao i njegov otac Ferdinand vodio pronjemačku politiku — 86, 89, 182, 183, 222, 263

Kočović Lazar (1902—1943), činovnik; partijski aktivist u Beogradu prije šestojanuarske diktature, a poslije naročito aktivan u SBOTIČ-u. Njegov stan je služio kao partijski punkt i prebivalište za komuniste ilegalce. Za vrijeme okupacije radio ilegalno u Beogradu; uhapšen u maju 1942. i ponovo 29. januara 1943. Poslije svirepog mučenja strijeljan je na Banjici (u jesen) — 293, 305, 307

Kolar Ana (1873—1951), tetka Josipa Broza; u njenoj kući u Podsredi je u godinama uoči drugog svjetskog rata Tito boravio i organizovao pojedine sastanke partijskog i sindikalnog rukovodstva — 304

Kolarov Vasil (1887—1950), sekretar KP Bugarske (1919—1923) i član Prezidijuma IK KI (1922—1923). U emigraciji, u Moskvi, bio od 1923. gdje je u organima Kominterne obavljao razne dužnosti. Poslije oslobođenja 1945. predsjednik Narodnog sobranja, Republike i vlade Bugarske — 290

Koleša Viktor (1884—1946), metalski radnik. Jedan od osnivača komunističkog pokreta u Sloveniji od 1919. Bio sekretar Mjesnog komiteta KPJ u Ljubljani i Oblasnog komiteta KPJ za Sloveniju, a 1929—1930. i član Politbiroa CK KPJ. Godine 1930—1931. završio Međunarodnu lenjinsku školu u Moskvi. Od 1936. do 1939. bio u Španiji, a odatle se vraća u SSSR. Poslije oslobođenja došao u zemlju — 225

Koliševski Lazar (1914), poslije četiri razreda gimnazije završio mašinbravarski zanat. Član SKOJ-a od 1932, a KPJ od 1935. u Vojnotehničkom zavodu u Kragujevcu; bio sekretar zavodskog komiteta i učesnik V konferencije KPJ (u Zagrebu 1940). U ljeto 1941. CK KPJ ga upućuje u Makedoniju sa zadatkom da obezbijedi sprovođenje linije KPJ o oružanom ustanku u partijskoj organizaciji Makedonije, koju je tadašnji sekretar PK KPJ za Makedoniju Metodije Šatorov Šarlo, uz pomoć KP Bugarske, bio otcijepio od KPJ. Tada postaje sekretar PK KPJ za Makedoniju i rukovodilac Pokrajinskog vojnog štaba za pripremu ustanka, ali je već u novembru 1941. uhapšen od bugarske policije i osuđen na doživotnu robiju; u zatvoru ostaje do septembra 1944. Izabran za vijećnika AVNOJ-a i ASNOM-a. Bio predsjednik vlade i predsjednik Izvršnog vijeća NRM; 1945—1953. predsjednik Narodnog sobranja NRM. Član Predsjedništva CK SKJ i član Predsjedništva SFRJ. Narodni heroj — 293, 307

Kolumbo Josip (1905—1930), bravarski radnik; član SKOJ-a od 1922; sekretar MK SKOJ-a u Nišu, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za nišku oblast i član Oblasnog komiteta Partije. Upućen u Moskvu na školovanje 1927, gdje je završio KUNMZ. U Jugoslaviju se vraća 1929. kao politički sekretar CK SKOJ-a. Poginuo u Zagrebu u sukobu s policijom — 226

Končar Petar (1900—1943), stolarski radnik; 1929. iz Zagreba otišao u Belgiju i Luksemburg, gdje se povezao s predstavnicima KPJ u tim zemljama; 1931.

vratio se u zemlju i bio aktivan u ljevici SDS i u »Seljačkoj slozi«; od 1936. član KPJ, tada bio i uhapšen; izabran za odbornika u Vrhovinama na opštinskim izborima 1936. na opozicionoj listi. Uoči rata sekretar partijske organizacije. U toku NOP-a član KK KPH za Korenicu, potpretsjednik Okružnog NOO za Krbavu, član IO ZAVNOH-a; umro od tifusa u vrijeme tzv. IV ofanzive — 265

Končar Rade (Brka, 1911—1942), mašinbravarski zanat učio u Leskovcu od 1922. do 1925; u početku 1927. zapošljava se u Beogradu u Električnoj centrali, gdje 1932. postaje član SKOJ-a, a 1933. član KPJ. Uhapšen u avgustu 1934. za vrijeme služenja drugog roka u vojsci i osuđen na godinu dana zatvora. Po izlasku iz zatvora zapošljava se u Zagrebu u fabrici Simens. Od 1936. je član MK KPJ za Zagreb. Ponovo je uhapšen u decembru 1936. i u istražnom zatvoru podvrgnut mučenju. Iz zatvora pušten 2. oktobra 1937. Od 1939. je član CK KPH, a od kraja te godine vršilac dužnosti sekretara da bi u martu 1940. bio i zvanično postavljen na tu dužnost. Od jeseni 1940. je i član Politbiroa CK KPJ, što je zatim potvrđeno i izborom na V konferenciji KPJ. Do aprila 1941. bio je privremeno na partijskom radu u Srbiji, a zatim se vraća u Zagreb. Kao sekretar CK KPH jedan je od organizatora ustanka u Hrvatskoj. Uhapšen je na partijskom radu u Splitu u novembru 1941. i poslije strahovitog mučenja od strane italijanskih okupatora i ustaša strijeljan na Šubićevcu kraj Šibenika (22. maja). Narodni heroj — 219, 235, 236, 249, 250, 265, 280, 292, 293, 297, 302, 304, 307, 309

Kopinič Josip (1911), član KPJ od 1931; jedan od organizatora partijskog rada među mornarima na podmornicama jugoslovenske ratne mornarice. Kao kompromitovan, 1934, emigrirao najprije u Beč, pa u SSSR, gdje je nohađao KUNMZ; godine 1936. po odluci Kominterne otišao je u republikansku Španiju, radio je u ratnoj mornarici. Od početka 1938. na službi u poslanstvu republikanske Španije u Parizu, a od sredine 1938. ponovo u SSSR-u. U proljeće 1940. po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom dolazi u Jugoslaviju da organizuje punkt za vezu Kominterne s KPJ i komunističkim partijama susjednih zemalja; tu dužnost obavlja do 1944. Poslije oslobođenja bio direktor »Uljanika« u Puli i »Litostroja« u Ljubljani do penzionisanja — 293, 297—299, 301

Kopinič Stela (Stella, 1910), u napredni omladinski pokret Grčke pristupa 1925; član KP Grčke od 1930, a član OK KP za Solun 1932; te godine uhapšena i godinu dana bila u zatvoru. Godine 1934. emigrirala u SSSR, gdje je završila MLŠ i Tehnički fakultet za radio-veze. Radila u Moskvi u radio-vezama KI do 1940, a od tada u Jugoslaviji na zadacima Kominterne — 293

Kornilov Vladimir Aleksejevič (1870—1918), ruski general; od 1. avgusta 1917. bio vrhovni komandant ruske vojske; kao protivnik revolucije i tadašnje Privremene vlade Kerenskog krajem toga mjeseca pošao s vojskom na Petrograd s ciljem da obori vladu i uspostavi vojnu diktaturu. Iako u ilegalnosti, na poziv Lenjina, Boljševička partija je organizovala odbranu i doprinijela slomu Kornilovljeve zavjere; potučen i smijenjen, Kornilov je u novembru 1917. pobjegao na Don, a zatim na Kavkaz, gdje se početkom 1918. stavio na čelo kontrarevolucionarnih snaga i u borbi poginuo — 115

Korošec Anton (1872—1940), doktor teologije; vođa slovenačkih klerikalaca u Kraljevini Jugoslaviji. U austrougarskom parlamentu je 30. maja 1917. iznio u ime Kluba jugoslovenskih poslanika Majsku deklaraciju sa zahtjevom za trijalističkim preuređenjem Habsburške Monarhije. Nakon raspada Austro-Ugarske, od kraja oktobra 1918. do ujedinjenja Slovenije i Hrvatske sa Srbijom 1. decembra 1918. predsjednik je Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Kao šef (klerikalne) SLS potpredsjednik je prve vlade SHS. Aprila 1920. kao ministar za saobraćaj ugušio je generalni štrajk željezničara i štrajkove solidarnosti koji su izbili u vezi s njim. Godine 1924. po drugi put potpredsjednik vlade, 1928. ministar unutrašnjih poslova u Vukićevićevoj vladi, a poslije atentata Puniše Račića na poslanike HSS-a pa do zavođenja šestojanuarske diktature predsjednik vlade. U vladi Petra Živkovića najprije ministar za saobraćaj, a

zatim do ostavke ministar šuma i ruda. Godine 1933. i 1934. proveo u konfinaciji na Hvaru. Od juna 1935. ministar unutrašnjih poslova u profašističkoj vladi dr Milana Stojadinovića i potpredsjednik JRZ. Od kraja 1938. predsjednik Senata, a od juna 1940. ministar prosvjete u vladi Cvetković—Maček — 53, 54, 77, 78, 80, 88, 91, 113, 116, 206, 257, 270, 273

Korski Ivan (1909—1941), student tehnike. Zbog učešća u naprednom studentskom pokretu prije šestojanuarske diktature protjeran iz Zagreba; odlazi u Osijek i tu postaje član MK SKOJ-a; 1929. uhapšen i osuđen na godinu dana strogog zatvora; 1934. je sekretar MK SKOJ-a za Zagreb, zatim sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku; 1935. je osuđen na 4 godine robije. Zbog frakcionašenja i nediscipline na robiji 1939. isključen iz KPJ. Strijeljan od ustaša u lepoglavskom koncentracionom logoru (9. jula) — 82, 261, 262

Kosanović Sava (1896—1956), generalni sekretar SDS i narodni poslanik prije drugog svjetskog rata. Bio u vladi od 27. marta 1941, s kojom je nakon okupacije aprila 1941. emigrirao i pridružio se akciji za priznavanje NOP-a. Godine 1944. ušao u vladu Ivana Šubašića. Bio ambasador socijalističke Jugoslavije u SAD, a od 1953. član SIV-a — 293

Kostanjšek inž. Ivan — Broz Josip Tito

Košutić inž. August (1883—1964), jedan od prvaka HSS-a; ministar u vladi Pašić—Radić 1925; poslije 6. januara 1929. u emigraciji, odakle je sarađivao s dr V. Mačekom. U zemlju se vratio početkom 1937. Potpredsjednik HSS-a i pristalica desne struje u toj stranci; napadao komuniste. U ljeto 1943. ponudio izvjesne uslove i saradnju s NOP-om u Hrvatskoj, ali su ti uslovi odbijeni kao nerealni. Septembra 1944. izišao iz Zagreba na oslobođenu teritoriju NOP-a u vrijeme Pavelićevih razračunavanja s kolebljivim ustašama i prozapadnim aktivnim prvacima HSS-a — 258

Kovačević Boriša (1908—1943), profesor. Revolucionarnom pokretu pristupio kao đak u Sarajevu, član KPJ od 1930. Jedan od organizatora naprednog studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu početkom tridesetih godina, zbog čega je uhapšen 1933, a zatim je ponovo uhapšen krajem 1936. dok je bio suplent gimnazije u Prilepu, ali je na glavnom pretresu oslobođen. Član PK KPJ za BiH od 1938, a jedno vrijeme i sekretar. Jedan od organizatora ustanka i član Glavnog štaba BiH 1941, politički komesar Kalinovičkog partizanskog odreda, član AVNOJ-a na Prvom zasjedanju. Poginuo u bici na Sutjesci. Narodni heroj — 241, 266

Kovačević Jovan Brđo (1903—1942), seljak, rano pristupio revolucionarnom radničkom pokretu, član KPJ od 1922. U toku 1936. bio hapšen; bio član OK za Nikšić, delegat VIII pokrajinske konferencije za Crnu Goru, Boku, Kosovo i Metohiju i Sandžak (u avgustu 1940) na Žabljaku i na V konferenciji KPJ (u oktobru iste godine) u Zagrebu, gdje je izabran i za kandidata za člana CK KPJ. U NOB bio jedan od organizatora ustanka u svom kraju, prvi komesar bataljona Grahovskog NOPO; nakon povlačenja partizanskih snaga iz Crne Gore u proljeće 1942, po zadatku Partije, ostao na ilegalnom radu, gdje su ga ubili četnici 28. juna iste godine — 251

Krajačić Bosiljka Beba (1913—1979), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931; član KPJ od 1934; iste godine postaje član tehnike CK SKOJ-a, a 1936. član PK SKOJ-a za Hrvatsku. Od 1938. radi na specijalnim zadacima Partije u tehnici CK KPJ, zatim u Komitetu za pomoć republikanskoj Španiji, Komisiji za rad sa ženama pri CK KPH. U NOP-u učestvuje od 1941. najprije ilegalno u Zagrebu, a poslije izlazi u partizane. Nakon 1945. bavila se novinarstvom i društvenim radom — 219

Krajačić Marijan (1905—1942), poslije završene gimnazije u Zagrebu studira u Pragu, gdje se uključuje u revolucionarni pokret u raznim jugoslovenskim sekcijama. Kada je izbio građanski rat u Španiji odlazi da se bori u redovima republikanske vojske, gdje je teško ranjen. Prelazi u Pariz i tu se oporavlja i po nalogu Partije radi s jugoslovenskom emigracijom. Krajem 1939. dolazi u Zagreb i postaje član CK KPH. Bio je u toku 1940. hapšen dva puta. Ustašku

strahovladu 1941. dočekao je u logoru u Lepoglavi. Tu je bio u partijskom rukovodstvu logora. Iz Lepoglave je prebačen u logor Jadovno kod Gospića, zatim u Jastrebarsko, pa u logor Danica kod Koprivnice, odakle je pokušao da pobjegne. Uhvaćen je i u logoru u Staroj Gradiški mučen i umoren glađu (u proljeće) — 235, 265

Krajger Sergej (1914), u KPJ primljen februara 1934. kao student medicine u Ljubljani. Rukovodio je tehnikom PK za Sloveniju i bio član UK. Od kraja 1934. dvije godine je proveo na robiji u Sremskoj Mitrovici. Poslije povratka sekretar Okružnog komiteta KP u Ljubljani, zatim je nastavio studije medicine i politički rad u Zagrebu. Od 1940. radio ilegalno kao instruktor CK KPSl, a od aprila 1941. sekretar Okružnog komiteta u Trbovlju i organizator ustanka na širem području rudničkih revira. Od kraja 1941. sekretar PK KPSl za Štajersku. Neko vrijeme poslije rata sekretar Komiteta Partije mariborskog okruga, zatim predsjednik Planske komisije vlade NR Slovenije, šef jugoslovenske delegacije u Albaniji, potpredsjednik vlade NR Slovenije, generalni guverner Narodne banke FNRJ, direktor Saveznog zavoda za planiranje, sekretar SIV-a za industriju, član SIV-a. Po povratku u Ljubljanu predsjednik Skupštine i predsjednik Predsjedništva SR Slovenije, sada član Predsjedništva SFRJ — 208, 292, 293

Krasnov Petar Nikolajevič (1869—1947), jedan od vođa ruske kontrarevolucije, carski general-lajtnant. U periodu izvođenja oktobarske revolucije 1917. Kerenski ga imenovao za komandanta vojske koja je s fronta krenula na Petrograd, bio zarobljen i pušten obećavši da se neće boriti protiv revolucije; pobjegao na Don i postao ataman donske vojske; oslanjao se na Njemačku; do 1919. tamo i živeo. U toku drugog svjetskog rata sarađivao s hitlerovcima, pomagao im u organizaciji kozačkih i drugih jedinica za borbu protiv sovjetske armije; osuđen u SSSR-u na vješanje — 180, 181, 286

Kraš Josip (1900—1941), pekarski radnik Član KPJ od 1919; član je uprave sindikata prehrambenih radnika u Zagrebu; tehnički urednik »Borbe« i njen kolporter. Do 1929. je često hapšen a 1929. osuđen je na pet godina robije. Po izlasku s robije u novembru 1934. radi kao sindikalni funkcioner u Zagrebu, a po osnivanju KP Hrvatske 1937. postaje član, a 1938. i politički sekretar CK KPH. Od 1938. je član Privremenog rukovodstva KPJ. U decembru 1939. upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle je izišao poslije 7 mjeseci. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran za kandidata za člana CK KPJ. Organizator ustanka 1941. u Baniji, na Kordunu, u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Poginuo u novembru 1941. u Karlovcu u uličnoj borbi protiv ustaša. Narodni heroj — 233, 235, 251, 279, 300, 309

Krek Janez Evangelist (1865—1917), doktor teologije, profesor Bogoslovije u Ljubljani, novinar, političar, pokretač modernih katoličkih organizacija u Sloveniji; inicijator osnivanja slovenačkih katoličkih radničkih društava (od 1894. i dalje) i Slovenskog kršćansko-socijalnog radničkog saveza (1897). Organizator seljačkog zadrugarstva, stambenih i konzumnih zadruga; pokretač hrišćansko-socijalnog sindikata u Sloveniji — Jugoslovanske strokovne zveze (1909). Poslanik u austrijskom parlamentu (1897—1900. i 1907—1917). Kao pristalica trijalističkog preuređenja Austro-Ugarske sarađivao je na izradi Majske deklaracije (od 30. maja 1917); zalagao se za političko ujedinjenje Jugoslovena u Habsburškoj Monarhiji. Pisac mnogih članaka i rasprava. Hrišćansko-socijalni pokret, koji je pokrenuo Ev. Krek, evoluirao je u opozicionu struju s demokratskim tendencijama unutar klerikalne stranke, s tim što je Jugoslovanska strokovna zveza 1936. prešla na pozicije klasne borbe i 1941. priključila se OF slovenačkog naroda, a time i NOP-u — 270

Krešić — vid. Cvijić Đuka

Krilenko Nikolaj Vasiljevič (1885—1938), sovjetski revolucionar; član Boljševičke partije od 1904. Istakao se u revolucionarnim zbivanjima 1905—1907; 1913. uhapšen i osuđen; pobjegao u inostranstvo; 1917. bio član Vojno-revolucionarnog komiteta, jedan od organizatora

oktobarske revolucije, član sovjeta narodnih komesara (prve Lenjinove vlade), član Komiteta vojske i mornarice. Poslije bio u resoru pravde, organizator revolucionarnih sudova; do 1927. član CK KPSS; 1938. postao žrtva Staljinovih represija, posmrtno rehabilitovan — 180, 181, 286

Krleža Miroslav (1893), jedan od najistaknutijih jugoslovenskih književnika; akademik, utemeljivač Leksikografskog zavoda SFRJ u Zagrebu i njegov direktor. Pokretač i saradnik više listova i časopisa između dva rata i autor mnogih literarnih, publicističkih i naučnih djela svjetskog glasa. Član KPJ od njenog osnivanja. Poslije drugog svjetskog rata (1947—1957) potpredsjednik jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, predsjednik Saveza književnika Jugoslavije, poslanik Sabora SRH i Savezne narodne skupštine. Bio biran u CK KPJ i CK KPH. Inicijator i odgovorni urednik mnogih kapitalnih izdanja Leksikografskog zavoda — 36, 247, 248, 255

Krndelj Ivan (1888—1941), partijski i sindikalni funkcioner. Član KPJ od 1919. Izabran za narodnog poslanika na listi KPJ (1920). Sekretar Pokrajinskog sindikalnog vijeća, član KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, član Politbiroa CK KPJ. Uređivao list »Organizovani radnik«. Poslije uspostavljanja apsolutističke diktature kralja Aleksandra 1929. uhapšen i konfiniran u Krapinu, odakle bježi u Beč, a potom u SSSR. Najprije je u Moskvi upravnik KUNMZ-a. Radi u aparatu Crvene sindikalne internacionale do 1934, kada je prešao na rad u CK KPJ (u Beč, Prag i Pariz). Godine 1939. vraća se u zemlju, gdje je ubrzo interniran u koncentracioni logor u Lepoglavi. Jula 1940. pušten je iz logora, ali je ponovo uhapšen, predat ustašama i bačen u logor Kerestinac,; u julu 1941. poslije neuspjelog bjekstva grupe utamničenih komunista iz logora, uhvaćen i strijeljan — 238

Krnjević dr Juraj (1895), jedan od istaknutih prvaka HSS-a; poslije šestojanuarske diktature 1929. napustio zemlju (uglavnom boravio u Londonu, Parizu i Ženevi) i iz emigracije se vratio 1939, kada postaje senator i generalni sekretar HSS-a. Ušao u vladu D. Simovića, s kojom je emigrirao poslije 6. aprila 1941. Bio je član jugoslovenske vlade u emigraciji (u toku 1942, 1943). Sada živi u Londonu — 258

Krstulović Vicko (1906), kao radnik u splitskom brodogradilištu postaje član SKOJ-a 1920; član KPJ od 1922; član PK SKOJ-a za Dalmaciju od 1924, a od 1929. njegov sekretar. Hapšen 1929, 1931. i 1937; u zatvoru bio 4 godine. Od 1936. je član PK KPH za Dalmaciju, a od kraja 1938. radi na njegovom sređivanju, tako da je sljedeće godine izabran za političkog sekretara PK. Član CK KPH i CK KPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji; komandant Dalmatinsko-dinarskog odreda, a od 1942. komandant štaba IV operativne zone Hrvatske. Poslije oslobođenja bio je na mnogim odgovornim partijskim i političkim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 249, 250, 292

Kuburić — vid. Miljuš Simo

Kuhar Lovro — vid. Prežihov Voranc

Kukić Nikola (1914—1941), pekarski radnik. Član KPJ od 1938, član MK KPH u Karlovcu od 1939; kao organizacioni sekretar OK KPH za Karlovac (od avgusta 1940) radi na stvaranju partijskih organizacija u okrugu. Delegat na I konferenciji KPH (avgusta 1940) i V zemaljskoj konferenciji (oktobra 1940). Uhapšen od ustaša u početku maja 1941. dok je radio na partijskim zadacima u Veljunu; strahovito mučen i zaklan u selu Blagaju. Narodni heroj — 265

Kulenović Džafer, ministar bez portfelja; od avgusta 1939. ministar šuma i ruda u vladi Cvetković—Maček; poslije Spahove smrti krajem juna 1940. dolazi na čelo JMO; zalagao se za autonomiju BiH. U toku rata pridružio se ustašama — 293

Kulovec dr Fran (1884—1941), političar i novinar. Po završetku teoloških studija bio profesor katiheta 4 godine u prvoj. slovenačkoj gimnaziji u Šent Vidu Aktivan u SLS od prvog svjetskog rata, a nakon Koroščeve smrti (krajem 1940) postao njen šef. Organizator zadružnog života u Sloveniji; 1919. osnovao Jugoslavensku kmečku zvezu i uporedo se

bavio novinarstvom. Bio poslanik od 1922. do 1929. i ministar u Davidovićevoj vladi (1924) i Uzunovićevoj (1927). Po zavođenju šestojanuarske diktature prešao u opoziciju prema vladama (do 1934); bio u internaciji s Korošcem 1932. Od osnivanja JRZ (1935) bio njen glavni sekretar za Dravsku banovinu, zatim ministar u vladi Cvetković-Maček (avgusta 1939) i u Simovićevoj vladi posle 27. marta 1941. Poginuo na početku aprilskog rata 1941. prilikom bombardovanja Beograda 6. aprila — 182—185, 187, 293

Kumanudi dr Kosta (1874—1962), političar i profesor Pravnog fakulteta u Beogradu. Između dva rata bio ministar raznih resora; predsjednik Beogradske opštine od 1924. do 1927; predsjednik Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije (1932—1935). Pripadao Demokratskoj stranci. Potpisnik okupatorskog i kvinsliškog Apela 1941. godine za borbu protiv NOP-a. Jedno vrijeme u toku 1943. bio uhapšen od strane Gestapoa i proveo 6 mjeseci u logoru na Banjici. Nakon oslobođenja narodni sud ga osudio na nekoliko godina zatvora zbog saradnje s Dražom Mihailovićem — 273

Kun Bela (1886—1939), osnivač KP Mađarske i vođ mađarske revolucije 1919. Nakon poraza Mađarske Sovjetske Republike (u avgustu 1919) emigrirao u Austriju, zatim u SSSR. Bio član Prezidijuma IK Kominterne do 1935. Stradao u Staljinovim čistkama; poslije XX kongresa KPSS (1956) posmrtno rehabilitovan od strane sovjetskih pravosudnih organa — 291

Kurto Mehmed Meho (1898—1942), Krojački radnik. Član KPJ od 1925; član MK KPJ za Zenicu i PK KPJ za BiH od 1927; godine 1930. emigrirao za SSSR. Osuđen u izbjeglištvu na 10 godina robije. Polovinom 1934. upućen na partijski rad u zemlju, a krajem te godine vraća se u SSSR. U toku 1935. i početkom 1936. radi kao instruktor CK KPJ u Beču i u Jugoslaviji. Ubrzo uhapšen i otpremljen u sremskomitrovačku kaznionicu na izdržavanje desetogodišnje robije. U avgustu 1941. pobjegao iz sremskomitrovačkog zatvora; poginuo u NOP-u — 227

Kusovac dr Labud (Obarov, Robert, 1898—1967), advokat i novinar. Član KPJ od 1919; do 1927. radio je u Beču (u Klubu marksista iz Jugoslavije), zatim u Parizu i Briselu; sarađivao u časopisu »La Féderation Balcanique«. Uhapšen 1927. po dolasku u Jugoslaviju; kao član PK KPJ za Srbiju emigrirao 1932. u Beč, zatim u SSSR, gdje je do 1937. radio u aparatu Crvene sindikalne internacionale, a od 1937. u Komitetu za pomoć republikanskoj Španiji u Parizu. Zbog frakcionaštva smijenjen sa svih funkcija 1938, a 1939. isključen iz KPJ. U Jugoslaviju se vratio 1939. Vraćen u KPJ 1945, a 1948. ponovo isključen — 14, 55, 232, 233, 254

Lapčević Dejan (1906), novinar i književnik. Prije rata kao simpatizer KPJ činio razne usluge Partiji. U njegovom stanu u Dobračinoj ulici (u Beogradu) Tito se sastao 30. marta 1941. s dr Ivanom Ribarom. Član KPJ je od 1941. Za vrijeme rata bio u zarobljeništvu. U logoru u Osnabriku bio član ilegalnog partijskog rukovodstva. Poslije oslobođenja radio u »Borbi« i »Tanjugu« — 290

Largo Kabaljero Francisko (Caballero, 1869—1946), predsjednik republikanske vlade Španije za vrijeme građanskog rata; 1939. prešao u Francusku, a poslije 1940. otjeran u koncentracioni logor blizu Berlina. Umro u Parizu — 284

Lavčević-Lučić Ivan (1905—1942), član SKOJ-A od 1922. (na Hvaru). Bio je često hapšen; 1927. emigrirao u SSSR, gdje je završio KUNMZ (1928—1931) i aspiranturu (1934—1936). Krajem 1936. dolazi u Split, postaje član PK KPJ za Dalmaciju (1939) i rukovodilac Vojne komisije pri PK (1941). Uhapšen februara 1942. i strahovito mučen sve do svirepog ubistva u decembru iste godine. Narodni heroj — 236, 301

Lazić Voja (1879—1943), političar. Jedan od osnivača i prvi predsjednik Saveza zemljoradnika (Zemljoradničke stranke). Poslanik te stranke u Narodnoj skupštini od 1920. do 1927. i od 1935. do 1938. Uhapšen u januaru 1943. od strane Gestapoa u Beogradu i strijeljan 2. aprila u logoru na Banjici — 273

Leka — vid. Ranković Aleksandar

Lenjin, Vladimir Iljič Uljanov (22. april 1870 — 21. januar 1924), osnivač i organizator marksističke radničke partije boljševika u Rusiji; vođ oktobarske revolucije i organizator sovjetske države, dosljedni nastavljač djela Marksa i Engelsa, klasik marksizma, osnivač Komunističke internacionale — 27, 36, 39, 56, 69, 76, 93, 151, 152, 154, 155, 158, 159, 161, 162, 165—168, 170, 172—174, 178—181, 210, 211, 220, 226, 240, 242, 245, 248, 261, 274, 275, 281, 283, 284

Leskošek Franc (Lojze, 1897), sindikalni i partijski radnik. U sindikalnom pokretu kao metalski radnik od 1913; član KPJ od 1926; 1933. izabran za sekretara Pokrajinskog odbora Saveza kovinara, sljedeće godine za predsjednika Strokovne komisije za Sloveniju. Na IV zemaljskoj konferenciji decembra 1934. izabran za člana CK KPJ, avgusta 1936, na savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ u Moskvi imenovan za člana Politbiroa CK; član Politbiroa, koji je Tito u maju 1938. formirao u zemlji. Na osnivačkom kongresu KP Slovenije aprila 1937. izabran za sekretara; na V zemaljskoj konferenciji KPJ oktobra 1940. za člana Politbiroa CK KPJ; 1941. prvi komandant Glavne komande slovenačkih partizanskih četa, član Vrhovnog štaba NOV i POJ. Po oslobođenju obavljao niz odgovornih državnih dužnosti. Bio je član Politbiroa CK KPJ odnosno IK CK SKJ. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj i junak socijalističkog rada — 232 -234, 241, 249, 250, 292, 304

Levi dr Salomon (1896), sanitetski general-major. Član KP Austrije od 1922. Saradnik lista »La Fédération Balcanique« i lista jugoslovenskih komunista »Srp i čekić«. Zbog komunističke djelatnosti izgnan iz Austrije. U Jugoslaviju dolazi 1928. i u Zagrebu po odluci CK KPJ radi u centralnoj tehnici. Bio član MK KPJ Zagreba i sekretar rejonskog komiteta. Krajem zime 1929. postaje tehnički sekretar CK KPJ. Uhapšen 1929. i aprila 1930. osuđen na 10 godina robije. Godine 1941. postaje politički komesar čete, a potom upravnik bolnice u Drvaru. Decembra 1942. šef je saniteta 7. krajiške brigade. Sve vrijeme rata bio na rukovodećim sanitetskim dužnostima. Po oslobođenju zemlje načelnik saniteta Armije, načelnik Vojno-medicinske akademije, zamjenik načelnika Sanitetske uprave JNA — 262

Liht — vid. Vujović Rade

Lipovščak Viktor (Brka, 1905—1937), partijski rukovodilac u Zagrebu; u februaru 1934. upućen je u Moskvu, gdje je pohađao KUNMZ; po povratku u zemlju krajem 1935. bio je instruktor CK KPJ. Uhapšen je u februaru 1936. i u zatvoru proveo 8 mjeseci. Kada je pušten u početku novembra 1936. emigrirao u Beč, odakle odlazi u Španiju. Poginuo je početkom januara na madridskom frontu — 8, 227

Lojze — vid. Leskošek Franc

Ljotić Dimitrije (1891—1945), osnivač i vođa fašističke organizacije Jugoslovenski narodni pokret »Zbor« osnovane 1935. Od pristalica »Zbora« organizovao je u vrijeme okupacije vojne formacije pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (od 1943. Srpski dobrovoljački korpus), koje su bile u službi okupatora i borile se protiv partizana. Poginuo 1945. u Vipavskoj dolini (Slovenija) prilikom povlačenja ispred snaga NOP-a — 91, 114, 229, 235, 257, 260, 264

Ljubičić Nikola (1916), general armije JNA. Savezni sekretar za narodnu odbranu. Završio srednju poljoprivrednu školu 1936. Član KPJ od 1941; učestvovao u organizovanju ustanka u Užičkom kraju. U toku NOR-a bio komandant bataljona (u 1. i 2. proleterskoj brigadi), komandant 3. srpske brigade i načelnik štaba 2. proleterske divizije. Poslije oslobođenja završio najviše vojne škole u našoj zemlji i obavljao vojne dužnosti (komandant Korpusa graničnih jedinica, 1. armijske oblasti i dr.); poslanik Savezne skupštine u više saziva. Od VIII kongresa SKJ (1964) član CK SKJ, a od IX kongresa (1969) član Predsjedništva SKJ odnosno Predsjedništva CK SKJ. Narodni heroj — 281

Ljumović Božo (1895), završio Ekonomski institut (u Italiji), privatni namještenik. Član KPJ od 1919. U Crnoj Gori na raznim partijskim funkcijama: član i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju i dr. Hapšen više puta: emigrirao u Albaniju (1936). Na V konferenciji KPJ izabran za člana CK KPJ. U NOR-u sekretar

PK KPJ za Crnu Goru, a 1942. smijenjen s te funkcije. God. 1944/1945. član CASNO-a. Poslije rata ambasador u Poljskoj, potpredsjednik vlade NR Crne Gore. Prihvatio Rezoluciju IB i isključen iz CK KPJ i Partije — 249, 250, 266, 292

Maček Ivan (1908), član KPJ od 1930, a ubrzo zatim postaje član OK KPJ za Ljubljanu, potom član PK KPJ za Sloveniju i njegov sekretar (1934). Od 1935. do 1937. pohađa MLŠ u Moskvi. Od 1937. član je CK KP Slovenije. Godine 1938. osuđen na 4 godine zatvora; u avgustu 1941. Pobjegao s grupom komunista iz sremskomitrovačke kaznione u partizane (u Frušku Goru). Najprije radi u GŠ odnosno VŠ NOV i POJ, a marta 1942. postaje komesar, pa komandant slovenačkih partizanskih odreda; juna 1943. član PB CK KPSl. Na Kočevskom zboru izabran u SNOS, vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasjedanja. Od februara 1944. načelnik odsjeka unutrašnjih poslova SNOS, od maja 1944. do marta 1946. načelnik Odjeljenja za zaštitu naroda, a zatim potpredsjednik vlade NR Slovenije. Od 1958. do 1963. organizacioni sekretar CK SK Slovenije, od 1963. do 1967. predsjednik Skupštine SR Slovenije; član Savjeta federacije. Narodni heroj, general-major — 261, 274

Maček dr Vlatko (1879—1964), advokat, političar, potpredsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke 1920, koja 1924. menja naziv u HSS i od 1928. je njen predsjednik. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade formirane u avgustu 1939. poslije sporazuma Cvetković—Maček; njihova vlada te godine osniva koncentracione logore za komuniste i ostale antifašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića. Nakon proglašenja NDH (10. aprila 1941) pozvao je hrvatski narod da se pokloni novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD — 5, 15, 18, 26, 53, 61 78, 88, 91, 107, 116, 117, 121—126, 133, 134, 138, 141, 143, 144, 182—187, 206, 222, 226, 228—230, 235, 238, 239, 245, 249, 252, 253, 255, 257, 264, 265, 274—276, 279, 280, 287, 289, 291—293, 305, 308, 309

Magdić Milivoje, publicist i novinar; u KPJ primljen u Pakracu, gdje je bio sudija nakon prvog svjetskog rata. Poslije je bio na službi u Osijeku, pa u Zagrebu; radio je kao komunista u Zemljoradničkoj stranci. Hapšen 1929. u Zagrebu, ali je brzo pušten. Pripadao grupi zagovornika socijalne literature od 1928. do 1932. Saradnik socijaldemokratske »Socijalne misli« u Zagrebu, i »Stožera« u Beogradu. Kritika njegovih stavova počela je 1933. u »Proleteru«. Odvojio se od komunističkog pokreta i postao provokator. Svoju književnu i političku djelatnost završio je kao saradnik ustaša — 227

Mah Ernest (Mach, 1838—1916), austrijski fizičar i filozof, predstavnik empiriokriticizma (»mahizma«), koji su prihvatili izvjesni ruski filozofi (Bogdanov, Bazarov i dr.), a tridesetih godina 20. vijeka njegove ideje nalaze pristalice i u Jugoslaviji (Podhorski, Rihtman i dr.) — 255

Majer Samuel (1901—1942), bravarski radnik; član KPJ od 1925. Uhapšen je pri povratku iz Drezdena, gdje je učestvovao na IV kongresu KPJ i novembra 1929. osuđen na 10 godina robije. Izašao s robije 12. maja 1939. Zbog frakcionaškog rada isključen iz KPJ iste godine. Hapšen krajem juna 1940. i u decembru 1941. u Zagrebu. Strijeljan ubrzo u ustaškom logoru Jasenovac — 82, 261, 262

Maksimović Božidar zv. *Kundak* (1886—1969), političar; član Glavnog odbora Radikalne stranke od 1919, narodni poslanik (1923—1935). Kao ministar unutrašnjih poslova u različitim vladama (1924—1928) provodio metode policijskog nasilja, zbog čega je dobio nadimak »Kundak«. Za šestojanuarske diktature ministar prosvjete i pravde u vladama do 1934, a 1940. ponovo ulazi u vladu. Od 1941. u emigraciji u SAD i Švajcarskoj. Godine 1968. vratio se u Beograd, gdje je i umro — 229

Malešević S. Branko (1914—1941), sindikalni i partijski radnik. Bio je član OK KPJ za Pakrac, član Pokrajinskog odbora Saveza metalskih radnika za Hrvatsku, a od jeseni 1940. šofer CK KPJ u Zagrebu. Član je MK KPH za Zagreb 1941. Učestvuje u akciji za oslo-

bođenje zatvorenih komunista u Kerestincu; tom prilikom su ga ustaše smrtno ranile i uhvatile u neposrednoj blizini logora. Umro je u bolnici u Zagrebu — 219, 298, 306

Malešević Savo (1888–1981), kao limarski radnik učestvuje u sindikalnom pokretu u Pakracu od 1906. Po završetku prvog svjetskog rata simpatizer, a zatim član KPJ; angažovan u tehničkim pripremama za održavanje V konferencije KPJ (1940). U ljeto 1941. prelazi u Beograd i uključuje se u NOP; djeluje politički među izbeglicama. Uhapšen 1943; bio u logoru na Banjici, pa u Mathauzenu. Nekon oslobođenja bio je rukovodilac nekoliko preduzeća u Beogradu; penzionisan 1952. kao direktor preduzeća »David Pajić« — 277, 305, 306

Mališić Jovan (Martinović, 1902—1938), učitelj i politički radnik; rođen u Danilovgradu. Od 1920. bio član Okružnog komiteta KPJ. Emigrirao 1923. u SSSR i 1924. primljen u SKP(b). Završio Vojnopolitičku akademiju u Lenjingradu, a zatim 1927—1928. bio predavač na KUNMZ-u. Povodom sprovođenja *Otvorenog pisma* Kominterne članovima KPJ, sredinom 1928, prelazi na ilegalni rad u Jugoslaviju. Godine 1928—1931. je sekretar CK KPJ. Vratio se u SSSR 1931, gdje je završio Institut crvene profesure. U španskoj republikanskoj vojsci učestvuje 1937—1938. Uhapšen po povratku iz Španije i nestao u Staljinovim čistkama. Rehabilitovan juna 1958. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a — 220, 224, 225

Man — vid. Cesarec August

Mandžić Pašaga (1907—1975), stolarski radnik. Od 1929. član KPJ, a od 1932. sekretar MK Partije u Tuzli; decembra 1932. uhapšen i osuđen na 4 godine robije. Od 1938. je član PK KPJ za BiH i sekretar Komiteta za Tuzlansku oblast. U NOR-u komesar Ozrenskog partizanskog odreda, član Biroa PK KPJ za istočnu Bosnu, član GŠ NOV i PO BiH; vijećnik ZAVNOBiH-a, vijećnik Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja. Poslije oslobođenja, između ostalog, bio član IK CK SK BiH, član CK SKJ (do 1972) i član Savjeta Federacije. Godine 1975. isključen iz SKJ i penzionisan — 241

Manuilski Dmitrij Zaharovič (1883—1959), sovjetski državnik i partijski funkcioner; član Boljševičke partije od 1903; učesnik kronštatskog ustanka mornara 1906; poslije poraza ustanka bio uhapšen, ali pobjegao i emigrirao; završio pravne nauke na Sorboni (u Parizu). Učesnik oktobarske revolucije. Bio član Prezidijuma IK Kominterne, a od 1928. do 1943. njen sekretar. Od 1944. do 1952. ministar inostranih poslova Ukrajinske SSR — 12, 45, 204, 220, 230, 231, 290, 291, 301

Mao Ce Tung (1893—1976), jedan od osnivača KP Kine (1921), sekretar njenog CK od 1935, a predsjednik CK i Politbiroa od 1943. U vrijeme saradnje KPK i Kuomintanga vodi borbu protiv desnog krila Kuomintanga (od 1923), a nakon raskida te saradnje razrađuje samostalnu političku liniju i organizuje revolucionarnu borbu, zbog čega dolazi u sukob i s vodstvom KP Kine i KI. Ispoljio veliku sposobnost u primjeni marksističke teorije na osobene kineske prilike, pokazao uspjehe u organizaciji revolucionarne vojske i revolucionarne vlasti. Od 1949. do 1959. bio predsjednik NR Kine, kada je podnio ostavku i zadržao funkciju predsjednika KPK. Pored uspjeha u obezbjeđenju pobjede revolucije, Mao Ce Tung je, naročito u doba tzv. kulturne revolucije (od sredine šezdesetih do sredine sedamdesetih godina) ispoljio dogmatizam i povlađivao mnogim nepravilnostima u partijskoj politici i društvenom razvitku Kine, kao i sektaštvu u međunarodnim odnosima — 284

Marganović Pavle Paja (1904—1929), član SKOJ-a od 1920, član KPJ od 1921. Na Komunističkom univerzitetu »Sverdlov« u Moskvi od 1924. do 1928. U vrijeme savjetovanja u IK KI 1928. kooptiran u CK SKOJ-a. Poslije savjetovanja vraća se u Jugoslaviju u ljeto 1928. i radi na sprovođenju *Otvorenog pisma* IK KI članovima KPJ; sekretar CK SKOJ-a, a na IV kongresu KPJ (novembar 1928) izabran za člana CK KPJ. Uhapšen u Zagrebu 11. aprila 1929, podvrgnut mučenju i ubijen. U zatvoru se držao herojski — 224, 226

Marić Ivan (Željezar, 1894—1968), od 1919. predsjednik Sindikalnog vijeća za

Dalmaciju. Kao član Pokrajinskog komiteta KPJ za Dalmaciju emigrirao u SSSR 1935. U aprilu 1936. biran za kandidata za člana Politbiroa CK KPJ; sredinom te godine uhapšen i bio godinu dana u bečkom zatvoru; 1939. isključen iz KPJ zbog frakcionaštva. Vratio se iz Pariza u Jugoslaviju 1940. U toku drugog svjetskog rata bio 2 godine u koncentracionim logorima Italije. Poslije 1945. živio u Splitu — 14, 16, 55, 230, 233, 235, 236, 254

Marijan Tode (1895—1941), seljak, član KPH od 1939; pripadao ljevici SDS, u kojoj je bio veoma aktivan i popularan u narodu; početkom tridesetih godina pristupio revolucionarnom radničkom pokretu. Poslije pobjede napredne liste na opštinskim izborima (1940) bio načelnik opštinske uprave u Škarama. Iste godine postao član OK KPH za Liku. Kao komunista uhapšen od ustaša u ljeto 1941. i ubijen u zatvoru — 265

Marinko Miha (1900) najprije staklarski, a zatim rudarski radnik. Član SKOJ-a od 1920, a član KPJ od 1927. Učestvovao u borbi rudara Trbovlja 1. juna 1924. protiv orjunaša, poslije čega je uhapšen. Emigrirao u Francusku, gdje je aktivno radio u Jugoslovenskoj sekciji KPF. Poslije odlazi na partijsko školovanje u SSSR (od 1931. do 1933), odakle se vraća u Jugoslaviju i radi kao instruktor CK KPJ. Ubrzo je izabran za sekretara PK Partije za Sloveniju. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ u decembru 1934. biran je za člana CK KPJ. U toku 1936. i 1940. bio hapšen. Od maja 1938. član je privremenog rukovodstva KPJ, a od marta 1939. novog CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Sloveniji; 1941. bio je uhapšen; iz zatvora je pobjegao 1943. Poslije oslobođenja predsjednik vlade NR Slovenije, sekretar CK KP Slovenije i na drugim odgovornim p. rtijskim i državnim dužnostima. Narodni heroj — 233, 236, 245, 250, 265, 300,301

Marinković Ivan Ivo (1905—1943), rođen u Sutivanu na Braču; profesor gimnazije od 1922. u Senju, Požarevcu, Valjevu i Koprivnici; u tim mjestima širio je komunističke ideje i zato je često premještan sa službom i hapšen. Bio je na robiji od 1935. do 1938. Sljedeće godine je sekretar OK KPH za Karlovac odnosno Kordun i član CK KPH. Na Kordunskom području je jedan od organizatora ustanka. Uhapšen je od ustaške policije izdajom 19. februara 1943; bio u mučilištu zvanom Sin-Sing u Zagrebu. Strijeljan 21. aprila. Narodni heroj — 236

Marjanović Branko (1904—1969), turistički radnik. Kao kandidat KPJ doprinio uspješnom održavanju prve partijske škole CK KPJ u Makarskoj 1940 (uz njegovu pomoć Tito je pronašao zgradu za tu školu). U NOP-u učestvuje od 1941. Uhapšen avgusta 1941. i mučen od strane ustaša. Po izlasku iz zatvora učestvuje u akcijama Partije, a u junu 1942. odlazi u Biokovski partizanski odred, gdje je bio sekretar u štabu bataljona, zatim u Komandi Biokovskog područja, član Rajonskog obavještajnog centra za Južnu Dalmaciju, partijski rukovodilac u Komandi Jugoslovenske ratne mornarice, a nakon oslobođenja 1945. radio u Jadranskoj linijskoj plovidbi i preduzeću »Brodokomerc« u Rijeci — 246

Marko — vid. Ranković Aleksandar

Markovac dr Pavao (1903—1941), kompozitor, dirigent, muzikolog i partijski radnik. Član Kulturno-prosvjetne komisije CK KPH, muzički rukovodilac radničkih horova. Objavio niz članaka i eseja iz oblasti muzike. Kao istaknuti antifašista uhapšen je u Zagrebu 31. marta 1941. Poginuo u julu 1941. prilikom pokušaja bjekstva iz koncentracionog logora u Kerestincu — 300

Marković dr Božidar Boža (1874—1946), profesor univerziteta, političar. Od 1918. član Glavnog odbora Demokratske stranke i pristalica sporazuma Srba i Hrvata. Kao ministar pravde u vladi D. Simovića emigrirao s vladom aprila 1941. Zalago se u emigraciji za saradnju i priznanje NOB-a. Zbog bolesti nije se vratio u Jugoslaviju — 293

Marković Ivan (Irac, 1909—1942), član KPJ je od 1928. Kao član PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu 1932. uhapšen i osuđen na 8 godina robije, koju je izdržavao u Lepoglavi, Mariboru i Sremskoj Mitrovici, odakle je izašao u decembru 1940. Maja 1941. izabran je u vojno rukovodstvo ustanka za tuzlansku oblast, a odmah zatim Pokrajinski komitet

KPJ za BiH imenovao ga je za komandanta štaba za istu oblast. Krajem septembra 1941. organizuje Majevački partizanski odred i postaje njegov komandant. Poginuo je 20. februara u Vukosavcima na Majevici u borbi protiv četnika. Narodni heroj — 81, 261

Marković Miloš (1901—1933), metalski radnik iz Užica, gdje pristupa revolucionarnom pokretu 1919; sljedeće godine postaje član KPJ kao radnik u niškoj Željezničkoj radionici. Bio je član i sekretar MK SKOJ-a za Niš, zatim član MK Partije i njegov sekretar, član Mjesnog sindikalnog vijeća u Nišu. Od 1923. je sekretar rukovodstva SKOJ-a za nišku oblast. Po povratku iz vojske, od početka 1927. radio je u Užicu, a u avgustu iste godine prelazi u Niš, gdje ponovo radi u Oblasnom partijskom rukovodstvu kao sekretar. Do odlaska u SSSR, februara 1929, borio se protiv obiju frakcija u Partiji, a za njeno jedinstvo i kao takav bio je u ljeto 1928. izabran i za sekretara PK Partije za Srbiju. U SSSR-u je završio MLŠ, a poslije toga bio član Privremenog rukovodstva KPJ, član PB, predstavnik KPJ u KI (od 1931. do 1933). Umro je u SSSR-u (u avgustu) od tuberkuloze — 227

Marković Moma (1912), član SKOJ-a i član KPJ od 1932. kao student. Član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu 1933, član Oblasnog komiteta KPJ u Beogradu, zatim 1936. i OK KPJ u Kragujevcu; 1938. član PK KPJ za Srbiju, a 1941. rukovodilac Vojne komisije pri PK KPJ za Srbiju. U NOR-u od 1941. član PK KPJ za Srbiju, a kasnije i GŠ NOV i PO Srbije. Vijećnik AVNOJ-a od Prvog zasjedanja. Poslije oslobođenja na odgovornim partijskim i državnim funkcijama. Bio član CK KPJ od 1948. do 1969. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. Član Savjeta Federacije — 293

Marković dr Sima (1888—?), profesor univerziteta i političar. Jedan od osnivača KPJ; od 1919. do 1929. bio je član i sekretar CK KPJ, a jedno vrijeme i član IK KI; 1922. je osuđen na 2 godine zatvora. Do 1928. jedan od glavnih lidera desne frakcije u KPJ. Zbog frakcionaštva isključen iz KPJ 1929. Po odluci Partije 1935. odlazi u SSSR, gdje radi kao naučni saradnik u Institutu za filozofiju pri Akademiji nauka u Moskvi. Uhapšen 1937. u vrijeme Staljinovih čistki i osuđen na 10 godina robije. Umro u zatvoru — 6, 26, 31, 35, 220, 224, 225, 255

Marković dr Vukašin (1874—1943?), od 1892. nalazio se u Rusiji, gdje je na Harkovskom univerzitetu završio Medicinski i Veterinarski fakultet. Član RSDRP od 1900, a od 1903. pripadao boljševičkom krilu. Učesnik revolucije od 1905, februarske i oktobarske 1917. Jedan od osnivača i rukovodilaca Jugoslovenske grupe SKP(b), iz koje je isključen u jesen 1918. Po povratku u Crnu Goru 1921. bio je rukovodilac tzv. komitskog pokreta do 1924. preko kojeg je propagirao komunizam. Od 1926. do smrti ponovo je u SSSR-u. U vrijeme Staljinovih čistki 1937. bio uhapšen, od kada mu se zameo trag — 272

Marks Karl (1818—1883), revolucionar, naučnik i filozof; ideolog proleterskog pokreta i osnivač naučnog socijalizma—komunizma — 36, 39, 56, 76, 93, 156, 161, 165, 167, 210, 245, 284, 285

Marović Neda (1920), član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1937. Od te godine bila član i sekretar MK SKOJ-a za Split, zatim član i sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Dalmaciju; od 1940. do novembra 1943. član Biroa PK KPJ za Dalmaciju, a od tada do druge polovine 1945. član CK SKOJ-a. Poslije oslobođenja bila član Sekretarijata AFŽ, sekretar Komisije za rad sa ženama pri CK KPJ, član i načelnik Kadrovske uprave CK KPJ, a od 1962. do penzionisanja (1966) bila pomoćnik direktora Saveznog zavoda za međunarodnu naučnu i tehničku saradnju — 236

Marti Andre (Marty André, 1886—1956), francuski revolucionar; godine 1919. kao inženjer-mehaničar u mornarici organizovao pobunu u francuskoj ratnoj floti na Crnom moru koja je bila upućena protiv Sovjetske Rusije, zbog čega je osuđen na 20 godina robije; pomilovan. 1923. Sljedeće godine izabran za poslanika KPF; od 1925. član CK KPF, a od 1931. član Politbiroa. Od 1936. do 1939. bio u Španiji predstavnik Kominterne i politički komesar internacionalnih brigada.

Za člana IK KI izabran 1932, a za člana Sekretarijata KI na VII kongresu (1935), na kojoj dužnosti je ostao do raspuštanja KI (1943). Od tada je predstavljao KPF u Alžiru. Lišen svih funkcija i isključen iz KPF 1953. zbog neslaganja s tadašnjom partijskom politikom — 25, 243

Martini Rigoleto, italijanski revolucionar, član i sekretar CK KP Italije. U jugoslaviju došao krajem 1940, ali je ubrzo bio uhapšen u Zagrebu. Kako se dugo nije znalo gdje se nalazi, Tito, povodom Martinijevog hapšenja, napisao proglas u ime NPJ, zahtijevajući za njega pravo azila. Dospio u logor u Kerestincu, gdje su ga poslije okupacije Jugoslavije preuzele ustaše. Iz zatvora ga oslobodio R. Končar 6. juna 1941. izvršivši smjelu akciju. Ponovo uhapšen u Sloveniji na putu za Italiju, odveden u Rim i osuđen na 30 godina robije. Umro u zatvoru — 145, 279, 280, 304

Martinović — vid. Mališić Jovan

Maslarić Božidar (Andrejev, 1895—1963), publicist i profesor; marksističkim kružocima pristupio 1918. u Francuskoj. Od 1921. bio je sekretar MK KPJ za Osijek, zatim član PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju; od 1928. je u SSSR-u; bio je nastavnik i rukovodilac Jugoslovenskog odjeljenja na KUNMZ-u i MLŠ. Od 1936. do 1939. bio je u Španiji, pa ponovo u SSSR-u. U toku drugog svjetskog rata potpredsjednik Sveslovenskog komiteta u Moskvi, a po povratku u Jugoslaviju obavlja razne političke i partijske dužnosti — 230, 232

Mašanović Marko (1894—1930), učitelj i partijski radnik. Osnivač organizacije KPJ u Gornjem Ceklinu i njen sekretar 1919. Poslije Obznane optušten iz službe, te 1925. ilegalno odlazi u Moskvu, gdje pohađa MLŠ. Juna 1928. odlukom IK KI dolazi u Jugoslaviju radi sprovođenja *Otvorenog pisma* Kominterne članovima KPJ. Na IV kongresu KPJ izabran za člana CK KPJ. Uskoro kooptiran u Politbiro CK KPJ. U tom svojstvu više puta dolazio u Jugoslaviju. Pošto je prokazan od provokatora policijski organi su pokušali da ga uhapse, ali se on odupro oružjem. Poginuo pošto je usmrtio jednog žandarma, a dvojicu ranio — 226

Mateo — vid. Regent Ivan

Mates Leo (1911), kao đak učestvuje u revolucionarnom omladinskom pokretu; jedan je od rukovodilaca SKOJ-a na Zagrebačkom sveučilištu, a zatim sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku; od 1937. član je Centralne omladinske komisije odnosno CK SKOJ-a. Više puta hapšen, a decembra 1939. konfiniran u lepoglavski koncentracioni logor. U toku 1940. radi u centralnoj tehnici KPJ za veze s inostranstvom; 1941. ilegalno radi u Zagrebu kao član MK, a 1942. odlazi u partizane. Poslije oslobođenja 1945. glavni urednik »Tanjuga«, zatim u diplomatskoj službi. Od 1958. do 1961. generažni sekretar predsjednika Republike, a zatim direktor Instituta za međunarodnu politiku i privredu — 297, 309

Matijević Miloš Mrša (1902—1941), član SKOJ-a od 1925, član KPJ od 1926. Jedan od organizatora štrajka tekstilnih radnika u Beogradu 1927. Iste godine postaje član MK SKOJ-a u Beogradu. Delegat SKOJ-a na kongresu KOI u Moskvi 1928. Uhapšen 1929. i osuđen na 6 godina robije. Po izlasku s robije uključuje se u partijski rad; od 1938. je organizacioni sekretar, a od 1940. sekretar MK KPJ u Beogradu i član PK KPJ za Srbiju. Na V zemaljskoj konferenciji izabran je za kandidata za člana CK KPJ. Po okupaciji radi ilegalno u Beogradu, gdje je uhapšen i strijeljan 17. decembra 1941. Narodni heroj — 251

Matković Marijan (1915), književnik; Pravni fakultet završio u Zagrebu, a komparativne studije književnosti i umjetnosti studirao u Beču i Parizu. Javio se dramom *Slučaj maturanta Wagnera*, koja je zbog naprednog sadržaja poslije četvrte predstave u Hrvatskom narodnom kazalištu (1935) bila zabranjena. Od 1936. do 1940. sarađivao u »Književniku« i »Pečatu«. Poslije oslobođenja obavljao niz funkcija u kulturnim i umjetničkim institucijama; sarađuje u mnogim časopisima i listovima, a urednik je »Rada« JAZU i »Foruma« — 247

Matović Vladislav Vlada, radnik, sindikalni i skojevski aktivist u Beogradu. Sekretar sindikalne podružnice u »Trikotaži d.d.« u Beogradu 1926. Poslije štrajka (1926) uhapšen i ubrzo pušten;

tada zavrbovan i radio za policiju. Godine 1928. angažovan u tehnici CK SKOJ-a i bio član CK SKOJ-a. Iste godine otkriven od partijske organizacije kao provokator i likvidiran — 13, 227, 233

Mavrak Anton (1899—1938), bravarski radnik iz Travnika. Član KPJ od 1920. Bio član zagrebačkog Mjesnog komiteta KPJ, sekretar PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, član Organizacionog biroa CK KPJ. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ pripadao antifrakcijskoj struji. Godine 1929. emigrirao u Beč, gdje je od avgusta 1930. do novembra 1931. bio član CRI KPJ: tada upao u grupaške i frakcionaške borbe. Od 1932. u SSSR-u radio u aparatu Kominterne, a zatim kao bravar u Moskovskom automobilskom preduzeću. Uhapšen 1938. i nestao u Staljinovim čistkama. Rehabilitovan 1963. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR — 227

Metaksas Joanis (Metaxas Joannis, 1871-—1941), grčki general i političar, Učestvovao u balkanskim ratovima; u prvom svjetskom ratu zastupao ideju neutralnosti Grčke. Od 1936. predsjednik vlade i ministar vojske — 90, 264

Meternih Klemens (Metternich-Winneburg, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von, 1773—1859), knez, austrijski političar i državnik; ministar spoljnih poslova (1809—1821) i kancelar (1821—1848). Kao vođa koalicije evropskih država protiv Napoleona I izradio tzv. Meternihov sistem, tj. policijsko-apsolutistički režim koji je gušio svaki nacionalni slobodarski pokret. Zbačen u martovskoj bečkoj revoluciji 1848; pobjegao u Englesku; vratio se u zemlju 1850. s namjerom da i dalje vrši reakcionarni uticaj — 285

Mihailo (Hohenzollern — Sigmaringen), rumunski kralj 1940 (poslije abdikacije njegovog oca Karola II); nakon proglašenja Republike 1947, čemu se povinovao kao istorijskoj neminovnosti, napustio zemlju i živeo u inostranstvu — 259

Mihailov Vančo, jedan od vođa separatističke terorističke organizacije VMRO. U svojoj političkoj aktivnosti protiv Jugoslavije oslanjao se na koburšku Bugarsku, fašističku Italiju i Mađarsku. S ustašama organizovao atentat na kralja Aleksandra 1934. Nakon okupacije 1941. živeo kod Ante Pavelića u Zagrebu i stavio se na raspolaganje Hitleru u stvaranju tzv. »Nezavisne Makedonije« i razbijanju NOP-a. Povukao se s Nijemcima u emigraciju — 113, 273, 277

Mihajlović Andrija (1896—1930), molerski radnik. Učesnik oktobarske revolucije. Po povratku iz SSSR-a radi na stvaranju KP u Vojvodini; bio je organizator grupe »Pelagićevaca« u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu), delegat na II konferenciji KPJ (1923), aktivist u NRPJ; kao politički sekretar PK KPJ za Vojvodinu bio učesnik na IV kongresu KPJ (1928); u maju 1929. uhapšen, ali ubrzo pušten. Tada emigrirao u SSSR, gdje mu se u nekoj provinciji gubi trag. Bio je osumnjičen kao provokator — 224

Mihalović Antun, pl. (Mihalovich), hrvatski ban u vrijeme stvaranja zajedničke jugoslovenske države 1918 — 285

Miletić Petko (Šepa, 1897—1939), stolarski radnik. Član MK KPJ za Danilovgrad 1920; od 1926. do 1929. bio je na školovanju u Moskvi. Od 1930. do 1932. sekretar PK KPJ za Srbiju i član Politbiroa CK KPJ. Uhapšen u junu 1932. i osuđen na 7 godina robije. Na policiji i sudu otkrio veze i ljude s kojima je radio, što se nije odmah znalo; naprotiv, o njemu je širena fama da se herojski držao, čime je zaveo mnoge komuniste, naročito na robiji. Iz KPJ isključen 1939. zbog frakcionaštva koje je sprovodio u partijskoj organizaciji na robiji i izvan nje. Po izlasku s robije, u junu 1939. odlazi ilegalno i bez znanja CK KPJ u SSSR, gdje je uhapšen i osuđen — 14, 37, 55, 81, 82, 98, 227, 233, 234, 245, 247, 254, 261, 262

Milenković — vid. Petrović Dragutin

Milosavljević Ljubinka (1914), prije rata studira na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu. Od 1935. radi u naprednoj studentskoj omladini u Beogradu. Do rata i u toku 1941. sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1942—1944. član Politodjela 2. proleterske brigade, član PK KPJ za Srbiju, član CK SKOJ-a. Poslije

rata sekretar Okružnog komiteta KPJ Svetozarevo, član CK Srbije, Revizione komisije SKJ. Bila vijećnik Trećeg zasjedanja AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a, Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije (do 1953, kada je penzionisana) — 293, 305

Milutinović Ivan (1901—1944), revolucionarnom pokretu prišao u gimnaziji, koju je učio u Podgorici (danas Titogradu), Negotinu i Beogradu; bio je rukovodilac KOSTUFR-e na Beogradskom univerzitetu. Hapšen je 1928, i u zatvoru bio pola godine, i 1929, kada je osuđen na 6 godina robije i na dodatne 2 godine zbog organizovanja štrajka glađu u tamnici. Bio je u koncentracionom logoru u Bileći od januara do maja 1940. U CK KPJ kooptiran je u ljeto 1940. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran je u Politbiro CK KPJ, 1941. za člana Glavnog odnosno Vrhovnog štaba NOV i POJ, 1942. za člana AVNOJ-a. Poginuo je od mine kada se prevozio Dunavom iz Banata u Beograd — 219, 249, 250, 266, 267, 291, 292, 298, 303

Miljuš Simo (Kuburić, 1894—1938), novinar i politički radnik. Kao »Mladobosanac« pripadnik grupe atentatora na austrijskog prestolonasljednika F. Ferdinanda (28. juna 1914), zbog čega je bio na robiji do 1918; član SDP Hrvatske i Slavonije od 1918; član KPJ od 1919. Jedan od sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju (1920), organizacioni sekretar CK KPJ (1923—1926). Aktivist NRPJ u Hrvatskoj, pa u Srbiji, kuda je 1923. protjeran. Često hapšen. Pripadao ljevici, a od 1926. do 1928. »lijevoj« grupi frakcionaša. Emigrirao u Beč 1933. ili 1934. a zatim u SSSR. Nestao u Staljinovim čistkama. Posmrtno rehabilitovan odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR — 232

Minić Miloš (1914), diplomirani pravnik. Član SKOJ-a od 1935, a član KPJ od 1936. Član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu, član PK SKOJ-a za Srbiju; 1939/40 član OK Čačak; 1940/41. instruktor PK Srbije, a zatim sekretar OK KPJ Kruševac. Učesnik je na Pokrajinskom savjetovanju KPJ za Srbiju, koje je, uz Titovo učešće, održano februara 1941. Jedan od organizatora Valjevskog NOPO. Po nalogu Vrhovnog štaba 1941. vodio pregovore s Dražom Mihailovićem, a na pregovorima između Tita i Mihailovića bio član delegacije VŠ. Od kraja 1941. do oktobra 1944. sekretar OK Valjevo, pa OK Čačak. Vijećnik AVNOJ-a na Drugom i Trećem zasjedanju, poslanik ASNOS-a. Od oktobra 1944. do marta 1945. rukovodilac OZNE-e za Beograd, zatim javni tužilac Srbije; godine 1948. član IK CK SKS i kandidat za člana CK SKJ. Ministar u vladi Srbije od 1950. do 1953, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije, potpredsjednik SIV-a i savezni sekretar za inostrane poslove. Član Predsjedništva CK SKJ. Odlikovan ordenom Narodnog heroja i ordenom Junaka socijalističkog rada — 293

Mirković Mijo (pseudonim Mate Balota, 1898—1963), poslije prvog svjetskog rata napustio svoju rodnu Istru i prešao u Jugoslaviju; ekonomist, književnik, profesor univerziteta; 1941. dao ostavku na državnu službu, bio hapšen od ustaških i italijanskih vlasti. Godine 1944. odlazi u NOB. Poslije oslobođenja član delegacije FNRJ na konferenciji savjeta ministara inostranih poslova i na Mirovnoj konferenciji 1945—1946 (u Londonu i Parizu) i delegat na zasjedanju Ekonomskog i Socijalnog savjeta UN u Njujorku. Autor niza djela iz oblasti ekonomske politike, razvitka kapitalizma i agrarnih odnosa u Jugoslaviji — 269

Mironov — vid. Hercigonja Rudolf

Miskin Vaso (1916—1945), bravarski radnik iz Orašja (Trebinje). Član KPJ je postao 1939. u sarajevskoj Željezničkoj radionici. Bio je član MK Partije za Sarajevo i njegov sekretar, a od 1940. član PK i Biroa PK KPJ za BiH. Kad je radio na organizovanju ustanka 1941. uhapsile su ga ustaše u Kaknju i zvjerski mučile u sarajevskom zatvoru, ali je krajem avgusta uspio da pobjegne s grupom drugova. Nastavio je s partijskim radom na Romaniji, a od početka 1942. u Hercegovini; bio je partijski rukovodilac u 10. hercegovačkoj brigadi, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, član AVNOBiH-a i AVNOJ-a. Umro je kao sekretar MK Partije za Sarajevo (8. jula). Narodni heroj — 241

Mišić Janko (1900—1929), član SKOJ-a od 1920; bio član MK SKOJ-a za Zagreb i PK SKOJ-a za Hrvatsku (1922. i 1923) i član Biroa CK SKOJ-a (1928). Od 1926. do 1928. učio na Komunističkom univerzitetu »Sverdlov« u Moskvi. Poginuo u borbi s policijom u Samoboru — 226

Mišović dr Dragiša (1898—1939), ljekar. Prilazi komunističkom pokretu poslije prvog svjetskog rata kao student medicine u Francuskoj i ČSR, ali po povratku u Jugoslaviju zbog bolesti pasivan do 1929. Pod diktaturom se aktivira i 1932. u Čačku postaje član KPJ, a 1934. član MK KPJ za Čačak. Uhapšen 1935. i osuđen na godinu i po dana zatvora, ali je presuda poništena. Član Inicijativnog odbora Stranke radnog naroda 1936—1937. Ponovo uhapšen poslije decembarskih izbora 1938; prilikom prevođenja u pratnji policije iz zgrade suda na Adi Ciganliji u Beogradu, u sudaru zatvorskog automobila i tramvaja teško povrijeđen (fraktura lobanje) i od povreda umro 18. januara — 280

Mitić Ljubomir (1901), drvodeljski radnik i aktivist u sindikalnoj organizaciji drvodeljskih radnika u Srbiji do 1926; tada je isključen iz KPJ. Od 1928. prilazi režimskim sindikatima; od 1939. je potpredsjednik režimskog JUGORAS-a. Za vrijeme okupacije radio u nedićevskoj Srpskoj zajednici rada — 227

Mitić Ranko (1916—1980), član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1935; bio sekretar srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a za Beograd, gdje je i uhapšen novembra 1936. Kažnjen isključenjem iz svih srednjih škola u zemlji. Po izlasku iz zatvora marta 1937. vratio se u Glinu. Bio politički sekretar Kotarskoj komiteta Partije za Glinu; delegat V konferencije KPJ. Kao član Biroa OK KPH za Baniju jedan od organizatora ustanka 1941. U toku rata, između ostalog, bio komesar 8. banijske i 6. primorsko-goranske brigade, komesar Unske operativne grupe, zatim je radio u OZN-i za Hrvatsku. Nakon oslobođenja obavljao više dužnosti u saveznoj vladi i u Generalštabu JNA; 1953. bio savezni poslanik i predsjednik jednog odbora u Saboru SR Hrvatske do penzionisanja (1962) — 265

Mitrović Đorđe (1906—1936), knjigovezački radnik; član KPJ od 1919; od 1931. bio sekretar MK KPJ za Suboticu. Potkraj ljeta 1931. odlazi u SSSR na školovanje, gdje ostaje do 1934. U jesen iste godine, odlukom Politbiroa CK KPJ, dolazi u Jugoslaviju i radi kao instruktor CK KPJ. Poslije formiranja Zemaljskog biroa KPJ (u ljeto 1935) postavljen za njegovog sekretara. U tom svojstvu uhapšen sredinom novembra 1935. Poslije strahovite torture u policijskim zatvorima u Beogradu i Zagrebu popustio i pred istražnim organima otkrio mnoge podatke o ilegalnom partijskom radu; osuđen 1936. na 5 godina robije. U mariborskoj kaznionici je, uprkos savjetima drugova da ne učestvuje u štrajku glađu, izmučen i isprebijan, umro 31. oktobra — 227, 244

Mitrović Mitra (1912), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931. kao student Filozofskog fakulteta u Beogradu. Član KPJ je od 1933; predsjednica Omladinske sekcije Ženskog pokreta 1935, jedna od osnivača časopisa »Žena danas« 1936, član Komisije za rad među ženama pri PK KPJ za Srbiju uoči rata. Uhapšena u julu 1941, ali je pobjegla iz bolnice (gdje se nalazila na liječenju) u oktobru 1941. u Mačvanski odred, a zatim u Užice. U toku rata i poslije oslobođenja bila je član redakcije »Borbe«, član CO AFŽ, član Biroa CK SK Srbije, član CK SKJ, povjerenik za prosvjetu ASNOS-a — 306, 307

Mitrović Stefan (Šestak Josip, 1909), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931. kao student Beogradskog univerziteta. Član PK SKOJ-a za Srbiju i član CK SKOJ-a. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen, a 1937. osuđen na 3 godine robije. U NOR-u na partijsko-političkim dužnostima, a od 1943. komesar divizije, korpusa i načelnik Propagandnog odjeljenja Generalštaba. Poslije rata na radu u Upravi za propagandu i agitaciju CK KPJ. Zbog prihvatanja Rezolucije IB 1948. isključen iz Partije — 248, 261, 262

Mitrović Vukica (1912—1941), tekstilna radnica; član KPJ u Beogradu od 1933, na radu u tehnici MK KPJ za Beograd 1934—1935. Godine 1935. završila šestomjesečni kurs pri MLŠ u Moskvi.

Krajem 1935. uhapšena i u zatvoru strahovito mučena; 1937. član MK KPJ u Beogradu, a ubrzo član PK KPJ za Srbiju od 1941. Ilegalno radila u okupiranom Beogradu do oktobra 1941, kada je uhapšena, mučena i strijeljana. Narodni heroj — 293

Mrazović Karlo (1902), politički radnik. Borac Crvene armije Mađarske 1919; član KPJ od 1927. Hapšen 1929. kao član RK KPJ u Zagrebu. Odlukom CK KPJ odlazi 1929. na KUNMZ kao student, a potom je upravnik jugoslovenskog sektora ove partijske škole. U Španiji od kraja oktobra 1936. do 1938. Ilegalno se vraća u Jugoslaviju 1939, uhapšen i zatočen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle izlazi u proljeće 1940. Član CK i PB CK KPH i delegat na V zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. U NOR-u od 1945. na raznim partijskim i vojnim dužnostima. Po oslobođenju bio je više godina ambasador i obavljao visoke partijsko-političke funkcije u Hrvatskoj. Narodni heroj — 244, 309

Mršo Fabijan Fabo (1911—1964), zemljoradnik. Član KPJ od 1932; naredne godine bio hapšen. Kandidat za člana CK KPH od avgusta 1940. i član OK KPH za okrug Šibenik. Jedan od rukovodilaca Vodicko-zatonskog partizanskog odreda; isključen iz KPJ od strane OK KPH za Šibenik 1941. zbog oportunizma. Priznao grešku i s grupom partizana prešao krajem 1941. iz Dalmacije u Liku; kasnije se ponovo vratio u Dalmaciju i radio u agitpropu; 1947. primljen u KPJ; 1948. se izjasnio za Rezoluciju Informbiroa i bio isključen iz KPJ; do penzionisanja radio u trgovini — 265

Muk Adolf (1893—1943), jedan od osnivača KPJ u Kotoru; do 1934. bio je član Mjesnog i Okružnog komiteta za Boku Kotorsku i član PK KPJ za Crnu Goru. Sredinom 1934. kooptiran u CK KPJ, a na IV zemaljskoj konferenciji 1934. izabran u Politbiro CK KPJ. Početkom 1937. radio na prebacivanju jugoslovenskih dobrovoljaca u Španiju, kojom prilikom je uhapšen; izdao i otkrio veze i akcije KPJ, čime je nanio ogromnu štetu Partiji. Zbog toga je »zasvagda isključen« iz KPJ. Tokom drugog svjetskog rata prebačen je iz sremskomitrovačke kaznionice u mostarski, zatim u kotorski zatvor. Odbio ponuđenu saradnju s italijanskim okupatorima, koji su ga strijeljali u martu 1943 — 12, 24, 220, 227, 232, 233, 244

Musolini Benito (Mussolini, 1883–1945), vođ fašističke Italije i osnivač fašističke partije; došao na vlast u Italiji nakon fašističkog »pohoda na Rim« 1922. i uspostavio diktaturu. Strijeljan 1945. od strane italijanskih partizana — 72, 73, 77, 78, 113, 189, 221, 238, 259

Napoleon I Bonaparta (Napoléon Bonaparte, 1769—1821), car Francuske, jedan od najvećih vojskovođa i zavojevača svijeta; umro je na ostrvu Sveta Jelena, na koje je bio prognan poslije poraza kod Vaterloa (18. juna 1815) — 260, 281

Nadeljković dr Milorad (1883—?), profesor univerziteta, publicist, generalni direktor Poštanske štedionice od 1925. do sloma Kraljevine Jugoslavije (1941), — 108, 271

Nedić Milan (1877—1946), oficir srpske vojske, a potom u Kraljevini Jugoslaviji armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice u vladi Cvetković—Maček. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju i propagirao snagu Hitlerove Njemačke. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Uhvaćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo (4. februara) — 257, 264

Nemanjići, vladarska dinastija, koja je vladala srednjovjekovnom Srbijom od 1168. do 1371. Smatra se da potiče od Stevana Nemanje, čiji su preci kao veliki župani vladali Raškom još odranije — 87

Nešković dr Blagoje (1907), ljekar, profesor univerziteta. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927. Član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. Od 1941. u toku NOR-a

sekretar PK KPJ za Srbiju, a od Osnivačkog kongresa KP Srbije (maja 1945) do 1948. sekretar CK KP Srbije i predsjednik vlade NR Srbije. 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Posle isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu — 244, 293, 305

Nikolić Milan — vid. Đilas Milovan

Nikolov Jordan Orce (1916—1942), krojački radnik. Član KPJ od 1935; sekretar MK Partije za Skoplje i član PK KP Makedonije od 1939. Uhapšen poslije ilindenskih demonstracija u avgustu 1940. i stavljen na tečke fizičke muke, ali se herojski držao. Osuđen je na 2 godine strogog zatvora. U avgustu 1941. bježi s grupom osuđenih komunista iz sremskomitrovačkog zatvora i probija se do VŠ NOV i POJ; CK KPJ ga šalje na partijski rad u Makedoniju, ali je na putu upao u zasjedu kod Vladičinog Hana i u borbi s okupatorom smrtno je pogođen 4. januara 1942. Narodni heroj — 251

Ninčić Momčilo (1876—1949), političar, profesor univerziteta. Član Radikalne stranke. Ministar finansija, pravde, trgovine i više puta (od 1921) spoljnih poslova; bio i ministar u vladi od 27. marta 1941; izbjegao u inostranstvo poslije okupacije u aprilu 1941. Zbog svoga rada protiv NOP-a osuđen u odsustvu na 8 godina lišenja slobode od organa socijalističke Jugoslavije. Umro u Ženevi — 293

Noske Gustav (1868—1946), jedan od desnih lidera Socijaldemokratske partije Njemačke; još prije prvog svjetskog rata istupao je u odbranu militarizma; za vrijeme rata glasao za ratne kredite i pomagao njemačku buržoaziju. Rukovodilac sindikata, a od 1906. izabran u Rajhstag; vojni ministar u Šajdemanovoj vladi 1919, kada je vodio borbu protiv revolucionarnog pokreta u Njemačkoj. Jedan od organizatora ubistva K. Libknehta i R. Luksemburg. Za vrijeme nacizma primao je državnu penziju — 260

Novak Leon (1906—1941), završio konzervatorij u Zagrebu. Od 1929. do 1940. kao profesor muzike radio u Zagrebu, Somboru, Novom Sadu, Mariboru i Skoplju. Od 1934. bio partijski funkcioner, a od 1936. sekretar MK KPJ za Maribor, od 1937. radio u organizacijama KPJ u Skoplju a u početku 1940. prelazi u ilegalnost; pao u ruke policije 21. septembra 1940. u Dobravi kod Jesenica i bio kraće vrijeme u zatvoru. U ustanku 1941. bio član i privremeni sekretar PK KP Slovenije za sjevernu Sloveniju; 19. septembra 1941, pao u ruke Gestapou i 30. oktobra iste godine strijeljan u Mariboru kao taoc — 247

Njegovan Karla (1902), grafička radnica iz Splita, sindikalna aktivistkinja prije šestojanuarske diktature 1929. Poslije aktivno radi u ženskom pokretu i u SRN. Član KPJ od 1939, a član PK Partije za Dalmaciju od 1940; delegat na V zemaljskoj konferenciji KPJ. Učesnik NOP-a od 1941; rukovodi Komisijom za rad sa ženama i radi u Oblasnom odboru NP. Prije rata i u toku rata često je javno istupala na zborovima koje je organizovala KPJ — 236

Obarov — vid. Kusovac Labud

Obrenović Miloš (1780—1860), knez Srbije 1815—1839. i 1858—1860; kao nepismen momak kod marvenih trgovaca učestvovao u prvom srpskom ustanku (1804—1813); poslije poraza ustanka predao se Turcima, učestvovao u ugušivanju narodnih pobuna i postao ober-knez nad tri nahije; 1815. organizovao drugi srpski ustanak, potukao Turke kod Paleža (Obrenovca) i nekoliko drugih bitaka i u spretnom sporazumu s predstavnicima turske vlasti dobio za Srbiju krnju autonomiju, koju je kasnije uspio da proširi koristeći suprotnosti velikih sila. Poznat po despotskoj vladavini, bezobzirnom uklanjanju protivnika i nebiranju sredstava za svoje lično bogaćenje — 270

Oreški Mijo (1905—1929), član SKOJ-a od 1922, a član i sekretar MK SKOJ-a u Zagrebu od 1923. Godine 1924. postaje i član PK SKOJ-a za Hrvatsku. Na III kongresu SKOJ-a 1926. izabran za organizacionog sekretara CK SKOJ-a. U toku 1928. završio partijski kurs u Njemačkoj. Poginuo u borbi s policijom u Samoboru 27. jula — 224, 226

Oreški Vjekoslav Slavko (1901—1929), građevinski radnik. Bio tehnički sekretar

CK SKOJ-a, radio na izdavanju ilegalnog organa CK SKOJ-a »Mladi boljševik«. Poginuo zajedno sa svojim bratom Mijom i Jankom Mišićem 27. jula u Samoboru — 226

Orešković Marko (1896—1941), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1926. u Beogradu, gdje je došao u potrazi za poslom; bio je taksi-šofer i šofer Partije. Član KPJ od 1927; od 1929. izdržao je petogodišnju robiju u Sremskoj Mitrovici. Do odlaska u Španiju (1937) i po povratku iz Španije (1939) bio je nekoliko puta hapšen. U CK KPH kooptiran u jesen 1939, a u decembru je konfiniran u logor u Lepoglavi, odakle uspjeva da pobjegne. Na V zemaljskoj konferenciji izabran je za kandidata za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Lici. U jesen 1941. uhvatili su ga četnici, mučili i strijeljali. Narodni heroj — 235, 236, 250, 251, 309

Oskar — vid. Hudomalj Karl

Pajić David (1911—1941), metalski radnik. Član KPJ od 1936, a početkom 1938. bio član RK KPJ Savskog rejona, a zatim i sekretar tog komiteta; od 1940. član MK KPJ za Beograd. Više puta hapšen. Po okupaciji Jugoslavije aktivno se uključio u pripreme za oružanu borbu, organizovao udarne grupe i planirao njihove akcije. Policijski agenti su ga 6. oktobra 1941. opkolili na ulici i tom prilikom je poginuo s oružejm u ruci. Narodni heroj — 293

Pantić dr Dušan, generalni konzul Kraljevine Jugoslavije u Diseldorfu sredinom tridesetih godina; kao profašistički političar, ministar za fizičku kulturu u vladi Cvetković—Maček od juna 1940; komesarski načelnik za PTT u Aćimovićevoj vladi — 91, 257

Panjković Stevan (1895—?), zemljoradnik iz Bunića (Lika). Od 1913. do 1924. bio na radu u SAD, gdje se uključio u revolucionarni pokret i postao član KP. Od 1924. do 1928. bio u SSSR-u, završio je KUNMZ. Polovinom 1928. došao u Jugoslaviju u grupi aktivista koji su radili na sprovođenju *Otvorenog pisma* IK KI članovima KPJ; dodjeljen partijskoj organizaciji u Nišu, gdje je bio član MK do februara 1929. Tada emigrirao u Beč, pa u SAD. Poslije oslobođenja vratio se u Jugoslaviju. Umro u Beogradu — 224

Pap Pavle (1914—1941), politički radnik, student medicine. Član KPJ od 1933. Uhapšen 1934. i osuđen na 3 godine robije, koje je izdržao u Sremskoj Mitrovici. Godine 1938. u odsustvu osuđen na 15 godina robije. Prešavši u ilegalnost rukovodio Centralnom partijskom tehnikom u Beogradu i Zagrebu. Na V zemaljskoj konferenciji 1940. izabran za kandidata za člana CK KPJ. U avgustu 1941. upućen u Dalmaciju radi organizovanja partizanskih odreda; prokazan Italijanima, uhapšen i 15. avgusta 1941. strijeljan u Skradinu. Narodni heroj — 246, 249, 250, 251, 264, 303, 304, 309, 310

Parović Blagoje (Šmit, 1903—1937), obućarski radnik, revolucionar. Član SKOJ-a postao je kao šegrt, član KPJ od 1924, a ubrzo zatim član i sekretar MK KPJ u Zagrebu. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ bio dosljedan borac protiv frakcija, a za jedinstvo Partije. Upućen u SSSR na MLŠ, koju je pohađao od 1929. do 1932. Od stredine 1932. član Privremenog rukovodstva KPJ, a od 1934. do početka 1936. član Politbiroa i organizacioni sekretar CK KPJ. Od marta 1937. nalazi se u Španiji kao predstavnik KPJ pri CK KP Španije. Poginuo kao politički komesar 13. internacionalne brigade — 219, 220, 227, 229, 230, 232

Pašić Mustafa Mujo (1906—1942), bravarski radnik. Kao sekretar ćelije KPJ u Mostaru uhapšen 1929. i osuđen na 5 godina robije, ali mu je 1934. kazna povećana za još 2 godine zbog učešća u demonstracijama utamničenih komunista. Po izlasku s robije 1936. uključuje se u partijski rad, te je na pokrajinskoj konferenciji KPJ za BiH u julu 1938. izabran za člana PK KPJ za BiH. Učestvovao u NOR-u od 1941. kao politički komesar konjičkog bataljona, poginuo 1942. u Glavatičevu prilikom italijansko-četničkog napada na partizane konjičkog bataljona — 241

Paunović Stanko (1907—1942), bravarski radnik i revolucionar. Početkom tridesetih godina postao član SKOJ-a. Uhapšen 1929. i osuđen na 16 godina

robije. Pobjegao iz sremskomitrovačke tamnice s grupom komunista u avgustu 1941. i odmah se uključio u borbu; jedan od najaktivnijih organizatora ustanka u Sremu, član OK KPJ za Srem i rukovodilac partizanskih akcija. Poginuo za vrijeme njemačke ofanzive na Frušku Goru 2. avgusta 1942. Odlikovan ordenom narodnog heroja — 261

Pavelić dr Ante (1889—1959), jedan od najvećih ratnih zločinaca; po profesiji advokat. Od početka 1929. živi u emigraciji i pod okriljem Musolinijeve Italije i Hortijeve Mađarske organizovao je ustašku terorističku organizaciju; pod njihovom zaštitom i uz podršku Hitlerovog nacizma proglasio, nakon okupacije Jugoslavije 1941, marionetsku Nezavisnu Državu Hrvatsku, u kojoj je pod njegovom vladavinom organiziran sistem masovnog terora u različitim oblicima (od specijalnog rasističkog zakonodavstva do pokolja, logora, raseljavanja, prekrštavanja i dr.) nad Srbima, Jevrejima, naprednim Hrvatima i Muslimanima, te Romima. U aprilu 1945. pobjegao ispred snaga JA u Austriju, zatim u Argentinu. Umro je u Madridu — 253, 258, 289

Pavić Jefto (1898), Pravni fakultet završio u Beogradu. Pripadao ljevici Zemljoradničke stranke; sarađivao s komunistima i branio komuniste na sudskim procesima. U toku NOB-a jedan oh organizatora ustanka protiv italijanskih okupatora. Član rukovodstva JNOF u CG; bio ministar u prvoj vladi NR CG; 1947. povukao se iz političkog života i bavio se advokaturom — 273

Pavlov Todor (1890—1977), bugarski naučnik i filozof, javni radnik. Saradnik nekoliko naprednih jugoslovenskih časopisa od 1941; pisao više radova iz oblasti dijalektičkog i istorijskog materijalizma i marksističke estetike. Za vrijeme okupacije Bugarske nalazio se u SSSR-u. Predsjednik Akademije nauka. Član CK bugarske KP — 248, 255, 290

Pavlović Dragoslav Dragan (Šilja, 1908—1942), student tehnike u Beogradu. Član KPJ od 1936.Uhapšen 27.novembra 1936. i osuđen na 2 godine strogog zatvora, koji je izdržao u Mariboru. Po izlasku iz zatvora bio je sekretar Pokrajinskog odbora NP za Srbiju, a ubrzo potom sekretar CO Narodne pomoći. Učesnik je V zemaljske konferencije, na kojoj je podnio referat o Narodnoj pomoći. Od juna do septembra 1941. instruktor CK KPJ u Makedoniji. Od septembra do 21. decembra 1941. bio politički komesar Kragujevačkog odreda, a od tada do 21. januara 1942, kada je poginuo na Pjenovcu kod Han-Pijeska, politički komesar 5. bataljona 1. proleterske brigade. Narodni heroj — 219, 251

Pavlović Pavle (1888—1971), član SSDP od 1906; do maja 1919. sekretar Centralnog radničkog sindikalnog vijeća, a 1920. biran je za predsjednika IO CPV odnosno CK KPJ. Komunistički poslanik na parlamentarnim izborima 1920. Uhapšen u oktobru 1923. i osuđen u junu 1924. na godinu dana zatvora. Učestvovao gotovo na svim konferencijama i kongresima Partije do 1927. kada je isključen iz KPJ kao pripadnik lijeve frakcije. Do 1935. uglavnom se bavi socijalnim problemima radnika, a tada ga je KPJ angažovala u predizbornoj kampanji i u radu JRP i NF. Poslije 1945. bio je savezni poslanik (do 1950) — 230

Pecarski Živojin Žika (1894—1965), član KPJ od 1919. Partijski rukovodilac u Nišu. Član oblasnog komiteta KPJ za Niš do kraja 1924. Tada odlazi u Moskvu, gdje pohađa Komunistički univerzitet »Sverdlov«. Delegat na IV kongresu KPJ u novembru 1928. u Drezdenu, kada je izabran za člana CK KPJ. Na konstitutivnom sastanku CK KPJ izabran u Politbiro, kao i u najuže tijelo — Sekretarijat. U rukovodstvu je bio do oktobra 1929, kada je na II plenumu CK KPJ isključen. Tada odlazi u emigraciju u SSSR, gdje živi sve do završetka drugog svjetskog rata, kada se vraća u Jugoslaviju. Bio član KPJ do 1938. Umro u Nišu — 220, 224

Perišić inž. Ivan (1913—1941), član KPJ od 1928. U ljeto 1941. jedan od organizatora diverzantskih akcija protiv okupatora u Beogradu. Uhapšen i strijeljan u Beogradu — 266

Peten Anri-Filip (Pétain Henri-Philippe, 1856—1951), francuski maršal i političar; načelnik Generalštaba 1917; ministar vojni 1934, kada je bio povezan s francuskim klerikalno-fašističkim pokretom

kagulara i nacističkim emisarima u Francuskoj. U junu 1940. potpisao kao kvisling kapitulaciju Francuske i postao predsjednik vlade. Poslije oslobođenja osuđen na smrt zbog veleizdaje, ali je pomilovan zbog starosti i osuđen na doživotnu robiju — 26, 73, 222, 244, 259, 260

Petković Nikola Seljak (1900—1929), radnik; skojevski aktivist u Beogradu; zavrbovan od beogradske policije 1926; u međuvremenu bio član Biroa CK SKOJ-a; čim ga je otkrio kao provokatora, CK SKOJ-a ga je prebacio u SSSR, gdje je osuđen na smrt — 13, 227, 233

Petričević Branko (1914). Član SKOJ-a je od 1932. na Pravnom fakultetu u Beogradu; član KPJ od 1933. Prije rata bio je član i organizacioni sekretar PK KP za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju, zatim organizacioni sekretar MK KPJ za Cetinje. U NOP-u je od 1941. Bio je komesar divizije, korpusa i 3. armije, a nakon oslobođenja pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JNA do 1948, kada je lišen svih funkcija i isključen iz KPJ zbog prihvatanja Rezolucije Informbiroa. Prije penzionisanja (1960) bio je urednik Izdavačkog preduzeća »Rad« — 266

Petrović Dragutin Drago (Milenković, 1899—1941), keramičarski radnik. Član KPJ od 1919. Do 1923. učestvuje u partijskom radu u Zagrebu, a potom prelazi na rad u Beograd. Uhapšen 1929. kao član MK KPJ i osuđen na 2 godine robije. Po izlasku s robije 1931. vraća se u Zagreb, gdje je 1934. izabran u PK KPJ za Hrvatsku. Delegat KPJ na VII kongresu KI 1935. Poslije provale u Zagrebu 1936. prelazi u emigraciju. Po povratku, 1938—1939. bio je član Privremenog rukovodstva KPJ i sindikalni funkcioner. Uhapšen u Zagrebu u decembru 1939. i upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi. U NOP-u učestvuje od 1941 — 230, 233

Petrović Nikola (1910), mašinski inženjer. U revolucionarni pokret se uključuje za vrijeme studija u Pragu. Član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932. Član Agitprop-komisije PK KPJ za Srbiju od 1938, a u toku 1939. i 1940. radi u tehnici CK KPJ na održavanju veza s predstavnicima KP drugih zemalja. U NOP-u učestvuje od 1941; bio član PK KPJ za Vojvodinu, Predsjedništva AVNOJ-a, Komiteta nacionalnog oslobođenja Jugoslavije, vlade DFJ i FNRJ. Saradnik Istorijskog instituta u Beogradu — 201, 289—291, 301

Pijade Moša (M. Porobić, 1890—1957), politički radnik, državnik, slikar i novinar. Na Vukovarskom kongresu KPJ 1920. vodi borbu protiv centrumaša; 1921. postaje član IO KPJ; pokretač, urednik i saradnik više listova i časopisa; krajem 1934. dobio nalog da organizuje izdavanje ilegalnog organa CK KPJ »Komunist«; na tom poslu uhapšen i februara 1925. osuđen na 20 godina robije, zatim mu je kazna smanjena na 12 godina, ali je zbog učešća u demonstracijama komunista osuđenika 1934. dobio 2 dopunske godine robije. U tamnici je preveo, između ostalog, Marksov *Kapital* zajedno s R. Čolakovićem. Kao povjerenik CK KPJ za rad među komunistima u sremskomitrovačkoj kaznionici, vodio borbu protiv frakcionaške grupe Petka Miletića. Član CK KPJ od 1940, a od 1941. jedan od organizatora ustanka u Crnoj Gori. U toku rata kao član VŠ i potpredsjednik AVNOJ-a, radio na organizovanju nove, narodne vlasti; poslije rata obavljao najviše državne i partijske funkcije (predsjednik Zakonodavnog i Ustavnog odbora u Narodnoj skupštini, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Narodne skupštine FNRJ, član Politbiroa CK i dr.) — 219, 233, 234, 245, 250, 261, 297—299

Pik Vilhelm (Pieck Wilhelm, 1876—1960), funkcioner njemačkog i međunarodnog radničkog pokreta; od 1920. član CK Ujedinjene komunističke partije Njemačke, a od 1931. član Prezidijuma i IK KI. Od 1935. je na čelu BLS, a kasnije član Sekretarijata KI odgovoran za zemlje centralne i jugoistočne Evrope. Poslije drugog svjetskog rata rukovovodilac JSPN i predsjednik Državnog savjeta Njemačke Demokratske Republike — 12, 45, 204, 230, 290, 291

Podhorski Rihard (Podhorsky, 1902), inženjer hemije i profesor Sveučilišta u Zagrebu od 1926. do 1952. U sporu na književnoj ljevici 1937—1939. branio filozofske stavove E. Maha — 247, 255

Pop — vid. Popivoda Krsto

Pop Ivanova Malina (1902—1954), farmaceutska radnica. Član SKOJ-a od 1918, a član KPJ od 1920; član MK KPJ za Skoplje do 1924, kada po odluci CK KPJ odlazi u Moskvu na Komunistički univerzitet »Sverdlov«; 1928. dolazi u Jugoslaviju u grupi aktivista koji su radili na sprovođenju *Otvorenog pisma* KI članovima KPJ. Od jeseni 1929. zbog bolesti (tuberkuloza) odlazi u SSSR; bila je predavač istorije na jugoslovenskom sektoru KUNMZ-a i u Černiševu (tjumenska oblast); 1937. je isključena iz Partije, uhapšena u Staljinovim čistkama i 2 godine provela s mužem (Vladimirom Sakunom) u zatvoru. Od 1939. ponovo je predavač istorije u Tjumenu, gdje je i umrla — 224

Popivoda Krsto (Pop, 1910), revolucionarnom pokretu pristupio u cetinjskoj gimnaziji. Član KPJ postao je u oktobru 1933. na Pravnom fakultetu u Subotici. Radio je u tehnici MK KPJ za Suboticu, gdje je uhapšen u oktobru 1934. i osuđen na 18 mjeseci strogog zatvora. Po izlasku iz zatvora radio najprije kao instruktor u Beogradu, a zatim kao član Oblasnog komiteta KPJ za užu Srbiju u Kragujevcu, gdje je u junu 1937. ponovo uhapšen i osuđen na 2 godine robije. I pored strahovitog mučenja, držao se herojski i nije ništa priznao. Po izlasku s robije najprije je član Agitpropa PK KPJ za Srbiju, od kraja 1939. je delegat CK KPJ pri PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju, gdje ostaje na radu do avgusta 1940; od tada, po Titovom nalogu, radi uglavnom kao organizator i rukovodilac partijskih kurseva. Na V konferenciji KPJ (1940) izabran je za kandidata za člana CK KPJ. Nakon okupacije bio je član Biroa PK KPJ za Crnu Goru, a poslije oslobođenja na partijskim i političkim dužnostima. Narodni heroj — 219, 245, 246, 249—251, 266, 281, 292, 299, 300, 301, 303, 306, 309

Popović Konstantin Koča (Pera, Posavac, 1908). Apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a (od I) i član njegovog Predsjedništva (od II zasjedanja). Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom slobode. Poslije rata načelnik Generalštaba JNA (1945—1953), državni sekretar za inostrane poslove i član SIV-a (do 1966), potpredsjednik Republike (od 1966. do 1967) i član Predsjedništva SFRJ. Bio član CK SKJ i Predsjedništva CK SKJ i član Savjeta Federacije. Rezervni generalpukovnik — 244, 248

Popović Miladin (1910—1945), student prava, istaknuti rukovodilac KPJ na Kosovu i Metohiji. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1934. Aktivist na Pravnom fakultetu u Beogradu, u tehnici PK SKOJ-a i PK KPJ za Srbiju. Od ljeta 1937. je sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, a od avgusta 1940. istovremeno član PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Više puta hapšen i zatvaran. Jedan je od organizatora ustanka na Kosovu 1941, ali je uhapšen u julu i strahovito mučen. Oblasni komitet uz pomoć albanskih komunista organizuje u oktobru njegovo bjekstvo. Poslije oslobođenja iz zatvora duže vrijeme kao predstavnik KPJ neposrednije sarađivao s rukovodstvom NOP-a u Albaniji. Pao je 13. marta 1945. kao žrtva atentata od izdajničke balističke ruke. Narodni heroj — 241, 249, 292

Popović Milentije (1913—1971), politički radnik i publicist. Jedan od istaknutih učesnika naprednog studentskog pokreta u Beogradu, a kasnije aktivan u Društvu inženjera i tehničara. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1939. Bio je instruktor Okružnog komiteta KPJ za Beograd, a od oktobra 1940. član Agitpropa i instruktor PK KPJ za Srbiju, zatim od aprila do oktobra 1941. instruktor MK KPJ i sekretar MK KPJ za Beograd; član je AVNOJ-a i ASNOS-a i prvi povjerenik unutrašnjih poslova NR Srbije, a poslije oslobođenja ministar u vladi FNRJ, član SIV-a, član CK SKJ, generalni sekretar Saveznog odbora

SSRNJ i predsjednik Skupštine SFRJ — 292

Popović Pero (Aga, 1905—1930), član SKOJ-a od 1923; sekretar MK SKOJ-a za Beograd 1924; od jeseni 1924. do 1928. pohađao Komunistički univerzitet »Sverdlov« u Moskvi, a po povratku postaje organizacioni sekretar CK SKOJ-a. Smrtno je ranjen u borbi s policijom avgusta 1930. u Zagrebu, uhvaćen i pod mučenjem umro — 13, 226

Popović Vladimir (1914—1972), član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932; član, zatim sekretar Univerzitetskog komiteta Partije na Beogradskom univerzitetu 1935—1937. Više puta je hapšen. Od 1937. do 1939. dobrovoljac u republikanskoj Španiji; po povratku u Jugoslaviju ponovo je sekretar Univerzitetskog komiteta, potom član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor i kandidat za člana CK KPJ. U vrijeme ustanka 1941. na čelu operativnog rukovodstva CK KPH, a septembra iste godine izabran je za člana VŠ NOV i POJ. Poslije oslobođenja obavljao razne partijske i političke funkcije: bio generalni sekretar predsjednika Republike, član CK SKJ, ambasador u više zemalja, pri UN itd. — 219, 251, 297, 302, 303

Porobić M. — vid. Pijade Moša

Postl Katica — vid. Kličko-Postl Katica

Prežihov Voranc (pravo ime Lovro Kuhar, pseudonim Valič, 1893—1950), književnik i novinar; revolucionar od rane mladosti. Od 1920. član KPJ; 1930. emigrirao u Beč, odakle je kao ilegalni komunistički funkcioner obilazio mnoge evropske zemlje. Na IV zemaljskoj konferenciji izabran za kandidata za člana CK KPJ, a na aprilskom plenumu 1936. za člana Politbiroa CK KPJ. Od 1937. do 1939. jedan od bliskih saradnika Josipa Broza Tita. Godine 1939. vratio se iz Pariza u zemlju. Učestvuje u NOP-u od 1941; 1943. bačen u logor u Saksenhauzenu, zatim u Mathauzenu, odakle se, potpuno iscrpljen, vratio u zemlju 1945—230, 232, 238

Pribićević Adam (1880—1957), političar, publicist i novinar; pristalica SDS, a poslije smrti S. Pribićevića (1936) postao je njen predsjednik (do 1938). Godine 1941. dao podršku četnicima. Od kraja iste godine živio u emigraciji. Izvršio samoubistvo u Kanadi — 114, 255

Pribićević Svetozar (1875—1936), političar. Početkom 1903. preuzima vodstvo Srpske samostalne stranke u Hrvatskoj i postaje jedan od osnivača Hrvatsko-srpske koalicije; uoči i u toku prvog svjetskog rata doprinosi pretvaranju ove stranke od borbene opozicione protivaustrijske i protivmađarske stranke u vladinu stranku i u instrument bečko-peštanske vladavine nad Hrvatskom. Kao potpredsjednik Narodnog vijeća SHS doprinosi 1. decembra 1918. ujedinjenju na centralističko-hegemonističkim principima; 1924. odvaja se od Demokratske stranke i formira Samostalnu demokratsku stranku. Poslije 1929. nalazi se u opoziciji prema režimu diktature, zbog čega je hapšen i konfiniran. Od 1931. do smrti bio je u emigraciji (u Francuskoj i Čehoslovačkoj), gdje je nastavio politički rad; u to vrijeme evoluirao u svojim političkim i idejnim koncepcijama sve do odbacivanja kapitalizma i opredeljenja za socijalizam i prihvatanje saradnje s KPJ — 255

Prica Ognjen (1899—1941), profesor, filozof i publicist; član KPJ od 1921. Zbog revolucionarnog rada protjeran iz Sarajeva na 5 godina. Odlazi u Beč, Prag, Berlin, gdje nastavlja studije. U Beču radi u Birou Balkanske komunističke federacije i bavi se prevođenjem marksističke literature. Po povratku u zemlju (1923) često je hapšen i otpuštan iz službe. Godine 1927. postaje član PK KPJ za BiH. Zbog progona odlazi u Zagreb. Tokom 1928. do početka 1929. bio glavni urednik »Borbe«. Uhapšen 1929. i osuđen na 7 godina robije. Po izlasku s robije 8. avgusta 1936, saradnik je i član više redakcija partijskih listova i časopisa, zatim član Agitpropa CK KPJ. Uhapšen krajem marta 1941. i poslije proglašenja NDH predat ustaškim vlastima. Strijeljan 9. jula 1941. Narodni heroj — 246—248, 255, 292, 300

Prica Srđa (1905), naprednom pokretu pristupa u sarajevskoj gimnaziji. Član KPJ od 1926. Rukovodilac Kluba studenata marksista na Zagrebačkom sveučilištu do kraja 1928. Od tada bavio se novinarstvom i partijskim radom, zbog

čega je hapšen dva puta (bio dvije i po godine u zatvoru). Potkraj 1933. CK KPJ ga je imenovao za svog povjerenika u Hrvatskoj i BiH. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ izabran za kandidata za člana CK KPJ. U ljeto 1935. imenovan za člana Zemaljskog biroa KPJ u Zagrebu. Poslije masovnog hapšenja komunista u zemlji emigrirao krajem 1935. Radio u Beču u CK KPJ. Uhapšen od austrijske policije juna 1936, proveo u zatvoru u Beču godinu dana, a zatim protjeran u Čehoslovačku. Otuda odlazi u Pariz, a krajem 1937. Tito ga upućuje u SAD, gdje uređuje »Slobodnu riječ« i radi s jugoslovenskim iseljenicima. U zemlju se vraća poslije oslobođenja. Bio na raznim društveno-političkim funkcijama; najviše radio u DSIP-u. Za člana CK KPJ biran na VII kongresu SKJ (1958). Član Savjeta Federacije — 227

Pucar Đuro (1899—1979), bravarski radnik. Član SKOJ-a od 1920, a KPJ od 1922. Od 1924. radio u Željezničkoj radionici u Subotici, gdje je bio i član Mjesnog komiteta KPJ. Zbog revolucionarne djelatnosti osuđen 1929. na 8 godina robije, a kazna mu je u toku robije povećana još za 2 godine. Od 1929. živi ilegalno u Sarajevu, postaje član PK KPJ za BiH, a 1940. član CK KPJ. U NOB-u rukovodi ustankom u Bosanskoj krajini, član je Glavnog štaba BiH, potpredsjednik ZAVNOBiH i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio na odgovornim dužnostima u BiH i Federaciji. Predsjednik vlade NR BiH, sekretar CK KP BiH, član Politbiroa CK KPJ, odnosno SKJ, član Savjeta Federacije i dr. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada — 219, 241, 250, 292, 309

Putilov A.I., jedan od najkrupnijih predstavnika industrijsko-finansijskog kapitala (finansijske oligarhije) u carskoj Rusiji uoči prvog svjetskog rata; vlasnik zavoda u Petrogradu za proizvodnju ratne mašinske industrije; imao je istaknute pozicije i u mnogim carskim institucijama, a bio je povezan i sa stranim krupnim kapitalom, posebno njemačkim — 169

Račić Puniša, kao radikalski poslanik 20. juna 1928. izvršio u Narodnoj skupštini atentat na prvake HSS-a Stjepana Radića i njegove drugove. Osuđen na 20 godina robije, ali su ga 1941. Nijemci pustili na slobodu. Poslije oslobođenja Vojni sud 21. srpske divizije osudio ga na smrt — 224

Radek Karl Bernardovič (1885—1939), sovjetski političar i novinar; od 1903. učestvuje u revolucionarnom pokretu Poljske, a zatim Njemačke; 1917. dolazi u Rusiju; bio je sekretar IK KI (1920), član CK SKP(b) od 1919. do 1924. Kao pripadnik trockističke struje isključen iz Partije 1927; ponovo primljen 1930. U Staljinovim čistkama 1937. osuđen na 10 godina robije, zatim strijeljan — 261

Radić Pavle (1880—1928), bankarski činovnik, političar i publicist. Kao sinovac Stjepana Radića svoj politički uspon postiže za vrijeme tzv. Obznane protiv HRSS-a odnosno njene zabrane (1924), zastupajući ideje svoga strica. Bio ministar za agrarnu reformu u Pašićevoj vladi i Uzunovićevim vladama (1925—1926). Poginuo kao žrtva atentata na S. Radića u Narodnoj Skupštini (20. juna) — 224, 228

Radić Stjepan (1871—1928), godine 1903. učestvuje u hrvatskom narodnom pokretu protiv mađarskog pritiska i već tada odlučuje da s bratom Antunom osnuje Seljačku stranku (1904). Kao jedan od vođa Hrvatsko-srpske koalicije, do proljeća 1918. kolebao se između tzv. trijalizma (borba za posebnost Južnih Slovena u okviru Austro-Ugarske) i jugoslovenstva, a poslije se odlučno opredijelio za nezavisnost južnoslovenskih naroda. Zasnivajući svoju politiku na priznavanju jugoslovenske državne zajednice, uz punu afirmaciju hrvatske nacionalne individualnosti, zalagao se za federativno uređenje, zbog čega je došao u sukob s nosiocima unitarističkih i centralističkih koncepcija u Kraljevini SHS. Bio je na čelu HRSS-a, a docnije HSS-a; 1925. odrekao se republikanstva i kapitulirao pred velikosrpskim hegemonistima i ušao u vladu. Zajedno sa Svetozarom Pribićevićem formirana 1927. Seljačko-demokratsku koaliciju. Umro poslije atentata u Narodnoj skupštini (8. avgusta) — 223, 224, 228, 255, 272

Radosavljević Dobrivoje Bobi (1915), član SKOJ-a i KPJ postao kao student Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zemunu 1933; od kraja te godine je sekretar Univerzitetskog komiteta SKOJ-a. Uhapšen u julu 1934. i osuđen na 3 godine robije; po izlasku s robije član PK SKOJ-a za Srbiju, član CK SKOJ-a, a 1940. sekretar OK KPJ za Zaječar. Početkom jula 1941. rukovodilac je Boljevačkog odreda, od sredine 1942. do 1944. instruktor CK KPJ u Makedoniji; vijećnik AVNOJ-a. Od februara 1945. sekretar MK KPJ Beograda i član PB CK KPS. Poslije rata organizacioni sekretar CK KP Srbije, član CK SKJ i predsjednik CK SK Srbije (1967—1969), zatim ministar u vladi FNRJ, član SIV-a i dr. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 293

Radovanović Ljubomir Ljuba (1887—1964), profesor. Član KPJ od 1919; emigrirao u Beč 1921, gdje je bio član Zagraničnog komiteta KPJ. Učesnik IV kongresa KI (1922). Po povratku u zemlju bio je sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Osijek (1924), sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ (1928); više puta hapšen; pred rat se pasivizirao; 1939. isključen iz KPJ zbog učešća u frakcijskim borbama (istaknuti desničar). Za vrijeme okupacije bio je u logoru na Banjici. Ponovo otpao od Partije 1948 — 18, 35, 56, 247, 255

Radovanović Milan (Simović, 1904—1979), metalski radnik, pukovnik u penziji. Član KPJ od 1928. Od 1932. do 1935. član Oblasnog komiteta KPJ i član PK KPJ za Srbiju; bio član delegacije KPJ na VII kongresu KI (u Moskvi 1935). Uhapšen u Beogradu novembra 1936. i osuđen na 18 mjeseci strogog zatvora. Učesnik NOB-a od 1941— 230, 231

Radovanović Petar Pera (1882—1947), rudar iz Zlota; član SSDP u Zaječaru od 1905; sekretar Saveza rudara i jedan od najistaknutijih socijalista u istočnoj Srbiji. Učesnik balkanskih ratova i prvog svjetskog rata. Učesnik prva dva kongresa Partije (1919. i 1920); član Oblasnog odbora Nezavisnih sindikata za nišku oblast; delegat na kongresu Crvene sindikalne internacionale u Moskvi 1928. Za člana CK KPJ izabran na IV kongresu Partije (1928). U NOP-u učestvuje od 1941 — 225

Radović Petar (1907—1944), u revolucionarnom pokretu učestvuje od gimnazijskih dana u Peći. Član KPJ od 1932. s prekidom od 1938. do 1942. Uhapšen 1934. i osuđen na 3 godine strogog zatvora. Na izdržavanju kazne potpao pod uticaj P. Miletića. Po izdržanoj kazni nastavio s partijskim radom u Peći. Godine 1941. učestvuje u NOR-u, član je Politodjela 5. kozaračke brigade i komesar Oficirske škole i mornarice (1944); izvršio samoubistvo — 245

Ranković Aleksandar (Leka, Marko, 1909). Član SKOJ-a od 1927. a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na šest godina robije; član i sekretar PK KP za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1928 (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CK KPJ, u NOR-u član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik savezne vlade odnosno SIV-a; od 1963—1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svojih pozicija u Službi državne bezbjednosti na IV plenumu CK SKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan — 219, 233, 234, 249, 250, 266, 280, 291, 292, 301, 302, 304, 309

Regent Ivan (Mateo, 1884—1967), od 1919. do 1921. bio je član Socijalističke stranke u Trstu; od 1923. do 1927. sekretar PK KP za Julijsku krajinu. Od 1927. je djelovao pretežno u Ljubljani, a zatim do 1944. živi u emigraciji u SSSR-u, gdje je vodio slovenačku emisiju Moskovske radio-stanice. Poslije oslobođenja (1945) bio je član CK SKJ, Politbiroa KPSI, ministar za prosvjetu, a potom za rad NR Slovenije. Od 1952. do 1958. predsjednik saveza Svobode i prosvjetnih društava Slovenije. Izbor njegovih čla-

naka je objavljen u 3 knjige, a knjiga sjećanja izašla je 1967 — 230, 232

Rek Blaž (Röck, 1914—1942), član KPJ je postao kao student Medicinskog fakulteta u Ljubljani. Bio hapšen 1936, 1938. i 30. novembra 1939. u Zagrebu, gdje se nalazio na studijama od jeseni 1939. U nedostatku dokaza pušten je iz zatvora i prešao u ilegalnost; ponovo je uhapšen 28. marta 1940, kad je ranjen u nogu pri pokušaju bjekstva. U maju 1940. osuđen na godinu dana strogog zatvora; kasnije mu je kazna snižena na pet mjeseci; ali je odmah konfiniran u logor u Bileći, gdje je ostao do novembra 1940. Prvoborac, aktivan na teritoriji njemačke okupacije u Štajerskoj. Strijeljan kao talac u Mariboru 6. februara — 34, 246

Ribar dr Ivan (1881—1968), političar i državnik; od 1920. do 1922. predsjednik najprije Ustavotvorne, a zatim Narodne skupštine Kraljevine SHS; od 1921. na čelu Odbora za pomoć gladnima u Rusiji. Nalazio se u opoziciji šestojanuarskom režimu. Godine 1935. je kandidat za poslanika na listi UO. U godinama pred okupaciju 1941. radi na okupljanju progresivnih snaga u Demokratskoj stranci. Odlazi na slobodnu teritoriju 1942. i postaje član KPJ. Na Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a biran je za predsjednika AVNOJ-a. Poslije oslobođenja predsjednik Skupštine DFJ — 253, 305, 308

Ribar Ivo Lola (1916—1943), član SKOJ-a od 1935. Kao student prava u Beogradu član KPJ od 1936. Sredinom 1937. rukovodi Centralnom omladinskom komisijom pri CK KPJ, koja je 1938. pretvorena u CK SKOJ-a. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. izabran za člana CK KPJ. Od januara do aprila 1940. bio u logoru u Bileći. Saradnik i pokretač više listova i časopisa. Učestvuje u organizovanju ustanka u Srbiji, BiH, Hrvatskoj i Sloveniji, a kao sekretar CK SKOJ-a imao je velike zasluge u organizovanju omladinskog pokreta u NOR-u. Kao šef vojne misije NOV i POJ prilikom polaska u Štab savezničke komande za Srednji istok poginuo pred poletanje aviona 27. novembra. Narodni heroj — 219, 233, 234, 236, 242, 249, 250, 292, 293, 298, 300, 305, 307, 308

Ribentrop Joahim fon (Ribbentrop, Joachim von, 1893—1946), njemački ambasador u Londonu od 1936. do 1938; ministar spoljnih poslova nacističke Njemačke od 1938. do 1945. Osuđen od Nirnberškog suda kao ratni zločinac i obješen — 276

Rihtman Zvonimir (Richtman, 1901—1941), inženjer. U časopisima »Nauka, život, tečnika«, »Almanah savremenih problema«, »Znanost i život« objavio od 1932. do 1940. niz radova zbog kojih je kritikovan kao zagovornik »mahizma«, neopozitivizma i revizije marksizma. Kao antifašista 1936. potpisao s grupom intelektualaca pozdrav španskom narodu i njegovoj borbi protiv fašizma. Jedan od glavnih aktera u sporu na tzv. književnoj ljevici koji je vođen od 1938. do 1940. Uhapšen od ustaša i presudom ustaškog prijekog suda osuđen na smrt; strijeljan 9. jula — 26, 247, 248, 255

Rikov Aleksej Ivanovič (1881—1938), sovjetski državnik; jedan od istaknutih vođa Boljševičke partije; više puta hapšen i proganjan; član CK RSDRP od 1905. Poslije pobjede oktobarske socijalističke revolucije komesar za unutrašnje poslove u prvoj sovjetskoj vladi; poslije izvjesnog kolebanja, kada je izišao iz vlade, bio potpredsjednik i predsjednik sovjetske vlade, član Politbiroa CK KPSS od 1922. do 1930. Godine 1930. optužen je za desno skretanje u Partiji; 1937. isključen iz Partije, a 1938. osuđen i strijeljan — 261

Ristić Marko (1903), esejist, pjesnik prevodilac; jedan od glavnih predstavnika nadrealizma kod nas. Od početka rata do novembra 1942. živi u Vrnjačkoj Banji, gdje ga hapsi Specijalna policija i odvodi u kruševački zatvor. Poslije rata bio ambasador FNRJ u Parizu; uglavnom se bavi književnim radom. Član Savjeta Federacije — 26, 247, 248

Rob Anton (1909—1965), radnik. Član KPJ od 1937. Od juna 1940. do sredine avgusta 1941. je sekretar MK KPH za Zagreb. Bio je delegat na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940). U avgustu 1941. isključen iz KPH u vezi s nepravilnim odnosom prema CK KPH, odnosno CK

KPJ i neuspješnom akcijom oslobađanja zatvorenika iz Kerestinca (u julu 1941). Početkom 1942. otišao u Budimpeštu, gdje se uključio u mađarski pokret otpora. U Mađarskoj uhapšen i interniran u logor (1943—1944). Po oslobođenju član mađarskog parlamenta kao predstavnik jugoslovenske nacionalne manjine. Po povratku u Jugoslaviju (1948) izabran za poslanika Narodne skupštine i radio kao funkcioner SIV-a. Umro u Beogradu — 309

Robert — vid. Kusovac Labud

Romac Paško (1915), kao mlad poljoprivredni radnik prišao radničkom pokretu: član KPJ od 1937; u vrijeme služenja vojnog roka uhapšen i osuđen na 8 godina robije; poslije bjekstva iz sremskomitrovačke kaznione (avgusta 1941) učesnik NOB-a, u kojoj je obavljao političke i partijske funkcije (od komesara čete do politkomesara divizije). Nakon oslobođenja bio organizacioni sekretar PK KPJ za Vojvodinu, član Izvršnog vijeća AP Vojvodine; bio član CK SK Srbije i CK SK Jugoslavije; član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 261

Romac Stipe (1894—1978), seljak iz Sinja. Član KPJ od 1932. Učesnik V zemaljske konferencije (1940) na kojoj je biran za člana CK KPJ, ali je ubrzo bio isključen iz CK KPJ zbog nesprovođenja odluka V konferencije. Učestvovao u NOP-u od 1941. u Cetinjskoj krajini, gdje je u toku rata i poslije rata bio istaknuti društveno-politički radnik — 219, 250

Rozenko — vid. Čolaković Rodoljub

Saboljev, pomoćnik narodnog komesara za inostrane poslove SSSR-a u godinama pred drugi svjetski rat — 262

Saili Dragutin (1899—1968), član KPJ od 1919; sekretar partijske ćelije u Željezničkoj radionici u Zagrebu (do 1929), poslije član MK KPJ za Zagreb, a od 1936. član PK KPJ za Hrvatsku. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ pristalica zagrebačkog antifrakcijskog fronta. Često hapšen, a 8. juna 1934. osuđen na 18 mjeseci robije. Krajem 1939. upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle je pušten februara 1940. Član Biroa CK KPH od 1940. Učestvovao u NOP-u od 1941. Vijećnik ZAVNOH-a od prvog zasjedanja (juna 1943). Nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima — 302, 309

Sajs-Inkvart Artur (Seyss-Inquar Arthur, 1892—1946), austrijski nacistički političar; 1940—1945. komesar Trećeg Rajha u okupiranoj Holandiji. Ratni zločinac; 1946. u Nirnbergu osuđen na smrt i strijeljan — 235

Saks Mira (1900—1941), privatni namještenik (u Beogradu i Zagrebu), simpatizer KPJ, a uoči rata član KPJ. Bila je saradnik tehnike PK KPJ za Srbiju (1935) i često bila kurir za Zagreb i Beč (sjedište CK KPJ). Uhapšena 17. januara 1936 (u velikoj provali). Po izlasku iz zatvora (1937) prelazi sa službom u Zagreb i aktivno radi u Društvu za prosvjećivanje žena i u organizovanju pomoći španskim borcima. Ustaše su je uhapsile 1941. i otjerale u gospićki logor, gdje je ubijena (bačena je u jamu Jadovno) — 303

Sakun Vladimir (1902—1967), sovjetski revolucionar. Radio u aparatu Kominterne, bio u Sekretarijatu IK Kominterne za balkanske zemlje. Kao instruktor Kominterne dolazio u Jugoslaviju (1927—1929); najvjerovatnije je pod pseudonimom »Mirković« učestvovao u radu VIII zagrebačke partijske konferencije i u sprovođenju *Otvorenog pisma* IK KI članovima KPJ (1928) — 224

Salaj Đuro (1889—1958), krojački radnik, partijski i sindikalni funkcioner. U radničkom pokretu Hrvatske i Slavonije djeluje od 1906. Član KPJ od 1919. Komunistički poslanik 1920. Na tzv. vidovdanskom procesu 23. februara 1922. osuđen na 2 godine robije. Član Politbiroa CK KPJ od III kongresa (maja 1926). Jula 1930. odlazi na V kongres Sindikalne internacionale u Moskvu. Za vrijeme Staljinovih progona bio na Krimu, gdje je radio po preduzećima. Od 1942. do 1944. redaktor i spiker Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« u Moskvi. Krajem 1944. vraća se u zemlju i od januara 1945. predsjednik CO Jedinstvenih sindikata Jugoslavije. Na V kongresu KPJ (juna 1948) izabran za člana Politbiroa CK KPJ — 220, 224

Salomon Franc (1892—1943), rudar; revolucionarnom pokretu pristupio je prije prvog svjetskog rata; član KPJ je od njenog osnivanja (1919). Jedan od organizatora štrajkova radnika u Sloveniji. U periodu masovnog otpuštanja rudara emigrirao 1924. u Francusku, gdje je radio na političkom organizovanju jugoslovenskih iseljenika. Kasnije je prešao u Belgiju, ali je bio prognan zbog komunističke djelatnosti. Po povratku u Trbovlje (1931) bio je član i sekretar OK KPSl u Trbovlju. Godine 1937. biran je za kandidata za člana CK KP Slovenije, a na V zemaljskoj konferenciji za kandidata za člana CK KPJ. Krajem 1940. interniran u Ivanjicu. Poslije okupacije živeo je ilegalno; uhapšen i u junu 1941. protjeran u Srbiju. Do marta 1943. politički radio u okolini Čačka, a tada je uhapšen i odveden u logor na Banjici, gdje je strijeljan (19. aprila) — 219, 250, 251, 299

Samardžić Risto (1895—1930), sindikalnom pokretu BiH pristupio 1910. Član KPJ od 1919. Poslije dolaska u SSSR na KUNMZ-u postaje članSKP(b) 1926. godine. Po odluci CK KPJ i IK Kominterne povučen 1929. iz škole, kooptiran u Politbiro CK KPJ u Beču i upućen na rad u zemlju. Uhapšen polovinom 1930. u Zagrebu i mučen na policiji. Umro je poslije više od godinu dana (15. oktobra) — 226

Senjko — vid. Ćopić Vladimir

Simonović — vid. Radovanović Milan

Simonović Živojin, kao pomoćnik ministra unutrašnjih poslova u Cvetković—Mačekovoj vladi jedan od inicijatora Uredbe o radnim jedinicama (jedne vrste logora) u toku 1940 — 257

Simović Dušan (1882—1962), armijski general i političar. Završio nižu i višu vojnu akademiju do 1905. Učesnik u oba balkanska rata i u prvom svjetskom ratu. Do 1936. bio na raznim vojnim dužnostima. Od septembra 1936. komandant vazduhoplovstva, a od septembra 1938. načelnik Generalštaba. Bio na čelu grupe prozapadno orijentisanih oficira, koja je, koristeći nezadovoljstvo naroda zbog pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu, 27. marta 1941. oborila vladu Cvetković—Maček; obrazovao novu vladu, a u aprilskom ratu preuzeo i dužnost načelnika Vrhovne komande. Na čelu izbjegličke jugoslovenske vlade bio do januara 1942. Poslije oslobođenja vratio se u Beograd — 186, 214, 287, 288, 293, 307

Sitrin Valter (Citrine Walter Mc Lennan 1887—?), višegodišnji funkcioner engleskog i međunarodnog sindikalnog pokreta; predsjednik Amsterdamske sindikalne internacionale (1928—1945); predsjednik Svjetske sindikalne federacije (1945—1946) — 49, 252

Smiljanić dr Dragoslav (1894—1968), ljekar, političar. Kao gimnazijalac u Užicu prišao socijalističkom pokretu. Studije završio u Francuskoj i vratio se u zemlju 1927. Pružio javni otpor šestojanuarskoj diktaturi. Kao jedan od prvaka ljevice u Demokratskoj stranci bio u grupi s dr Ivanom Ribarom i Čedom Plećevićem. God. 1941. pao u zarobljeništvo, odakle je pušten kao teški bolesnik. Po oporavku (1944) odlazi u NOV i radi na raznim dužnostima u sanitetu. Član KPJ od 1951 — 308

Snou Edgar (Snow, 1905), američki novinar i književnik; poznat u svijetu po svojim djelima o Kini, gdje je poslije 1928. godine proveo više od 13 godina. Za to vrijeme stupio u kontakt s rukovodstvom kineske revolucije, posebno s Mao Ce Tungom. Svoja saznanja i razgovore s kineskim revolucionarima iznio je u knjizi »Crvena zvijezda nad Kinom«, čije je prvo izdanje izišlo 1937 (prevedeno na srpskohrvatski 1917. u izd. »Otokar Keršovani«, Rijeka) — 240, 297

Sobul Albert (Soboul Albert), profesor univerziteta i direktor Instituta francuske revolucije, autor više marksističkih djela o toj revoluciji — 282

Somer — vid. Gorkić Milan

Srzentić Vojo (1906), član KPJ od 1934 (u Beogradu). Radio na zadacima Crvene pomoći, JRP i SRN. Učesnik NOP-a od 1941. Članstvo u KPJ prestalo mu 1948. kada je podržao rezoluciju Kominforma — 306

Stahanov, Aleksej Grigorjevič (1906), rudar iz Donbasa (SSSR); inicijator masovnog pokreta novatorstva u proizvodnji, posebno za podizanje produktivnosti rada. Od 1936. član KPSS, a 1970.

odlikovan Ordenom heroja socijalističkog rada. Kasnije se školovao, postao inženjer i rukovodilac u industriji uglja — 240

Staljin, Josif Visarionovič (pravo ime Džugašvili, 1879—1953), višegodišnji rukovodilac KPSS i sovjetske države. Socijalističkom pokretu pristupio kao đak bogoslovije u Tbilisiu; početkom 20. vijeka izbio u red rukovodećih ljudi u RSDRP — njenom boljševičkom krilu; od 1917. član PB SKP(b), a od 1922. do smrti generalni sekretar Partije; u toku drugog svjetskog rata vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a, maršal i generalisimus. U toku tridesetogodišnje Staljinove dominacije u životu SSSR-a, kao i međunarodnog komunističkog pokreta, za njegovo ime su vezani mnogi uspjesi u snaženju prve socijalističke zemlje i u njenoj odbrani, ali i mnoge deformacije (birokratizam, jačanje uloge državnog aparata, sektaštvo, netrpeljivost prema političkim protivnicima, koja je išla do fizičke likvidacije — tzv. »čistki«, u kojima su uništeni mnogi revolucionarni kadrovi, zatim hegemonizam, kult ličnosti i slično), što je poznato kao staljinizam. Kao zagovornik hegemonizma u međunarodnom radničkom i komunističkom pokretu, bio je inspirator kominformovske kampanje na KPJ i FNRJ (1948). Staljinova revizija marksizma i despotizam u praksi osuđeni su na XX kongresu KPSS — 21, 27, 32, 36, 38, 39, 46, 56, 69, 76, 79, 80, 93, 99, 115, 206, 210, 219, 227, 232, 240, 243, 244, 248, 254, 261, 265, 267, 299

Stambolić Petar (1912), inženjer agronomije; član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Jedan od istaknutih organizatora i rukovodilaca studentskog pokreta. Bio je član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu, zatim instruktor PK KPJ za Srbiju; delegat V zemaljske konferencije KPJ; više puta je hapšen i proganjan. Jedan od organizatora ustanka u Srbiji, sekretar Glavnog NOO za Srbiju, član Glavnog štaba Srbije. U 1942. radi u PK KPJ za BiH, a krajem iste godine prelazi na rad u Srbiju; kraće vrijeme zadržava se na radu u Sremu. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a izabran za člana Predsjedništva. U toku 1943. član PK KPJ za Srbiju, a 1944. komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije; zatim je izabran za sekretara ASNOS-a. Poslije oslobođenja bio na najvišim dužnostima u Republici i Federaciji: sekretar CK KP (SK) Srbije, član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta CK SKJ, član Predsjedništva SKJ odnosno Predsjedništva CK SKJ, predsjednik Savezne skupštine, predsjednik SIV-a i dr. Član Predsjedništva SFRJ i član Predsjedništva CK SKJ. Narodni heroj — 293, 301, 307

Stamenković Kosta (1893—1942), mlinarski radnik. U radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Član KPJ od 1919. i aktivist u sindikalnom pokretu. Više puta hapšen, a 1929. sproveden u koncentracioni logor u Bileću, gdje je proveo 6 mjeseci. Po izlasku iz logora postaje sekretar MK KPJ u Leskovcu, a zatim sekretar OK Partije za leskovački okrug. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za kandidata za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u leskovačkom kraju i Kukavičkog partizanskog odreda; bio član njegovog štaba. Poginuo 26. marta u selu Šilovu (Lebane). Narodni heroj — 251

Stanković — vid. Vuković Radovan

Stanković Stojan, abadžijski radnik. Član i sekretar IO Nezavisnih sindikata. Kao pristalica desnog krila u KPJ u jesen 1925. napušta Partiju i Nezavisne sindikate, prilazi reformistima i učestvuje u stvaranju URSSJ. Podržava šestojanuarsku diktaturu (1929) i 1930. osniva režimski tzv. žuti jugoslovenski nacionalni radnički sindikat; s istih pozicija učestvuje i u stvaranju JUGORAS-a 1936 — 278

Stari — vid. Jelaska Vicko

Stefanović Lazar Lazo (1885—1950) stolarski radnik, partijski i sindikalni funkcioner; član Srpske socijaldemokratske partije od 1903. Član KPJ od 1919. Na Vukovarskom kongresu 1920. izabran za člana IO Centralnog partijskog vijeća KPJ. Komunistički poslanik 1920. Na vidovdanskom procesu 1922. osuđen na dvije godine robije. Po izlasku kao funkcioner aktivno djeluje u sindikatu i NRPJ. Na III kongresu KPJ (maja 1926) izabran za člana Politbiroa CK KPJ; 1928. odlazi u Moskvu. Najprije radi kao predstavnik sindikata

Jugoslavije u Crvenoj sindikalnoj internacionali, a zatim je član i sekretar Međunarodnog komiteta drvodeljskih radnika. U Jugoslaviju se vratio 1944. i bio potpredsjednik CO Jedinstvenih sindikata Jugoslavije, a od 1949. član CK KP Srbije — 220, 224

Stegnar Andrej (1906), obućarski radnik. U revolucionarnom pokretu učestvuje od 1930; radio na organizaciji ilegalnih partijskih veza na jugoslovensko-austrijskoj granici. Hapšen 1931. i 1932, a 2. juna 1933. osuđen na 5 godina robije. Nakon povratka iz sremskomitrovačke kaznione kao organizator KPSl ponovo bio uhapšen u početku 1940. u Tržiću, pobjegao i bio u ilegalnosti, ali 20. septembra iste godine ponovo uhapšen i 19. novembra 1940. osuđen na 2 godine robije. Po prestanku kazne prebačen u njemački logor Borl, pa u Minhen, odakle je 1943. pobjegao u partizane. U toku NOB-a bio član OK Kranj, zatim sekretar OK Kamnik, a poslije oslobođenja vršio dužnost sekretara Oblasnog komiteta KPSl za Gorenjsku, zatim radio na organizaciji industrije u Sloveniji do penzionisanja — 34, 247

Stojadinović dr Milan (1888—1961), državnik i političar; od 1922. bio u više vlada ministar finansija. U junu 1935. obrazovao vladu u kojoj je držao i resor inostranih poslova; orijentiše se na fašističke države. Godine 1935. formirao novu režimsku stranku JRZ i postao njen šef. Od aprila 1940. bio konfiniran, a sredinom marta 1941. Cvetkovićeva vlada ga predala Englezima; drugi svjetski rat proveo je na ostrvu Mauricijusu. Umro u Buenos Airesu — 19, 20, 104, 106, 113, 114, 222, 235, 239, 255, 263

Stojkov dr Todor (1925), historičar, viši naučni saradnik u Institutu za savremenu istoriju, autor više radova iz istorije Jugoslavije — 273

Strugar Đuro (1912—1941), pravnik. Naprednom studentskom pokretu u Beogradu pristupa početkom tridesetih godina, član KPJ od 1933. Hapšen i proganjan. Tokom 1938—1941. jedan od rukovodilaca beogradske partijske organizacije, član MK KPJ. Od proljeća 1940. član PK KPJ za Srbiju. Po okupaciji Jugoslavije 1941. organizator diverzantskih i sabotažnih akcija u Beogradu. Uhapšen 22. septembra 1941. i poslije najtežih mučenja ubijen. Narodni heroj — 293

Sverdlov Jakov Mihajlovič (1885—1919), istaknuti rukovodilac Boljševičke partije; jedan od najbližih Lenjinovih saradnika u organizovanju oktobarske socijalističke revolucije. U revolucionarnom pokretu od 1901: u CK Boljševičke partije izabran 1912. Više puta hapšen, zatvaran i proganjan u Sibir. Od 1917. živi u Petrogradu; aprila izabran za sekretara CK, a nakon pobjede revolucije (poslije ostavke Kamenjeva) izabran za predsjednika Sveruskog centralnog izvršnog komiteta Sovjeta (17. novembra 1917). U toku priprema VIII kongresa RKP(b) 1919. razboleo se i umro — 281

Šajdeman Filip (Scheidemann, 1865—1939), jedan od vođa krajnjeg desnog, oportunističkog krila njemačke socijaldemokratije. Nekoliko puta rajhskancelar. Za vrijeme novembarske revolucije u Njemačkoj (1918), bio je član kontrarevolucionarnog Savjeta narodnih predstavnika; doprinosio pogromaškoj agitaciji protiv »spartakovaca«. Od februara do juna 1919. bio na čelu koalicione vlade Vajmarske Republike; jedan od organizatora ugušivanja njemačkog radničkog pokreta od 1918. do 1921. Kasnije prestao da se bavi političkim radom, živeo u Kopenhagenu — 260

Šarac Džemil (1921), general-pukovnik JNA, zamjenik saveznog sekretara za narodnu odbranu — 281

Šatorov Metodije Šarlo (1898—1944), poslije prvog svjetskog rata iz Prilepa emigrirao u Bugarsku; 1924. postaje član OK za Sofiju, a 1927. član CK BKP; 1929. emigrirao u SSSR i radio u aparatu KI, a 1934. se vratio u Bugarsku, suđen u procesu VMRO(ob); naredne godine emigrirao u Pariz, pomagao otpremanje dobrovoljaca u Španiju; 1939; vratio se u Jugoslaviju; sredinom 1940,na predlog CK KPJ, izabran za sekretara PK KPJ za Makedoniju, a na V konferenciji za člana CK KPJ. Odbio poziv KPJ o zajedničkim pripremama za otpor fašizmu i za dizanje svenarodnog ustanka, odvojio partijsku organizaciju Makedonije od KPJ i priključio je BRP, čime je otežao pripreme ustanka makedonskog naroda; u avgustu 1941. smijenjen sa

dužnosti sekretara PK i isključen iz KPJ. Tada odlazi u Bugarsku; član je CK BRP od 1943; poginuo u Trećoj ustaničkoj zoni u Bugarskoj — 219, 250, 266, 298

Šepa — vid. Miletić Petko

Šestak Josip — vid. Kardelj Edvard

Šestak Josip — vid. Mitrović Stefan

Šilja — vid. Pavlović Dragoslav Dragan

Široki Viljem (Široky Viliam, 1902—?), od 1921. stupio u KPČ, a od 1929. član CK KPČ, od 1935. sekretar CK KPČ i iste godine izabran za narodnog poslanika. Od 1938. radio u Slovačkoj, a poslije emigrirao; do 1940. radio u Zagraničnom sekretarijatu KPČ u Parizu, a poslije u Moskvi. Godine 1941. vratio se na ilegalni rad u zemlju, gdje je bio ubrzo uhapšen; početkom 1945. pobjegao i uz pomoć partizana prešao ponovo u SSSR. Poslije oslobođenja Čehoslovačke bio predsjednik KP Slovačke i član Politbiroa CK KPČ; zamjenik predsjednika vlade (do 1953), a poslije predsjednik vlade do 1963, kad je oslobođen političkih funkcija — 301

Šmit — vid. Parović Blagoje

Šol dr Žiga (Schol, 1887—1957), jedan od prvaka HSS-a, na čijoj je listi (u Osijeku) biran za narodnog zastupnika na izborima 1938 — 258

Špoljarić Đuro (1906), krojački radnik; revolucionarnom pokretu pristupa poslije prvog svjetskog rata; član SKOJ-a od 1925, a član KPJ od 1929. Instruktor CK KPJ 1930. u Beogradu. Uhapšen 1931. i 8. aprila 1932. osuđen na 4 godine robije. Po izlasku iz zatvora 20. avgusta 1935. zapošljava se u Zagrebu i ubrzo postaje član i sekretar PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, odnosno CK KPH (1937. i 1938). Poslije je pretežno radio u sindikatima. Krajem decembra 1939. i početkom 1940. bio u logoru u Lepoglavi. U toku rata vijećnik ZAVNOH-a — 235, 236, 241

Šumanović Ilija (1901—1930), obućarski radnik, član KPJ. Radio u Nezavisnim sindikatima; jedno vrijeme bio sekretar Centralne uprave Saveza kožarskih radnika. Uhapšen u Zagrebu 1927. i osuđen. Po izlasku iz zatvora 1929. emigrirao; ubijen u Parizu kao provokator — 227

Šušnig Kurt (Schuschnigg, Kurt von, 1897—1977), austrijski političar i državnik, hrišćanski socijalist; bio ministar pravde i prosvjete (1932—1934), a od 1934. do marta 1938 (do aušlusa) kancelar Austrije; od 1938. do 1945. proveo u nacističkom koncentracionom logoru; od 1948. profesor u SAD — 235

Šutej dr Juraj (1889—1976), političar; jedan od osnivača Hrvatske težačke stranke u BiH. Gimnaziju završio u Sarajevu, a prava u Zagrebu. Od 1913. radio u sudskoj službi. Narodni poslanik na listi HSS-a 1927, 1935. i 1938; ministar u vladi Cvetković—Maček i u Simovićevoj vladi (s kojom je ratne godine proveo u Londonu), zatim ministar bez portfelja u vladi Tito—Šubašić, ali je ubrzo došao u sukob s politikom NF, pa se povukao — 293

Švarcman — vid. Horvaj Vilim

Šverma Jan (1901—1944), čehoslovački revolucionar; član Saveza komunističke omladine Čehoslovačke 1921; od 1926. do 1928. slušalac MLŠ u Moskvi; 1929. postaje član Politbiroa KP Čehoslovačke. Na VII kongresu Kominterne (1935) izabran za kandidata za člana IK KI. Po okupaciji Čehoslovačke bio u Parizu, a od jeseni 1939. do proljeća 1940. ilegalno boravio u Jugoslaviji. Tada odlazi u SSSR, a 1944. u svoju zemlju da pomogne narodni ustanak u Slovačkoj, gdje je i poginuo — 290

Tempo — vid. Vukmanović Svetozar

Tikvarov Pero — vid. Ivanovski Pero Tikvar

Tjer Adolf (Thiers, Louis-Adolphe, 1797—1877), francuski državnik i istoričar; bio više puta ministar i 1840. predsjednik vlade; za vrijeme Drugog carstva bio u opoziciji; 1871, kao šef versajske vlade, u krvi ugušio Parisku komunu; prvi predsjednik Treće Republike (1871—1873) — 282, 284

Tkalec, vlasnik biskupskog imanja u Hrvatskoj — 110

Todorović Mijalko Plavi (1913), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Aktivista u studentskom pokretu (član

Izvršnog odbora Ujedinjene studentske omladine). Član KPJ od 1936, a od 1939. sekretar MK KPJ za Kragujevac i član Oblasnog komiteta za Kragujevac; od 1940. član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u sekretar OK za Kragujevac; politički komesar 1. proleterske brigade, I proleterske divizije, I proleterskog korpusa i 1. armije; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar savezne vlade, potpredsjednik SIV-a, presjednik Skupštine Jugoslavije. Bio član CK SK Srbije, CK SKJ i sekretar IK CK SKJ. Sada član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 293

Toljati Palmiro (Togliatti Palmiro, pseudonim Erkoli, 1893—1964), jedan od osnivača i višegodišnji generalni sekretar KP Italije (od 1926). Od 1924. član IK KI, od 1928. član Prezidijuma, a od 1935. član Sekretarijata IK KI. Od 1936. do 1939. bio predstavnik Kominterne u republikanskoj Španiji. U toku svjetskog rata bio u SSSR-u, u Italiju se vratio u martu 1944; tvorac politike nacionalnog jedinstva u postfašističkoj Italiji, ministar i potpredsjednik u svim vladama od 1944. do 1946. Istaknuti marksistički teoretičar — 12, 204, 220, 230, 231, 290, 291

Tomašić Ljudevit (1905—1945), profesor, direktor »Gospodarske sloge« u Zagrebu uoči drugog svjetskog rata. Biran za narodnog zastupnika na listi HSS-a na parlamentarnim izborima u decembru 1938. Od 1936. više je naklonjen frankovcima — 258

Tomić Momir Moša (1909—1979), krojački radnik; član KPJ od 1928. Uoči rata bio član Okružnog komiteta KPJ za Čačak; učesnik V konferencije KPJ (oktobra 1940), na kojoj je izabran za kandidata za člana CK KPJ. Više puta hapšen. Drugi svjetski rat (1941—1945) proveo u zarobljeništvu. Poslije oslobođenja obavljao partijske i sindikalne dužnosti u Srbiji: sekretar SK Čačka, član CK SK Srbije, član RV Saveza sindikata Srbije i poslanik Savezne skupštine — 251

Tomović Budimir Budo (1914—1942), advokatski priparvnik. Revolucionarnom radničkom pokretu pristupa u gimnaziji u Podgorici; u KPJ je primljen 1935; bio je sekretar MK SKOJ-a za Podgoricu 1936, zatim sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član Partije 1939, a od 1940. član CK SKOJ-a. Kao skojevski rukovodilac djelovao je u Zadružnoj omladini u Crnoj Gori, a bio je i član GO ZOJ. Jedan je od organizatora NOB-a u Crnoj Gori 1941. Poginuo je u borbi s četnicima 20. marta. Narodni heroj — 266

Tomšič Anton Tone (1910—1942), u revolucionarnom pokretu učestvuje od rane mladosti kao đak gimnazije i student Pravnog fakulteta u Ljubljani, odnosno poslije isključenja s Pravnog fakulteta u Zagrebu. Član SKOJ-a od 1928, a član KPJ 1930. Više puta hapšen, u maju 1932. osuđen na 18 mjeseci zatvora, i u martu 1935. na dvije i po godine robije. U međuvremenu je djelovao kao član pokrajinskog rukovodstva KPJ, CP i SKOJ-a. Po izlasku s robije (u februaru 1937) član CK KP Slovenije, a od početka 1938. do smrti bio je njegov organizacioni sekretar; na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran je za kandidata za člana CK KPJ. Od aprila 1941. jedan od organizatora i rukovodilaca oružanog ustanka u Sloveniji. Uhapšen je od Gestapoa i OVR-e 10. decembra 1941. i poslije svirepog mučenja vojni sud ga je osudio na smrt. Kazna je izvršena 21. maja 1942. Narodni heroj — 236, 251

Tomšič Vida (1913), revolucionarnom pokretu pristupila kao student Pravnog fakulteta u Ljubljani; član KPJ od 1934. Više puta hapšena i osuđivana. Aktivno radila u KP Slovenije, a naročito na organizaciji ženskog naprednog pokreta, o čemu je podnijela i referat na V konferenciji KPJ (u oktobru 1940). U NOP-u je od 1941, ali je krajem te godine uhapšena i osuđena na dugogodišnju robiju (25 godina); do kapitulacije Italije bila u italijanskom zatvoru. Poslije rata predsjednica AFŽ Jugoslavije i na drugim društveno-političkim dužnostima — 219, 250

Topalović dr Živko (1886—1972), glavni predstavnik desne struje socijaldemokratije u Jugoslaviji između dva rata; član Izvršnog odbora SRPJ(k), ali 1920. napušta Partiju i postaje idejni vođa tzv. centrumaša i Socijalističke partije Jugoslavije. Od 1941. do 1945. bio je u službi kontrarevolucije; član je Ravno-

gorskog komiteta Draže Mihailovića; u jesen 1944. emigrirao iz zemlje u Italiju, pa u Francusku i nastavio borbu protiv NOB-a i socijalističke Jugoslavije. Kao ratni zločinac osuđen u odsustvu na 20 godina zatvora — 11, 229, 230

Torbar dr Ivan (1889—?), političar, jedan od istaknutih pristalica HSS-a. Poslije prvog svjetskog rata advokat u Zagrebu; biran za narodnog poslanika 1935. i 1938; od avgusta 1939. ministar pošta i telegrafa u vladi Cvetković—Maček. Jedan od bliskih Mačekovih saradnika. Uhapšen od strane Pavelića u Zagrebu početkom septembra 1944— 293

Torej — vid. Vojnilovič Boris

Trifunović Miloš Miša (1871—1957), političar, profesor. Narodni poslanik u užičkom srezu 1903, zatim s prekidima poslanik od 1938. Ministar u više vlada do 1929. Pripadao tzv. starim radikalima (potpredsjednik Glavnog odbora) koji su bili u opoziciji Stojadinovićevom i Cvetkovićevom režimu. Ministar i u vladi D. Simovića (od 27. marta 1941). Predsjednik emigrantske vlade u Londonu od 26. juna do 10. avgusta 1943; ostao u inostranstvu — 293

Trilnik Ljudevit, student tehnike. Kao komunista osuđen je u novembru 1935. na 2 godine robije (koju je izdržao u Sremskoj Mitrovici, gdje je bio istomišljenik Petka Miletića). Po izslaku iz zatvora kraće vrijeme boravio je u svom rodnom kraju Kutinu, a zatim je prešao u Zagreb i uključio se u rad partijske organizacije. Radio je u partijskom punktu u Zagrebu za otpremanje dobrovoljaca u Španiju i okupljao pristalice za P. Miletića; ubrzo je otkriveno da se stavio u službu policije kao provokator; tada (aprila 1938) je pobjegao u Pariz — 37, 227, 248

Trocki Lav Davidovič (Bronštajn, 1879—1940), ruski revolucionar, političar i publicist. Revolucionarnom pokretu pristupio kao srednjoškolac; kolebao se između boljševika i menjševika; jedan od vođa oktobarske revolucije. U farkcijskim borbama koje su nastale u SKP(b)—KPSS početkom dvadesetih godina bio glavni protivnik Staljinov; od 1923. vođ opozicije; 1927. isključen iz Partije, a 1929. protjeran iz SSSR-a; u emigraciji nastavlja borbu protiv Staljina; autor više radova iz istorije ruskih revolucija, o problemima socijalističke izgradnje i o međunarodnom komunističkom pokretu. Ubijen u Meksiku — 248, 249

T. T. — Broz Josip Tito

Tulić Jusuf (1904—1941), tesarski radnik. Do odlaska u Kraljevo 1937. a malo zatim na partijski rad u Vojvodinu bio je na školovanju u SSSR. Član je a jedno vrijeme i organizacioni sekretar PK KPJ za Vojvodinu i sekretar Okružnog komiteta Partije za Srem. Avgusta 1941. po partijskom zadatku prebačen u Srbiju s odbjeglim robijašima komunistima iz Sremske Mitrovice; postao je član Glavnog NOO za Srbiju. Decembra 1941. uhvatili su ga četnici i poslije zvjerskog mučenja ubili na putu od Užica do Vlasenice — 251, 266

Tupanjanin dr Miloš (1893—1973?), ekonomist i političar. Za vrijeme prvog svjetskog rata bio interniran u logor u Mađarsku, odakle je pobjegao. Kao dobrovoljac povukao se sa srpskom vojskom preko Albanije. Ekonomski fakultet završio u Francuskoj. Od 1921. je u vodstvu Zemljoradničke stranke; bio je vlasnik pilane u blizini Tuzle. Održavao bliske veze s predstavnicima britanske vlade u Jugoslaviji. Poslije okupacije 1941. nalazio se u emigraciji uglavnom u Velikoj Britaniji, gdje je podržavao politiku jugoslovenske vlade u izbjeglištvu; tamo i ostao do smrti — 273

Ugarković Stipe (1910), revolucionarnom pokretu pristupio kao bravarski radnik u Gospiću; član KPJ postaje 1934. u Varaždinu; član Mjesnog komiteta KPH za Zagreb 1938, a sekretar MK 1939. Bio je organizator mnogih akcija koje je organizovao MK pred rat; hapšen je više puta. U toku NOR-a, u kojem učestvuje od 1941, nalazio se u Slavoniji, Zagrebu, Lici, na Primorskogoranskom sektoru, a zatim je bio član OK KPH za Žumberak i u Povjereništvu CK KPH za zagrebačku oblast — 292, 309

Vajner Slaviša (Čiča romanijski, 1903—1942), inženjer. Kao sin službenika šumarija često premještan; rođen u Novom Vinodolu, gimnaziju učio u

Bjelovaru (iz koje je izbačen zbog revolucionarnih nazora), maturirao u Koprivnici. Aktivan kao student tehnike na Zagrebačkom sveučilištu, zatim kao inženjer u Zagrebu, Banjaluci, Sarajevu Član KPJ od 1940. Jedan je od organizatora prvih partizanskih grupa na Romaniji u julu 1941, te komandant prvog partizanskog Romanijskog odreda i član GŠ Bosne i Hercegovine. Teško ranjen u vrijeme druge neprijateljske ofanzive (21. januara), da ne bi živ pao neprijatelju u ruke, opalio iz revolvera sebi u sljepoočnicu. Njegovo tijelo Nijemci su prevezli u Vlasenicu a zatim u nepoznatom pravcu prema Srbiji. Narodni heroj — 266

Vajs Deneš (1915), aktivist u SBOTIČ-u u Zagrebu od 1935; član KPJ od 1940. Njegov stan je u to vrijeme korišćen za sastanke najviših rukovodstava KPJ i za smještaj ilegalaca. U NOP-u učestvuje od 1941. u rodnom Čakovcu, čiji je član MK. Bio je u partizanskim jedinicama od jeseni 1942, zatim sekretar Agitpropa za Zagrebačku oblast i u redakciji lista »Naprijed«. Poslije oslobođenja bio je pomoćnik direktora »Tanjuga«, savjetnik jugoslovenske ambasade u Rangunu, otpravnik poslova u Tokiju itd. — 303

Valič — vid. Prežihov Voranc

Valter — Broz Josip Tito

Varnava (Rosić Petar, 1880—1937), patrijarh srpski; od 1910. episkop veleško-debarski; od 1920. mitropolit skopski, a od 1930. patrijarh — 255

Vasić dr Miroljub (1934), viši naučni saradnik u Institutu za savremenu istoriju, autor više radova iz istorije omladinskog pokreta i SKOJ-a između prvog i drugog svjetskog rata — 242

Velimirović Đuro, partijski radnik. Kao delegat partijske organizacije u okrugu Karlovac učestvovao u radu I konferencije KPH (avgusta 1940). Uhapšen od ustaša u maju 1941. i strijeljan u kordunaškom selu Blagaju — 265

Verthajm (Wertheim) dr Pavle (1911—1941, pseudonim Horvat dr Slavko), docent Zagrebačkog sveučilišta. Član KPJ od sredine tridesetih godina. Bio veoma obrazovan marksist, usko sarađivao s Ognjenom Pricom. Darovit istraživač u oblasti bakteriologije. Uhapsile ga i streljale ustaše u Zagrebu, gdje je radio za NOP u jesen 1941 — 248

Vidaković Hubert (1905—1935), slastičarski radnik. Član KPJ od 1927. Od 1933. u Zagrebu radi u tehničkom aparatu KPJ odnosno od 1934. na organizaciji partijskih štamparija. Uhapšen u provali 6. decembra 1935, mučen i ubijen u zagrebačkoj policiji 8. decembra — 280

Vidas Božidar Božo (Vuk, 1893—1931), bravarski radnik. U socijalističkom pokretu od 1911. Od 1913. do 1921. na radu u Kanadi i u SAD, gdje je vodio i revolucionarni rad među jugoslovenskim iseljenicima; poslije protjerivanja iz SAD 1923. vratio se u domovinu i radio u Hrvatskom primorju i Zagrebu; tada postaje član centralnog rukovodstva NRPJ i KPJ (na II konferenciji KPJ u maju 1923. izabran za člana CK KPJ). Pošto je ubrzo ostao bez posla, 1924. odlazi ponovo u emigraciju najprije na Kubu (u Havanu), pa u Meksiko, gdje postaje i član CK KP Meksika. Od 1929. je u SSSR-u, a od jula 1931. na partijskom radu u Jugoslaviji. Uhapšen je u rodnom mjestu u Hreljinu 30. septembra iste godine, izvrgnut mučenju u zagrebačkoj policiji, a početkom novembra je ubijen u blizini mjesta Ruše (kod Maribora) na jugoslovensko-austrijskoj granici — 13, 226

Vioglavin Ivan (1912—1942), partijski radnik. Kao mlad poljoprivredni radnik pristupio SKOJ-u i aktivno djelovao na organizovanju poljoprivrednih radnika. Član KPJ od 1935. Uhapšen 1936. i osuđen na 2 godine robije. Po izlasku iz sremskomitrovačke tamnice 23. novembra 1938. nastavio partijski rad, te je 1940. izabran za člana Biroa PK KPJ za Vojvodinu. Jedan od organizatora ustanka u Bačkoj i Banatu. Pao izdajom neprijatelju u ruke oktobra 1941. u Novom Sadu, strijeljan u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu, 9. januara) — 292

Vojnilovič Boris (Torej, 1912—1941), kao student tehnike u Ljubljani postao je član KPJ 1932. Uhapšen 15. aprila 1933. i osuđen u novembru na 5 godina robije; dobio još 2 godine dodatne kazne; 1939. isključen iz KPJ zbog frakcionaškog djelovanja. Po izlasku s robije 15. aprila 1940. studirao ekonomske nauke

na Beogradskom univerzitetu, odakle je u ljeto 1941. otišao u Kragujevački partizanski odred, gdje je iste godine poginuo — 82, 261, 262

Vrangel Petar Nikolajevič (1878—1928), jedan od bjelogardejskih generala koji se nakon oktobarske revolucije borio u Ukrajini protiv sovjetske vlasti; novembra 1920. porazila ga Crvena armija na Perekopu; s ostacima svojih trupa povlači se u Carigrad, prilazi bjelogardejcima oko kneza Nikole Nikolajeviča Romanova, a početkom 1922. pokušava da u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca organizuje bjelogardejsku vojsku za borbu protiv SSSR — 260

Vučković dr Mihailo (1908—1978), ekonomist. Simpatizer KPJ; od sredine tridesetih godina u duhu politike KPJ radi u zadružnom pokretu, SBOTIČ-u, sarađuje u »NIN«-u itd.; bio je glavni urednik lista »Seljačke novine«. U njegovom stanu uoči rata i 1941. sastajali su se članovi CK KPJ. Sarađivao u NOP-u. Poslije oslobođenja sekretar Komisije za zadrugarstvo pri Predsjedništvu vlade FNRJ i profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu — 305

Vujović Grgur (Gregor, 1901—1937), partijski radnik, član SKOJ-a od 1920. Kao student u Beču postao član KP Austrije (1922). God. 1924. došao u Sovjetski Savez, radio u IK Kominterne. Na rad u Jugoslaviju vraća se 1926. Bio je član CK SKOJ-a. Oktobra 1927. uhapšen u Beogradu, ali je oslobođen od optužbe usljed nedostatka dokaza. Ponovo odlazi u Moskvu 1928. i do juna 1932. radi u IK KOI. Jedno vrijeme sekretar Balkanskog komiteta IK KOI. Od 1932. do 1934. predstavnik KPJ u IK Kominterne. Poslije toga opet radi u KOI. U julu 1937. uhapšen, osuđen i likvidiran. Rehabilitovan 27. jula 1957. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR — 232

Vujović Rade (Liht, 1895—1938), partijski radnik. Član KPJ od 1919. Tokom 1919. u Parizu uključuje se u komunistički pokret i od novembra kao saradnik KOI djeluje među socijalističkom omladinom Francuske. Poslije protjerivanja iz Pariza aprila 1921, u Beču učestvuje u radu Zagraničnog komiteta KPJ. Član je i sekretar Balkanskog sekretarijata KOI. Na III kongresu KPJ (1926) izabran za člana CK KPJ, a na plenarnoj sjednici za organizacionog sekretara. U julu 1927. uhapšen u Beogradu i februara 1928. osuđen na 5 godina robije. Po izlasku s robije boravi u Jugoslaviji do avgusta 1933, kada odlazi u Beč, a otuda u Moskvu. Radi u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu. Uhapšen septembra 1938, osuđen i od tada mu se gubi trag. Rehabilitovan 10. juna 1948. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR — 230, 232

Vuk — vid. Vidas Božidar Boža

Vukmanović Svetozar Tempo (1921), član SKOJ-a (od 1932) i član KPJ (od 1933) postao je kao student Pravnog fakulteta u Beogradu. Bio je u koncentracionom logoru u Višegradu (od 4. februara do 20. marta 1935). Poslije toga radio na formiranju partijskih organizacija u Crnoj Gori, zatim kao član MK SKOJ-a za Beograd, instruktor PK Partije za Crnu Goru. Od 1928. bio član MK KPJ za Beograd, član PK Partije za Srbiju, instruktor CK KPJ u Makedoniji. Više puta je hapšen. Poslije V konferencije KPJ (1940) rukovodi tehnikom CK KPJ, a ubrzo postaje i član CK KPJ. Od okupacije zemlje bio član Vojnog komiteta, komandant VŠ NOV i POJ za BiH, zatim je od kraja 1942. politički radio u Makedoniji i na Kosovu i u Metohiji. Poslije oslobođenja nalazio se na političkim i državnim funkcijama u Federaciji (načelnik Političke uprave u JNA, član Politbiroa CK KP (SKJ) odnosno Izvršnog komiteta, potpredsjednik SIV-a, predsjednik SSJ i dr.). Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 245, 250, 251, 266, 293, 299

Vukmirović Boro Crni (1912—1943), u SKOJ je primljen 1932, a u KPJ 1933; od kraja 1934. je sekretar MK SKOJ-a za Peć. Hapšen je više puta, naročito je mučen u policijskom zatvoru u Peći. Od 1937. je organizacioni sekretar Oblasnog komiteta, a od 1940. član PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju i kandidat za člana CK KPJ (od oktobra 1940). Nakon okupacije sekretar Oblasnog komiteta Partije (poslije hapšenja M. Popovića), zatim od oktobra 1941. komesar Metohijskog odreda, a poslije godinu dana

član GŠ partizanskih odreda za Kosovo i Metohiju. Uhvaćen u zasjedi 7. aprila 1943. od strane italijanskih fašista i balista i ranjen; podvrgnut je najstrašnijim mukama. Strijeljan 10. aprila. Narodni heroj — 241, 249, 251, 292, 298

Vuković Radovan (Stanković, 1910—1941), u revolucionarni pokret uključio se kao đak u Peći; član KPJ od 1929, jedan od organizatora naprednog studentskog pokreta u Beogradu 1931. Uhapšen 1932. i osuđen na godinu i po dana zatvora. Izašao 30. maja 1934. Tokom 1935. bio organizacioni sekretar PK SKOJ-a za Srbiju, a 1936. član, zatim sekretar PK KPJ za Srbiju. Uhapšen krajem 1936. i osuđen na 5 godina robije. Zbog podrške Miletićevoj frakciji isključen iz KPJ 1940. S grupom komunista pobjegao u avgustu 1941. iz sremskomitrovačke tamnice. Prebačen u Mačvu gde je postao politički komesar Mačvanskog partizanskog odreda. Poginuo u decembru 1941. na Ceru u sukobu odreda s nedićevcima i Nijemcima — 81, 261

Vulč Franc Stanko (1891—1926), radnik. Prvi komandant proleterskih akcionih četa (PAČ) i brigada koje je u Sloveniji osnivala KPJ od 1923. za borbu protiv fašizma. Za vrijeme prvog svjetskog rata bio nacionalista i borio se kao dobrovoljac na Kajmakčalanu. Poslije rata prišao revolucionarnom radničkom pokretu. Proganjan od vlasti; emigrirao u septembru 1923. u SSSR, gdje je završio partijsku školu. Po povratku u Jugoslaviju uhapšen u januaru 1926. u Beogradu. Uprkos zjverskom mučenju u Glavnjači držao se herojski. Nakon mučenja u ljeto 1926. bačen u Dunav — 280

Vulinec Alojz (1909—1941), obućarski radnik; u revolucionarnom pokretu od 1927, kada je prvi put uhapšen i bio neprekidno pod policijskom prismotrom. Kao sekretar OK KPH za Moslavinu učesnik I konferencije KPH (avgusta 1940). Nakon okupacije 1941. jedan od organizatora ustanka na području Moslavine; najprije je komesar Čazmanske partizanske grupe, zatim 3 čete u 1. slavonskom odredu NOV i PO. Teško ranjen u akciji na Lonjskom željezničkom mostu (u Prečecu), prenesen na Kopčić brdo, gdje umire 24. decembra — 265

Vulović Danilo (1892—1975), ministar građevina u vladi Cvetković—Maček od septembra 1940. Poslije 1945. radio do penzionisanja u Državnom arhivu NR odnosno u Arhivu SR Srbije — 257

Zagorac Cveta Veda (1914), član SKOJ-a postala je 1933, a član KPJ u jesen 1936. kao student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu; djelovala je u aktivu za rad sa ženskom omladinom i u uredništvima časopisa »Mlada žena« i »Ženski svijet«. U NOP-u učestvuje od 1941. u Hrvatskom primorju i Istri; član je Okružnog odbora AFŽ, a poslije oslobođenja član GO AFŽ za Hrvatsku, urednik časopisa »Žena u borbi« i dr. — 300

Zidanšek Miloš (1909—1942), pekarski radnik; u revolucionarni pokret se uključio poslije šestojanuarske diktature 1929, a u KPJ je primljen kao sindikalni aktivist u Zagrebu 1933. Krajem 1935. uhapšen i 13. juna 1936. osuđen na 2 godine robije. Po izlasku s robije postaje sekretar Oblasnog komiteta KP Slovenije za Maribor odnosno za sjevernu Sloveniju i član CK KP Slovenije. Bio je hapšen i u junu 1938. u zatvoru proveo nekoliko mjeseci. Nakon okupacije jedan od organizatora prvih partizanskih grupa u sjevernoj Sloveniji, a u početku 1942. postaje komandant bataljona »Ljubo Šercer«. Poginuo 6. februara 1942. opkoljen od italijanske patrole u selu Hribljane, pružajući oružani otpor neprijatelju. Narodni heroj — 251

Ziherl Ana, majka Borisa Ziherla. U njenom stanu je krajem decembra 1934. održana IV zemaljska konferencija KPJ. U toku NOB-a starala se za djecu pojedinih revolucionara koji su bili u ilegalnosti ili u partizanima — 219

Ziherl Boris (1910—1976), revolucionarnom pokretu prišao kao srednjoškolac, od 1928. član SKOJ-a, a od 1930. član KPJ. Učestvovao u obnavljanju partijske organizacije u Sloveniji; 1933. uhapšen i osuđen na 4 godine robije. Po izalsku iz sremskomitrovačke kaznionice 20. juna 1937. nastavlja partijski rad, naročito na prevođenju marksističke literature i kao publicist; jedan od učesnika osnivanja OF 27. aprila 1941. U toku NOB-a

prvenstveno radio na obrazovanju partijskih kadrova. Poslije oslobođenja radio u Agitpropu KPS odnosno ZKS. Od 1949. bio direktor IDN u Beogradu; od 1952. do 1969. bio član CK SKJ, od 1959. do 1968. član IK CK ZKS. Od 1959. bio direktor Instituta za sociologiju i filozofiju u Ljubljani; član SAZU i član Savjeta Federacije. Autor više naučnih djela iz oblasti marksizma, istorije književnosti i nekih aktuelnih pitanja socijalizma — 219

Zinovjev Grigorij Jefsejevič (1883—1936), jedan od najstarijih funkcionera SKP(b). U Rusiju se vratio iz inostranstva s Lenjinom u aprilu 1917. U oktobarskoj revoluciji kolebao se zajedno s Kamenjevom i sukobio se s Lenjinom i većinom u CK; 1926. prišao Trockom. Isključen iz RKP(b) 1927. U Staljinovim čistkama osuđen na smrt — 261, 281

Zlatarić Branko (1915), referent u »Gospodarskoj slozi« u Zagrebu do 1941. i simpatizer KPJ. Pripadao je HSS-u. U NOP-u od 1942; član KPJ od 1943. Član Inicijativnog odbora za osnivanje ZAVNOH-a i vijećnik ZAVNOH-a od I do V zasjedanja; bio je na čelu njegovog Ekonomskog odjela. Poslije oslobođenja radio je na raznim poslovima u privredi do 1958, kada je napustio zemlju i nastanio se u Engleskoj — 306

Zorić Tonka (1897—1979), domaćica; simpatizer KPJ; spremala hranu delegatima V konferencije KPJ (oktobra 1940). U NOP-u učestvuje od 1941. u Zagrebu, pa u Slavoniji; radila u partizanskoj bolnici i pri Oblasnom komitetu Partije za Slavoniju; bila kandidat za člana KPJ — 219

Zrenjanin Žarko (1902—1942), učitelj. Član KPJ od 1927, sekretar Sreskog komiteta KPJ za Vršac 1930, sekretar OK KPJ za južni Banat 1932. Uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Izašao iz sremskomitrovačke tamnice 6 aprila 1936. i nastavio revolucionarni rad. Prilikom masovnog hapšenja komunista u Vojvodini krajem 1936, bio ponovo uhapšen, ali ubrzo pušten; radio na obnavljanju pokrajinskog rukovodstva; bio član, a zatim sekretar PK KPJ za Vojvodinu; inicijator izdavanja ilegalnih partijskih listova u Vojvodini »Istine« i »Trudbenika« i autor mnogih članaka. Član CK KPJ je od V zemaljske konferencije KPJ (1940). Rukovodilac ustanka u Vojvodini 1941—1942. Poginuo u sukobu s okupatorskom policijom 6. novembra 1942. Narodni heroj — 219, 249, 250, 266, 292, 293

Žaja Andrija (1901—1941), drvodeljski radnik; revolucionarnom pokretu prišao je po završetku prvog svjetskog rata; član KPJ od 1919, član PK SKOJ-a za Hrvatsku 1922, član MK KPJ u Zagrebu 1923, član PK KPJ za Hrvatsku 1924, član CK KPH 1937. Član uprave sindikata drvodeljskih radnika. Više puta hapšen i proganjan; 31. marta 1941. uhapšen i upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi. Poslije neuspješnog pokušaja bjekstva komunista iz logora u Kerestincu, 15. jula izvršio samoubistvo u blizini sela Obrežić da ne bi pao u ruke ustašama — 233, 235, 236

Željezar — vid. Marić Ivan

Živković Petar (1879—1947), armijski general, jedan od šefova militarističke klike kralja Aleksandra Karađorđevića (»Bele ruke«), po kraljevom nalogu organizovao je državni udar 6. januara 1929; predsjednik diktatorske vlade od 1929. do 1932, a od 1932. do 1936. ministar vojni. U toku drugog svjetskog rata kao emigrant ogorčeni protivnik NOP-a — 245

Žorga Jakob (1888—1942), mašinovođa, partijski radnik. Jedan od osnivača KPJ u Sloveniji. Bio je član i sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Sloveniju, član i organizacioni sekretar CK KPJ (1928). Više puta hapšen, a dva puta suđen od Državnog suda za zaštitu države; na robiji odležao 11 godina. Strijeljan na Banjici 9. maja 1942 — 220, 224

Žujović Sreten (1899—1976), namještenik; u radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RK u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CK KPJ. Na V konferen-

ciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR-u 1941. komandant GŠ za Srbiju; član VŠ NOV i POJ; vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ-a i privremene vlade DFJ. Poslije oslobođenja ministar u vladi FNRJ; generalpukovnik. Godine 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa i Staljinovom politikom potčinjavanja Jugoslavije, zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i iz Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — 232, 233, 238, 245, 250, 266, 279, 293, 300, 303, 307

Žuo Leon (Jouhaux Léon, 1879—1954), jedan od lidera francuskog i međunarodnog sindikalnog pokreta. Pripadao desnom krilu Amsterdamske internacionale; u godinama prvog svjetskog rata zauzimao socijalšovinističke pozicije, zbog čega ga je V. I. Lenjin okarakterisao kao »jednog od najgnusnijih socijalrenegata«. Kao član Međunarodnog komiteta za pomoć španskom narodu (1936) zalagao se za politiku neutralnosti, čime je nanosio ogromne štete republikanskoj Španiji. Godine 1941. interniran u logor u Njemačkoj. Potpredsjednik Svjetske sindikalne federacije 1945; bio je neko vrijeme predstavnik Francuske u OUN. Dobitnik Nobelove nagrade za mir 1951 — 73

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

ABESINIJA vid. — ETIOPIJA
AFRIKA — 50, 72, 220, 251, 259
ALBANIJA — 4, 48, 78, 88, 221, 251, 261, 263, 288, 291
ANTANTA — 221
ARANĐELOVAC — 273
ARGENTINA — 102
ARŽELES-SIR-MER — 244
ATINA — 252
AUSTRALIJA — 102
AUSTRIJA — 4, 48, 76, 179, 221, 229, 235, 238, 252, 259, 260 282, 283, 286, 288, 290
AUSTRO-UGARSKA — 70, 221, 258, 286
AZIJA — 220

BAČKA — 289
BAČKA TOPOLA — 235
BADEN — 178, 282, 285
BADGOTESBERG — 238
BALKAN — 49, 52, 77, 78, 85—91, 130—132, 182, 191, 203, 222, 253, 262, 263, 271, 276, 277, 287, 288, 293, 300, 303
BANOVINA HRVATSKA — 104, 107, 110, 111, 117, 141, 149, 222, 237, 239, 249, 252, 253, 255, 265, 268, 270, 271, 278, 288, 308
BANJALUKA — 240, 272
BARANJA — 289
BAVARSKA — 286
BEČ — 156, 158, 166, 178, 227, 232, 233, 236, 242, 259, 282, 283, 285, 287
BEČEJ — 235
BELA CRKVA — 223
BELA KRAJINA — 17, 60, 209
BELGIJA — 4, 49, 77, 220, 221, 239,
BELJE — 263
BEOGRAD — 9, 35, 52, 58, 61, 77, 88, 125, 141, 142, 151—153, 155, 156, 159, 161, 165, 167, 168, 172, 178, 188, 189, 214, 219, 220, 223—226, 228—230, 232, 238—240, 242, 245, 247, 248, 250, 253, 254 256, 266, 269, 270—274, 277, 278, 280, 281, 285, 287—290, 292, 293, 297, 298, 300, 303, 304, 305—310
BERANE — 142, 292
BERLIN — 5, 52, 70—74, 77, 86, 114, 125, 132, 178, 206, 220, 221, 242, 258, 264, 285, 287, 299
BESARABIJA — 4, 115, 204, 222
BIJELO POLJE — 142
BILEĆE — 244, 246, 279, 305
BITOLJ — 52, 83, 241, 252
BJELORUSIJA — 4, 115, 204, 222
BJELOVAR — 265

BOHINJ — 277
BOKA — 219, 240, 249
BOKA KOTORSKA — 98
BOSANSKI BROD — 272
BOSNA — 43, 53, 60, 117, 133, 141, 245, 249, 253, 288, 306
BOSNA I HERCEGOVINA — 15, 17, 19, 23, 28, 52, 59, 63, 64, 94, 95, 98, 190, 209, 219, 234, 249, 266, 271, 272, 292, 298, 301, 303, 306, 308, 310
BRČKO — 222
BRENER — 72, 259
BUDIMPEŠTA (BUDAPEST) — 292
BUGARSKA — 86—88, 90, 130—132, 182, 183, 189, 220—222, 259, 262, 263, 273, 277, 286—289, 303, 305, 306
BUKOVINA — 4, 204, 222

CARIGRAD — vid. ISTANBUL
CARSKO SELO (KOD PETROGRADA) — 180, 286
CETINJE — 247, 273
CREPOLJSKO (KRAJ SARAJEVA) — 292, 303
CRNA GORA — 17, 19, 22, 12, 25, 29, 36, 38, 52, 54—56, 58, 63, 88, 94, 95, 98, 108, 109, 111, 112, 119, 133, 141, 190, 209, 210, 219, 228—230, 234, 240. 241, 243, 245, 247, 249, 254, 256, 270, 272, 273, 275, 292, 306, 308—310

ČAČAK — 273
ČAZMA — 265
ČEBINE (KOD TRBOVLJA) — 241, 266
ČEHOSLOVAČKA — 4, 20, 48, 57, 221, 238, 252, 255, 292, 301
ČILE — 231
ČUKARICA (U BEOGRADU) — 240, 293, 305, 307

DALEKI ISTOK — 220, 251, 264
DALMACIJA — 5, 6, 15—18, 22, 23, 26, 28, 36, 52, 56, 58, 60, 63, 92, 94, 95, 97, 108, 113, 116, 117, 127—129, 136, 189, 209, 219, 223, 229, 234—238, 240, 241, 244—247, 254, 256, 265—267, 271, 276, 292, 302
DANSKA — 4, 49, 77, 220, 221
DEBLING (DÖBLING, U BEČU) — 167, 285
DERVENTA — 222
DOBRAVA (KOD JESENICA) — 247
DOBRUDŽA — 86, 259, 262, 263, 277
DONJI STENJEVAC (U ZAGREBU) — 303, 308, 309

DRAGANIĆ (SREZ KARLOVAC) — 272
DREZDEN — 178, 220, 236, 282, 285
DUBRAVA (U ZAGREBU) — 40, 41—44, 205, 208, 212, 219, 267, 280, 297, 298, 302, 306
DUBROVNIK — 222, 271

ĐAKOVICA — 241

EGEJSKO MORE — 86, 287
EGIPAT — 73
ENGLESKA (VELIKA BRITANIJA) — 21, 49, 58, 220, 221, 251, 258, 259
ERDELJI — 72, 222, 259
ESTONIJA — 4, 152, 204, 222, 281
ETIOPIJA — 48, 251
EVROPA — 4, 48, 50, 71, 73, 74, 108, 155, 161, 220, 261, 264, 267, 277, 287, 300, 301

FALAČKA — 282
FINSKA — 252
FIRENCA — 73, 259
FLORIDSDORF (U BEČU) — 167, 285
FRANCUSKA — 4, 21, 26, 49, 58, 70, 73, 74, 77, 145, 161, 220—222, 229, 231, 239, 240, 244, 254, 258—260, 264, 279, 282, 285, 291, 300, 304
FRUŠKA GORA — 266

GATČIN (kod Petrograda) — 286
GIRS — 244
GLINA — 265
GNJILANE — 241
GORSKI KOTAR — 238
GRABOVAC (U ZAGREBU) — 300
GRADAČAC — 222
GRČKA — 49, 71—74, 77, 86, 88, 90, 131, 132, 220, 251, 258, 259, 262, 263, 276, 277, 288, 293, 303
GREGUREVAC — 110
GUČA — 273

HAJNFELD — 286
HAJLINGENŠTAT (HEILIGENSTADT, U BEČU) — 167
HERCEGOVINA — 53, 108, 111, 116, 117
HOLANDIJA — 4, 49, 70, 77, 220, 221, 239
HRASTIJE — 272
HRASTNIK — 29, 240, 246
HRVATSKA — 10, 15—19, 23, 26, 29, 43, 53, 54, 58, 60, 62, 64, 70, 71, 74, 88, 92—95, 97, 107, 109—112, 117, 133, 136, 187, 189, 209, 210, 219, 229, 234, 235, 237, 238, 241, 243, 246, 249, 258, 264, 265, 269, 272, 278, 292, 298, 303
HRVATSKO PRIMORJE — 108
HRVATSKO ZAGORJE — 52
HVAR — 237, 265

ILOK — 222
INDIJA — 51
ISTANBUL (CARIGRAD) — 248, 260
ISTRA — 277
ITALIJA — 70, 86, 89, 125, 145, 202, 204, 220, 221, 223, 243, 251, 253, 256, 258, 259, 261, 262, 264, 273, 276, 277, 279, 287—289, 291, 293, 302, 303
IVANJICA — 142, 292, 304

JADRANASKO MORE — 189
JAPAN — 73, 220, 221, 251, 264, 287
JEDRENSKA OBLAST — 273
JESENICE — 30, 34, 60, 97, 247, 275, 277
JUGOSLAVIJA — 3, 5—7, 15, 20, 21—24, 29, 31, 32, 38, 46, 47, 52, 53, 57—59, 61, 63, 64, 69, 70, 71, 74, 76—80, 86—91, 93, 99—104, 106—119, 121—126, 130—136, 138, 141, 143, 145, 180, 182—191, 195, 202—204, 206, 207, 209, 219, 220, 222, 224—229, 231, 232, 235, 238, 239, 241, 242, 244, 246, 249, 250, 252, 255, 256, 258, 262—265, 267—270, 274—280, 287—291, 293—308, 310
JUŽNA AMERIKA — 73

KAMENICA (NA FRUŠKOJ GORI) — 219, 266
KANADA — 102, 258
KANTON — 169, 170—171, 172, 284
KARABURMA (U BEOGRADU) — 240
KARAVANKE — 238
KARLOVAC — 272, 292
KERESTINEC — 176, 280, 285
KIL — 260
KIJEV — 285
KINA — 51, 220, 231, 240, 251, 281
KOMIŽA — 237
KOPRIVNICA — 272
KORDUN — 52, 92, 110, 265
KOSINJ (U LICI) — 272
KOSOVO — 63, 83, 84, 98, 107, 110, 117, 141, 241, 254, 266, 270, 277, 291, 292, 298
KOSOVO I METOHIJA — 41, 55, 56, 59, 94, 95, 119, 219, 234, 240, 241, 245, 249, 298, 306
KOSOVSKA MITROVICA — 241
KOŠUTNJAK (U BEOGRADU) — 240, 256
KRAGUJEVAC — 30, 67, 275
KRAJOVA — 259
KRALJEVINA JUGOSLAVIJA — 252, 257, 260, 263, 267, 269, 274, 279, 288, 309, 310
KRALJEVINA SRBA, HRVATA I SLOVENACA — 221
KRALJEVO — 30
KRANJ — 272
KRIM — 260
KRONŠTAT — 285
KRUŠEVAC — 230
KRUŠEVO — 241
KUČEVO — 142
KUMANOVO — 241
KUMROVEC — 225
KUPINEC — 270
KVARNERSKA OSTRVA — 277

LAJPCIG — 251
LATINSKA AMERIKA — 73, 237
LENJINGRAD — 151—153, 155, 159, 165, 167, 168, 172, 178
LEPOGLAVA — 241, 245, 246, 256, 279, 292
LESCE (KOD RADOVLJICE) — 277
LESKOVAC — 223, 235
LETONIJA — 4, 204, 222
LIKA — 5, 52, 54, 92, 108, 113, 265, 273
LINC — 282
LITVANIJA — 4, 204, 222
LOKOVICA (KOD ŠOŠTANJA) — 246

LONDON — 70, 90, 125, 132, 238, 252
LUDBREG — 272
LUKSEMBURG — 49
LJUBLJANA — 219, 226, 229, 240, 242, 247, 256, 270

MADRID — 243, 261
MAĐARSKA — 4, 72, 73, 89, 189, 220—222, 259, 262, 286, 288, 301
MAKARSKA — 219, 246, 292
MAKEDONIJA — 14, 15, 17, 23, 28, 29, 55, 59, 83, 86—88, 90, 94, 97, 98, 107, 110, 112, 116, 119, 130, 131, 133, 141, 183, 190, 209, 210, 219, 228, 234, 240, 241, 245, 254, 262, 263, 266, 270, 272, 273, 277, 292, 293, 300, 303, 305, 306
MALAGA — 175
MANDŽURIJA — 48, 251
MARIBOR — 67, 121, 225, 240, 242, 247, 275
MAROKO — 243
MEDITERAN — 220
MEDLING (MÖDLING U BEČU) — 285
MEDVODE — 246
MEĐUREČJE — 292
MEKSIKO — 243
MENORKA — 285
METOHIJA — 15, 23, 28, 41, 63, 98, 117, 141, 241
MILANO — 221
MINHEN — 20, 209, 238
MINSK — 155
MOSKVA — 45, 47, 151—153, 155, 159, 161, 162, 165, 167—169, 172, 178, 180, 204, 213, 215, 220, 222—225, 230, 232—234, 239, 242, 244, 246, 247, 250, 254, 283, 284, 288—291, 301, 308
MOSTAR — 134, 232, 235, 240, 278

NANČING — 284
NEIJI — 263
NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA — 289, 309
NIKŠIĆ — 240, 273, 288
NIŠ — 30, 290, 301
NORVEŠKA — 4, 49, 70, 77, 220, 221
NOVI SAD — 223, 229
NJEMAČKA — 49, 70, 72, 76, 86, 89, 125, 156 182, 183, 202, 204, 213, 220, 221—223, 231, 238, 243, 249, 252, 255—257, 259, 260, 262—264, 276, 282, 285, 287, 288

OBERSALCBERG — 238
OHRID — 241
OROSLAVLJE — 272
OSIJEK — 111, 240
OTAKRING (OTTAKRING, U BEČU) — 167

PAKRAC — 265
PARIZ — 70, 232, 233, 236, 238, 248, 254, 260, 282, 284, 285, 304
PEĆ — 83, 241, 306
PETRIJEVCI (KOD OSIJEKA) — 111 271
PETROGRAD (DANAŠNJI LENJINGRAD) — 155, 166, 180, 281, 282, 284, 286
PIPERI — 272
PLEVNA — 263
PODGORICA (DANAŠNJI TITOGRAD) — 38, 229, 235, 240
PODSREDA (KRAJ ZAGREBA) — 304
PODUNAVLJE — 89
POLJSKA — 117, 220, 221, 222, 301
PORTUGALIJA — 243
PRIJEDOR — 272
PRILEP — 241
PRIMORJE — 52, 63, 271
PRIŠTINA — 83, 241
PRIZREN — 241
PRUSKA — 156, 260

RAJH — 124, 125
RAJNSKA POKRAJINA — 282
REVAL (REVELJ) — vid. TALIN
RIJEKA — 277
RIM — 5, 52, 70—74, 77, 86, 114, 125, 132, 206, 220, 221, 252, 258, 259, 299
ROŽAJ — 142
RUMUNIJA — 4, 52, 72, 73, 89, 220, 221, 222, 252, 259, 262, 277
RUSIJA — 118, 155, 166, 180, 184, 221, 244, 260, 267, 275, 276, 282—285, 288

SAD — 49, 73, 102, 221, 251, 259
SAKSONSKA — 156
SAMOBOR — 241
SANDŽAK — 63, 98, 219, 240, 249, 275
SAR — 48
SARSKA OBLAST — 251
SARAJEVO — 219, 229, 241, 266, 270, 292, 303, 306
SAVSKA BANOVINA — 285
SEN-SIPRIJEN — 244
SENJ — 209, 272
SEVASTOPOLJ — 285
SINJ — 18, 237
SIROBUJA (u Splitu) — 236
SISAK — 240
SJENICA — 142
SKOPLJE — 219, 223, 229, 240, 241, 254, 263, 266
SLOVAČKA — 238
SLOVENIJA — 7, 8, 10, 11, 17—24, 29, 34, 53, 54, 57, 59, 60, 94, 95, 97, 111, 113, 116, 133, 134, 136, 141, 190, 208—210, 219, 229, 230, 234, 235, 237, 240, 241, 243, 247, 249, 250, 256, 269, 270, 272, 275, 278, 289, 292, 302—304, 310
SLOVENSKO PRIMORJE — 277
SLOVENJ GRADEC — 246
SMEDEREVSKA PALANKA — 142, 143, 304, 307
SOFIJA — 262, 286, 289, 290, 305
SOLUN — 88, 252, 262, 263, 273, 277, 287
SOVJETSKI SAVEZ — 5, 21, 34, 38, 48, 49—51, 53, 57, 61, 66, 70—77, 79, 80, 83, 85, 86, 88—92, 99, 113, 115, 118, 119, 124—126, 132, 136, 143, 144, 161, 182, 183—188, 190, 191, 203, 204, 206, 207, 213, 220, 222, 227, 237, 238, 240, 243, 244, 246, 248, 249, 252, 254—257, 259, 262—264, 271, 272, 276, 286, 288, 289, 291, 297, 299, 300, 304, 306, 308
SPLIT — 16, 22, 128, 134, 219, 223, 228, 229, 236, 238, 240, 241, 253, 256, 266, 272, 276, 278

SRBIJA — 6, 17, 19, 23, 24, 26, 29—31, 54, 56—60, 94, 95, 98, 107, 110, 112, 114, 116, 133, 136, 141, 156, 187, 190, 210, 219, 221, 223, 229, 230, 234, 244, 245, 246, 249, 254, 255, 264, 265, 269, 270, 271, 273, 274, 277, 278, 287, 288, 292, 293, 303, 305, 307, 310
SREBRENICA — 292, 304
SREM — 116
SREMSKA MITROVICA — 82, 232, 245
STOBREČ (u Splitu) — 236
SUDETSKA OBLAST — 221
SUŠAK — 223, 240
ŠANGAJ — 157, 283, 284
ŠATENDORF (SCHATENDORF) U AUSTRIJI) — 282

ŠENČUR — 272
ŠIBENIK — 265, 272
ŠID — 222
ŠMARNA GORA — 234, 244
ŠOŠTANJA — 246
ŠPANIJA — 8, 12, 25, 37, 49, 73, 74, 145, 162, 169, 170, 179, 227, 229, 231, 232, 243—245, 248, 252, 259, 285, 300, 305

TACEN — 234, 237, 244
TALIN (REVAL) — 281
TIHI OKEAN — 49, 220, 240
TJEŠINSKA OBLAST — 238
TOKIO — 73, 86, 220, 221
TRAKIJA — 86, 263, 277
TRANSILVANIJA — 259
TRAPISTI (KOD BANJA LUKE) — 240
TRBOVLJE — 29, 30, 60, 67, 97, 240, 241, 246, 266, 300
TREĆI RAJH — 235, 252, 259, 261, 288
TREŠNJEVKA (U ZAGREBU) — 8, 227
TROGIR — 18, 209, 237
TRPEZA — 292
TRŽIČ — 34, 247
TURSKA — 73, 221, 277
TULUZA — 244
TUTIN — 142
TUZLA — 245

UKRAJINA — 4, 115, 204, 222, 260
UROŠEVAC — 241, 262
UŽIČKA POŽEGA — 273

VALENSIJA (VALENCIA) — 175
VALJEVO — 273
VARAŽDIN — 238, 265
VARDARSKA MAKEDONIJA — 263, 273, 274
VELEBIT — 273
VELES — 235, 241
VELIKA BRITANIJA — vid. ENGLESKA
VERNE — 244
VERSAJ — 71, 118, 119, 130, 168, 259
VINKOVCI — 134, 278
VINJE (NAD DOLSKIM) — 219
VIŠI — 73, 74
VLADIVOSTOK — 285
VLASENICA — 292
VOJVODINA — 19, 53, 55, 64, 94, 95, 98, 107 112, 116, 133, 190, 205, 219, 234, 240, 243, 249, 253, 265, 266, 267, 269, 278, 292
VRBOSKA (U DALMACIJI) — 237
VRŠAC — 240
VUKOVAR — 134, 208

ZADAR — 273, 277
ZAGORJE — 5, 54, 63, 108
ZAGORJE (SLOVENAČKO) — 29, 246
ZAGREB — 8, 9, 13, 18, 19, 21, 35, 37, 40—45, 47, 52, 61, 67, 69, 75, 77, 82, 88, 92, 93, 99, 123, 126, 129, 145, 153, 161, 190, 205, 206, 208, 212, 213, 215, 219, 223, 225—227, 229, 230, 235, 238—240, 245, 247, 248, 253, 255—258, 261, 264, 267, 271, 275, 281, 282, 287—290, 292, 293, 297, 299—310
ZAGREBAČKA DUBRAVA — vid. DUBRAVA
ZENICA — 67
ZLATIBOR — 229

ŽABLJAK — 219, 266
ŽUGIĆA BARE (U ŽABLJAKU) — 266

SKRAĆENICE

A-CK SKJ — Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
AFŽ — Antifašistički front žena
ASNOM — Antifašističko sobranje narodnog oslobođenja Makedonije
ASNOS — Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
A-VII — Arhiv Vojno-istorijskog instituta
AVNOJ — Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH — Bosna i Hercegovina
BKP — Bugarska komunistička partija
BLS — Balkanski lender (zemaljski) sekretarijat
BRP — Bugarska radnička partija
CASNO — Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja
CG — Crna Gora
CK — Centralni komitet
CO — Centralni odbor
COK — Centralna omladinska komisija
CP — Crvena pomoć
CPV — Centralno partijsko vijeće
CRI — Centralna rukovodeća instanca
CRSVJ — Centralno radničko sindikalno vijeće Jugoslavije
CV — Centralno vijeće
ČSR — Čehoslovačka republika
DFJ — Demokratska federativna Jugoslavija
DSZD — Državni sud za zaštitu države
GO — Glavni odbor
GRSJ — Glavni radnički savez Jugoslavije
GŠ — Glavni štab
HNR — Hrvatski nacionalni revolucionari
HNRP — Hrvatski nacionalnorevolucionarni pokret
HRS — Hrvatski radnički savez
HRSS — Hrvatska republikanska seljačka stranka
HSS — Hrvatska seljačka stranka
IB — Informbiro (Informacioni biro komunističkih i radničkih partija)
IDN — Institut društvenih nauka
IK — Izvršni komitet

IO — Izvršni odbor
JAZU — Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti
JMO — Jugoslovenska muslimanska organizacija
JNA — Jugoslovenska narodna armija
JNOF — Jedinstveni narodnooslobodilački front
JNRS — Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati
JNS — Jugoslovenska nacionalna stranka
JRM — Jugoslovenska ratna mornarica
JRP — Jedinstvena radnička partija
JRZ — Jugoslovenska radikalna zajednica
JSPN — Jedinstvena socijalistička partija Njemačke
JSZ — Jugoslovenska strokovna zveza
JUGORAS — Jugoslovenski radnički savez
KI — Komunistička internacionala
KK — Kotarski komitet
Kominterna — Komunistička internacionala
KOI — Komunistička omladinska internacionala
KOSTUFRA — Komunistička studentska frakcija
KP — Komunistička partija
KPA — Komunistička partija Austrije
KP(b) — Komunistička partija (boljševika)
KPF — Komunistička partija Francuske
KPČ — Komunistička partija Čehoslovačke
KPH — Komunistička partija Hrvatske
KPJ — Komunistička partija Jugoslavije
KPK — Komunistička partija Kine
KPM — Komunistička partija Mađarske
KPSI — Komunistička partija Slovenije
KPSS — Komunistička partija Sovjetskog Saveza
KUNMZ — Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MK — Mjesni komitet
MLŠ — Međunarodna lenjinska škola
MOPR — Međunarodna organizacija za pomoć revolucionarima
NDH — Nezavisna Država Hrvatska
NF — Narodni front
NIN — Nedeljne informativne novine
NKR — Nacionalna konfederacija rada (španski Confederacion Nacional del Trabajo)
NKVD — Narodni komesarijat vnutrenjih (unutrašnjih) djela
NOB — Narodnooslobodilačka borba
NOO — Narodnooslobodilački odbor
NOP — Narodnooslobodilački pokret
NOPO — Narodnooslobodilački partizanski odred
NOR — Narodnooslobodilački rat
NOV — Narodnooslobodilačka vojska

NOVJ	— Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NOVM	— Narodnooslobodilačka vojska Makedonije
NOV i PO	— Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi
NP	— Narodna pomoć
NR	— Narodna republika
NRM	— Narodna Republika Makedonija
NRPJ	— Nezavisna radnička partija Jugoslavije
NSZ	— Narodna strokovna zveza
OF	— Osvobodilna fronta
OK	— Okružni komitet
ORS	— Opšti radnički savez (španski — Union General de Trabajores — Generalna unija radnika)
OUN	— Organizacija ujedinjenih nacija
OVRA	— Organizzazione Vigilanza Reati Antifascisti (Organizacija za obezbjeđenje od antifašističkih delikata)
OZNA	— Odjeljenje za zaštitu naroda
PAB	— Privilegovana agrarna banka
PB	— Politbiro
PK	— Pokrajinski komitet
POGOD	— Povlašćeno gospodarsko dioničko društvo
PRIZAD	— Privilegovano izvozno akcionarsko društvo
PS	— Pokrajnski sekretarijat
PTT	— Pošta, telegraf i telefon
RK	— Rejonski komitet
RKP(b)	— Ruska komunistička partija (boljševika)
RSDRP	— Ruska socijaldemokratska radnička partija
RSO	— Revolucionarna sindikalna opozicija
RV	— Republičko vijeće
SAD	— Sjedinjene Američke Države
SANU	— Srpska akademija nauka i umjetnosti
SAZU	— Slovenačka akademija znanosti i umjetnosti
SBOTIČ	— Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika
SDK	— Seljačko-demokratska koalicija
SDP	— Socijaldemokratska partija
SDPA	— Socijaldemokratska partija Austrije
SDS	— Samostalna demokratska stranka
SFRJ	— Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SHS	— Srba, Hrvata i Slovenaca
SIV	— Savezno izvršno vijeće
SK	— Savez komunista
SKJ	— Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	— Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKP(b)	— Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SLS	— Slovenska ljudska stranka

SMRJ	—	Savez metalskih radnika Jugoslavije
SNOS	—	Svet narodnog oslobođenja Slovenije
SNR	—	Slovenački nacionalni revolucionari
SNRG	—	Slovensko nacionalnorevolucionarno gibanje
SR	—	Socijalistička republika
SRH	—	Socijalistička Republika Hrvatska
SRN	—	Stranka radnog naroda
SRPJ(k)	—	Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista)
SS	—	Savez sindikata
SSJ	—	Savez sindikata Jugoslavije
SSR	—	Sovjetska Socijalistička Republika
SSRNJ	—	Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SSSR	—	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUZOR	—	Središnji ured za osiguranje radnika
UGB	—	Uprava grada Beograda
UHRO	—	Ustaša — hrvatska revolucionarna organizacija
UK	—	Univerzitetski komitet
UN	—	Ujedinjene nacije
URO	—	Ujedinjena revolucionarna omladina
UNS	—	Ustaška nadzorna služba
UO	—	Udružena opozicija
URS	—	Ujedinjeni radnički sindikat
URSS	—	Ujedinjeni radnički sindikalni savez
URSSJ	—	Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
VMRO(ob)	—	Vnatrešnja makedonska revolucionarna organizacija (objedinjena)
VŠ	—	Vrhovni štab
ZAVNO	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja
ZAVNOBiH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZAVNOH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZKS (ZKSl)	—	Zveza komunistov Slovenije

ILUSTRACIJE

Titov portret, snimak iz 1940.

Samobor uoči drugog svjetskog rata (snimio Josip Broz Tito)

Ana i Martin Kostanjšek (djeca Titove tetke Ane) pred kućom u selu Trebče, gdje je Tito uoči drugog svjetskog rata držao sjednice CK KPJ i druge sastanke (snimio Josip Broz Tito)

Legitimacija Josipa Broza Tita na ime inženjera Slavka Babića, kojom se služio u toku ilegalnog rada 1940—1941. godine

Faksimil prve i posljednje stranice Titovog referata na V konferenciji KPJ, oktobra 1940.

Pojata u selu Trebče u kojoj je Tito pripremao referat za V konferenciju KPJ (s uhvaćenom zmijom koja ga je »poplašila«). Snimio Josip Broz Tito

Zgrada u Dubravi (Zagreb) u kojoj je od 19. do 23. oktobra 1940. održana V konferencija KPJ

Faksimil 2. i 3. stranice rukopisa »Rezolucije V konferencije KPJ« sa Titovim ispravkama

Faksimil Titovog telegrama Georgi Dimitrovu o održanoj V konferenciji KPJ i pozdravnih telegram konferencije Staljinu i Dimitrovu

Faksimil naslovne strane »Dela«, organa KP Slovenije, od januara 1941, s uvodnikom o V konferenciji KPJ i početnim tekstom Rezolucije

Faksimil prve i posljednje stranice rukopisa Titovog članka »V konferencija KPJ« sa njegovim ispravkama (»Proleter«, br. 1, januar 1941).

Faksimil 1. i 2. stranice Titovog članka »Sovjetski Savez spriječio bratoubilački rat na Balkanu«, s njegovim ispravkama

Faksimil prve i posljednje stranice proglasa CK KPJ povodom 23. godišnjice oktobarske revolucije s parafom koji je Tito stavio prilikom autorizacije 1946. godine

Faksimil Titovog pisma komunistima u sremskomitrovačkoj kaznioni od kraja 1940. s parafom koji je Tito stavio prilikom autorizacije 1946. godine

Faksimil rukopisa 1. i 23. stranice Titove rasprave »Propadanje radnog seljaštva u Jugoslaviji poslije prvog imperijalističkog rata«, napisane krajem 1940 (kucane ćirilicom i latinicom u originalu)

Faksimil »Komunikeja CK KPJ br. 5«, od januara 1941. s parafom koji je Tito stavio prilikom autorizacije

Faksimil 1. stranice rukopisa Titovog članka »Novi nalet na klasne sindikalne organizacije u Jugoslaviji« s njegovim ispravkama

Kuća u ulici II Tratine (Vrapče kraj Zagreba) u kojoj je početkom 1941. stanovao i radio Josip Broz Tito

Faksimil letka »Svoj poštenoj javnosti« koji je Tito napisao povodom hapšenja sekretara CK KP Italije Rigoleta Martinija februara 1941.

Faksimil 1. i 8. stranice rasprave »Strategija i taktika oružanog ustanka« napisane u proljeće 1941. godine, s Titovim ispravkama

Faksimil Titovog koncepta za zajednički proglas (deklaraciju) KPJ i KP Bugarske (tada BRP) o makedonskom pitanju, januara—februara 1941

Faksimil 1. i 2. stranice koncepta rukovodstva KP Bugarske (BRP) za zajedničku deklaraciju o makedonskom pitanju, februara—marta 1941

Kuća Lazara Kočovića u Beogradu (Turgenjevljeva br. 14) u kojoj su u februaru i 29. marta 1941. održana savjetovanja KP KPJ za Srbiju uz učešće Josipa Broza Tita

Faksimil proglasa CK KPJ »Narodima Jugoslavije«, od 15. aprila 1941, koji je napisao Tito

SADRŽAJ

PREDGOVOR VII-XV

IZVJEŠTAJ O ORGANIZACIONOM PITANJU NA V KONFERENCIJI KPJ 1940. GODINE, 19. oktobra 1940. 3—39

I 3

II 6

Rad sadašnjeg rukovodstva od konca 1937. godine do danas [15], Organizaciono stanje naše Partije [23], Omladina[24], Žensko pitanje [25], Naši dobrovoljci u Španjolskoj [25], Organizacone greške [26], Pitanje kadrova [27], Školovanje kadrova [31], Postupak s kadrovima i sistem rukovodstva [33], Lični život članova partije [37], Razna skretanja i nezdrave pojave u Partiji [35], Budnost [36], Disciplina [37], Trockizam [38],

TITOVA ISTUPANJA NA V KONFERENCIJI KPJ — IZVODI IZ ZAPISNIKA, 19—23. oktobra 1940. 40—44

1) Otvaranje Konferencije, 19. oktobra 1940. 40

2) Diskusija poslije referata o organizacionom pitanju — O statusu partijske organizacije Kosova i Metohije, 19. oktobra 1940. 41

3) Završno izlaganje poslije diskusije o referatu, 20. oktobra 1940. 42

4) Riječ u diskusiji o agrarno-seljačkom i nacionalnom pitanju, 22. oktobra 1940. 43

5) Odgovor na pitanje uz referat o radu u vojsci, 23. oktobra 1940 44

6) Predlog za izbor Kandidacione komisije, 23. oktobra 1940. 44

TITOVI TELEGRAMI O V KONFERENCIJI KPJ 45—47

1) Drugu Dimitrovu (generalnom sekretaru IK KI) 23. ili 24. oktobra 1940. 45

2) Drugu Staljinu (Josipu Visarionoviču), pri kraju oktobra 1940. 46

3) Drugu Dimitrovu (generalnom sekretaru IK KI), krajem oktobra 1940. 47

REZOLUCIJA V ZEMALJSKE KONFERENCIJE KPJ, početak novembra 1940 48—69

I 48

II 52

III 53

IV 55

V 56

VI 61

Borba protiv rata [61], Borba protiv skupoće [62], Borba za nacionalnu ravnopravnost i slobodu [63], Rad na selu [64], Rad u sindikatima [65], Rad među omladinom [65], Rad među ženama [66], Organizacione zadaće [67], Za pomoć žrtvama reakcije [68].

PROTIV KAPITULANATA KOJI PRODAJU NEZAVISNOST NARODA JUGOSLAVIJE OSOVINI RIM—BERLIN—ZA ODBRANU NEZAVISNOSTI NARODA JUGOSLAVIJE U OSLONCU NA SOVJETSKI SAVEZ, početak novembra 1940. 70

STVARANJE KONTRAREVOLUCIONARNOG EVROPSKOG KONTINENTALNOG BLOKA, početak novembra 1940. 72

RADNICI, SELJACI I GRAĐANI, VOJNICI, PODOFICIRI I OFICIRI JUGOSLAVIJE, prva polovina novembra 1940. 76

KOMUNISTIMA U SREMSKOMITROVAČKOJ KAZNIONI, kraj novembra ili početak decembra 1940. 81

O STANJU U JUGOSLOVENSKOJ VOJSCI, kraj novembra ili početak decembra 1940. 83

BALKANSKI RATNI PROVOKATORI
Bugarska, srpska i hrvatska reakcija o Makedoniji, početak decembra 1940 86

SOVJETSKI SAVEZ SPRIJEČIO BRATOUBILAČKI RAT NA BALKANU, početak decembra 1940. 89

PRVA KONFERENCIJA KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE, početak decembra 1940. 92

PETA ZEMALJSKA KONFERENCIJA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE, decembar 1940. 94—99

I 94

II 97

PROPADANJE RADNOG SELJAŠTVA U JUGOSLAVIJI POSLIJE PRVOG IMPERIJALISTIČKOG RATA, kraj 1940. 100—120

I. Uvod 100

II. Svjetska agrarna kriza i njen uticaj na seljaštvo u Jugoslaviji 101

III. Svjetska industrijska kriza i položaj seljaštva u Jugoslaviji 102

IV. Agrarna politika režima u Jugoslaviji 103

V. Slom svih »reformnih mjera u korist« seljaštva i neuspjeh organizacija seljačke samopomoći 106

VI. Današnji položaj seljaštva u Jugoslaviji 108

VII. Današnje ekonomske borbe seljaštva u Jugoslaviji 110

VIII. Zaključak 111

Politički razvitak, iskustva i borbe seljaštva u Jugoslaviji od 1918. do 1940. godine 111

Program KPJ za selo 116

RADNICI, RADNICE I NAMJEŠTENICI JUGOSLAVIJE! početak januara 1941. 121

KOMUNIKE CK KPJ br. 5, januar 1941. 124

NEKOLIKO NAPOMENA O DALMACIJI, januar 1941. 127

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 6

Tekstove pisane na slovenačkom i na stranim jezicima preveo

Milorad Simonović

Saradnik na registrima

Milica Damjanović

Likovno rješenje korica

Jovan Lukić

Grafička oprema

Vladana Mrkonja
Sovra Baračković

korektori

Milica Miljković
Katarina Kovačević

Meteri

Šimun Zvonić
Tomislav Stojev

Štampa

Grafička radna organizacija »Liburnija«
Rijeka, Bulevar Marxa i Engelsa 20

Tiraž 10 000

Izišlo iz štampe avgusta 1983.